

- 90003 -

ალბერტ მანთავაშვილი

გვ. 108
22 8

საერთაშორისო
ურთიერთობებისა და
დიპლომატიის
ისტორია

წიგნი I

უძველესი დროიდან - 1799 წლამდე

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი 2003

სახელმძღვანელო გამოდის ორ ნაწილად. პირველში განხილულია ძველი ზანის, შუა საუკუნეების და ახალი პერიოდის მსოფლიოს უმეტესი ქვეყნების საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორია.

ნაშრომი განკუთვნილია უმაღლესი სასწავლებლების ისტორიის, საერთაშორისო ურთიერთობებისა და საერთაშორისო სამართლის ფაკულტეტების სტუდენტებისთვის, მასწავლებლების, ასპირანტების, მეცნიერ-მუშაკებისა და აღნიშნული საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

წიგნი წარმოადგენს მეორე გამოცემას.

რედაქტორი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

† პროფ. გივი ჟორდანიას

რეცენზენტები: აკადემიკოსი ლევან ალექსიძე

აკადემიკოსი გრ. გიორგაძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი მ. ინაძე

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2003

ა 0503000000
608(06)-03

ISBN 99940-13-69-6

შიგნაარსი

შესავალი..... 7

პირველი პარა

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია

ძველ მსოფლიოში

პირველი ნაწილი

აზიისა და აფრიკის ძველი ქვეყნები

პირველი თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ეგვიპტეში.....	23
მეორე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია შუამდინარეთის სახელმწიფოებში.....	38
მესამე თავი. ხეობის სამეფოს საგარეო ურთიერთობანი და დიპლომატია.....	48
მეოთხე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები ახლო აღმოსავლეთში ძვ. წ. I ათასწლეულში.....	52
მეხუთე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ინდოეთში.....	60
მეექვსე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ჩინეთში.....	72
მეშვიდე თავი. ფინიკიის, სირიის, პალესტინისა და არაბეთის ნახევარკუნძულის სამეფო-სამთავროების საერთაშორისო ურთიერთობები.....	81
მერვე თავი. კართაგენის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია.....	91

მეორე ნაწილი ანტიკური სახელმწიფოები

პირველი თავი. საბერძნეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია	101
მეორე თავი. რომის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია	117
მესამე თავი. პტოლემეიდებისა და სელევკიდთა სახელმწიფოების საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია	132
მეოთხე თავი. მაკედონიის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია	151
მეხუთე თავი. ქართული სამეფოების საგარეო ურთიერთობები და დიპლომატია ძვ.წ. V - ახ. წ.-ით III საუკუნეებში	160
მეექვსე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია პართიაში	165
მეშვიდე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები ელანისტური ხანის ცენტრალურ აზიაში	172

მეორე კარი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია შუა საუკუნეებში

პირველი თავი. სასანიანთა ირანის ურთიერთობა რომთან, ბიზანტიასთან და ამიერკავკასიასთან III-VII საუკუნეებში	178
მეორე თავი. ბიზანტიის ურთიერთობა და დიპლომატია ბარბაროსულ ქვეყნებთან	187
მესამე თავი. პაპებისა და ფრანკთა სახელმწიფოების ურთიერთობა და დიპლომატია	199
მეოთხე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია არაბულ აღმოსავლეთში V-XII საუკუნეებში	209

მეხუთე თავი. ჩინეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია III-XVI საუკუნეებში	220
მეექვსე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია V-XVII საუკუნეების ინდოეთში	239
მეშვიდე თავი. იაპონიის საგარეო-პოლიტიკური ურთიერთობა VI-XVII საუკუნეებში	250
მერვე თავი. საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია VII-XIII საუკუნეებში	265
მეცხრე თავი. რომის საღმრთო იმპერია და პაპობა XI-XII საუკუნეების მიჯნაზე	283
შეათე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ჯვაროსანთა ლაშქრობების დროს	294
მეთერთმეტე თავი. ბიზანტიის ურთიერთობა თურქ-სელჩუკებთან და ოსმალეთთან XI-XV საუკუნეებში	303
მეთორმეტე თავი. საფრანგეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XII-XV საუკუნეებში	309
მეცამეტე თავი. XII-XV საუკუნეების იტალიის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია	320
მეთოთხმეტე თავი. კიევის რუსეთისა და მოსკოვის სახელმწიფოების საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია	332
მეთხუთმეტე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები აზიაში მონღოლთა ბატონობის ხანაში	341
მეთექვსმეტე თავი. გაერთიანებული საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XIV საუკუნის პირველ ნახევარში	351
მეჩვიდმეტე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები ახლო აღმოსავლეთში XIII-XVI საუკუნეებში	363
მეთვრამეტე თავი. საქართველო და ამიერკავკასია სპარსეთ-ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკაში XVI-XVII საუკუნეებში	369

შესავალი

საერთაშორისო ურთიერთობები

და დიპლომატია ახალ დროში

პირველი ნაწილი

(XVI ს.-1799 წ.)

პირველი თავი. ახალი დიპლომატიური კვანძების წარმოშობა და XVI საუკუნის ევროპული დიპლომატია	383
მეორე თავი. საფრანგეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XVII საუკუნეში	398
მესამე თავი. ინგლისის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XVII საუკუნეში	414
მეოთხე თავი. რუსეთის სახელმწიფოს საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XVII საუკუნეში	429
მეხუთე თავი. შინეთის საგარეო-პოლიტიკური ურთიერთობები და დიპლომატია XVII-XVIII საუკუნეებში	437
მეექვსე თავი. საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ევროპაში XVIII საუკუნეში	447
მეშვიდე თავი. რუსეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XVIII საუკუნეში	460
მერვე თავი. დიპლომატიური სამსახურის ფორმები და მეთოდები XVIII საუკუნის რუსეთში	499
მეცხრე თავი. საქართველო, ამიერკავკასია და ახლო აღმოსავლეთი XVIII საუკუნის ევროპულ დიპლომატიაში	512
მეათე თავი. აშშ-ის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში	536
მეთერთმეტე თავი. საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუცია და ევროპული დიპლომატია	551
მეთორმეტე თავი. საფრანგეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XVIII საუკუნის მიწურულს	573
ქრონოლოგია	580

გუბდუნი ქალიშვილის
- მარკა მენთეშაშვილის
ნათელ ხსოვნას

შესავალი

XX საუკუნის 90-იანი წლები მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოვლენებით აღინიშნა. დასრულდა ცივი ომის ეპოქა, დაიშალა საბჭოთა კავშირი, მოიხპო გლობალური დაპირისპირება მსოფლიოს დიდ სახელმწიფოთა შორის, საერთაშორისო ასპარეზზე მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ, ეთნო-კულტურულ და ეთნო-პოლიტიკურ პროცესებში აქტიურად მონაწილეობენ აღმოსავლეთ ევროპის, ამიერკავკასიის, ცენტრალური აზიის ქვეყნები. ძალიან მძვინვარეობს პოლიტიკა მშვიდობიანი თანაარსებობით, ურთიერთგაგებადობით, ურთიერთპატივისცემით და თანამშრომლობით იცვლება. დაიხვეწა თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ფორმები, მეთოდები და საშუალებები.

საერთაშორისო ურთიერთობებისადმი ფართო საზოგადოებრიობის შიშარდმა ინტერესმა გადააწყვეტინა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თსუ აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის კათედრას დიპლომატიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიის ზოგადი კურსის სახელმძღვანელოს მომზადება. აღსანიშნავია, რომ ეს კურსი უკვე იკითხება 1994 წლიდან ისტორიის, საერთაშორისო ურთიერთობების და საერთაშორისო სამართლის ფაკულტეტებზე.

წიგნი შედგება სამი კარისაგან. თითოეული მათგანი იყოფა ცალკეულ თავებად. პირველი კარი შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველში განხილულია აფრიკისა და აზიის უძველესი ქვეყნების (ეგვიპტის, ასურეთის, ბაბილონის, ხეთების სამეფოს, ურარტუს, ფინიკიის, სირიის, პალესტინის, კართაგენის, მიდიის, სპარსეთის,

ჩინეთის, ინდოეთის) საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია, მეორე ნაწილი კი ეთმობა ანტიკურ ქვეყნებს (ძველი საბერძნეთი, ძველი რომი და ელინისტური სახელმწიფოები). ასეთი დაყოფა გამოწვეულია ამ ორი რეგიონის ქვეყნების განსხვავებული სახელმწიფო სისტემით და განვითარების სპეციფიკით.

ანტიკურ ხანასთან შედარებით, ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნების საერთაშორისო ურთიერთობის და დიპლომატიის ისტორიის გაშუქებას დიდი ადგილი დაეთმო. ეს გასაგებიცაა, რადგანაც პირველი სახელმწიფო წარმონაქმნების არსებობა მდ. ნილოსისა და მდ. ეფრატის ველებზე ჯერ კიდევ ძვ.წ. IV ათასწლეულით იწყება და მთავრდება ძვ.წ. IV ს. 20-30-იანი წლებით, როდესაც ალექსანდრე მაკედონელმა დაიპყრო მთელი ახლო აღმოსავლეთი, ირანის ზეგანი, ცენტრალური აზიის სამხრეთი და ინდოეთის ჩრდ-დასავლეთი ნაწილები. ალექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალების შემდეგ მისი იმპერია დაიშალა ელინისტურ სახელმწიფოებად, რომლებმაც, განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის განვითარებაში.

ძველი აღმოსავლეთის (ეგვიპტე, შუამდინარეთი, მცირე აზია) ისტორია, გასაოცარი და საიდუმლოებით მოცული წარსულით, ყოველთვის იწვევდა სწავლულთა ინტერესს, რომელსაც კიდევ უფრო ამძაფრებდნენ ბიბლიისა და ძველი ბერძენ-რომაელი ავტორების მიერ საინტერესოდ და მხატვრულად გადმოცემული მონათხრობი ან არაბული ფოლკლორის მასალები ეგვიპტური პირამიდების და იქ ჩამარხული განძეულობის შესახებ.

XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე ნაპოლეონ ბონაპარტის მიერ ეგვიპტეში მოწყობილი ლაშქრობის შემდეგ ბევრი ისტორიული ფაქტი და მოუღონა ახალი თვალთახედვით შეფასდა. 1822 წ. 22 სექტემბერს ახალგაზრდა ფრანგმა მეცნიერმა შამპოლიონმა პარიზის სწავლულებს ამცნო, რომ გაშიფრა ცნობილი ეგვიპტის „როზეტის ქვის“ იეროგლიფები და საუბრეელი ჩაუყარა ეგვიპტო-

ლოგიას – მეცნიერების ახალ მიმართულებას ორიენტალისტიკაში. მომდევნო წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევების შედეგად აღმოჩანეს თიხის ფირფიტებზე შესრულებული წარწერები, რომელთა შესწავლამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა შუმეროლოგიის, ასირიოლოგიის, ხეთოლოგიის და ურარტულოგიის ჩამოყალიბებაში. ისტორიისათვის ცნობილი გახდა ძველი სამყაროს სახელმწიფო მოღვაწეებისა და სარდლების სახელები, სამართლის წიგნები (მაგალითად, 1901-1902 წლებში ელამის სახელმწიფოს დედაქალაქ სუსამი არქეოლოგების მიერ ნაპოვნი ძვ.წ. XVIII საუკუნის ბაბილონის მეფის ჰამურაბის კანონები) და ა. შ.

ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნების საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორიის შესწავლისათვის ფასდაუდებელია ეგვიპტის ძველ დედაქალაქ ახეტატონში (ახლანდელი თელ-ამარნა) და ბოლახქოში (მცირე აზია) აღმოჩენილი დიპლომატიური არქივები, ასურეთის უკანასკნელი მეფის ასურბანიფალის (ძვ.წ. 668-635[27] წწ.) მიერ დედაქალაქ ნინეიაში მოგროვილი ლურსმული დამწერლობის მქონე თიხის ფირფიტები, რომელთაც ძველი აღმოსავლეთის პირველი სისტემატიზებული ბიბლიოთეკა უწოდეს. გვილა ეს ფირფიტა დიდი ბრიტანეთის მუზეუმშია. ეგვიპტეში სპარსელების გაბატონების შესახებ ცნობებს ვაწვდის არქეოლოგების მიერ 1972 წ. სუზამი ნაპოვნი სამმეტრიანი დარიოს I-ის ქანდაკება, რომელიც დაფარულია ლურსმული და ეგვიპტური იეროგლიფური წარწერებით.

როგორც ძველი მსოფლიოს ისტორიის, ასევე აღმოსავლეთის საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორიის წყაროს წარმოადგენდა ბიბლია, რომელშიც მოცემულია მნიშვნელოვანი მასალა ისრაელისა და იუდეას წარსულის და ამ სახელმწიფოების აღმოსავლეთის სხვა ხალხებთან და ქვეყნებთან ურთიერთობების შესახებ. ბერძენ-რომაელი ავტორებიდან, პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იმსახურებენ პეროდოტე (ძვ.წ. 484-425) – ავტორი 9

წიგნიანი ისტორიისა. მათში თავმოყრილია საინტერესო ცნობები ეგვიპტის, ბაბილონის, ლიდიის, მიდიის, სპარსეთის აქემენიან მმართველების ლაშქრობების, ბერძენ-სპარსელთა ომების შესახებ. საყურადღებოა, აგრეთვე, იულიუს კეისრისა და იმპერატორ ავგუსტუსის თანამედროვე რომაელი ავტორის დიოდორე სიცილიელის თხზულებები, რომლებიც ეხებიან ძველ ეგვიპტეს, ასურეთს, ბაბილონს, ინდოეთს, არაბეთს, ფინიკიას. აზიისა და აფრიკის ქვეყნების, მოსახლეობის აღწერილობას ეხება სახელგანთქმული ძვ. ბერძენი გეოგრაფის სტრაბონის (ძვ. წ. 64-63 – ახ.წ. 23-24) თხზულებები, პლუტარქეს (I-II სს.) მიერ დაწერილი ანტიკური ხანის ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწეების „პარალელური, ანუ შეთანასწორებითი ბიოგრაფიები“.

სხვა ავტორებიდან აღსანიშნავია ალექსანდრე მაკედონელისა და ატოლემეაოს I-ის თანამედროვე ეგვიპტელი ქურუმი მანეთონი. ამ ეპოქის მკვლევართა აზრით, მანეთონი სარგებლობდა იუროგლიფებით ნაწერი მრავალრიცხოვანი წყაროებით, სწორედ, მისი „ეგვიპტის ისტორიიდან“ მოდის ძველი ეგვიპტის ისტორიის პერიოდიზაცია, მისი დაყოფა ძველ, შუა და ახალ სამეფოებად და ოცდაათ დინასტიად. სამწუხაროა, რომ მანეთონის თხზულება შემორჩენილია მხოლოდ ცალკეული ფრაგმენტების სახით სხვა ავტორთა თხზულებებში.

ახლო აღმოსავლეთის ავტორებიდან შეიძლება დავასახელოთ ბაბილონელი ქურუმი ბეროსე, რომელმაც ძვ.წ. III საუკუნეში ბერძნულ ენაზე შექმნა სამტომიანი ნაშრომი „ბაბილონიკა“. თუ მანეთონი „ეგვიპტურ წყაროებს“ ეყრდნობოდა, ბეროსემ გამოიყენა ბაბილონური „ლეგისმული წყაროები“.

წერილობითი დოკუმენტებიდან დიდი მნიშვნელობა აქვს თელ-ელ-ამარნის დიპლომატიური არქივის მასალებს. რომლებიც განეკუთვნებიან ძვ.წ. II ათასწლეულის შუა ხანას. არქივში აღმოჩნდა წინა აზიის სახელმწიფოს მეთაურების მიმართული ეგვიპტის ფარაო-

ნებთან, არის ცნობები ეგვიპტე-ასურეთის ურთიერთობების შესახებ გაბატონებულ და დამორჩილებულ სახელმწიფოსა და სამთავროების მეთაურებს შორის.

თბრობას ძველი მსოფლიოს საერთაშორისო ურთიერთობის და დიპლომატიის ისტორიის შესახებ ვიწყებთ ეგვიპტით, რადგან ძველმა ეგვიპტელებმა პირველებმა შექმნეს ისტორიაში (ძვ.წ. XVI-XV სს.) ე.წ. მსოფლიო სახელმწიფო – ეგვიპტის იმპერია, რომელმაც მრავალეროვნული და მრავალტომობრივი შემადგენლობით უდიდესი იყო იმდროინდელ მსოფლიოში. მისი საზღვრები ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ 3200 კმ იყო გადაჭიმული.

მომდევნო შუა საუკუნეების ეპოქით საერთაშორისო ურთიერთობის და დიპლომატიის ისტორიაში იწყება ახალი ეტაპი, რომელიც ასახავს მონათმფლობელური სახელმწიფოების თანდათან ფეოდალური სამეფოებით (სამთავროებით) შეცვლის პროცესს. მისი მკვლევლობა ევროპისა და აზიის ქვეყნებისათვის განსხვავებულ დროის მონაკვეთს მოიცავს. ევროპის ქვეყნებისათვის შუა საუკუნეების პერიოდს ზოგიერთი ავტორი V-XV საუკუნეებით განსაზღვრავს. ზოგი კი ინგლისის რევოლუციის გამარჯვებამდე ამთავრებს. აზიის ქვეყნებში შუა საუკუნეების ხანას III-XVIII საუკუნეებით (1789 წ.) საზღვრავენ, რაც ასევე პირობითია. შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები აზიის რიგ ქვეყნებში XIX საუკუნის პირველ ნახევრამდე, ხოლო ზოგან XX საუკუნეშიც შეძორჩა. ამიტომ ბუნებრივია, რომ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის განვითარების არათანაბარმა დონემ და ადგილობრივმა სპეციფიკამ თავისი ღრმა კვალი დააჩნია მათ საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობების ფორმებს, მეთოდებს და განხორციელების საშუალებებს.

საერთაშორისო ურთიერთობების ახალი ფორმების აღმოცენება ევროპაში დაკავშირებული იყო რომის იმპერიის ნანგრევებზე წარმოშობილ ბარბაროსულ სახელმწიფოებთან. მათმა დაშლამ ხელი შეუწყო ევროპის ცალკეული სამეფო-სამთავროების დაქუცმაცებას.

შემდგომში მსხვილი ფეოდალურ-აბსოლუტური მონარქიების წარმოქმნის პროცესებმა დიპლომატიას გამშთიანებლის ფუნქცია დააკისრა, ადრეული შუა საუკუნეების ბარბაროსული სახელმწიფოების დიპლომატიისათვის დამახასიათებელი იყო გარკვეული პრიმიტიუზმი. მათზე დიდი გავლენა მოახდინა გვიანდელი რომის იმპერიის დიპლომატიური ტრადიციების შემკვიდრებმა, ბიზანტიამ. ამ ქვეყნის მოქნილმა დიპლომატიამ, მისი საიმპერატორო კარის ვერაგობამ, გაქნილობამ, მტრების ერთმანეთისადმი დაპირისპირების უნარმა, საუბრო და კულტურული კავშირების ოსტატურად გამოყენებამ დიდი ზემოქმედება მოახდინა შუა საუკუნეების დიპლომატიის ფორმებისა და მეთოდების ჩამოყალიბება-განვითარებაზე.

ამ ეპოქის დიპლომატიის განვითარებაზე არანაკლები გავლენა აქონდა აგრეთვე რელიგიური კავშირების გამოყენებას. რომაული ტრადიციების დამკვიდრებაში ეკლესიას, პაპობის სახით, დიდი დამსახურება მიუძღოდა. რომის პაპები, როგორც ძლიერი ზღვისუფალინო მატერიალური შესაძლებლობებით, ავენტების ფართო ქსელის და თავიანთი ავტორიტეტის გამოყენებით, ურთიერთმოქმედებას მოაწოდებდა და მეფეებს შორის ატეხილ ბრძოლებში ერეოდნენ და ამ უკანასკნელთ ეკლესიის გავლენას უქვემდებარებდნენ. მიზნების მისაღწევად პაპობის დიპლომატია შესაშური აქტიურობით მოღვაწეობდა. პაპები ხშირად შიმარათავდნენ ზემოქმედების ისეთ საშუალებებს, როგორიც იყო ეკლესიისაგან განკვეთა, ინტერდიქტები, მოსყიდვა, ჯაშუშობა და საიდუმლო მკვლელობები. ეკლესიის დიპლომატიის მცდელობა, შეესრულებინა უფრო აქტიური როლი ევროპის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, კარგად ჩანს პაპების ინიციატივით ორგანიზებული ჯვაროსნული ლაშქრობებიდან. მათ კიდევ უფრო განამტკიცეს პაპების არა მარტო რელიგიური, არამედ პოლიტიკური ავტორიტეტი. ასევე, პაპობის დიპლომატიას დაუცხრომელი ბრძოლა აქონდა ე.წ. საღმრთო რომის იმპერიასთან.

მრავალჯერის ცდის მიუხედავად, პაპობამ ვერ შექმნა თავისი

მსოფლიო სახელმწიფო, ისევე, როგორც მათმა მეტოქემ – საღმრთო რომის იმპერიის მესვეურებმა. მაგრამ ევროპის სახელმწიფოება – საფრანგეთმა, ესპანეთმა, ინგლისმა, რუსეთმა (მოსკოვის სახელმწიფო) დიპლომატიის წყალობით შეძლეს ფეოდალური დაქვემდებარების დაძლევა. თავიანთი ტერიტორიების გაერთიანება და გაფართოება.

შუა საუკუნეების ევროპაში საერთაშორისო ურთიერთობათა მეთოდების დახვეწაში დიდი წვლილი მიუძღოდით იტალიის ქალაქ-სახელმწიფოების (ვენეცია, ფლორენცია და სხვა) დიპლომატიურ ხელოვნებას და სამსახურებს. აგრეთვე, საფრანგეთის მეფის ლუი XI-ის მიერ „პრაქტიკული დიპლომატიისა“ და საერთოდ დიპლომატიის როგორც ხელოვნების შემდგომ სრულყოფას.

ახალი დროის დიპლომატია ორგანულად უკავშირდებოდა წინამარბედი ეპოქის დიპლომატიას და საერთაშორისო ურთიერთობებს, მაგრამ, ამავე დროს, მისგან საგრძნობლად განსხვავდებოდა.

შუა საუკუნეების მიწურულის ევროპის ქვეყნებში საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების ჩამოყალიბებამ, დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა და XV-XVI საუკუნეებში განხორციელებულმა კოლონიზაციამ კიდევ უფრო დააჩქარეს და განამტკიცეს საერთაშორისო ურთიერთობათა განვითარება. ეაჭრობის ცენტრმა ხმელთაშუა ზღვისა და ბალტიის ზღვის აუზებიდან ატლანტის ოკეანის ნაპირებისკენ გადაინაცვლა. პორტუგალია, ესპანეთი, ინგლისი, საფრანგეთი, ნიდერლანდები, რომლებიც კომერციულ ცენტრებთან ახლოს მდებარეობდნენ, ევროპის საერთაშორისო ურთიერთობებში სულ უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ.

ზემოხსენებული ქვეყნების საგარეო პოლიტიკას დიპლომატიური ინტერესები წარმართავდა. მმართველი ზედაფენა საერთაშორისო ურთიერთობებში გაბატონებული მდგომარეობისკენ ისწრაფოდა. ჩამოყალიბების გზაზე მდგარი მესამე წოდება კი, ახალი ბაზრების ხელში ჩაგდებათა და კოლონიების შექმნით იყო დაკავებული. კო-

ლონიების შეძენის ან მათი დაპყრობის სურვილი განაპირობებდა XVI-XVIII საუკუნეებში ევროპაში მიმდინარე ყველა ომს. თუ მაინამდე პორტუგალია და ესპანეთი ბატონობდნენ ზღვაზე, XVI საუკუნეში აშკარად იკვეთება ინგლისის როგორც ძლიერი ეკონომიკისა და მნიშვნელოვანი პოლიტიკური პოტენციალის მქონე ქვეყნის როლი მსოფლიო საბაზრო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა განვითარების დასაქარებაში. ეკონომიკურმა, სოციალურმა და პოლიტიკურმა პროგრესმა ხელი შეუწყო XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ინგლისში რევოლუციის გამარჯვებას და მისი საერთაშორისო მდგომარეობის განმტკიცებას. ეს განსაკუთრებით თვალში საცემი გახდა მას შემდეგ, რაც ინგლისის პარლამენტმა მიიღო საზღვაო კანონმდებლობა, რომელიც მიმართული იყო ინგლისის ყველაზე ძლიერი სავაჭრო მეტოქეების – ესპანეთისა და ჰოლანდიის წინააღმდეგ.

ევროპის განვითარებულ სახელმწიფოებთან დაპირისპირების შემდეგ ინგლისი მათ წინააღმდეგ ომში ჩაება. მან ამ ბრძოლაში გაიმარჯვა და ევროპაში უპირველეს საზღვაო სახელმწიფოდ იქცა. იმავე საუკუნეში ევროპის კონტინენტზე დაწინაურდა აბსოლუტურ-ფეოდალური საფრანგეთიც. თუ ინგლისი ჰოლანდიასთან და ესპანეთთან წინააღმდეგობების გადალახვის შემდეგ გაძლიერდა, საფრანგეთმა დასუსტებულ მეზობლებს – გერმანიასა და ესპანეთს ტერიტორიები წაართვა. XVI საუკუნის ევროპაში ცხადი გახდა „გერმანელი ერის საღმრთო რომის იმპერიის“ საერთაშორისო მნიშვნელობის დაკარგვა.

ბრძოლა ინგლისსა და საფრანგეთს შორის მსოფლიო პოლიტიკაში გაბატონებული მდგომარეობის მოპოვებისათვის XVII საუკუნეშიც გაგრძელდა. ზღვისიქითა სამფლობელოებს ინგლისი უახლოესი მეტოქეების – საფრანგეთისა და ესპანეთის შევიწროებით იძენდა.

საფრანგეთისაგან განსხვავებით, ინგლისმა უკვე XVIII საუკუ-

ნეში შეიძუშავა „ძალთა წონასწორობის“ კონცეფცია, რომელიც ევროპულ დიპლომატიაში მომდევნო ორ საუკუნეს ბატონობდა. ნაპოლეონ ბონაპარტის ეპოქის დასრულების შემდეგ, ევნაში მოწვეულმა საერთაშორისო კონგრესმა წინა პლანზე „ლეგიტიმიზმის პრინციპი“ წამოსწია. მისმა ერთ-ერთმა არქიტექტორმა, ავსტრიის კისცლერმა შეტერნიხმა, დიპლომატიური ნიჭი და მოღვაწეობა ე.წ. „ევროპული კონცერტის“ რეკონსტრუქციას მოახდომა. ამის შემდეგ მსოფლიო დიპლომატიის ახალმა ამოძაველმა ეარსკვლაჟმა პრუსიელმა ოტო ფონ ბისმარკმა შეტერნიხისეული დიპლომატიური სისტემა გააუქმა და ცნობილი ამერიკელი დიპლომატის ჰენრი კისინჯერის ხატოვანი გამოთქმით – „ევროპული დიპლომატია ძალისმიერი პოლიტიკის ცივისხელიან თამაშად გადააქცია“.

ახალი დრო დიპლომატიის ისტორიაში აღსანიშნავია XVIII საუკუნეში ამერიკის კონტინენტზე ახალი სახელმწიფოს – აშშ-ის წარმოქმნით, რომელმაც საგრძნობი დარტყმა მიაყენა ინგლისს. ამ საუკუნის პირველ მეოთხედში აღმოსავლეთ ევროპაში პეტრე I-ის მკურ დაარსებულმა და შემდგომ, ეკატერინე II-ის პრავმატული დიპლომატიის დაპყრობითი საგარეო პოლიტიკის გატარების წყალობით კიდევ უფრო განმტკიცებულმა რუსეთის იმპერიამ სერიოზული საერთაშორისო ფაქტორის როლის შესრულება დაიწყო. მან შეიტანა მთელი რიგი ცვლილებები და სიახლე ევროპულ დიპლომატიაში და განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა კონტინენტის საერთაშორისო ურთიერთობაში. ეკატერინე II-ის შვილიშვილებმა

¹ დასავლურ დიპლომატიის ისტორიაში ძალიან წინასწარობის ანუ თანაურობის ფუნქციონალური სისტემის ერთადერთ მაგალითად შეიძლება დაეახასიათოთ ძველი საბერძნეთის სახელმწიფო პოლისები და აღორძინების ხანის იტალიის ქალაქ-სახელმწიფოები. აგრეთვე 1648 წლის ვესტფალიის ზავით აღმოცენებული ევროპულ სახელმწიფოთა სისტემა. ყველა ამ სისტემის დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენდა ერთიანი ძლიერების მქონე მრავალი სახელმწიფოს არსებობის კონკრეტული ფაქტის გადაქცევა მსოფლიოს წესრიგად წაშვან პრინციპად.

ალექსანდრე I-მა და ნიკოლოზ I-მა რუსეთი ევროპის ფანდარმად გადააქციეს.

ისტორიის ახალ დროში საერთაშორისო ასპარეზზე სახელმწიფოთა მიერ დაჯგუფებები და კოალიციები შეიქმნა. ძლიერი ქვეყნები ამას ესწრაფოდნენ ეკონომიკის სფეროში გაბატონებისათვის, ხოლო ხუსტი ქვეყნები, - თავდაცვისთვის. სწორედ ამ ეპოქაში ჩნდება ისეთი სამართლებრივი ცნება, როგორიც არის „პოლიტიკური წონასწორობა“, „სახელმწიფოს ბუნებრივი საზღვრები“, „ომისა და ზავის სამართალი“, „ზღვების თავისუფლება“, „საერთაშორისო ხელშეკრულების ურყეობა“. ყოველივე ეს თანდათან საფუძვლად დაედო საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებასაც.

ახალი დროის ევროპაში იხვეწება დიპლომატიური სამსახურის ორგანიზაცია, მისი ფორმები და მეთოდები. ბევრ ქვეყანაში ყალიბდება მუდმივი დიპლომატიური წარმომადგენლობა, იქმნება მკაცრი დიპლომატიური იერარქია. შეიმუშავეს დიპლომატიური მიმოწერის საყოველთაოდ მიღებული ფორმები. დიპლომატიურ ურთიერთობებში ფრანგული ენა დამკვიდრდა. დაზუსტდა დიპლომატიური ცერემონიალის რეგულირებისა და შესრულების ნორმები.

მას შემდეგ, რაც საფრანგეთის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ ლაზერო ჩასცა არა მარტო ამ ქვეყნის, არამედ ევროპის სხვა სახელმწიფოების აბსოლუტური მონარქიების ფეოდალურ-დინასტიურ დიპლომატიას, გამარჯვებულმა ხალხმა წინა პლანზე დააყენა ერის უზენაესობის პრინციპი, რომელიც პირველად ამერიკის შეერთებულ შტატებში დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის წლებში გამოაცხადეს. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წლებში ამ პრინციპმა შემდგომი განვითარება პპოვა. ხალხთა თანასწორობაში, მათ თავისუფლებაში და მშობაში საფრანგეთის რევოლუციამ დემონსტრაციულად უარყო დაპყრობების, საიდუმლო ხელშეკრულებების და გარიგებათა პოლიტიკა, მაგრამ 1794 წლის 9 თერმიდორის (27 ივლისი) გადატრიალების შემდეგ, საფრანგეთში დაიწყო აბსოლუტიზ-

მის დიპლომატიის ზოგიერთი ფორმისა და მეთოდის აღდგენა. ამ ევროპული ქვეყნის საგარეო პოლიტიკამ თანდათან დაპყრობითი ხასიათი მიიღო. გამარჯვებულმა „მესამე წოდებამ“ ძველ სახელმწიფოთა სტრუქტურას და დიპლომატიას სახე უცვალა და თავის ინტერესებს მიუსადაგა. ყოველივე ეს მაშინ დაგვირგვინდა, როდესაც დირექტორიის მმართველობის პერიოდში აღადგინეს საგარეო საქმეთა სამინისტრო, საფრანგეთის დიპლომატიურ წარმომადგენლობათა რანგები, აღწერა არსებული დიპლომატიური ურთიერთობისა და მიმოწერის ფორმები. თუმცა პროფესიონალი დიპლომატების კაცთა, რომელსაც კრებდნენ თავადაზნაურული ან სამღვდელიოების ზედა ფენიდან, კვლავაც შეინარჩუნეს.

მომდევნო ხანაში კი პარლამენტური წყობის განმტკიცებამ და მოწინავე ქვეყნებში დამკვიდრებულმა დემოკრატიულმა თავისუფლებამ, საგარეო პოლიტიკაზე გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა. პრუსია და ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიები დიპლომატიის მიმართ სულ უფრო მეტ ყურადღებას იჩენდნენ და ცდილობდნენ მასზე ზემოქმედებას. წარმომადგენლობითი დაწესებულებები სულ უფრო ხშირად აკონტროლებდნენ საგარეო საქმეთა მინისტრებისა და ელჩების მოღვაწეობას. ტექნიკური პროგრესი და კავშირგაბმულობის გაუმჯობესება, ასევე ზემოქმედებას ახდენდა საგარეო პოლიტიკის სამსახურის ორგანიზაციაზე. იპერატორულად წყდება საერთაშორისო საკითხები, გადახადისდა დიპლომატთა საქმიანობა. საგარეო ურთიერთობათა განმტკიცებაში დინასტიური ქორწინებები აღარ ასრულებდნენ განმსაზღვრელ როლს. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს საბაჟო პოლიტიკა და სავაჭრო ხელშეკრულებები. ბრძოლა გასაღების ბაზრებისთვის და სხვა.

საფრანგეთის რევოლუციის დროს (1789-1799) რევოლუციურმა მოძრაობის საერთაშორისო პოლიტიკის და დიპლომატიის მთავარ ქვეყნებებს წარმოადგენდა ბრძოლა ევროპულ რეაქციასთან, რომელსაც ამ დროს ინგლისი ხელმძღვანელობდა.

1799-1815 წლებში, ისევე როგორც XVIII საუკუნეში, ინგლისისა და საფრანგეთის ბრძოლა ევროპასა და მსოფლიოში გაბატონებისთვის საერთაშორისო ცხოვრების ერთ-ერთი მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი იყო. დიდი ბრიტანეთის დიპლომატია არ დალატობდა თავის ძირითად პრინციპს – „სხვისი ხელით ნარის გლეჯას“. XIX საუკუნეშიც ომებს კონტინენტზე იგი აწარმოებდა ფულის შემოსვლით მოკავშირეების მეშვეობით.

იმავ წლებში ევროპული ქვეყნების ერთი ნაწილის დიპლომატია, კერძოდ, ფეოდალურ-მონარქიული რუსეთის, პრუსიისა და ავსტრიის დიპლომატია, შეზობელი ქვეყნების საშინაო საქმეებში ჩარევის და დამზობილი დინასტიების აღდგენის (ე. წ. ლეგიტიმიზმის პრინციპის) სურვილით იყო შეპყრობილი. მათ საპარისპიროდ ინგლისში და საფრანგეთში ყალიბდება ჩაურევლობის, როგორც საერთო ინტერესების დიპლომატიური დაცვის პრინციპი. მათ შორის ბრძოლა XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ევროპულ დიპლომატიას წითელი ზოლივით გასდევს.

თვალსაჩინო სახელმწიფო მოღვაწემ არმან ჟან დიუ პლესიმ, კარდინალმა რიშელიემ, საფრანგეთის პირველმა მინისტრმა (1624-1642) დიპლომატიისა და საერთაშორისო ურთიერთობის პრაქტიკაში ქვეყნის ეროვნული ინტერესების დაცვა საბოლოო მიზნად დაიხატა. ასეთ პრინციპებზე დაფუძნებით, საფრანგეთის მიერ გატარებული საგარეო პოლიტიკამ სულ ცოტა ორი საუკუნით შეაფერხა გერმანიის ერთიან სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება. დიპლომატიის წყალობით რიშელიემ ჩაშალა კაბსბურგების გეგმები და „გერმანელი ერის საღმრთო რომის იმპერია“ სამასზე მეტ სუვერენულ ტერიტორიად დაშალა. ამასთანავე თითოეულ მათგანს დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის გატარება შეეძლო.

ყოველივე ამის შემდეგ გერმანია XVII-XIX საუკუნეებში ევროპაში მომდინარე საომარი კონფლიქტების ასპარეზად იქცა. ვიდრე XIX საუკუნის შუა ხანებში ო. ფონ ბისმარკმა დაქუცმაცებული

ლი გერმანული ტერიტორიები ერთ სახელმწიფოდ არ გააერთიანა. საფრანგეთის დიპლომატიური ხრიკების შეოხებით, დაგვიანებულმა პოლიტიკურმა გაერთიანებამ გერმანია კოლონიების გარეშე დატოვა.

XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების დასაწყისისათვის გერმანიის (ისევე, როგორც იაპონიის და იტალიის) გაერთიანებისას, ევროპის დიდ სახელმწიფოებს შორის მსოფლიო უკვე გადანაწილებული იყო. აზიისა და აფრიკის კონტინენტების დაპყრობილი ტერიტორიები მოსახლეობითურთ ევროპის დიდ სახელმწიფოთა დიპლომატიკის ხელში გაჭრობისა და გარიგების საგნად გადაიქცა. კოლონიების გარეშე დარჩენილი გერმანია, იაპონია და იტალია სხვადასხვა დიპლომატიური კომბინაციის, თუ ძალის გამოყენებით, ცდილობდნენ ჯერ კიდევ დაუპყრობელი ან უკვე მიტაცებული ტერიტორიები ხელთ ეგდოთ ანდა მათი ხელახალი გადანაწილება მოეთხოვათ. ამ სახელმწიფოთა დაგვიანებული კოლონიური მისწრაფებები ლოკალურ ომებს იწვევდა და კიდევ უფრო ამწვავებდა პოლიტიკურ ერთარებას მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში. საბოლოოდ ორ, ერთმანეთისადმი მტრულად განწყობილ ბანაკად დაყოფილმა დიდმა სახელმწიფოებმა გამოისავალი პოლემის გლობალურ შეიარაღებულ კონფლიქტში, რომელიც ისტორიაში პირველი მსოფლიო ომის სახელწოდებით არის ცნობილი.

* * *

სახელმძღვანელო შედგება ხუთი კარისგან. მათგან პირველი სამი მოთავსებულია პირველ წიგნში. პირველი – „საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ძველ მსოფლიოში“ მოიცავს ძველი აღმოსავლეთის და ანტიკური სამყაროს ქვეყნების საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორიას.

ცალკეულ თავებში განხილულია ქართული სამეფოების დიპლომატია, საგარეო ურთიერთობების ადგილი და როლი ახლო აღმოსავლურ და ევროპულ დიპლომატიასა და საერთაშორისო ურთიერთობებში როგორც ძველ, ისე მომდევნო პერიოდებში.

მეორე კარში – „საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია შუა საუკუნეებში“ – გაშუქებულია სასანიანთა ირანის ურთიერთობა რომთან, ბიზანტიასთან და ამიერკავკასიასთან; ბიზანტიასა – ბარბაროსულ ქვეყნებთან; პაპებისა და ფრანკთა სახელმწიფოს ურთიერთობა; განხილულია შუა საუკუნეების ჩინეთის, იაპონიის, ინდოეთის, მონგოლეთის, არაბთა სახალიფოების საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორია. ევროპული დიპლომატიის ფორმები და მეთოდები წარმონიშნულია იტალიის, საფრანგეთის, კიევისა და მოსკოვის სახელმწიფოების მაგალითზე.

დიპლომატიის და საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორია ახალ დროში, რომელიც მოიცავს 1600-1799 წლებს, განხილულია შესაბამე კარში. მასში გაშუქებულია საფრანგეთის, ინგლისის, რუსეთის, ინდოეთის, იაპონიის, ჩინეთის, აშშ-ის დიპლომატია და საერთაშორისო ურთიერთობები; ნაჩვენებია ის ცვლილებები, რომელიც განიცადეს დიპლომატიური სამსახურის ფორმებმა და მეთოდებმა ცალკეულ ქვეყნებში. დახასიათებულია დიპლომატია და საერთაშორისო ურთიერთობები ევროპაში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წლებში (1789-1799).

ახალი დროის საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორიის მომდევნო პერიოდი განხილულია მეორე წიგნში, რომლის პირველ კარში წარმონიშნულია როგორც ნაპოლეონის დროის (1799-1814), ისე მომდევნო პერიოდის (1815-1870) ევროპის სახელმწიფოების საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია.

XIX საუკუნის შუა ხანების საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ევროპასა და აზიაში განხილულია ყირიმის ომის

შზადებას, მისი შედეგების, აგრეთვე ნაპოლეონ III-ის ევროპული და აღმოსავლური პოლიტიკის, ჩინეთისა და იაპონიის საგარეო პოლიტიკის შესწავლის შუქზე. ამ კარის ბოლო თავები ეძღვნება ო. ფონ ბისმარკს მიერ გერმანიის პოლიტიკური გაერთიანების დიპლომატიური მომზადების საკითხებს.

მეორე კარი მთლიანად აშუქებს ევროპის, ამერიკის, აზიისა და აფრიკის ქვეყნების დიპლომატიასა და საერთაშორისო ურთიერთობის ისტორიას საფრანგეთ-პრუსიის ომის დამთავრებიდან ვერსალის ზავამდე (1871-1918). სახელმძღვანელოს ამ ნაწილში მთავარი ყურადღება ეთმობა ისეთი საკითხების გაშუქებას როგორც არის: ევროპული დიპლომატია და რუსეთ-ოსმალეთის (1877-1878) ომი; საერთაშორისო კრიზისები შორეულ და ახლო აღმოსავლეთში, ბალკანეთსა და აფრიკაში; ევროპული დიპლომატია და კოლონიური წინააღმდეგობანი; რუსეთ-იაპონიის, რუსეთ-ჩინეთის, იაპონია-ინგლისის, ინგლის-რუსეთის, გერმანია-საფრანგეთის, გერმანია-რუსეთისა და ინგლის-გერმანიის ურთიერთობები; აშშ-ის „ღია კარის“ დიპლომატია; საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია პირველი მსოფლიო ომისა და დაზავების პერიოდში.

* * *

სახელმძღვანელოს ცალკეული თავების მომზადების პროცესში კისარტბელეთ პროფ. ვ. კუზნიშინის რედაქციით რუსულ ენაზე (1979 წ.) და აკად. გ. მელიქიშვილის რედაქტორობით ქართულ ენაზე (1988 წ. და 1999 წ.) გამოცემული ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის სახელმძღვანელოებით. წიგნზე მუშაობისას დიდი დახმარება გაგვიწია რუსულად გამოცემულმა ლოკუმენტების კრებულმა „სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობანი და დიპლომატია

ძველ აღმოსავლეთში“ (მოსკოვი, 1987 წ.) და მოსკოვში 1986 წ. ორ ტომად გამოცემულმა ენციკლოპედიურმა ცნობარმა „აფრიკა“-მ.

აგრეთვე, გამოიყენეთ რუსულ ენაზე ვ. პოტიომკინის რედაქციით მოსკოვში 1941-1945 წწ. გამოცემული „დიპლომატიის ისტორია“ (ტ.1-2), რომელთა შედგენაში მონაწილეობდნენ მსოფლიო ისტორიის ცნობილი სპეციალისტები: ს. ბახრუშინი, ა. ეფიმოვი, ე. კოსმინსკი, ა. ნაროჩნიცკი, ე. სერგეევი, ს. სკაზკინი, ე. ტარლუ და ე. ხვოსტოვი.

საქართველოს, ახლო აღმოსავლეთის, ევროპისა და აფრიკის ზოგიერთი ქვეყნის საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ცალკეული პრობლემების გარკვევისას ეყრდნობით ავანე ჯაყახიშვილის, სიმონ ჯანაშიას, ნიკო ბერძენიშვილის, გიორგი წერეთლის, გიორგი მელიქიშვილის, ელენე მეტრეველის, აგრეთვე ვ. გაბაშვილის, ო. გიგინეიშვილის, გრ. გიორგაძის, მ. ინაძის, ვ. კილურაძის, ნ. ლომოურის, ვ. მაჭარაძის, ზ. მენთეშაშვილის, გ. ფირდანიას, ბ. სილაგაძის, აკ. სურგულაძის, ი. ტაბაღუას, ზ. შარაშენიძის, ჯ. შარაშენიძის, ლ. შენგელიას, ნ. შენგელიას, ვ. ჩოჩიევის, ა. ცინცაძის ნაშრომებს (დაწვრილებით იხ. სახელმძღვანელოს ბოლოში დართული ლიტერატურის სია).

ავტორი გულითად მადლობას უხდის აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის კათედრის თანამშრომლებს ლ. უთარაშვილს და შ. მათიაშვილს სახელმძღვანელოს ტექნიკური მომზადების დროს გაწეული დახმარებისათვის.

საერთაშორისო ურთიერთობის და დიპლომატიის ისტორიის სახელმძღვანელო ქართულ ენაზე პირველად მომზადდა, ამიტომ არ არის გამორიცხული, რომ მის მიმართ მკითხველს გაუჩნდეს ცალკეული შენიშვნები. ავტორი მზად არის მიიღოს ყველა საჭიანი შენიშვნა, რომელსაც გავითვალისწინებთ სახელმძღვანელოს შემდგომი გამოცემისას.

პირველი ტომი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია
პირველი ტომი

პირველი ნაწილი

აფრიკისა და აზიის ძველი ქვეყნები

პირველი თავი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია
ევროპაში

წიგნის და
პირველი ნაწილის

[ძველი ევროპის¹ სახელმწიფო მოიცავდა
იმ ტერიტორიას, რომელიც ამჟამად ევ-
როპის არაბულ რესპუბლიკას უკავია.

მეცნიერთა ვარაუდით, აფრიკის კონტინენტის ეს ჩრდილო-აღმოსავ-
ლეთი ნაწილი ძველმა ევროპელებმა, ჯერ კიდევ ძვ. წ. VI ათას-
წლეულში დაასახლეს. ევროპელი ხალხი სხვადასხვა ტომის შე-
რასების შედეგად წარმოიშვა. ძველი ევროპური ტომები ახლოს
ოცნენ ჩრდილო აფრიკის ძველ ლიბიურ ტომებთან. ძველ ევრო-
პულ ენას აქვს ზოგაერთი მსგავსება ჩრდილო აფრიკის ბერბერუ-
ლი ენების დიალექტებთან.

¹ წინა აზიის ხალხები ძველ ევროპეს უწოდებდნენ „მიცირ“-ს, რომელიც
შესაძლოა თანამედროვე არაბულს „მისირ“-ს სახით (ქართულ ისტორიულ წყარო-
ებში „მისირი“). თავად ევროპელები საკუთარ ქვეყანას „ტა-გეტის“-ს
(საქო მაქა) უწოდებდნენ, მეზობლად არსებული ქეიპიანი უდაბნოს, ანუ „წი-
ლილი ქვეყნისაგან“ განსხვავებით. მისი ბერძნული სახელწოდება (Αιγυπτος)
წარმოიქმნილია მემფისის ძველ-ევროპულ სახელიდან, რომელიც ჟღერდა,
როგორც პეტაპტა ან პეტაპტა.

ქველი ეგვიპტის ისტორია რამდენიმე პერიოდად იყოფა: ძველი სამეფოს, შუა სამეფოს, ახალი სამეფოს და გვიანდელი სამეფოს ხანა. დიპლომატიისა და საერთაშორისო ურთიერთობის ისტორიისათვის ეგვიპტეში მნიშვნელოვანი და საინტერესოა ახალი სამეფოსა და გვიანდელი ხანის ეგვიპტე ვინაიდან სწორედ ამ პერიოდების მრავალრიცხოვანი ტექსტები მოგვანიშნებენ ეგვიპტის აქტიურ სამხედრო-საგარეო პოლიტიკაზე. ამ მხრივ, განსაკუთრებით საინტერესოა XVIII დინასტიის ფარაონების მიერ დატოვებული წარწერები, რომლებიც მათ მიერ ნუბიასა და წინა აზიაში განხორციელებულ ლაშქრობებზე მოგვითხრობენ.

ამ წარწერებს შორის აღსანიშნავია თოტმეს III-ის ლაშქრობათა მატრიანე, რომელიც ამ ფარაონის მეფობის წლების მიხედვით არის აღწერილი და ამიტომ მეცნიერებაში „აწალევის“ სახელწოდება მიიღო. ამ მატრიანეს შინაარსი ქ. თებეში მდებარე ამონის ტაძრის კედელზე იყო ამოკვეთილი.

თელ-ამარნის
დიპლომატიური
არქივი

ძველი ეგვიპტის დიპლომატიის საგარეო პოლიტიკის და ურთიერთობის გაცნობისათვის ძვირფას წყაროს წარმოადგენენ ის დოკუმენტები, რომლებიც შემოინახა XVIII დინასტიის ფარაონ ამონხეტე IV-ის (ეხნატონის) მიერ დაარსებულმა დედაქალაქმა ახეტატონმა, სადაც აღმოჩნდა ძვ. წ. II ათასწლეულის მდიდარი დიპლომატიური არქივი.¹ ამ არქივში დაცულია ბაბილონის, ასურეთის, მითანის, ხეთების სამეფოების და აღ. ხმელთაშუა ზღვისპირეთის ქალაქების მმართველების მიერ ეგვიპტის ფარაონების, ამონხეტე III-ის და ეხნატონის (ამონხეტე IV) სახელზე გამოგზავნილი წერილები. ეს აფიციალური წერილები იმ ურთიერთობას აშუქებენ, რომელიც ეგვიპტისა და წინა აზიის სახელმწიფოებს შორის არსებობდა. ამავდროულად, წერილები მეზობელ ქვეყნებში ეგვიპტის გავლენის შესუსტებას ასახავენ. მართალია, თელ-ამარნის

დიპლომატიური არქივი მეცნიერებმა XIX ს-ის ბოლოს აღმოაჩინეს, მაგრამ ამ არქივთან დაკავშირებული ახალი აღმოჩენები დღემდე გრძელდება. მაგალითად, 1868 წ. ლიბანის ტერიტორიაზე კახელ ელ-ლოზის ბორცვზე ადგილობრივმა არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს ერთი მთელი ფირფიტა და სამი ფრაგმენტი, რომლებიც დამასკოსა და ხმელთაშუა ზღვის სანაპირო ქალაქების მმართველებისადმი ეგვიპტელი ფარაონის, ამონხეტე III-ის მიერ გაგზავნილ წერილებს წარმოადგენენ.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ის, რომ ჩვენამდე მოაღწია ამ სამშვიდობო ხელშეკრულების ტექსტმა, რომელიც ლაიდო ეგვიპტის ფარაონის რამსეს II-ესა და ხეთების მეფე ხათუსილი III-ის შორის. ეს დიპლომატიური დოკუმენტი შედგენილია ძველ ეგვიპტურ და ხეთურ ენებზე იგი ჩვენს დრომდე მოღწეულ ერთ-ერთ უძველეს სამშვიდობო ხელშეკრულებას წარმოადგენს. იუდეველი ისტორიკოსის იოსებ ფლავიუსის ნაშრომის წყალობით, ჩვენამდე მოაღწია ძველი ეგვიპტელი ქურუმის მანეთონის (ძვ. წ. IV-III სს.) ნაშრომის ნაწყვეტმა, რომელშიც აზიური ტომების - პიქსოსების მიერ ეგვიპტის დაპყრობა არის აღწერილი.

ახალი სამეფოს
საგარეო
ურთიერთობები

ძველი ეგვიპტის საერთაშორისო ურთიერთობების შესახებ ზოგიერთი ცნობის მოძიება შეიძლება ბიბლიის ძველი აღთქმის ტექსტებიდან.

თელ-ამარნის დიპლომატიურ არქივში მრავალი ცნობა მოიპოვება ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანის წინა აზიის მრავალრიცხოვანი მმართველების შესახებ. აქვე აღმოჩენილია ისეთი ასურული დოკუმენტებიც, რომლებიც ეგვიპტესთან ამ სამეფოს კონტაქტს ადასტურებენ. ასურულ მეფეთა მატრიანეებში (ძვ. წ. IX-VII სს.) დაცულია ცნობები ეგვიპტესთან ასურეთის ომის შესახებ და სხვ.

ეგვიპტის ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამდე დიდი ხნით ადრე, ჯერ კიდევ I დინასტიის ფარაონთა მმართველობის ხანაში, ეგვიპტელებმა შეადგინეს სინას ნახევარკუნძულზე, რა-ზღვაც მეტყველებენ ამ რაიონში დაცული წარწერები და გამოხატა

¹ თელ-ამარნის მდებარეობას მდ. ნილოსის მარჯვენა ნაპირზე, ეგვიპტის ცენტრალურ ნაწილში, გაიროს სამხრეთით, სადაც ოდესღაც განლაგებული იყო ეგვიპტის ფარაონის ამონხეტე IV-ის (ეხნატონის) რეზიდენცია.

ხულებანი. II დინასტიის ფარაონების ზეობისას ეგვიპტე საბოლოოდ გაერთიანდა ძლიერ, ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ. იმ წარმატებით ახორციელებდა თავის დაპყრობით პოლიტიკას და ძველ აღმოსავლეთში ერთ-ერთ ყველაზე ძლიერ და განვითარებულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა.

ძველი სამეფოს პერიოდში (ძვ.წ. 2780-2280), III-VI დინასტიების მმართველობის დროს, ეგვიპტე ასევე წარმატებით ახორციელებდა თავის სამხედრო პოლიტიკას აღმოსავლეთით, სინას ნახევარკუნძულზე - პალესტინისაკენ და სამხრეთით - ნუბიის მიმართულებით. ძველ ეგვიპტეს მჭიდრო საგაჭრო ურთიერთობები აკავშირებდა ფინიკიასთან. III-VI დინასტიის ფარაონები აწეობდნენ რეგულარულ ლაშქრობებს ნილოსის პირველი კორომის სამხრეთით საიდანაც მდიდარი ნადავლითა და მრავალრიცხოვანი ტყვეებით ბრუნდებოდნენ, რომლებსაც მონებად აქცევდნენ ნუბიის მიმართულებით სამხედრო ექსპედიციებთან ერთად საგაჭრო ექსპედიციებიც ეწყობოდა; ეგვიპტელ ვაჭრებს ხორბალი, პანტერიის ტყავები, სპილოს ძეალი, აბანოზის ხე, სუნელები, საკმეველი მოპქონდად მომდევნო დინასტიების მმართველობის დროს, ეგვიპტელები დასაკლეთის მიმართულებითაც აწარმოებდნენ ოქს, მოპყავდათ ტყვეები მსხვილფეხა და წერილფეხა რქოსანი საქონელი.

შუა სამეფოს
საზღაბრო
პერიოდის მოგონებანი

XI და XII დინასტიის ფარაონების მეფობის დროსაც ეგვიპტე კვლავინდებურად ძლიერ, ცენტრალიზებულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. მისი გაფერ

ჩქენის ახალმა პერიოდმა შუა სამეფოს (ძვ.წ. XXI-დან XVI ს. მდე) სახელწოდება მიიღო. ამ პერიოდის ეგვიპტის ფარაონები სათაის დამაბასიათებელია დაპყრობითი საგარეო პოლიტიკა, რომელმაც თავის აპოგეას სენუსერტ III-ის მმართველობის (ძვ.წ. 1878-1841) დროს მიაღწია. ეგვიპტეს მათ მიერ დამოპყრობებულ

¹ სენუსერტა (ბერძ. სესოსტრის) დინასტიის მმართველობის სათავე დაუდო სენუსერტ I-მა (ძვ.წ. 1970-1934). ზოგიერთ ავტორს მაინც, რომ სენუსერტ III ეგვიპტის სამეფოს მართავდა ძვ.წ. 1843 წლამდე (იხ. Афирава Энциклопедический справочник, т. II, М., 1987, გვ. 362).

ნუბია უკზავნიდა ოქროს, სინას ნახევარკუნძული - სპილენძს, პალესტინა - თავის ბუნებრივ სიმდიდრეებს.

შუა სამეფოს დასასრულისათვის, ძვ. წ. XVII ს-ის ეგვიპტეში ჰიქსოსები შემოიჭრნენ. მათმა მეფემ სალათისმა ეგვიპტის მთავარი ქალაქი მეფის დაიპყრო. ამის შემდგომ, ეგვიპტის XIII დინასტიის ფარაონი კარგავს ერთიანი სახელმწიფოს მეუფის ფუნქციებს. ამით, შუა სამეფოს არსებობის პერიოდიც სრულდება. ჰიქსოსების ბატონობის ხანა ცნობილია, როგორც მეორე გარდამავალი პერიოდი ჰიქსოსების ბატონობა ეგვიპტეში საუკუნეზე მეტ ხანს (1675-1567) გაგრძელდა და შემდეგ დაემხო. უცხოტომელთა ბატონობის წინააღმდეგ გაჩაღებულმა განმათავისუფლებელმა ომმა მტკიცედ შეაკავშირა ეგვიპტელები და ხელი შეუწყო ეგვიპტის მძლავრ იმპერიად გადაქცევას.

ახალი სამეფოს
სამხალხო-სამხარაო
პოლიტიკა

ეგვიპტელი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლა ჰიქსოსების ბატონობის წინააღმდეგ ფარაონმა იამჰეს I-მა (1559-1534)¹ დაასრულა, რომელიც მთელი ეგვიპტის მმართველი გახდა. მის დააარსა XVIII დინასტია (ძვ. წ. XVI-XIV სს.). ამ დინასტიის მმართველობით საფუძველი ჩაეყარა ძველი ეგვიპტის ახალ სამეფოს, რომელიც მოიცავდა XVIII-XX დინასტიების მმართველობის ხანას (ძვ. წ. XVI-XI სს.). სწორედ ეს ეპოქა იყო ეგვიპტური ცივილიზაციის აყვავების, მისი სამხედრო ძლიერებისა და აქტიური საგარეო პოლიტიკის განახლების ეპოქა.

იამჰეს I-მა, მისმა ვაჟმა ამონხეტჰ I-მა (ძვ.წ. 1546-1526) და მელიამჰილმა თოტმეს I-მა (ძვ. წ. 1526-1508) არა მარტო აღადგინეს ეგვიპტის სამეფოებლოები პალესტინაში, სირიასა და ნუბიაში, არამედ კიდევ უფრო განავრცეს ეგვიპტის საზღვრები სამხრეთითა და ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით. თოტმეს III-მ (ძვ. წ. 1490-1436) 15-ჯერ ილაშქრა პალესტინისა და სირიის ტე-

¹ იხ. Seters J. van. The Hyksos. L., 1967.

² ახმუ ნიშაეს „მთავარი შობილს“.

რიტორიკაზე, ვიდრე ისინი ეგვიპტის სახელმწიფოს არ შეუერთ-
სამხრეთით ეგვიპტის ტერიტორია თოტმეს III-მ ნილოსის მეორე
ქორომამდე განავრცო.

პალესტინაში, ფინიკიასა და სირიაში პოლიტიკური გავლენა
დამყარების გამო ეგვიპტეს მითანისა და ხეთების სამეფოები დაუ-
პირისპირდნენ. შემდგომში, ხეთების სამეფოს გაძლიერებით შუშინ-
ბული მიფანის მეფე, ეგვიპტესთან შეგობრულ კავშირს ამყარებს
თელ-ამარნის დიპლომატიურ არქივში დაცული დოკუმენტები ნა-
თელს პფენჯ იმ რთულ ურთიერთობებს, რომლებიც არსებობდა
ახლო აღმოსავლეთის ამ სამ სახელმწიფოს შორის სირიისა და
ფინიკიის საგაჭრო ქალაქებზე კონტროლის დაწესებისათვის, ფარა-
ონების - ამონხეტეპ III-ისა¹ (ამონხეტეპი ნიშნავს ღმერთი ატონის
საწადელს) და ამონხეტეპ IV-ის (ძვ. წ. 1370-1353) მმართველობის
ხანაში.

ეგვიპტის სამეფოსადმი ვასალურ მდგომარეობაში მყოფი ხმელ-
თაშუა ზღვისპირეთის ქვეყნები და ხალხები ცდილობდნენ მეგობ-
რული ურთიერთობა პქონოდათ ეგვიპტის ფარაონებთან. ხსენებულ
დიპლომატიური არქივის დოკუმენტები მოწმობენ მთელი რიგი დუ-
ღეკაცობის ჩამოსვლას ხეთების სამეფოდან, მითანიდან, ბაბილონი-
დან, ასურეთიდან და სხვა ქვეყნებიდან. მათ ჩამოაქონდათ ძვირფა-
ნი საჩუქრები და სთავაზობდნენ დანათესავებას (პრინციებზე ქორწი-
ნება). ყველა ქვეშევრდომი - მეფე თუ მთავარი, ფარაონს ოქროს
თხოვდა, რაც, მათი სიტყვებით, ეგვიპტეში „ქვიშაზე უფრო მეტი
ყო“.

ძვ. წ. 1337 წელს ფარაონმა პარემხაბმა (1339-1304) ძალაუფ-
ლება ხელთ იგდო და დააარსა XIX დინასტია, რომელიც მართავ-
და ქვეყანას ძვ. წ. 1304 წ.-1205 წ.-მდე). მის სახელთან დაკავშირე-
ბულია რამდენიმე მცირე ლაშქრობა სირიაში და გამარჯვებები ნუ-
ბიურ ტომებზე. მისი დაპყრობითი პოლიტიკა განაგრძო მის შემ-

¹ იგი მართავდა ეგვიპტეს ძვ. წ. 1405-1367 წწ. 1999 წელს გამოცემულ
ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის (ნაკვ. 1) სახელმძღვანელოში მოთი-
თებულია ძვ. წ. 1397-1360 წწ. (იხ. გვ. 200).

გამოცხადებულმა ფარაონმა რამსეს I-მა (იმეფა ხელ ერ-
წელი), მაგრამ ჩვენამდე მოღწეულ ძველ ეგვიპტურ წერილო-
ბთ ძველებში ყველაზე ხშირად მოხსენიებულია რამსეს II (ძვ. წ.
1290-1223)¹ - მერიამონი (ამონის საყვარელი) რამსეს მეორე ეგ-
ვიპტის ფარაონებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი იყო. იგი
მმართავდა 66-67 წლის განმავლობაში მართავდა. ცნობები მის შესა-
ხებ, მხოლოდ ეგვიპტურ წყაროებში კი არა, ბერძნულშიც კი არის
დამოწმებული. ეგვიპტე სწორედ მისი მმართველობის ხანაში გახდა
ერთ-ერთი ყველაზე მსხვილი სახელმწიფო წინა აზიაში. მმართვე-
ლობის დასაწყისში მას ბრძოლა მოუხდა გაძლიერებულ ხეთების
სამეფოსთან, რომელიც, თავის მხრივ, საკმაოდ შეიჭრა ეგვიპტის
ჩრდილის ქვეშ მყოფ სირიაში და პალესტინაში. რამსეს II არა
მარტო ჰქვიათი სამხედრო სტრატეგი, არამედ დიდი დიპლომატიუ-
რი სიძნით დაჯილდოებული პიროვნება იყო.

ფარაონი
რამსეს II-მ
დააარსა
XIX დინასტია
და მართავდა
ქვეყანას
ძვ. წ. 1290-1223 წწ.

ძვ. წ. 1280 წელს რამსეს II-მ დადო სამ-
შვიდობო ხელშეკრულება ხეთების მეფე
ხათუსილ III-თან. ეს ხელშეკრულება
ძველადმოსავლური დიპლომატიის შესა-
ხებ არსებული წერილობითი წყაროები-

დან თავისი მოცულობითა და მდიდარი შინაარსით განსაკუთრებულ
კონსტიტუციას იმყრობს. პირველ რიგში მხედველობაში გვაქვს ის
მწერ-მოწერა, რომელიც წარმოებდა რამსეს II-სა და ხეთების მე-
ფე ხათუსილი III-ს შორის. ეს დოკუმენტები დაცულია თელ-ამარ-
ნის დიპლომატიურ არქივში, რომელიც 1887-1888 წწ. აღმოაჩინეს.
ამ ხელშეკრულების გარდა, ეს არქივი შეიცავს XVIII დინასტიის
წარმოების ამონხეტეპ III-ისა და მისი ვაჟიშვილის ამონხეტეპ IV-
ის დიპლომატიურ მიმოწერასაც (ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხა-
ზებში XV-XIV სს.). აქ შემორჩენილია 369-მდე თიხის ფირფიტა,

¹ მეორე მხატვრებით, იგი მართავდა ეგვიპტის სამეფოს ძვ. წ. 1304-1237 წწ.
(იხ. ლიტერატურა). Энциклопедический справочник, т. II, гл. 306).

ეგვიპტის ფარაონის გარდა მას მიმოწერა პქონდა. აგრეთვე, ბაბილონის
ქალიშვილი (კიამაშანი-თურდუსთან და კადამანი-ელდთან). ცნობილია,
რომ მან ხელმეორედ აამუშაო ხეთების სამეფოს დედაქალაქი ხათუსა. იგი
მისი ავტორი ლიტერატურული საწარმოების - ავტობიოგრაფიისა.

რომლებიც სხვადასხვა ქვეყნის მეფეებისა და სირიელი მთავრების მიწერილობას წარმოადგენს ზემოხსენებული ფარაონებისადმი. თელ-ამარნის არქივის არსებით დამატებას წარმოადგენს ხეთების მეფის სუფილულიუმას ბოლახჭოის არქივი.¹

წარმომადგომლობა
სირიისა და
ბაღდადისათვის

თელ-ამარნის არქივის დიდ ნაწილს სირიელი და პალესტინელი მთავრების მიერ ფარაონისადმი მიწერილი წერილები შეადგენს, რომელთაგანაც ისინი დამოკიდებული

ბულ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. სირიისა და პალესტინის სამთავროები ბუფერის როლს ასრულებდნენ ძველადმოსავლური სამყაროს ორ უდიდეს სახელმწიფოს – ეგვიპტესა და ხეთების სამეფოს შორის. ფარაონისათვის სასარგებლო იყო მთავრებს შორის არსებული განუწყვეტელი უთანხმოების გაღვივება და, ამგვარად, სირიაში საკუთარი გავლენის გაძლიერება. სირიელი და პალესტინელი მთავრების წერილების მთავარ შინაარსს შეადგენდა: ურთიერთმისაღმებისა და თავაზიანობის გამოხატვა, მოლაპარაკება ქორწინების შესახებ, ფარაონისადმი მიმართული თხოვნები სამხედრო დახმარების, ოქროსა და სპილენძის გაგზავნის შესახებ. „ოქრო კი ეგვიპტეში, – მუდმივად მფარავდა წერილებში, – იმდენივეა, რამდენიც ქვიშა“. მისაღმებასა და თხოვნებთან ერთად, მრავლად არის საჩივრები, დაბეზღება და მთავრების მიერ ერთმანეთისადმი მიმართული ცილისწამება. მიმოწერა შეიცავს, აგრეთვე, ცნობებს ქარაუნიების მიმოსვლის შესახებ.

ეგვიპტის ფარაონებს გაცხადებული ურთიერთობები აქონდათ არა მარტო უასალურ მდგომარეობაში მყოფ სირიისა და პალესტინის მფლობელებთან, არამედ მითანისა და ბაბილონის მეფეებთანაც. თელ-ამარნის არქივში შემორჩენილია ამონხეტე III-ისა და ამონხეტე IV-დმი მითანისა და ბაბილონის მეფეების მიერ მი-

წერილი წერილები. მათი წერილები საკმაოდ მრავალფეროვანია, მაგრამ საუბარია მხოლოდ ხელმწიფეებზე, რომლებიც სახელმწიფოებთან არიან გათანაწილებულნი. ამონხეტე III-ის სურს თავის სამამხანაშო იხილოს ბაბილონის მეფის ასული და ამის შესახებ ატყობინებს „ძმას“, ბაბილონის მეფეს კადაშმან-ელილს. ბაბილონის მეფე თავს იკავებს ამ თხოვნის დაკმაყოფილებაზე, იმის გამო, რომ ფარაონის ერთ-ერთი ცოლი – მისი საკუთარი და – ფარაონს არასახარბილო მდგომარეობაში ჰყავდა. პასუხად ფარაონი უკმაყოფილებას გამოთქვამს ბაბილონელი ელჩების არაკეთილსინდისიერების მიხედვით, რომელთაც მეფეს არასწორი ინფორმაცია მოუტანეს სამტარსლოს მდგომარეობის შესახებ. თავის მხრივ, კადაშმან-ელილი უსაფუძვლურებს ფარაონს მისი წარგზავნილებისადმი არასაკმაბრის პატივისცემის გამოხატვის გამო.

საბოლოოდ, კადაშმან-ელილი თანხმდება თავისი ქალიშვილის ფარაონის პარამხანაში გაგზავნაზე, მაგრამ სანაცვლოდ ცოლად მიიღოს ფარაონის ასულს, ოქროსა და სპილენძს. ბაბილონის მეფის პასუხი იწყება ტრადიციული მისაღმებითა და „ძმური“ ერთგულებას დადასტურებით. წერილი მთავრდება დაფინებული მოთხოვნით ოქროსა და სპილენძის გაგზავნის შესახებ. „რაც შეეხება ოქროს, – წერს მეფე, – გამომიგზავნე ოქრო, მეტი ოქრო. გამომიგზავნე იგი ელჩების ჩამოსვლამდე, გამომიგზავნე იგი ახლავე. რაც შეეხება სპილენძს, ამ მოსაუღლისა“...

ასეთივე დაჟინებით მოითხოვს ოქროს მითანის ხელმწიფე მეფისათა. თავის მიწერილობას ამონხეტე IV-ისადმი იგი ასე ამოცხადებს: „ასე რომ, ჩემმა ძმამ, დაე გამომიგზავნოს ოქრო, ისეთი რაოდენობით, რომელიც ვერც კი დაითვლება. ჩემი ძმის ქვეყანაში ხომ ბევრი ოქროა, იმდენივე, რამდენიც ქვიშა“.¹ თავის მხრივ, თუშრათა მზად არის სამსახური გაუწიოს და სხვადასხვაგვარი სპილენძი გამოუგზავნოს.

¹ ბოლახჭოი მღებარეობს თანამედროვე ანკარის აღმოსავლეთით, 145 კმ დაშორებით. აქ მღებარეობდა ხეთების სამეფოს დედაქალაქი ხათუსა. თიხის ფიგურების არქივი აღმოჩენილა 1906-1912 წწ., ისინი გაიშვირა 1915 წელს.

¹ ი. ვ. ვიგნინი. „Международные отношения и дипломатия на Древнем Востоке“. М., 1937, გვ. 66-68.

ყველა ეს დოკუმენტი შედგენილია ღურსმული დამწერლობით, ამდროინდელი აღმოსავლეთის დიპლომატიურ სამყაროში მიღებულ აქადურ ენაზე.

ძე. წ. XIV ს-ში მცირე აზიის ხეთების სახელმწიფოში დიდ ძლიერებას მიაღწია ამონხეტებ IV-ის მეფობისა და განსაკუთრებით იმ აჯანყებულის პერიოდში, რომლებმაც მოიცვეს ეგვიპტე მისი სიკვდილის შემდეგ ხეთი-

როგორც უკვე ითქვა, ძვ. წ. 1280 წელს XIX დინასტიის ფარაონის რამსეს II-ისა და ხეთების მეფე ხათუსილი III-ის შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება. ხელშეკრულების დადების ინიციატივა მომდინარეობდა ხეთების შეფისაგან. ხანგრძლივი წინასწარი მოლაპარაკებების შედეგად ხათუსილიმ რამსესს ხელშეკრულების პროექტი გაუგზავნა, რომელიც დიდ ვერცხლის დაფაზე იყო ამოტვირთული. დოკუმენტის დასტურის ნიშნად დაფის წინა მხარეზე გამოსახული იყო მეფე, ქარისა და ჭექა-ქუხილის ღმერთ თეშუბთან ერთად, ხოლო მუორე მხარეს - დედოფალი შუის ღმერთ რასთან ერთად.

მომავალი ეკლესიის დამაარსებელს სახელმწიფო ბეჭდი და ხელმოწერა.

„შესავალში ნათქვამია, რომ დასაბამიდან ეგვიპტელები და ხე-
ლემები მტრები არ იყვნენ, მათი ხელმწიფენი ადრეც აღებდნენ ხელ-
მწიფეობას. ამ ქვეყნებს შორის ურთიერთობა გაუარესდა ხალხ-
სათვის ამის შეფუძნის დროს, რომელმაც ბრძოლა დაიწყო ეგვიპტის
დადი ხელმწიფის რამსესის წინააღმდეგ. ამ „შესანიშნავი ხელშე-
კრულების“ ხელმოწერის დღიდან, ხელმწიფეთა შორის, მყარდება
სამუდამო მშვიდობა, მეგობრობა და ძმობა. „მას შემდეგ, რაც ხე-
ლემის ხელმწიფე გაუხდი, მე, ეგვიპტის მეფე რამსესთან და იგი
ჩემთან ვიშორებოდათ მშვიდობასა და ძმობაში. ეს იქნება საუკეთესო
მშვიდობა და ძმობა ხეთების დიდი მეფისა და რამსესის - ეგვიპ-
ტის დიდი მეფის, მის შვილებსა და შვილიშვილებს შორის. დაე,
ეგვიპტე და ხეთების სამეფო ჩვენს მსგავსად, სამუდამოდ იყვნენ
ძმობისა და მშვიდობაში“.

ნებზე, როდესაც ისინი აჯანყდებიან და გაილაშქრებს მათ ჩასასწორებად, მასთან ერთად უნდა იმოქმედოს ხეთების მეფეც“ – ნათქვამი იყო ხელშეკრულების ერთ-ერთ მუხლში.

განსაკუთრებული მუხლი ითვალისწინებდა სახელმწიფოდა გაქცეულ (განურჩევლად – მდაბიო იყო, თუ წარჩინებული) პირთა დაბრუნებას. მასში ნათქვამი იყო კიდევ: „თუ ვინმე გააქცევს ეგვიპტიდან ხეთების ქვეყანაში, ხეთების მეფე არ დააკავებს მას თავის ტყვეობაში და დააბრუნებს რამსესის ქვეყანაში“¹. ამასთან მათთან ერთად, გაქცეულის ქვეყანას უნდა დაბრუნებოდა მათი ქონება და მათთან მყოფი ხალხი. თუ პირიქით, ხეთების მიწიდან გაიქცეოდა ერთი, ორი, სამი და ა.შ. ადამიანი ეგვიპტის მიწაზე, ისინი უკლებლივ უნდა დაებრუნებინათ ხათუსილის მიწაზე, როგორც ისინი, ასევე მათი ქონება, ცოლები, შვილები და მონები. ეს ყოველგვარი ფიზიკური ზიანის მიყენების გარეშე უნდა მომხდარიყო.

ხელშეკრულების შესრულების მოწვევად მხარეები ორივე ქვეყნის ღმერთებსა და ქალღმერთებს მოიხმობდნენ. ვერცხლის დაფაზე ამოტვიფრულ ტექსტში ნათქვამი იყო, რომ „ხეთების ქვეყნისათვის ღმერთისა და ქალღმერთის წინაშე... ისინი არიან ჩემი სიტყვის მოწმენი“². შემდგომ ამას მოსდევდა ხეთებისა და ეგვიპტელების ღმერთების გრძელი სია³.

დიპლომატიური წერილების გაცელა-გამოცელა ეგვიპტის ფარაონებსა და ხეთების მეფეებს შორის გრძელდებოდა ხსენებულ ხელშეკრულების დადების შემდეგაც. მითხერა ჰქონდათ არა მარტო ხელმწიფეებს, არამედ დედოფლებსაც/ ეგვიპტისა და ხეთების დედოფლები ერთმანეთს სიზარულს უზიარებდნენ „მშვენიერი ხელშეკრულების“ დადების გამო.⁴

ეგვიპტის დედოფლის გარდაცვალების შემდეგ პოლიტიკური კავშირი ხეთებსა და ეგვიპტელებს შორის განმტკიცდა დინასტიური ქორწინებით. კერძოდ, რამსესის დაქორწინებით ხათუსილის ასულზე, რომელსაც საზეიმოდ შეხვდნენ ორივე სახელმწიფოს საზღვარზე. ეს ხელშეკრულება ძველი მსოფლიოს სახელმწიფოთა

შორის დადებული ხელშეკრულებების ნიმუშს წარმოადგენდა. ხეთების მეფე პირადად ჩამოვიდა ეგვიპტეში და ქორწინების რიტუალს დაესწრო.⁵

ეს იყო ახლო აღმოსავლეთის ორი დიდი სახელმწიფოს პირველი დიპლომატიურად დადასტურებული შეხვედრა.⁶

დიპლომატიის ისტორიისათვის რამსესისა და ხათუსილის შეხვედრას დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც იგი ჩვენთვის ცნობილი უძველესი საერთაშორისო სამართლის ძეგლია. რამსესისა და ხათუსილის ხელშეკრულებაში აისახა უძველესი აღმოსავლეთის სახელმწიფოებრივი მოწყობისათვის დამახასიათებელი ნიშნები – სახელმწიფოს ცნების გათანაწილება მის ერთპიროვნულ მმართველთან, კონკრეტულ პიროვნებასთან. ძველ აღმოსავლეთში უკიდურესი მოღალატეობა მხოლოდ მეფის სახელით წარმოებდა.

ძვ. წ. 1085-712 წწ. ხანა წარმოადგენდა „უმეფობის ხანას“, ხაღლი ძვ. წ. 712-332 წლები გვიანდელი პერიოდია, იგი XXII დინასტიის მმართველობით იწყება.

დინასტიის დამაარსებელი იყო წარმოშობით ლიბიელი სამხედრო მეთაური შაშმუაჰი შემონქ I (950-920), რომელმაც ლიბიელების დაპყრობისა და თებეს ქურუმების მხარდაჭერით მოიწია ეგვიპტეში და აზიაში აქტიური პოლიტიკის განახლება სცადა, მაგრამ ასურეთის გაძლიერებამ ამის საშუალება არ მისცა. ძვ. წ. 817/80 წწ. ეგვიპტეს უკვე მართავდა XXIII დინასტია, რომელმაც ეგვიპტე სრულ დეცენტრალიზაციამდე მიიყვანა. ძვ. წ. VIII ს. ეგვიპტის დიდი ნაწილი ნუბიის მეფემ პიანხიმ დაიპყრო და ეგვიპტე სახელმწიფო (ეთიოპიური) წარმოშობის XXV დინასტია გააბატონდა (ძვ. წ. 712-664), მაგრამ იმავე პერიოდში, ძვ. წ. 671 წ. აღზევა-

¹ დასტურებული ხელშეკრულების ეგვიპტური ტექსტი იხ. Стучевский И. А., Паисеев И. и Херингор. М., 1984, გვ. 48-54. არსებობს ხელშეკრულების ასურური ვარიანტის ქართული თარგმანი, შესრულებული გრ. გიორგაძის მიერ (იხ. ქართული დიპლომატია, წელიწადი, თბ., 1996, გვ. 16-24).

ბულმა ასურეთის მეფემ ასარქადონმა ქვემო ეგვიპტე დაიპყრო, ხოლო ასურბანიფალმა ორჯერ დალაშქრა იგი და გააჩანაგა, შემდეგ კი ზემო ეგვიპტეც დაიპყრო. მაგრამ ასურეთის სამეფოს ძლიერების მზე თანდათან ჩაუსვენა. ამით ისარგებლა საისის შთავრემ მემკვიდრემ ფსამეტიქმა, რომელმაც გააერთიანა ეგვიპტე და სპარსეთი. ფსამეტიქმა XXVI დინასტიის მმართველობას თავისი საერო პოლიტიკით ფსამეტიქ I ცდილობდა მხარი დაეჭირა ასურეთისათვის გაძლიერების გზაზე მდგარი ბაბილონის წინააღმდეგ. მანერჩინა საქმე ჰქონოდა დასუსტებულ ასურეთთან, ვიდრე ძლიერ ბაბილონთან. როდესაც ძვ. წ. 616 წ. ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონსარმა ასურეთზე ილაშქრა, ეგვიპტე ასურეთის მეფის მოკავშირე გამოდიოდა.

მომდევნო საისელი ფარაონები აპრი და იახმეს II (ძვ. წ. 569-525) ბერძნებთან დაახლოების პოლიტიკას ატარებდნენ. მაგრამ იახმეს II-ის გარდაცვალების შემდეგ სპარსეთის მეფე კამბიზემ დაიპყრო ეგვიპტე და იგი სპარსეთის უზარმაზარ სახელმწიფოში მოაქცია. ახალ იმპერიაში ერთ-ერთ ყველაზე მდიდარ ოლქს (სატრაპიას) ეგვიპტე წარმოადგენდა. კამბიზემ ეგვიპტე დაიპყრო ძვ. წ. 525 წ. მაგრამ ეგვიპტური ისტორიული ტრადიცია ახალ მბრძანებლებს განიხილავდა როგორც XXVII დინასტიის ფარაონებს. სპარსეთის მმართველები ეგვიპტიდან ყოველწლიურად დიდძალ ხარკს ღებულობდნენ (700 ტალანტ ვერცხლს, ხორბალსა და სხვა პროდუქტს). ეგვიპტელები მზად იყვნენ აჯანყებულიყვნენ სპარსეთის აუტანელი უფლის წინააღმდეგ. მაგალითად, ისინი აჯანყდნენ ძვ. წ. 456 წ., ლიბიის მმართველის ინაროსის მეთაურობით, მაგრამ მოუხდავად ბერძენთა დახმარებისა, დამარცხდნენ. მეორედ, სპარსელების წინააღმდეგ აჯანყება მოხდა ძვ. წ. 405 წელს, აჯანყებას მეთაურობდა ამირთეი, რომლის შვილი ამირთეი II მეფობდა საისში (ძვ. წ. 405-392), როგორც XXVIII დინასტიის წარმომადგენელი შემდგომში მდ. ნილოსის დელტის ტერიტორიაზე აღზევდა რამდენიმე მმართველი (ნეფერიტი, აპორისი) - XXIX დინასტია. მოგვიანებით კი ეგვიპტეში ბატონობდნენ ქ. სებენიტის მმართველები.

მეორე თავი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია შუამდინარეთის სახელმწიფოებში

ამაღისა და ურის შუამდინარეთის ერთ-ერთი უძველესი სახელმწიფო იყო აქ რომლის შექმნა აქადის მეფე სარგონ I-ის სახელთან (ძვ.წ. 2261) არის დაკავშირებული. ძვ.წ. 2236-2200 წწ. აქადის სათავე მეფე ნარამ-სინი ედგა. ამ მეფის საგარეო პოლიტიკა განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდა. პირველ წარმატებას მან ებრძოლა სახელმწიფოს დალაშქრისას მიაღწია. შემდეგ კი გამარჯვებული მოიპოვა ელამის სამეფოსთან და ზაგროსის მთებში მცხოვრებ ლუბულუბთან. მაგრამ მალე კუთიების დარტყმების შედეგად, დის სამეფო დაცემის გზას დაადგა. 2109 წ. კუთიების ბელადი რიკანიც დამარცხდა. იგი მალე გარდაიცვალა. მესოპოტამიაში ბატონდა ახალი ქვეყნის – ურის მეფე ურ-ნამუ, რომელიც თქმული ურის მესამე დინასტიის დამაარსებელი გახდა. ეს დინასტია შუაქრულ-აქადურ სამეფოს ძვ.წ. XXII ს-ის ბოლოდან XX ს-ის დასაწყისამდე მართავდა.

ურის III დინასტიის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა აქტიურად არ გამოირჩეოდა, თუ არ ჩათვლით მესოპოტამიაში ირანის აღმოსავლეთ ოლქებში მოწყობილ ცალკეულ ლაშქრობებს. ამ სამეფოს უკანასკნელი მეფე იბი-სინი (ძვ.წ. 2027-2003) ელამელებმა დაატყვევეს და თავის ქვეყანაში წაიყვანეს.

მესოპოტამიის ცენტრალიზებული სახელმწიფო რამდენიმე თმანეთის მოქიშვე ცალკეულ სახელმწიფოებად დაიშალა. ამ შემდეგ აღზევდა ბაბილონი, რომლის მფარველად მიიჩნეოდა ერთი ღმერთი მარდუკი. ადგილობრივი მითოლოგია ამ ღმერთს აწერდა ღმერთების – სამყაროს და ადამიანების შემქმნელის ფუნქციას.

ბაბილონის გაფურჩქვნა მისი I დინასტიის მეექვსე მეფის ხამურაბის (ძვ. წ. 1792-1750) ზეობაზე მოდის.

ბაბილონის მეფის ხამურაბის ხანაში ხამურაბი სამხედრო კავშირების შექმნის დიდოსტატი და ინიციატორი იყო. პირველ ხანებში მან კავშირი ლარსის სამეფოსთან შეკრა. შემდეგ კი თავისი ყურადღება მარის სახელმწიფოზე გადაიტანა. რომელიც ასურეთის ბატონობისაგან ახლად გათავისუფლებული იყო. მისი მეფე ზიმრალიმი შეგობრულ კავშირში იყო ხამურაბისთან. სწორედ ამ კავშირის წყალობით ხამურაბიმ ჯერ გაიმყვრა ეშნუნას სახელმწიფო, რომელსაც ასურეთმა დახმარება უწერა აღმოუჩინა. ხოლო შემდეგ ლარსის სამეფოც ხამურაბის მხარეულობაში გადავიდა. ლარსის სამეფოს მეთაური ელამში მოსული ამის შემდეგ მესოპოტამიაში ორი სამეფო დარჩა: ბაბილონი და მარის სამეფო, რომლის მეთაური ზემო შუამდინარეთის ტერიტორიას აკონტროლებდა. მარის სამეფომ თავის გარშემო გააერთიანა ეკონომიკური რიგი ქალაქები და დაიმორჩილა სირია-მესოპოტამიის კვლავის ზოგიერთი მომთაბარე ტომი. მას სავაჭრო და დიპლომატიური ურთიერთობა ჰქონდა აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთის სახელმწიფოებთან: ბაბილონთან, უგარითთან, კვიპროსთან და კრეტას კუნძულების მფლობელებთან. მარის მეფის სახელმწიფო უცხოელი ელჩებისა და მაცნეებისათვის სპეციალური აღმოსავლეთი კი იყო გამოყოფილი. აქვე არსებობდა სპეციალური სამეფო და დიპლომატიური არქივები და სხვა. მეფე ზიმრალიმის დიპლომატები და მშვერავები მუდმივად იმყოფებოდნენ ხამურაბის სასახლის კარზე ბაბილონში და თვალყურს ადევნებდნენ მოკავშირის მოქმედებას. ამას მოწმობენ წერილები, რომლებიც შემოგვინათა ზიმრალიმის სასახლის არქივში.¹ თავისი დიპლომატიების წყალობით, ზიმრალიმი მუდმივად საქმის კურსში იყო ბაბილონის.

¹ ზემოთსავე ნიშნულზე პრიფესორის ა. დუო ოქსიქიძის მოწმობით, ხამურაბის დიპლომატიური არქივების 10 ტომი (1300 ტექსტი). იხ. A. Oppenheim, Древняя Месопотамия. М., 1990, гл. 303.

ლარსის და ეშნის სამეფოებს შორის არსებულ ურთიერთობებს შესახებ. ბაბილონის მეფემ უფრო გამჭრიახი და მოხერხებულ პოლიტიკის წყალობით, თავისი სამეფო მოკავშირე მარის სამეფო უფრო ძლიერი გახდა, ხოლო ძვ.წ. 1759 წელს ზამურაბის მარი ხელთ იგდო და ჩრდილო მესოპოტამიის ეს მსხვილი სახმეფოც დაიმორჩილა. ამრიგად, მესოპოტამიის დიდი ნაწილის მასზე მიმავალი საეკონომიკური გზების ერთმანეთთან გაერთიანების გზა გახდა, ხოლო ბაბილონმა წინა აზიის სახელმწიფოთა შორის პირველი ადგილი მოიპოვა.

ბაბილონის სახელმწიფოს საზოგადოებრივი და პოლიტიკური წყობილება ცნობილი გახდა ზამურაბის მიერ შემუშავებულ კანონთა კრებულის, მისი ადგილობრივი ნაცვლებთან და მოხელეებს მიმორჩილების წყალობით. ამ კანონებით განსაზღვრული იყო როგორც ქვეყნის საფინანსო-საგადასახადო უწყების სამსახურის მუშაოების სისტემა, ისე მეომრების უფლებამოსილებები. ამ კანონთა კრებულმა ხელი შეუწყო ბაბილონის სამეფოში ბიუროკრატიული რატიის ჩამოყალიბებას.

ბაბილონის საზოგადოებრივი და პოლიტიკური წყობილება ცნობილი გახდა ზამურაბის მიერ შემუშავებულ კანონთა კრებულის, მისი ადგილობრივი ნაცვლებთან და მოხელეებს მიმორჩილების წყალობით.

ბაბილონის სამეფო საგარეო-პოლიტიკური ვითარება თავისი გაუარესებას იწყებს. მეომარი ლისკვეთების მქონე კასიტები სულ

რო თამამად აღწევენ მესოპოტამიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილს, მაღე აქ ახალი მითანის სამეფო შეიქმნა. ძველი ბაბილონის მფლობელი პატონობას ხეობის მიერ ძვ.წ. 1595 წელს მოწყობილ ლაშქრობამ მოუღო ბოლო. ამ დროიდან ბაბილონში კასიტების დინასტია გაბატონდა. კასიტების ბატონობა ძვ.წ. 1155 წ.-მდე გაგრძელდა. ძვ.წ. 1595-1155 წწ. ბაბილონში კასიტების ბატონობის ხანას შუა ბაბილონის პერიოდი ეწოდება, ამ ხანაში ბაბილონის საკმარის სუსტ ქვეყანას წარმოადგენდა. კასიტების მეფეების სა

¹ უფრო დაწვრილებით იხ. ჯ. შარაშენიძის „სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობა ძვ. წ. XVIII ს. ბაბილონში“ - „სსრკ-ის აკადემიის მეცნიერებათა ისტორია“, მე-3 გამოც. ნაკვ. I, თავი II, § 3, გვ. 96-109.

ბაბილონის პოლიტიკა დიდი გაქანებით არ გამოირჩეოდა. მართალია, ისინი ტრადიციულად თავიანთ თავს მოიხსენიებდნენ სამეფოს „ოთხი ქვეყნის მეფედ“, მაგრამ, არსებითად, მხოლოდ ბაბილონის, ზაგროსის მთისა და ქუთიების ტერიტორიებს ფლობდნენ ირანში. იმდროინდელი ახლო აღმოსავლეთის საერთაშორისო ასპარეზზე პირველად მათი იბრძოდნენ და ერთმანეთთან ურთიერთობას არკვევდნენ ისეთი ძლიერი სამხედრო სახელმწიფოები, როგორც ეგვიპტე, ასურია და ხეთების სამეფო. კასიტების ბაბილონი, იმდროინდელ საერთაშორისო სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე, მეორეხარისხოვანი ქვეყანა იყო.

ბაბილონისა და
მესოპოტამიის
მეომარი

ბაბილონმა სცნო ეგვიპტის სამეფოს ძლიერება და ძვ.წ. XV საუკუნიდან მასთან სტაბილური, მშვიდობიანი ურთიერთობა დაამყარა, ელჩები ორივე ქვეყანას

შორის მუდმივად იგზავნებოდნენ. ასევე დადიოდნენ საეკონომიკური კავშირები. კასიტები მეფეები ფარაონებს სისტემატურად უგზავნიდნენ მკურნალებს (ცხენებს, ეტლებს, პრინჯაოს ზურებს, მკურნალობის ხარისხის ზეთებს, ღილაქების ნაკეთობებს და სხვა), საეკონომიკურად დებულობდნენ ოქროს, ძვირფასი ხისაგან დამზადებულ ოქროს და სპილოს ძვლით მორთულ ავეჯს, სამკაულებსა და სხვა.

ურთიერთობების შემდგომი განმტკიცების მიზნით, კასიტები მეფეები დინასტიური ქორწინებით ნათესაურ კავშირს ამყარებდნენ ეგვიპტის ფარაონებთან, რაც შეეხება მათ მიერ ფარაონების ქალიშვილების თხოვნას, ამაზე უარს დებულობდნენ იმ საბაბით, რომ ეგვიპტელ პრინცებს ქვეყნის გარეთ არ ათხოვებდნენ. უკვე მსჭვალულ თელ-ამარნის არქივში დაცული მიმოწერიდან ჩანს, რომ ეგვიპტე და ბაბილონი ერთმანეთთან დებდნენ ან ანახლებდნენ ლაშქრობებს „მეგობრობისა“ და „ძმობის“ თაობაზე, რომელთა ურთიერთდახმარებაც იგულისხმებოდა.

კასიტურებსა აღინიშნოს, რომ როგორც კი კასიტების მეფეები იმდროინდელ ეგვიპტის დროებით დასუსტებას, მისი მოთხოვნები ფა

რაინის სახელზე გაგზავნილ წერილებში უფრო თამაშია. მაგალითად, ძვ.წ. XV ს-ის დასასრულს, კასიტების მეფე ბურნა-ბურიაშ I აღმოუჩინებლად გამოთქვამს ფარაონ ეხნატონის მისამართით კასიტების მეფის ავადმყოფობისადმი უყურადღებობის გამო. აგრეთვე იმის გამო, რომ ბაბილონის მეფის ქალწულის ფარაონის პარაბაზაში წასაყვანად ძალზე მცირერიცხოვანი აშალა გამოავაზენეს, რომ „გამოგზავნილია შეტად ცოტა საჩუქრები და ოქრო“. ერთ წერილში ნათქვამია: „თუ შენ არ შევიძლია იყო მამაშენივით გულუხვი, მაშინ ნახევარი მაინც გამოავაზენე“... განსაკუთრებით დიდ უკმაყოფილებას ბაბილონი გამოთქვამდა იმის გამო, რომ ფარაონ ეხნატონმა ასურეთის ელჩი მიიღო.¹ მიუხედავად იმისა, რომ ასურეთს ბურნა-ბურიაშ ბაბილონზე დამოკიდებულ სახელმწიფო მიაჩნევდა.

ბაბილონის ეგვიპტესთან ურთიერთობის განვითარების შემდეგ კასიტების მეფეები ორიენატაციას ხედიან საშუალო-დასავლეთის მიმართ. მათი პოლიტიკის მიზანია და ხეთების სამეფოებზე იღებენ. მითანის პრეტენზიებს აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირა სანაპიროების მიწებზე ბაბილონი უჭერს მხარს. ბურნა-ბურიაშ II-მ კი თავისი ქალიშვილი ხეთების მეფეს მიათხოვა. მიუხედავად ამისა, კასიტების ბაბილონი თავისი სისუსტის გამო, მაინც არ სარგებლობდა ძლიერ სახელმწიფოსა შორის რაიმე გავლენით. ხშირად მას ანგარიშსაც კი არ უწევდნენ. მაგალითად, ბაბილონის მეფეები სიძნელე წერენ ხეთების მეფე ხათუსილი III-ს: „შენ გეწერ არა როგორც ძმას, არამედ გვირგვინებ, როგორც საკუთარ მონებს“-ო. ამავე დროს, თანდათან გაძლიერდა ასურეთიც, რომელმაც ძვ.წ. XIII ს-ში კასიტების ხელში მყოფ ბაბილონს რამდენიმე საგარეო დარტყმა მიაყენა. ხეთების სამეფომ, რომელიც ეგვიპტეს ებრძოდა, თავის მოკავშირე ბაბილონს, პრაქტიკულად არავითარი დახმარება არ აღმოუჩინა.

¹ „Межгосударственные отношения...“, გვ. 25-27; 52, 58.

მოკლედ, ასურეთთან, ელამთან და გაძლიერებულ ადგილობრივ სამთავროებთან ბრძოლაში გამოფიტა კასიტების ბაბილონის სამეფოს ძალა და 1155 წელს კასიტების დინასტიამ ბაბილონში თავისი არსებობა შეწყვიტა.

მითანის საშუალო-დასავლეთის სამეფოების ადგილას წარმოიშვა. მისი დედაქალაქი გაშუქანი გახდა. ამ სახელმწიფოს ძირითად მოსახლეობას ხურიტები შეადგენდნენ. მათი ხელისუფლება ენაზე პოლიტიკაში ამორეველებს შეერივნენ. სახმელეთო-საზღვაო გზებზე ხელსაყრელი მდებარეობა ხელს უწყობდა მათი ქვეყნის წინააღმდეგ ვაჭრობაში თავისი ადგილი დაეკავებინა და თავისი როლი შეესრულებინა. ამ სახელმწიფოს აწევავების ხანა სქ. XVI-XV სს-ზე მოდის. მან თავისი ძალაუფლება განავრცო მთელი ტერიტორიის ერთ ნაწილზე. აშურისა და ნინევიის ჩათვლით იგი წარმატებით ებრძოდა ხეთების სამეფოს და სულ მალე ხელს გაუვლნა მცირე აზიაში, სირიაში, ფინიკიასა და პალესტინაში. მალევე ეს გარემოება იწვევდა მის დაპირისპირებას ეგვიპტესთან, რომელთანაც იგი სისხლისმღვრელ ბრძოლებს აწარმოებდა მცირე აზიაში გაბატონებისათვის. ეგვიპტის ფარაონმა თამტეს III-მა ეფრატს მიაღწია და მის სანაპიროზე, მითანის საზღვრებში სამახსოვრო გამარჯვების სტელა აღმართა. უშუალოდ მითანის წინააღმდეგ ლაშქრობა კი თოტმეს III-მ მოაწყო. მან გააღწია მდ. ეფრატი, შეიჭრა მითანში, აიძულა მათი მეფე და ჯარისკაცები დაეცა. მაგრამ ეს გამარჯვება საბოლოო არ იყო. თოტმეს III-მ რამდენიმეჯერ ილაშქრა ამ რეგიონში ამბოხებული ხეთების დასამშვიდებლად. საბოლოო გამარჯვებას მხოლოდ ფარაონ თოტმესის შემკვიდრის ამონხეტვ II-ის მმართველობის დროს მოუწია.

მის შემდეგ, ეგვიპტურ დოკუმენტებში მითანი მოხსენიებულია, როგორც ეგვიპტის მიერ დამორჩილებული და მოხარკე ქვეყანა. მაგრამ ეგვიპტელმა ფარაონებმა სცადეს, რომ დამარცხებული მო-

წინააღმდეგე თავის მოკავშირედ ექციათ. ეგვიპტელ მეფეებს ვის ნოდათ ამ დროისათვის გაძლიერებული ხეთებისა და ასურეთის სა მეფეობის, ამიტომ გამარჯვებულ და დამარცხებულ სახელმწიფოებს შორის გაიმართა დიპლომატიური მიწერ-მოწერა. მიმდინარეობდა საელჩოებისა და დელეგაციების მუდმივი გაცვლა. ეგვიპტის და მითანის სახელმწიფოთა კავშირი განამტკიცეს ორივე მხარეთა ღირსეულების წარმომადგენელთა ქორწინებით. როგორც თორმეს IV, ისე ამონხეტე III დაქორწინდნენ მითანის მეფეების (არ თათამის, შუთარნისა და თუშრათის) ასულებზე. მათ შორის ბერ ფასი საჩუქრების გაცვლა ხშირად ხდებოდა. მითანელი მეფეებს უგზავნიდნენ ფარაონებს ხეთებთან ომებისას დატყვევებულ რამდენიმე ათეულ ქალს, ცხენებსა და ეჭლებს, ლილაქებისაგან დამზადებულ საიუველირო ნაკეთობას, კეთილსურნელოვან ზეთებს, ბრის ჯაოს, ოქროს და რკინის (იმ დროს, იგი ჯერ კიდევ იშვიათობა შეადგენდა ახლო აღმოსავლეთში) ნაკეთობებს. თავის მხრივ, ფარაონები მითანის მეფეებს უგზავნიდნენ ოქროს, რომელიც მითანელთა გამოთქმით, ეგვიპტეში „ქვიშაზე მეტი იყო“.

ძვ.წ XV ს-ის დასასრულისათვის, მითანის სახელმწიფომ, ბაბილონის მსგავსად, ისარგებლა ეგვიპტის დასუსტებით და შეეცადა დაებრუნებინა ჩრდ. სირიის ოლქები, ბიბლოსი, შედარა პალესტინაში და ბაბილონთან კავშირის შეეცადა. თავის მხრივ ეგვიპტე ასურეთს დაუკავშირდა, რამაც მითანის მეფის აღმწყობრ გამოიწვია, რადგან ეს უკანასკნელი ასურელებს თავის ქვეშევრდოებად მიიჩნევდა. ვიდრე ეს ორი კოალიცია ერთმანეთს უპირისპირდებოდა და ებრძოდა, ხეთებმა შექმნილი ვითარებით ისარგებლეს და მითანის მეფე თუშრათას გამანადგურებელი მარცხი მიაყენეს. თუშრათა სასახლის ინტრიგებისა და შეთქმულების მსხვერპლ გახდა, იგი მოკლეს. ამის შემდეგ, მითანის სამეფოში ტახტისათვის ბრძოლა იწყება. შინააშლილობით ისარგებლეს ასურელებმა და მითანის სამეფოს პიყენეს ძლიერი დარტყმა, რის შემდგომაც პრაქტიკულად გაიფეეს დამარცხებული ქვეყნის ტერიტორია. უკმაყოფილო ხეთების მეფემ საპასუხო ნაბიჯი გადადგა — ტახტზე თუშრა-

თის ბეგვედრე შათიფაზა აიფანა და თავისი ქალიშვილიც მიათხო-
და. ძვ.წ XIV ს. მითანის სამეფო ხეთების ძალაუფლების ქვეშ აღ-
მოშტა, ხოლო ასურეთი მითანის ეასალობისაგან გაათავისუფლდა.
ძვ.წ XIII ს-ში მითანის მეფე შატუარა II, თავის მოკავშირე ხეთუ-
თა დახმარებით, ცდილობდა ასურეთზე გავლენა დაებრუნებინა,
მაგრამ სრულად მარცხი განიცადა. მითანის მეფის ოჯახი ტყვედ
ხავეს და მითანის დედაქალაქი ვაშუქანი აიღეს. ასურელებმა
დაიპყრეს მითანის სამეფო და 15 ათასი ადამიანი ტყვედ წა-
იყვანეს. მითანის სამეფო დაიშალა მთელ რიგ წვრილ სამთავ-
როებად.

საბრძოლველად
და მითანის
მთავრობის
ასპირანთა

ასირიოლოგები ძველი ასურეთის ისტო-
რიას ყოფენ: ძველ ასურულ (ძვ.წ. XX-
XVI სს.), საშუალო ასურულ (ძვ.წ. XV-
XI სს.) და ახალ ასურულ (ძვ.წ. X-VII სს.)

წარმოებად. ძველი ასურეთის ტერიტორიაზე გადიოდა უმნიშვნე-
ლოვანი საეკონომიკური გზები. ეს გზები აღმოსავლეთ ხმელთაშუა
ზღვის სანაპიროებიდან, მცირე აზიიდან და ამიერკავკასიიდან იწ-
მნებოდა და მდ. ტიგროსის მეშვეობით ჯერ შუა და სამხრეთ მესო-
პოტამიამდე, ხოლო შემდეგ ელამამდე აღწევდა. ასურეთის სამე-
ფოს მთავარი ცენტრი იყო აშური.

ძვ.წ. XVI საუკუნემდე ასურეთის სახელმწიფო იწოდებოდა
„აშურ-აშურ“-ად (ქალაქი ანუ აშურის საზოგადოება). ძვ.წ. XX
საუკუნის დასაწყისში ასურეთისათვის არახელსაყრელი საერთაშო-
რისო ვითარება შეიქმნა. ამ დროს აღმოცენებულმა მარის სახელ-
მწიფომ აშურის დასავლეთის ვაჭრობა სერიოზულად შეაფერხა.
ხეთების სახელმწიფოს მხრიდან აშურელი ვაჭრები შევიწროვებას
გაიცდიდნენ XIX — XVIII სს-ში.

ძვ.წ. 1813-1781 წწ. ასურეთი აქტიურ საგარეო პოლიტიკას
ატარებდა. ამ დროს დაიმორჩილა მარის სამეფო, ჩრდ. მესოპოტა-
მიის ქალაქები და მშვიდობიანი ურთიერთობანი დაამყარა ბაბილონ-

თან, ემუნთან. ერთი სიტყვით, ასურეთი XIX-ის დასასრულის ვის მსხვილ წინააზიურ სახელმწიფოდ გადაიქცა. ბაბილონის სამეფოს გაძლიერებამ ხაზგასმით შეთავაზებით, მისმა დაკავშირებამ მარის სამეფოსთან, უკარნახა მას ბაბილონთან ომის დაწყება.

ძვ.წ. XVII ს-ში პირველი ბაბილონის დინასტიის დაცემის შემდეგ, ასურეთი ახალგაზრდა მითანის სახელმწიფოს ნადავლი ხდება, ვაჭრობა სავსებით დაეცა, რადგან ხეთების სამეფომ განდევნა ასურელები მცირე აზიიდან, ეგვიპტე-სირიიდან, ხოლო მითანის სამეფომ ასურეთს დასავლეთისაკენ მიმავალი გზა გადაუკეტა.

ძვ.წ. XV ს. ასურელები დიპლომატიის საშუალებით შეეცადნენ თავიანთი ძველი მდგომარეობის აღდგენას. თავიანთ ძველ მტრებს – ბაბილონის, მითანისა და ხეთების მეფეებს მათ დაუპირისპირდა კავშირი ეგვიპტესთან, რომელიც ახლო აღმოსავლეთში ძვ.წ. ათასწლეულის შუა ხანებში წამყვან როლს ასრულებდა. თორღ III-ის აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროებზე პირველი გლაშქრების შემდეგ, ასურეთმა ძვირფასი საჩუქრები გაუგზავნა ასურეთის მეფეების მეგობრული კავშირი უფრო განმტკიცდა ფარაონების ამონხეტებ III და ეხნატონის მმართველობის დროს მოხდა ელჩების გაცვლა, ერთმანეთს ძვირფასი საჩუქრები გაუგზავნეს. ძვ.წ. II ათასწლეულის II ნახევარში ასურეთის მეფე ასურუბალიტი (ძვ.წ. 1365-1330) ეგვიპტის ფარაონს დაუნათესავდა და მისი დახმარებით მიიღწია იმას, რომ ბაბილონის ტახტზე ასურეთის მომხრეები აეყვანათ. ძვ.წ. 1307-1208 წლებში ასურეთის სახელმწიფო თავისი აღმავლობის ზენიტს აღწევს, განსაკუთრებით საღმანასარ I-ის (ძვ.წ. 1274-1245) მმართველობის ხანაში, როდესაც მან საბოლოოდ დაიმორჩილა ოდესღაც ბლიერი მითანი. ძვ.წ. XIII ს-ში წარმატებით დამთავრდა ასურელთა ლაშქრობა სირიაში საიდანაც მათ 30.000 ტყვე წამოიყვანეს.

ასურეთის წარმატებამ დასავლეთით მდებარე ხეთების სამეფოს შემოღობვა გამოიწვია, რომელმაც, მის წინააღმდეგ, ეგვიპტესთან და ბაბილონთან შეკრა კავშირი. ასურეთის სხვა მეფეებისაგან განსხვავებით, მეფე თუქულთინურტა I (ძვ. წ. 1244-1208) და

სხვა მცირე პოლიტიკას აწარმოებდა, მან აიღო ქ. ბაბილონი, გააძლიერა და დაანგრია იგი, ხოლო ბაბილონის მეფე ტყვედ წაიყვანა, რომელიც დიდძალი ქონება და ბაბილონელთა ღმერთის მარდუკის ქვეყნის მომღვწეო ხანაში ასურეთი საგრძნობლად დასუსტდა და მხოლოდ მეფე ტიგლათფილესერ I-ის (ძვ.წ. 1115-1077) მმართველობის დროს, ასურეთმა დროებით აღზევებას მიაღწია და კვლავ აქტიურ საგარეო ავტორიტეტი. ასურეთის ხელახალ გაძლიერების ხელი შეუწყო შექმნილმა საგარეო-პოლიტიკურმა ვითარებამ ხეთების სამეფოს დაცემამ და ეგვიპტის პოლიტიკურმა დაპყრობამ არსებითად, ასურეთს ამ დროს პოლიტიკური მეტოქე არ ჰყავდა. ტიგლათფილესერმა ამით ისარგებლა და ხელში მოიგდო ჩრდ. სირია და ჩრდ. ფინიკია, შეიჭრა მცირე აზიის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში. ტიგლათფილესერ I-ის შემკვიდრების დროს დაიწყო ასურეთის ხელახალი დაცემა, რაც ამჯერად არამე-დო ტომების შემოსევით იყო გამოწვეული. მაგრამ მეფე ასურნა-სირად II-ის მმართველობის დროს (ძვ. წ. 885-860), ასურეთის სახელმწიფო კვლავ აღდგა თითქმის იმ საზღვრებში, რომელიც მას ჰქონდა ძვ. წ. XIII-XII სს.

მესამე თავი ხეობის სამეფოს საგარეო ურთიერთობანი და დიპლომატია

ამალი ჯა საშუალო
სამეფოს ხანა

ხეობის სამეფო მსოფლიო ისტორი-
ლიტერატურაში მეორენაირად ხათის
ხელწოდებითაც მოახსენიება. ხეობ
სამეფოს გამაერთიანებელი პოლიტ

დამთავრდა მეფე ლაბარანას (ან ტაბარანას) დროს, რომელიც მ-
თავდა ქვეყანას დაახლოებით ძვ.წ. 1680-1650 წწ. მან ხელთ ი-
ტაეროსის ქედის ჩრდილოეთი კალთები და გავიდა შავი ზღვის
პირებისაკენ. მისმა ვაჟიშვილმა ხათისილი I-მა (ძვ.წ. 1650-16-
ხათის სამეფო რეზიდენცია ქუხარიდან ხათუსაში გადაიტანა.
თუსილიმ გააგრძელა თავისი მამის საგარეო პოლიტიკა და ც-
ლობდა ხელთ ეგდო ჩრდილო სირიის მსხვილი საეპარო ცენტ-
რალაფი (ალეპო) აკად. გ. გიორგაძის აზრით, ხეობის წარმატ-
ნი საგარეო პოლიტიკაში და მათი სამოქმედო ასპარეზის გაფ-
თოება მნიშვნელოვნად განაპირობა ცხენიანი საბრძოლო ელ-
გამოჩენამ და მისმა გამოყენებამ სამხედრო საქმეში.

ხათუსილი I-ის შვილიშვილის მურსილი I-ის (ძვ. წ. 1620-15-
მმართველობის ხანაში ქვეყნის ცენტრალიზაცია კიდევ უფრო ჯ-
ლიერდა. ახალმა მეფემ ხელთ იგდო ხალაფი, რომლის დაპყრო-
საც, თავის დროზე, ცდილობდა პაპამისი. მურსილი I-ის ლაშქ-
ბამ სირიაში დამოუკიდებლობა დააკარგინა სირიაში მდებარე
ლაბის სამეფოსაც. ხალაფის დაპყრობით მესოპოტამიიდან ფინ-
ისაკენ მიმავალ გზაზე მნიშვნელოვანი საგატრო პუნქტი დაიკ-
შემდგომ იგი გაემართა სამხრეთ-აღმოსავლეთით და 1595 წე
დაიპყრო ბაბილონი - წინა აზიის მთავარი ცენტრი. ხეობის სა-
ფოს მიერ მოპოვებულმა სამხედრო-პოლიტიკურმა წარმატებე-
იგი ახლო აღმოსავლეთის დიდ სახელმწიფოთა რიგში ჩააყენა.

მაგრამ შინაურმა კიშპობამ ხეობის სამეფოს ავტორიტეტ-
და საგარეო-პოლიტიკურ წარმატებებს დროებით ჩრდილი მიად-
მურსილი I-ის მკვლელობის შემდგომ შედლი და მტრობა რამდ-
მე ათეული წელი გაგრძელდა. ამ შეოთიან წლებს ბოლო მოუ-

მყოფი თელმისქე (ძვ. წ. 1520-1490), რომელმაც ტახტის მემკვიდ-
რუბას კანონში ცვლილებები შეიტანა და სამეფო ხელისუფლება
საკრძაობლად განამტკიცა.

საქმიანობის გარდაცვალების შემდგომ პერიოდს ისტორიულ
ლიტერატურაში ხეობის შუა სამეფოს ხანას უწოდებენ. იგი დრო-
ს ხანმოკლე მონაკვეთს მოიცავს (ძვ. წ. 1500-1450) და ისტორია-
ში მხოლოდ ტახტზე მონაცვლე რამდენიმე მეფის სახელი დატოვა.
ასეაქედ ამ პერიოდში ხეობის სამეფო დასუსტდა და მას გაუწ-
და სახიფათო მეტოქე, აღორძინებული მითანის სამეფოს, სირია-
ში გააქტიურებული ეგვიპტის სამეფოს და მეზობლად საგრძნობ-
ლოდ გაძლიერებული არცაეას ქვეყნის ხახით. სწორედ ამ დროს
სირიის მეფეებმა დაკარგეს ქიცუვათინა (აღმ. კილიკიაში) და მათი
სამეფო უკვე იზოლირებული აღმოჩნდა ხმელთაშუა ზღვისაგან.
მაგრამ ხეობისათვის ყველაზე საშიშ ძალად ქასქების ტომები შე-
ტყნეს ხეობის შავი ზღვისაკენ მიმავალი გზა სწორედ მათ გადაუ-
ტარეს უფრო მეტიც, ქასქებმა ხათის დედაქალაქი ხათუსაც კი აი-
მეს და გაანადგურეს.

სირიის აღმოსავლეთით და სამხედრო-სამხედრო
მომთმომობაში
ამალი სამეფოს
ხანაში
ხეობის სახელმწიფოს აღორძინება და
მასთან ერთად მისი საგარეო-სამხედრო
პოლიტიკის გააქტიურება ძვ. წ. XV საუ-
კუნის შუა ხანაში დაიწყო. ეს ჯერ თეთ-
ხალია III-ის და განსაკუთრებით კი მისი
შვილას, ხეობის ერთ-ერთი ყველაზე გამოჩენილი მეფის სუფილუ-
რისას (ძვ.წ. 1425-1386) მმართველობის ხანაში მოხდა. სწორედ
მის მოჩენვენ ხეობის ახალი სამეფოს დამაარსებლად. იგი დახუ-
მდებული დიპლომატი, ნიჭიერი სარდალი და შორსმჭვრეტელი
ხელმძღვანელი იყო, რომელმაც წინა აზიაში შექმნილი ვითარება
მარჯვედ და მოხერხებულად გამოიყენა. იმდროინდელი საერთაშო-
რისო ვითარება ხელსაყრელი აღმოჩნდა ხათისათვის, რადგანაც ეგ-
ვიპტის სახელმწიფო, ასევე ბაბილონი და მითანი დასუსტებული
იყო. სუფილულისმას წარმატებები სახელმწიფოს სამხედრო გაძ-

1. იმ. გ. გიორგაძე, ხეობისა და ქასქების შორის დადებული ხელშეკრულება
„ქართული დიპლომატია“, წელიწადი, 1, თბ., 1994, გვ. 30-45.

2. იმ. გ. გიორგაძე, ხეობის ახალი სამეფო - „ძველი აღმოსავლეთის ხელ-
ნათი ისტორია“, ნაკვ. 1, თბ., 1999, გვ. 272.

ლიერებამ განაპირობა. სწორედ იმ დროს, ხუთებმა შეიარაღებ დაიწყო მსუბუქი და სწრაფმავალი ეტლები, რომლებიც სამი ომრისაგან შემდგარი ეკიპაჟით იყო დაჯიშებული.

დიპლომატიური და სამხედრო ნიჭის წყალობით, სუფილელმა თავის ძალაუფლებას ქიკუვათნას ძლიერი სახელმწიფო დაუმდებარა, მიუხედავად იმისა, რომ საპასუხოდ ხუთების მეფეს სი მმართველისათვის კილიკიის ნაწილის ნუსადგურიანად დათმო. მოუხდა იმის წყალობით, რომ ხაიასას მეფეს ქალიშვილი მიათხოვა. სუფილელმა თავისი ძალაუფლება განამტკიცა აღმოსავლეთ პონტოს მთის სამხრეთ ფერდობებზე და ლითონით მდიდარი (მშორის რკინით) მთის რეგიონით სარგებლობის საშუალება მიიღო ხუთების სამეფოს ეს მმართველი ხმელთაშუა ზღვისპირეთში თამაშად ერიოდა ამ რეგიონის მთავრებს შორის ატეხილ შინაომებს. მას დიდი ბრძოლების გადახდა მოუხდა მცირე აზიაში ხუთების რითად მეტოქესთან – მითანის სამეფოსთან. სუფილელმა აქტიურად ჩაება მითანის ტახტის დასაუფლებლად ამტყდარ ბრძოლა და სირიის რიგი ქალაქები დაიპყრო. მითანის სამეფო ტახტზე მითანის მეფის თეშრათას ვაჟი შათივანა დასვა და მას თავისი ქალიშვილი მიათხოვა. სუფილელმა სამხედრო პოლიტიკის წყალობით, ხათი მძლავრ სამხედრო სახელმწიფოდ იქცა. მისი ტერიტორია გადაჭიმული იყო მდინარე ტოროზის და არაქსის აუზებს სამხრეთ პალესტინამდე და ქალისის საზღვრებიდან ასურეთისა და ბაბილონის სახელმწიფოებამდე.

სუფილელმა მეცკიდრის შერსილი II-ის (ძვ. წ. 1385-1345) და მუვათაღის მეფობის ხანაში (ძვ. წ. დაახლ. 1345-1310). ხათი კიდევ უფრო გაძლიერდა. მთავარი სამხედრო პოლიტიკური მოღვაწეები ამჯერად მცირე აზიის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში უმთავრდებოდა, რასაც შედეგად არცაჟას ქვეყნების დაპყრობა და მათთან მმართველობის ხელშეკრულებების დადება მოჰყვა. ამ ხელშეკრულებებით ახალი ვასალები კისრულობდნენ ხუთების მეფეთათვის სისტემატურად მიეწოდებინათ შეიარაღებული რაზმები და გასაზღვრული რაოდენობით ხარკი გადაეხადათ. დაებრუნებინათ ხათიდან გამოქცეულნი და სხვა. თავის მხრივ, ხათის მეფე კისრულობდა ვალდებულებას დახმარებოდა არცაჟას ქვეყნებს მტრის შემოსევის შემთხვევაში.

ქალიშვილ პერიოდში ხუთების სამეფომ თავის ძლიერების ზედა პიკს მიაღწია. მოკვანებით წინა აზიაში საგარეო-პოლიტიკური პოზიციის გათვალისწინებით განსაკუთრებით გამწვავდა ხათისა და ეგვიპტის ურთიერთობები. ამ დროს ეგვიპტის ფარაონი რამსეს II იყო. მისი ძლიერი ბრძოლის შემდეგ ძვ. წ. 1280 წელს რამსეს II-სა და ხუთების მეფე ხათუსილი III-ის შორის საზავო ხელშეკრულება გაფორმდა. რამსეს II-ის ქორწინებამ ხათუსილი III-ის ქალიშვილზე, საზავო ხელშეკრულება, კიდევ უფრო განამტკიცა. თანახმად, ხათის სფეროდ იქნა აღიარებული, ხოლო პალესტინა და სამხრეთ სირია – ეგვიპტის გავლენის სფეროდ. მოკავშირე მხარეები კომპლექსულების გაცემას კისრულობდნენ. მათ მხარა უნდა დაეხმარათ კომაგენეთისათვის საშინაო და საგარეო მტრებთან ბრძოლაში. ეგვიპტემ იკისრა ხათის ხორბლით მომარაგების ვალდებულება, ხუთებს ეგვიპტეში ოქრო, რკინა, ვერცხლი და საშენი ხე-ტყეა შეეზიდათ.

მითანის სამეფო
მითანის ხალხისათვის
(სამთავრო)

ახაივას ქვეყანა ხუთების ქვეყანას უმთავრესად არ ესაზღვრებოდა, მაგრამ ხუთების მეფეები ანგარიშს უწევდნენ ახაივას მეფეს და მას თავის ტოლად მიიჩნევდნენ. ახაივას ქვეყანა ხუთების ქვეყანას უმთავრესად არ ესაზღვრებოდა, მაგრამ ხუთების მეფეები ანგარიშს უწევდნენ ახაივას მეფეს და მას თავის ტოლად მიიჩნევდნენ.

ძვ. წ. XIII ს-ის დასასრულისათვის ამ ხალხთა კოალიცია ჩამოყალიბდა. მასში გაერთიანდნენ ახაივამას (აქეელების), (შერდა-ტოების და სხვ.) ტომები. ისინი წინა აზიის სახელმწიფოებს უმთავრესად დაატყდნენ თავს. ამ ტომების თავდასხმათა მოგერიება მოუწევდათ უმთავრესად ეგვიპტის მეფეებს. თუ ეგვიპტის სამეფომ მოახერხა მათი მოგერიება, სამაგიეროდ ხუთები ვერ გაუმკლავდნენ მათ.

ძვ. წ. XIII ს-ის მეორე ნახევრიდან XII ს-ის დასასრულამდე ხუთების სამეფოს საგარეო პოლიტიკა ხშირად წარუმატებელი უმთავრდებოდა. „ზღვის ხალხთა“ ურდოებმა გაანადგურეს ხუთების ქარვასი და იერიშით აიღეს ხათის დედაქალაქი ხათუსა. დაიწყო ხუთების დანგრევა. ძვ. წ. 1190 წ. ხუთების სამეფომ თავისი არსებობა შეწყვიტა.

1. ძვ. წ. იხ. „ქართული დიპლომატია“ – წელიწადული, №2, თბ., 1995, გვ. 37-39.

მართა თაჰი

საერთაშორისო ურთიერთობები ახლო
აღმოსავლეთში ძვ. წ. I ათასწლეულში

ასურეთისა და
ურარტის
დაპირისპირება
არქეოლოგია

ძვ. წ. X ს-ის ბოლოსა და IX ს-ის
საწყისში ირანის ჩრდილო-დასავლეთ
რიტორიაზე შეიჭრნენ იმ დროისათ
განსაკუთრებით ძლიერი ასურეთის

რები. ასურეთი წარმოადგენდა ახლო აღმოსავლეთის უძლიერ
სახელმწიფოს. რომლის ჯარი იყო კარგად გაწვრთნილი და
ჭურჭილი მოწინავე სამხედრო ტექნიკითა და სააღწერ მოწყობი
ბებით. მათი შემოსევები გრძელდებოდა ასურეთის დაცემამდე
წ. VIII ს-ის დასაწყისი). ასურეთის მეფეები თავიანთი შემოსე
დროს მიზნად ისახავდნენ არა იმდენად ტერიტორიის დაპყრობ
რამდენადაც ირანის ოლქებისათვის ხარკის შეწერას, ნადავლ
და ტყვეების ხელში ჩაგდებას. იმ ოლქებში, სადაც ისინი წინა
მდეგობას აწყდებოდნენ, ადგილობრივ მოსახლეობას სასტიკად
წორდებოდნენ, ანგრევდნენ ციხე-სიმაგრეებს, წვაენდნენ დასახ
ბულ პუნქტებს. შეშინებული ადგილობრივი მოსახლეობა მო
აფარებდა თავს.

გარდა ამისა, ძვ. წ. IX ს-ში ასურელებმა ორჯერ დალაშქ
მანა და რუაჯერ — მიდია. მანა შემდგომში ასურეთის მოკავში
გახდა ურარტუს სახელმწიფოს წინააღმდეგ ბრძოლაში. ძვ. წ.
ს-ის ბოლოდან ურარტუსთან ბრძოლაში ასურეთი წარუმატებლ
ბას განიცდის სირიაში, ჩრდ. მესოპოტამიასა (თანამედროვე ერა
ქურთისტანი) და ირანში(თანამედროვე ირანის ქურთისტანი). თავ
მხრივ, VIII ს-ის შუა წლებამდე ურარტუელმა მეფეებმა არა
თგზის დალაშქრეს მანა და იქიდან მდიდარი ნადავლითა და მ
კალიცხოვანი ტყვეებით დაბრუნდნენ. ისევე როგორც ასურეთ
მმართველებისათვის, ურარტუს მმართველთათვისაც მთავარი მი
ნი ძარცვა, ნადავლისა და ტყვეების ხელში ჩაგდება იყო.

საერთოდ, — როგორც აკად. გ. შელიქიშვილი აღნიშნავს, —
ძვ. წ. IX ს. დასასრული და VIII ს. ურარტუს ძლევამოსილების
სამა. სწორედ ამ დროს მეფობდნენ სარდური ლუთიფრის ძის ძე,
შელიქი (ძვ. წ. IX ს. უკანასკნელი მეოთხედი), მისი ძე მენუა
(ძვ. წ. IX-VIII სს. მიჯნა), არგიშთი I მენუას ძე (ძვ. წ. 786-764)
და სარდურ II არგიშთის ძე (ძვ. წ. 764-735).¹

ურარტუს მეფემ არგიშთი II-მ (ძვ. წ. 714-685) თავისი ძალა-
თიერება გაავრცელა ურმიასა და კასპიის ზღვას შორის მდებარე
ტერიტორიებზე (თანამედროვე აზერბაიჯანის ტერიტორია), რო
მელიც ფლობდნენ ურარტუს დაცემამდე (VII ს-ის ბოლო — VI ს-
ის დასაწყისი). ამის შესახებ ნათლად მეტყველებს თავრიზსა და
ამის შორის არსებულ ტერიტორიებზე აღმოჩენილი ძვ. წ. VII ს-
ის სახელის ციხე-სიმაგრეები და იქ ნაპოვნი წარწერები. VIII ს-ის
ში სარტში იწვება ასურეთის ექსპანსიის ახალი ეტაპი, რომელ-
იც შეცვალა ჩაგვრის მეთოდები დაპყრობილ ტერიტორიებზე. ეს
მეთოდები დაკავშირებული იყო იმ რეფორმებთან, რომელიც საა-
რტუს ტოლათფილესერ III-მ (ძვ. წ. 745-727). ეს გარდაქმნები მან
ურარტუს გაუღწიოთ განახორციელა. ამ მეფის დროს ასურეთმა
ურარტზე რამდენიმე გამარჯვება მოიპოვა და თავისი საზღვრები
მომტკიცებლად გააფართოვა. ასურელ მეფეებს ჰქონდათ
მომტკიცებული მეომრების სიკვდილით დასჯა. მაგრამ 744 წელს
ურარტუნი ახალი პროვინციების დაპყრობის დროს, დატყვევებულ
სარტის, ტოლათფილესერ III-ის ბრძანებით, მხოლოდ თითობი
წააქრეს, რათა მომავალში ომში მონაწილეობა ვერ მიეღოთ. ხში-
რად აღმოსავლეთ პროვინციის მოსახლეობას ასურეთის მბრძანებ-
ლის სირიაში, ფინიკიაში და სხვა ადგილებში ასახლებდნენ, ანდა
სარტ აზიის ქვეყნების სემიტურ ენაზე მოლაპარაკე ხალხებზე
დასაყრდენად. ახალ რაიონში გადასახლებულნი გადდიოდნენ არამე-
თებს, რომელიც ასურეთში სალაპარაკო ენად იქცა. ასე გაჩ-
ნა ჩრდილო-აღმოსავლეთ ერაყში და მის მეზობელ ირანში არამე-

¹ აკად. აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია, მე-2 გამოცემა, „მეცნიერება“.
თბ. სა. მეცნიერებათა, თბ., 1988, გვ. 342.

ულ ენაზე (ხირიული ან ასურული დიალექტი) მოლაპარაკე მდებარეობდა.

სარგონ II-ის (ძვ.წ. 722-705) ლაშქრობის შემდეგ ირანში დევნაში ასურული პროვინცია აღმოცენდა. უკანასკნელი წარმოადგენდა ასურულ მმართველთა მოაწყვეს ვგვიპტეში 671 წ. ასურეთის მამულებმა მმართველმა ასარქადონმა (ძვ.წ. 680) ვგვიპტე ასურეთის ქვეშევრდომად აქცია. ხოლო ირანის დაპყრობის მოსახლეობის მმართველებს თავს მოახვია ხელშეკრულებების შესახებ. მაგრამ ერთი წლის შემდეგ აქ დაწვეს აჯანყების შედეგად შეიქმნა დამოუკიდებელი მიდია. აჯანყებულ მიდიის მოკავშირეები იყვნენ სკვითები, კიმერიელები და მანები. ასურეთის მმართველები ცდილობდნენ მოლაპარაკებო სკვითების ბელადს პარტატუას, რის შედეგადაც მათ შეინარჩუნა ზოგიერთი აღმოსავლური პროვინცია. პეროდოტეს ცნობის მიხედვით, მიდია კიდევ დიდხანს რჩებოდა რამდენიმე ნაწილად გაყოფილი, ვიდრე იგი დეიოკამ (დახიკა) არ გააერთიანა, რომელიც მისი ულთა სპეციალურ საბჭოზე სრულიად მიდიელთა მეფედ გამოცხადდა. მან შექმნა დიდი სამეფო ქალაქი სასახლითა და განძეულებით, გარსშემორტყმული გალავნით, რომლის გარშემოც დანართი მოსახლეობა ცხოვრობდა. ასე დაარსდა ეკატანა (ჰამადანი). მან სამეფო დაცვა, დადგინდა სასახლის მკაცრი წესები, მცვენი მაცნეების საშუალებით, წერილობითი თხოვნით მიმართავდნენ.

ეს წესები შემოიღეს თავიანთი გვარის სხვა გვარებთან მრავალრიცხოვანი განდიდებისათვის. როგორც პეროდოტე გვაშეცნობს, მმართველმა საპოლიციო სამსახური ჩამოაყალიბა, მთელს ქვეყანაში გაბნეულნი იყვნენ დაბნეულებები და მსტორები. მხოლოდ იგივეს შეიღიშებოდა კიქსარის (ძვ.წ. 624-623 - 585-584) მმართველობის დროს მიდია ისევ მომძლავრდა, რომ 612 წელს ბაბილონელებთან და სკვითებთან კავშირში, ასურეთში შეიჭრა და დაიპყრო. ნინეფია დაიპყრო, ასურეთის მეფე ხინშარიმ

¹ История Ирана. М., изд. МГУ, 1997, გვ. 42.

მმართველობა დაეცა, დიდებულნი სიკვდილით დასაჯეს, ხოლო მოსახლეობა დაატყვევეს. ნინეფია დაინგრა. ამ ოდესღაც მძლავრი სასახლის ნანგრევები ჩრდილო-აღმოსავლეთი და ჩრდილოეთი რაიონები მიდის ერცო, ხოლო სირია, პალესტინა და ასურეთის ერთი ნაწილი ბაბილონის მმართველებმა შეიერთეს.

ამივე წლებში, მიდიაში ურარტუც დაიპყრო. მიდიის მეფეები-სახელმწიფოები დაქვემდებარებული ტერიტორია მოიცავდა ურარტუს, შანას, სკვითების სამეფოებს. მიდიის სახელმწიფოს შინაგანი წყობის შესახებ ცნობები თითქმის არ მოიპოვება. მაგრამ ერთი რამ ცხატა, მიდიელებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს ირანის სახელმწიფოს განვითარებაში.

ძველი წ. VI ს. ირანის ტერიტორიაზე გაძლიერდა ახალი სახელმწიფო აქემენი-ანთა დინასტიით სათავეში, ძვ.წ. 558-530 წწ. ამ სპარსულ სახელმწიფოს მართა-გებდა კიროს II დიდი. სწორედ კიროს II-ს გადასცეს დატყვევებული მიდიის უკანასკნელი მეფე ასტიაგე (კიქსარეს შვილი). იგი 585 წლის 28 მაისს დააქორწინეს ლიდიის მეფის ქალიშვილზე. 550 წლის ასტიაგეს დამარცხების შემდეგ, კიროსმა დაიპყრო მიდია, ეკატანა და მიდიის მეფეთა საგანძური სპარსეთში წაიღო. ეკატანა-ს აქემენიანთა სახელმწიფოს ერთ-ერთ ცენტრად დარჩა, ხოლო კიროსმა მიდიის მეფის ოფიციალური ტიტული მიიღო. იმის გამო, რომ სპარსელებმა სახელმწიფო მმართველობისა და კულტურის სფეროში ბევრი რამ გადაიღეს მიდიისაგან, ბერძნები, ეგვიპტელები და სხვა ძველი ხალხები კიროსის მიერ მიდიის ხელში ჩაგდებას ასე გამოიხატავდნენ, როგორც მის მიერ შემკვიდრებით მიღებულს და მათი ზოგიერთ ძველ წყაროში სპარსელებს მიდიელებადაც მოიხსენიებდნენ.

სამხედრო წლებში კიროს II-მ დაიპყრო პართია, ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები მცირე აზიაში, აგრეთვე ხვარაზმი, ბაქტრია და სხვა. ამგვარად, სპარსეთის სახელმწიფოს საზღვარმა მდ. სირ-დარიასა და ინდოეთის დასავლეთს მიაღწია. 539 წლის 29 ოქტომ-

ბერს კიროსმა ბაბილონი აიღო, ხოლო მისი მეფე ნაბონიდი კი აიყვანა, მაგრამ იგი სიკვდილით არ დაუსჯია. ბაბილონური სტუმრების მიხედვით, კიროსის არმია ბაბილონში უბრძოლველად შევიდა და მესოპოტამიაში ძალით გადმოსახლებული ათასობით სახლე ნაბონიდის უღლისაგან გაათავისუფლა. დიდმა დამპყრობმა მათ სამშობლოში დაბრუნების უფლება მისცა. კიროსის პოლიტიკა დაპყრობილი მოსახლეობისადმი და მისი რელიგიური წყნარებლობა ასურეთისა და ბაბილონის მეფეთა პოლიტიკის ძლიერ განსხვავდებოდა. შესაძლოა სპარსთა სამხედრო წარმომავლობის დასაველეთი ქვეყნების დამორჩილების დროს რედ ამანაც განაპირობა. კიროსმა მიიღო ბაბილონის მეფის „ქვეყნების მეფეთა“ ტიტული, რომელსაც სპარსეთის მეფე ქსერქსეს გამეფებამდე ინარჩუნებდნენ. მიუხედავად ამისა, ბაბილონი დამოუკიდებელი სახელმწიფოდან აქემენიანთა სახელმწიფო-ერთ-ერთ სატრაპიად გადაიქცა, რომელსაც კიროსის ნაცვალის შვილი კამბისე მართავდა. კიროსმა ეგვიპტის საზღვრებს მიაწვია, მაგრამ მისი დაპყრობა დროებით გადადო. 530 წელს მდ. დარიოს აღმოსავლეთ სანაპიროზე მასაგეტებთან ბრძოლაში მოულოდნელად დამარცხდა და დაიღუპა. ძვ.წ. 530 წ. აქემენიანების სამეფოს სათავეში ჩაუდგა კამბისე.

კამბისე I-ისა და
დარიოს I-ის
დაპყრობითი
პოლიტიკა

515 წლის 29 მაისს კამბისემ ეგვიპტის სამეფო დაიპყრო და ეგვიპტის მეფე და „ქვეყნების მეფეთა“ ტრადიციული ტიტული მიიღო. აქედან მოყოლებული მას მიიწვევენ ეგვიპტის ფარაონების 27-ე დინასტიის დამაარსებლად. თანამედროვენი მას მზის ღმერთის რასა და ოხირისის მამამკაცად უწოდებდნენ. ერთდროულად ვრცელდებოდა ლეგენდების შესახებ, თითქოს კამბისე კიროსისა და ეგვიპტის ფეოდალ-ქორწინების ნაყოფს წარმოადგენდა. კამბისემ მიზნად დაისახა ეგვიპტის დაპყრობაც. მაგრამ სათანადო მომზადების გარეშე, მისი ლაშქრობები ეთიოპიაში წარუმატებლად დამთავრდა.

კამბისეს შემკვიდრებ, აქემენიანთა გვერდითი შტოს ფუძემდებელი დარიოს I-მა (ძვ.წ. 522-486) დაიპყრო თრაკია, მაკედონია, კარილი-დასავლეთი ინდოეთი. ამრიგად, ძვ.წ. VI ს-ის ბოლოს აქემენიანთა სახელმწიფოს საზღვრები გადაჭიმული იყო მდ. ინდო-სამხრეთით და ეგეოსის ზღვის სანაპიროებამდე დასავლეთით. სიკვდილოებით ამიერკავკასიიდან ნილოსის პირველ ჭორომამდე სამხრეთით, აქემენიანთა სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ დეპარტამენტებს სეზა წარმოადგენდა, მაგრამ ბაბილონში. ეგპტანაში, კიროსისა და სხვა ქალაქებში არსებობდა მსხვილი სახელმწიფო-მემკვიდრეობები გადამწერითა დიდი შტატით, რომლებიც ოფიციალურ დოკუმენტებს აწარმოებდნენ. დარიოსმა სახელმწიფო დაყო სამხრეთ-დასავლეთად, ე.წ. სატრაპიებად. სატრაპიების კანცელარიები სტატუსი დაიკავეს სამეფო კანცელარიას.

კამბისის დიპლომატიურ და სავაჭრო ურთიერთობის მთავარ მიზანს წარმოადგენდა არამეული, რომელიც მთელს ახლო აღმოსავლეთში დარიოსად იყო გავრცელებული. დარიოსის მიერ ადმინისტრაციული რეფორმების გატარების შემდეგ არამეული ოფიციალური ენა გახდა აღმოსავლეთ სატრაპიებშიც და იგი მთელი იმპერიის სახელმწიფო კანცელარიების ერთმანეთთან დასაკავშირებლად გამოიყენებოდა. დარიოსი სახელმწიფო საზღვრებზე სამხედრო და-საზღვრებებს ქმნიდა. მეომრებს კი მიწის ნაკვეთებით ასაჩუქრებდა. მათი გარნიზონები წარმოადგენდნენ მტკიცე დასაყრდენს სპარსეთის სახელმწიფოსათვის, განსაკუთრებით დაპყრობილი მოსახლეობის უკმაყოფილების დროს. აქემენიანთა სამხედრო ფლოტის სათავეში დიარქოები იდგნენ.

მომხმარებელი
საბარკაბითიან და
მასაგეტებისათვის

ძვ.წ. 494 წ. სპარსელებმა ამბოხებული ქალაქი მილეტი ზღვიდან და ხმელეთი-დან ალყაში მოაქციეს, რომელიც სასტიკად დასაჯეს და გაანადგურეს. ხოლო მოსახლეობა მონებად წაასხეს. ძვ.წ. 491 წელს საბერძნეთის ქალაქებში სპარსეთის ელჩები გაგზავნეს მოთხოვნით: „მიწა და წყალი“ რაც ნიშნავდა მორჩილების გამოხატვას დარიოსის ხელისუფ-

ლებისადმი. ბერძნული ქალაქებიდან – სპარტამ და ათენმა ეს ნადადება არა მარტო უარყვეს, არამედ დარიოსის ელჩებიც ამოხოცეს. დარიოსმა მზადება დაიწყო ატიკის და მისი დედაქალაქის – ათენის დასაპყრობად. მას სწამდა, რომ, იგი ამის შემდეგ მთელ საბერძნეთს დაიმორჩილებდა, ათენის მოსახლეობა მძევლმარეობაში აღმოჩნდა, ვინაიდან მიმდინარეობდა ბრძოლა მოკრძალებულ და არისტოკრატიულ პარტიებს შორის. ათენე-ერთი ნაწილი მზად იყო სპარსელებს დახმარებოდა და ფარც-მით გამარჯვებას იმედოვნებდა.

ძვ.წ. 490 წლის სექტემბერში სპარსეთის 15 000-იანი არმია კილიკიიდან მრავალრიცხოვანი გემების მეშვეობით საბერძნეთს გადასცეს, მარათონის ველზე, რომელიც ათენიდან 40 კმ-ით დაშორებული. ათენელებმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს ბრძოლაში მტრის 6.400 მებრძოლი და მხოლოდ 192 ათენელი ღარდა. ეს იყო ბერძენთა პირველი გამარჯვება უძველესი სპარსეთის არმიის წინააღმდეგ. ათენელებმა სპარსეთის ტახტზე და დარიოსის და მისი მუულის, კაროსის ქალიშვილის, ატიკის შვილი ქსერქსე, რომელმაც საბერძნეთის წინააღმდეგ ახალი ლაშქრობისათვის მზადება დაიწყო. ამასობაში ათენელებიც ემზადებოდნენ საზღვაო ბრძოლისათვის. მათ ორასამდე სამხედრო ხომალდი ააგეს. ხანგრძლივი მომზადების შემდეგ, ქსერქსემ მრავალრიცხოვანი არმია დაძრა. არმიის შემადგენლობაში ინდოეთიდან ეგვიპტე-დან არსებული ყველა სატრაპიის წარმომადგენლები შედიოდნენ. დარიოსისათვის ეს მართლაც დიდი არმია გახლდათ.

ბრძოლა უნდა გამართულიყო თერმოპილეს ვიწრო გასასვლე-ში, რომელსაც 6500 ბერძენი იცავდა. მათ სამასი სპარტელი მ-მარიც დაემატა, მათი მეფის – ლეონიდეს მეთაურობით. მიუხე-დავად გამოჩენილი გმირობისა (სამასი სპარტელი ბრძოლის ველ-დაეცა), მტერმა ზეგლი იგლო ატიკა, გაძარცვა იგი, ხოლო ათ-გადაწვა. ბერძენთა არმიას ნიჭიერი და გაბედული მთავრსარდა-თებისტოკლე მეთაურობდა. 485 წლის 28 სექტემბერს საღამოს ბერძენთა და სპარსელთა საზღვაო ძალების ბრძოლა გაიმარ-

ჯობდა 12 საათი გაგრძელდა. ბერძენებმა სპარსელთა ფლოტის დიდი ნაწილი გაანადგურეს და სრულ გამარჯვებას მიაღწიეს. ამის შემდეგ, მათ კიდევ ორჯერ სძლიეს სპარსულ ფლოტს (პლატე-ა-ლა და მიკალესთან). მეომარ მხარეებს შორის ზავი მხოლოდ 19 წელს დაიდო. მომდევნო რამდენიმე ათეული წელი სპარსეთის სპარტა, არტაქსერქსე I, არტაქსერქსე II, არტაქსერქსე III, ძირი-მდებარეობდა მოსახლეობის აჯანყებითა ჩახშობით ივენენ. ეს მანამ, სანამ ტახტზე არმენიის სატრაპი კოდომა-ნი არტაქსერქსე II-ის ვაჟის ალექსანდრეს გა-მარჯვება (ძვ.წ. 336) დაემთხვა. 334 წელს ბერძნულ-მაკედონური ლაშქრობისათვის სახელმწიფოში შეიჭრა და რამდენიმე გამარ-ჯვებას მძლევ ძველი სპარსეთის სახელმწიფო გაანადგურა, რომე-ლიც ალექსანდრე მაკედონელის ახლად დაარსებული იმპერიის შე-დგენილი ნაწილი გახდა.

მეხუთე თავი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ინდოეთში

დინასტიური
და საერთაშორისო
ურთიერთობები

ინდოეთის პირველი სახელმწიფოები ჩვენს წელთაღრიცხვამდე I ათასწლეულში ჩამოყალიბდნენ. მათ შორის ყველაზე ადრე დაწინაურდა მაგადჰა, რომლის გარშემოც მიმდინარეობდა ინდოეთის სახელმწიფოთა გაერთიანება. ძვ.წ. VI-IV სს მმართველი დინასტიების (ხარაიანკის, ბიმბისარისა და აჯატას რეს) წარმომადგენელთა შესახებ ცნობები ბუდისტურ თხზულებებშია შემონახული. ვაღმოცემით, ისინი გაუტანა ბუდას ოანსა როვენი იყვნენ. ამ თხზულებებიდან ირკვევა, რომ მაგადჰას ძი იყო ბიმბისარა, რომელიც დაჭორწინებული იყო კოშალას ძი პრასენაჯიტას და აგრეთვე ავანტიასა და განდჰარის მეფეების ლიშვილებზე. მაგადჰის სამეფო მეზობელ ქვეყნებში დიდი ავტორტეტით სარგებლობდა, რაც იქიდანაც ჩანს, რომ განდჰარის მე პუშკარასარის თავისი ელჩობა გაუგზავნია. როდესაც ძვ.წ. IV სს უკანასკნელ მეოთხედში ალექსანდრე მაკედონელმა ინდოეთ დაპყრობილი ტერიტორია დატოვა, აქ ძალაუფლებას ჩანდრაგუპტ დაეპატრონა, რომელმაც დაახლოებით ძვ.წ. 317 წ-მდე თავისი ხელობის დინასტია დააარსა. თავისი პირველი ლაშქრობა მან ს დების სამეფოს წინააღმდეგ განახორციელა, მაგრამ იგი წარუტებლად დამთავრდა. ხელ მალე ნანდების ახალი სამეფო ახა დინასტიის დამაარსებელმა მაურიამ დაიმორჩილა. მანვე ფუნჯა შეიერთა. ნანდების სახელმწიფო ძვ.წ. IV ს-ში ჩამოყალიბდა მოიცავდა მდინარე განგის ველის ყველა სახელმწიფოს.

აიკველი
სამეფო
ხელისუფლება

ჩანდრაგუპტა ხანგრძლივ ომს აწარმოდა და სელევკიანთა სახელმწიფოსთან, რომელიც ინდოეთის დიპლომატიის ისტორიაში პირველი სამშვიდობო ხელშეკრულებით დამთავრდა, ამ ხელშეკრულების შესაბამისად, სელევკემ 500 საბრძოლო სპილო მიცა

მაურიასთან, სამავიეროდ კი ჩანდრაგუპტას მის განმგებლობაში მყოფი ინდოეთის დასავლეთის მნიშვნელოვანი ტერიტორია დაუთმო. სელევკის დათმობები უფრო მნიშვნელოვანი იყო, რაც აიხსნება მაურიასის სურვილით, დაეცვა თავისი სახელმწიფოს დასავლეთი საზღვრები და მეტი ყურადღება გადაეტანა დასავლეთით მომხმარებელ ბრძოლებზე.

ჩანდრაგუპტას შემკვიდრეებსაც მნიშვნელოვანი ბრძოლები უწევდათ მათდამი ვასალურ მდგომარეობაში მყოფი ოლქების აჯანყებებთან და მოსახლეობასთან. მაგალითად, ტაქსილამი მის ვაჟიშვილს მმართველობის ორი დიდი აჯანყების ჩახშობა პოუხდა. მაურიის სამეფო კი სელევკიელთა მეგობრულ ურთიერთობას ინარჩუნებდა, რა-ზეც ბატალიპეტრაში გაგზავნილი დეიმახის ელჩობაც შეტყვე-

დინასტიური
და საერთაშორისო
ურთიერთობები

ბანდუსარას მმართველობის პერიოდში დიპლომატიური ურთიერთობა დამყარდა ეგვიპტის პტოლემეოსესთან დინასტიის ფარაონებთანაც. პლინიუსი გვაცნობინებს რომ ფლადელეფოსთან დიონისეს ელჩობის გაგზავნის შესახებ.

ჩანდრაგუპტის შემკვიდრეების ეპოქაში, აშოკას მმართველობის პერიოდში (ძვ.წ. 268-232) მაურიელთა სახელმწიფომ უდიდეს აყვავებას მიაღწია. აშოკა თითქმის მთელს ინდოეთს ფლობდა, მაგრამ მის ტერიტორია - „მაგათის მეფე“ გაცილებით შეზღუდულ საზღვრებში იყო შემოკლებული. მაგათის ძირითადი ნაწილი ნახევრად დამოუკიდებელი ოლქებად და პროვინციებად იყოფოდა. პროვინციებს მეფის-მფლობელები განაგებდნენ. აშოკას მმართველობის დროს ინდოეთი თავის ტრადიციულ პოლიტიკას აგრძელებდა, კერძოდ ბუდიზმის გავრცელებას უწყობდა ხელს. მისიონერებს მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეებში აგზავნიდა, რაც ხელს უწყობდა ინდოეთის კულტურულ-ეკონომიკური გავრცელებას აზიაში. აშოკას შემკვიდრეების მმარ-

Восток-Левин Г.М., Ильин Г.Ф., Индия в древности. Изд. 2-ое, 1963, 209.

Григорьев. География в 17 книгах. М., 1979, II, 1, 9.

ბილონი), არამედ, პირიქით, ბერძნული მოსახლეობა იქნა გაძევებული.

პრემიერ, თეზა ✓
ორივეთაზე

ბუღისტური ტრადიციის შესახებ ინფორმაციის ძეგ. VI-V სს. 16 სახ. ფოტო არსებობდა. ძეგ. VII. ინფ.

ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილი მოექცა აქემენიანთა ძალაუფლებაში. ძვ.წ. 518 წ. დარიოს I-მა ინდოეთის გარკვეული ნაწილი დაიპყრო. სპარსეთის XX სატრაპია ინდოეთის რა ნაწილს იკავდა დღემდე უცნობია, შესაძლოა ეს ნებაყოფლობითი მორჩილების შედეგიც იყო. ეს საპარაულოა იმის გამო, რომ ანტიკურ ტოროების მონაცემებით, სპარსეთის მოსახლეობა ინდოეთში შეჭრილა. თუმცა, პეროდოტეს ცნობით, ინდოელი მეომრები ქსეს მიერ საბერძნეთის წინააღმდეგ მოწყობილ ლაშქრობაში წილეობდნენ. არიანეც ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ინდოელ მართა მცირე ნაწილი გაეგამელასთან ბრძოლაში მონაწილეობდა. აქემენიანთა დინასტიის ბატონობის დამხობის შემდეგ, ინდოელთა და ირანის შორის კავშირი თანდათან შესუსტდა.

უკეთესობა
ტენტირაღუკ
აქმასთან

ცენტრალური აზიასთან ინდოეთს უკ-
სი დროიდან ჰქონდა შედეგი და
როცა კავშირი. არქეოლოგიური გათ-
ხეობები, რომ ცენტრალური აზია

სახელობასა და ინდოეთის ხალხებს შორის ეკონომიკური და
ტურულ ურთიერთობა ინდოეთში არიელთა შემოხვლამდე
ბოძდა. მნიშვნელოვანი საუაჭრო გზები, რომლებიც ინდოეთ
ნეთთან და ახლო აღმოსავლეთთან აკავშირებდნენ, ცენტრ
აზიაზე გადიოდა. ინდოეთსა და ცენტრალურ აზიას შორის
ტაქტები ძვ. წ. VI ს-ის II ნახევარში, აქემენიანთა იმპერიის
შისათვის გახშირდა. რომელიც ინდოეთისა და ცენტრალური
ის ნაწილებსაც მოიცავდა. ძველ ხანაში ბერძნები, ბაქტრიე
შაჰები, კუშანები, ეფტალიტები ინდოეთში ცენტრალური აზი
იჭრებოდნენ.

[illegible]

✓ საეკტრო კავშირები ჩინეთთან ძვ.წ. I სა-
უკუნიდან თანდათან იზრდება. ხმელეთზე
ვაჭრობა წარმოებდა სინძიანის (დიდი
უყვებოთ, ხოლო სახლეთ კავშირი - ცვილო-
ჩინეთიდან ინდოეთში ძირითადად აბრეშუმი და
ბამბაკი, ნელსაცხებლები, კეთილსურნელება, ძვირ-
ფასიანი მშენებლობა.

...მანამდე, ანუ 1925 წელს, როდესაც მან დატოვა სახელმწიფო სამსახური, მან დაიწყო პირადი კვლევა. მან დაიწყო კვლევა იმის შესახებ, თუ რა გზით შეიძლება განხორციელებულიყო სახელმწიფო სამსახურის დატოვების შემთხვევაში. მან დაიწყო კვლევა იმის შესახებ, თუ რა გზით შეიძლება განხორციელებულიყო სახელმწიფო სამსახურის დატოვების შემთხვევაში.

სწორედ კუშანთა იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა, ხოლო
სახელმწიფოს ჩინეთთან მტრული ურთიერთობა ჰქონდა.
სის პუა ხანებმა, 70 წლის გამაელობაში ჩრდილო ინდო-
სახელმწიფოებმა 8 ელჩობა გაგზავნეს ჩინეთის ჩრდ. ვეის
პროვინციაში, ამათ ხელი შეუწყო ორივე ქვეყანას შორის დაახ-
ლოებული სფეროში, მაგრამ ჩინეთმა უფრო მეტი გადაი-
სახიდან, ვიდრე მისცა. ეს გარემოება განაპირობა ბუდიზ-
მის გავრცელებამ ჩინეთში. პირველი ბუდისტი მისიონერები, ჩინუ-
სი ელჩები, გამოიწვენენ ძვ.წ. III ს-ის დამლევს, მაგრამ უფრო
ძველი ძვ.წ. 65 წელს, როდესაც ხანების იმპერატორის მინ-
გის დროს ქ. ჩინანში მოვიდა ორი ბუდისტი ბერი დახარ-მა-
ნი კასაში მატანგი. სწორედ მაშინ დაარსდა პირველი ბუ-
დისტური პრინსტერი ჩინანში. მართალია, ბუდიზმს დასაწყისში
არ ჰქონდა, მაგრამ III საუკუნიდან იგი სწრაფად
გავრცელდა და უკვე VI საუკუნეში ჩინეთში უამრავი ბუდისტური
მონასტერი იქმნებოდა. ჩინეთმა დიდი როლი შეასრულა ინდური
ბუდიზმის სხვა ქვეყნებში (ტიბეტი, მონგოლეთი, კორეა, იაპონია)

446 36 43696320
804079435006
2463638

ინდურა ქვეყნების პოლიტიკური მიზნები-
სა და ამოცანების შესაბამისად, ძველ ინ-
დოეთში დიპლომატიის ხერხები და მე-
თოდები იცვლებოდა. არა მარტო ძველ

მეცნიერება, არამედ ძველი აღმოსავლეთის დიპლომატიისა და საერ-

თაშორისო სამართლის საინტერესო და უნიკალურ ძეგლად მანუსკრიპტები მანუსკრიპტებს. ფაქტობრივად, ეს არის მანუსკრიპტების დიპლომატიის როლისა და დიპლომატიის მნიშვნელობის შესახებ მანუსკრიპტები ინგლისელებმა XVIII ს-ში გამოაქვეყნეს. ეს დიპლომატიის ძველი დაწერილია ძველ ინდურ ანუ კლასიკურ სანსკრიტზე ძვ.წ. I ათასწლეულში. თუ ინდურ ლექსებს დავუკრებთ, მანუსკრიპტები დღესდღეობით წარმოშობისაა და ლექსები მანუსკრიპტებს ეძღვნება განეკუთვნება. საერთოდ, ამ პირობებს არ ელთა შთამომავლობის დამფუძნებლად მიიჩნევენ. მანუსკრიპტები არის ძველი ინდურ დადგენილებათა კრებული, სადაც პოლიტიკური, საერთაშორისო სამართლის, ეკონომიკისა და სამხედრო საქმის საკითხებია განხილული.¹

ძველი ინდური ფილოსოფია ძველი ინდური ცივილიზაციის დიდი მონაპოვარი და მისი განუყოფელი ნაწილია. ამ ფილოსოფიის ნაწილს ბრძენი ადამიანის აღზრდის წესები შეადგენს. ამ კუთხის განხილვებში დიპლომატიაც. კანონთა კრებულში ყურადღება, მანუსკრიპტები, გამახვილებულია დიპლომატიის პირად თვისებებზე. სწორედ მანუსკრიპტები დამოკიდებული დიპლომატიური მისიის წარმატებაზე. ამ დიპლომატიის ბრძენის მოძღვრების მიხედვით, დიპლომატიის ხელოვნებაში გამოიხატება, თუ როგორ შეძლებს ის ომის აღკვეთას, მშვიდობის დამყარებას და მის შემდგომ განმტკიცებას. მშვიდობის დამყარება, ისევე როგორც ომის გაჩაღება ან აღკვეთა ბევრად არა დამოკიდებული ელზების მოღვაწეობაზე. სწორედ მათი ქცევით, სხელმწიფო მეთაურები იძენდნენ მოკავშირეებს ან მოწინააღმდეგეებს. მათ ხელში იყო ის საქმეები, რომელთა მეშვეობითაც მეფე-მთავრის შეიძლება დამყარებულიყო მშვიდობა, ან გაჩაღებულიყო ომი. დიპლომატიის ერთ-ერთ მთავარ მოვალეობად მანუსკრიპტები გაეცნო თავის ხელმწიფისათვის უცხო ქვეყნების მმართველებთან

¹ ამ კანონების VI თავი გამოქვეყნებულია ქართულად (იხ. ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის პრესტომბოთა, დამ. „მეცნიერება“. 1990, № 34(348).

თან და მხნეობი, დაეცვა თავისი სახელმწიფო საგარეო საფრთხეებისგან.

დიპლომატი უნდა იყოს ყოველმხრივ ერუდირებული და გამოცდილი გონების მატრონი, უნდა პქონდეს უნარი, რომ ადამიანები ერთმანეთს დადებთანად განაწყოს. დიპლომატს იმდენი უნდა შეეძლოს, რომ შეფუთა და მთავართა გეგმები ამოიცნოს და განსაზღვროს ისინი, არა მარტო მათი მოქმედების ან სიტყვების მიხედვით, არამედ სახის გამომეტყველებისა და ქესტების მიხედვითაც.

სხელმწიფოს მეთაურებმა დიპლომატიის შერჩევისას უნდა გაითვალისწინონ დიდი ხიფათილი და გულისყური. ელზად შერჩეული პიროვნება სატყუარსავე ასაკის უნდა ყოფილიყო. მანუსკრიპტები განსაზღვრულობს დიპლომატი უნდა იყოს თავდადებული თავისი საქმიანობაში. პატივსი, წარმოსადგეი, მჭევრმეტყველი და უშიშარი. იგი არ უნდა შეეშალოს მან უნდა იცოდეს რა დროს როგორ იმოქმედოს, ან რა დიპლომატიულობა მიიღოს.

მანუსკრიპტების დაწვრილებით გაცნობა ცხადყოფს, რომ იგი უნდა იქცეს საერთაშორისო ცხოვრების ყველაზე რთული საკითხის გადაჭრის დიპლომატიური მოლაპარაკების საშუალებით. მანუსკრიპტები გამოცხება მასთან მეორე პლანზეა. ამ კანონების შექმნა გამოიხატება ინდოეთის საგარეო ურთიერთობათა სულ უფრო გაფართოვებაში და განმტკიცებაში, რაც ქრონოლოგიურად ძვ.წ. I ათასწლეულში უნდა ხანებზე მოდის.

საერთაშორისო სამართლის საფუძველი

მასალები ამის შესახებ უპირატესად მოგვითხრობენ ძველი ინდოეთის სამეფოების დიპლომატიური ურთიერთობის შესახებ.

სანსკრიტურ სახელმწიფოებთან, რომელიც ძვ.წ. IV ს-ში დაიწყო მათგან, ინდოეთში ამ დროს უკვე ჩამოდიოდნენ: სელეუკი (ძვ.წ. III ს.), დიონისე ფილადეფიის პტოლემეოსისაგან, თა-მარტო, ინდოეთის მეფის ამოცის ელჩი იყო ანტიოქესთან (სი-რიუს მარტო (მაკედონია), ალექსანდრესთან (ეპირი), პტოლემეო-სთან (ეგვიპტე). ყოველივე ეს, მოხსენიებულია კლდეზე ამოკვე-

თელ ელიტზე. იმავე ანტიკური მწერლობის მონაცემების მიხედვით, დიპლომატიური ურთიერთობები წარმოებდა, აგრეთვე, მათსა და რომს შორის. ანტიკური წყაროებიდან ვიგებთ, რომ დიოეთის სამეფოების შეთაურებს ელჩი გაუგზავნიათ იმპერატორ გუსტუსთან (ძვ.წ. 31-14), ტრაიანესთან (98-117), ადრიანუსთან (117-138).

ახალი ინდოეთი
ინდოეთის
თეორია და
პრაქტიკა

ეგვიპტისა და ძველი ხეობების სამეფოებისგან განსხვავებით, ძველი ინდოეთი შესახებ არც ერთი საარქივო დოკუმენტი არ შემორჩენილია, ან ძველი მატერიალური მემკვიდრეობა.

ამიტომაც ადრინდელი ინდოეთის ისტორია გვაგონებს თავისი კრონოლოგიის მრავალი შეუესებუელი უჯრებით¹. ქვეყანაზე საზღვრები დასაზღვრებელი არ არის, რომლებიც საკმაოდ მწირია, ეს მონაცემები შემოიფარგლება ცალკეულ მეფეთა სახელებით, ტიტულებით, ზოგიერთი თარიღით და ობიექტების სახელწოდებებით. წარწერები იშვიათად ეხება დინასტიური ხასიათის ქორწინებებსა და სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობებს. ამ პერიოდის ისტორიიდან აღსანიშნავია რამდენიმე დიპლომატიური დოკუმენტი მკვლევართათვის უცნობია. ძველი ინდოეთის საგარეო პოლიტიკის თეორიისა და პრაქტიკის შესწავლის ძირითადი წყაროა კაუტალიას „არტხაშასტრის“ რომელსაც ათარიღებენ ძვ.წ. პირველი საუკუნეებით. მასში მოცემულია ინფორმაცია სახელმწიფოს მოწყობისა და დიპლომატიის სახეობების, ხოლო ცნობები ინდოეთის საგარეო პოლიტიკის თაობაზე „არტხაშასტრის“ VI-IX და XI-XII თავებში მოიპოვება. გარდა ამისა, ჩვენამდე მოაღწია კამანდაკის პოლიტიკური ხასიათის ტრაქტატი „ნიტისარა“-მ.

ძველი ინდური ლიტერატურის მიხედვით, მეფის ძალაუფლება მკაცრად მმართველობაზე უნდა განხორციელებულიყო ტრადიციული მეთოდებით (გუნა), მათგან გამოყოფენ ექვს მეთოდს: შუამდგომლობა, ღმირი, ლაშქრობა, დგამა (მოძღვრებით მდგომარეობა), დახმარება.

¹ Нэшем А. Чудо, которым была Индия. М., 1977, гл. 53.

არტხაშასტრისა და ოდნავი პოლიტიკა, საბოლოო ჯამში ექვსივე მეთოდი უნდა იქნა ორ მეთოდზე – ომსა და მშვიდობაზე.

„არტხაშასტრის“ მოკლედ არის ნახსენები ფიცის რიტუალი, რომელიც ურთიერთობებში ექვსივე მეთოდის აკეთების საკითხს. ხსენებენ ტრაქტატი არ ურჩევს მეფეს ან მთავარს ერთადერთი მემკვიდრის მკვლად მიცემას, როგორც კი დაიბადება ხელშეკრულება, მათს (მთავარს) უნდა ეცადა მშვიდობის დახსნა. ტრაქტატში დაწვრილებულია აღწერილი ის ზომები, რომლებიც მეფის ფარულ პოლიტიკას უნდა განხორციელებინათ, რათა უფლისწული დაეხსნათ მათი სახლის დაუბრუნებლობა. აგრეთვე რეკომენდებულია იმ ნაბიჯების გადადგმა, რომელიც მოკავშირის მოძებნაში დაეხმარება მეფეს. ურჩევდნენ გამარჯვებისათვის ბრძოლის გარეშე მიეღწია, თუკი მშვიდობიანი გზით დამორჩილება უფრო ნაკლებ ძალასა და სახსრებს მოითხოვდა, მაგრამ საგარეო პოლიტიკის გატარების დროს ძირითად მეთოდად მაინც ომი რჩებოდა.

ძველი ინდური საგარეო პოლიტიკის „ექვსი მეთოდი“ თეორიაა, რომელიც იყო მიმართული იქითკენ, რომ ისინი მეფეს დახმარებოდათ მისი ძირითადი მიზნის – სახელმწიფოს შექმნაში. ამ ექვსი მეთოდის სახელმწიფოს შექმნის მთავარ საშუალებად „არტხაშასტრის“ დიპლომატიურ ხელოვნებას მიიჩნევდა.

ინდოეთის
სახელმწიფოთა
თეორია და
პრაქტიკა

ინდოეთში სახელმწიფოებრიობის განვითარების ადრეულ ეტაპზე (ძვ.წ. I ათასწლეულის პირველ მესამედში) ელჩის (დუტა) ინსტიტუტი უკვე ჩასახულია „არტხაშასტრის“ სპეციალურ თავში განხილულია ელჩების მომზადება ამ ტრაქტატის მიხედვით, ელჩების რამდენიმე კატეგორია გამოიყოფა: „რწმუნებული ელჩი“, „შეზღუდული რწმუნებულების ელჩი“ და „მაცნე-ესტარის“ გადამცემი. სრული რწმუნებულების ელჩი უნდა იქნას წესი, უმაღლესი მოხელეების (კეთილშობილ ოჯახის მფლობელნი) წრიდან ნიშნავდნენ. საინტერესოა, რომ „არტხაშასტრის“ ელჩისა და ჯაშუშის ერთმანეთს ადარებს და თითქმის ერთნაირად აიგივებს. „არტხაშასტრის“ მიხედვით, „დუტა“ (ელჩი)

მეფის აგენტია, რომელიც ღიად მოქმედებს, ხოლო „ჩარა“ (ჯანაპარაკი) მტრულ ელჩებს ყოველთვის დაფეხბოდნენ მცველები. სა-
ში), საიდუმლოდ მოქმედებს. მეფე ელჩს საიდუმლო ინსტრუქციას აძლევს, მათაურთათვის გადასაცემი საჩუქრების გარდა, ელ-
აძლევდა. ელჩს ამ ინსტრუქციის ჩარჩოებში უნდა ემოქმედა. მას მასწავლებელი საჩუქრები (ძვირფასი ლითონის ნაწარმი, ძვირფა-
დურ ტრადიციულ აფორიზმშიც კი ნათქვამია, რომ „ელჩის ქა-
მეფენი ლაპარაკობენო“, ძველ ინდოეთში ელჩები ხელშეუხებელი იყვნენ.

საპლზონ
ინსტრუქცია და
განაწილი

ელჩს მეფის რეზიდენციასთან მიახლოებისას დედაქალაქში შესვლის ნებართვა უნდა მიეცა. მისაღებად, მცირე ხანს უნდა მოელოდა (როგორც ჩანს, მეფეს შეეძლო ელჩის მივლინების მიზეზის გაგება). ელჩის მიღება ხდებოდა ან „კრებაზე“ ან სამეფო საბჭოს ხელმწიფესთან მისვლისთანავე ელჩი სათანადო მისაღების მიზნით. გადასცემდა თავისი მეფის დანაბარებს. თუ მეფეს ელჩის სა-
ქვამი ესაიმოწმებოდა, მას პატივს მიაგებდა, თუ არა, მაშინ უ-
ყოფილებას გამოთქვამდა. როგორც წესი, ელჩი უცხო ქვეყნის
იქამდე რჩებოდა, სანამ პასუხს არ მისცემდნენ. აღსანიშნავია, რომ
უცხო ქვეყნის ადგილობრივი მოხელეები ელჩებს თან დაჰყვებო-
ნენ, რათა ელჩებს-მათთვის მიცემული საიდუმლო დაეაღებინათ.
შეესრულებინათ. ელჩებისათვის მიცემულ ინსტრუქციებში მითით-
ებული იყო, რომ ისინი მეტწილად მდუმარედ უნდა ყოფილიყვნენ
და ყური ეგდოთ. ე.ი. ინფორმაცია შეეგროვებინათ. უცხო ქვეყ-
ნის მეფის ან მთავრის კითხვაზე, თუ რა ხდებოდა ელჩის სამშობლო-
ში, ელჩს უნდა ეპასუხა: „შენ თვითონ იცი მბრძანებელი“. ელ-
უცხო ქვეყანაში მიემგზავრებოდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მ-
შეიხებ გადაწყვეტილებას მეფე მიიღებდა და სამეფო საბჭოს
ელჩობის მიზნებს განიხილავდნენ.

ინდურ ეპოსში „მაჰაბჰარატაში“ ლაპარაკია ელჩებზე, რომელ-
ბიც პრაქტიკულად მარტო გაემგზავრნენ (სანჯაი, მეფე პანდის
ქურუმები, ულუკი). მხოლოდ კრიშნას ჰყავდა საპატიო ესკორტი
თავისი სოციალური მდგომარეობის გამო. აღსანიშნავია, რომ
დოელ ელჩებს, ისევე როგორც ძველ ეგვიპტესა და ხეობების სა-
ფოში, ყოველთვის მიჰქონდათ ძვირფასი საჩუქრები უცხო ქვეყ-
ნის მეფისადმი.

მეექვსე თავი საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ჩინეთში

პრეზიდენტობა
ინისა და ჯოუს
სამეფოებს შორის

ძვ.წ. IV-III ათასწლეულებში ძღ. ხუ
ხეს შუა დინების დაბლობში ძლიერი
ნადარ-სამეწათმოქმედო ცენტრი ჩა-
ლიბდა, რომლის ეკონომიკურ საფუძველს სახნავი მიწათმოქმედ-
წარმოადგენდა. მათ მეზობლად ცხოვრობდნენ მრავალრიცხოვან
ტომები, რომლებთანაც ძველ ჩინელებს განუწყვეტელი სისხლ-
მღვრელი ბრძოლები ჰქონდათ. განსაკუთრებით მწვავე ბრძოლ-
მიმდინარეობდა ჩინეთის ჩრდილოეთით მოხინაღრე ტომებთან. რ-
ლებიც თანამედროვე მონგოლეთის ტერიტორიაზე და ჩრდილო-
მოსავლეთ ჩინეთში (მანჯურიაში) ცხოვრობდნენ.

მიმდინარე ბრძოლებისას, ჯერ კიდევ ინის (შან-ის) დინასტი-
მმართველობის პერიოდში (ძვ.წ. XVI-XI სს.) ძველი ჩინეთის
ხელმწიფოს საგარეო-პოლიტიკური კავშირების განსაზღვრ-
სისტემა ჩამოყალიბდა. ამ სისტემას ინის მეფის განუსაზღვრ-
ძალაუფლება ახასიათებდა. მეფე ქვეყნის მთელი მიწების მფლ-
ლი და ამაღდროულად უმაღლესი ქურუმიც იყო. საქვეფრო მასა-
ბების რიტუალს მხოლოდ მეფე ასრულებდა.

ჯოუს სახელმწიფოში, რომელიც ძვ.წ. XI-III სს-ში არსებ-
და, მეფის პატივს მიაგებდნენ, როგორც „ზეცის შვილს“, რომ-
მაც უზენაესი ღმერთისაგან მიიღო ცისქვეშეთში ბატონობის
ღება. ჩინეთის სახელწოდება ჯუნგო (შუაგული სახელმწიფო)
ხავედა ძველი ჩინეთის მოსახლეობის რწმენა-წარმოდგენას თავ-
ქვეყნის, როგორც სამყაროს ცენტრის შესახებ. სხვა ხალხებს
ნი ბარბაროსებად მიიჩნევდნენ.]

ძველი ჩინელი ფილოსოფოსის კონფუციის (ძვ.წ. 551-479)
რალურ-ეთიკურ მოძღვრებაში ჩინეთის ცინისა და ხანის დინასტი-

250000

ბის მეფეთა ღვთაებრივი წარმოშობის იდეამ შემდგომი განვითარება
დაიწყო.

ჩინეთის მეფის (იმპერატორის) უცხო, ან დამორჩილებულ სა-
ყუთის (სამთავროების) მმართველებთან ურთიერთობის რიტუალ-
იდეოლოგიად იქნა დაძუშავებული. ასეთმა სისტემამ საბოლოოდ
დაამყარა ძველი ჩინეთის იმპერატორების ურთიერთობა დამორ-
ჩილებულ ხალხებთან და ტომებთან. „ცის შვილზე“ დამოკიდებუ-
ებას კითხვით ფორმა იყო მისთვის ხარკის გადახდა ან საჩუქ-
რით მართმევა ადგილობრივი ნაწარმის სახით, ანდა მათი მოს-
მარტოების სახსარზე და აგრეთვე მონაწილეობა იმ ომებ-
ში, რომლებსაც ინისა და ჯოუს დინასტიის შეთაურები აწარმოებ-

დნენ. დინასტიის საგარეო პოლიტიკა აგრესიულ ხასიათს ატა-
და. ამ დინასტიის მმართველობის ხანაში ჩინელებმა ვიეტნამის
მხრის დაიწყეს დამპყრობლებს უკან მისდევდნენ ჩინელი ახალ-
გზავნილები.

ჯოუს სამეფო იყოფოდა 5 (სხვა ვერსიით 9) შემადგენელ ტე-
რიტორიულ ერთეულად. ეს ტერიტორიები გარს ერტყმოდნენ ჯოუს და ერთმა-
თაგანს 300 ლის (1 ლი - 516 მ) მანძილზე იმყოფებოდნენ. ვე-
რცე ტერიტორიებისა თუ სამეფოების დამოკიდებულების ხა-
რისა იმპერატორისადმი (ცის შვილი) იცვლებოდა ცენტრიდან მა-
თთან მანძილის შესაბამისად. ასევე იცვლებოდა იმპერა-
ტორისა და მისი ვასალების ურთიერთობის ეტიკეტი, რომელიც
მეფისადმი იყო კონფუციის სპეციალურ ტრაქტატში „ჯოუ-ლი“-ში.

ძველი მმართველები ეკლდებულნი იყვნენ წარმდგარიყვნენ
„ცის შვილის“ წინაშე ყოველ წელს, ან ორ-სამ წელიწადში ერ-
თხედს ცენტრიდან მათი დამორჩილების შესაბამისად. ყველაზე დამო-
კიდებული, თავის ელჩებს აგზავნიდნენ საუკუნეში ერთხელ. „ცის
შვილისადმი“ მართმეული საჩუქრები მეტად ძვირადღირებული იყო.
სამეფოს უფრო სიმბოლური ხასიათი ჰქონდა, ადასტურებდა სამო-
მარტო ურთიერთობას და უმაღლესი ხელისუფლებისადმი მორ-
ჩილების სიმბოლოს წარმოადგენდა.]

ძველ ჩინეთში საჩუქარზე უარის თქმა ან მისი დაგვიანება უთიერობის განწყევლას ნიშნავდა. ძველი ჩინური სახელმწიფოს მოყალიბების ეპოქაში ორი დინასტიის მმართველები აქტიურ ყოფილან. საგარეო პოლიტიკას ატარებდნენ. თანამედროვე პროვინციის ტერიტორიაზე ჩინელები ფანის, ტუფანის, გუსი ანდა ციუნფანის ტომებს ებრძოდნენ. ჩვენამდე მოღწეული ძველი დაწერილი წარწერების თანახმად, ეს ბრძოლები განეკუთვნება იმპერატორ უ დინის (ძვ.წ. 1238-1180) მმართველობის ხანას. ბაკანზე შესრულებული ერთ-ერთი წარწერის თანახმად, მუღ II-მ (ძვ.წ. 1084-1060) ილაშქრა ციუნფანის ტომის წინააღმდეგ. წერა გვატყობინებს, რომ მეფის მეომრებმა ტომის ბელადის დაატყვევეს კიდევ რამდენიმე ათეული კაცი. ამ წარწერიდან ჩნდება, რომ საბრძოლო ეტლები მართო ჩინეთის მეფის რებს კი არ ჰქონდათ, არამედ მოწინააღმდეგეებსაც.

ინის დინასტიის მეომრები ომებს სხვა ტომის წინააღმდეგ აწარმოებდნენ. ამ ომების შედეგად, ინის დინასტიის სამეფოს რიტორია ფართოვდებოდა, მობარკეთა რაოდენობაც იზრდებოდა. უძველესი წარწერებიდან ვიგებთ, რომ უ დინის მმართველობის 29 რაიონი და ტომი უხდიდა მეფეს ხარკს. როგორც „შან-ში“, ისე ჯოუს ეპოქის (ძვ.წ. XI-III სს.) სხვა ისტორიულ-რატურულ ძეგლებში იტყობინებან, რომ დამოკიდებულ და სუბორდინირებულ ტომებს ხარკი ჩინეთის მეფის კარზე მოჰქონდათ ჯერ კიდევ ტანის (ძვ.წ. 1766-1753) მმართველობის ხანაში.

ხოციერით ჩინურ წყაროში ხარკის გადახდის დაგვიანების დიდი მაგალითია დასახელებული. მაგ. ძვ.წ. 656 წ. „ცი“-ს სამთავს დაესხა „ჩუ“-ს სამეფოს, როდესაც დაზარალებული ქვეყნის მივიდა თავდასხმის მიზეზთა გასაგებად. „ცი“-ს სახელმწიფოს პირველმა მინისტრმა გუან ჩეუნმა უპასუხა: „ოქვენ არ ხართ ტანით ხარკი - სურნელოვანი ბალახი და ამიტომ, ვინის მსხვერპლმეწიერა ვერ იქნა უზრუნველყოფილი, არ იყო ის, რომ მეშვეობითაც ღვინოს დაეყენებდით. ამის გამო პასუხისმგებელი

„მეწიერა“ აქედან ჩანს, რომ ხარკის საკითხი მნიშვნელოვან პარულზედა ძველი ჩინეთის სამეფოების ურთიერთობა-

ძველ ჩინეთში სახელმწიფოებს შორის გაჩაღებული ომები მიზნად ისახავდნენ სადავლისა და მოხების ხელში ჩაგდებას. სახელმწიფოთა შორის პოლიტიკასა და ურთიერთობის ხასიათს ამ პერიოდში ეს გარემოება განსაზღვრავდა. ომები ხშირად მოაგრდებოდა შეთანხმებით მეშვიდობის შესახებ. ანუ შეთანხმებას განამტკიცებდნენ, ამის შესახებ ცნობები მოიპოვება უძველეს ლიტერატურულ ძეგლებში: „შინცინი“ (სიმღერების წიგნი) და „შან-ში-სი-სი“. სწორედ ამ უკანასკნელშია ნახსენები ძვ.წ. დადგენილი პირველი ზავი ჯოუს სამეფოსა და შიან-ში-სი-სი შორის.

როგორც შეთანხმება დაიდო აგრეთვე ღოუს სამეფოს ხანაში 170 სამეფო არსებობდა და შიან-ში-სი-სი მოსახლე ქუთა შორის ჩინური შატიაეები მოგვითხრობენ, აგრეთვე, იმ მომენტის შესახებ, რომელიც შედგა ძვ.წ. 702 წ. მდ. იანის ნაპირზე არსებულ სამხრეთ სამეფოს „ჩუ“-ს და „პა“-ს ტომ-მმართველთა შორის საერთო შტრის წინააღმდეგ მათი ერთობის შესახებ.²

ინის დინასტიის ბატონობის პერიოდში ჩინეთში უცხოელი მოსახლეობის სპეციალური რიტუალი შეიმუშავეს, რომელიც მოითხოვდა „ცის შვილისადმი“ ვასალურ დამოკიდებულ ქვეყნის შესრულებისას მკაცრად აღევნებდნენ თვალს ელჩის მოქმედებას. ჩინეთის ელჩები, როგორც „ცის შვილის“ მოვალეობა, სათანადოდ უნდა გამოსულიყვნენ. მათ თავის მოქმედება არ ჰქონდათ. ჩინელ ელჩს ბამბუკის ჯოხი

2. ЛИНЬ А. И. Внешнеполитические связи Китая и Сюану в I тысячелетии до н. э. и соседях. М., 1970, гл. 30.

3. The Chinese Classics, VII. Peiping, 1940, гл. 53.

ფოველთვის თან უნდა პქონოდა. ეს რიტუალი დამახასიათებელი იყო ხანის დინასტიის წინეთისათვის, მაგალითად, როდესაც ხანის იმპერატორის ულრი ჯენ ჯენი ჩრდილოეთით მდებარე ხანის სახელმწიფოსთან კავშირის დასადგებად გაგზავნეს, მისმა (შანიუ) მოსთხოვა ხანის ელის თაყვანი ეცა მისთვის. ამას ჯენმა ხმალი ამოიღო და დაიფიცა: „უმალ თავს მოვიკლავ. ამათს გაუკეთებ“-ო. ამის გამო ულრი უკან გაიწვიეს და კავშირი შეიკრა. მოგვიანებით ჯენ ჯენმა თავისი ქცევა ამგვარად შეიკრა. მოგვიანებით ჯენ ჯენმა თავისი ქცევა ამგვარად შეიკრა. „მე უფრო ვცემდი თაყვანს იმ პირს, რომელიც ქვჩის ქერქმს გახვეული“-ო.

ინის, ხანის დინასტიების მიერ დაპყრობილი მიწების კონტინენტის პოლიტიკა ფართოდ გამოიყენებოდა ფეხლა მომდევნო დინასტიების მიერაც. ამ პოლიტიკას ჩინელები უწოდებდნენ „ცის ანუ „მეზობლების მიწების თანდათანობით მთლიანად შექმას“, მსგავსად, „როგორც აბრეშუმის ჭია ჭამს თუთის ფოთლებს“-ო. პოლიტიკა ჩინელების მიერ დაპყრობილი ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილაციას ისახავდა მიზნად.

ხანის დინასტიის პრინციპები
პასაღვანთან
 ახ. წ. I საუკუნეში, როდესაც ჩინეთს საშინაო მდგომარეობა განმტკიცდებოდა, ხანის დინასტიამ (ძვ.წ. 206 - ახ.წ. 220) იმ მიზნით, რომ აღედგინა ჩინეთის პოზიციები „დიდ აბრეშუმზე“ და შეედგინა დასავლეთში, ცენტრალურ აზიაში, უფრო ტიური პოლიტიკის გატარება დაიწყო. მაგრამ ამ მიზნისაღწერა ვალ გზაზე მას სიუნუს სამეფო ელოებოდა, რომელმაც თავი პოლიტიკური გავლენა განავრცო ცენტრალურ აზიაში და ატროლებდა საეკონომიკური კომუნიკაციებს ამ რეგიონში.

ჩვენი ეპოქის დასაწყისისათვის ჩინეთს დიპლომატიური ურთიობის დიდი გამოცდილება პქონდა დაგროვილი. ისეთ პოლიტიკურ საშუალებას, როგორიც იყო მოსყიდვა, ინტრიგა, მომთაბრებლობა შორის შინაური შუღლი და მტრობა, ჩინეთის იმპერატორს კარგად იყენებდნენ. მაგალითად, ჯერ კიდევ ძვ.წ. I ს-ში ჩინეთი გამოიყენა ეს საშუალებები და სიუნუს ტომებს შორის განხი

ნობა მტრობის წყალობით, მის მხარეზე გასაღის სახით ერთი ნაწილის გადასვლას მიაღწია. შემდგომში ეს გასაღი (ხუხანიუ - შანიუ) არაერთხელ მისულა იმპერატორის კარზე ძვირფასი საჩუქრის მისაღებად. ამ ახალმა გასაღმა იცისრა მუდმივად დაეცვა ჩინეთის საზღვრები შანგუდან დუნხუანამდე. ხუხანიუ-შანიუს სიკეთის შესახებ (ჩვ. წ. 31) მისი მემკვიდრეებიც ჩინეთთან მეგობრობას კავშირს იხარჩუნებდნენ, ისინი რეგულარულად აგზავნიდნენ ჩინეთს ცხენებს ან თავად მოდიოდნენ იმპერატორის კარზე, ხოლო ჩინეთს მძევლად უტოვებდნენ „ცის შვილს“.

ჩინეთი და სიუნუს
საზღვარი
პრინციპები
 ჩვ. წ. I ს-ში ჩინეთის ხელისუფლება შეცადა ცვლილებები შეეტანა ძვ.წ. 73-48 წწ.-ში სიუნუსა და ჩინეთს შორის დადებული ხელშეკრულებებში. რამაც სიუნუსი და ჩინეთი ჩინეთში მათი შეჭრა გამოიწვია. ხელი-
 უფროს სათავეში მოსული აღმოსავლეთ ხანის დინასტია (15-
 წ.წ.) შეცადა სამხრეთ სიუნუ გადმოებირებინა თავის მხარეზე, რათა მათი მეშვეობით თავისათვის გზა გაეკაფა ცენტრალური აზიაში მომდევნო ხანაში სიუნუსა და აღმოსავლეთ ხანის იმპერიას შორის დიპლომატიური ურთიერთობა შენარჩუნებულ იქნა. მაგრამ სიუნუსის საომარი შეტაკებებიც ხდებოდა. მაგალითად, 30 წ. იმპერატორმა გუან უდიმ გაგზავნა სამხრეთ სიუნუებთან თავისი ულრი-
 უფროსის მეთაურობით. საპასუხოდ იმათაც გამოგზავნეს დესპან-
 ლი მალე ჩინეთის იმპერატორის სასახლემ გაგზავნა ულრი
 უფროსი სამუქრებით (ოქრო და აბრეშუმის ქსოვილები) იმ იმე-
 რით რომ აღადგენდნენ ადრინდელ ხელშეკრულებას მშვიდობისა
 და ურთიერთობის შესახებ. მაგრამ ამავე დროს 33, 37, 44 და 45
 წ.წ. სიუნუსა და ჩინეთს შორის საომარი შეჯახებებიც მიმდ-
 ებოდა.

ჩინეთში ჩინელებმა იმპერატორებმა გამოიყენეს სიუნუს უხუ-
 ძეს შორის ბრძოლა ხელისუფლებისათვის და I საუკუნის შუა
 ნახევარში დაამყარეს კეთილმეზობლური ურთიერთობა სამხრეთ სიუ-
 ნუსა და ჩინეთს შორის. ამ კავშირმა ხელი შეუწყო ჩინეთის იმპე-

შედლო აღმოსავლეთ თურქესტანის ზოგიერთი მმართველის რისპირება ჩრდ. სიუნუს ქვეყნებთან. მოკლედ, ამ შემთხვევაში გამოიყენა ტრადიციული ჩინური ტაქტიკა „ბარბაროსების მიმართ, ბარბაროსების მოსპობა“. 89 წ. ჩინეთის იმპერატორმა გებლა რა სამხრეთ სიუნუს მხარდაჭერითა და დახმარებით დაესხა ჩრდ. სიუნუს ტომებს, დაამარცხა და დაატყვევა 200 მდე კაცი.¹

აღმოსავლეთ ხანის დინასტიის უკანასკნელი სამი იმპერატორის მმართველობის ხანაში დაიწყო ბრძოლა სხუადასხვა სარო-ფეოდალური ზროვის წარმომადგენლებს შორის. ამ ბრძოლაში 189 წ. გამოიწვია გლეხთა დიდი აჯანყება, რომელიც ჩინეთის ტორიაში შევიდა „ვეითელი სამკლაურების“ აჯანყების სახელით.

¹ Васильев Л.С. Батъ Чао в Западном крае. „Вестник археологии и истории“, №1, 1955.

მეშვიდე თავი

ფინიკიის, სირიის, პალესტინისა და

არაბეთის სახევარეუნძულის

სამთავროების საერთაშორისო ურთიერთობები

თელ-ამარნის
მასალები
ს-ის აღმოსავლეთ
რეგიონის დაქუცმაცებულობას და აქ არ-

თელ-ამარნის დიპლომატიური არქივის მასალები კარგად ახასიათებენ ძვ.წ. XV ს-ის აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის რეგიონის დაქუცმაცებულობას და აქ არ-

სამთავროებს ურთიერთშუღლსა და მტრობას. მასალები ვაძევებულმა ჰიქსოსებმა მეზობელ პალესტინასა და სირიას მიმართ. ძვ.წ. XV ს-ის ბოლოს III-ის მიერ საბოლოოდ იქნა განადგურებული. მთელ ხმელთაშუა ზღვის აუზში, მათ შორის პალესტინასა და სირიას ეგვიპტის ბატონობა დამყარდა. მალე მითანიმ აიძულა რომ სირიის ერთი ნაწილი მისთვის დაეთმო. მოგვიანებით ეგვიპტისა და მისი შემკვიდრების ზეობის პერიოდში ეგვიპტემ დაიკავა პალესტინასა და სირიაზე.

მეშვიდე თავი ხმელთაშუა ზღვის აუზში, ფინიკიის სანაპირო ზოგად, არსებობდა მრავალი ქალაქ-სახელმწიფო, რომლებიც მთავრად მტრული დამოკიდებულება ჰქონდათ. მათ შორის აღსანიშნავია უგარიტი, ბიბლოსი და სხვანი. ეს ქალაქები ქალაქს ფართო საზღვაო ურთიერთობები ჰქონდათ სხვა ქალაქებთან, მცირე აზიასთან, პალესტინასთან, ეგვიპტესთან, მცირე აზიასთან, პალესტინასთან და სხვებთან. უგარიტში საბერძნეთიდან გამო-სული კაცებით დასახლებული განსაკუთრებული კვარ-ტალი იქნა. აქ სოფლის მეურნეობა ისე იყო განვითარებული, რომ მას სასაქონლო მნიშვნელობა ენიჭებოდა. კარგ შემოსავალს იძლეოდა მონებით მოვაჭრეები. უგარიტის აყვავება ქრო-ნოს დაიწყო ძვ.წ. XV-XII სს. მოდის. XII ს. სირია, პალესტინა და უგარიტი მცირე აზიიდან შემოსულმა ე.წ. „ზღვის

ხალხებმა“ დალაშქრეს, რის შედეგად უგარიტი და სიდონი ქმის მთლიანად განადგურდნენ.

ძვ.წ. II-I ათასწლეულის მიჯნაზე ხმელთაშუა ზღვის კარს ბის მონოპოლია მთლიანად ფინიკიელებმა დაისაკუთრეს. მათ სი-ში აღმოჩნდა აგრეთვე ეგვიპტის მთელი საგარეო ვაჭრობაც. რამ ფინიკიელები არა მარტო კარგი ვაჭრები, არამედ კარგი თმშენებლებიც იყვნენ. ამ გარემოებამ ყველაზე მეტად შეუწყო-ლი მათი კომერციული ნიჭის გამოვლენას და მათ მიერ დასა-ხმელთაშუა ზღვის რეგიონის კოლონიზაციას. ისინი სწო-ხმელთაშუა ზღვის ამ ნაწილში დასახლდნენ საფუძვლიანად ხანგრძლივი დროით. ამ მხრივ პიონერები იყვნენ ქ. ტვიროსი-სიდონი. სწორედ აქედან გამოსულმა ახალგაზრდობამ დაა-ჩრდილოეთ აფრიკაში ქ. უტიკა. თითქმის იმავე დროს იქმნება ტ-როსელთა კოლონია გადესა (თანამედროვე კადისი) ესპანეთში. დევ ფინიკიელები დასახლდნენ სიცილიის დასავლეთ ნაწი-სარდინიის, მალტისა და ბალეარის კუნძულებზე. თვით ფინიკ-გაბნეული ქალაქების ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანების მისწრა-ბა სულ უფრო იზრდებოდა. მაგალითად, ტვიროსის მეფეებმა-სიდონი დაიმორჩილეს და თავს სიდონის მეფეს უწოდებდნენ.¹

ტვიროს-სიდონის სამეფო განსაკუთრებით აყვავდა აპირ- (ძვ.წ. 969-936) ზეობის დროს. მას ემორჩილებოდა სამხრეთ ფ-კია, ხოლო აღმოსავლეთით – აპირამმა, დიპლომატიური გზის-შეიძინა პალესტინის ნაწილი. კუნძულ კვიპროსის მმართველიც თავს აპირამის ქვეშევრდომად აღიარებდა. აპირამის ერთ-მემკვიდრე იტობალი (ძვ.წ. 873-847)² თავის წინამორბედის სა-რეო-პოლიტიკურ კურსს აგრძელებდა. ჩრდ. აფრიკაში უტიკის-სავლეთით ფინიკიელთა მიერ ახალი კოლონიის აუზუს დამაარ-ლად სწორედ მას მიიჩნევენ. ფინიკიის მთავარი ქალაქები ტვი-როსი, აღდგენილი სიდონი და ბიბლოსი საშუამავლო ვაჭრობის

¹ იხ. Katzenstein H. J. History of Tyre. Jerusalem, 1973, გვ. 19-29.

² ზოგიერთი ავტორი იტობალის გამეფების თარიღად ძვ.წ. 879 წ. მითით-ობს. Древний мир. М., 1962, გვ. 218).

ხალხებმა“ დალაშქრეს, რის შედეგად უგარიტი და სიდონი ქმის მთლიანად განადგურდნენ. ფინიკიელი ვაჭრები ეგვიპტურ და ბაბი-ლონიურ სავაჭრო გზებზე უფრო მეტად დასახლდნენ. ხოლო ბერძნულს – აღ-მოსავლეთში ეგვიპტეში და შუამდინარეთის სამეფოებში მათ შე-საძლებლობა ჰქონდა ხელისნური ნაწარმი, მატყლი. სიდონი გან-საკუთრებდა თავისი შუშის ნაწარმით. აღმოსავლეთში დიდად ფა-ქტურული ოსტატების ნახელავი (ოქროსაგან და ვერცხლი-თი) მათი საკუთარი თასები, ველსაბამები, სპილოს ძვლის ფირფი-ლით მკვეთრად რელიეფები და ა. შ.). მართალია, ფინიკი-ელებმა არასოდეს არ აწარმოებდნენ დაპყრობით ომებს, მაგრამ მათ თავიანთი იხილი ყოველთვის ეწეოდნენ. არაერთხელ მათ ადამიანები მათ გემებზე შეუტყუებით და შემდეგ მათი მისტი გაუვიდათ. ძვ.წ. I ათასწლეულში ფინიკიაში მო-სახლეობა მეტად გაიზარდა.

სამხრეთ ვაჭრობაში ტვიროსს პეტოქეობას უწევდა სირიის ქ. ბაბილონსა და ხელსაყრელი მდებარეობა ეკავა რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში. თავისუფალი ვაჭრები კაპადოკი-ის, სირიის, ტკინიასაგან შესანიშნავ იარაღს ამზადებდნენ. აქვე მათი უადრესად თეთრი, ქათქათა მატყლი, რომელსაც შემ-დეგ სირიაში ყიდდნენ. დამასკოს აღზევებას არამეელთა გადმო-სახლება (ძვ.წ. II ათასწლეული) შეუწყო ხელი. ძვ.წ. I ათას-წლეულში კი არამეელებმა სირიის ადგილობრივი და ჩრდ. მესო-პოტამიის ახორციულ-ხურიტული მოსახლეობა თითქმის მთლიანად დაიპყრეს.

მათი ძალე არამეულმა ენამ ფართო გავრცელება პპოვა და მათი ბევრ სახელმწიფოში მეორე სალაპარაკო ენადაც კი გადაიქცა. იყვნენდნენ ოფიციალური ასურული დოკუმენტების შედ-გენები. X ს-ში არამეელთა მთავარ ცენტრად უკვე დამასკო გადაიქცა. დამასკოს მეფეებმა რამდენიმე ოლქი შეიერთეს სამხრეთ სი-რიის ასურელების შემოჭრას სირიაში ისინი შეუპოვარ წინააღ-მდელობას უწყევდნენ.

არამეულია აქტიური მხარდაჭერით, დამასკოს მეფე ღაზალი დაიპყრო ახორცილის კუთხილ მდ. იორდანეს იქითა სამფლებლო-

ებს. მან დაიპყრო ქ. გათი და აიღო ხარკი იუდეასაგან. დასა
შვილმა ბენჰადად III-მ მისი საშინო მეტოქის პამათის სიძე
(მდ. ორონტზე) წინააღმდეგ თავის ხელქვეით დროებით წა-
რიის 17 მმართველის გაერთიანება შესძლო. მცირე ხნით
აღმოსავლეთი ხმელთაშუა ზღვის ტერიტორია დამასკოს ძა-
ლების ქვეშაც კი აღმოჩნდა. მაგრამ სამეფოს ბატონობა მ-
არ იყო. საბოლოოდ პამათმა შეძლო ბენჰადადის თავდასხმის
რიება და დამასკოს მეფის მიერ შექმნილი კოალიცია მალე
ლა. ძვ.წ. IX ს. ასურეთის მეფე ადად-ნირარი III-მ დამასკოს
და გაძარცვა. დამასკოს სამეფო იძულებული შეიქმნა თავის
მკერობელურ საგარეო პოლიტიკაზე უარი ეთქვა.

ააღმსტიგაშო
შაჰგინი
პარაუდი
სახელმწიფოს
საზარაშო
შროთიაროზაშაი

ჯერ კიდევ ძვ.წ. XIII ს-ში ძველ
ელთა ტომები შეიჭრნენ პალესტინა-
რიტორიაზე და დაიმორჩილეს ქან-
თა კუთვნილი რიგი ქალაქ-სახელმ-
ბი. ძვ.წ. XII-XI სს. უკვე სამხრ-
ხმელთაშუა ზღვისპირეთში ჩამოყ-

ბულ ებრაელთა საზოგადოებას ადგილობრივი მეფე საულის
აზლ. ძვ.წ. 1020 წ-დან მართავდა. საულის ხანგრძლივი ბრ-
ფილისტიმელებთან მარცხით დამთავრდა. ებრაელთა ცენტრალ-
ბული მონარქიის შექმნა საულის სიძის დავითის სახელთან
დაკავშირებული. იგი მართავდა ებრაელთა ქვეყანას ძვ.წ. 1000
წწ. მის დროს ებრაელებმა შეიერთეს იერუსალიმი, რომელიც
რაელურ-იუდეურ სახელმწიფოს დედაქალაქი გახდა. თავისი
რისაგან განსხვავებით, მეფე დავითის საგარეო პოლიტიკა წ-
ტებული აღმოჩნდა. მან ზავი დადო ფილისტიმელებთან. ხოლო
ვისი ახალი სახელმწიფოს საზღვრები აქაბის ყურემდე გან-
დავითის შვილის სოლომონის მეფობის (ძვ.წ. 965-928) ხანა-
რაელ-იუდეელთა სამეფო 12 ოლქად დაიყო.¹

სოლომონის კარგი ურთიერთობა ჰქონდა დამყარებული ტვირო-
მსახივლთან აპირამთან, რომელიც ეხმარებოდა იუდეველთა
სამხრეთი მასალებისა და სამშენებლო საქმის ოსტატებით. რაც
მისი საგარეო პოლიტიკას, ქვეყნის საგარეო-პოლიტიკური
მდგომარეობას სოლომონის მეფობის უკანასკნელ წლებში მეტად
დააძლიერა. ეს გარემოება, ერთი მხრივ, დამასკოს სამეფოს გაძ-
ლიერება, ხოლო, მეორე მხრივ, ეგვიპტის ფარაონის შემონქ I-ის
დასაწყის სამეფოს საშინაო საქმეებში ჩარევით იყო გამოწვეული.
მისი ფარაონი ცდილობდა ისრაელთა და იუდეველთა ტომები
მდგომარეობის დაუბრუნებისკენ, იუდეველებს, როგორც დავითისა
სოლომონის გვარის შთამომავალთ, გაბატონებული მდგომარეო-
ბით, სოლომონის სიკვდილის შემდეგ, ისრაელ-იუდეის სამე-
ტატზე მისი შვილი როფაიში ავიდა. ეგვიპტის ფარაონმა შე-
ძინა ისარგებლა რა ისრაელთა მზარდი უკმაყოფილებით და
მეორე დაწყებული აჯანყებით, იუდეასაგან ახლად გამოყოფილ
მის სამეფოს ტახტზე ასვლაში ეგვიპტიდან დაბრუნებულ იუ-
დეებს დაეხმარა. ისრაელის ახალი სამეფოს დედაქალაქი ძვ.წ.
მისი ქ. სამარია გახდა. დავითის მიერ დაარსებული დინასტია
და იუდეის სამეფოს, რომლის დედაქალაქად ისევ იერუსა-
ლიმი ებრაელთა სახელმწიფოს დაქუცმაცებითა და სისუს-
ტეობა გამოიყენა მისმა მეზობელმა, კერძოდ, შემონქ I-მა და დაიწ-
მისი მკაცრული ლაშქრობანი ორად გაყოფილ პალესტინაში.

სოლომონის
შროთიაროზაშაი
სახელმწიფოს
საზარაშო
შროთიაროზაშაი
სახელმწიფოს
საზარაშო
შროთიაროზაშაი

მტრულად განწყობილი ცალკეულ პოლი-
ტიკურ ერთეულებად დაყოფილი აღმო-
სავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთი VIII-
VI სს. ძვ.წ. წინა აზიაში გაბატონები-
სათვის მებრძოლი სახელმწიფოების ყუ-
რადლების ცენტრში აღმოჩნდა. უკვე
VIII ს-ის შუა ხანებში ჩრდ. სირიაში შეღწევას ურარტუ-
მეფე მგერამ ტიგლათფილესურ III დროს გაძლიერებული
ურარტუს წინააღმდეგ გამოვიდა. საერთო მტრის წინააღ-
მდეგ ერთობა დამასკოს და ისრაელის სამეფოები გააერთიანა.

¹ Бикерман Э. Хронология древнего мира. М., 1975, гл. 192

მომთაბარე არაბებმა მტრის წინააღმდეგ საომარი მოქმედებები მოების საკუთარი ტაქტიკა შეიმუშავეს. იგი მოულოდნელად ხმებში და, ასევე სწრაფად, უდაბნოებში გაუჩინარებაში გრძელდებოდა. მძლავრი ევკიპტისა და ასურეთის მეზობლობა, მათგან არსებული დაპირისპირება და კონფლიქტები ხშირად ტომებსაც საომარ მოქმედებებში ითრევდა.

ეს განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა ძვ.წ. IX-VII საუკუნეში, როდესაც ასურეთის სამეფოს შეტევამ აღმოსავლეთ სინაის შუა ზღვის სანაპირო ტერიტორიაზე განსაკუთრებით მიზნად ისახულ ტომებს ხასიათი მიიღო. ხშირად არაბული სამთავროები იცავდნენ მეზობელი ასურეთის მეფეების თავდასხმებისაგან. ბულ-ასურელთა ერთ-ერთი პირველი შეტაკება მოხდა ძვ.წ. წელს, როდესაც სირიაში, კარკარასთან გამართული ბრძოლის აქ ასურელთა ცნობილმა მეფემ სალმანასარ III (859-824) გაანადგურა სირიის, პალესტინისა და ფინიკიის უმეტესი კოალიცია, რომელშიც შეიხ პინდიუსს მეთაურობით არაბული ტომებიც მონაწილეობდნენ. შემდგომში ასურეთის მეფეებს ტიგლათ-ლესერ III-ს, სარგონ II-ს, სინეპერიბს, რომლებიც თავიანთი ქრონებს აწარმოებდნენ ქვეყნის დასავლეთის მიმართულებით უფრო ხშირად უხდებოდათ შეტაკებები და ბრძოლები არაბულ მობრძოლვებთან და სამთავროებთან (სამუდი, ბაბილონის ადუმუ, საბელები). ასურელი მეფეები მათ აკისრებდნენ (ოქრო, საქონლის ჯოგები, განსაკუთრებით აქლემები, ხელოსანები და სხვ.), აწინაგებდნენ მათ დასახლებებს, ციხე-სიმაღლეებს და ა. შ. ახარქადონის მმართველობის ხანაში ძვ.წ. 680-669 წლებში ასურელებს გაუჭირდათ არაბული სამთავროების წინააღმდეგობის გადალახვა. მხოლოდ სისხლისმღვრელი ბრძოლების მთავიანთ ტერიტორიაზე მიმავალი ასარქადონის ლაშქარი არაბთა გაატარეს და მისცეს მას აქლემები, რათა უდაბნოს საშუალო ევკიპტის საზღვრებს მიახლოებოდა. არაბებთან ევკიპტის ბრძოლებს ასურეთის უკანასკნელი ძლიერი მეფე ასურბანიალი აწარმოებდა. პართალია, ძვ.წ. VII ს-ის 40-იან წლებში არაბთა სამთავროები და ტომობრივი კავშირები მან სრულიად დაიშალა, მაგარამ ასურეთის მეფეების ძალაუფლება არაბთა სამთავროებზე მაინც ნომინალური რჩებოდა. ხშირად არაბული სამთავროები

წინააღმდეგ ევკიპტის, ბაბილონის და სხვათა მოკავშირეების განაღობდნენ. ახალი ბაბილონის სამეფოს ხანმოკლე არსებობის ხანაში, მისმა უკანასკნელმა მეთაურმა ნაბონიდ-მეფემ (556-539) ხელთ იგდო ჩრდ. არაბეთის ქალაქი თიამუ და მისი წითელი თავის რეზიდენციად გადააქცია. მანვე დაიმორჩილა მთელი ჩრდ. ქალაქები და დასახლებანი, რათა ხელთ ეგდო ბაბილონის ძალზე მნიშვნელოვანი გზები, რომლებიც მიემართებოდა სირიისა და აფრიკისაკენ.

სპარსეთის ცენტრალიზებულმა სახელმწიფომ თავისი ლაშქრობები დაიწყო მას შემდეგ, რაც აქემენიანთა დინასტიის გაბატონების შემდეგ სპარსეთის მეფეებმა არაბეთის ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთში განსახლებულ ნაბათუველ არაბებთან დაიწყეს. ძვ.წ. 526 წელს სპარსეთის მმართველმა

რომელიც ევკიპტის წინააღმდეგ სალაშქროდ ემზადებოდა, მათთან ხელშეკრულება. რომელმაც საშუალება მისცა მათი ლაშქარი მათ მიწაზე გაეტარებინა. არაბები შეპირდნენ, რომ უდაბნოს გადალახვის დროს სპარსეთის მიმართ მოამარაგებდნენ. პართალია, სპარსეთის მეფეები მხოლოდ წარწერებში არაბეთს თავიანთ სამფლობელოდ აღიარებდნენ (მაგალითად, დარიოს I, მაგრამ, ჰეროდოტის ცნობით, არაბები სპარსეთის ბატონობის ქვეშ არასოდეს იმყოფებოდნენ). ხანდახან ყოველწლიური საჩუქრის სახით მათ სპარსეთს ხანდახან უხდიდნენ. ძვ.წ. V ს-ში არაბები სპარსეთის მიმართ საკმევლს უხდიდნენ. ძვ.წ. IV ს-ის დასაწყისში არაბთა ლაშქრობებში აქტიურად მონაწილეობდნენ. ძვ.წ. IV ს-ის წლებში არაბთა ტომებმა სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს სპარსეთს. მაკედონელს, განსაკუთრებით დიონისიოსის ვაჟს, პტოლეოს დროს. არაბებმა ალექსანდრე მაკედონელს არაბეთის თავიანთი ელჩები მორჩილების ნიშნად. ამის გამო სპარსეთში არაბების წინააღმდეგ ომის დაწყებას აპირებდა, მაგრამ

არაბთა ნახევარკუნძულზე (არაბ. „უაზირათ ალ-არაბ“, სპარსულად და „არაბისტანი“) ძველი არსებობდა ექვსი სახელმწიფო: საბა, კარა, სეაბი, აუსანი, მაინი და კომარი (Масса А. Ислам. Очерк истории арабов, „Искра“, М., გვ. 19, 163).

გრამ დიდი მკედონელის მოულოდნელმა სიკვდილმა არაბეთი ყრობას გადაარჩინა.

არაბთა სამეფო-
სამთავროების
ბრძოლა
პირველმოხმად

სამხრეთ არაბეთში, თანამედროვე
ნის ტერიტორიაზე რამდენიმე სახელ-
მწიფოებრივი გაერთიანება არსებობდა.
გალითად, მაინი, საბა, კატაბანი, პად-

მაუთი. ძველი იემენის სახელმწიფოების აღმოცენება ძვ.წ. IX-V სს. განეკუთვნება. ხსენებული პოლიტიკური ერთეულები ძვ.წ. V სს. იწყებენ ბრძოლას გაბატონებისათვის. ისინი გაჭირვებით კლავდნოდნენ ერთმანეთის ექსპანსიას. მაგალითად, მაინის სამ-
როს სააბეგლო და კატაბანელთა შემოტევის მოგერიება იქ-
უჭირდა, სანამ ამ უკანასკნელზე დამოკიდებული არ გახდა. პად-
მაუთი ხან სააბეგლოთა სამეფოში შედიოდა, ხან კიდევ დამოუკი-
ბელი სახელმწიფოს, მისი მოწინააღმდეგის, ან მოკავშირის როლ-
გამოდიოდა.

ძვ.წ. III-I საუკუნეებში კატაბანი სამხრეთ არაბეთის უძლიერ-
სი სახელმწიფო გახდა, მაგრამ უკვე I ს-ში ძვ.წ. მარცხი განიც-
და და მისი ტერიტორია სააბეგლებმა და პადრამაუთელებმა გა-
ვეს. საერთოდ კი ძვ.წ. I ათასწლეულში ყველაზე ძლიერი სა-
ხრეთ არაბეთის სახელმწიფოებს შორის იყო სააბეგლოთა სახელ-
მწიფო, რომელიც თავისი აყვავების ხანაში გადაჭიმული იყო წ-
თელი (მეწამული) ზღვის სანაპიროებიდან პადრამაუთამდე და ც-
ტრალური არაბეთიდან ინდოეთის ოკეანემდე.¹

ძვ.წ. II ს-ის ბოლოს პოლიტიკურ ასპარეზზე დაწინაურ-
ქიმიარიტების სახელმწიფო, რომლის დედაქალაქი ზაფარი გახ-
მანამდე იგი შედიოდა კატაბანის შემადგენლობაში. ახ.წ.-ით IV
ამ სახელმწიფომ თავისი ბატონობა მთელ სამხრეთ არაბეთზე გ-
ნაერცო.

¹ ისლამსდელ არაბთზე ის. „ისლამის ენციკლოპედია“, ახალი გამოცე-
ტ. I, გვ. 524-527.

მეორე თავი

კართაგენის საერთაშორისო
ურთიერთობები და დიპლომატია

კართაგენის
საერთაშორისო
ურთიერთობები

თავისი კოლონიების დაარსება დასავლეთ
ხმელთაშუა ზღვის აუზში ფინიკიელებმა
ჯერ კიდევ ძვ.წ. II-I ათასწლეულში და-

წყვეს აფრიკის სანაპიროზე ფინიკიელების მიერ დაარსებული კო-
ლონიებიდან ყველაზე დიდ ეკონომიკურ აყვავებას და პოლიტიკურ
სამართლებს კართაგენმა (ფინიკიურად კართადაშტი - ახალი ქალა-
ქი) მალწია. ანტიკური მწერლების გადმოცემით, იგი ტიროსე-
ლებმა IX ს-ში (ძვ.წ. 825 და 814 წწ. შორის) დააარსეს. ძვ.წ.
VII ს. შუა ხანიდან კი კართაგენი თანდათან დასავლეთ ხმელთა-
შუა ზღვისპირეთში ფინიკიური კოლონიზაციის მსხვილ ცენტრად
დაიქცა. მოგვიანებით მის გარშემო ფინიკიის დანარჩენი კოლონი-
ები გაერთიანდნენ. ამ პროცესს სამი საგარეო-პოლიტიკური ფაქ-
ტორი უწყობდა ხელს: 1. ფინიკიის ქალაქების სულ უფრო შზარდი
დასაყდებულება ასურეთისა და სპარსეთის მმართველებისაგან, 2.
სამხრეთ იტალიის, სიცილიისა და დასავლეთ ხმელთაშუაზღვისპი-
რეთის ბერძნების მიერ დაწყებული ენერგიული კოლონიზაცია და,
ბოლოს, 3. თვით ფინიკიური კოლონიების სავაჭრო-ეკონომიკური
გაერთიანება, რომლის ინტერესებიც ფინიკიის კოლონიების მოქმე-
დებს კოორდინაციას მოითხოვდა.

ამ დროისათვის, კართაგენში ხელოსნობა და ეაჭრობა უკვე
კარგად იყო განვითარებული და ხმელთაშუაზღვისპირეთის მრავალ
რეგიონში იგი სავაჭრო ურთიერთობებით იყო დაკავშირებული. აფ-
რიკაში, ძველი ფინიკიური კოლონიების დამორჩილების შემდეგ,
კართაგენმა შეაღწია ესპანეთში და მის სამხრეთ სანაპიროებზე გა-
საჭრება დაიწყო. ძვ.წ. VI ს. კართაგენელმა სარდალმა მალხუსმა
სიცილიის კუნძულზე გატარებული თავისი აქტიური სამხედრო პო-
ლიტიკის წყალობით, კართაგენის კონტროლს კუნძულის დასავლეთ
საწილში მდებარე ფინიკიური ქალაქები დაუქვემდებარა. ძვ.წ. VI ს.

შუა ხანიდან კი კართაგენი მსხვილ სახელმწიფოდ გადაიქცა. სამფლობელოები მარტო ჩრდ. დასავლეთ აფრიკის და სამხრეთ პანეთის სანაპიროებს კი არ მოიცავდნენ, არამედ დასავლეთ სილიის ტერიტორიასაც¹.

თავისი საგარეო პოლიტიკის წარმატებით გატარებისათვის კართაგენის მმართველები იყენებდნენ იმ ცვლილებებს, რომლებიც მოხდა ახლო აღმოსავლეთში ძვ.წ. VI ს-ის ბოლოს, კერძოდ, რეგიონში აქემენიანთა დინასტიის გაბატონების შემდეგ.

საზღაპრო-პოლიტიკური
კონტაქტები
საარსებოთა და
მტრ-საშობთან

კართაგენის საგარეო პოლიტიკის წარმატებად შეიძლება მივიჩნიოთ კონტაქტები აქემენიანთა სპარსეთთან დაახლოება ცენტრალურ იტალიაში მცხოვრებ ეტრუსკებთან. ამ უკანასკნელთან დადებული მეგობრული ხელშეკრულება, ძვ.წ. VI ს-ის ხანებში, კართაგენს საშუალებას აძლევდა სიცილიის, სარდინიის და კორსიკის კუნძულებზე აქტიურად ემოქმედა. მაგალითად, ძვ.წ. 535 წ. კართაგენისა და ეტრუსკების გაერთიანებულმა ფლოტმა საზღვაო ბრძოლაში ალაღვასთან (კუნძული კორსიკა), დაამარცხა ბერძნები. ამ ბრძოლის შემდეგ, მოკავშირეება გაინაწილეს გაუდონის სფეროები. ეტრუსკები შეუდგნენ კორსიკის ტერიტორიის აღსებას, ხოლო კართაგენელები განმტკიცდნენ სარდინიის სამხრეთ ნაწილში, სადაც მათი კოლონია ნორა მდებარეობდა².

კართაგენის სარგებელსა და აღაღვასთან გამარჯვებით და ბერძნების გაგლეჯის შესუსტებით ესპანეთში, მოახდინა თავისი მთავარი მეტოქის — პანეთის ყველაზე მსხვილი სახელმწიფო ტერტესის ჯერ იზოლაცია, ხოლო შემდეგ მისი განადგურება ძვ.წ. VI ს. 20-იან წლებში. კართაგენელების შემდგომი წინსვლა ესპანეთში შეაჩერეს მალის ბერძნულმა მოსახლეობამ, რომელმაც არტემისთან ბრძოლაში დაამარცხა კართაგენელები. ამ ბრძოლის შემდეგ, კართაგენელები დაიწყეს მალის ტერიტორიის დაპყრობა. მალის ტერიტორიაზე კართაგენელებმა დაიწყეს მალის ტერიტორიის დაპყრობა. მალის ტერიტორიაზე კართაგენელებმა დაიწყეს მალის ტერიტორიის დაპყრობა.

¹ Шифман И.Ш. Возникновение Карфагенской державы. М., 1963, 83-70.

² Залесский Н.Н. К истории этрусской колонизации в Италии VII-IV вв. до н. э. Л., 1965, 33-108.

კართაგენელთა ფლოტი გაანადგურა. მაგრამ სამხრეთ ესპანეთში კართაგენელებმა თავიანთი პოზიციები მაინც შეინარჩუნეს.

კართაგენის სარგებელსა და აღაღვასთან გამარჯვებით და ბერძნების გაგლეჯის შესუსტებით ესპანეთში, მოახდინა თავისი მთავარი მეტოქის — პანეთის ყველაზე მსხვილი სახელმწიფო ტერტესის ჯერ იზოლაცია, ხოლო შემდეგ მისი განადგურება ძვ.წ. VI ს. 20-იან წლებში. კართაგენელების შემდგომი წინსვლა ესპანეთში შეაჩერეს მალის ბერძნულმა მოსახლეობამ, რომელმაც არტემისთან ბრძოლაში დაამარცხა კართაგენელები. ამ ბრძოლის შემდეგ, კართაგენელები დაიწყეს მალის ტერიტორიის დაპყრობა. მალის ტერიტორიაზე კართაგენელებმა დაიწყეს მალის ტერიტორიის დაპყრობა.

საზღაპრო-პოლიტიკური
კონტაქტები
საარსებოთა და
მტრ-საშობთან

მალის ტერიტორიაზე კართაგენელებმა დაიწყეს მალის ტერიტორიის დაპყრობა. მალის ტერიტორიაზე კართაგენელებმა დაიწყეს მალის ტერიტორიის დაპყრობა.

ურებით ცდილობდა. ქ. კართაგენმა თავის გარშემო (თანამედროვე თუნისი) არსებული მიწების ხარჯზე მნიშვნელოვნად გაიფართოვა ტერიტორია, ხოლო აქ მცხოვრები ადგილობრივი ტომები თანაბარკეობად გაიხადა. კართაგენელთა ახალი დასახლებები გასაშუალოდ მართალია და მავრიტანიის ატლანტიკურ სანაპიროებზე. ყოველივე ამან ძვ.წ. V-IV სს. კართაგენი ხმელთაშუა ზღვისპირეთის დასავლეთ ნაწილში საშუაშელო ვაჭრობის ცენტრად გადააქცია. კართაგენზე გადიოდა სხვადასხვა სავაჭრო საქონელი აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის რეგიონიდან (ეგვიპტე, ფინიკია, მცირე აზია, ბერძნული ქალაქი-პოლისი) და შემოდიოდა სავაჭრო საქონელი საპარის ხილშიდან, პირქუჩიდან, ნახევარკუნძულის სანაპირო ქალაქებიდან. სავაჭრო ურთიერთობები განვითარდა, ვაჭრობის ინტერესების დაცვა, უმნიშვნელოვანესი საზღვაო-სავაჭრო გზებზე ბატონობა უზრუნველყოფილი იყო კართაგენის სხვა სახელმწიფოებთან დადებული ხელშეკრულებებით. მთელი სისტემით. მაგალითად, კართაგენს სამი სავაჭრო ხელშეკრულება ჰქონდა დადებული რომთან. ეს ხელშეკრულებები იმდენ კართაგენის სავაჭრო ინტერესებს იმ სავაჭრო-საზღვაო გზებზე, რომლებიც გადიოდა იტალიის და დასავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთის გარშემო.¹ კართაგენის ვაჭრობაში ლითონით მოწოდებით ვაჭრობას მთავარი ადგილი ეკავა. ლითონი გაჰქონდა ესპანეთიდან, ხოლო მონები გაჰყავდათ ლიბიიდან. ძვ.წ. III ს. წინა წლებისათვის დასავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთში კართაგენს გამოუჩნდა ახალი, უფრო ძლიერი მტერი მონათმფლობელი რომის სახელმწიფოს სახით.

კართაგენის
დიპლომატია და
ურთიერთობა
რომთან

კართაგენის დიპლომატია და ურთიერთობა რომთან იწყება იმ სავაჭრო ხელშეკრულებით, რომელიც დაიდო მასთან ჯერ კიდევ ძვ.წ. VI საუკუნეში. მაგრამ ორი

ქვეყნის დიპლომატიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიაში

¹ Циркин Ю.Б. Карфаген и его культура. М., 1987, гл. 241-243.

კართაგენის მეორე პუნიკური ომი (ძვ.წ. 218-201) წარმოადგენდა ამ დროისათვის, კართაგენი, რომელიც ატარებდა აქტიურ პოლიტიკას და წარმატებით იგერიებდა ბერძნული პოლიტიკის ლაშქრობებს სიცილიაზე, მონათმფლობელი რომის საზღვაო ხაზით, ახალ ძალას შეეჯახა დასავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთში. საერთაშორისო ასპარეზზე რომის გამოსვლამ და მისი ზღვის აუზის ქვეყნებთან მისმა უფრო მჭიდრო სავაჭრო-საქონლური ურთიერთობების დამყარებამ, ხელი შეუწყო რომის საზღვაო ძლიერების ზრდას, თანდათან მის მსოფლიო სახელმწიფო გადაქცევას. რომის საერთაშორისო ავტორიტეტის შესაბამისი საგარეო პოლიტიკაც სულ უფრო რთული ხდებოდა. ამან ხელსაყრელი ნიადაგი მოამზადა იმისათვის, რომ კართაგენსა და რომში დიპლომატია სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის ძირითადი გამხდარიყო. ორივე ქვეყნის დიპლომატიურ აქტიურობაზე ბევრად იყო დამოკიდებული პუნიკური ომების შედეგები. ძვ.წ. III-II სს. ორივე ქვეყნის დიპლომატიამ თავისი განვითარების უმაღლეს წერტილს მიაღწია. იგი დაემთხვა მეორე და მესამე პუნიკური ომების მიმდინარეობის პერიოდს.

კართაგენის სახელგანთქმული წინამძღოლი - ჰანიბალი, ისეთივე დიდი დიპლომატი იყო, როგორც სტრატეგი. კართაგენისა და რომის დიპლომატია პუნიკური ომების მიმდინარეობის დროს, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მოკავშირეების შერჩევისა და მიმდინარე ომისადმი მათი დამოკიდებულების განსაზღვრის საკითხს. რადგანაც აშკარად გამოიკვეთა, რომ ქვეყნის შეარადებული ძალები თითქმის თანაბარი იყო. მაგრამ დაიწყო მოკავშირეების ძებნა მეზობელ ბარბაროს ქვეყნებს და განსაკუთრებით ბერძნულ-ელისისტურ სახელმწიფოებს. მათს მართალია, კართაგენს პუნიკურ ომებში ეხმარებოდნენ მისი მეზობელი ნუმიდელი მთავრები, ესპანელი და გალიის ტომები, მაგრამ ეს საკმარისი არ იყო. ომის მსვლელობისას შექმნილ კრი-

ტიკულ ვითარებაში, პანიბალმა მოკაეშირეების ძებნა დაიწყო მოსავლეთში, ბერძნულ-ელინისტურ სამყაროში.

თავისი არჩევანი მან შეაჩერა მაკედონიის მეფე ფილიპე V (ძვ.წ. 220-179), რომელიც რომისადმი მტრულად იყო განწყობილი და ოცნებობდა დიდი მაკედონიის შექმნას. ამ სახელმწიფოში შესულიყო მთელი ბალკანეთის ნახევარკუნძულის ტერიტორია დასწყებული ეგეოსის ზღვიდან და დამთავრებული ადრიატიკის ზღვით. ამ ოცნების აღსრულებისათვის ფილიპე V-საც ესაჭიროებოდა ძლიერი და ხანდო მოკაეშირე. ყოველივე ეს პანიბალმა სწრაფად განჭვრიტა და ძვ.წ. 215 წ. მან და ფილიპე V-მ შეეცადნენ ხელშეკრულებას მოაწერეს ხელი. ხელშეკრულება საერთო წესების თანახმად, იწყებოდა ფიცითა და დაპირებებით, რომ ორივე ხელმწიფო იქნებოდა ძმურ, მეგობრულ და ერთგულ დამოკიდებულებაში ერთმანეთთან: „ერთი მხრივ, კართაგენის არმიის მთავარსარდალი პანიბალი, პამილკარის ძე და, მეორე მხრივ, მაკედონის მეფე ფილიპე V დემეტრეს ძე ფიცავენ თანამოსაგრე მზის, მორისა და მიწის ღმერთების წინაშე, რომ სამუდამოდ იქნებიან ერთი განმტკიცებულ მეგობრობაში და არაფარისველურ კეთილწყობაში, როგორც მეგობრები, ნათესავები და ძმები“ (პოლიბიოსის ისტორია, VII, 9). ამ შესავალს მოჰყვებოდა თავდაცვითი და შეტევითი ხელშეკრულების ტექსტი, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ „მაკედონელები ბოროტს არ განიზრახავენ კართაგენის მიმართ, კართაგენელების მტრების მტრები იქნებიან“. იგივეს ამბობდა კართაგენელები მაკედონელთა მიმართ. მოკლედ, ხელშეკრულებაში მითითებული იყო რომის წინააღმდეგ და მასთან ომის შემთხვევაში ორივე სახელმწიფო ერთმანეთს დახმარებას აღუთქვამდა იქამდე, „სანამ ღმერთები სრულ გამარჯვებას არ უწყალობებდნენ“. ორივე ხელისმომწერი მხარე მიიჩნევდა, რომ კართაგენისა და მაკედონის კავშირი წარმოადგენდა საერთაშორისო ურთიერთობების მტკიცე და შეარ გარანტიას. მათი სიტყვებით, ორივე მხარეს ასეთი მეგობრობა ადრე რომ ჰქონოდა, რომაელები არასოდეს არ დაიწყებდნენ მათ წინააღმდეგ ომს.

როგორც კი რომში კართაგენისა და მაკედონიის შორის სამხედრო ხელშეკრულების დადების შესახებ გაიგეს, იქ სამხედროლი გახდა ატეხეს. რომის მმართველი მანძილზე მიხვდნენ იმას, რომ ხელშეკრულებით პანიბალი ფილიპე V ფაქტობრივად ხმელთაშუა ზღვის სამყაროს ერთმანეთს იყოფდნენ. კართაგენს უნდა რეგებოდა ამ სამყაროს დასავლეთი ნაწილი, ხოლო მაკედონიას – აღმოსავლეთი. რომაელებს მიუჩნიათ, რომ დედაქალაქზე მათთვის ადგილი აღარ რჩებოდა. რომში ეს აზრი კიდევ უფრო განმტკიცდა, როდესაც გაიგეს რომ ფილიპე V აწადებდა დიდ ფლოტილიას ადრიატიკის ზღვაში გასაგზავნად, რომ დახმარებოდა კართაგენელებს კუნძულ სიცილიაზე. მაკედონის ფლოტილიის გაგზავნა არა მარტო რომის სამხედრო-სტრატეგიულ გაგზავნას ჩაშლიდა, არამედ რომაელი ვაჭრების ინტერესებსაც ზარს მიაყენებდა, მთავლობელი საშიშროების თავიდან აცილების მიზნით, რომმა დაუყოვნებლივ მაკედონიას ომი გამოუცხადა. როგორც პირველი (ძვ.წ. 214-205), ისე მომდევნო ომებში მაკედონიასთან, რომაულმა დიპლომატიამ, მოსალოდნელი ზიანის თავიდან ასაცილებლად, ყველაფერი გააკეთა. სწორედ დახვეწილი დიპლომატიური ხელოვნების წყალობით, როგორც მაკედონიასა და საბერძნეთს შორის, ისე საბერძნეთსა და ელინისტურ სამყაროს შიგნით არსებული წინააღმდეგობები რომაელებმა თავიანთ სასარგებლოდ გამოიყენეს. მათ მაკედონიას ბერძნული სახელმწიფოების კოალიციის დაუპირისპირეს. ანტიმაკედონიურ გაერთიანებაში ორი ძლიერი სამხედრო-პოლიტიკური გაერთიანება – სპარტა და ეტოლიის კავშირი შევიდა. რომის პროკონსულის მარკუს ვალერიუს ლევიუსის სურვილით ეტოლიელებთან დადებული მეგობრული ხელშეკრულებით, რომს მაკედონთან საზღვაო სანაპიროები დასავლეთით და ზოგიერთი კონტინენტური ადრიატიკის ზღვაში, ხოლო ეტოლიელებმა მათ მიერ შეტანილი ტერიტორიები საბერძნეთიდან მცირე აზიაში შეინარჩუნეს. ანტიკის სფეროების ამ დანაწილებით, მაკედონია როგორც აღმო-

საგლეითი, ისე დასაგლეითი ზღვისაგან მოიკვეთა და კონტინენტურ საზღვრში იქცა.

კართაგინის სამართავი
ფინანსური საკითხი
ფინანსური საკითხი

მიუხედავად შეუპოვარი წინააღმდეგობისა, ფილიპე V იძულებული იყო ებრძოლა კ. ფენიქსში რომთან ხელშეკრულებას.

ხელი მოეწერა. ამით მან დაადასტურა რომის სასარგებლოდ თავისი ტერიტორიული დამოკიდებულება და უარი თქვა კართაგინთან შირზე. ფენიქსის ხელშეკრულება კართაგინისათვის დიდი დიპლომატიური მარცხი იყო. მას შემდეგ, რაც რომმა აფრიკაში თავისი დიპლომატიური აქტიურობის შედეგად ერთ-ერთ ნუმიდიელ მეფესთან – სიფაქსთან შეგობრული კავშირი დაამყარა, პანიბალმა მეფის დიდი დანაგდების განიცადა. ნუმიდიელთა ცხენოსანი რაზმები პანიბალის არმიის ბირთვის შეადგენდნენ. სიფაქსი და მეორე ნუმიდიელი მეფე მასინისა შეტოქეები იყვნენ. კართაგინელი არისტოკრატები უფრო მასინისას სწყალობდნენ ნუმიდიაში პირველობისათვის გამართულ ბრძოლაში. სიფაქსის, როგორც მასინისას უბოროტეს მტრის, გადაბირება რომელ დიპლომატებს არ გასჭირვებოდათ, იგი დიდხანს ყოყმანობდა. სიფაქსი არა მარტო ხელის შეშლის გამოც კართაგინს, არამედ მის წინააღმდეგ აფრიკაში საომარ მოქმედებაც კი დაიწყო და რამდენიმე გამარჯვებასაც მიაღწია. ამგვარმა თავისი ზეგავლენა კართაგინის ერთგულ მოკავშირე მასინისაზეც მოახდინა. მართალია, მასინისა დიდხანს თავს იკავებოდა, მაგრამ ბოლოს ისიც რომის მხარეზე გადავიდა. რომაელებმა მასინისა ნუმიდიის მეფედ გამოაცხადეს. რომის კონიგურული დიპლომატიის წყალობით, კართაგინის ტერიტორიაზე, მის ზურგში პანიბალის წინააღმდეგ, ხერხით ფრონტი შეიქმნა. ამ გარემოებამ, სხვა მიზეზებთან ერთად, განაპირობა პანიბალის მარცხი რომელ საზღვარულ პუნქტზე კორნელიუს სციპიონთან აფრიკაში მდ. ზამასისა გამართულ გენერალურ ბრძოლაში ძვ.წ. 202 წ. ზამასთან ბრძოლაში ბოლო პუნქტი იყო მეორე პუნიკური ომისა (ძვ.წ. 218-201). გამარჯვებულ რომელ სარდალს კორნელიუს სციპიონს აფრიკელი უწოდეს.

კართაგინის სამართავი
ფინანსური საკითხი
ფინანსური საკითხი

დამარცხებულ პანიბალს სციპიონმა ზავის უმძიმესი პირობები უკარნახა. ძვ. წ. 201 ხელმოწერილი ზავით, ზანგრძლივი ომით განანაგებული კართაგინი, მართავი დამოკიდებულებას ინარჩუნებდა, მაგრამ მას ჩამოერთვა ესპანეთის სამფლობელოები და მისი ტერიტორია მხოლოდ წრდ. აფრიკის ტერიტორიებით შემოიზღუდა. ხელშეკრულების მიხედვით, კართაგინი ვალდებული იყო კისრულობდა დაებრუნებინა რომაელთა ყველა სამხედრო ტყვე, მონა და გაქცეული, ხოლო მთელი ესპანეთი ფლოტი, გარდა 10 გემისა, გადაეცა რომისათვის. კართაგინი ვალდებული იყო ერთმეოდა რომის ნებართვის გარეშე დაეწყო ომი აფრიკის ტერიტორიაზე. რომის მიერ ზავის პირობების დამტკიცება კართაგინი ვალდებული იყო მოეპარაგებინა რომის არმია აფრიკაში. რომაელებს, სციპიონის არმეით, გადაეცათ ასი მძევალი. რომაელებმა დააკისრეს დამარცხებულ კართაგინს ათი ათასი ტალანტი კონტრიბუციის სახით.¹

კართაგინის სამართავი
ფინანსური საკითხი
ფინანსური საკითხი

მიუხედავად კართაგინის დამარცხებისა, რომი განიხილავდა მას, როგორც ერთ-ერთ მთავარ შეტოქეს სავაჭრო საქმიანობაში. ასეთი დამოკიდებულება კართაგინის მხარით განსაკუთრებით გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც კართაგინი გამოვიდა იმ მდგომარეობიდან, რომელშიც ის აღმოჩნდა რომის დამარცხების შემდეგ და აღიდგინა თავისი ეკონომიკური პოზიციები. იგი კვლავ გახდა ხალხმრავალი და მდიდარი ქალაქი. მას, მისი საზღვაო და სახმელეთო ვაჭრობა ძველებურად გააქვს, ხოლო სოფლის მეურნეობა აღორძინებას განიცდიდა. კართაგინი ეს, რომის სენატში დიდ შემფოთებას იწვევდა. რომში კართაგინი საბაბს ეძებდნენ იმისათვის, რომ დაეწყოთ ახალი ომი კართაგინთან. ამის კარგი საბაბი გახდა კართაგინის კონფლიქტი სციპიონის მეფე მასინისასთან, რომელმაც თანდათან მიიერთა კარ-

¹ ძვ.წ. ი. ბ. Кораблев И.Ш. Ганнибал М., 1976; ქავთარია გ. პანიბალის ბრძოლა, 1979.

თაგენის კუთვნილი ტერიტორიები. წარმოშობილ კონფლიქტში, უისი „დუმილით“, რომი, ფაქტობრივად, მასინისას მხარეს იჭერდა. კართაგენის ხელმძღვანელობა შეუდგა სპეციალური არაფორმირებას, მას ევალებოდა თავდაცვა მასინისას შემოტევებისგან. ერთდროულად ქალაქიდან გააძევეს პრორომაულად განწყობილი დაჯგუფებები და მასინისას მომხრეები, რომის სენატში საფრთხის განხილვისას ანტიკართაგენულმა დაჯგუფებამ, რომელსაც მარკუს პორციუს კატონი მეთაურობდა, კართაგენის საბოლოოდ დანგრევა მოითხოვა. ამასობაში მასინისამ გაანადგურა კართაგენის ჯარები და მას ახალი ტერიტორიები წაართვა. გარდა ამისა, დამარცხებულს კონტრიბუციაც მოსთხოვა. შექმნილ ვითარებაში რომმა კართაგენი დაადანაშაულა ძვ.წ. 201 წ. ზავის პირობებში დარღვევაში და მას ომი გამოუცხადა. ასე დაიწყო მესამე პუნიური ომი. აფრიკის სანაპიროზე რომაელთა ჯარის გადმოსხმის შემდეგ, კართაგენი მზად იყო ზავის ნებისმიერი პირობები მიეღო. მაგრამ, მას შემდეგ, რაც რომაელებმა კატეგორიულად მოსთხოვეს კართაგენელებს გადაეტანათ თავიანთი ქალაქი ქვეყნის სიღრმეში მათ გადაწყვიტეს ბრძოლა გაემართათ, რომაელებს კი სთხოვეს მოფიქრებისათვის 30 დღე მიეცათ. ეს დრო მათ გამოიყენეს და ციხის მოსამზადებლად მიუხედავად კართაგენელთა სიმაძაქისა, გმირობისა, რომაელებმა მათი ხანგრძლივი დროით ალყაში მოქცევის წყალობით, ძვ.წ. 146 წ. იერიშით აიღეს კართაგენი. ქალაქი ქუჩებში სისხლისმღერელი ბრძოლები ყოველი სახლისათვის მიმდინარეობდა. რომის სენატის გადაწყვეტილებით, ქალაქი დაწვლეს, დაწვეს, დაანგრეს და გადახნეს, რათა აქ არასოდეს არ დასახლებულიყო. კართაგენის სახელმწიფო რომმა თავისი პირველ პროვინციად გამოაცხადა.

მეორე ნაწილი

ანტიკური სახელმწიფოები

პირველი თავი

საბერძნეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია

თავისი ისტორიული განვითარების მანძილზე ძველმა საბერძნეთმა, ანუ ელადამ რამდენიმე ეტაპი გაიარა; 1) ელინური ისტორიის ბაქტროსისეული პერიოდი (ძვ.წ. XII-VIII სს.), როდესაც მოხსენიებული სახელმწიფოების ჩამოყალიბების პირობებში ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო გვეროვნული წყობა, 2) კლასიკური პერიოდი (ძვ.წ. VIII-IV სს.), რომლის დროსაც დამაზნაოთებული იყო კლასიკური სახელმწიფოების (ბერძნული პოლისების) არსებობა.

პროქსენია

საერთაშორისო სამართლის უძველეს ფორმად საბერძნეთში იყო „პროქსენია“, ე.ი. სტუმართმოყვარეობა. პროქსენია არსებობდა ცალკეულ პირებს, გვარებს, ტომებსა და სახელმწიფოებს შორის. ამა თუ იმ ქალაქის პროქსენი სარგებლობდა მასში სხვა უცხოელების შეღარებით გარკვეული უფლებებითა და უპირატესობებით. ქვეყნობაში, გადასახადების გადახდაში, სასამართლოში და სხვადასხვა სახის მხრივ, პროქსენიოსები ეალდებულნი იყვნენ სული შეეწყოთ იმ ქალაქის კელილდობისათვის, რომლის სტუმართმოყვარეობითაც სარგებლობდნენ. პროქსენიოსების შემწევობით წარმოებდა სახელმწიფო მონაპირეობები, ქალაქში ჩამოსული ელჩობა პირდაპირ თავის პროქსენიოსს მიმართავდა. პროქსენიოსის ინტერეტმა დიდი გავრცელება მიიღო საბერძნეთში და საფუძვლად დაედო ძველი მსოფლიოს ყველა საერთაშორისო კავშირს. ყველა უცხოელს, რომელიც ცხოვრობდა ამა თუ იმ ქალაქში, მათ შორის უცხოელებიც, იმყოფებოდნენ მფარველობის ქვეშ.)

ამფიქტიონია

ასეთივე საერთაშორისო ინსტიტუტს მოადგენდა „ამფიქტიონია“. ასე ესაუბრა იმ რელიგიურ კავშირებს, რომლებიც იქმნებოდნენ ხოლმე ქვეყნის სათავეებში ლეიტანტის ტაძართან. ამფიქტიონია ნიშნავდა შუამდგომლობას (ტომები ან გაერთიანება). დღესასწაულის დროს აკრძალული იყო ომები და ცხადდებოდა „საღვთო მშვიდობა“ - იერომშია. ძველ საბერძნეთში მრავალი ამფიქტიონიაა მოხსენიებული. ყველაზე ძველი და გავლენიანი იყო დელფოს-თერმოპილის ამფიქტიონია (იგი შეიქმნა ორი ამფიქტიონიისაგან - დელფოსის (აპოლონის ტაძართან) და თერმოპილის (დემეტრეს ტაძართან) დელფოს-თერმოპილის ამფიქტიონიაში 12 ტომი შედიოდა. მათგან თოთოეულს ჰქონდა 2 ხმა. ამფიქტიონიას უმაღლესი ორგანო იყო ერთი კრება იყო. მას წვლიწადში ორჯერ იწვევდნენ: გაზაფხულზე და შემოდგომაზე თერმოპილისა და დელფოსში საერთო კრებას. გადაწყვეტილება ყველასათვის სავალდებულო იყო. ფაქტობრივად მთელს საქმედებს განაგებდნენ იერომშიები (თოთოეული კრებიდან 2 კაცი), რომელთა საერთო რაოდენობა 24 აღწევდა. „დეიფიკრივი ზაფხის დაცვა“ და რელიგიური დღესასწაულები მოწვევდა ყველგან. V-IV სს-ში გაჩნდა კიდევ ერთი ახალი ტიპის - პილაგორების, რომლებიც ამფიქტიონიებთან აწარმოებდნენ ქალაქებს შორის შერიგებას და ა. შ. ყველა ამხმებასა თუ ხელშეკრულებას დელფოსელი ქურუმები ამტკიცებდნენ.

საღვთაშორისა

და კავშირები

საბერძნეთის საერთაშორისო ურთიერთობის შესახებ სახე ხელშეკრულებების საშუალო - პოლიტიკური კავშირების „სიმახიდე“ იყო. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია იყო ლაკონიისა და ათენის (დელფოსის). ლაკედემონიისა, როგორც პელოპონესისა და თემების კავშირი, შეიქმნა ძვ.წ. VI ს-ში. მას

¹ ამფიქტიონიას (ბერძ. Amphiktiones) შემუშავებული ჰქონდა ომების მოგების თავისებური წესები. მაგალითად, იგი კრძალავდა ალყაში მოქცეულ ქალაქისათვის სასმელი წყლის გადაჭრას, ან გამარჯვებულის მიერ ქალაქის დანგრევას. ამფიქტიონიის მიერ გამოცხადებულ ომს „საღვთო“ ეწოდებოდა (დარწმუნ. იხ. Bürgel, Die pylaieisch-delpheische Amphiktioneie, München, 1897. Белых Ю. История Греции, пер. с немецкого, т. I, М., 1897, гл. IV, § 1).

ქალაქისა და თემების კავშირი, შეიქმნა ძვ.წ. VI ს-ში. მას უმაღლესი საკავშირო ორგანო იყო საერთაშორისო კრება - სილოგოსი, რომელსაც წვლიწადში ერთი კაცი-საკავშირო სპარტა იწვევდა. ყველა ქალაქს ერთი ხმა ჰქონდა. წვდებოდა ხმათა უმრავლესობით. ელიზური ქალაქები იმ კავშირს წარმოადგენდა ათენის, ანუ დელფოსის სილოგოსს. სათავეში ათენი ედგა. დელფოსის სიმახიდე აღმოცენდა სპარსთა ომების დროს, სპარსელებთან ომების საშუალო ლაკედემონიის სიმახიდეაგან ათენი გამოირჩეოდა. მისი შემავალ მოკავშირეებს განსაკუთრებული შესატყვისი ჰქონდათ დელფოსის საზოგადო ხაზინაში. ამასთან, საბერძნეთი იყვნენ თავის პეგემონზე - ათენზე. დროთა განმავლობაში დელფოსის სიმახიდე ათენის სახელმწიფოდ გადაიქცა. ამ ომების დროს მტრული დამოკიდებულება სუფევდა, რამაც ორივემ საერთო ბერძნულ, პელოპონესის ომამდე (431 - 404).

ამფიქტიონია და სილოგოსი

უძველეს საბერძნეთში (პომპროსის ეპოქა) ელჩის კრიტიკის, ან ანგელოსის უწოდებდნენ, ხოლო კლასიკურ საბერძნეთში კრიტიკის (უხუცესებს). სპარტაში, ათენსა და კორინთოში ელჩის სახელით კრებაზე ირჩევდნენ, ელჩი არანაკლებ 50 წლის და უმცირეს შემდეგული ოჯახიდან უნდა ყოფილიყო (აქედან კრიტიკის პრესბი). უნდა ჰქონოდა ავტორიტეტი, კარგი მეტყველება. ყველაზე ხშირად საელჩო დავალებები ეძლეოდათ სამხედრო კრიტიკის (არქონტოლემარქოსი). იყო შემთხვევა, როდესაც სამხედროსაც ნიშნავდნენ. საერთაშორისო კავშირ-ურთიერთობის ჩარასახები უკვე ჩანს ტომთაშორისი შეთანხმებების სახელით. როგორც არგოსის მეთაური აგამემონი სხვა ქალაქების მეთაურებს შორის წინააღმდეგ ლაშქრობისაკენ მოუწოდებდა. აგამემონი ხელშეკრულებას დებს პრიამოსთან, ტროას შეფესთან, ეს

მომხდომი ამ ატანდნენ ხარკს იმუნდაციო წერილს (სიმბოლა) და სათანადო პატივს (სიგელს). რომელიც შედგებოდა ერთად დაწყებული ორი ქალაქის მეთაურისგან (დიპლოსი), საიდანაც წარმოადგა სიტყვა დიპლომა-

ხელშეკრულება ფიცით, შეწირულობებითა და შესაწირი ხელის დანაწილებით მტკიცდებოდა აქაიასა და ტროას რაიონებს შორის.¹ კლასიკური პერიოდის საბერძნეთში საერთო ცხოვრების ცენტრები ყალიბდება მდიდარ საზღვაო ქალებში (მილეთში, ეფესოში, ჰალიკარნასში, ათენში, კორინთოში და სხვაში).

დიპლომატიური ურთიერთობების გააძლიერება

ათენში გაცხოველებული დიპლომატიური ურთიერთობები იწყება პისისტრატეს (ძვ.წ. VI ს.) ტირანიის ხანაში. კუთრებით ბერძნულ-სპარსული

პერიოდში (ძვ.წ. V ს.). ყველა დიდი სახელმწიფო მოღვაწე დროს, დიპლომატიკ იყო. მაგალითად, პისისტრატე, თემისტოკლის დიპლომატიკა, კიმონი, პერიკლეს დროს 445 წ. დაიდო „30 წლიანი ზავი“ ათენსა და სპარტას შორის. 448 წ. პერიკლეს ათენის სახელმწიფოს მეთაური იყო. დაგზავნა საბერძნეთის სხვადასხვა მხარეში წინადადებით – მოეწვიათ თო ბერძნული კონგრესი, რათა გადაეწყვიტათ სამი საკითხი: 1. დანგრეული ტაძრების აღდგენა; 2. თავისუფალი საზღვაო მოქმედების უზრუნველყოფა და 3. მთელს ელადში მშვიდობის დამყარება. პერიკლეს წინადადებას გამოძახილი ვერ პოვა, რადგან ის დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს პელოპონესელებმა, რომელთა პლუტარქის ცნობით, ათენის გაძლიერების შიში ჰქონდათ.

სწორედ ათენის გაძლიერებამ გამოიწვია პელოპონესის 431-404 წლებში. ომის დაწყებას წინ უსწრებდა მწვავე დიპლომატიური ბრძოლა, რომელიც მთელი ხუთი წელი გაგრძელდა ათენისა და ლაკედემონიის სიმახიებში შემავალი ყველა ბერძნული სახელმწიფო მონაწილეობდა, ათენელმა დიპლომატებმა პერიკლესი, კერკირასა და კორინთოს დაპირისპირება, რამაც მათ შორის გამოიწვია. ამით ათენი ორივე მტერს ასუსტებდა და ფეხს იდგმობდა სიცილიისა და იტალიისაკენ მიმავალ სავაჭრო გზებზე. ბერძნული უშიშვანელოვანეს ნაკადგურებში. კერკირისათვის ვაქცია

¹ Гомер, Илиада, пер. Гнедина, II, 340, III, 94, 280.

მთავრობისათვის ათენმა პელოპონესის კავშირი გაანაწილა. მათი ბრალი დასდო მას ათენის 445 წ. ხელშეკრულების დარღვევაში. ამას დაემატა მეორე კონფლიქტი, რომელიც პელოპონესისა და ქალკედონის ნახევარკუნძულის გამო.

ქალკედონის ნახევარკუნძულის ქალაქების დიდი ნაწილი აუჯანყდა ათენს, მაგრამ ათენელებმა 30 გემის მეშვეობით ნახევარკუნძულისა და კორინთელების აჯანყება ათენის მიერ 445 წ. ხელშეკრულების დარღვევის გამო კორინთელებმა, პოტიდეამ და სპარტას სთხოვეს მოეწვიათ საერთო-საკავშირო თათბირი. ამის შედეგად 432 წ. მთელი პელოპონესის კავშირის სპარტაში მოიწვიეს.

მთავრობის თათბირმა ნამდვილი დიპლომატიური კონფერენციის ხასიათი გამოსცემდა. ცხარე კამათის სახეს ატარებდა. პირველი კამათის კორინთელი დელეგატები. ისინი თავს დაესხნენ სპარტას – სპარტას, რომელსაც ბრალი დასდეს უმოქმედო პოლიტიკაში კოველთის სიტყვიერად გამოდიან ომის წინააღმდეგობაში. ისინი კი ვაფაციცებით ემზადებიან მისთვის. მოკლედ, კორინთელები ანტიათენური კოალიციის შექმნას. სპარტა და სხვები საკავშირო კრებას, რომ ისინი თუ ომს გამოუცხადებდნენ, იგი შესაძლოა მათთვის ცუდად დამთავრებულიყო. სპარტა დიდხანს თათბირობდნენ. მოსაზრებები გაიყო. ერთი ნაწილი გაცეტარებინათ ფრთხილი პოლიტიკა (მეფე არქიდასი), მეორე კი ძლიერი საზღვაო სახელმწიფოა, ხოლო ჩვენი პოლიტიკა „სუსტია“-ო. მისმა ოპონენტმა სფენელაიდმა მოსაზრებები დაუფიქრებლად დაწვება. კრების უმრავლესობამ ხმა სპარტაის წინადადებას. ასე დაიწყო პელოპონესის ომი.

მართალია, დიპლომატიამ ომი თავიდან ვერ აიცილია, მაგრამ მისი დაწყება 5 წლით მაინც გადასწია. 423 წ. საომარი პერიოდის დაუძლურებული მოწინააღმდეგენი დაზავდნენ. ომი მხოლოდ პერიოდში დასრულდა ნიკიასის (ათენელთა ბელადი) ზა-

ვით, რომლის პირობებიც ანტიკური საბერძნეთის საინტერესო-
ლომატიური დოკუმენტია. თუკიდიდეს მიხედვით, ამ ზაგმა
ში იყო შემდეგი: 1. ათენსა და მის მოკავშირეებს, ლაკედე-
მონებს და მათ მოკავშირეებს ეკრძალებოდათ ხელი მოეკიდო-
ლისათვის ერთმანეთისათვის ზიანის მისაყენებლად; 2. მ-
შუხლში, რომელიც დაკარგულ ტერიტორიებსა და ტყვეებს
და, ნათქვამი იყო, რომ დაპყრობილი ტერიტორია და ტყვე-
ვე მხარეს უნდა დაებრუნებინა.¹ ეს ხელშეკრულება 50 წელ-
დით იღებოდა. იქვე შენიშნავენ, რომ მისი პირობები
სრულდებოდას მუხთლობისა და ზიანის მიყენების გარეშე
გორც ხმელეთზე, ისე ზღვაზე. შემდეგ მოდიოდა ფიცის აღ-
მართა, რომ შეასრულებდნენ აღებულ ვალდებულებას. ეს ფიცა ქა-
ნახლებულიყო ყოველ წელს, ყოველ ქალაქში ცალ-ცალკე
შეკრულების ტექსტი ორივე მხარის წარმომადგენლის ხელ-
რით მთავრდებოდა. იმავე წელს სპარტასა და ათენს შორის
კიდევ ერთი „მეგობრული ხელშეკრულება“ ურთიერთდასა-
დამოყენის შესახებ მონათა აჯანყების შემთხვევაში.

ბ.წ. 415 წ. ათენმა სიცილიაში გაგზავნა ექსპედიცია, რომ-
მაც კატასტროფა განიცადა. 411 წ. ათენში მოხდა სახელმწიფო
გადართილება, რომელსაც მოჰყვა ცვლილებები ბერძნული
როს საერთაშორისო ურთიერთობებში. მთელი ელადა აღდგა
იყო ათენის დამარცხებით. თუკიდიდეს ინფორმაციით, ყველა
ნდა, რომ მომავალი ომი ათენთან მოკლევადიანი იქნებოდა, მა-
ათენი მაინც ძლიერი იყო თავის საზღვაო ფლოტის წყა-
სპარტას არც ფლოტი ჰყავდა და არც ფული გააჩნდა. ფინი-
დახმარებისათვის სპარტამ სპარსეთის მეფეს დარიოსს მამ-
დარიოსმა ხელსაყრელი მომენტით ისარგებლა და ნიჭიერა და
მატი ტისაფერიანი საბერძნეთში გაგზავნა. სპარტაში ერთდრო-
ორი ელჩობა გაგზავნეს, ერთი ტისაფერიანსაგან, მეორე კი
მხული კუნძულებიდან, რომლებიც ათენის კავშირიდან გა-
დამოუკიდებლად მოქმედებდნენ და კავშირი შესთავაზეს. ტისაფე-

რის მიზნითაც ერთბაშად ორი მიზნისათვის მიეღწია: დაესუს-
ტა ათენის და სპარტის დახმარებით უზრუნველყო შემოსეული
მხარის ბერძნული ქალაქებიდან. მაგრამ შეთანხმება ლაკედე-
მონისა და სპარსელებს შორის ვერ მოხერხდა. მაშინ სპარსე-
რებმა ათენისაკენ მიტრიალდნენ. ტისაფერიანის მრჩეველი იყო ათე-
რებთან, რომელიც სპარსელების სამსახურში იმყოფებო-
და. მაგრამ, რომელიც არ იყო. იგი სპარსელებს აღმოსავლური
მხარის გატარებას – საბერძნეთში პოლიტიკური დუალიზმის
გამოწვევად უნახდა. ე.ი. არ დაეშვათ რომელიმე მხარის მეტის-
მადობა. იგი ურჩევდა სპარსეთის მეფეს ელინური სა-
ერთაშორისო ერთმანეთის გამოფიტვის საშუალება მიეცა.
ეს მისი აღკობადაც თავად სურდა ათენში ძალაუფლების
დაბრუნება და იქ ოლიგარქიული ხელისუფლების დამყარება.
მაგრამ სპარსელებმა კორინთოს ომი, რომელმაც აღაშენა
ათენის კავშირი და დაანგრია სპარტა.

ათენის აღზევება დაკავშირებულია კონა-
რის მმართველობასთან. დემოკრატია აღორ-
ძინდა, რაც სპარტასაც აშინებდა და
სპარტელ ხატრაპებსაც. ათენსა და სპარ-
ტას კვლავ განახლდა გამანადგურებელი ომი. ათენმაც და
სპარტამაც სპარსეთის სატრაპ ტირიბაზესთან ელჩები გაგზავ-
ნეს, რომელთა წარგზავნილებს ანტალკიდა შეთაურობდა. იგი მე-
რე და მოხერხებული დიპლომატი იყო. მას დავევალა ზა-
რისა და სპარსელთა შორის. ტირიბაზეს-
მაც ლაკედემონიანებსა და სპარსელთა შორის. ტირიბაზეს-
მაც ბერძნულ ქალაქებს არ ეცდილობა. მათთვის
სპარტასა, რომ სხვა ბერძნულმა ქალაქებმა მიიღონ ავტო-
ნომია, რაკი ზევნ თანახმანი ვართ, რისთვის უნდა იბრძო-
როს ჩვენს წინააღმდეგ და რატომ უნდა დახარჯოს ფული?
თავის ქვემოთ საბერძნეთის ისტორიაში, IV ნაწ. 14).

¹ იხ. თუკიდიდე, V, 17, აგრეთვე *Βελοχ ΙΟ.*, დასახ. ნაშრ., ტ. I, გვ. 107.

თესაურ კავშირში არ იმყოფება. იგი მხოლოდ საცოდაო მსა-
ლია. მაკედონიაში კი, როგორც ცნობილია, წინათ რიგის
კი ვერ იყიდა. – ამბობდა დემოსთენე. იგი გამოდიოდა
მენტა წინააღმდეგაც. რომლებიც ფილიპე II-ს უჭერდნენ
დემოსთენე ბრალს სდებდა ესქინესა და მის ძმას ფილოკლას
ხელმწიფო ინტერესების ღალატში. თავის მხრივ, არც ფი-
არც ესქინე არ რჩებოდნენ ვალში და ბრალს სდებდნენ ფი-
სა და მის მეგობრებს დემაგოგიაში, ცილისწამებასა და კლ-
ლობაში.

ფილიპე II-ის დიპლომატიური წერილების შედგენის
თი საბაბი გახდა ინციდენტი, რომელიც დაკავშირებული
სის ზღვაში მდებარე მალონეას კუნძულთან. ძვ.წ. 342 წ.
ლი მეკობრეებმა იგდეს ხელთ, ფილიპემ ისინი განდევნა.
კუნძული თავის საკუთრებად გამოაცხადა. ათენის მოთხოვნის
ებრუნებინა კუნძული, ფილიპე უარით პასუხობდა. მას ბრალ-
დნენ ფილოკრატეს ზავის დარღვევაში. ამას სხვა სამართალ-
ღვევაც დაერთო: მის მიერ ნეიტრალური ქალაქის – კართაგონის
კუთრება, თრაკიელ მთავარზე კერსობლეტზე თავდასხმა და
თავის გასამართლებლად ფილიპემ ათენის ეკლესიას დიდი
ლით მიმართა. წერილში გამოთქმული იყო საყვედური ათენის
ქალაქეთა მიმართ, რომელთაც გამყიდველი ორატორები ხელ-
ნელობდნენ. შემდეგ იგი ესაღმებოდა ათენელ ხალხს და
ცებდა მათ, რომ ყველაფერი მოგონილი იყო მათი ორატო-
რატორების“ მიერ. მან გასაოცარი შედეგების მიღწევა
იგი დელფიურ-თერმოპოლის ამფიქტიონის წევრად აირჩია
ბერძნულ ქალაქებს შორის არსებულ სადაუო საკითხებში
(მოპრიგებელი) გახდა, მაგრამ ათენთან შეჯახება ფილიპემ
ცილა. ძვ.წ. 338 წ. ქერონეასთან, ბელტიაში გაიმართა გვირ-
რი ბრძოლა ფილიპესა და ბერძნულ საკავშირო ლიგას
რომელიც დემოსთენემ შექმნა. ფილიპემ გაიმარჯვა. ქა-
მთავრდება ანტიკური ისტორიის კლასიკური პერიოდი და
ელინიზმის ეპოქაში გადასვლის ხანა.

საქმის
შედეგად
საქმის
შედეგად

ქერონეას ბრძოლის შემდეგ ფილიპე II სა-
ლაშქროდ გაემართა სამხრეთ საბერძნეთ-
ში პელოპონესის კავშირის ყველა ქა-
ლაქმა ცნო მისი ძალაუფლება, სპარტას
მხოლოდ ქალაქთან დადო როგორც თავდაცვითი, ასევე
სადაცრულება. ამ ხელშეკრულების საფუძველს შეად-
გო ქალაქების ავტონომია და თავისუფლება. ძვ.წ. 338 წ.
საქმის გადასაწყვეტად ფილიპემ საერთო ბერძნული
სამართალი. კონგრესს თავად ფილიპე ხელმძღვანე-
ლობდა. ყველა ბერძნული ქალაქი იყო წარმოდგენილი
სადაცრულებაში. კონგრესმა მიიღო გადაწყვეტილება მოეღო
საქმის მსაჯულებისა და საყოველთაო მშვიდობის დამყარების
შედეგად, შეიქმნა სრულიად ბერძნული ფედერაცია, რო-
მელიც სადაცრულოდ შედიოდა. ამ ფედერაციის თავმჯდომარე იყო
სადაცრულოდ და სამუდამო ზავი იქნა დადებული
სადაცრულოდ და სახელმწიფოს შორის. სადაცრულოდ ამ-
სადაცრულოდ სისამართლოს უნდა გადასცემოდა. მისი თავმჯდომა-
ფილიპე II. ქალაქის კონსტიტუციაში რაიმე ცვლილებების
შესახებ კონსენსუსი, ვალდების გაუქმება, მონათა აჯანყე-
ბის დაწესება დანაშაულებრივ აქტებად ცხადდებოდა.

IV ს.წ. საბერძნეთი სოციალურმა და პოლიტიკურმა
სადაცრულოდ ადგილობრივი მმართველები გამოსავალს აღმო-
სადაცრულოდ დაწესებაში ხედავდნენ. პუბლიცისტი
სადაცრულოდ გაერთიანებისაკენ მოუწოდებდა, რათა ახალი
სადაცრულოდ ამ მიწაზე, რომელსაც სპარსელებს წაართმევ-
სადაცრულოდ აზრით, ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები (პო-
სადაცრულოდ და იქ დარბი ბერძნები დაესახლები-
სადაცრულოდ საბერძნეთის ერთიანობისა და სახელმწიფოებრივი
სადაცრულოდ შედმოვ საფრთხეს წარმოადგენდნენ. თავდაპირ-
სადაცრულოდ ვიონა, რომ აღმოსავლეთში ლაშქრობის ინიცი-
სადაცრულოდ გახდებოდა, მაგრამ სიცოცხლის ბოლო წლებში მან
სადაცრულოდ მაკედონიასა და მის მეფე ფილიპე II-ს მიაპყრო. ამ

იდეას მხარს უჭერდა არისტოტელეს, რომელიც ამბობდა: „მეტიერისა და ცხელი (მდ. ინდის აუზი). საელეთის ბარბაროსები ბუნებრივად მოწოდებულნი არიან, რომ დაიბრუნონ თავიანთი ელინთა მონები იყვენენ“-ო.

ალექსანდრე
მკაცრი
დიადი

ელადის ჩრდილოეთით მაკედონიის მიწები იმართებოდა. მისი მეფეების მიერ სამხრეთის მიმართული ლაშქრობები, რომლებიც ახლოს იყვნენ ბერძენთა და იბერიის (მდ. ინდის აუზი) მიწებთან, მათი ჩრდილო-დასავლეთ ინდოეთში ლაშქრობის მიზნით იმართებოდა. მაგრამ ზოგიერთი მათგანი ამ ბრძოლას მხოლოდ თავისი ანიჭების და საესკადროს არ ასახავს იმ წი-
ანთი ევლით შეეჭმნათ პანელონიის მიწები.

კავშირი (კორინთოს ლიგა), რომელიც უნდა გამხდარიყო მათი ბალკანეთში გაბატონების, არამედ აღმოსავლეთის მიმართული ლაშქრობის იარაღიც. ამ მხრივ, პირველი ნაბიჯი გადადგა ლიპე II-მ, რომელმაც ძვ.წ. 336 წ. სამხედრო რაზმები მცირე აზიაში, საინტერესოა, რომ ფილიპე ყველა დოკუმენტში აღწერილია, რომ იგი არ მოიხსენიება, არამედ „მეფის“ (პახილეზად) იგი არ მოიხსენიება, არამედ „მეფის“ (პახილეზად). ძვ.წ. 336 წელს ფილიპე II მოკლეს და ტახტი და მისი ვაჟი ალექსანდრე დიდი (ძვ.წ. 336-323), რომელიც აგრძელა მამამისის დაწყებული საქმე. მან თავისი ექსპანსიური კილიკიისა და ჩრდილოეთ სირიის დაპყრობით, აღმოაჩინა რომ ბრძოლის დასრულების შემდეგ ალექსანდრეს ხელის და დარიოს III-ის მთელი ოჯახი და არმიის საველე ხასიათი შემდეგ, ალექსანდრეს ჯარმა დაიკავა სირიისა და ფინიკიის პირო, დაზა და ბოლოს უბრძოლველად დანებებული კილიკიის უდაბნოში მან მოინახულა ამონის ორაკული პირობები, რომლებიც ალექსანდრე ამონის შვილად (ფარაონად) გასაქმდა. საკუთარი თავის გაღმერთება მან გამოიყენა როგორც ლეგია თავისი ძალაუფლების გაძლიერებისათვის არა მარტო ტყვეში, არამედ თავისი მომავალი იმპერიის დანარჩენი ტერიტორიებში. ძვ.წ. 331 წ. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა გაგკამელასთან, რომელიც დარიოს III-ის არმია საბოლოოდ დაშორდა, ხოლო თავის მცირე ამალის თანხლებით, გაიქცა. ალექსანდრეს დანებდა სირიის, სუზა, პერსეპოლისი. პერსეპოლისში მან დარიოსის მამის ცეცხლს მისცა, რაც იმის მანიშნებელი იყო, რომ აქედან ბატონობა დასრულდა. შეთქმულებმა დარიოს III ჯერ დაიბრუნა.

დრემ და მისმა სარდლებმა პტოლემეოსმა და ლეონატემ¹ ამის გამო მისცა ბრძანება თავის სარდალ კრატეროსს და ქალაქები, რომლებიც ნებით არ ჩაბარდებოდნენ. ასეთ პირობებში ალექსანდრე შეძევს საფუძვლიანი განადგურება ელემენტარული ტომებში იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც მზად აღსდგენდნენ გულიანად გადარდებულ მხარეზე და მგზავნი ზურბაც გაეწიათ². ზოგიერთი ინდოელი მმართველი (მათა შორის, ქაშმირის მმართველი აბისარი) მოკავშირეობას უწყობდა ნების ტომს შემოსეულ მტერთან ბრძოლაში³.

ალექსანდრეს მიერ დაქირავებულ ერთ-ერთ ადგილობრივზე (ასაკენელები) თავდასხმის შემდეგ გამართული სამისიონი დროს ინდოელ მეთაურებთან ერთად იბრძოდნენ მათი მეთაურებიც. ისინი „ბრძოლის ველზე დაგდებულ იარაღს იღებდნენ, მკვრივს მხარდახმარ იბრძოდნენ“. თითქმის ყველა პარტი ალექსანდრეს აპოლოგეტი პლუტარქეს კი იძულებული იყო რომ ეს იყო ნაძრახი გამარჯვება, რაც ლაქად დაუღო ალექსანდრეს სამხედრო მოღვაწეობას“-ო.

უფრო ადრე ალექსანდრის არმიას ეიდევ უფრო დიდი წარმატება გაუწიეს. შეიძლება სწორედ ამის გამო მოხდა, რომ პესთან ალექსანდრეს არმიამ უარი თქვა ინდოეთში ლაშქრობაზე, ხოლო მაღისა და ოქსიდრატების ტომებთან ალექსანდრეს ხელჩართული ბრძოლა კი მოუხდა და სიკვდილს უღწია. თანამედროვე მკვლევართა გაანგარიშებით, ალექსანდრის არმიამ თავისუფალ ტომებთან ბრძოლებში უფრო დიდი დანაკარგები განიცადა, ვიდრე ინდოეთის ცალკეულ სამეფო-სამთავროებში.

¹ იქვე, გვ. 154.

² იქვე, გვ. 155.

³ Шифман А.С. Армия и военные преобразования Александра Македонского – „Вестник древней истории“, М., 1972, №1.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, кн. 17; Арриан, тактика, гл. 23, 158, 161, 345.

⁵ Авербах С.И. Александр Македонский в Северо-Западной Индии и сопротивление племён. – „Страны и народы Востока“, XXV, М., 1987, гл. 259.

ამით მან დროებით მიაღწია თავის მიზანს - დაასუსტა მკ
ლი კოალიცია.

ალექსანდრე მაკედონელის მეპყიდრეობისათვის გამართ
ბრძოლების შედეგად, მისი იმპერია დაიშალა სამ მსხვილ ს
ფოდ: პტოლემეაოსების (ეგვიპტე), სელევკიანთა (აზია) და ანტ
ონიანთა (ყუროპა). ფაქტობრივად, ეს სამეფოები ბერძნული პოლ
ბისა და ძველადმოსავლური დესპოტიების შეხამებას წარმოად
გენ.

მიუხედავად თავისი ხანმოკლე არსებობისა, ალექსანდრე
დონელის იმპერიის შექმნა მიჩნეულია მსოფლიო პოლიტიკური
ტორიის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენად. ეგვიპტე
ალექსანდრეს ღმერთი ამონის შვილად გამოცხადება „ელის
აღმოსავლეთის პირველ, დამაჯერებელ გამარჯვებად უნდა ჩაი
ლოს“ (პროფ. ბ. ტურაევი). აქ, ეგვიპტეში ალექსანდრემ ბერძნ
სა და მაკედონელების უკმაყოფილების მიუხედავად, შეითვისა ს
ფო ხელისუფლების გაღმერთების იდეა. აღმოსავლეთის ხელმწი
ვებმა ეს იდეა მხოლოდ ალექსანდრეს დროიდან შეითვისეს. სპარს
თის მეფეები ალექსანდრემდე მხოლოდ ღმერთების მიერ დაყუ
ლად აღიქმებოდნენ, ისინი იყენებდნენ მადლით გამეფებულ
მაგარამ არა ღმერთები, ალექსანდრეს მიერ შექმნილი ბერძნულ
მოსავლური ანუ „ელისტური“ შეხედულება სამეფო ძალაუფ
ბაზე საფუძვლად დაედო ბერძნულ-მაკედონურ, შემდგომში რომ
და აღმოსავლურ-რომაულ სახელმწიფოებრიობას დასავლურ
სპარსეთის სახელმწიფოებრიობას, რომელიც წარმოადგენდა რ
ციას საბერძნეთის ბატონობაზე აღმოსავლეთში. ალექსანდრე
დონელის ლაშქრობებმა ინდოეთში ხელი შეუწვევს სახელმწიფო
რიობის განვითარებას ამ სუბკონტინენტზეც.

მეორე თავი

რომის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია

საერთაშორისო
ურთიერთობის
მეორე თავი

რომში, ისე როგორც საბერძნეთში, თავი
სი საერთაშორისო ურთიერთობის ფორ
მები არსებობდა¹. უძველესი დროიდან
მათ პროქსენიას და ფეციელების კოლე
გიას უწოდებდნენ. ბერძნული ამფიქტიონ

მაგვსად, ფეციელები აწესრიგებდნენ ურთიერთობებს ტომებ
ტომთა კავშირებს მორის წარმოქმნილი დავისა და გაუ
ბრძოლის შემთხვევაში. ფეციელების რწმუნების წრე მოიცავდა
საერთაშორისო შეთანხმებათა დაცვას, ომის გამოცხადებას და ზა
დგებას. ფეციელები წარმოადგენდნენ სამოქალაქო ფუნქციე
რებს ქურუმების კოლეგიას, ფეციელების კოლეგია 20 წევრი
მდგებოდა და მისი წევრობა საშუალო იყო ფეციელი უნდა
ყოფილი სახელოვანი და ძველი გვარის წარმომადგენელი. ფეცი
ელი იყო შალის ტანსაცმელში, თავი გადაკრული ჰქონდა
და თავზე ედო კაპიტოლიუმის ბორცვზე ამოღებული წმინ
ძის გუნდა ბალახით და ფესვებით. მიწა წარმოადგენდა იმ
ტერიტორიის სიმბოლოს, რომელსაც ფეციელი წარმოად
გენ.

საერთაშორისო ურთიერთობებში ფეციელი - „წმინდა მამა“ მეზობე
რების დასახლების საზღვრამდე მიემართებოდა, სადაცო სა
ზღვრის გადაჭრას ისინი მშვიდობიანი გზით ცდილობდნენ. მოლა
პროქსენს აწარმოებდა ოთხი კაცი, რომელთაც სათავეში „წმინდა
მამა“ დამრღვევი მხარის პასუხს 33 დღეს ელოდნენ. თუ პა
სუხი არ მოვიდოდა, ამის შესახებ ატყობინებდნენ სენატს და აცხა

¹ იხილეთ რომის საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიის წყაროებს შუ
ნაშთი კოვალევი С.И., История Рима, Л., 1948, გვ. 9-25.

დებდნენ ომს. ამის შემდეგ „წმინდა მამა“ უკანასკნელად მიდი
მშვიდობის დაპყრობის ქალაქის ტერიტორიის საზღვრამდე და
როდა წვერდამწვარ და გასისხლიანებულ ისარს¹.

ამელია რომის
სახელმწიფოს
დიპლომატიური
ორბანობის
სტრატეგია

თუ საბერძნეთში საგარეო ურთიერთობებში
ში სახელხო კრება დიდ როლს ასრულებდა, კლასიკური პერიოდის რომში
ფუნქციების შესრულება სენატს ეკისრებოდა. საელჩოებს
ლევანტებს (legationes). უძველესი რომის
სამეფოში საელჩოებს მეფე აგზავნიდა, ელჩები კი ფეციალები
ვნენ. რესპუბლიკურ პერიოდში ეს უფლება სენატის ხელში გა
ვიდა. ელჩების მიღება-გასტუმრებაც სენატს ეკისრებოდა. ელჩ
ირჩევენ სენატორების რიგებიდან, მათ საბოლოო არჩევანს
პუბლიკის დროს – კონსული, ხოლო იმპერიის დროს იმპერატორ
ახდენდა. ელჩობაზე უარის თქმის უფლება არაყის ჰქონდა. ჩვე
ლებრივ, საელჩო შედგებოდა სამი კაციდან, თუმცა მისი შემ
გენლობა შეიძლება ათამდეც გაზრდილიყო. ყველა საელჩოს
ნატორი მეთაურობდა. ელჩს თათზე ოქროს ბეჭედი ეკეთა, რ
უფლებას აძლევდა უფასოდ ემგზავრა და მიეღო ყველაფერი მ
თვის აუცილებელი.

ელჩს აძლევდნენ ფულს და ატანდნენ დამხმარე პერსონალს
მდივანს, თარჯიმანს, მეპურეს, კონდიტერს, ქახაბს და სხვ. მის
შესრულების შემდეგ, ელჩი ანგარიშს აბარებდა სენატს. მტრულ
ქვეყნის ელჩს ქალაქში არ უშვებდნენ, მას აჩერებდნენ მარსის ზ
დორზე. განსაკუთრებულ ვილაში, სადაც იგი თავის მიწვევას უ
დიდა. აუცილებელი ამართებოდა ომის დამთავრების – ბელონის ტაძარს
იყო შემთხვევები, როდესაც მტრული ქვეყნის ელჩს მიღებაზე უარ

¹ Titus Livius, Ab urbe condita libri, ed. W. Weissenborn, I, 28-32 (ცხვ.
„История дипломатии“, т. I, гл. 59).

ქალაქს. მეგობარი ქვეყნის ელჩს დიდ პატივს მიაგებდნენ. მათ
ქალაქის შესვლაში ათავსებდნენ (გრეკოსტასისი).

ელჩის ასახვერებდნენ და თუ ელჩი მეტად სახელმწიფო
მას გამოსახულებასაც დგამდნენ კაპიტოლიუმის ბორცვზე.
ელჩს მხოლოდ ელჩებსაც მოჰქონდათ საჩუქრები. მაგალითად, კარ
მას გამოგზავნა ოქროს გვირგვინი, რომელიც 25 გირანქას
მასზე, ხოლო სირიის მეფე ანტიოქემ – 500 გირანქა წირის
მასზე. ესაა უცხოელი ელჩების გარდა რომში მოდიოდნენ ელჩები
მტრული ქალაქებიდანაც.

დიპლომატიის
არსის
სტრატეგია

რომის დიპლომატია იწყება რომის სა
ხელმწიფოს არსებობის პირველივე საუ
კუნეებიდან, რასაც მოწმობენ ის ხელ
შეკრულებანი (ფედერა), რომელიც რომ
მტრ სხვა ქალაქებთანაა დადებული. მათი შინაარსი შემორჩე
ლია რომაელი ისტორიკოსებისა და იურისტების გადმოცემებში.
მხოლოდ დოკუმენტებს ამზადებდნენ ქსოვილზე, ხის, ბრინჯაო
და სხვა მასალების ფირფიტებზე. ერთ-ერთი უძველესი ხელშეკრუ
ება ძვ. წ. VI ს. რომის კართაგენთან დადებული საკატრო ხელ
შეკრუება იყო¹.

ქრონიკური ომის (ძვ.წ. 218-201) შემდეგ, რომის დიპლო
მატია დგება გარდატეხის მომენტი. რომი იწყებს გამოსვლას
საერთაშორისო ასპარეზზე. ამ დროს რომისა და კართაგე
ნის დიპლომატია მეკეთრად შევეჯახნენ ერთმანეთს მოკავშირეთა
გამო. რადგანაც ორივე სახელმწიფოს ძალები თითქმის

¹ ხელშეკრულების ტექსტი შემორჩენილია პოლიბიუსთან (III, 22, 4-13).
სტრუბონი, იგი დაიღო ბრუტუსისა და პორაციუსის კონსულობის დროს.
მისი ელიდაზე გალაშქრებამდე (III, 22, 1-2), ანუ ძვ.წ. 509 ან 508 წ.
მართლაც ეთანხმებიან რომაელი დიპლომატიის თანამედროვე შეკვლევებიც
H. A. Les deux traités entre Rome et Carthage. – Revue des études
antiques, 1957, t. 59).

თანაბარი იყო, ამიტომ შათი ჭიდილის შედეგს მეომარი მხარე სადმო მეზობელი ბარბაროსი ხალხებისა და განსაკუთრებით მხელ-ელინისტური სახელმწიფოების დამოკიდებულება განაპირობებდა.

პანიბალისათვის¹ საკმარისი არ იყო ნუმიდიელი, ესპანელი გალიის ტომების მხარდაჭერა და ამიტომ მან მზერა მიაპყრო მხელ-ელინისტურ სამყაროს. ელანისტური სახელმწიფოები იტალიასთან ვეელაზე ახლოს მაკედონია იყო. ამიტომ მას ზაენა თავისი დიპლომატიური მისიები იტალიაში ჩაკეტილმა ბაღმა. მაკედონიას მართავდა ფილიპე V (ძვ.წ. 220-179) მისი ძე, ძვ.წ. 215 წ. დაიდო ხელშეკრულება მეგობრობის შესახებ.

ეს ერთდროულად თავდაცვითი და შეტევითი ხასიათის ხელშეკრულება იყო. მისმა ხელმოწერამ დიდი განგაში გამოიწვია რომში, ფილიპე V-მ დაიწყო საზღვაო ექსპედიციის მზადება ატიკის ზღვაზე, რათა გაეგზავნა ის სიცილიაში პანიბალის და მარებლად. რომის ვაჭრობა ადრიატიკის ზღვაზე ზარალს განიცდიდა. ამის საპასუხოდ, რომაელებმა გამოუცხადეს ომი მაკედონიას და დაამყარეს ურთიერთობა მის მოწინააღმდეგე ბერძნულ ქალაქებთან. ანტიმაკედონურ კავშირში, რომელითა დიპლომატიური მოქმედების წყალობით, გაერთიანდნენ სპარტა და ეტოლიის კავშირი, რომელსაც მაკედონიის გაძლიერებისა ემისოდა.

¹ ტ. ლიუიუსის გადმოცემის თანახმად, როდესაც კართაგენელთა სარდალმა პარკა აფრიკაში ომის დამთავრების შემდეგ ესპანეთში წახალაქდა ემზადებოდა, მასთან შეიძინა მისი შვილი 9 წლის პანიბალი თხოვნითან წაეყვანა, მამამ პასუხის ნაცვლად უბრძანა სამსხვერპლოს ხელით მოკლად და წარმოუთქვა ფიცით, რომ განდგებოდა რომის ხალხის მტერად, ვორც კი ასაკო საშუალებას მისცემდა (იხ. *Тит Ливий, История Рима от основания города*, т. II, М., 1991, გვ. 3).

პოლიბიოსი, VII, 9; ე.ე. ბეკერმანი ამ შეთანხმებას უწოდებს ტრიპლიტის ხელშეკრულებას, რომელიც ვალდებულებებს აკისრებს არა მხოლოდ მხელ-ელნისტურ მთავარსარდალს და მის არმიას, რის გამოც მას შეუძლებელი შეზღუდული მოქმედების ხასიათი (იხ. *Bekerman E.J. Haud covenat*, - "American Journal of Archaeology", Baltimore, 1952, vol. 43).

რომაელებმა მეგობრული კავშირიც კი შეკრეს ეტოლიელებთან. ძვ.წ. 215 წ. ეპირის ქ. ფენიქსში - ხელი მოაწერეს სამშვიდობო ხელშეკრულებას რომა და მაკედონიას შორის. მაკედონია აიძულდა ეპირი ეოქვა პანიბალის მოკავშირეობაზე. ამავე დროს რომაელებმა გამოიყენეს აფრიკაში ნუმიდიის შეფეხებს, სიფაქსსა და მასინისა შორის არსებული შუღლი და გადაიბირეს ისინი თავიანთი ძალებით. ამით რომაელმა დიპლომატებმა კართაგენშივე მის წინააღმდეგობით ფრონტი შექმნეს. ძვ.წ. 202 წ. გენერალურ ბრძოლაში პანიბალისა და სციპიონის ჯარებს შორის, პანიბალი დამარცხდა და სირიაში გაქცა. მეფე ანტიოქე III-თან. აქედან იგი ცდილობდა პლეიაში მოექცია იტალია.

პანიბალის ძლიერება მდგომარეობდა არა მის სამხედრო ძალაში, არამედ მის მიერ მტრების განცალკევების უნარში. პანიბალი ვარაუდობდა შეეყვანა სამთა კავშირი, რომელშიაც შევიდოდნენ კართაგენი, სირია და მაკედონია. იგი ვარაუდობდა, აგრეთვე დაგნთო მტრების აღი ეტრურიაში, ლიგურიაში და ციზალპიურ გალიაში. ამის მიერ შეთავაზებული გეგმა ანტიოქემ არ მიიღო. მას იმის იმედი ჰქონდა, რომ საბერძნეთში ომი ხანგრძლივი იქნებოდა.

ანტიოქეს გაუბედავი ომით ისარგებლეს რომაელებმა, მშები მტრების მაშის ტაბერიუს სემპრონიუს ვრაკხუსის მეშვეობით. ძვ.წ. 191 წ. დაუკავშირდნენ და უარო ათქმევინეს მას პანიბალის მოკავშირეობაზე. რომაელთა დამსჯელი ჯარები ფილიპე V-მ თავიანთი ტერიტორიაზე გაატარა, რომაელებმა ორჯერ დაამარცხეს ანტიოქე ლაშქარა, ჯერ თერმოპილთან (ძვ.წ. 191 წ.) და მეორედ პეტეონთან (აზია, ძვ.წ. 191 წ.). ანტიოქე იძულებული შეიქნა დაეხვედრა რომთან. ზავს წინ უძღოდა ხანგრძლივი დიპლომატიური მოლაპარაკება სციპიონ აფრიკელსა და ანტიოქეს შორის. ეს მოლაპარაკებანი დრო და დრო ნამდვილი ფილოსოფიური დისპუტების სახესაც კი ღებულობდნენ. სამშვიდობო ხელშეკრულებას და მოაწერეს ძვ.წ. 188 წ. მის საფუძველზე სირიის სამეფოს დამოუკიდებლობა შემცირდა, იგი კარგავდა პოლიტიკურ დამოუკიდებ-

ლობას მისი მიწების ერთი ნაწილი გადადიოდა რომის ხელში. ხელშეკრულების თანახმად, სირიას უნდა გაეცა ქანიბალი, პერგამონის მეფე ანტიოქ IV-ის ძე. ამ უკანასკნელმა ეს გაიგო ძვ.წ. 188 წ. თავი მოიწამლა ძვ.წ. 171-168 წწ. რომმა დაიწყო ომი მაკედონიის მეფის პერსეუს III-ის წინააღმდეგ. რომისათვის მაკედონიის ფრონტი სრული მოულოდნელობა იყო. პერსეუსს ყველა უპირისპირა გააჩნდა სხვადასხვა ფრონტზე დაკავებული რომის წინააღმდეგ, მაგრამ აქაც თავისი დიპლომატიური შეცდომების წყალობით წააგო. პერსეუსი შეპირდა აქველთა კავშირს, რომლის საფუძველზე კორინთო იდგა, რომ დაუბრუნებდა მაკედონიაში შეფარდებულ კუთვნილ მონებს. მაგრამ რომის დიპლომატია უფრო დახვეწილი აღმოჩნდა. სახალხო კრებაზე რომს მხარი დაუჭირეს აქეთა არქონტებმა (უზუცესები).

ასეთივე მოხერხებულობა გამოიჩინეს რომაელმა დიპლომატმა პერგამონსა და მაკედონიას შორის დაპირისპირების გაღრმავების საქმეში, რომმა პერგამონის მხრდამებულ ევმენეს საზეიმოდ აღება მოუწყო. ევმენემ სენატშიც წარმოთქვა სიტყვა. სენატმა პერგამონის მეფე ევმენე „რომის საუკეთესო მეგობრად“ გამოაცხადა. მაკედონიასთან დაწყებული ომის დროს პერგამონი რომს მიემხრო და არსებითი დახმარება გაუწია მას. ძვ.წ. 168 წ. პოდნასთან ბრძოლაში სრული მარცხი განიცადა რომაელებისაგან. ეს მარცხი პერგამონის დიპლომატიური შეცდომების შედეგი იყო. ამ ბრძოლაში გადაწყვეტილი როლი შეასრულა ევმენეს პერგამონის კავალერია. უნდა აღინიშნოს, რომ რომი ყოველთვის ცდილობდა ომები ეწარმოებინა საკუთარი, არამედ მოკავშირეთა ძალებით და ყოველთვის სხვა ტერიტორიაზე. ამ შემთხვევაში ასეთი ნეიტრალური ქვეყანა საპირისპირო იყო.

ძვ.წ. 168 წ. რომის დიპლომატიამ მოიპოვა კიდევ ერთი დიდი გამარჯვება სირიის მეფე ანტიოქ IV-ზე (ანტიოქ III-ის ძე). მან ისარგებლა ხმელთაშუა ზღვისპირეთში შექმნილი ხელსაყრელი

სიტუაციით და ეგვიპტის დიდი ნაწილი დაიპყრო. ეგვიპტის მეფე კლეოპატრა II-მ მზად იყო ანტიოქსათვის დაეთმო ტერიტორიის ნაწილი, მაგრამ რომის წაქეზებით მან უარი თქვა. როდესაც ანტიოქ IV ჯარით ეგვიპტის დედაქალაქის ალექსანდრიისაკენ დაიძრა, მას ქალაქის მისადგომებთან რომის ელჩი შეხვდა. შემცბარმა ანტიოქს მეფე ანტიოქ IV-მ, რომაელთა ელჩის პოპილიუსს ხელი შეუწყო, მაგრამ პასუხის ნაცვლად რომაელმა ანტიოქს გადასცა მისი სტატის დადგენილება, რომელშიც მისგან ეგვიპტის ტერიტორიის დაუყოვნებლივ განთავისუფლებას მოითხოვდნენ. ანტიოქმა უარი წაიკითხა, სთხოვა მისთვის მოსაფიქრებლად და თავისიანობა მოითხოვდა დრო მიეცა. შეატრია რომაელმა სარდალმა ამ ანტიოქს პასუხად მიწაზე ჯოხით წრე შემოხაზა და სირიის მეფეს უთხრა: „სანამ ამ წრიდან გამოხვალ, მიტხარი ზუსტი პასუხი, ანაწილად სენატს უნდა შევატყობინო“. ¹ დაბნეულმა ანტიოქმა უარი თქვა ევლაფერას შევასრულებ, რასაც ჩემგან სენატი მოითხოვს, — უპასუხა მან. მხოლოდ ამის შემდეგ გაუწოდა ხელი ანტიოქს ანტიოქს, როგორც რომის მოკავშირესა და მეგობარს.

მეორე დღეს რომაელებმა შეარიგეს ძმები პტოლემეაიოსები და ანტიოქს ეგვიპტე. ყველაფერი ეს მოხდა იმ დროს, როდესაც სირიის ფლოტმა ეგვიპტის ფლოტილია გაანადგურა, ხოლო მისი ჯარისკაცების ტერიტორიაზე იდგა. აქედან მოყოლებული, ეგვიპტე პერგამონს, რომის გაელენის ქვეშ მოექცა და დაკარგა თავისი პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, ხოლო ბოლოს, რომის ერთ-ერთი პროვინციად გადაიქცა. ზოგიერთ ანტიკოს ისტორიკოსს (მაგალითად ტიტუს ლივიუსს) ეს ფაქტი მოჰყავს, როგორც რომის უდიდესი დიპლომატიური გამარჯვების მაგალითი.

¹ მიხეილან C. H., დახან. ნაშრ., გვ. 287.

მას შემდეგ, რაც რომმა შაკედონია თავის პროვინციად აქ-
რივი მიდგა აქაველთა კავშირზე, რომელიც დაპარცხეს ძვ.წ.
წ. ლევკოპეტრასთან გამართულ გენერალურ ბრძოლაში. მათი
მია ნაწილობრივ დაატყვევეს, ნაწილობრივ გაიფანტა¹. იმავე
146 წ. დასრულდა შესამე პუნიკური ომიც (ძვ.წ. 149-146). სა-
მნიეთის და კართაგენის დაპყრობით დამთავრდა რომაელ დამპყ-
თა ყველაზე ძნელი პირველი პერიოდი. ძვ.წ. III ს. შუა ხანებში
რომაული პოლისი ხმელთაშუა ზღვის ვაჭრობის, მონაიშფო-
ლობისა და სავაზშო-ფულადი ოპერაციების ცენტრად გადაიქცა.

ივლიშს ცაზარის
ფილსოფიათა
გაღიანო

რომის დიპლომატიის ყველაზე ბრწყინ-
ვალ პერიოდი მის გარშემო ხმელთა-
ზღვისპირეთის გაერთიანების პერი-
ოდში იყო. იმ პერიოდში რომის მოწინააღ-
მდე გენი მალალი კულტურის მქონე სახელმწიფოები იყვნენ. ახლა-
რე დადგა იმაზე, რომ რომის ხელისუფლება მის მოსაზღვრე
ლები კულტურის მქონე ქვეყნებზე გაეფრცელებინათ. ძვ.წ. II-
რომის საგარეო პოლიტიკის არეალი მეტად ფართო იყო - მ-
აზია და სირია, გალია, გერმანია და ბრიტანეთი. რომის უ-
უკან იდგა ძლიერი თვითმპყრობელი რომი, რომელიც თავისი
საძლებლობით რამდენჯერმე აღემატებოდა თავის მოწინააღმ-
დესს. ამდენად, დიპლომატიების ამოცანებიც და მეთოდებიც უ-
გამპარტიკულებული გახდა. ამ პერიოდის რომაული დიპლომატიის
ლაზე ბრწყინვალე წარმომადგენელია გაიუს იულიუს ცეზარი.
შელამაც თავისი დიპლომატიური ნიჭი გამოამჟღავნა ძვ.წ. 58-
წ.წ. გალიის კამპანიის დროს. გალია ამ დროს განიცდიდა
შინაგან კრიზისს - პირველყოფილი თემური საზოგადოება თ-

¹ აქაველთა ქალაქები დაიხსნენ წინააღმდეგობის გაწევის გარეშე.
ელთა სარდალი კორინთოში შევიდა. საბერძნეთში არსებული ყველა კ-
დაიშალა. აქაველთა ბელადი დიეი გაიქცა სამშობლოში, შოკლა შეუღ-
ლო თვითონ თავი მოიწამლა (სტრუბო, გვ. 289).

სახელმწიფოებრივობით იცვლებოდა. გალიის მოსახლეობის
მეტესი ნაწილი იყენებს შორის გაჩნდა სოციალური წინააღმდეგობანი.
ცეზარი ოსტატურად იყენებდა რომის სახელმწიფოს სასარგებ-
ლო მის მოაწყო საერთო გალიის კონფედერაციას რომელიც, ფაქ-
ტურად, წარმოადგენდა თავისებურ დიპლომატიურ კონკრეტს. აქ
წინააღმდეგობა იყო გალიის ყველა ტომი. ცეზარმა შეადგინა იმას,
რომ კონფედერაციამ იგი თავის ბელადად და საერთო გალიური
სარგებების დამცველად გამოაცხადა. ამ წმინდა დიპლომატიურმა
დამცველმა ცეზარს გალიის დაპყრობა გაუადვილა. ყველა გალიელი
ბელადი მას მიმართავდა, როგორც საჩივრების მომრიგებელს,
რომ მოსვალ იმპერატორს საშუალებას აძლევდა მიეღო სრული
ბრძოლა გალიის საშინაო საქმეების შესახებ, ჩარეულიყო ტომ-
თა შორის შუღლსა და მტრობაში და თავისი დიპლომატიური თუ
სამხედრო წინააღმდეგობა უშეცდომოდ განეხორციელებინა².

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თვით ცეზარის პირად თვისებებ-
საც. იგი გამოირჩეოდა მტკიცე ხასიათით და იოლად უღებდა ალ-
ბის როლს ვითარებას. ამასთან ცეზარი იყო მეტად კონტაქტიანი,
გულგრილი, უბრალო, რის წყალობით იოლად განაწყოდა ადამი-
ანთა თავის სასარგებლოდ, მიუხედავად მათი მდგომარეობისა, ასა-
რისა და ეროვნებისა. თავის პოლიტიკაში ცეზარი ხელმძღვანელობ-
და მანქანაშენილობის პრინციპით, სახელმწიფო და პირადი გა-
მართვის სფეროსაზრისით. იგი თიშავდა ერთმანეთისაგან თავის მო-
მხმამდევებს, აერთიანებდა და იახლოებდა თავის მომხრეებს.
წინასათვის ცეზარმა გალიის ტომები მთლიანად დაუმორჩილა
სამს. ამრიგად, ცეზარის წყალობით, მაშინდელი გალია, რომელიც

გაქრდებით იხ. Дуров В.С. Юлий Цезарь. Человек и писатель.
1941, გვ. 69-70.

ცეზარი რომის სენატში რომ დიდო ავტორიტეტით სარგებლობდა იქიდა-
ვდა, რომ მას პროკონსულის უფლება-მოსილება რამდენჯერმე გაუგრძე-
და. იხ. Mommsen T. История Рима, т. III, 1941, გვ. 259).

ნერონის მმართველობის დროს რომსა და პართიას შორის თიერთმანსაღები შეთანხმება დაიდო. 66 წ. სომხეთის ტახტი გადასცემოდა თიერიდატს, სომხეთის მეფის ეოლოგეზის ძმას, ელოს. ამ გადაცემის დასტური რომის იმპერატორს ნერონს უნდა ეცა და მისთვის თავზე გვირგვინი მასვე უნდა დაედგა. რაც რომმა აღასრულა კედეც¹.

სომხეთზე მეურვეობის დაწესებამ და კარგმა ურთიერთობის პართიის სამეფოსთან, რომს საშუალება მისცა ცენტრალური აზიის ქვეყნებს დაკავშირებოდა და მათი მეურვეობით კი - ჩინეთს. პართია დამაკავშირებელ რგოლს ე.წ. აბრეშუმის გზა წარმოადგენდა. იგი იწყებოდა სირიასა და ულდაში, შემდეგ კი ჩინეთზე, რაც და ფერგანაზე გავლით ჩინეთის დიდ კედელს აღწევდა. ქარაღაღათთან ერთად ამ გზებით რომის ელჩებიც დადიოდნენ. მაგალითად, გზით 166 წ. იმპერატორმა მარკუს ავრელიუსმა ჩინეთში თავი ელჩები გაგზავნა.

კონსტანტინე დიდის მეფობის დროიდან (306-324) საელმწიფოებში პირველ როლს ასრულებდნენ სასულიერო პირები „წმინდანები“, ეპისკოპოსები, ხოლო უფრო მოგვიანებით - პაპები.

რომის საშინაო
დიპლომატია

საშინაო დიპლომატიამ რომის იმპერატორის პერიოდში თავის განვითარების უმაღლეს წერტილს მიაღწია. ქალაქ-სახელმწიფოების რესპუბლიკიდან მსოფლიო ხმელთაშუა ზღვის სახელმწიფოდ დაქცევა ხანგრძლივი პროცესი იყო. რომის აბსოლუტური მონარქია, ანუ დომინატი მხოლოდ III ს. ჩამოყალიბდა. ამიტომ I და II სს. უნდა განვიხილოთ, როგორც გარდამავალი პერიოდი პრინციპატიდან - რესპუბლიკური დაწესებულებების მქონე იმპერიიდან მონარქიისაკენ - თვითმპყრობელური იმპერიისაკენ. I-II საუკუნე

¹ Ковалёв С.И., *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 546.

მონარქიისაკენ განსხვავებით, პრინციპატის პერიოდს უწოდებდნენ. პრინციპატი განიხილება, როგორც სხვადასხვა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ფედერაცია. ყოველი ქალაქი განიხილებოდა, როგორც მსოფლიო სახელმწიფოში. ამ უფლების ერთ-ერთ გამოხატულებას წარმოადგენდა ელჩობის უფლება. ყოველ მათგანს შეეძლო გაეგზავნა ელჩი ცენტრსა და სხვა ქალაქებში, შეეკრა კავშირი ან ხელშეკრულება. იმპერიის დროს ელჩობას უფრო დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა და მით უფრო დიდ როლს ასრულებდა, ვიდრე რესპუბლიკის დროს. ელჩები ერთმანეთს უკავშირებდნენ ცენტრს პრინციპატთან, პროვინციებს - ერთმანეთთან და მთელ იმპერიასთან. ელჩობა სხვადასხვა საბაბით იგზავნებოდა. მაგალითად, რომის იმპერატორ კალიგულას ტახტზე ასვლისას 37 წ. საბაბით ელჩობა მოვიდა მისალიცად. მარკუს ავრელიუსის დაბადების დღეს (121 წ.) ერთ-ერთმა მცირე აზიურმა ქალაქმა მას ელჩობის პატივით მილოცვა გაუგზავნა. ასევე ცნობილია, მაგალითად, იმპერატორ დიოკლეტიანეს (284-305) პასუხი ქ. აფროდიზიის მცხოვრებთა მილოცვაზე, რომელშიც ისინი ზელისუფლების სათავეს დასველეს ულოცავდნენ. ელჩობა ზოგჯერ გამოწვეული იყო საზღვარსა კონფლიქტის, საჩივრების საზოგადოებრივ ნაგებობათა დაზიანებით, აბანო, გზებით მშენებლობის გამო. მოკლედ, ყველაფერს ელჩობით განიხილებდნენ, ითხოვდნენ დახმარებას, ნებართვას და ა.შ. ელჩობის ხარჯები თვით მათი წევრების კისერზე იყო. ამიტომ ელჩობა მხოლოდ მდიდრებს ნიშნავდნენ.

დიპლომატიის
საშინაო

უფრო გვიან, იმპერატორმა თეოდოსიუს I-მა (379-392) გამოსცა ეტიკეტი, რომლის თანახმად, რომსა და კონსტანტი-

ნეტიკურა პრინციპატის შესახებ მეტად მდიდარია (იხ. Машкин В.А. Принципат Августа. Происхождение и социальная сущность, М., 1949).

ნოპოლში დაიშვებოდნენ მხოლოდ ის საელჩოები, რომლებიც პაპის ბარბაროსებში (ცეზარი, ავგუსტუსი) დაიწყო. შემდგომ სა-
 რატორის ყურადღებას იმსახურებდნენ. ეს შეზღუდვა ადგილობრივი პოლიტიკური ერთეულების ავტონომიის შელახვას წარმოადგენდა. მოგვიანებით საელჩოს მეთაურად იურიდიული განათლებით მქონე პირს (ადვოკატს), ან რიტორს (მჭევრმეტყველების პროფესორს) ნიშნავდნენ. მათი ელჩობის ყველა ხარჯები ადგილობრივი ავტონომიის ხარჯებიდან უნდა გაეღოთ. ადვოკატის, რიტორისა და დიპლომატიური პროფესიის რომის იმპერიაში ყველაზე შემოსავლიანად მიიჩნეოდა. ერთდროულად იგი ხელს უწყობდა საზოგადოებაში მაღალი მატერიალური დარგების დაკავებასაც. ამით აიხსნებოდა რომელიც ახალგაზრდობის სწრაფვა. მიუხედავად იურიდიული განათლება და გაველით რომის საზოგადოების აუცილებელი რიტორის სკოლა. დიპლომატიური მოღვაწეობის ამ სკოლებში დიდი ყურადღება ექცეოდა. რიტორიკის სკოლები ერთდროულად დიპლომატიურ სკოლებსაც წარმოადგენდნენ. აქ იზილავენ და სწავლობდნენ მჭევრმეტყველური სიტყვის ნიმუშებს. ელიებს უჩვენდნენ, უფრო ღრმა შთაბეჭდილების მოხდინის მიზნით, დაცემულიყვნენ იმპერატორის თვალწინ ისე, როგორც ხელში სჭეროდათ ლოცვების შტო. მოკლედ, ასწავლიდნენ პარტო მეტყველების სტილს, არამედ მის მოცულობასაც. დიპლომატიის სიტყვა საშუალოდ არ უნდა ყოფილიყო 150, მაქსიმუმ 200 სტრიქონზე მეტი. დიპლომატიური სიტყვების განრიგს მიაკუთვნებდნენ, აგრეთვე, პანეგირიკებს, საქება სიტყვებს იმპერატორის საპატივცემლოდ და ა.შ.

შრომისათვის
 ბარბაროსულ
 მანერებთან

რომაულ დიპლომატიაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა იმ ხელშეკრულებებს, რომელნიც დაიდო ბარბაროსებთან. ბარბაროსების დასახლება რომის ტერიტორიაზე ჯერ კიდევ რესპუბლიკის უკანასკნელ პერიოდში და იმპერატორის ხარჯზე არსებობდა.

ბარბაროსულ წლებში (ცეზარი, ავგუსტუსი) დაიწყო. შემდგომ სა-
 რატორის ყურადღებას იმსახურებდნენ. ეს შეზღუდვა ადგილობრივი პოლიტიკური ერთეულების ავტონომიის შელახვას წარმოადგენდა. მოგვიანებით საელჩოს მეთაურად იურიდიული განათლებით მქონე პირს (ადვოკატს), ან რიტორს (მჭევრმეტყველების პროფესორს) ნიშნავდნენ. მათი ელჩობის ყველა ხარჯები ადგილობრივი ავტონომიის ხარჯებიდან უნდა გაეღოთ. ადვოკატის, რიტორისა და დიპლომატიური პროფესიის რომის იმპერიაში ყველაზე შემოსავლიანად მიიჩნეოდა. ერთდროულად იგი ხელს უწყობდა საზოგადოებაში მაღალი მატერიალური დარგების დაკავებასაც. ამით აიხსნებოდა რომელიც ახალგაზრდობის სწრაფვა. მიუხედავად იურიდიული განათლება და გაველით რომის საზოგადოების აუცილებელი რიტორის სკოლა. დიპლომატიური მოღვაწეობის ამ სკოლებში დიდი ყურადღება ექცეოდა. რიტორიკის სკოლები ერთდროულად დიპლომატიურ სკოლებსაც წარმოადგენდნენ. აქ იზილავენ და სწავლობდნენ მჭევრმეტყველური სიტყვის ნიმუშებს. ელიებს უჩვენდნენ, უფრო ღრმა შთაბეჭდილების მოხდინის მიზნით, დაცემულიყვნენ იმპერატორის თვალწინ ისე, როგორც ხელში სჭეროდათ ლოცვების შტო. მოკლედ, ასწავლიდნენ პარტო მეტყველების სტილს, არამედ მის მოცულობასაც. დიპლომატიის სიტყვა საშუალოდ არ უნდა ყოფილიყო 150, მაქსიმუმ 200 სტრიქონზე მეტი. დიპლომატიური სიტყვების განრიგს მიაკუთვნებდნენ, აგრეთვე, პანეგირიკებს, საქება სიტყვებს იმპერატორის საპატივცემლოდ და ა.შ.

ბარბაროსებთან დადებული ხელშეკრულებიდან აღსანიშნავია 323 წ. დადებული ხელშეკრულება გოთებთან (323 წ.), რომელიც ბიზანტიის იმპერატორის მიწას აძლევდა, ხოლო მათ, სამაგიეროდ, რომისათვის დახმარება უნდა გაეწიათ. ასეთივე ხელშეკრულება იმპერატორმა ვალენსმა (364-378) 376 წ. დადო გოთებთან, თეოდორიკმა (379-392) გოთების ბელადთან ალარიხთან (382 წ.).¹ გოთებს ურიგებდა მიწებს თრაკიასა და მეზიაში იმისათვის, რომ მათი დამუშავება დაეწყოთ. სამაგიეროდ გოთებს უნდა დაეხმარათ სამხედრო ბეგარა. თავისი არსებობის უკანასკნელ პერიოდში რომის იმპერია ძირითადად ბარბაროსების სამხედრო მომსახურების ხარჯზე არსებობდა.

¹ Harwich J.J., A Short History of Byzantium, L., 1997, გვ. 31-35.

მეცამე თავი

პტოლემეაიოსებისა და სელევკიანთა
სახელმწიფოების საერთაშორისო
ურთიერთობები და დიპლომატია

მედიტერანეის ხანის
დიპლომატიის
სისტემა
თავისუფლება

ელისინიუმის ეპოქაში საერთაშორისო
ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორიის
შე დაიწყო ერთ-ერთი დახლოებული
რიოდი. ალექსანდრე მაკედონელმა,
დავად თავისი ხანმოკლე ცხოვრებისა, გარდაცვალების
უზარმაზარი დაპყრობილი ტერიტორია დატოვა, რომელზედაც
ტენიზები ერთდროულად რამდენიმე მეგკედრემ – დიადოხოსმა
ნაცხადა. ხანგრძლივი დავისა და შეიარაღებული შეხლა-შემო
შემდეგ ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის უმაღლეს მმართველს
სცნეს მათ შორის ყველაზე გავლენიანი და სამეფო ოჯახთან
ლოებული პერდიკა. იგი დაინიშნა ალექსანდრე მაკედონელის
რეწლოვანი ვაჟის რეგენტად, რამაც დიდი უკმაყოფილება გამო
დანარჩენ სარდლებში და ხელი შეუწყო სისხლისმღვრელი ბრ
ბის გაღვივებას პრეტორდენტებს შორის.

ელისინისტური ხანა და დიადოხოსების მმართველობის წი
საინტერესო ეპოქაა საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლო
მატიის ისტორიის თვალსაზრისით. სწორედ ამ პერიოდში შე
მრავალი სიმახიე და ეპიმახიეები (თავდაცვითი და შეტევითი
სიათის კავშირები), რომლებიც წარმოადგენდნენ შესანიშნავ წყ
ამ ეპოქის საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის
ტორიის შესასწავლად. ამ მხრივ, როგორც ნიმუში, შეიძლება
ვიტანოთ პოლისპერხონის მანიფესტი, რომლითაც მან, როგორ
რეგენტმა, მიმართა ბერძნულ ქალაქებს პერდიკასა და ანტიპატრ
გარდაცვალების შემდეგ ძვ.წ. 319 წ. მის წინააღმდეგ მაკედონის
სადაც ის ცხოვრობდა, წარმოიშვა გავლენიანი და ძლიერი ოპო
ცია. მასში შედიოდნენ ანტიპატრეს ვაჟი კასანდრე, ანტიპატრ
ცალთვალა, პტოლემეაიოსი, სელევკე და სხვა, მათ წინაშე პო

ესტორი იყო. ამიტომ მან გადაწყვიტა ოსტატური დიპ
ლომატიის მანევრით გამოენახა გამოსავალი შექმნილი ვითარები
მან გადაწყვიტა მრავლისმაუწყებელი მანიფესტით მიემართა
ქალაქების მოსახლეობისათვის, რომელთაც დემოკრატი
თავისუფლების აღდგენას პირდებოდა.

მანიფესტში პოლისპერხონი გამოვიდა ფილიპესა და ალექ
სანდრის კანონიერი შემკვიდრისა და დამცველის როლ
თავის მტრებს იხსენიებდა როგორც შეამბოხეებსა და
სტრატეგებს. მანიფესტის შესავალში ნათქვამი იყო: „რამდენა
საა წინაპრები ელინებისადმი ყოველთვის სიკეთეს იჩენდნენ,
ეს სურს მათი საქმე გაეაგრძელოთ და ბერძენ ხალხს დაეუ
მნევი კეთილმოსურნეობა – დაუბრუნოთ ელინებს სახელ
მწიფო მოწყობა, რომელიც მათ ჰქონდათ ფილიპესა და
ალექსანდრის დროს“.¹

მანიფესტით, ემიგრანტ-დემოკრატებს უფლება ეძლეოდათ
სტრატეგები სამშობლოში ძველი სამოქალაქო უფლებების
და შეამბოხე სტრატეგების ყველა განკარგულება უქმდე
ფილიპესა და ალექსანდრეს მიერ გამოცემული ზოგიერთი
სტრატეგების მქონე კანონები კი უნდა გასწორებულიყო. განსა
ზღვრული ფურადლება გამახვილდა ათენის უფლებებზე. ათენელთა
სამფლობელო ზელშეუზებლად ცხადდებოდა. მანიფესტი
გამოვიდა მოწოდებით ყველა ბერძენისადმი: არ აღუშრათთ ია
კანონიერი მმართველის წინააღმდეგ და მხარი არ დაუჭიროთ
მისი კებისათვის.

ეს უნდა უნდა ეს დადგენილება სამუდამო განდევნითა და რო
გორც კარადი, ასევე მთელი საგვარეულო და მეგობართა ქონების
დაცვით ემუქრებოდა, თავისი მანიფესტით პოლისპერხონმა
სტრატეგის მისდამი მტრულად განწყობილ ოლიგარქთა კიალიცია.
როგორც მან საგანგებოდ მიმართა არგოსს და პელოპონესის
ქალაქებს, ამ მიმართებით მათ მოუწოდებდა, რომ გახედვენათ

1. Diodorus Siculus. Bibliotheca Historica, XVIII, 55.

მეამბოხე სტრატეგების თანამგრძნობნი. დაბოლოს, მანუე გაუგებრობა წერილი ალექსანდრე მაკედონელის დედას ოლიმპიადას, რომელსაც აფრთხილებდა დინასტიისათვის მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ. პოლისპერხონის მანიფესტის საპასუხოდ, ქალაქის დემოსმა და ოლიგარქების მასობრივი დარბევა, უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიკური (ბერძნული, რომაული) დიპლომატიისათვის სოციალურ წინაპირობებზე თამაში ერთ-ერთი გამოცდილი ხერხი იყო. ელინური სამეფოების მმართველები ცდილობდნენ შეეძახათ თავიანთი წარმომადგენლების – ფილიპესა და ალექსანდრეს მაგალითისათვის. რამ, მიუხედავად ამისა, გამარჯვება მაინც კოალიციას და ალექსანდრე მაკედონელის მემკვიდრეობისათვის გამართული მთავარი ომების შედეგად წარმოიშვა სამი მსხვილი ელინისტური მეფე: პტოლემეაიოსებისა – ეგვიპტეში, სელევკიანთა – აზიაში ანტიგონიანთა – ევროპაში.

ეს სამეფოები თავისი ხასიათით წარმოადგენდნენ ბერძნულ (ელინური) პოლისისა და ძველადმოსავლური დესპოტიების თავისებურ შერწყმას. მათში მონარქიული ელემენტი ყოველ საკუთარ იზრდებოდა, სამაგიეროდ ელინური სამყაროს გაელენა ცხადად და კულტურულ სფეროში. ბერძნული კულტურა ფართოდ გავრცელდა მთელი ხმელთაშუა ზღვის აუზისა და ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებში. თვით ტერმინი „ელინიზმი“ უნდა გავიგოთ გორც დასავლური და აღმოსავლური კულტურებისა და რელიგიის შერწყმა. ელინიზმის ეპოქა მოიცავს პერიოდს ძვ.წ. IV-საუკუნიდან რომელსაც ბოლო მოუღო მეორე დიდმა ანტიკურმა სახელმწიფო – რომმა.

დიადოხოსების
ბრძოლა
ალექსანდრე
მედიანის
მედიანისათვის
და ელინისტური
სახელმწიფოების
ფარგონება

ალექსანდრე მაკედონელმა თავის მემკვიდრეობაში გააღვიდა, სისხლისმღვრელი ბრძოლები დიპლომატიური და სამხედრო წარმატებით. მსოფლიოში მანამდე შექმნილი ანტიგონე ცალოვალა (ძვ.წ. 301 წ. იპსოსთან არნახული ევებერთელა იმპერია შეიქმნა კროს), გონებასუსტი მეფე ფილიპე III და 12 წლის ალექსანდრე დიდის „მსოფლიო სამეფო“ (რომაც შეწყდა ფილიპე II-სა და ალექსანდრე დიდის შვილი) საკუთრივ მაკედონიის გარე პოლიტიკის არსებობა). მათთან ერთად ბოლო მოუღო ერთიანი მოიცავდა საბერძნეთსა და პალკასტის აღმოსავლეთ ნაწილს. 311 წ. დიადოხოსებს შორის დადებული

ბულმა ხელშეკრულებამ დაპყრობილ ტერიტორიებზე მათი უფლებების შესახებ საქმეს ვერ უშველა. ბრძოლა და ქმედებით შორის გაგრძელდა ძვ.წ. 281 წლამდე, როდესაც სელეუკმა არმიამ დაამარცხა ლისიმაქეს არმია და ამ უკანასკნელის სახელმწიფოები სხვებს შორის განაწილა¹. ასე დაიშალა აღმოსავლეთ მაკედონიის მიერ ცეცხლითა და მახვილით შექმნილი იმპერიის ნანგრევებზე აღმოცენდნენ ახალი სახელმწიფოები, რომლებიც თავიანთი საზოგადოებრივი სისტემითა და კულტურით ისტორიულ ცნობილი არიან ელინისტური სახელმწიფოების სახელწოდებით. ახლო აღმოსავლეთის და საბერძნეთის ზღვები თავიანთი ვახუშტის ახალ საფეხურზე ავიდნენ, რომელიც ისტორიაში ელინისტური სახელმწიფოების სახელით შევიდა.

ელინისტური საზოგადოება წარმოიშვა ძველბერძნული და აღმოსავლური სამყაროს ერთ სისტემაში გაერთიანების შედეგად. ეს იყო თავისებური საზოგადოება და კულტურა, რომლებიც სხვაგვარად აღიქმებოდნენ როგორც საკუთრივ ბერძენისაგან, ისე ძველმოსავლურ საზოგადო წყობისა და კულტურისაგან. კაცობრიობა ამ ორი ცივილიზაციის შენადნობის შედეგად წარმოიშვა ახალი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური სტრუქტურა, პოლიტიკური სისტემა და კულტურა.

დასავლურ ისტორიოგრაფიაში ელინიზმი გაგებულია როგორც აღმოსავლური და ბერძნული საწყისების ხინთუზი, როგორც კულტურისა და რელიგიის ზოგიერთი ელემენტის გაერთიანება და ურთიერთმოქმედება. ყოფილ საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში ელინიზმი გაგებული იყო, როგორც ბერძნული და აღმოსავლური ელემენტების შეხება და ურთიერთმოქმედება ეკონომიკის, კლასობრივ-სოციალური ურთიერთობების, პოლიტიკური დაწესებულებების, კულტურის და რელიგიის სფეროში.

ელინისტურ სამყაროს შემადგენლობაში შევიდნენ: საბერძნეთი (შავიზღვისპირეთის ჩათვლით) და ე.წ. კლასიკური აღმოსავლური

სამყარო, წინა აზია და ცენტრალური აზია (ინდოეთისა და ჩინეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი). გეოგრაფიული და ისტორიული ნიშან-თვისებები და სტრუქტურული განვითარების დონით, გამოყოფენ 4 რეგიონს. პირველი რეგიონი მოიცავს ეგვიპტეს და ახლო აღმოსავლეთის (აღმოსავლეთი ანატოლიისპირეთი, სირია, პალესტინა, მცირე აზიის დიდი ნაწილი) მცირე - შუა აღმოსავლეთის (ირანი, ცენტრალური აზია, თურქეთის ჩრდ.-დასავლეთი ნაწილი); შესამუშო აერთიანებენ ბალკანეთის საბერძნეთს, მაკედონიასა და მცირე აზიის დასავლეთ ნაწილს (კრეტას); ხოლო მეოთხეს შეადგენდნენ დიდი საბერძნეთი და ბერძენისპირეთი.

ელინისტური ეპოქა ქრონოლოგიურად მოიცავს სამ საუკუნეს (ძვ.წ. 334 - ძვ.წ. 30 წწ.) და ყოფენ შემდეგ პერიოდებად: 1. აღმოსავლური იმპერიის შექმნა და მისი დაშლა (ძვ.წ. 334-281 წწ.); 2. ელინიზმის მომწიფების ხანა (ძვ.წ. 281 წ.-II ს. შუა პერიოდის და 3. გვიანდელი ელინიზმი, ელინისტური სახელმწიფოების დაშლა, მათი დაპყრობა; დასავლეთ ელინისტური ქვეყნებისა - რომის მიერ, ხოლო აღმოსავლეთისა - პართიის მიერ (ძვ.წ. II ს. - I ს.წ.)).

ელინისტურ სახელმწიფოთა სისტემაში თავისი ტერიტორიული ერთეულებით, სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალით და კულტურულ-პოლიტიკური გავლენით გამოყოფენ ამ ეპოქის ორ დიდ საზოგადოებრივ-პტოლემეაიოსთა უგვიპტეს და სელევკიანთა სირიის რეგიონებს. დიდ და გავლენიან ელინისტურ სახელმწიფოებად მიიჩნევენ მაკედონიის სამეფო, რომელსაც მართავდა ანტიგონიანთა დინასტია, პერგამონის სამეფო, სადაც დამკვიდრდა ატალიანთა დინასტია და ბერძნულ-ბაქტრიული, რომელიც შეიქმნა ძვ.წ. IV ს. აღმოსავლეთით და მოიცავდა ცენტრალური აზიის ნაწილს. ამ დიდ სახელმწიფოების გარდა არსებობდნენ მათზე ნაკლები ტერიტორიის მქონე სამეფოებიც: ბითინია, პონტო, არმენია, სიცილია, ბოსფორას, როდოსის, აგრეთვე ეტოლიის და აქაიას კავშირში. მათ გარდა ელინისტურ სამყაროს საერთაშორისო ცხოვრებაში კონალიციების შექმნაში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობ-

¹ Дройзен И.Г. История эллинизма, т. II, М., 1893, гл. 367-368.

დნენ და გარკვეულ პოლიტიკურ როლს ასრულებდნენ: სპარტა, თებე, პერაცია, სინოპი, ხერსონესი, ოლეია და სხვა.

მაგრამ ელინისტური სამყაროს საერთაშორისო ურთიერთობისა და დიპლომატიის ისტორიაში მთავარ როლს ასრულებდა ხი დიდი ელინისტური სახელმწიფო: პტოლემეაიოსთა ეგვიპტე, სელევკიანთა სირია, პერგამონი და მაკედონია.

ელინიზმის, როგორც აღმოსავლეთისა და ბერძნული საზღვრების სინთეზის გამოვლენა ცხოვრების ყველა სფეროში ძალზე სამჩნევია იყო ეგვიპტესა და ახლო აღმოსავლეთში.

პოლიტიკა
აღმოსავლეთი
მედიტერანეის
დაპირკრება

ძვ.წ. VI ს. ეგვიპტე, რომელიც საზღვრებს და ახალი ბაბილონის სამეფოს ურთიერთბრძოლაში, იძულებული გახდა დაეხმოთ ნასულიყო პალესტინიდან (ძვ.წ. 586 წ.).

ამის შემდეგ ეგვიპტის ფარაონებმა ჯერ დაკარგეს გავლენა ეგვიპტეში, ხოლო შემდეგ დატოვეს იგი. ფარაონ იახშეს II-ის მმართლობის დროს ეგვიპტემ კვლავ მიიღწია უპირატესობა აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში (მან კეიპროსი დაიპყრო). ხოლო ახალი ბაბილონის სამეფოსთან მეგობრული ურთიერთობა დარჩა. აღზევებული სპარსეთის სამეფოს ზღმწიფის კიროს II-ის ერთ შექმნილი მუქარის საწინააღმდეგოდ ეგვიპტემ შეერა კეიროს არა მარტო ახალი ბაბილონის სამეფოსთან, არამედ კირენეს სპარტასთან, სამოსის კუნძულის მმართველ პოლიკრატესთან, დიასიონ¹. მაგრამ მიუხედავად ამისა, სპარსეთის ახალი ზღმწიფე კამბიზმ ძვ.წ. 525 წ. ეგვიპტე დაიპყრო და თავის ერთ-ერთ სატრაპიად (პროვინციად) გადააქცია. ძველი ეგვიპტის ისტორიკოს ტრადიცია ახალ ბატონებს განიხილავდა, როგორც XXVII სპარსული დინასტიის ფარაონებს². ეგვიპტელი ხალხი უცხოელთა ბატონობას არ ურიგდებოდა და მის წინააღმდეგ არა ერთხელ აჯანყებულა. 456 წ. ლიბიის წინამძღოლი ინაროსი აჯანყდა, შემდეგ ქვემო

¹ დაწერ. ახ. Брестед А. Г. История Египта с древнейших времен персидского завоевания, пер. с англ., т. 1-2. М., 1915; Drioton Vandier J. L'Egypte, 3^{ed}, P., 1952.

² История Ирана. Ред. М. С. Иванов, изд. МГУ, 1977, гл. 49.

მისახლეობა გამოვიდა ამირთის მეთაურობით. ამ ბრძოლაში ეგვიპტემ კვლავ მოიპოვა დამოუკიდებლობა. ამირთის მმართებ II უკვე შეფობდა სიასში 405-392 წწ. მანეონი მას მმართებ 28-ე დინასტიას, რომლის შემდეგ აღზევდნენ XXX სპარსული ეგვიპტე. სეპენტიდან, სანამ სპარსეთის მეფე არტაქსერქს III ძვ.წ. 342 წ. დიდძალი ლაშქარით ეგვიპტეში არ შეიჭრა და ზღმწიფე არ დაიპყრო. არტაქსერქსის გარდაცვალების შემდეგ ეგვიპტე მცირე ხნით, ეგვიპტელმა ხაბაბაშმა ჩაიგდო და თავი ფარაონად გამოაცხადა¹, მაგრამ ძვ.წ. 332 წ. ალექსანდრე დიდმა ეგვიპტე თავის იმპერიას შეუერთა.

ძვ.წ. III ს. ელინისტური ეგვიპტის სამფლობელოები სამ კონტინენტზე იყო გადაჭიმული. მის შემადგენლობაში, საკუთრივ ეგვიპტის ტერიტორიის გარდა (მდ. ნილოსის პირველი ჭორომიდან დაწყებული ზღვამდე) შედიოდა ეთიოპია (ძველი ნუბია) სამხრეთ-აღმოსავლეთი (ძველი ლიბია) – დასავლეთით, სინას ნახევარკუნძული, სირია, ფინიკია, კელესირია, ასევე სამხრ. სირია, კილიკია, ლიკია, კარია, იონია, გვიპროსი – ჩრდილოეთით, აღმოსავლეთით, რაც საშუალებას აძლევდა ეგვიპტეს გაეგრძელებინა თავისი ზღვის სრუტეებისათვის და ეგვიპტის ზღვის სრუტეში მიმავალი გზებისათვის. ეგვიპტეს ეკუთვნოდა ზოგიერთი საზღვრის გარეშე, რომელიც მისმა მმართველებმა ააგეს კუნძულებზე, ატიკაში და ბალკანეთის საბერძნეთის სხვა ადგილებზე. ეგვიპტის პტოლემეაიოსებს აძლევდა საშუალებას შეექმნათ მუხრანის საზღვრისათვის ელინისტური ეგვიპტე იყო ერთ-ერთი საზღვრისათვის (აფრიკულ სამფლობელოებად) და ეგვიპტის გარეთ არსებულ ტერიტორიად. ნილოსის ველზე ეგვიპტე იყო ერთი პოლიტიკა, დანარჩენ ნაწილში კი – მეორე.

პოლიტიკა
მმართებ
სპარსეთის
მმართებ და
მმართებ

ალექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალებისა და მისი ვეებერთელა იმპერიის დაშლის შემდეგ ეგვიპტის მმართველობა წილად ზედა მის ერთ-ერთ დიადოხოსს პტოლემეაიოს ლაგეს. ძვ.წ. 305 წ. მისი

Энциклопедический справочник, т. I, гл. 490.

შეკითხვის მეშვედ გამოცხადებით საფუძველი ჩაეყარა პტოლემე-
ბის ანუ (ლაგედაიონია) ბერძნულ-მაკედონური წარმოშობის¹ და
ტიის (ძვ.წ. 305-30 წ.) პატონობას ამ უძველეს ქვეყანაში. ამრ
ელისისტურ სახელმწიფოებს შორის მკვიტე ყველაზე სიცოცხ
სუნარიანი აღმოჩნდა. ახალი სამეფოს დედაქალაქი გახდა ალექ
დრე მაკედონელის მიერ დაარსებული ქ. ალექსანდრია, რომე
ელისისტური სამყაროს უმსხვილეს პოლიტიკურ და კულტურ
ცენტრად გადაიქცა. როგორც ითქვა, ძვ.წ. III ს. პტოლემეაოს
მკვიტე ერთ-ერთი ძლიერი სახელმწიფო იყო. მმართველი დინა
სტიის სახელია შვედის სამხრეთით დიდ ტერიტორიებს ფლობდა.

¹ ამ დროისთვის დამპყრობელი იყო პტოლემეოსის I სიკერის (გაბაშის) ალექსანდრე დიდის ერთ-ერთი სარდალი, რომელმაც ეგვიპტის შიდაოლქო მხოლოდ ძე. 323 წ. პნ თავი შეუდგა გამოცემა ძე. 305 წ. და თავი მართავდა ძე. 283 წ.-მდე. მის დროს ეგვიპტეში შეიერთა კირენაიკა, სირია და კიპროსი (Beinson Г. Пранители эпохи эллинизма, в нем, М., 1982; Bavan E.A. History of Egypt under the Ptolemaic dyn., L., 1927).

მათი თქუპაცია. მაგრამ ეგვიპტეში მომზადარი აჯანყების გამო
დაქსოვისი თავისი ჯარებითურთ უკან დაბრუნდა და დაკავებუ-
რეაქტორიები კვლავ სელეკციანთა ხელში აღმოჩნდა.

უიპტის სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალი და ეგვიპტე მათთან დაკარგა თავისი ზღვისიქითა ტერიტორიები.

გამდებულმა საგარეო ომებმა და გაუთავებელმა დინასტიამ შუღლმა პტოლემეოზების ეგვიპტე ისე დაასუსტა, რომ ნასტიკის უკანასკნელი წარმომადგენლის კლეოპატრა VII-ის თელობის ხანაში (ძვ.წ. 51-30 წწ.) იგი რომის სახელმწიფოს მთავარ მიმწოდებლის როლს ასრულებდა. მართალია, ტემ, რომელიც ევრობოდა რომის საგარეო-პოლიტიკურ მხატვრას. უფრო დიდხანს შეინარჩუნა თავისი დამოუკიდებლობა, ვიდრე მაკედონიის, პერგამონისა და სელევკიანთა სამეფო, მაგრამ კლეოპატრა VII ჩაბმული აღმოჩნდა რომში მიმდინარე პოლიტიკურ ბრძოლაში. ანტონიუსის ფლოტის აქციუმის კონტრადაპარცების შემდეგ, მმასთან ტახტისათვის ბრძოლით დასუსტდნა კლეოპატრა VII-მ თავი მოიკლა ძვ.წ. 30 წ. ოქტავიანუს გუსტუსი) ჯარების ეგვიპტეში შესვლის შემდეგ. ეგვიპტის დასაღებულმა სახელმწიფომ შეწყვიტა თავისი არსებობა და რომის მადგენლობაში შევიდა, როგორც ერთ-ერთი მისი პროვინცია¹.

საელევკიანთა
სახელმწიფოს
საბაბამო
პრომინენციების
სახელმწიფო

თავისი ვრცელი ტერიტორიითა და ლი შინაგანი სტრუქტურით ელინის სამყაროში გამოირჩეოდა სელევკიანთა მეფე. იგი დააარსა სელევკე „ნიკატორ („ძლევა მოხილმა“) ძვ.წ. 358-280 წწ.

ლევკე ალექსანდრე მაკედონელის არა მარტო პირადი მცარამედ მისი ერთ-ერთი სახელგანთქმული სარდალიც იყო. მისი გამოიჩინა პიდასპესთან ბრძოლის დროს. ალექსანდრეს გარდაულების შემდეგ მან მოაწყო ახალი ლაშქრობა ინდოეთში, სრამდენიმე სამეფო არსებობდა. მათ შორის ყველაზე გააღეს

¹ Африка. Энциклопедический справочник, т. I, გვ. 490. დაწერილია იხ. პოლონელი ორიენტალისტის Krawczuk A., Kłopot Wroclaw, 1969 (არსებობს მისი თარგმანი რუსულ ენაზე, შეცვლილი სართი A. Кравчук, Закал Птолемея, М., 1973).

სამეფო, რომელსაც ჩანდრაგუპტას (ბერძნულად სანდრაკი-მასტია მართავდა. ჩანდრაგუპტამ თავის ძალაუფლების ქვეშ რაჯის სამფლობელოს მოუყარა თავი. სწორედ ჩანდრაგუპტის სამეფოზე მოპოვებული გამარჯვების შემდეგ, მან მიიღო სპარტის საპატიო ეპითეტი. მაგრამ სამეფოს დასაუღლო ნაწილში რომელმაც ვითარებამ აიბულა სელევკე, დამარცხებულთან სამეფო საპატიო ზავი, რომელიც ძალიან ხელსაყრელი იყო ჩანდრაგუპტის ინდოეთის მეფემ შეინარჩუნა თავისი სამფლობელო-მეფობა ინდოელმა სელევკეს 500 საბრძოლო სიბილო ასუქა, მათგანა შევობრიობა და ქალიშვილიც მიათხოვა.

ძვ.წ. ჩანდრაგუპტასთან დადებულმა ზავმა ხელ-ფეხი გაუხ-სა სელევკეს დასაუღლოში, სადაც ის ჯერ კიდევ ძვ.წ. 312 წ. უკ-მ გამარჯვებული იყო პაბილონის სატრაპიაში, ხოლო იპსოსთან ბრძოლის (ძვ.წ. 301 წ.) შემდეგ მას ერგო სირია, მესოპოტამია, სპარტა და მცირე აზიის სამხრეთი ნაწილი. ამრიგად, სელევკეს ჯარსკარებული სამეფო მოიცავდა აქემენიანთა სამფლობელო-მეფობის ნაწილს. მისი სახელმწიფოს დედაქალაქი გახდა ანტიოქია სირიაში. იგი იყო იმ საქარაზნო გზების საბოლოო პუნქტი, რომელიც ერთმანეთს უკავშირებდა ინდოეთსა და ჩინეთს დასაუ-ღლო სელეთაშუა ზღვისპირეთის ქვეყნებთან. ანტიოქიის ნავსადგუ-მ იყო ზღვისპირა სელევკია.

სელევკიანთა სამეფო დიდ სივრცეს მოიცავდა და ამიტომ მის დასაღებულს სხვა დიადლობებზე უფრო მეტად შეეძლო თავი დაეკარგა დიდის შემკვიდრედ ჩავთვალა. მას სურდა აღედგინა მამის იმ საზღვრებში, რომელშიც არსებობდა იგი ალექსანდრეს სივრცულში. ამ მიზნით მან ილაშქრა ევროპაში (თრაკია-მაკედო-ნიაში) რათა ისინიც შეეერთებინა. სამეფოს აზიური სამფლობელო-მეფობა დაუტოვა თავის შვილის ანტიოქე I-ს (ძვ.წ. 280-261 წწ.). მან სელევკემ თავისი ოცნება ვერ შეისრულა. მაკედონია ხელ-მეფობა ჩაიგდო. ლაშქრობის დროს იგი მუხანათურად მოკლა ეგ-ვიპტის მეფის მმამ ევროპის ნაპირზე.

**საგარეო
პოლიტიკის
პრობლემატიკა**

სელეკციანთა სამეფოს დიპლომატიის საგარეო ურთიერთობებში სელეკციანთა და მისი შვილის ანტიოქე I-ის მეფობის დამყარება ჩამოყალიბდა. მათვე რამდენიმე ათეული წლით საზღვრეს ამ სახელმწიფოს დიპლომატიისა და საგარეო ურთიერთობების ძირითადი მიმართულებები. თავისი სამეფო სელეკციანთა 72 ოლქად, რომლებსაც ისევე როგორც აქემენიანთა ბატონობის პერიოდში სატრაპიები ეწოდებოდათ, თითოეულ მათგანს სატრაპი ანდა სტრატეგი მართავდა. სტრატეგებს ემორჩილებოდნენ პიპრები. სელეკციანთა სამეფოს საგარეო პოლიტიკა აქტიურ ხასიათს ატარებდა სამ რეგიონში: სამხრეთ სირიაში, მცირე აზიაში და მოსაველეთით, ისინი აწარმოებდნენ შეურიგებელ ბრძოლას პტოლემაიოხების ეგვიპტის წინააღმდეგ სამხრეთ სირიაში, რათა ეს პტოლემაიოხების მხარე თავიანთი გავლენის ქვეშ მოექციათ. სწორედ ამ ნაწილში გადიოდა მნიშვნელოვანი საქარავნო-სავაჭრო გზები, ხოლო მისი სანაპიროზე მდებარეობდა მნიშვნელოვანი სასაღვურო. სირიის ჩრდილოეთით წარმოიქმნა მთელი რიგი დასახლებული სახელმწიფოები: პერგამონი, ბითუნია, კაპადოკია, სტო, რომლებთანაც სელეკციანებს მეტად დამატული ურთიერთობები ჰქონდათ. სელეკციანთა სამეფოს განსაკუთრებით ხშირად, თავის თავდასხმებით, აწუხებდნენ გალატიელები. გალატიელთა დამოუკიდებელი ოლქი მდებარეობდა ფრიგიის ჩრდილოეთით. აღმოსავლეთით ამ სახელმწიფოს ხშირად უხდებოდა ცენტრალური აზიის მომთაბარე ტომების შემოტევების მოგერიება, რომლებიც ვახაჩელებით გახშირდა ძვ.წ. III ს-ში.

ძვ.წ. II ს-მდე „დიდი აბრეშუმის გზის“ მეშვეობით სელეკციანთა სამეფოს სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა დამყარებული ინდოეთთან, არაბეთთან, ჩინეთთან. ეს გზა აკავშირებდა ერთმანეთთან აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთს შორეულ აღმოსავლეთით სელეკციანთა სურვილი, დაემყარებინათ კონტროლი სავაჭრო-საზღვაო გზებზე, იწვევდა მათ დაპირისპირებას პტოლემაიოხების ეგვიპტესთან.

სახელმწიფოს დიპლომატიის მოღვაწეობას და საგარეო ურთიერთობებს მიმართულებებს განსაზღვრავდა ქვეყნის საზღვრების უცხოელების ინტერესები. უკვე ანტიოქე I-ის ძვ.წ. 278-277 წწ. სირიაზე მებრძოლთა მცირე აზიაში გალატიელებთან გამარჯვების შემდეგ მან მიიღო გადაწყვეტილება (სოტერ) ტიტული. გალატიელების მიმართ მან გამოიყენა საბრძოლო სპილოები, რომლებმაც ვახაჩელები როლი შეასრულეს გამარჯვების მოპოვებაში. სამაგიეროდ სელეკციანთა მკაცრი პოლიტიკის შედეგად მაკედონიის მეფის ანტიგონე გონატის აქტიური მხარეობისა, ანტიოქე I-მა პტოლემაიოხებთან ბრძოლაში (პირველი სირიის ომი) წარმატებებს ვერ მიაღწია. ამასობაში პერგამონი გახდა დამოუკიდებელი, ხოლო დაახლოებით ძვ.წ. III ს. შუა წლებში ცენტრალური ხელისუფლებისაგან გამოყოფას ცდილობდა პატრიკა და პართია.

**სირიის
საგარეო-პოლიტიკური
პრობლემატიკა**

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შორეულ სელეკციანები (სელეუკე I და ანტიოქე) თავიანთი საგარეო პოლიტიკაში უფრო მეტ ყურადღებას უთმობდნენ სირიის სატრაპიებს, მაგრამ შემდეგ მათი მთელი დიპლომატიისა და საგარეო-პოლიტიკური საქმიანობა ძირითადად მიმართული იყო დასავლეთისაკენ. აღმოსავლეთ სატრაპიებს კი, ისინი გააძლიერეს, როგორც შემოსავლის წყაროს. აქედან მიღებული შემოსავალი ხმარდებოდა დასავლური პოლიტიკის გატარებას. ბერძენი მაკედონურ მოსახლეობას აღარ სურდა შერიგებოდა არსებულ სეკონდარობას. გარდა ამისა აღმოსავლეთ სატრაპიებზე გახდა ცენტრალური აზიის მომთაბარე ტომების თავდასხმები. შექმნილი ვითარებამ ხელი შეუწყო პატრიის ტერიტორიაზე დამოუკიდებელი სამეფოს შექმნას. ისტორიაში იგი ცნობილია ბერძნულ-სახელმწიფოს სახელწოდებით.

როგორც აღვნიშნავთ, იგი პართიაშიც, რომლის სატრაპია ანტიოქე I-მა დაამარცხა არშაკმა და სატრაპიასაც დაუფლდა. ასე შეიქმნა სელეკციანთა ყოფილ აღმოსავლურ ტერიტორიაზე ორი დამოუკიდებელი ელინისტური სახელმწიფო. ანტიოქე II-ის (ძვ.წ.

261-246 წწ.) სიკვდილის შემდეგ დიდი ძვრები და დინასტიკური ბრძოლები გაიმართა თვით სელევკიანთა სამეფოშიც. ამით დაგებულა პტოლემეოს III-მ¹ და დაიწყო სირიის ყველა მნიშვნელოვანი ქალაქი, მათ შორის დედაქალაქი ანტიოქიაც მდ. ოროსის სელევკე II-მ (ძვ.წ. 246-225 წწ.) დიდი მცდელობის შემდეგ მოახერხა სამეფო ძალაუფლების აღდგენა. დაპლატონური მოღვაწეების გზით, პონტოსა და კაპადოკიის მმართველებთან მან დოკუმირი და უკვიპტის მიერ წართმეული ტერიტორიები უკან იბრუნა. მაგრამ მან ვერ შეძლო სელევკიანთა სამეფოს მთელი საზღვაო ბაზის სელევკიისა და სხვა ნაესადგურების დაბრუნება. ვიხილავთ მმართველობის დარჩენილი დრო მან თავის უმცროს ძმას ანტიოქე ვიერაკსთან ბრძოლას მოანდომა. ვიერაკსი საკუთარმა ძმისძვირებლებმა მოკლეს, ხოლო სელევკე II მალე გარდაიცვალა.

ანტიოქე III დიდის, სელევკე III-ის მცირე ხნის მმართველობის შემდეგ ტახტი დაისაკუთრა სელევკე II-ის უმცროსმა შვილმა ანტიოქე III-მ (ძვ.წ. 242-187 წწ.). მისი მეფობის დროს სელევკიანთა სახელმწიფოს ძლიერებისა და გაფორმებისათვის ამავე დროს ეს პერიოდი სელევკიანთა სამეფოს დასაწყისადაც მიიჩნევა. ანტიოქე III-ის მეფობის პირველ წლებში პოლიტიკური ვითარება ქვეყანაში მეტად რთული იყო. მცირე აზიაში ძალაუფლება ეკუთვნოდა აქაიას, რომელიც ანტიოქეს ნათესა იყო და სელევკიანთა სამეფოს ტახტზე პრეტენზიას აცხადებდა. საბოლოოდ დიპლომატიური მოლაპარაკების შედეგად მან უბრძოლველად დაუთმო ტახტი ანტიოქეს, რის სანაცვლოდ სამართავად მიიღო მცირე აზია. მას იგი მართავდა როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო.

ამავე დროს აღმოსავლეთში ცენტრალური ხელისუფლების ნაადრევად შეიარაღებული გამოსვლა მოაწყო მიდიის სატრაპა

¹ თავის გამარჯვებების აღსანიშნავად მან ააგებინა შესანიშნავი ტაძარი ნემო (Дрийзен И.Г. История эллинизма, пер. Э. Циммермана, т. I. История эллинизма, гл. 28).

მისმა ძმამ ალექსანდრემ, რომელიც პერსიიდან მართაუბრით III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა.

ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა.

ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა.

² რომელიც პერსიიდან მართაუბრით III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა. ანტიოქე III-მ ეს გამოსვლა ჩაახშო და კვლავ სამხრეთის მიუბრუნდა.

და მისი დახმარებით ხელში ჩაიგდო სირიის სამხრეთი, ფინიკია, პალესტინა. მოგვიანებით მან შეიერთა მცირე აზიის ის ტერიტორიებიც, რომლებიც პტოლემეაოსებს ეკუთვნოდათ, სწორედ დროს ანტიოქე III შეეჯახა რომს. ანტიოქე III-ს ამ დროს დაპყრობილი ჰქონდა ირაკია და საბერძნეთში მხარს უჭერდა ლას, ვინც რომის მოწინააღმდეგე იყო. რომაელებიც, თავის მხრივ, ემზადებოდნენ ანტიოქესთან საბრძოლველად. ძვ.წ. 192 წ. დაიწყო უშუალო საბრძოლო მოქმედებები. ბრძოლა მიმდინარეობდა საბერძნეთის ტერიტორიაზე, სადაც გადავიდა სელევკიანთა ჯარი. მოპილში ანტიოქე III-ის ჯარი დამარცხდა. ბრძოლამ გადაინაცვლა მცირე აზიაში. აქ ანტიოქე III-ის ჯარი საბოლოოდ იქნა განადრებული – ძვ.წ. 190 წ. მაგნესიასთან. ანტიოქე III-ს აღარ ჰქონდა ომის გაგრძელებისათვის და მან მიიღო რომაელებისაგან კარნახები პირობები. უარი თქვა მცირე აზიაში ყველა სელევკიანთა სამფლობელოზე. რომს გადაეცა ყველა საბრძოლო გემი, 10-სა, აგრეთვე საბრძოლო სპილოები, 12 წლის განმავლობაში სელევკიანებს რომაელებისათვის უნდა გადაეხადათ 15000 ტალი კონტრიბუციის სახით¹.

საზავაო
პროტოკოლი
და დიპლომატია
ანტიოქე IV-ის
მეფობის ხანაში

ფინანსურმა სიძნელეებმა აიძულა ანტიოქე III, ქვეყნის ტაძრები გაემარცხა. მაც, თავის მხრივ, გამოიწვია ადგილობრივი მოსახლეობის აჯანყება. ამ აჯანყებამ იმსხვერპლა ანტიოქე III. მისი

უდიდესი შემდეგ ბაქტრია გამოეყო სელევკიანთა სახელმწიფოს. მიიყვანა პერსიდა, არეულობა დაიწყო ბევრ რეგიონში. მისი შემდეგ ანტიოქე IV ეპიფანე „გამოჩენილი“ (ძვ.წ. 175-164 წწ.) გორაკი და ფრთხილი პოლიტიკის გატარებით შეეცადა აღედგინა სელევკიანთა ძალაუფლება. მართალია, მან ორჯერ ილაშქრა ვიპტეში და დიდი ნადავლი და წარმატებაც მოიპოვა, მაგრამ ვიპტის შეერთების მცდელობა მარცხით დასრულდა. რომი თავის

¹ История Древнего Рима, изд. 2-ое, под ред. В.И. Кузищина, 1982, гл. 96.

სხელთაშუა ზღვის რეგიონის მდგომარეობას. მან იცოდა, რომ ტერიტორიის გაერთიანება ერთი ხელისუფლების ხელში, მას საფრთხეს შეუქმნიდა და ამიტომ ამ პროცესს აღმდეგებოდა. რომს არ სურდა ეგვიპტისა და სელევკიანთა გაერთიანება.

სელევკიანთა სამეფოს არსებობის ბოლო ათწლეული დინასტიური შიშის მიმდინარეობდა. ამან საბოლოოდ დააქუცმაცა სახელმწიფო. სელევკიანთა სამეფოს დასუსტებით ისარგებლა პართიამ, რომელმაც ზედიზედ სელევკიანების აღმოსავლეთი პროვინციები (სირია, სირ, მესოპოტამია, ელამი) დაიპყრო. სელევკელების ბატონობა მხოლოდ საკუთრივ სირიის ტერიტორიის ფარგლებში შემოიფარგლებოდა. შექმნილ გარემოებას ამ დინასტიის მემკვიდრეები არ ეგუებოდნენ და დაკარგულის დაბრუნებას ცდილობდნენ. მაგალითად, დემეტრე II-მ და ანტიოქე VII-მ (ძვ.წ. 129 წწ.) არაერთხელ ილაშქრეს პართიის წინააღმდეგ. ანტიოქე VII-ს თავის ლაშქრობის დროს მესოპოტამიის და მიდიის პოლისების მოსახლეობაც ეხმარებოდა. მათი დახმარებით სირიის სამეფო დაამარცხა. ევლავ შემოიერთა მესოპოტამია და მიდია, ერთხანს პართიის ტერიტორიაზეც კი შეიჭრა, ვიპტის გაკეთება ვერ შეძლო. საბოლოო ჯამში ანტიოქე VII-მ დაპყრობილი მოსახლეობის კარგად ორგანიზებული მსხვერპლი გახდა. ის ტერიტორიები, რაც მან დაიპყრო, პართიას დაუბრუნა. ანტიოქე VII-ის მოკვლის შემდეგ, სელევკიანთა სამეფოში დინასტიური ომები განახლდა. ამ ბრძოლებში შეიჭრა ქვეყნის მმართველებიც ჩაერივნენ. ძვ.წ. 83 წ. სელევკიანთა სამეფოს ნამსხვრევებს დროებით არმენიის მეფე ტიგრან II დაეხმარა, მაგრამ 20 წლის შემდეგ რომაელებმა ტიგრან II დაამარცხეს და ძვ.წ. 63 წ. სირია რომის ერთ-ერთ პროვინციად გადაქცევიდა.

სელევკიანთა სამეფოს სიცოცხლის უუნარობა აიხსნება მისი დასუსტად ვრცელი ტერიტორიით, რომელიც აძნელებდა ქვეყნის მართვას ერთი ცენტრიდან, მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობით.

ბის დიდი სიჭრელით (ამ სახელმწიფოში თავმოყრილი ხალხი ლაპარაკობდნენ სხედასხვა ენაზე და იმყოფებოდნენ ისტორიკულ განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე), და საზღვრების დიდი რაოდენობით, რაც ართულებდა მათ დაცვას მომთაბარე, თუ მეტრის სულსკვეთების მქონე მეზობლების გამუდმებული შემოჭრისაგან.

უკანასკნელი სელევკიანების წარუმატებლობა მნიშვნელოვნად რომის პოლიტიკამაც განაპირობა. რომი არ მალავდა მისწრაფებას გაეთიშა სელევკიანთა სამეფო და მხარს უჭერდა წინააღმდეგ შექმნილ ყველა მტრული ძალების კოალიციებს. სწორედ პოლიტიკურმა სისუსტემ და ქვეყნის შიგნით მზარდმა რყევამ ასევე ხელი შეუწვევს სამეფოს დამოუკიდებლად რომის უნარის დაკარგვას და გადაქცევას რომის ძალაუფლება ქვემდებარებულ ტერიტორიად.

მეორე პუნიკური ომის დამთავრების შემდეგ

მაკედონიის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია

მაკედონიისა და საბერძნეთის საერთაშორისო ურთიერთობები

მეორე პუნიკური ომის დამთავრების შემდეგ რომის რესპუბლიკა იწყებს აქტიური საგარეო პოლიტიკის გატარებას ელინისტური სახელმწიფოების მიმართ. უკვე III ს-ში და ახ. წ. I-ის ნახევარში იწყება მისი სამხედრო შეჭრის მაკედონიასთან, ელინისტური სისტემის აღმოცენებამ საბერძნეთში და მაკედონია ამ ახალი სამყაროს შედარებით მეორეხარისხის რეგიონად აქცია. მაკედონიის ეკონომიკური და სამხედრო სუსტობა გაცვილებით უფრო მცირე იყო სელევკიანთა და პტოლემახების სახელმწიფოებთან შედარებით. ელადა და ცეკლადი, რასაც ხელს უწყობდა ბერძნების მასობრივი გადასახლება აღმოსავლეთში. ამას მოჰყვა საეკონომიკური და სამხედრო ეკონომიკური ცენტრების აღმოცენება. საბერძნეთი მაკედონიისა და სხვა ელინისტური ქვეყნების მხრიდან დაჩეუბების მუდმივ საფრთხეს წარმოადგენდა. ძვ.წ. III ს-ის მიწურულს საბერძნეთში საკმაოდ საქმევში რომიც სულ უფრო ხშირად ერეოდა. აღმოსავლეთთან ეკონომიკური კავშირის გაფართოებამ და მისი ნახევარკუნძულის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარე ქალაქების შესვლამ რომის კონფედერაციაში, რომის პოლიტიკას ალუძრა სურვილი გაბატონებულიყო ადრიატიკის სანაპიროზე.

ილირიელი ომების და მაკედონიის ომები

ილირიელი ომები რომის რესპუბლიკას ემეზობლებოდნენ ბალკანეთის დასავლეთი სანაპიროზე. ისინი ცხოვრობდნენ სამხედრო დემოკრატიის პირობებში. რომის რესპუბლიკის შესვერებმა ხელზე დაიხვეს ბერძენი და რომაელი ვაჭრების ბრძოლები და უკმაყოფილება, და მეტობრე ილირიელებით დაპყრობა მათ წინააღმდეგ საომარი მოქმედება. უკვე ძვ.წ. 229 წ. ილი-

რიელთა წინააღმდეგ რომის რესპუბლიკამ გაგზავნა თავისი
ტი და გაანადგურა სანაპიროზე მდებარე ილირიელების გამა-
ლი ქალაქები. დამარცხებულმა ტომებმა რომის მოხარკეობა
რეს. ამ სამხედრო მანევრით რომაელებმა დაამყარეს თავიანთი
ლიტიკური გავლენა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის დასავლეთ
წილში მდებარე ბერძნულ ქალაქებზე. მათი სახით რომმა მ-
მნიშვნელოვანი დასაყრდენი პუნქტები აღმოსავლეთში შეი-
შედწევსათვის. გარდა ამისა, ამ მანევრით რომის რესპუბ-
მაკედონიას მოუსპო ადრიატიკის ზღვაზე გასვლის საშუალება.

მაკედონიის
მეორე ომი

რი სელევკიანთა სახელმწიფოსთან რომის წინააღმდეგ, მაკედ-
ის მეფე ფილიპე V-მ და სელევკიანთა მეფე ანტიოქე III-მ,
გებლეს რა ეგვიპტის ტახტზე მცირეწლოვანი პტოლემეოსის
ასვლით, გადაწყვიტეს მოეხდინათ გავლენის სფეროების ახალ
დანაწილება აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთში. ამის თ-
ზე მათ შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომელიც კონკრეტულ
გულისხმობდა როგორც ეგეოსის ზღვაში ეგვიპტის კუთვნილ
ძულების, ისე მცირე აზიის, ფინიკიის და სხვა ტერიტორიების
ნაწილებას. მაგრამ ხსენებული ხელშეკრულება არ გულისხ-
მოკავშირეთა ერთობლივ სამხედრო მოქმედებას. უფრო მეტი-
თი დიპლომატიური და საგარეო პოლიტიკური ნაბიჯები ხაზს
ვამდნენ მათ შორის უნდობლობის არსებობას. ფილიპე V-ის
ბერძნული ქალაქების დაპყრობამ და პერგამონის სამეფოს კ-
ცვამ შექმნა იმის საშიშროება, რომ მაკედონია გადაქცე-
მლიერ სახელმწიფოდ ეგეოსის ზღვაზე. ამ გარემოებამ აი-
პერგამოსი, როდოსი, ათენი და სხვა ქალაქები გამოსულიყვნენ
კედონიის წინააღმდეგ. ასე ჩამოყალიბდა ეგეოსის ზღვის აუზში
ტიმაკედონური სამხედრო კავშირი. ფილიპე V დამარცხდა პ-
მონ-როდოსის კავშირის წინააღმდეგ ომში ძვ.წ. 201 წ. გადამ-

¹ Ковалев С.И., дасახ. ნაშრ., გვ. 216.

სხვათა ბრძოლა გაიმართა ბიოსის კუნძულთან. მაკედონიის
რესპუბლიკის და მისი სამხედრო დასუსტებით ისარგებლა რომმა
დამარცხდა დაეწყო ომი ფილიპე V-ის წინააღმდეგ. ერთდროუ-
რად რომის სენატმა გაგზავნა ანტიოქე III-თან სპეციალური ელ-
ჩი, რომელსაც უნდა უზრუნველყო სელევკიანთა სამეფოს ჩაუ-
ბრუნების დაწყებულ ომში.

რომელთა ელჩებმა დაითანხმეს ანტიოქე III ნეიტრალიტეტის
პოლიტიკა რის სანაცვლოდ ამ უკანასკნელს ხელთ უნდა ევდო კე-
სარაღმად რომმა შეკრა კავშირი როდოსისა და
პერგამონის სამეფოებთან. ამ კავშირმა თითქმის შეუთხვამი საუკუნე
მანამდე და გადამწყვეტი როლი შეასრულა რომაელთა ბრძოლაში
მონ-როდოსის წინააღმდეგ.

შამოსი
მეორე ომი

ძვ.წ. 200 წ. რომაელები გადმოსხდნენ
საბერძნეთის სანაპიროებზე და დაიწყეს
სვლა მაკედონიისაკენ, რომლის სანაპი-
როებზეც მდებარეობდა იყო მოკავშირეთა ფლოტის მიერ ორი წლის
მანძილზე შედეგად. რომაელებმა მიაღწიეს არსებით წარმატე-
ბას მაკედონიის მეფის ფილიპე V-ის მდგომარეობა განსაკუთრე-
ვით მძიმე მდგომარეობაში შეიქნა, როდესაც რომის მხარეზე გამოვიდნენ
როდოსი (ძვ.წ. 199 წ.) და აქაიელი (ძვ.წ. 198 წ.) კავშირე-
ბები. წინააღმდეგობის შორის გადამწყვეტი ბრძოლა გაიმართა თუ-
რათა ბორცვიან ადგილას, კინოსკეფალესთან („ძაღლების თავე-
თის მთაზე“ ძვ.წ. 197 წ. მოკავშირეებს შორის არ იყო ერთიანი აზრი
მთაზე, თუ როგორ ემოქმედათ შემდგომში. რომის სენატის
მხრიდან წვერი და ეტოლიელები ომის გაგრძელებას მოითხოვ-
დნენ, მაგრამ საბოლოოდ გადაწყდა, რომ რომაელმა სარდალმა ტი-
მიოლამინუსმა, რომელიც არა მარტო ნიჭიერი სარდალი, არა-
მარტო წარმატებული დიპლომატიც იყო, ფილიპე V-ს შესთავაზა ომის
დასრულება ისეთი პირობებით, რაც მაკედონიის მეფისათვის მისაღება
დასაშვანად იქნებოდა. მაგრამ საზავო პირობები კი ასეთი იყო: ფილიპე V-ს უარი უნ-
და ეთქვა ყველა იმ სამფლობელოზე, რომელიც მაკედონიის საზ-
ღვისპირა გარეთ მდებარეობდა. მასვე უნდა გადაეხადა რომისათვის

ფულადი კონტრიბუცია 1000 ტალანტის ოდენობით¹, გარდა ამისა საზავო პირობები ითვალისწინებდნენ მაკედონელთა მიერ ვკონტყვედწადებულის უკან დაბრუნებას, მთელი სამხედრო ფლოტის გადაცემას (6 გემის გამოკლებით) და მაკედონიის ჯარის რაოდენობის შემცირებას 5 ათას კაცამდე. ერთ-ერთი მოთხოვნა ფილიპე ართმევდა იმის უფლებას, რომ დაეწყო ომი, რომის ნებართვის გარეშე. ფაქტობრივად მაკედონიას ერთმეოდა დამოუკიდებელი სახელმწიფო პოლიტიკის წარმოების უფლება, და ბოლოს ფილიპე V-ს და ეცნო ბერძნული ქალაქების თავისუფლება. ეს პუნქტი ხელმოწერების ყველაზე მძიმე მოთხოვნა იყო, რადგანაც მას მაკედონიის უნდა მოეცია თავის ვიწრო საზღვრებში. ძვ.წ. 196 წ. ტიტუს ფლამინიუსმა საჯაროდ განუცხადა ბერძნებს, რომ იგი და რომაელები სენატი ბერძნულ ქალაქებს უბოძებენ თავისუფლებას. მაგრამ, ნამდვილში, ეს უფრო მოტყუებას ჰგავდა, რადგან მაკედონელ ბატონობა რომაელთა ბატონობით იცვლებოდა. რომაელმა ლეგიონერებმა მრავალი ბერძნული ქალაქი ააოხრეს და გააჩანაგეს.

სალაპინიანის საფუძვლის ურთიერთობა რომის რომაულმა იმპერიამ ძვ.წ. 197 წლიდან რომის რესპუბლიკის (სციპიონი, კატონი) ესპანეთში აწარმოებდა დამაპყრობინებელ ომებს იბერიის ტომებთან, მაგრამ მათი დამორჩილება მხოლოდ ძვ.წ. 179 წ. შემდეგ ტიბერიუსმა სემპრონიუს გრაქუსმა, ომებმა ესპანეთში დიდი მატერიალური ზღაპრები შეათქმეს, რამაც რომის რესპუბლიკის წინსვლა აღსაყვამით დროებით შეაჩერა. ამ შეფერხებით ისარგებლა სელევკიანთა მეფე ანტიოქე III-მ და დაიწყო საომარი მოქმედება მცირე აზიის დასავლეთ ნაწილში.

მისი მმართველობის წლებში სელევკიანთა სახელმწიფო უძლიერესი იყო ელინისტურ სამყაროში და სამართლიანად აცხადებს პრეტენზიას მთელ აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთში ბატონობაზე. პტოლემეაოსების კუთვნილი სამხრეთ სირიის ხელში

¹ Ковалев С.И. Римская внешняя политика после II Пунической войны. — „История Рима“, გვ. 267-268.

მის შემდეგ სელევკიანთა სამეფოს ზურგი უზრუნველყოფილი იქნა ანტიოქე III-მ მცირე აზიის საზღვაო ქალაქების დაპყრობა და მისი მოკავშირეები გახდნენ გალატია და კაპადოკია. სწორედ მათი დახმარებით მან ალყა შემოარტყა პერგამონის სამეფოს, რომელიც გადავიდა თრაკიაში და დააწესა თავისი კონტროლი შავი ზღვის სრუტეებზე. როდოსელებმა ძვ.წ. 179 წ. დახმარებისათვის მის რესპუბლიკას მიმართეს.

რომაელებმა მოსთხოვეს ანტიოქეს გაეთავისუფლებინა მის მიწები დაპყრობილი ბერძნული ქალაქები და ეგვიპტის კუთვნილი ტერიტორიები. ანტიოქემ უარყო რომის მოთხოვნები. ერთდროულად სელევკიანთა მეფემ გაშალა ფართო დიპლომატიური მოღვაწეობა ბერძნული ქალაქების მოსახლეობას შორის. ანტირომაული აგიტაციის შემდეგ იგი ცდილობდა თავის მხარეს გადაებირებინა რომაული ბატონობით უკმაყოფილო ბერძნული ქალაქების მოსახლეობა. მაგრამ ანტიოქემ თავის მიზანს მხოლოდ ნაწილობრივ მიაღწია სირიის მეფეს მიუძღრო მხოლოდ ეტოლიის კავშირი და წერილობითი ქალაქების მოსახლეობა.

ძვ.წ. 188 წ. ზამიის დროს სპასუხო ღონისძიებების მიღების შემდეგ (კავშირის განმტკიცება როდოსთან და პერგამონთან, აქაიას კავშირის გადმობირება) რომის დიპლომატიამ შემლო ავტორიტეტს მაკედონიის მეფე ფილიპე V-ის შეკავება. რომაელებმა შეძლეს ანტიოქე III-ის განდევნა ევროპიდან. რომაელთა არმიას სათავეს ედვინენ მძევი ლუციუს კორნელიუსი და პუბლიუს კორნელიუსი უძღვრები. რომაელთა ფლოტმა როდოსისა და პერგამონის გემების მხარდაჭერით გაანადგურა ანტიოქე III-ის ფლოტი და გააძლიერა ეგვიპტის ზღვაზე. რითაც მიიღო იმის საშუალება, რომ გაეძლიერებინა სახმელეთო ჯარები მცირე აზიის ტერიტორიაზე. ძვ.წ. 190 წ. სელევკიანთა გაიმართა გადამწყვეტი ბრძოლა რომისა და ანტიოქე III-ის ჯარებს შორის. რომაელებმა სელევკიანთა არმია გაანადგურეს.

ძვ.წ. 188 წ. დადებული ზავით ანტიოქე III-მ იკისრა გაიქცა და რომისათვის 15.000 ტალანტი. მისი სამხედრო ფლოტა დაიშალა 10 გემამდე. მან დაკარგა ყველა ტერიტორია მცირე აზიაში და იკისრა, რომ თავის დასაუღლეთის არმიაში არ ეფოლს საბრძოლო სპილოება. მცირე აზიაში განთავისუფლებული ტერიტორიების დიდი ნაწილი რომმა თავის მოკავშირეებს როდოსის პერგამონის სამეფოებს გადასცა¹. პერგამონის მეფეს გადაეცა რეთვე ის მიწები, რომელთაც ანტიოქე III ფლობდა კერძო რომმა შეგნებულად გააძლიერა პერგამონი, მაკედონიის სამაჰირისპიროდ.

ამრიგად, თავის ძველ, ნაცად ხერხზე „დაპყავი და იბატონე“ ზე დაყრდნობით რომმა შეძლო იმდროინდელი ელინისტური სისტემის ორი დიდი სახელმწიფოს, მისი პეტოქეების - მაკედონიისა და სირიის დამარცხება. ამ დამარცხებამ დააჩქარა სელევკიანთა დანგრევა დაშლა. თავისი მნიშვნელობა დაკარგა ეტოლიის კავშირში.

იონი მისიადონიისა
კარიის
მისიადონიის
სამარკონი
პრომონიისა

თმთავარი და მსხვილი პოლიტიკური მოღვაწე პუბლიუს კორნელიუს სციპიონი (აფრიკელი), რომელიც პანიბალზე გამარჯვების დევე რომაელთა შორის ყველაზე პოპულარულიც გახდა. იგი სციპიონის პრინციპსი იყო და თითქმის თხუთმეტი წლის მანძილზე (199-184 წწ.) თავისი მომხრეებით დიდ ზეგავლენას ახდენდა მის საგარეო პოლიტიკაზე. იგი მოითხოვდა რომის მიერ დაპყრობილ ტერიტორიებზე შექმნილიყო მათზე დამოკიდებული სახელმწიფოები, რომლებსაც შეუნარჩუნებდნენ ზოგიერთ დამოუკიდებლობას და მათზე არ გაავრცელებდნენ პროვინციული მმართველობის სისტემას. სციპიონის ეს პოლიტიკა აისახა კართაგენთან პ

¹ История Древнего Рима, гл. 96; Ковалёв С.И., л. 136. ნაშრ., გვ.

მაკედონი, აგრეთვე მაკედონიის და სირიის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლების დროს.

სციპიონისაგან განსხვავებით, ძვ.წ. II ს. 90-იან წლებში ესპანიაში კელტ-იბერების წინააღმდეგ ბრძოლაში გამარჯვებული მარკუს პორციუს კატონი მოითხოვდა დაპყრობილი ტერიტორიები გაეფიქრათ პროვინციებად. მათი მოსახლეობისა და ბუნებრივი სიმდიდრეების ფართო ექსპლუატაციის მიზნით. ესპანეთის მაგალითზე დაამტკიცებდა დაპყრობილი ოლქების პროვინციული მმართველობის უპირატესობას, ხოლო როდესაც სენატში იხილებოდა მაკედონიის მეორე ომის ზავით დაპირობების საკითხი, კატონი მოითხოვდა, რომ ომი მაკედონიასთან ამ ქვეყნის საბოლოო განადგურებამდე მოეხინათ. კამათი საგარეო პოლიტიკის მიმართულების შესახებ ამ ომს დაჯგუფებას შორის ძვ.წ. II ს. 80-იან წლებში სასამართლო პროცესამდე მივიდა. სასამართლოში ორივენი წარსდგნენ. კატონმა თავი გაიმართლა. პუბლიუს კორნელიუს სციპიონ აფრიკელმა, მარკუს სახალხო კრებაზე მის მიმართ წაყენებული ბრალდებები (სამხედრო ნადავლის მითვისების შესახებ) უარყო, მაგრამ იმუდღე-სილი იყო პოლიტიკური საქმიანობისათვის თავი დაენებებინა.

მაკედონიის
მისიადონი და
ფილიპი
V-ის
ფილიპი

ძვ.წ. 170 წლიდან მაკედონია კვლავ რომის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ყურადღების ცენტრში მოექცა. თითქმის მეოთხედსაუკუნოვანი მშვიდობიანი შესვენების პერიოდში ფილიპე V თავისი ქვეყნის სამხედრო პოტენციალის გაზრდას ცდილობდა. ამ ხნის განმავლობაში მან ძლიერი არმია შექმნა, რომთან დადებული ხელშეკრულების თანახმად, მაკედონიას 5 ათასკაციანზე მეტი ჯარის ყოლის მოვლა არ აქონდა. ფილიპე V ყოველ წელს იწვევდა 4 ათას შეიარაღებულს. სათანადოდ წვრთნიდა და სახლებში უშვებდა, შემდეგ კი ახალ შევსებას ღებულობდა. ფორმალურად ხელშეკრულება იმდენად დაცული იყო, რომ ომის საწარმოებლად ფილიპე V-ს დიდძალი სახსარი სჭირდებოდა, ამიტომ იგი გაძლიერებულად ამუშავებდა თავისი ქვეყნის ოქროს საბადოებს. იგი ქმნიდა სამხედრო მასალისა

და ხორბლის მარაგს, ამავრება ქვეყნის ჩრდილოეთ საზღვრისთვისაც ერთმანეთს უპირისპირებდა თრაქიელ ტომებს, ხოლო ძლიერებთან კავშირებს სდებდა. სახელმწიფოს ხაზინის შევსებას ხელს უწყობდა ქვეყნის გარეთ დიდი რაოდენობით ხერხემალი და ლითონის გატანა. ფილიპე V-ს ორი ვაჟი პერიკლი, დემეტრე, რომში იმყოფებოდა მძევლად. მეორე — პერსეუსი მამასთან იზრდებოდა. რომაელთა გეგმები, დაეპირისპირებისა მეტრე მამამისისათვის და ტახტზე აყვანა, წარუმატებლად დამთავრდა. ფილიპე V-ის გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე პერსეუსი, რომელიც აშკარად რომის საწინააღმდეგო საგარეო პოლიტიკას ატარებდა, ეპირისა და ილირიის მიმხრობით იგი შეეცადა ანტირომაული კოალიცია შეექმნა. ამ კოალიციას მიემხრონ ბერძნული ქალაქებიც, რომლებიც უკმაყოფილონი იყვნენ რომისა და ჩარევით მათ საშინაო საქმეებში. პერსეუსის ანტირომაული პოლიტიკა ერთდროულად მიმართული იყო რომის მოკავშირე პერგამონის სამეფოს წინააღმდეგაც. მას შემდეგ, რაც რომის იტყო პერსეუსის ზრახვების შესახებ, ძვ.წ. 171 წ. მან ომი უცხადა მაკედონიას. დასაწყისში იგი მაკედონელთა უპირატეს მიმდინარეობდა. რომაელი დიპლომატები ცდილობდნენ ანტირომაულ კოალიციაში შეეტანათ უთანხმოება. ბერძენი მოკავშირე სანდონი არ გამოდგნენ, ისინი მაშინვე გადავიდნენ რომაელთა გვერდზე, როგორც კი მათ ტერიტორიაზე რომაელთა ლეგიონები მოჩნდნენ. მიტოვებული პერსეუსი ცდილობდა რომთან მშვიდობა მოლაპარაკება გაეხსნა, მაგრამ რომის სენატმა მისი წინადადება უარყო.

გადაწყვეტი ბრძოლა გაიმართა პიდნასთან ძვ.წ. 168 წ. ბრძოლა პერსეუსმა წააგო. იგი დაატყვევეს და რომის საპატარხოში გარდაიცვალა. მაკედონელთა განადგურების შემდეგ რომის სარდალი ლუციუს ემილიუს პაულუსი თავისი საჯარო შეხვედრით გაემართა მაკედონიის მოკავშირეების — ილირიელების, ეპირელების წინააღმდეგ. მან ააოხრა და სრულიად გაანადგურა ილირიელების ქალაქები. დაახლოებით 150 ათასი ეპირელი მონებდა.

პერსეუსის დამარცხების შემდეგ რომაელებმა მოსპეს მაკედონიის სახელმწიფო¹. ერთიანი მაკედონიის სახელმწიფოს მოსპობის შემდეგ შეცვალა რომის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა აღმოსავლეთში. რომისათვის როდოსისა და პერგამონის კავშირის შენარჩუნება საჭირო აღარ იყო. ახლა რომი უკვე მათ გაძლიერებული კი არ ფიქრობდა, არამედ მათ დასუსტებას და დანაწილებას უნდოდა ხელს. როდოსის ეკონომიკური დასუსტების მიზნით, რომის კლასიკური დელოსი „თავისუფალ ნავსადგურად“ („პორტო-ფრანკო“) გამოაცხადა. ამიერიდან აღმოსავლეთთან ვაჭრობა აქედან მიმდინარეობდა. დელოსი გახდა მთავარი ნავსადგური ეგეოსის ზღვაზე და მონათვაჭრობის ცენტრი. როდოსის მნიშვნელობა კი თანდათან უკლებოდა.

ძვ.წ. 146 წ. რომაელებმა ბოლო მოუდეს აქაიელთა კავშირებს მისი მთავარი ცენტრი კორინთო განადგურებულ იქნა. ხოლო მაკედონიის ცნობით, რომელიც ჯარისკაცები კორინთოს ტაძრების გადმოგდებაზე იმ დროის დიდი მხატვრების შექმნილ ტილოებზე გასათელს თამაშობდნენ.

მისახლეობა მონებად გაყიდეს. ასე ჩამოიცილეს რომაელმა კლასებმა მათი მთავარი მეტოქეები. საერთოდ, ყველა ბერძნული ქალაქის კავშირები დაშლილ იქნა. ყოველ ქალაქს სათავეში რომაელი ოლიგარქები ჩაუყენეს. ბერძნული ქალაქებიდან ნომადური დამოუკიდებლობა მხოლოდ ათენმა და სპარტამ შეინარჩუნეს.

¹ История Древнего Рима, т. 96; Ковалёв С.И., в. 1, с. 285.

მეხუთე თავი

ქართული სამეფოების საგარეო ურთიერთობები
და დიპლომატია ძვ.წ. V- ახ. წ.-ით III საუკუნეებში

საგარეო
ურთიერთობები
ძველ აპრიორში

ძვ.წ. VII-VI სს. საქართველოს პირველი ტერიტორიაზე დიდი ცვლილებები მოხდა. VII ს. დამლევს ურარტუს სიძლიერე დაიწყო დასუსტება.

ფოს ბოლო მოუღეს მიდიელებმა, შემდეგ მათმა მეფემ კიაქსარმა თავისი ძლევამოსილი ლაშქრით შემუსრა აგრეთვე ოდესღაც ძლიერესი ასურეთის სამეფო. ძვ.წ. 550 წელს პირველობა ახლმოსავლეთში სპარსელების ხელში გადავიდა. მათმა მბრძანებელმა კიროსმა არა მარტო დაიპყრო მიდიის სამეფო, არამედ ხმელთაშუა ზღვისკენაც გაიკაფა გზა. ახლადწარმოქმნილმა იმპერიამ სათავეში მყოფი გვირგვინის სახელით აქემენიანთა სახელწოდებას მიიღო. სპარსთა იმპერია კავკასიონის ქედამდე ვრცელდებოდა. ამ პერიოდში მოხარკენი ქართველური ტომებიც იყვნენ, ამიერკავკასიის სამხრეთი ნაწილი მე-18 და მე-19 სატრაპიის შემადგენლობაში შედიოდა. ისინი არა მარტო გადასახადებს იხდიდნენ, არამედ სამხრეთ-ბევარასაც ასრულებდნენ. ბერძენი ავტორის - ქეროლემ ცნობით, ქართველური ტომები სპარსელი სარდლების მეთაურობით მონაწილეობდნენ ბერძნებსა და სპარსელებს შორის გამართულ ლაშინის ბრძოლაში.¹

ძვ.წ. IV-III სს. მიჯნაზე წარმოიქმნა ქართლის (იბერიის) სამეფო ფარნავაზიანთა დინასტიით სათავეში. მისი საზღვრები სამხრეთით მდ. არაქსამდე აღწევდა, ჩრდილოეთით კავკასიონის ქედი მიჰყვებოდა. ქართლის პოლიტიკური გავლენა კავკასიის მთიულეთზეც ვრცელდებოდა. მის შემადგენლობაში დასავლეთ საქართველოც შედიოდა. ქართლის სამეფოს დამაარსებელმა ფარნავაზმა

¹ იხ. ქავთარია გ. კოლხეთისა და ქართლის სამეფოების პოლიტიკა დიპლომატია ძვ.წ. VI-II საუკუნეებში. - „ქართული დიპლომატიის ისტორია ნარკვევები“, თბ., I, 1998, გვ. 16.

ქართული დიპლომატიური ნაბიჯი გადადგა და ორიენტაცია ახლო აღმოსავლეთში გაბატონებულ სელევკიანთა დინასტიის მიმართ. ქართლის სამეფო კარზე ფარნავაზის მიერ გაგზავნილმა ელჩებმა „სახურება“ შესთავაზა სელევკიანთა მონარქს, რითაც გაიზიდა მათი მოკავშირე პონტოს მეფის შემოსევის შემთხვევაში.

მაგრამ ძვ.წ. 192-188 წწ. რომის რესპუბლიკასა და სელევკიანთა სამეფოს შორის მიმდინარე ომმა კვლავ შეცვალა პოლიტიკური კონაქტები. დროის მოკლე მონაკვეთში რომმა, გამოიყენა რა ელინისტურ სახელმწიფოებს შორის არსებული წინააღმდეგობანი, რომისა და პერგამონის კავშირზე დაყრდნობით, მიაყენა სამხედრო მარცხი ელინისტური მსოფლიოს ორ ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოს - მაკედონიასა და სირიას. ახლო აღმოსავლეთში სელევკიანთა იმპერიამ არა მარტო მარცხი განიცადა, არამედ დაიშალა. ამ გარემოებამ ვარკვეული გავლენა მოახდინა ქართლის პოლიტიკაზეც. ქართლი პირისპირ აღმოჩნდა ახლად აღზევებულ რომის სამეფოსთან, რომელიც საქართველოს შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროდან ესაზღვრებოდა. პონტოს მეფე მითრიდატე VI ელსტორმა (ძვ.წ. II ს. - 63 წ.) დაიპყრო შავი ზღვის ჩრდილო და აღმოსავლეთ სანაპირო. მათ შორის კოლხეთიც. ძვ.წ. 66 წელს რომელმაც სარდალმა პომპეუსმა დაამარცხა მითრიდატე VI, დაიპყრო კოლხეთი და ქართლში შემოიჭრა. ქართლის მეფე არტაგ-მა რომელმაც სარდალს თავისი ელჩები გაუგზავნა და მეგობრობა შესთავაზა. პომპეუსმა არტაგის წინადადება დიპლომატიურ თამაშად აღიქვა და შემოიჭრა ქართლში¹, სანამ მისი მეფე მომზადებას არ დასრულებდა. არტაგი იძულებული შეიქმნა ზავი დაედო და მძევ-ები შეიღებინა მიცა. რომთან დადებული ზავით ქართლის მეფე მეგობრობასთან ერთად საერთო მტრის წინააღმდეგ ურთიერთდახმარებასაც კისრულობდა. ეს ვალდებულებანი უფრო ცალმხრივი იყო და ფაქტობრივად ხაზს უსვამდა ქართლის ვასალურ დამოკიდებულებას რომისაგან. ანალოგიური ვალდებულებანი პომპეუსმა

¹ რომაელების შემოსვლის საქართველოში გზა სწორედ პომპეუსმა გაუკაზმა (ჯავახიშვილი ივ. თბ., ტ. I, გვ. 205).

თავს მოახვია სომხეთსა და ალბანეთსაც. პონტოს სამეფოს და მუნიციპალიტეტებამ ობიექტურად ხელი შეუწყო იბერიის სამეფო-თანდათან გაძლიერებას, ხოლო ამიერკავკასიის სხვა ნაწილი კი ხანს რომსა და პართიას შორის ბრძოლის ასპარეზად იქცა. იბერიის ხელისუფალნი ცდილობდნენ პართიისა და რომის დაპირისპირება საკუთარი ინტერესებისათვის გამოეყენებინათ. კოლხეთი კი 40 წელს შევიდა რომის ეასალურ პონტოს სამეფოს შემადგენლობაში და თავის ეასალურ დამოკიდებულებას ამ სამეფოს საშუალებით ახორციელებდა.

საპართიამორისო
რეპრეზენტაცია და
დიპლომატია
I-II სს.

აღნიშნულ ხანაში შეიარაღებული მტრისპირება ძველ მეტოქეებს — რომსა და პართიას შორის კვლავინდებურად გრძელდებოდა. ამ კონფრონტაციაში კვლავ მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, თუ ამიერკავკასიის ქვეყნები ვის გვეწვედნენ მოკავშირეობას. რომის აღმოსავლური პოლიტიკა მისი საგარეო პოლიტიკისაგან განსხვავდებოდა. თუ დასავლეთში რომის მმართველებს საქმე ჰქონდათ ბარბაროსთა არაშეფარტოვანებასთან, კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთში, რომაელები მოქმედებდნენ იმის მიზნით, რომ სეროზული მოწინააღმდეგე, როგორც მძლავრი არმიის მქონე პართიის სამეფო. მას ხშირად მოკავშირეობას უწევდნენ საკუთარი სახელმწიფოებრიობის მქონე ამიერკავკასიის სახელმწიფოები, რომლებიც ადვილად არ თმობდნენ თუთხის მოწვევებით დამოუკიდებლობას და რომის დაპყრობით შემოსევის პართიის დახმარებით იგერიებდნენ. ამ გარემოებას შეაქვს როგორც კორექტივები რომის აღმოსავლურ პოლიტიკაში. ამ პოლიტიკის ძირითადი პრინციპი გულისხმობდა, რომის გავლენის გაზრდას ამიერკავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთში მცირე, პართიასთან სწორედ რომის როლის შემსრულებელი, სახელმწიფოების მხარდაჭერის და გადმოხმარების გზით. სწორედ ამიტომ გაიზარდა იბერიის კოლხეთის, ალბანეთისა და არმენიის პოლიტიკური მნიშვნელობა ახლო აღმოსავლეთის საერთაშორისო ასპარეზზე.

თავის მხრივ, ამიერკავკასიის სამეფოები (მაგალითად, იბერია, ალბანეთი) თავიანთი ელჩების მეშვეობით, იმპერატორ ოქტავიანე კლავდუსს სთხოვენ, რომ დაედასტურებინა მისი წინამორბედების (სამეფოსი, კრასუსი) დროს დადებული (თუ განახლებული) ხელშეკრულებები „მეგობრობისა და მოკავშირეობის“ შესახებ¹. იბერთა მხრის მიერ რომაელებთან ელჩობის გაგზავნა კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარებით იყო განპირობებული. იბერია ამ დროს, თავისი სტრატეგიული მდებარეობის გამო, აკონტროლებდა ჩრდ. კავკასიაში გასასვლელსა და აქედან გადმოსასვლელს, დარიალის კარის მეშვეობით, იბერიის მხრიდან ვოევლეთის შეუძლოთ ჩრდ. კავკასიელი მომთაბარეები გამოეყვანათ ამიერკავკასიაში დასახმარებლად, ანდა პირიქით, არ გამოეყვანათ ისინი. მეორე და უმთავრესი კი ის იყო, რომ პართიის მოქმედებით რომს მის წინააღმდეგ იბერიის სახით სანდო მოკავშირე სჭირდებოდა.

გარდა ამისა, თვით იბერიისთვისაც რომი იყო სასურველი მოკავშირე იბერიაში პართიის ექსპანსიის შესაჩერებლად. მას შემდეგ, რაც პართიამ ფეხი მოიკიდა არმენიაში, იგი მეტად საშიში მეზობელი გახდა ქართლის სამეფოსათვის. გარდა ამისა, ქართლის მეფეებს არ ჰკარგავდა, რომ რომის დახმარებით დაიბრუნებდა ორი სოცოქით ადრე არმენიის მიერ მიტაცებულ გუგარეთსა და ხორძეთს. გუგარეთს, მოკლედ, პართია თავისი ხელქვეითი სომხეთის მეშვეობით იყო დაინტერესებული, ხოლო რომი — იბერიისა. სწორედ ამით უნდა აიხსნას იბერიის მეფის მიერ რომში ელჩობის გაგზავნა.

მომდევნო წლებში ავგუსტუსის შემკვიდრე იმპერატორმა ტიბერუსმა სცადა იბერიის მეფის გამოყენება პართიის წინააღმდეგ და მოწოდდა მას შექრდილი არმენიაში (35 წ.). პართიის მეფის კლავდიუს მძლავრი შემოტევის მიუხედავად, ქართველებმა თავიანთი მოკავშირე ალბანელებისა და ჩრდ. კავკასიელთა დახმარებით სას-

¹ ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, გვ. 48.

ტიკად დაამარცხეს პარტიულთა ცხენოსანი რაზმი. მათი სარდალ-
 ოროდი ქართლის მეფე ფარსმან I-მა პირისპირ შებრძოლებას
 სასიკვდილოდ დაჭრა. სომხეთის სამეფო ტახტი ფარსმანის
 მითრიატემ დაიკავა. მაგრამ მალე, რომაელთა ინტერესების
 ლობით, მშებს შორის მტრობამ და შეუღლა დაისადგურა, რას
 მსხვერპლად მითრიატე შეეწირა, რომმა არმენიაზე გავლენა
 კარგა, ხოლო ქართველებმა - სომხეთის სამეფო ტახტი.

რომის იმპერატორ ტრაიანეს მმართველობის პერიოდში (98-
 117) იბერთა მეფე მითრიატე რომის მოკავშირეთა შორის
 მაგრამ ტრაიანეს მეგობრად აღიარეს (117-138) ზეობის დროს
 იბერიის მეფე ფარსმან II მის წინაშე უკვე ქედს აღარ იხრის
 მას ანგარიშს აღად უწყევდა და თავის დამოუკიდებელ პოლიტიკა
 ატარებდა. ერთდროულად ფარსმან II მტრულ გამოსვლებს აწე
 და პართიის წინააღმდეგაც. მხოლოდ მომდევნო იმპერატორ ანტ
 ნინე პიუსის დროს (138-161) ფარსმან II მეუღლითურთ ეწე
 რომში იმპერატორს, რომელსაც იგი დიდი პატივით მიუღია. ქ
 თლის მეფეს რომის კაპიტოლში საღმრთოს შეწირვის ნება მისც
 და დიონ კასიოსის ცნობით, მის საპატივცემულოდ მისი ცხენას
 ქანდაკება დაიდგა მარსის ტაძარში. ეს კი იმას ნიშნავდა, რ
 ქართლის მეფე რომში მიიღეს არა როგორც ვასალი, არამედ რო
 გორც მისი თანასწორუფლებიანი მოკავშირე¹. კოლხეთი კი, პ
 ტოს სამეფოსთან ერთად რომის პროვინციად იქცა და მის საე
 რეო-პოლიტიკურ სფეროში არსებით ცვლილებებს ადგილი
 პკონდა.

¹ უფრო დაწვრილებით იხ. ჯავახიშვილი ივ., დასახ. ნაშრ., გვ. 212-211
 Меликишвили Г.А. К истории древней Грузии, 1959, გვ. 336-331
 ლომოური Б. ქართული პოლიტიკური სამყარო საერთაშორისო ასპარეზ
 ძვ.წ. I და ახ. წ. II სს. - „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები“
 I, თბ, 1998, გვ. 36-62.

მეექვსე თავი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია პართიაში

პარტიის
 სახელმწიფოს
 საზღვარი
 და
 მისი საზღვარი
 რომაელებთან

შუა აღმოსავლეთის ერთ - ერთი ძლიე
 რი სახელმწიფოს - პართიის არსებობის
 პერიოდი - თითქმის ხუთი საუკუნე (ძვ.
 წ. III საუკუნის შუა ხანიდან - ჩვ. წ.
 III საუკუნე) - მეტად მნიშვნელოვანი ეპოქა იყო ამ რეგიონში
 ცხოვრება ხალხების ისტორიაში. სამხრეთ თურქმენისტანისა და
 სომხეთის ნახევრად უდაბნო და მთიან რეგიონებში აღმოცუ
 ხალი სახელმწიფო თავისი გაფურცლების ხანაში მოიცავ
 მართო საკუთრივ ირანის ტერიტორიას, არამედ ძველი ბა
 ხანის (ურაყი), თანამედროვე ავღანეთის, თურქმენისტანისა და
 სომხეთის ტერიტორიების ნაწილსაც.

პართიის პოლიტიკური ისტორია იწყება ძვ. წ. 247 წლიდან.
 პართიის ბერძენთა ნაცვალებთან ანდრაგორთან ბრძოლაში პარსის
 ბაქტრიის კონფედერაციის ბელადი არშაკი პართიაში შეიჭრა და
 ქართლის ბატონობა დაამყარა. არშაკმა მეფის ტიტული მიიღო და
 მხოლოდ ეკურთხა ქალაქ ასაკში¹. ამ სახელმწიფოს აღმოცენებით
 სელევკიდური (სელევკიანთა) ბატონობა აზიაში დამთავრდა.
 პართია, სელევკიანთა სახელმწიფოს დროებითი სტაბილიზაციისა
 და პართიაში ანტიოქე III-ის ლაშქრობის (ძვ.წ. 209 წ.) შემდეგ
 სომხელებმაც იწვნიეს დამარცხება, მაგრამ თავისი სამეფო მათ
 მტრე შეინარჩუნეს.

სამშვიდობო ხელშეკრულების პირობები ზუსტად ცნობილი არ
 არის. მაგრამ წყაროების მოწმობით, ანტიოქე III-ემ პართიის მეფე
 არშაკ II თავის მოკავშირედ აქცია. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ
 სომხელები სელევკიანთა ხელისუფლების უზენაესობას აღიარებ-

¹ Арийзен И.Г., დასახ. ნაშრ., ტ. III, გვ. 182; Момзен, История
 Рима, т. V, გვ. 360.

დუნე, ამრიგად, პართიის სამეფო განაგრძობდა არსებობას, მაგ
სელევკიანთა სამეფოს შემადგენლობაში. ამ ხელშეკრულებით
რობებით, პართიელი დიდებულები უკმაყოფილონი იყვნენ. ეს
დან ჩანს, რომ მათ გადააყენეს არშაკ I-ის პირდაპირი მემკვიდ
რი და სამეფო ხელისუფლება მისი ძმის - თირიდატის შვი
ვილს ფრიაპატს გადასცეს. სელევკიანთა სახელმწიფოს შემდეგ
დასუსტებამ ხელი შეუწყო პართიის მეფე მითრიდატე I-ს მად
და ბაბილონის დაპყრობაში, მაგრამ ბერძნული და ელინური ქ
ქებისა და მოსახლეობის დაპყრობამ თითქმის ორი საუკუნის
მეფობაში ირანი მუდმივი უკმაყოფილებისა და დამძულულობის
როდ აქცია.

მე. წ. II ს-ში სელეუკიანთა ახალმა მეფემ ანტიოქე VII-მ
რიის მრავალრიცხოვანი ბერძნული პოლისების დახმარებით, მ-
კალრიცხოვანი არმია შეაგროვა, შეიჭრა მესოპოტამიასა და მ-
ში და დაამარცხა პართიელები. პართიის მკვიდრ ქალაქებში
ლაგებულმა ანტიოქე VII-ის გარნიზონების შემადგენლობის მ-
გამოვლენილმა თვითნებობამ და ადგილობრივი მოსახლეობის
ერამ ხელი შეუწყო პართიელთა საყოველთაო აჯანყებას, რომ-
მედგადა, ანტიოქე VII და მისი რაზმები გაანადგურეს.

სელეკციანთა სამეფოს, როგორც მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს სახელმწიფოს ბოლო მოეღო. სელეუკიანები ჩრდ. სირიის თმანეთთან მოქცეულ და მტრულად განწყობილი სამეფოების წინა მმართველებად გადაიქცნენ. მაგრამ არც პართიის სახელმწიფო მოიწინა სახარბიელო მდგომარეობაში, იგი თანდათანობით დასუსტდა აღმოსავლეთიდან მოსული მომთაბარეების შემოსევებისაგან. ამის შედეგად, პართია დაღუპვის საშიშროების წინაშე დაიწყო მდგომარეობა მხოლოდ მითრიადატე II-ის (ძვ. წ. 123-87 წწ.) დროის დროს, გამოსწორდა, რომელმაც მთელი რიგი სამხრეთ-აღმოსავლეთის პროვინციების გადჭრა შეძლო. არშაკიანთა დინასტიის¹ ახალ

სადაგენლობა ვურადღება გადაიტანა თავისი ძალაუფლების
კლებასზე სელეკციანთა კონტროლის ქვეშ მყოფ მესოპოტამი-
ანობებზე და სომხეთზე. არშაკიანთა სახელმწიფოს პქონდა
კროენული ხასიათი, კიდრე აქემენიანთას. ძვ.წ. III ს. და-
რსის ირანის სახელწოდების ქვეშ ესმოდათ მხოლოდ არშაკი-
ან სახელმწიფო. ეს სახელწოდება არ ვრცელდებოდა იმ ოლქებ-
ზე, რომლებიც რჩებოდნენ ბერძენების ძალაუფლების ქვეშ დასავ-
ლეთით და ჩრდ.-აღმოსავლეთით. მითრიდატემ თავისი გონიერული
პოლიტიური და სამხედრო საშუალებებით მოაგვარა ურთიერ-
ობათა ბრძოლებთან. საკების ცხენოსანი რაზმები მან პარ-
სიანთა შემადგენლობაში შეიყვანა. გარდა ამისა, მითრიდატე
დგილობრივი დიდებულები ღლიაღურად განაწყობ პართიის
სახელმწიფოს მმართველი დინასტიის - არშაკიანების მამართ და
შეუწყობ საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებას. შესაძლოა
ამგვარი პოლიტიკის შედეგად მიადწია პართიის სახელ-
მწიფო არნახელ ძლიერებას ძვ. წ. I საუკუნის დასაწყისისათვის.
ამავე დროს იმავე მითრიდატე II-ის მმართველობის უკანას-
კნის წლებში არშაკიანთა დინასტიის წარმომადგენლებს შორის
სუსტებისათვის ბრძოლამ მწვავე ხასიათი მიიღო, რითაც
საბოლოო სომხეთის მათემ ტიგრან II-მ და შეტევაზე გადავიდა.

პირველი კონტაქტი რომა პართიასთან დაამყარა ძვ. წ. 92 წ., როდესაც მისი მთავარსარდალი სულა მდ. ევფრატზე შეხვდა პართიის ელჩს. ამ შეხვედრისა და მოლაპარაკების შედეგები ცნობილი არ არის. პართია არ ურეოდა იმ ბრძოლაში, რომელსაც რომი აწარმოებდა პონტოს სამეფოსთან და მეთოთან, მიუხედავად ამ უკანასკნელის თხოვნისა დახმარების მიზნის შესახებ. პართიის სამეფოს ასეთი პოზიცია იმით აიხსნა, რომ მის მთავრობას ჯერ კიდევ არ აქონდა შეცნობილი საფრთხე, რომელიც აღმოსავლეთისაკენ რომის წინსვლას მოჰყოლიდა.

¹ ეს ღინასტბა აღმოსავლურ ბრანული წარმოშობისა იყო. ისინი პარსიკად მოვიდნენ. როგორც შუა აზურის კვლევებთან გამოსული პარსის ბაღხათ თავუშა. ისინი სკვითებსა და საკვებს უნათესავებოდნენ (იხ. **Бартольд В. В. Восточноиранский вопрос.** Соч., т. VII, стр. 422).

რომის გვიანდელი რესპუბლიკისათვის დამახასიათებელი საზღვრების გაფართოების პოლიტიკა, რაც აუცილებლად პირდაპირ შეტაკებას პართიასთან. სწორედ მათ შორის წამდევობებმა შექმნა „პოლიტიკური დუალიზმის“ ის სისტემა, მელმაც რამდენიმე საუკუნით განსაზღვრა აღმოსავლეთ ხმელსაზღვისპირეთის ისტორიული ბედი. აღმოსავლეთ ხმელსაზღვისპირეთში ამ ორი დიდი სახელმწიფოს ბრძოლა პირველ სათვის არ იფარგლებოდა პირდაპირი სამომავლო შეტაკებებით. გეოგრაფიის დიპლომატია მარჯვედ იყენებდა თითოეული მათგანი შიგნით არსებულ წინააღმდეგობებს და ყველაფერს აკეთებდა თმანეთის საშინაო საქმეებში ჩასარეკად.

ერთი მხრივ, სამოქალაქო ომები რომში, იმპერიის წინააღმდეგობაში მოსწივრად განწყობილი ძალების არსებობა, მის მტრებს იმედს უსახავდნენ, რომ დაემხოვოდა მისი ბატონობა აღმოსავლეთში, მეორე მხრივ, თვით პართიაში შემავალი ბაბილონისა და პოტამიის ადგილობრივ და ბერძნულ ქალაქებს შორის წარმოშობილი კონფლიქტები რომის დიპლომატიას პართიის საშინაო საქმეებში ჩარევას უადვილებდნენ. ანტიპართიულ კოალიციაში უმნიშვნელოვანეს ძალას წარმოადგენდნენ ბერძნული ქალაქები (პოლიები), რომელთა წინსვლამ აღმოსავლეთში ბერძნულ წრეებს ახალი დები შთაბერა. რომაულ პოლიტიკაში მათ მხოლოდ ბარბაროსად საგან ვლინების დაცვის ღონისძიებები კი არ იზიდავდათ, არამედ რომაელთა ლეგიონების მიერ მშვიდობისა და სოციალური თანხმების უზრუნველყოფა. ე.ი. იმ „რომაული წესრიგის“ დამყარება რომელსაც მიესალმებოდნენ მცირე აზიის ბერძენი მონათმფლობელები. მუდმივი ომები, მათი აზრით, არღუევდნენ სამეურნეო განვითარების რითმს, აფერხებდნენ ვაჭრობისა და ხელოსნობის განვითარებას.

პართიის მთავარ პოლიტიკურ დამოკიდებულებას წარმოადგენენ საკუთრივ საზღვისპირეთის მწიფოს ირანული ოლქები, რომელთა მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი პერიფერიის მომთაბარე ტომების

საზღვისპირეთის შეიარაღებული ძალების მთავარ ბირთვს სწორედ ეს ტომები წარმოადგენდნენ და მოითხოვდნენ ფართო ექსპანსიონისტ-პოლიტიკის გატარებას, „აქემენიანთა მემკვიდრეობის“ დაბრუნებას და მთელი აზიის დაპყრობას. ხსენებულ დაჯგუფებათა მთავარი მოხდა ძვ. წ. 57-55 წწ. მან პროლოგის როლი შეასრულა რომისა და პართიას შორის ომის დაწყებაში. ამ ომის დაწყების მიზეზი იყო რომაელი ტრიუმვირი კრასუსი¹. გადამწყვეტი ბრძოლა, რომელიც გაიმართა ქ. კარასთან ძვ. წ. 53 წ. 6 მაისს, კრასუსი დაიღუპა, რომელიც დაპარცხდნენ. მცირე აზიის დიდ ნაწილს რომაელები დაეუფლნენ.

რომის
პოლიტიკაში
პარტიკულური
პარტიკულური

რომისათვის მეტისმეტად კრიტიკული პერიოდია დადგა. ამ გარემოებამ დროებით შეარჩია ანტონიუსი და ოქტავიანე. რომელიც სარდლის ვენტილის გამარჯვებულად გამოვიდა, რომელმაც აღიღწინა თავისი პოზიციები მცირე აზიისა და სირიის მიმართ, მაგრამ სომხეთის მხრიდან მიდიაში შეჭრილმა ანტონიუსმა მარცხი განიცადა. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ანტონიუსმა პოლიტიკამ საფუძვლიანი ცვლილებები განიცადა, ოქტავიანეს პერიოდისათვის დამახასიათებელი მუდმივი ექსპანსიონისტური პარტიის ინტერესებსაც შეესაბამებოდა, მაგრამ ოფიციალურად რომი პართიის საშინაო საქმეებში ჩარევას მაინც განაგრძობდა. პართიაში შინაგანი წინააღმდეგობების გამწვავება რომს განსხორციელებას უადვილებდა. მაგალითად, ბაბილონის აჯანყება, რომელიც მოხდა თხოვნით, ავგუსტუსმა პართიაში მეფე ფრაათის შვილი ვონონი გააგზავნა, რომელიც რომში მრავალი წლის განმავლობაში იმყოფებოდა და აქ მას მფარველობას უწევდნენ².

¹ კრასუსის მიერ წამოწვეული ომი პართიის წინააღმდეგ სენატის მრავალწინააღმდეგობის მიუხედავად (Mashkin N.A., დასახ. ნაშრ., გვ. 106).
² იხ. გვ. 526.

მეშვიდე თავი

საერთაშორისო ურთიერთობები ელინისტური ხანის
ცენტრალურ აზიაში

ალექსანდრე
მაკედონელის
ლაშქრობა
ბაქტრიაში და
პარანულ-ბაქტრიული
სახელმწიფოს
საზღვარი
პარიპაროზი

ბე.წ. 331 წ. გავედგომასთან აქემენი-
დამარცხების შემდეგ, მათი ბატონობა
მოიხსოვ. შექმნილ ვითარებაში სპარსეთში
ერთ-ერთმა სატრაპმა ბესმა ბაქტრიის
მარგის, სოლდისა და პართიისაგან ახალ
სახელმწიფოს შექმნა გადაწყვეტა. მ
რამ, როგორც კი ალექსანდრე მაკედონელის

ჯარები ამ ეფემერულ სახელმწიფოში გამოჩნდნენ, იგი მკ
დაიშალა. ბერძენ-მაკედონელთა ჯარებს ყველაზე დიდი წინააღი
გობა სოლდის (სოგდიანა)¹ მოსახლეობამ გაუწია. მაკედონელ
დაპყრობამ ცენტრალური აზიის მოსახლეობას შეება ვერ მოუტ
ეინაიდან ერთი უცხოელის ბატონობა მეორეთი შეიცვალა.

ალექსანდრე მაკედონელი მიხედა, რომ ადგილობრივი მოს
ლეობის დამორჩილება მისი ლაშქრობის მხოლოდ ერთი მს
იყო. მისთვის სულ უფრო ცხადი შეიქმნა, რომ საჭირო იყო ად
ლობრივი დიდებულების მოზიდვა და მათი ჩართვა ქვეყნის მმ
თველობის საქმეში. ვაჭრობაში და მშენებლობაში². მაგრამ ალ
სანდრე დიდის მოულოდნელმა გარდაცვალებამ ბე.წ. 323 წ. მ
გეგმები განუხორციელებელი დატოვა, ხოლო მის მიერ შექმნილ
„მსოფლიოს სახელმწიფო“ მალე რამდენიმე დამოუკიდებელ სახელ
მწიფოდ დაიშალა. ალექსანდრე მაკედონელის მემკვიდრეობის გა
ფისას ცენტრალური აზია ბე.წ. 305 წელს სელევკიანთა სახელ
მწიფოს შემადგენლობაში შევიდა, ხოლო მისი ცენტრი ქ. ბას
ლონში მდებარეობდა.

ბე.წ. 289 წელს სელევკემ მდინარე ეფფრატის აღმოსავლეთით
დებოდა ტერიტორიები სამართავად თავის ვაჟიშვილს ანტიოქეს
ბაქტრია იგი ვნერგაულად უწყობდა ხელს ბერძნულ-მაკედონური
მოსახლეობის კოლონიზაციას აღმოსავლეთ სატრაპიებში. დაახლო-
ბ.წ. 250 წელს ბაქტრიის სატრაპმა დიოდოტემ თავი დამოუ-
კიდებლად მმართველად გამოაცხადა, რითაც ბაქტრიის დამოუკიდე-
ლ საშეფოს საფუძველი ჩაუყარა. ამ სამეფომ ერთ საუკუნეზე
მეტად, თითქმის ერთდროულად სელევკიანთა სამეფოს პართიაც
სამართა. თავისი დამოუკიდებლობა მხოლოდ ხორეზმმა შეინარ-
ჩუნდა დიოდოტეს გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე მისი შვილი დი-
ოდოტე II ავიდა, მაგრამ ბე.წ. 230 წელს იგი დაამხეს და შემდეგ
სელევკს მასთან ერთად მთელი მისი ოჯახიც მოსპეს. ბაქტრიის
სელევკი ევტიდემი მოექცა. მან თავი გამოიჩინა როგორც გამოც-
დილი პოლიტიკოსმა და დიპლომატმა. ევტიდემმა სელევკიანთა
მმართველის ანტიოქე III-ის ლაშქრობის მოგერიება შეძლო. შემ-
დეგ მასთან საერთო ენა გამოჩნდა და ბაქტრიის სამეფოს დამოუკი-
დებლობის შენარჩუნებაზე დაითანხმა³. სამაგიეროდ, ევტიდემს უნ-
და მოეპარაგებინა ანტიოქე III-ის ჯარი საბრძოლო სპილოებით და
სარკათ-სანოვაგით. აქედან მოყოლებული, ბაქტრიამ გაძლიერება
დაიწყო. ევტიდემის შვილმა დემეტრემ ინდოეთში ილაშქრა და ბაქ-
ტრიის მთელი რიგი ტერიტორიები შესძინა. ეს ტერიტორიები მან
სტრიის იმპერიას წაართვა. ბაქტრიის მმართველები თავიანთ ლაშ-
ქრებს ხშირად პინდიკუმის იქითაც აწვობდნენ და საკმაოდ მდი-
დარი ნადავლით ბრუნდებოდნენ. ერთ-ერთი ასეთი ნადავლის შემდეგ,
კესი მობრუნებული ბაქტრიის მეფე ევკრატიდე შვილმა პელიოკმა
მოკლა და მის გვამს ეტლით გადაუარა⁴. იგი ბერძნულ-ბაქტრიული
საქციოს უკანასკნელი მმართველი იყო (ბე.წ. 140-130). ცენტრალურ

¹ История Афганистана, М., 1982, გვ. 38-39.

² სოლდი ეწოდება მდ. ზერაქშანის გასწვრივ მდებარე ტერიტორიას. სადა
მდებარეობენ ქ. ზუხარა და სამარყანდი.

³ Дройзен И.Г., Дахак. Набр., т. III, гл. 182-183.

⁴ ბანტერესია, რომ ამ რეგიონში მოგვიანებით ჩამოყალიბებული ბადახშა-
ნის შაჰები თავიანთი დინასტიის წარმომავლობას ალექსანდრე მაკედონელის
გეგმარებდნენ (იხ. Бартольд В.В., Соч. соч. Т. II (2), М., 1964, გვ. 224;
სადა "Badakshan"-ი „ისლამის ენციკლოპედია“, I, გვ. 575).

აზიაში ჩინეთიდან შემოსეულმა მომთაბარე ტომებმა ბაქტრიის მოუკიდებლობას ბოლო მოუღეს. ძვ.წ. 128 წელს ჩინეთის ელჩან-ციანი აღნიშნავდა, რომ ჩინეთიდან გამოძაღვალმა იუეჯის ტომებმა ბაქტრია დაიმორჩილესო. მაშინ ბაქტრიის მმართველმა თავი ჩინელების ვასალად აღიარა. ჩინური ტომების მიერ ბაქტრიის ხელში ჩაგდება, ხელი შეუწყო სამეფოს დაქუცმაცებასა და ცენტრალიზაციას.

ჩუშანთა
სახელმწიფო და
მისი საზღარო
პოლიტიკური
გაერთიანება

ბერძნულ-ბაქტრიული სამეფოს ნანგრევებზე თანდათან წარმოიშვა ძველი ცენტრალური აზიის ერთ-ერთი მსხვილი პოლიტიკური გაერთიანება — ქუშანთა

სახელმწიფო, რომლის ტერიტორია გადაჭიმული იყო ჩინეთის საზღვრებიდან აღმოსავლეთ ირანში მდებარე პართიის სამეფოებამდე. ამ ახალი სახელმწიფოს დამაარსებლად მუცკადფიზ I-ს მიიჩნევენ, მან „მეფეთა-მეფის“ ტიტული მიიღო და ბერძნების კუთვნილი მრავალი წერტილი სამთავრო შეიერთა. ქუშანის მთავარ ბირთვს ბაქტრია შეადგენდა. კადფიზ II-მ ქუშანთა სამეფოს ინდოეთის ჩრდ. დასავლეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი შეიერთა. ქუშანთა სამეფო ამ პერიოდში, რომსა და პართიასთან ერთად, მსოფლიოს ერთ-ერთი დიდი სახელმწიფო იყო. ცენტრალურ აზიის გარდა, იგი მოიცავდა თანამედროვე ავღანეთის ტერიტორიას, პაკისტანის დიდ ნაწილს და ინდოეთის ჩრდილოეთ მხარეებს. ქუშანთა მეფეებს შორის ისტორიაში ყველაზე ცნობილია კანიშკა რომელიც 23 წელი (128-151) მართავდა სახელმწიფოს. ამ სახელმწიფოს დედაქალაქად კანიშკამ პურიშაპური — დღევანდელი ჩრდ. ინდოეთის ქ. პეშვარი — აქცია. მისი მმართველობის პერიოდში ქუშანთა სამეფოებულების გაფართოება და კონსოლიდაცია გრძელდებოდა. ინდოეთში იგი უკვე მოიცავდა ფენჯაბს, ქაშმირს, სინდს და უტარ-პრადეშს (აღმოსავლეთით ბენარესამდე). თანამედროვე უზბეკისტანისა და ტაჯიკისტანის სამხრეთი ოლქები (პართიის ჩათვლით), ზერაქმანის ველიც კანიშკას სახელმწიფოში შედიოდა. ჩინელი ისტორიკოსი სიუან-ცზანი წერდა, რომ კანიშკას მე-

მის ხანაში, მისი ყველა მეზობელი სახელმწიფო ქუშანების სამეფო ძლიერებას აღიარებდა. ჩინეთის დასავლეთით მდებარე სამეფოების უფლისწულები ცნობდნენ კანიშკას ძალაუფლებას და მათ თაყიანთ მძევლებს აგზავნიდნენ. დასაწყისში ხანთა დინასტიის ხელის და ქუშანთა სამეფოს მმართველებს შევობრული ურთიერთობა აქონდათ. მაგრამ შემდეგ ჩინეთის სამეფო კარმა სიმუხილე გამოიჩინა: დააპატიმრა ქუშანთა ელჩობა, რამაც ამ ორ სახელმწიფო შორის რამდენიმე ომი გამოიწვია. კანიშკა ბუდიზმს მფარველობდა. მისი იმპერიის საზღვრები დასავლეთით უშუალოდ პართიას ეხებოდა, აღმოსავლეთით კი ხანის დინასტიის ჩინეთს. ქუშანის სახელმწიფოს არსებობას სასანიანთა დაპყრობებმა მოუღეს ბოლო.

ჩუშანთა სახელმწიფო
სახელმწიფო და
მისი საზღარო
პოლიტიკური
გაერთიანება

ქუშანურ ეპოქაში ცენტრალურ აზიაში შიდა საგარეო ვაჭრობა საკმაოდ იყო განვითარებული. ამას მის ტერიტორიაზე არქეოლოგების მიერ ნაპოვნი სპილენძის ბაჭებიც ადასტურებენ. პლინიუსის ცნობით (XII, 84), ინდოეთი-დან აღმოსავლეთ თურქესტანიდან და არაბეთიდან რომის იმპერიაში შემოტანილი სავაჭრო საქონლის ღირებულება 100 მილიონ სტრატის აღწევდა. ამ იმპორტის დიდი ნაწილი ქუშანთა სამეფოს გზად მოდიოდა. იმავე პლინიუსის ცნობით, ცენტრალური აზიაში რომის იმპერიაში შეპქონდათ რკინა (ან რკინის ნაწარმი), რომელიც მაშინ ძვირად ფასობდა. უფრო მოგვიანო ხანაში, რკინის იმპორტს ცენტრალური აზიიდან არაბი გეოგრაფებიც ადასტურებენ. ბაქტრიული ვაჭრები რომის სავაჭრო ცენტრამდე აღწევდნენ. ალექსანდრიაში (ეგვიპტე). თავის მხრივ, ცენტრალური აზიაში რომაული ვაჭრებიც მოდიოდნენ. ამაზე აქ ნაპოვნი რომაული (უფრო სწორად ბმელთაშუა ზღვისპირეთის ქვეყნების) ბაჭები და ხელოსნური ნაკეთობანი მეტყველებენ.

დაწერილობითი ძეგლები იხ. Ставицкий Б.Я. „Кушанская Бактрия“, М., 1974; Центральная Азия в Кушанскую эпоху. Т.1. М., 1974; т. II, М., 1975.

ცენტრალური აზიის ქვეყნებს სავაჭრო ურთიერთობა ჩინეთს
პქონდა. ცენტრალურ აზიაზე გადიოდა ცნობილი „აბრეშუმის გზა“
რომლის მეშვეობით ჩინეთსა და ახლო აღმოსავლეთს შორის
შემოდგომით დატვირთული ქარავნები მოძრაობდნენ. ჩინეთიდან წამო-
ბული აბრეშუმის ნაწარმი ცენტრალური აზიის ქვეყნებშიც ხე-
ბოდა. მაგალითად, ცნობილია, რომ პართიელების სამხედრო
ერთებს უკვე ძვ.წ. I საუკუნის შუა პერიოდში აბრეშუმის დროს
პქონდათ. ქუშანთა ბატონობის დროს აბრეშუმთან ერთად ჩინეთ-
დან პართიაში შეჰქონდათ ბრინჯაოს სარკეები, საღებავები
სხვა. ასევე სავაჭრობი იყო ცენტრალურ-აზიური ექსპორტიც.

შპრზანის
სახელმწიფო და
მისი საზღვარი
პოლიტიკური
უზრუნველყოფა

ძვ.წ. II-I სს. ჩინური წყაროები დაწერ-
ლებით აღწერენ მდიდარ, მჭიდროდ
სახლებულ და დიდი ტერიტორიის
ცველ ძველ ფერგანულ სახელმწიფოს
დავანს, სადაც ამ დროს უკვე 70-მდე

ლაქი არსებობდა, ჩინელი ავტორების დახასიათებით, დავანის
სახელეობას ჩაცვიფრული თეალები და სქელი წარბები პქონდა.
ნი ვაჭრობაში მეტად დახელოვნებული ფოფილან და ქალებსაც
პატივს სცემდნენ. რასაც ცოლი იტყოდა ქმარი აუცილებლად
რეულებდა, უარის თქმას ვერ ბედავდაო — მოგვითხრობენ ჩინ-
ავტორები. თვით ფერგანის სახელმწიფოს ჩინელი ავტორები
საათებენ, როგორც მაღალგანვითარებული სოფლის მეურნეობის
მქონე ქვეყანას¹. ძვ.წ. 104 წ. დავანის დასაპყრობად პირველად

¹ აკად. ვ. ბარტოლდი, უყრდნობა რა სტრაბონის „გეოგრაფია“-ში
მოყვანილ პოლიდორის სიტყვებს (Behr, De Apollodori reliquia, გვ. 4).
წევს, რომ პერსე-პატრიული მეფეები პართიასთან ბრძოლებში დაკარგ-
ტერიტორიების ანაზღაურებას ცდილობდნენ შუა აზიის ჩრდ.-აღმ. მიმართუ-
ბით ექსპანსიის ხარჯზე. ისინი განსაკუთრებით დიდ მნიშვნელობას ანიჭებ-
მომთავარე პუნების თავდასხმებისაგან იმ სავაჭრო გზის გაუსაფრთხოებას, რ-
შელოც მდ. ტარიმის ნაპირის გაყვლით ჩინეთთან აკავშირებდა. ძვ.წ. II ს.
ტარიმის დაპყრობა მომთავარეების მიერ უნდა განეხილათ როგორც მათი
პასუხი ნაბიჯი პატრიის მეფეთა ექსპანსიონისტურ მოსწრაფებებზე.

სანი ცხენოსანი ლაშქარი გაგზავნეს, მაგრამ საწადელს ვერ
წერეს. მეორე ლაშქრობისას ჩინეთს არმია კიდევ უფრო მეტ
არმის ითვლიდა, მაგრამ მიუხედავად დავანის მეფის შეგუას და-
სახა, ჩინელები იძულებული გახდნენ უკან წასულიყვნენ. ამრო-
ფერგანელმა ხალხმა ჩინეთის მაშინდელი მმართველი ხანის
სტატის ექსპანსიონისტურ პოლიტიკას საკადრისი წინააღმდეგო-
ბა წავსია. ჩინეთის აგრესიის მოგერიებაში ფერგანელებს¹ დიდი
ხელშეწყობა კანგიუს ხალხმაც აღმოუჩინა. ზოგნი მათ თურქულ
სახელმწიფოს მიაწერენ. მათი მმართველის რეზიდენცია თანა-
დგომის ტაშკენტის რაიონში მდებარეობდა. კანგიუ მდებარეობდა
სოფლის მეურნეობის სფეროში. კანგიუ ძლიერ სახელმწიფო გაერთი-
ანდა წარმოადგენდა. თავისი ძლიერების ზენიტში (ძვ.წ. I საუკუ-
ნის შუემდლო 120 ათასიანი ლაშქარი გამოეყვანა. იგი დამოუკი-
ნო საგარეო პოლიტიკას ატარებდა და უცხოელებთან ბრძოლა-
სთვის შეზობილებსაც ეხმარებოდა. ამ სახელმწიფოს შემდგომი
მართვა ბერუსით არის მოცული. მაგრამ ცნობილია, რომ ჯერ
ძვ.წ. 270 წ. იგი ქვეყნის საზღვრებს გარეთ ელჩებს გაზავნი-
ბოგვიანებით ამ სახელმწიფოს ძლიერება დავცა და იგი ეფთა-
ბის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შევიდა.

¹ საფუთო ავტორი ამტკიცებს, თითქმის ჩინელები ფერგანაში შეესწრენ
სახელმწიფოებრიობის და ბერძნული კულტურის გავლენის კვლს.
სახელმწიფოს და მდებარეობას ჩინელები პირველად ფერგანაში გაეცნენ.
მხოლოდ, სოფლის მეურნეობის ეს დარგი ფერგანაში პერსეებმა შემოიტა-
ნეს. რასაც ვ. ბარტოლდი საეჭვოდ მიიჩნევს (იხ. Бартольд В.В. Греко-
иранское государство и его распространение на Северо-Востоке,
1914 т. II (2), გვ. 455).

საერთაშორისო ურთიერთობები და
დიპლომატია შუა საუკუნეებში

პირველი თავი

სასანიდნოა ირანის ურთიერთობა რუსეთთან.

ბიზანტიისთან და ამიერკავკასიისთან

III-VII საუკუნეები

მრავალი
შრომითი, მრავალ
გადასახადი

224 წლიდან 651 წლამდე ირანს სა-
ანთო დინასტია მართავდა. ირანის
მმართველები, ისევე, როგორც მათი

ნამორბედი აქემენიანები, წარმოშობით ფარსიდან იყვნენ. ამ დინასტიის წარმომადგენელმა არდაშირმა, რომელიც მართავდა დარეზის ციხე-სიმაგრეს, 224 წ. პართიის მეფის არტაბან V-ის წინააღმდეგ გაანადგურა და ორი წლის შემდეგ საზეიმოდ შაჰინ-შაჰი („მეფეთა-მეფის“) გვირგვინი დაიდგა თავზე. განაგრძობდა რა პართიის დაპყრობით პოლიტიკას, არდაშირმა თანმიმდევრობით დაიპყრო ირანის აზერბაიჯანი, საკასტანი (სეისტანი), სისტანი, ხორასანი, მერვის ოაზისი. მის მიერ შექმნილი სამეფოს საზღვრები ჩრდილოეთით კასპიისპირა ოლქებს აღწევდნენ, სამხრეთით სპარსეთის ყურეს, ხოლო აღმოსავლეთით – მდ. ქაზულის ველს. დასავლეთით ირანის ჯარების წინსვლას მეზობელი რომის იმპერიის სამფლობელოები აკავებდა. ახალი სამეფოს დედაქალაქი გახდა კტეზიფონი, რომელიც მდ. ტიგროსის ორივე ნაპირზე იყო გაშენებული.

თავისი არსებობის პირველი წლებიდან სასანიანთა ირანის
ტიურ საგარეო პოლიტიკას ატარებდა. ახლად აღმოცენებულ
ხელმწიფოს რომის იმპერიასთან და მის შემოქმედრე ბიზანტიასთან
შეჯახების ღრმა ეკონომიკური მიზეზი გააჩნდა. ისინი მისი
ფონდზე იქითკენ, რომ ხელთ ეგდოთ ის მთავარი სავაჭრო

ელიც აღმოსავლეთს დასავლეთთან აკავშირებდა და დაემყარა მათზე თავიანთი ბატონობა. ამ მიზნის განსახორციელებლად მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, თუ ესი იქნებოდა ამიერკავკასი- ჯურები - საქართველო (ლაზიკა და ქართლი) და სომხეთი. ამ გეგმის განხორციელება აღნიშნულ გზებზე რომს კონტროლს და მათი განუშტოცებდა, ხოლო ირანს საშუალება მიეცემოდა შავ ზღვაზე გასულიყო. ამიტომ იყო, რომ არდაშირ I-ის მიერ რომთან დადებული ომი მესოპოტამიისა და არმენიასთვის მისი შვილის სურსათი I-ის (241-272) დროსაც გრძელდებოდა. საომარი მოქმედებ- ლის დროს სპარსელებმა რიგი გამარჯვებები მოიპოვეს და მცირე ხანაში შეიჭრნენ. მათ დაიპყრეს ანტიოქია (256 წ.), ხოლო 260 წ. - კელთა განადგურების შემდეგ. ტყვედ იგდეს მათი იმპერატორი ვალერიანე. ირანის ჯარების წინსვლა მხოლოდ იმპერატორის გა- ლდობის არაბი მეფის ოდენიანტას შეუპოვარმა წინააღმდე- გობით შეაჩერა. მაგრამ მიუხედავად ამ დასახურებისა, რომელე- ბმაც ირანს დაანგრია, რადგანაც გაძლიერების გზაზე მდგარი ვა- ლერიანი სახელმწიფოსი უმნიშვნელოა. 283 წელს შეტევამ გადასულ- ლი რომელიც ჯარებმა მიაღწიეს სასანიანთა დედაქალაქს, მაგრამ იმპერატორის გარდაცვალებამ ირანის დედაქალაქის დაპყრობაზე უარი ათქმევინა. რომაელებმა მხოლოდ 298 წელს გაანადგუ- რეს სპარსელები ნიზიბინთან და იქ დადებული ხელშეკრულების თანახმად, წარდილოეთ მესოპოტამიის ხუთი პროვინცია და არმენია დაუბრუნეს, ამის შემდეგ, თითქმის 40 წელი ამ ორ დიდ იმპერიას შორის მშვიდობიანი ურთიერთობა სუფევდა. მაგრამ IV საუკუნის

ზაქარ-ი-შა ტყვედ აყვანილი რომაელები დაასახლა მის მიერ დაარსებულ ქალაქში (ხეზისტანი). რომელიც ხასანიანთა იმპერიის მეორე ქალაქი იყო, რომაელებთან ერთად ტყვედწამოყვანილი შორის ბევრი სირიის ქალაქიც იყო. შათი გადმოსახლება სპარსეთში ხელოვნობის სხვადასხვა სახის დანერგვის ისახავდა მიზნად. ტყვეებს აყენებდნენ სხვადასხვა ციხე-სიმაღლის ასახებად და ხარწყავი სისტემების გასაშროთავად (იხ. **Борис В.В. Христианский Восток и его значение для ислама, Соч., М., 1966, гл. 149).**

დასაწყისში ირანის ტახტზე ახალი შაჰის შაპურ II-ის (309-379) ასვლასთან დაკავშირებით, საომარი მოქმედებები განახლდა. მრავალსაშრისეო ყურის არაბულ სანაპიროებზე გაბატონებულ მუსლიმანებთან, ირანის ახალი მმართველი მიზნად ისახავდა არაბეთის ნაპიროზე განმტკიცებას. შაპურ II-ის მმართველობა ამიერკავკასიაში – საქართველოში, სომხეთსა და ალბანეთში (დღევანდელი ჩრდილოეთ აზერბაიჯანი) ახალი მონოთეისტური რელიგიის – ქრისტიანობის გაავრცელებას დაემთხვა. სომხეთის გაქრისტიანებას ქვეყანა უფრო მჭიდროდ დაუკავშირა რომს. 338 წელს შაპურ II-მ განაახლა ომი რომთან და შეიჭრა სომხეთსა და ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში (დღევანდელი ერაყის ქუთისტანის ტერიტორია). 363 წელს ირანის წინააღმდეგ წარუმატებელი ლაშქრობის შედეგად რომის იმპერატორი იულიანე დაიღუპა, ხოლო მის ნაცვალს არჩეულმა იოანემ ირანისათვის ხელსაყრელ პირობებში შეკრა ხელშეკრულება (363 წ.). ახალმა ზავმა ამიერკავკასიის ბაღებს უარყოფითი გავლენები მოუტანა. ახალი ზავით რომმა და ირანმა საქართველოში სომხეთი გავლენის სფეროებად გაიყვეს. დასავლეთ სომხეთში გვილობრივ მმართველებს რომის იმპერატორი ამტკიცებდა, ხოლო აღმოსავლეთ სომხეთი ირანზე დამოკიდებული რჩებოდა. საქართველოსაც იგივე ბედი ეწია. მისი დასავლეთი ნაწილი (ლაზიკა) რომის გავლენის სფეროდ გადაიქცა, ხოლო აღმოსავლეთი (ქართლი) – ირანის.

ბიზანტიის იმპერატორი
მარკიანოზი და
აფიმიანოზი

V საუკუნეში ორ იმპერიას შორის მშვიდობის დამყარებით ხასიათდება. ორივე იმპერიაში ადრე შეურიგებული მეტოქე ახლა მოკლევადიანი

გაბატონებული გახდა მომთაბარე ტომების (პუნები) შემოსევებისაგან თავის დასაცემის მიზნით. მათ ურთიერთობაში კავკასიის გასასვლელის დაცვით დაკავშირებული იყო. მათ ურთიერთობაში კავკასიის გასასვლელის დაცვით დაკავშირებული იყო. მათ ურთიერთობაში კავკასიის გასასვლელის დაცვით დაკავშირებული იყო.

IV ს. ბოლოს და V ს. დასაწყისში ირანის ახალმა მმართველმა იეზდიგერდ I-მა (399-420) ქრისტიანთა დევნა შეწყვიტა. მის დროს ირანში ამ რელიგიას, პირველ რიგში, ხელისუფლები და მხარდები მისდევდნენ. ახალმა შაჰინ-შაჰმა ქვეყანაში მცხოვრებ ქრისტიანებს უფლება მისცა დაეგრეული ეკლესიები აღედგინათ და დაეკავშირებინათ მათი მოძმეები გაუთავისუფლებინათ. ქრისტიანების დევნა ისევ განახლდა ბაპრამ V გურის (421-438) მმართველობის დროს. მის დროს სასანიანთა სახელმწიფოს აღმოსავლეთის საზღვრებში მდინარე ამუ-დარიამდე გადაიწია. 451 წელს ირანის მმართველმა იეზდიგერდ II-მ (438-457) სასტიკად ჩაახშო აჯანყება სომხეთში, მაგრამ დაუტოვა მათ ქრისტიანული სარწმუნოების დაცვის უფლება და ავტონომია. აღსანიშნავია, რომ აჯანყებულ სომხებმა დახმარებისათვის ბიზანტიას მიმართეს, მაგრამ დახმარება ვერ მიიღეს. წარუმატებელი გამოდგა, აგრეთვე იეზდიგერდ II-ის შეილის პეროზის (459-484) მმართველობა. მის დროს ქვეყანაში შეიჭრნენ ეფტალიტები, რომლებმაც დაიკავეს მერყის ოაზისი და ტერიტორია პერათამდე. ამ მომთაბარე ტომებმა ირანს თავს დაესხეს კაბადური ხელშეკრულება, რომელიც შაჰს აძლევდა მათზე დამოუკიდებლობის პრინციპის ტერიტორიის ნახევარი. საბოლოო გამარჯვება პეროზი მომთაბარეებთან ბრძოლაში ვერაფერს გახდა და დაიღუპა.

მომთაბარე ეფტალიტებთან სასანიანთა ბრძოლები დაემთხვა საქართველოსში (საქართველო, სომხეთი, ალბანეთი) ადგილობრივი მმართველების აჯანყებას. 482 წელს ქართლში ანტიირანულ აჯანყებას ეახლა გორგასალი ჩაუდგა სათავეში, ხოლო სომხეთში – კასტ მამიკონიანი, რომელიც 451 წელს სომხეთში მოწვეობილი

IV ს. ბოლოს სპარსეთის ქრისტიანულმა ეკლესიამ ნესტორიანობა აღიარა. მათ საბოლოოდ გამოაცალკევა ბიზანტიას (იხ. Бартольд В.В. Определенное понятие „мусульманский мир“... – Собр. соч., т. VI, М., 1966, стр. 215); თვით ბიზანტიაში კი ნესტორიანელები 427 წ. ერეტიკოსებად გამოცხადდნენ (იხ. Norwich J.J. A Short History of Byzantium, L., 1998, გვ. 45-46).

ახლა ირან-ბიზანტიის ომი. ბიზანტია ბრალს სდებდა ირანს ქრისტიანების წაქეზებაში, რათა ისინი გამოყოფოდნენ ეთიოპიასა და დროს ირანი ხელს უშლიდა იმას, რომ დამყარებულყო პარსული დიპლომატიური კავშირი კონსტანტინოპოლსა და თურქებს შორის. თავის მხრივ, ირანი ბრალს სდებდა ბიზანტიას „სპარსეთის სიბრძნის“ მიწების უკანონო მიწეშებაში. აგრეთვე იმაში, რომ იგი თაბარეებისაგან სათანადო მონაწილეობას არ იღებდა კავშირებისაგან დატყვევების დაცვაში. ამიერკავკასია ამ ორ დიდ სახელმწიფოს შორის ომის ასპარეზად იქცა. ეს ომი, რომელიც დაიწყო ხოსრო I-მა, მხოლოდ მისი შვილიშვილის ხოსრო II-ის მმართლობის დროს დამთავრდა. როდესაც 579 წელს ხოსრო I არსივანი გარდაიცვალა, ირანის სამეფო ტახტზე მისი შვილი ქოროს IV (579-590) ავიდა. მის დროსაც ომი გრძელდებოდა როგორც ბიზანტიის, ისე ხაზარებისა და თურქების წინააღმდეგაც. გაუძლეულმა ომმა ბიზანტიასთან სომხეთში გაბატონებისათვის, მკაცრად დაძაბა ირანის ეკონომიკა. მდგომარეობა გაართულდა მას შემდეგ, რაც ჩრდილოეთ კავკასიიდან ირანისაკენ ხაზარები გაეშურნენ. ხოსრო აღმოსავლეთით მდინარე ამუ-დარიის აუზიდან – თურქების მიერ დამორჩილებული ეფთალიტებითურთ. ამავე დროს ირანის სამხრეთის სირიის უდაბნოდან არაბები ეშუქრებოდნენ. სპარსულ არაბებისაგან თავი გამოსყიდვით დაიხსნეს, ხაზარები გაანადგურეს. ხოსრო თურქები დაამარცხეს (590 წ.). სპარსეთის მთავარსარდლო ბაპრამ ჩუბინმა მდიდარი ნადავლი მოიპოვა და სამეფოს დედაქალაქ კტეზიფონში მხოლოდ მიზი მცირე ნაწილი გაგზავნა. ამის გამო ქოროს IV-მ იგი თანამდებობიდან გადააყენა, რის საპასუხოდ ბაპრამ ჩუბინი აჯანყდა და დაძრა ჯარები კტეზიფონისაკენ. სპარსეთის ტერესოა აღინიშნოს, რომ ბაპრამ ჩუბინის დასასჯელად გაგზავნილი ჯარები, მის მხარეს გადავიდნენ. დედაქალაქში ბაპრამს მკვლელობა მხარდაჭერა ეწოდა. ქოროს IV ტახტიდან ჩამოაგდეს და დააბრმავეს. ტახტზე მცირეწლოვანი ხოსრო II ფარეზი – „მარჯვენა“ (591-628) ავიდა. იგი გამოვიდა ბაპრამ ჩუბინის

მხრივ, მაგრამ დამარცხდა და ბიზანტიაში გაიქცა. ამასობაში ირანი შეიჭრა კტეზიფონში და ხელთ იგდო ტახტი, რომელსაც დაიკავა ერთი წლის მანძილზე. გაქცეულმა ხოსრო II-მ ბიზანტიის დახმარებით ბაპრამ ჩუბინის ჯარები დაამარცხა და თავისი ძალები კვლავ დაიბრუნა. ახლა დამარცხებული ბაპრამ ჩუბინი გაიქცა თურქთა ზაკანთან, სადაც იგი მოკლეს სასანური დიპლომატიის პრეტორიუსების შედეგად. 591 წლიდან 604 წლამდე ირანსა და ბიზანტიას შორის მშვიდობიანი ურთიერთობა სუფევდა. 591 წელს კტეზიფონში დაბრუნების შემდეგ ხოსრო II-მ ზავი დადო ბიზანტიისა და მასთან ტერიტორიულ დათმობაზე წავიდა. ქართლი თბილისითურთ და სომხეთის ნაწილი ეანის ტბამდე. აგრეთვე რამდენიმე ქალაქი მესოპოტამიაში ბიზანტიის კონტროლს უნდა დაექვემდებარებოდა. ასეთი იყო ის პირობა, რომლის საფუძველზეც თავისი დიპლომატიური ლტოლვილი ხოსრო II-ს დახმარება აღმოუჩინა. ბიზანტიასთან დადებული ზავი სასარგებლო გამოდგა ირანში მოსახლე ქრისტიანებისათვის. მათ მიიღეს ნებართვა აღედგინათ თავიანთი ეკლესიები, მონასტრები, შეესრულებინათ და დაეცვათ რელიგიური წესები და დოქტრინები. ზოგიერთ ქრისტიან ექიმს და თარჯიმანს ნება მიეცა ემსახურათ სასახლეში.

მის შემდეგ, რაც 603 წელს ბიზანტიაში სამხედრო გადატრიალების შედეგად მოკლეს იმპერატორი მავრიკე (582-602), – ხოსრო II-მ სიმაძრე, – ხოსრო II-მ ეს საბაბად გამოიყენა და 604 წელს დაიწყო ომი ბიზანტიასთან. სპარსელებმა მათი გამოჩენილი სარდლების შაპინისა და შაპრვარაზის მეთაურობით დიდ სამხედრო მომარშტებს მიადწიეს. ირანის ბატონობის ქვეშ აღმოჩნდა მოცილი მცხეთა, ზემო მესოპოტამია ქ. ედესასთან ერთად (607 წ.), სირია მცხეთაითურთ (611 წ.) და დამასკოსთან ერთად (613 წ.). ქალესტინი და იერუსალიმი (614 წ.), ეგვიპტე თავისი დედაქალაქ ალექსანდრიითურთ (619 წ.). ირანელთა ლაშქარმა სამგზის დალაშქრა ზემო აზია (608 წ., 615 და 626 წწ.). მათ ბოხფორამდეც კი მოვიდნენ და თვით კონსტანტინოპოლსაც კი დაეშუქრნენ. შაპის ზავი

ნა 600 მლნ ღირებულებიდან (608 წ.) 1600 მლნ-მდე გაიზარდა (622 წელს ხოსრო II-მ გააუქმა ლახმანების არაბული სამთავროთმმართველობა და სიკვდილით დასაჯა მისი მეფე. 604 წ. არაბმა ბედუინებმა ზუ-კარის ბრძოლაში დაამარცხეს ირანის პან-შაჰის ჯარი.

წველაზე დიდი და ხანგრძლივი ომი ირანსა და ბიზანტიას რის VII ს.-ის 20-იან წლებში დაიწყო. 622 წლამდე წარმტყდნ სპარსელების მხარეს იყო. მათ დაიმორჩილეს მესოპოტამია, სომხეთი, დაიკავეს ეგვიპტე, სამჯერ მიაღწენ კონსტანტინოპოლის მეორე ეტაპზე (622-628) ბიზანტიამ ყველა დაკარგული ტერიტორიის დაბრუნება შეძლო. 632 წელს სასანიანთა დედაქალაქი ქრისტიან-ნესტორიანელთა მხარდაჭერით მოეწყო შეთქმულება რომელთა მონაწილეებმა ტახტიდან ჩამოაგდეს ხოსრო II უფროსი. თავის შემკვიდრეებს მან დაუტოვა წაგებული ომი და დაიწყო მეურნეობა. იუზდოგერდ III-მ (632-652) თავის მმართველობის დროს სცადა სახელმწიფოს გაერთიანება, მაგრამ დასუსტებული ირანი ვერ აღუდგა არაბთა მძლავრ შემოტევას.

¹ Бартольд В.В. Христианский Восток и его значение для истории. Соч., т. VI, с. 150; მისვე. Определение понятия „мусульманский мир“. Соч., т. VI, гл. 217.

მეორე თავი

ბიზანტიის ურთიერთობა და დიპლომატია ბარბაროსულ ქვეყნებთან

ბარბაროსული შუა საუკუნეების დასაწყისი ევროპის დიპლომატიაში აღმოსავლეთ რომის (ბიზანტია) და დასავლეთ რომის იმპერიების ურთიერთობებთან და მათ სახელმწიფოებთან პოლიტიკური ურთიერთობების გართულებით ხასიათდება. დასავლეთ რომის იმპერია, აღმოსავლეთ იმპერიასთან შედარებით, ეკონომიკურად უფრო დასუსტებული იყო. ამის გამო მონათმფლობელური მეურნეობის კრიზისი დასავლეთთან შედარებით, მწვავე ხასიათს ატარებდა. თავიანთი მეფის აღარიბის სარდლობით ვიზიგოთებმა, ანუ ვესტგოთებმა 410 წელს დაიპყრეს და გაძარცვეს იმპერიის უძველესი დედაქალაქი რომი, გააჩანაგეს მისი პროვინციები, ააოხრეს იტალია. ესპანეთი და სამხრეთ-დასავლეთ გალიაში ვესტგოთებმა თავიანთი სახელმწიფო დააარსეს¹. ეს იყო პირველი ბარბაროსული სახელმწიფო რომელიც შეიქმნა რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. სხვა ბარბაროსული ტომების შემოსევების გამო ამ იმპერიის ტერიტორია უფრო მცირდებოდა. რომის იმპერიის ყოფილი გასაღები და უძველესი მისი დამპყრობლებად რომ არ გადატყველიყვნენ, საჭირო გახდა მათთან თანხმობის მიღწევა, მათი ბელადების მოსყიდვა მათთან დანათესავება და მათგან თავის დახსნა. ამრიგად, შორეული აღმოსავლეთიდან მოსული გოთები V ს. დასაწყისში საბოლოოდ დასახლდნენ აქვიტანიაში.

ეროპაში აღმოცენებულ ბარბაროსულ სამეფოებს შორის საკითხები სულ უფრო ხშირად ჩნდებოდა. მათი გადაჭრა მარტო იარაღის ძალით, არამედ მოლაპარაკებათა გზითაც ხდებოდა. ეს კი, თავის მხრივ, ხელს უწყობდა მათი დიპლომატიის განვითარებას. მათი ურთიერთობა აღმოსავლეთ, თუ დასავლეთ იმ-

¹ ვესტგოთების სახელმწიფოს დედაქალაქი გახდა ტულუზა.

ბარბაროსების
დიპლომატია და
დიპლომატიური
პოლიტიკა

ერთიერთა იტალიის დასავლეთით
ბარე ბარბაროს ქვეყნებთან საქონის
კავშირების პოლიტიკაზე იყო აკრძალული
მაგალითად, თეოდორიხის ერთ-ერთი
ლიშვილი ბურგუნდთა მეფეს მიათხოვეს, მეორე - ვესტგოთთა
მეფეს, მეფის და გათხოვილი იყო ვანდალების მეფეზე, საკუთარი
იმპერატორი კი ფრანკების მეფის ქალიშვილზე დაქორწინდა.

თეოდორიხის პოლიტიკას ხელმძღვანელობდა სახელგანთქკი
კასიოდორუსი, რომელიც ცდილობდა განეგრძო რომაული დიპლომატიის
ტრადიციები. კასიოდორუსის მიაჩნდა, რომ ელჩის საქმიანობა
დიპლომატიის იყო და მათი შერჩევა სიფრთხილეს მოითხოვდა.
ელჩად უნდა შერჩეულიყო ბრძენი ადამიანი, რომლისთვისაც
მუდამ უნდა იყოს მზად პრივილეგიისა და სახელმწიფოს საქმიანობისათვის
იგი ურჩევდა, რომ შეერჩიათ ყველაზე ჭკვიანი, რომელიც
საც შესწევდა უნარი ეკამათა ყველაზე გაქნილ და ქვეშევრდომთან.
მას უნდა ესაუბრა ბრძენთა წრეში, ისე, რომ თავის საქმიანობაში
მეტი პრაქტიკული ადამიანისათვის ევობოდა.

საელჩოების ავტორიტეტის ასამაღლებლად და უცხო ხელისუფლებასთან
ფეთა პატივისცემის ნიშნად, ელჩებად ყველაზე წარჩინებულ ადამიანებს
ანებს ავზავნიდნენ. ოსტგოთების საელჩოების შემთხვევაში, რომელიც
წეს-ჩვეულებას დასავლეთი ბარბაროსებიც ეცნობოდნენ. ფრანკები
და ვესტგოთების სასახლეში თანდათან ბიზანტიური ეტიკეტი მუდამ
დებოდა. დასავლელი ბარბაროსი მეფეები ხშირად მოითხოვდნენ
ელჩებისაგან, რომ მათთვის ისევე ეცათ თავიანთი, როგორც სცემდნენ
რომაულ იმპერატორებს. ზოგჯერ წარმატებას სხვა ღონისძიებებით
აღწევდნენ.

ამბობენ, რომ თეოდორიხმა ფრანკებთან ორ ელჩთან ერთად
გაგზავნა მომღვრალი და მუსიკოსები, რათა მუსიკით შეერბოდათ
ფრანკების მეთაურის მრისხანე ხელი. ეს ელჩობა წარმატებით
დაგვირგვინდა. მოგვიანებით წარმოდგენა ელჩების ხელშეუხებლობის
შესახებ ბარბაროსებს შორისაც დამკვიდრდა. ეს კარგად ჩანს
სალიკური სამართლიდან, სადაც ელჩის მკვლელობისათვის

საკმაღი (ვერგელდი, სისხლი) იყო დაწესებული - 1800 სოლიდის
რეზონობით (რეგითი ფრანკის სისხლი შეადგენდა 200 სოლიდს).
მეფის რაზმელისა - 600 სოლიდს). მსგავსი დადგენილებები
აღუბანურ, საქსონურ და ფრიზულ „სამართლებშიც“
დადგენილი იყო, აგრეთვე, ისიც, რომ ელჩებს ჰქონდათ უფლება
კლასი ბინითა და კვებით უზრუნველყოფა მოეთხოვათ. ისიც
მათ ამაზე უარს ეტყოდნენ, უნდა დაჯარიმებულიყვნენ.

ბარბაროსული სამეფოებისათვის ბიზანტიური დიპლომატიური
სამსახური იყო. მან შეინარჩუნა ძველი რომაული ტრადიციები,
მაგრამ ახალ და რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში

სულ უფრო გაწაფული ხდებოდა. ძველი დიპლომატიისაგან
განსხვავებით, ბიზანტიურისათვის დასაბუთებული იყო
ცბიერება და ინტრიგა. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ მისი
ჩვევები და ხერხები კარგად გადაიღო და შეითვისა
საელჩოებად ვენეციამ, რომლის შემთხვევაშიც ეს ჩვევები და
ხერხები იტალიის სხვა სახელმწიფოებში და ახალი დროის
ევროპულ დიპლომატიაში. აქედან გამომდინარე შეიძლება
თქვას, რომ ბიზანტიურმა დიპლომატიამ მთელი შუა საუკუნე
დიპლომატიაზე უდიდესი გავლენა მოახდინა. ამიტომ ბიზანტიური
დიპლომატიის პრინციპები და საგარეო ხერხები ყურადღებით
დავსვილობით.

საეკლესიოების აზრით, ბიზანტიური დიპლომატიისათვის დასაბუთებულმა
ყველა თვისებამ VI ს. სახელგანთქმული იმპერატორის იუსტინიანეს
(527-565) საგარეო პოლიტიკურ მოღვაწეობაზე უფრო ნათელი
გამოხატულება პოვა¹. მასვე მიიჩნევენ იმპერატორის ერთ-ერთ
ყველაზე ჩინებულ დიპლომატად, რომლის მოღვაწეობასაც შემდგომში
ბიზანტიის დიპლომატია ერთგულად მისდევდა.

¹ ესაქონის სიტყვებით, იუსტინიანემ თავისი მოღვაწეობით ბევრი და-
ბიზანტიის ისტორიის მთელ მომდევნო საუკუნეს (Успенский Ф. И.
История Византийской империи, т. I, Л., 1927, გვ. 412).

დედა. განსხვავება მხოლოდ იმაში იყო, რომ იმპერიის პოლიტიკურმა ძლიერების დასუსტებასთან და მის გარშემო საშიშროებასთან დაკავშირებით, ბიზანტიური დიპლომატია სულ უფრო გაწაფებული და გაჭილი ხდებოდა.

ბიზანტიასა და ირანს შორის საომარი მოქმედება მიმდინარეობდა ჯერ კიდევ ზოსრო I-ის მამის კავადის (488-531) მმართლობის ხანაში. მცირედი შესვენებებით ეს ომი გრძელდებოდა მთელი VI ს. მანძილზე. ამ დროს ირანი მიზნად ისახავდა თაყიბის ტორობის დამყარებას საქარაუო გზებზე და გასასვლელის მოპოვებას ხმელთაშუა და შავ ზღვებზე. ბიზანტიასთან ომებში ირანს მოკავშირედ ვასალური არაბული სამეფოები გამოდიოდნენ. მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ. ირანის მხარეს ლახშიანების სამეფო იყო (მდ. ეფრატის დასავლეთით, დედაქალაქი ჰირა), ხოლო ბიზანტიის მხარეს — ჰასანიანების სამეფო (ახლანდელი ირანის დანიისა და აღმოსავლეთ სირიის ტერიტორია)².

¹ *op. cit.*, 33, 416-419; *Holmes*, The age of Justinian and Theodora, II, 33, 605.

² Массэ А. უახლესი ნაშრომები. გვ. 20-21.

რუსტიანეს მმართველობის ხანაში აღმოსავლეთ რომის იმპერატორასა და ახლო აღმოსავლეთში უძლიერეს სახელმწიფოს დასაყენადა. სწორედ ამ პერიოდში ბიზანტიის დიპლომატიური პოლიტიკა მოიცავდა დიდ სივრცეს დაწყებული ჩინეთიდან და ინდოეთამდე - ატლანტის ოკეანემდე, და შიდა აფრიკიდან - შავი ზღვის სანაპიროებამდე. რუსტიანე კარგად უთავსებდა ხელოვნურ დიპლომატიურ თამაშს ზუსტ სამხედრო დარტყმებს, რომლებიც იმპერიის ბიზანტიუმიდან შორს, დასავლეთით აფართოვდნენ.

ბიზანტია VI ს. მოუსვენარი და მეტად მოძრავი ბარბაროსული
ქმით იყო გარშემორტყმული. ამიტომ ბიზანტიელი დიპლომატე-
რეკულდავულოდ აგროვებდნენ ცნობებს ბარბაროსული ტომების
სახებ, რათა პქონოდათ უტყუარი ინფორმაცია მათი ჩუქვების,
ქრონიკლების, ერთმანეთს შორის ურთიერთობის, და ბო-
ლოს მათი ბელადების შესახებ. ამ ცნობების შესაბამისად, და
დაყრდნობით, ბარბაროსებთან მიმართებაში ბიზანტიური
ქალაქის პოლიტიკის შემუშავება ხდებოდა. იუსტინიანეს დიპ-
ლომატიის მიზანს მართო ბარბაროსთა მუქარისაგან ბიზანტიური
სამხადიის დაცვა კი არ წარმოადგენდა, არამედ ისიც, რომ
ტყუარებით ისინი, როგორც პოლიტიკური ძალა, ბიზანტიის
პოლიტიკის ინტერესებისათვის.

ბიზანტიის რომ მიეღწიათ, ბიზანტიელი დიპლომატები ცდი-
ნენ ბარბაროსთა ბელადების მოსვლას, უნიშავდნენ დიდ
ჯამაგირს საზღვარზე განლაგებულ ტოშებს, რათა მათ და-
ეხმარებინათ იმპერიის საზღვრები. ფულის გარდა ბელადებს ურიგებდნენ
ქრესტეს - წარჩინების ნიშნებს, ძვირფას კუროთებს, ოქროს
საგნების დიადემებს. ანიჭებდნენ ბიზანტიურ ტიტულებს. მა-
გრამ, ატილა დებულობდა ჯამაგირს, როგორც იმპერიის ხარ-
ბარბაროსებს ურიგებდნენ მიწებს, სადაც ისინი საზღვრ-
ებზე, როგორც ვასალური მოკავშირეები (ფედერატები). მოკ-
ლილობდნენ, რომ ბარბაროსი მთავრები ბიზანტიის საიმპე-
რატო კართან რაც შეიძლება მტკიცედ დაეკავშირებინათ. მათ

ცოლად ატანდნენ ცნობილი ბიზანტიელი არისტოკრატების ქალებს, ხოლო უბედო ან მარცხიან მთაერებს, გოგულ შემთხვევაში, დროებით თავშესაფარს აძლევდნენ იმ იმედით, რომ მომავალ რაიმელომე თავგასული მთაერის წინააღმდეგ გამოიყენებდნენ¹.

¹ ღაწუბ. აბ. Holmes, ღახახ. ბაჭუჩ.; Папченко Б.А. О тайной истории Прокония, СПб., 1897.

გეგმაში. ასრულებდნენ დიპლომატების როლსაც და ბიზანტიის
რის განმტკიცებასაც ემსახურებოდნენ. საინტერესოა აღინიშ-
ნო, რომ ხშირ შემთხვევაში ბარბაროსებს ცოლებად გაქრისტიანე-
ბლები აყავდათ, რომლებიც ასევე, ნებისთნე უნებლოდ,
მათი ვაჟდნობა და ინტერესების განმტკიცებას ემსახურე-
ბოძიონერები ბარბაროსულ ქვეყნებში წერა-კითხვის ერთა-
გამაფრცელებელი იყვნენ.

VI-X სს. ბიზანტიის სასახლის კარზე იკრებოდნენ სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ელჩები ევროპას, აზიის და აფრიკის შორეული მხარეებიდან. სასახლის

რული მიღებით, მაგრამ თუ ეს არ სჭირდებოდათ, მაშინ შეუძლებელი იქნებოდა მათი ყოფნა დედაქალაქში.

ჩვეულებრივ, ცდილობდნენ ელჩები მოეხიბლათ და მოეჯახლათ ბინათ იმისათვის, რომ იოლად მოეტყუებინათ. ელჩებს დედაქალაქში ატარებდნენ, აჩვენებდნენ მშვენიერ ეკლესიებს, სასახლეებს, სოფადოებრივ შენობებს, იწვევდნენ ზეიმებზე ან სპეციალურ მართავდნენ მიღებებს მათ პატივსაცემად. ელჩებს იწვევდნენ მარტო იმპერატორთან და დედოფალთან, არამედ გავლენიან პირებთანაც, აჩვენებდნენ კონსტანტინოპოლის სამხედრო ძლიერებას, ზოგჯერ ელჩის თვალწინ აწყობდნენ სამხედრო აღლუმს და, როგორც დიდი ეფექტისათვის, რაზმებს რამდენიმეჯერ ატარებდნენ მოწყობილს სხვადასხვა ტანსაცმელში და სხვადასხვანაირად მუდრავდნენ.

ყველას აკვირებდა ის არაჩვეულებრივი პატივი, რომელსაც იუსტინიანეს დროს ლაზიკის მეფეებს და კავკასიის მთავრებს აკეთებდნენ. ეს, როგორც ჩანს, იმიტომ ხდებოდა, რომ იმპერატორს იუსტინიანემ მათი ფასი იცოდა. ბიზანტიის თხოვნით, ისინი ცდილობდნენ არ მიეცათ გასასვლელი ირანისათვის შავ ზღვაზე.

ბიზანტიის იმპერატორის კარზე შემუშავებული იყო წესები, რომლებიც განსაზღვრავდნენ ელჩის საქმიანობას. როგორც იმპერატორის წარმომადგენელს, მას უნდა ეწარმოებინა მოლაპარაკების მისთვის მიცემული რწმუნებების ფარგლებში. გაურკვეველი ვითარების დროს ელჩი ვალდებული იყო დამატებითი ინსტრუქციები ეთხოვა. თავისი უფლებების გადაჭარბებისათვის ელჩი სასტიკად ისჯებოდა, იშვიათ შემთხვევებში ცნობილი მხედართმთავრები (მაგალითად, ველიზარი, ნარსესი) მოლაპარაკებას საკუთარი რისკით აწარმოებდნენ¹.

საერთოდ, ბიზანტიაში ელჩებს აკუთვნებდნენ მაღალ ტიტულებს და მათ აძლევდნენ რწმუნებების სიგელს. რწმუნებების

ელჩის გადაეცემოდა პირველი საზღვიო მიღების დროს, ხოლო საქმეზე ლაპარაკი კერძო აუდიენციის დროს იმართებოდა. როგორც წესი, მოლაპარაკების საწარმოებლად ელჩს წერილობითი ინსტრუქცია ეძლეოდა. რწმუნების სიგელში აღნიშნული იყო საზღვიო მიღების შეძლება სხვადასხვანაირად, მაგალითად, ახალი მეფის ტახტზე ასვლის დროს მისალოცად გაგზავნილ ელჩს ეძლეოდა დავალება, რომ გავგო რა ვითარება სუფევდა სასახლის კარზე. ბიზანტიის დიდი ხანგრძლივი მოლაპარაკების შემთხვევაში ბიზანტიის საიმპერატორო კარს პატაკს უგზავნიდნენ და მისგან ახალ ინსტრუქციას ღებულობდნენ.

პირველი საზღვიო მიღების დროს უცხოელი ელჩები იმპერატორს რწმუნების სიგელთან ერთად გადასცემდნენ საჩუქრებს (მაგალითად, ქვები, იარაღი, იშვიათი ცხოველები). თავის მხრივ, იმპერატორიც ასაჩუქრებდა ელჩებს, რაც კიდევ უფრო ამძლეობდა მათ კარსებას. როგორც წესი, ელჩების ყოფნა კონსტანტინოპოლში ხანგრძლივ ხასიათს ატარებდა. შეიძლება ამიტომაც ფრანკთა მეფე კლოდის დიდი თხოვდა ბიზანტიის იმპერატორს დიდი ხნით არ დაეშვა მისი ელჩები და მალე გამოეშვა უკან.

როგორც წესი, ელჩებს ეძლეოდათ მითითება იმის შესახებ, რომ არ ჩარეულიყვნენ უცხო ქვეყნის საშინაო საქმეებში, მაგრამ ისინი ამას ყოველთვის არ იცავდნენ. ცნობილია, რომ ბიზანტიელი ელჩები ხშირად ეწეოდნენ ფარულ ინტრიგებს უცხოელთა სასახლეებში თავიანთი მთავრობის თანხმობით. ელჩების მიერ დადებული ხელშეკრულება იმპერატორის მიერ მისი რატიფიკაციის შემდეგ ძალაში შედიოდა. ელჩის ხელშეუხებლობის პრინციპს ბარბაროსი მმართველებიც იცავდნენ.

ზოგჯერ ელჩთან თავშესაფარს ეძებდნენ ამა თუ იმ გაჭირვერით ჩავარდნილი ადამიანები. მაგალითად, ფრანკთა პრინცესა, რომელიც შეურაცხყოფა მიაყენეს ლანგობარდების კარზე, მფარველობას ეძებდა ფრანკთა ელჩთან. მართალია, ელჩის მოკვლა არ

¹ Norwich J.J., დასახ. ნაშრ., გვ. 89.

198

198

199

საქმიანო მუშის მასწავლებლის როლში გამოდიოდა. მას კაპა ლეო I დიდმა (440-461) თავისი წარმატებული მოსახლეთი ევროპაში არაჩვეულებრივი ავტორიტეტი მოიპოვა. სახელი გაითქვა განსაკუთრებით ატილასთან წარმოებული მოლაპარაკებით, რომელიც 452 წელს ჩრდილო იტალიაში შეიქცა. ზოლო პაპის ელჩმა, როგორც ამბობენ, გადააფიქრებინა მას გულაშკრება. ჰუნების ზურგში ბიზანტიელების სამხედრო მოქმედება და მის მეომრებს შორის გაერცვლებულმა ავადმყოფობა დაიძულა, შეტევა რომზე შეეჩერებინა და გამოსასყიდით დაიშალა. საეკლესიო ლეგენდამ ეს ფაქტი სასწაულად გამოცხადებულიყო. ზოლო პაპის სახე წმინდანობის შარაგანდელით შემოსა. ქრისტიანულ მღვდელმთავრებს შორის ლეო I-მა პაპის, ე.ი. ეპისკოპოსის კათოლიკურ ეკლესიაში პირველობაზე თავისი პრეტენზია წამოაყენა და ამ მიზნის მისაღწევად სიყაღბსაც არ

მოერიდა. მსოფლიოს პირველი საეკლესიო კრების დადგენილ ლათინურ თარგმანში ჩაამატეს გამოთქმა: „რომის ეკლესიას პირველობა ყოველთვის ჰქონდა“.

აპაპაის
ფილოზოფი
სამსახური და მისი
ფორმები

დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემისა
იტალიაში ბარბაროსების ბატონობის
დამყარების შემდეგ პაპების საერთაშორისო
მდგომარეობა მეტად გართულებული

ბარბაროსების დაპყრობითი ომებისას დასავლეთში შექმნილი კოლექტიური ეკლესიების ერთობა დაირღვა. ყოველი ადგილობრივი ეკლესია დამოუკიდებლად იმართებოდა, თუმცა დასავლეთში, თუთ უფლად, რომის ეპისკოპოსის პირველობა მიღებული იყო. იტალიაში არიანელ ოსტგოთ მეფეებს არ შეიძლება პაპების ავტორიტეტის შეყრდნობა. როგორც ცნობილია, პაპები თავიანთ იმედებს ბიზანტიის იმპერატორზე ამყარებდნენ და მას იტალიის საქმეებში ჩარევისაკენ მოუწოდებდნენ. უკვე V საუკუნის შუა ხანებში დასავლეთში იმპერატორის ძალაუფლების დაცემასთან დაკავშირებით, პაპები კონსტანტინოპოლის მქიდროდ უკავშირდებოდნენ. მათ კონსტანტინოპოლის კარზე მუდმივი რეზიდენტები ე.წ. აპოკრისარიები ჰყავდათ.

გარდა წმინდა საეკლესიო საქმეებისა, აპოკრისარიებს ბიზანტიის იმპერატორის კარზე პოლიტიკური განწყობილებისათვის თვალყურის დევნაც ევალებოდათ. აპოკრისარიები სარგებლობდნენ ზოგიერთი უპირატესობით: პირადად იმპერატორთან მოლაპარაკების წარმოების უფლება ჰქონდათ, ისინი იმპერატორის სასახლესთან მათთვის გამოყოფილ სპეციალურ, განსაკუთრებულ შენობაში ცხოვრობდნენ. აპოკრისარიებში არცთუ იხე უსაფუძვლოდ უნდა კარზე მუდმივი დიპლომატიური წარმომადგენლობის ყველაზე უფრო ადრინდელ პრეცედენტს ხედავდნენ. აპოკრისარიებისაგან განსხვავებით პაპის ელჩები – ლევატები და ნუნციები, რომელთაც განსაკუთრებული, სპეციალური საეკლესიო და პოლიტიკური ხასიათის დავალებები ეძლეოდათ.

იუსტინიანეს მიერ იტალიის ხელში ჩაგდებისა და აპენინის სიხევარკუნძულის დიდი ნაწილის ლანგობარდების მიერ დაპყრობის

შედეგად, პაპები რომის ხელმწიფეებად დარჩნენ. ისინი ნომინალურად ბიზანტიის იმპერატორს ემორჩილებოდნენ, მაგრამ არსებითად ბიზანტიის დამოუკიდებელი იყვნენ. ლანგობარდებთან და ბიზანტიის პაპები რთულ დიპლომატიურ თამაშს აწარმოებდნენ. ბიზანტიის გავლენა კი თანდათანობით სუსტდებოდა. სამაგიეროდ, დასავლეთში სულ უფრო დიდი როლის შესრულებას იწყებდა იტალიის სახელმწიფო, რომელშიც პაპები ლანგობარდების წინააღმდეგ დასაყრდენს ხედავდნენ. პაპები მოზერხებულად იყენებდნენ რომის იმპერიის ძველი დედაქალაქის ეპისკოპოსის ავტორიტეტს, თავიანთი შატერიალური ბაზა განემტკიცებინათ. ისინი ქრისტიანული სამყაროს სხვადასხვა ქვეყნებში მიწებს ვიდულობდნენ (მოსმწირაგებისაგან დებულობდნენ), თავიანთ გავლენას ავრცელებდნენ და ქრისტიანულ ეკლესიებს შორის საკუთარ „პირველობა“ აცხადებდნენ. ბარბაროსებისა და არიანელების კათოლიკებად გარდაქცევა და მოქცეულების საეკლესიო ხელისუფლებისათვის დაკავშირება მათი დიპლომატიის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მოტივს წარმოადგენდა. მოქცევა, ჩვეულებრივ, იწყებოდა მეფეთაგან რომლებიც, თავიანთ მხრივ, საკუთარი ხელისუფლების განმტკიცების გზას რომის ეკლესიასთან კავშირის დამყარებაში ხედავდნენ.

იმ დროს პაპთაგან საერთაშორისო ურთიერთობებში ყველაზე დიდი მნიშვნელოვან როლს გრიგოლ I¹ დიდი (590-604) ასრულებდა. მან თავისი კარიერა კონსტანტინოპოლის კარზე აპოკრისარიობიდან დაიწყო. სწორედ აქ კარგი დიპლომატიური გამოცდილება ჰქონდა და სასარგებლო კავშირები გააძა. იგი მთელ ძალისხმევას მიაძრავდა იმას, რომ ლანგობარდებს, გოთებს და სხვა ტომებს –

¹ გრიგოლ I განთქმული იყო თავისი სიმდიდრით. თავის მმართველობის დროს იგი ყოველწლიურად მარტო რომში მყოფ 3.000 მონაზონს 80 გირვანდით, ხოლო ლანგობარდების თავდასხმისაგან გაპოსასყიდის სახით კიდევ უფრო დიდ თანხას იხდიდა. 595 წ. ბიზანტიის იმპერატორს იგი წერდა: „მეც კარ ლანგობარდების შეფის ზაზინადარი“ (Лозинский С.Г. История Рима, т. I, ОГИЗ, М., 1931, გვ. 8).

არიანელებს კათოლიკობა მიეღოთ. პაპის მისიონერებმა აგრეთვე ინგლისის ქრისტიანობისაკენ მოქცევაც დაიწყეს. გრიგოლმა, თავის მისიონერებს ურჩია მიემართათ ფრთხილი დიპლომატიური ხერხებისათვის, რომლებიც მოგვიანებითაც არაერთხელ გამოუყენებია იგი მისიონერებს ურჩევდა უხეშო მოქმედებებისათვის არ მიეშინათ, წარმართთა ტაძრები არ დაენგრიათ და ისინი ქრისტიანულ ელესიებად ექციათ, რათა მოსახლეობას კულტის თავყანისკმა მათთვის ჩვეულ ადგილებში გაეგრძელებინა. იგი ნებას რთავდა წარმართთა ჩვეულებები შეენარჩუნებინათ. მაგალითად, ცხოველების მსხვერპლად შეწირვა, მაგრამ არა ეშმაკის მსხვერპლად. ამგვარად მედ ქრისტიანული დღესასწაულისათვის, ქვეშარბიტი ღმერთისა და მის წმინდანთა თავყანისაცემად.

როგორც ბიზანტიური დიპლომატიის მოწაფე, გრიგოლი ხერხებულად იყენებდა კათოლიკე დედოფლების ზეგავლენას თავის წარმართ და ერეტიკოს მეუღლეებზე. მაგალითად, ლანგობადთა არიანელ მეფესთან მისი შუამავალი დედოფალი თეოდორა იყო, დედოფალი ბერტა - (კენტო, სამხრეთ ინგლისი) მეფე ირმ ბერდთან. ეგისტოთურ ესპანეთში პაპი გრიგოლი დედოფლის მეშვეობით მოქმედებდა. ფრანკების დედოფალ ბრუნჰილას იგი ფარსევლურ წერილებს სწერდა, მდებლად იხრებოდა ბიზანტიელ იმპერატორებისა და მათი მეუღლეების წინაშე. აღმოსავლეთის პატრიარქებთან ურთიერთობებში რთულ საკითხებს იგი მოხერხებულად უვლიდა გვერდს. ამასთან, რომის პირუელობის იდეას მკაცრად ფრთხილად ატარებდა.

პაპის მამულები გაბნეული იყო იტალიაში, სიცილიაში, გალოში, დალმაციაში, აფრიკასა და მცირე აზიაში. ამ მამულების მსოფთველები პრაქტიკულად პოლიტიკურ საქმეებში პაპის აგენტები იყვნენ. გრიგოლმა პაპის ხელისუფლების ავტორიტეტი ძლიერ აამყარა, მაგრამ თავის თავს იგი პირფერულად აღმართის მონების მონას უწოდებდა. შემდგომში ეს პაპებისათვის ტიტულით გახდა თავიანთ ოფიციალურ დოკუმენტებში ისინი მას დღემდე იყენებენ.

გრიგოლის შთამომავლებმა თანდათანობით ბიზანტიის იმპერატორისაგან დამოუკიდებლობას მიაღწიეს და საპაპო საბოლოოდ დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ აქციეს. არაბთა შემოსევების შედეგად დასუსტებულმა ბიზანტიამ (VII ს.) წინააღმდეგობის გაწევა ვერ შეძლო. ბიზანტიაში არსებული შინაგანი წინააღმდეგობანი პაპს გამოიყენეს, რათა აღმოსავლეთ იმპერიას საბოლოოდ ჩამოეშალა. მაგრამ საკუთრივ იტალიაში მათ რჩებოდათ საშიში მტერი - ლანგობარდები. მათი სამეფოს გაძლიერება რომს მუდმივ საფრთხეს უქმნიდა. ლანგობარდებისაგან თავდასაცავად პაპებმა საბარბაროსებს - ფრანკებს მიმართეს.

ფრანკების სამეფოში შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით, პაპები კავშირს ამყარებდნენ შეროვინგ მეფეებთან, მოგვიანებით მაიორდომებთან. ეს იყო თანამდებობა სასახლის კარზე, რომელიც ფაქტობრივად მთელ საქმეებს განაგებდნენ. 739 წელს მაიორდომ კარლოს მარტელს გაუგზავნა ელჩები და სთხოვა: „გაგზავნა რომაელები ლანგობარდების უღლისაგან“. მათი სამუშაო პაპმა კარლოსს გადასცა წმინდა პეტრეს საფლავის გასაწმენდი - ნაკურთხი შოციქულის საფლავზე, რომელსაც გადმოცემით მეუძლო აუადამყოფები მოეჩინა და, რომელიც პაპის დიპლომატიის დიდ როლს ასრულებდა. პაპები ამ გასაღებს მეგობრობის საშინად უგზავნიდნენ ძლიერებს ამა ქვეყნისას. კარლოს მარტელმა დიდი პატივით მიიღო ელჩობა და ისინი მდიდრული საჩუქრებით გაისტუმრა, მაგრამ ლანგობარდების წინააღმდეგ გასაღებად უდროოდ ცნო.

თუ პაპებს მაიორდომები სჭირდებოდათ, მაიორდომებსაც პაპები სჭირდებოდათ. კარლოს მარტელის ვაჟიშვილმა პიპინ მოკლემა დაიწყო ხელთ ეგდო თავისთვის და თავისი დინასტიისათვის მემკვიდრე ტიტული. მას იმედი ჰქონდა, რომ ამ საქმეში პაპის ავტორიტეტს დაეყრდნობოდა.

751 წელს რომში გაიგზავნა ელჩობა. ელჩებმა პაპს მიმართეს შემდეგნაირად: „მეოთხეტიანი წინასწარმეტყველების თანახმად, რომელიც მეფეთა ტიტულს ატარებდნენ, მაგრამ ძალაუფლება არ ჰქონდათ“. ამასვე თითქოს პაპმა ზაქარიამ თურმე უპასუხა: „უმჯობესია მეფე ეწოდოს იმას, ვისაც ძალაუფლება გააჩნია, ვიდრე იმას, ვინც იგი დაკარგა“-ო. თანამედროვე მემკვიდრეობაში, რომელიც ეკლესიის აზრს გადმოსცემდნენ, დაუმატეს: „და მაშინ ვისი მოციქულობის ძალით მან ბრძანა, რომ პიპინი ასულიყო ტიტულზე“. სპეციალისტების აზრით, ეს უკანასკნელი „ნებართვა“ სხვა დეილად მოგონილია, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, პაპი შეეცადა ყოველმხრივ ესარგებლა შექმნილი მდგომარეობით. მან მნიშვნელოვანი სამსახური გაუწია პიპინს, რომელიც მისი მხარდაჭერის ფრანკების მეფე გახდა. ძალიან მალე პიპინის დახმარება პაპს დასჭირდა.

ლანგობარდებმა რომზე თავდასხმა განაახლეს. ახალი პაპი სტეფანე II პირადად გაემგზავრა ფრანკების მეფესთან დახმარების სათხოვნელად. მას არაჩვეულებრივი სახეიბო შეხვედრა მოუწია. პიპინმა თავისი ვაჟიშვილი კარლოსი (მომავალი იმპერატორი) სპაის დასახვედრად 100 მილით წინ გაგზავნა. თვით მეფეც თავისი ოჯახით გამოვიდა მის შესახვედრად, ცხენიდან ჩამოვიდა და მის თოვლში მუხლმოდრეკილი მიეგება, შემდეგ, უკან რა პაპის ცხენის სადავე, იგი სასახლეშივე ფეხით მიაცილა. პიპინის გალობით პაპს კორტეჟი მეფის ვილა პანთიონში შეეიდა. აქ სტეფანე II პაპს ლეებზე დაეცა და ევედრებოდა პიპინს – „დაეცვა წმინდა პეტრე და რომის რესპუბლიკის საქმე“. მეფე დაჰპირდა, რომ „გააკეთებს და ყველაფერს, რაც კი მისგან იყო დამოკიდებული“. სამაგიეროდ პიპინი მეფედ აკურთხა და მას და მის შვილებს „რომის პატრიარქის“ ტიტული უბოძა. აი ასე განმტკიცდა საკუთოხველისა და ტახტის კავშირი.

¹ Лозинский С.Г., დასახ. ნაშრ., გვ. 22.

ფრანკების ძლიერი ესკორტით პაპი რომში დაბრუნდა. სულ მალე კი ფრანკების ძალები იტალიაში შეიჭრნენ და ლანგობარდები განადგურეს. 754 წელს ხელმოწერილი ხელშეკრულებით, ლანგობარდების მეფემ, პიპინის ბრძანებით, პაპს სამართავად გაუწია რავენის საეგზარხოზო და რომის ოლქი, მასში შემავალი სხვა ტერიტორიები – რავენა, რიმინი, ურბინო და სხვანი. მაგრამ კიდევ ერთი საშხედრო ექსპედიცია დასჭირდა იმას, რომ ლანგობარდების ნაგებ ნაგებობები დასაფლავდნენ შეესრულებინა. ასე შეიქმნა პაპის საერო სახელმწიფო, რომელსაც „წმინდა პეტრეს მიწები“ ეწოდა.

ბიზანტიის იმპერატორი იძულებული იყო შერიგებოდა იმას, რომ მისი სამფლობელოები იტალიის შუაგულში (რომლებიც მასზე უფრო ნომინალურად იყვნენ დამოკიდებულნი) პაპების მფლობელობაში გადავიდა. სამაგიეროდ, პაპი დამოკიდებული შეიქმნა ფრანკების მეფისაგან, რომელმაც ზემოთ აღნიშნული მიწები მას უბოძა, მაგრამ პაპს ამის ფორმალური აღიარება არ სურდა. და აი ამის ყალბი დოკუმენტი, რომელსაც უნდა დაეშტამებინა, რომ მას მთელი მხოლოდ ის, რაზეც მას უფლება დიდი ხანია ჰქონდა, და შეიქმნა განთქმული დოკუმენტი – „კონსტანტინეს ნაბოძევი“. ამ დოკუმენტში შემდგომი ასწლეულების განმავლობაში პაპების დიპლომატიკაზე მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა. ამ დოკუმენტში მოთხოვნილია იმის შესახებ, რომ „პაპის ღოცებით“ კეთრისაგან სასწრაფოდ განკურნებულმა იმპერატორმა კონსტანტინე დიდმა, რომელსაც, პაპს უბოძა საიმპერატორო ძალაუფლება იტალიაზე და მისი დასაფლავებზე, ხოლო თვითონ კი რომს განუშორა. რეზიდენცია გადაიტანა აღმოსავლეთში, კონსტანტინოპოლში.

ფრანკების ხელმწიფესა და პაპს შორის დადგა მჭიდრო კავშირი, რაც მუდმივ ელჩობაში და აგრეთვე ბიზანტიისა და სხვა სამეფო კარზე ერთობლივ ელჩობებში გამოიხატებოდა. ყველა

ამ ელჩობაში პაპის წარგზავნილები დაქვემდებარებულ როლს ითავსებდნენ. საგარეო ურთიერთობათა გატარებაში პაპები მთავრად თავისუფალნი არ იყვნენ. ისინი იძულებულნი იყვნენ „არევა“ ფრანკების მეფეებისათვის ეკითხათ. პაპების დამოკიდებულება ფრანკების მეფეებისადმი განსაკუთრებით გაძლიერდა კარლოს დიდის (მ. წ. 814) მმართველობის დროს, როდესაც ლანგობარდების სამეფოს დაპყრობის შემდეგ, ფრანკების სამფლობელოები მჭიდროდ შეკავშირდნენ პაპებისას. მაგრამ პაპები, რომლებიც არსებითად, ფრანკების მეფეებს ემორჩილებოდნენ, მაინც ცდილობდნენ თავიანთი სულისწოდებით უზენაესობა შეენარჩუნებინათ, რასაც მეფისათვის გარკვევითი გადაცემის ფაქტი ანიჭებდა. ამ მხრივ, საინტერესოა ჩვენს კარლოს დიდის მიერ საიმპერატორო ტიტულის მიღების ფაქტი.

ეს არის დახლართული ისტორია, რომელმაც დიდი კამათი მოიწვია ისტორიულ ლიტერატურაში. აზრი იმის შესახებ, რომ საიმპერატორო ტიტულის მიღება დაეხმარებოდა მას ავტორიტეტის თავისი საშინაო და საერთაშორისო ავტორიტეტი და განუტოლო და ძალაუფლებას ქვეშევრდომებზე არა მარტო კარლოსის, არამედ კარლოს მარტელის და პიპინ მოკლესაც დიდხანს აწეუბებდა¹. პაპმა მას ამ მიმართულებით აქეზებდნენ, ცდილობდნენ რა ავტორიტეტის თავიანთი ახალი მფარველი ძველის – ბიზანტიის იმპერატორის ხარჯზე. კარლოსს „ახალ კონსტანტინეს“ უწოდებდნენ. პაპი მუცადა ისე ემოქმედა, რომ მეფედ კუთხევის ინიციატივა მიხვან წამოხსულიყო, ისარგებლა რა კარლოსის რომში ყოფნით, პაპმა არჩია ქრისტეშობის დღე, როდესაც მეფე წმ. პეტრეს ტაძარში იმყოფებოდა და გულმოდგინედ ლოცულობდა ღვთის მსახურების უცებ მას თავზე ძველი რომის იმპერატორების გვირგვინი დაადო. ამასთან შესრულდა პიპინი, რომელშიც კარლოსს როგორც იმპერატორს ქება-დიდებას ასხამდნენ. მართალია, კარლოსი უკმაყოფილო იყო იმით, რაც მოხდა, მაგრამ ტიტული მაინც მიიღო. ყოველ შემთხვევაში

¹ Успенский Ф.И., *დახვ. ნაშრ.* ტ. I, გვ. 414.

ამ პაპმა გადადგა მოხერხებული დიპლომატიური ნაბიჯი: საიმპერატორო გვირგვინი პაპის მიერ არ იქნა ნაბოძები და უბოძებს განა უფრო მაღლა არ დგას იმაზე, ვინც ამ ნაბოძებულს მიეცა? ეს არგუმენტი შემდგომში მრავალჯერ იქნა გამოყენებული პაპების მიერ საერო ხელისუფლების წინააღმდეგ და ბრძოლისას. ფრანკების იმპერატორის ეგიდით პაპობა ავრცელდა თავის ავტორიტეტს იტალიის ფარგლებს გარეთ და სულ მომავალში იქნა „სრულიადქრისტიანულ“ ჩასაითს.

კარლოს დიდის იმპერია ევროპაში გახდა ყველაზე უფრო დიდი ძალა, რომელსაც მხოლოდ ბიზანტიის იმპერია თუ შეეძლო დაეხმარებოდა ბიზანტიელებისაგან ხშირად გაიგონებდა: „ფრანკი მეფობა უფროლიც, მეზობლად კი არაო“. ბიზანტიასთან ურთიერთობას მთავრობის დიპლომატიაში უმნიშვნელოვანესი ადგილი ეჭირა. თავისუფლად მას გრანდიოზული გეგმები ჰქონდა. მას სურდა აღსაყდრისა და დასაყდრის იმპერიების გაერთიანება იმპერატორის ხარჯზე ქორწინების გზით, მაგრამ დედოფალი ირინეს ჩამოგდება ტახტიდან მისი გეგმები ჩამალა, ახალმა იმპერატორმა ნიკი-ტორე კარლოსის იმპერატორის ტიტული არ ცნო¹. ამის გამო კარლოსსა და ბიზანტიის იმპერიებს შორის დიპლომატიური ურთი-
ობები შეწყდა. ეს მოხდა მაშინ, როდესაც არაბების, ბულგარე-
ებისა და სხვათა შემოსევების გამო ბიზანტიის ვაელებს სუსტდუ-

¹ წ. კარლოს დიდმა გაგზავნა ელჩები ბიზანტიაში. მისი ელჩები გახ-
დნენ დედოფალ ირინეს ტახტიდან ჩამოგდების (30-31 ოქტომბერს) და მის
დასაყდრის ნიკეიორეს ტახტზე ასვლის მოწმენი (იხ. Theophanis,
Historia. Ex recensione Iohannis classei, vol. I, 742, Bonnæ, 1839-
1842, გვ. 742 (ცრტ. В.В. Бартольд-ის მიხედვით, თხზ. ტ. VI, გვ. 358). ამ
დაპირაფების შედეგი იყო ომი ბიზანტიასა და სახალიფოს შორის. ბიზან-
ტიის ომის განახლების მიზეზი ნიკეიორეს მხრიდან ხარკის გადახდაზე
არა იქნა გახდა. უფრო მეტიც, იგი მოითხოვდა ზალიფასაგან უკან დაბრ-
უნებას ის ფული, რომელიც დედოფალმა ირინემ მას ადრე გადაუხადა
Barthold B.B., *Соч.*, т. VI, გვ. 358). ბიზანტიასთან განახლებულმა ომმა
გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა (ნესტორიანული და იაკობიტთა) მდგომარეობა სა-
ხალიფოში.

ბოდა, ხოლო დასავლეთის იმპერიის ავტორიტეტი საკმაოდ გა-
მტკიცდა. ამაზე შეტყვევებს ის ფაქტი, რომ კარლოსმა აღმოს-
ვლეთში მიიღო მთელი რიგი მნიშვნელოვანი პრივილეგიები
„წმინდა ადგილები“ პალესტინაში, რომელიც ადრე იყო ბიზანტიის
ქვეშევრდომობაში, ახლა კი კარლოსის მეურვეობაში აღმოჩნდა.
კარლოს დიდი არა მარტო შეარველობდა საკუთარი ქვეყნის ქრის-
ტიანებს, არამედ ესმარებოდა სირიის, ეგვიპტის, ჩრდ. აფრიკის
სხვა ქვეყნების და იერუსალიმის ქრისტიან მოსახლეობას. იმპერ-
ტორად კურთხევის წელს იერუსალიმის პატრიარქმა კირიაკმა სა-
ციალურა ელჩობის საშუალებით კარლოს დიდს იერუსალიმის
საღვთო და ღრუშები გაუგზავნა. 807 წ. აახენში კარლოსი ოფიც-
ალურად გამოაცხადეს მაცხოვრის საფლავის მფლობელად¹.

ფრანკთა სახელმწიფოს დედაქალაქში აახენში კარლოსისათვის
სივლეების გადასაცემად იკრიბებოდნენ ელჩები დანიიდან, ინგლის-
დან და სხვა ქვეყნიდან. მას უგზავნიდნენ საპატიო სივლეებს
ალფონსო II, ასტურიის მეფე, შოტლანდიის მეფეები, ყველა ის
დასავლეთის ერთ-ერთ უდიდესი სახელმწიფოს იმპერატორთან
გობრობასა და კავშირს ეძებდნენ.

¹ Бартольд В.В., Соч., т. VI, кн. 362.

მეორე თავი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია არაბულ აღმოსავლეთში V-XII საუკუნეებში

თავადი არაბული ჯერ კიდევ ჩვენს ვრამდე არაბების
საგვარეულოს მნიშვნელოვანი ჯგუფები განსახლდნენ
სამაღ-პოლიტიკური არაბეთის ნახევარკუნძულის ფარგლებს
გარეთ - პალესტინაში, სირიასა და მე-
სობტამიაში. შუა საუკუნეების დასაწყისში სირია, პალესტინა და
მესობტამია ბიზანტიის კუთვნილ ოლქებს შეადგენდნენ. ეს ოლქები
მომოქდნენ სატრანზიტო გაჭრობას ეთიოპიასთან და ინდოეთთან
შუა გავლით. მას შემდეგ, რაც 575 წ. სასანიანთა ირანმა და-
პრო იემენი, ირანის შაჰინ-შაჰები მიისწრაფოდნენ იქითკენ, რომ
საქონლის ტრანზიტის წარემართათ ირანზე გავლით და ბი-
ზანტიის იემენში არ დაეშვათ.

VII ს. დასაწყისისათვის ჩრდილოეთ და ცენტრალურ არაბეთში
არა კიდევ არსებობდა პატრიარქალურ-თემური წყობილება, რომ-
ის წიაღში უკვე ყალიბდებოდნენ ურთიერთისგან განსხვავებული
საქალაქო ფენები. მდიდრებს მიეკუთვნებოდნენ შეძლებული ვაჭ-
რები, მეფე-მეფეები, დამუშავებული მიწების და საქონლის მსხვილი
მფლობელები.

V-VI სს. თანამედროვე იორდანიის ტერიტორიაზე პირველი
არაბული სამეფო აღმოცენდა. მას პასანიანთა დინასტია (იემენური
გვარად) ედგა სათავეში. ეს სამეფო ბიზანტიისაგან ვასალურ და-
პრობებულუბაში იმყოფებოდა. პასანიანებმა მიიღეს მონოფიზიტური
მადჯრების ქრისტიანობა და სასანიანთა ირანის წინააღმდეგ ბი-
ზანტიას სამხედრო დახმარებას უწევდნენ. ისინი აგრეთვე, იცა-
ვდნენ ბიზანტიის სამფლობელოებს არაბეთის ნახევარკუნძულზე გან-
სახლებულ ბედუინთა შემოსევებისაგან. სირიის უდაბნოსა და შესო-
ბტამიის შორის საზღვარზე შეიქმნა მეორე არაბული სამეფო -

თველმა გურემა დახმარებისათვის მიმართა ჩინეთის იმპერატორს (718-719).

არაბების მოსახლეობა
აფრიკაში და
მეზოპოტამიაში

641 წ. არაბებმა დაიპყრეს ეგვიპტე და სირია, ხოლო შემდეგ, იმავე წელს, გააგრძელეს თავისი ექსპანსია აფრიკაში და შეიერთეს კირენაიკა, ლიბია (643). 641-ის იხილი ეკვე შეიჭრნენ ბიზანტიურ აფრიკაში, რომელიც თანამედროვე თუნისის, ალჟირისა და მაროკოს ტერიტორიას მოიცავდა. როგორც აღვნიშნეთ, მათ დაიპყრეს ზემო მესოპოტამია (641), შემდეგ ქვემო მესოპოტამია (642), საიდანაც 40000 ადამიანი ტყვედ წაიღეს. არაბებმა ბიზანტიას წაართვეს აზიასა და აფრიკაში მისი სამფლობელოების ტერიტორიის 2/3, ხოლო 651 წელს არაბებმა დაამთავრეს ირანის დაპყრობა, რომელიც დაიწყო 636 წელს.

661 წელს არაბთა სახალიფოს სათავეში მოექცა ომაიანთა დინასტია, რომელმაც თავის დედაქალაქად გამოაცხადა დამასკო, ხოლო სირია სახალიფოს ცენტრალურ ოლქად გადაქცეა. თავისი ხელსაყრელი მდებარეობით იგი ხელს უწყობდა არაბთა შეჭრას ლაშქრობების ბიზანტიის მცირე აზიასა და ამიერკავკასიაში. ხელსაყრელის სათავეში მოსვლისთანავე ომაიანთა ხელმძღვანელებმა არაბებმა თავიანთი დაპყრობითი ომები განაახლეს. მათ მტკიცედ მოიკიდეს ფეხი აფრიკაში. VII ს. ბოლოს, მიუხედავად ადგილობრივი ბერბერი მოსახლეობის გააფთრებული წინააღმდეგობისა, არაბებმა კართაგენი აიღეს და დაანგრეს. VIII ს. დასაწყისში ისინი მივიდნენ ვიზანტიის სრულტყმდე, ხოლო 711 წელს შეიჭრნენ ესპანეთში და დაიპყრეს მისი დიდი ნაწილი, 673-677 წწ. და 11 წ. არაბებმა კონსტანტინოპოლი აღებაში მოაქციეს. VIII ს. პირველ მეოთხედში საზღვარი ბიზანტიასა და სახალიფოს შორის სტრატეგიული გახდა, იგი გადიოდა კილიკიის ტავროსისა და ევფრატის ზედაწელზე. 741 წ. აკროინთან დამარცხების შემდეგ არაბებმა

არც ცდილან დაეპყროთ მცირე აზია, თუმცა მარბიელ ლაშქრობებმა ხშირად აწყობდნენ.

VIII ს. დასაწყისისათვის არაბებმა განამტკიცეს თავიანთი ბატონობა სომხეთში, ქართლსა და ალბანეთზე. არაბთა სახალიფოს ჩრდილოეთი საზღვარი მთაწკრივ კავკასიონის ქედზე ქ. დარუბანდამდე (დერბენდი) გადიოდა. ცენტრალური აზიის ოლქებში გასაბატონებლად არაბებს თურქ-მომხრეებთან და ჩინელებთან მოუხდათ ბრძოლები. 751 წ. არაბებმა ჩინელებზე გადამწყვეტი გამარჯვება მოიპოვეს და თავიანთი ბატონობა ცენტრალურ აზიაში განამტკიცეს, ხოლო უფრო დაღმავალი, 712 წელს ისინი შეიჭრნენ ინდოეთში (სინდის პროვინციაში).

711 წელს 7000-მა არაბმა მეთაურობა ტარიკ იბნ ზიადის მეთაურობით გადალახა გიბრალტარი და შეიჭრა ესპანეთში (ვესტგოთების სამეფოში), რომელიც დასუსტებული იყო ტანტისათვის გახსნის შემდეგ. პირველ ბრძოლაში კადიქსთან არაბებმა გაიმარჯვეს. ხანმოკლე დროში არაბებს დაემორჩილნენ ქქ. ესიხა, ბიზონა, ელვირა, კორდოვა და დედაქალაქი ტოლედო. 712 წელს არაბთა ძალები შეიესო კიდევ 1800 მეომრით, რომლებიც დაუფლდნენ სევილიას და ესპანეთის დანარჩენ ტერიტორიას. 714 წლიდან დაიწყო მთელი ესპანეთი, ბასკების ოლქის გარდა, სახალიფოს სუბიექტად გახდა. 718 წელს არაბთა ლაშქარმა გადალახა პირენეის მთები და შეიჭრა აქვიტანიაში. არაბებმა დაიკავეს ნარბონა, კარსონა და ნიმო, ხოლო მოგვიანებით, 732 წელს მათ მიაღწიეს პარიზს. პეპინისთან ისინი შეხვდნენ ფრანკების გაერთიანებულ ლაშქარს. მათ შემდეგ კარლოს მარტელის მეთაურობით და გამარჯვებით ამაღლეს შემდეგ, არაბთა დაპყრობები შეჩერებულ იქნა.

ცენტრალური აზიის ქვეყნების ტერიტორიებზე არაბთა ლაშქრობის შესახებ იხ. Бартольд В.В. К истории арабских завоеваний в Азии. — Собр. соч., т. II (2). „Наука“, М., 1964, გვ. 380-387.

არაბთა დაპყრობას თან სდევდა დაპყრობილ ტერიტორიაზე არაბული მოსახლეობის ერთი ნაწილის გადასახლება და ქალაქების აღმოცენება. მათ მიერ გაარაბებულ იქნა ეგვიპტის ჩრდილოეთ აფრიკა და ესპანეთი (უშთავრესად ქალაქების მოსახლეობა). ამიერკავკასიაში, ირანსა და ცენტრალურ აზიაში, საპირაპიროდ არაბი გადასახლდა, ადგილობრივმა მოსახლეობამ ნარჩუნა თავისი ენა, ხოლო დამპყრობლები მოსახლეობასთან შიღვირებულ იქნენ. დაპყრობილ ქვეყნებში არაბებმა გაავრცელეს თავიანთი ენა, როგორც ოფიციალური და როგორც მუსლიმური (მაჰმადიანური) რელიგიის ენა.

აბასიანთა
სახალიფოს
სამხარეთო პოლიტიკა
და დიპლომატია

750 წ. ომაიანთა დინასტიამ თავისი ბატონობა შეწყვიტა. სახალიფოს დაეუფლა ახალი — აბასიანთა დინასტია, რომელმაც დედაქალაქი დამასკოდან ბაღდადში გადაიტანა (762 წ.). აბასიანთა ბატონობა 751–1258 წწ. მოიცავს სხვადასხვა ევლ აბასიანთა მმართველების ხანაში სახალიფო ძლიერ და მკაცრებით ცენტრალიზებულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. მის ხელისუფლებს ირანულ-სასანური ტრადიციები და, პირველ რიგში, შიიტური ლობის ცენტრალიზაცია კარგად ჰქონდათ ათვისებული. ომაიანთა საგან განსხვავებით, აბასიანთა ბატონობის დროს, ახალი დაპყრობითი ომები ნაკლებ მასშტაბური იყო, თუ არ ჩავთვლით მათ შორის ხმელთაშუა ზღვის ისეთ კუნძულებზე, როგორიცაა სიცილია, მალტა და კრეტა¹. რაც შეეხება ურთიერთობას ბიზანტიასთან მასთან აბასიანებს ჰქონდათ უფრო საომარი ურთიერთობა, ვიდრე მშვიდობიანი. თითქმის ყოველ წელს არაბთა ლაშქარი დიდძალი სამხედრო ნადავლისა და მონების ხელში ჩასაგდებად იჭრებოდა მცირე აზიაში. ერთხანს ბიზანტია იძულებულიც კი შეიქნა ეს ხარკი სახალიფოსათვის. აბასიანი მმართველები აწარმოებდნენ მუდმივ ომებს ხაზარეთსა, კავკასიასა და ცენტრალურ აზიაში.

¹ იხ. Васильев А.А. Византия и арабы, СПб., (I წიგნი), 1900, 53-75; მისევე, Византия и арабы, II. Политические отношения во время Македонской династии. СПб., 1902, თავი პირველი, მეორე.

სამხაროსული ტომების შემოსევების შემდეგ არაბული ტომე-ქსანსიამ ყველაზე დიდი ცვლილებები მოახდინა ევროპის სხვადასხვა ნაწილში და ჩრდილო აფრიკის ხალხების პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ამრიგად, ათეული წლების მანძილზე დაპყრობათა შემდეგ ჩამოყალიბებულმა არაბთა სახალიფომ მოიცვა არა მარტო აზია და შუა აღმოსავლეთის ტერიტორია, არამედ შუა აზია (ახ. ცენტრალური აზია), დასავლეთ ანდოეთი, კავკასია და ევროპის სანაპიროებიც. ევროპულ ისტორიოგრაფიაში შემო-ღებული ცნობები იმ ელჩობათა და საჩუქრების შესახებ, რომელსაც არაბთა უგზავნიდნენ ერთმანეთს ფრანკთა მეფე კარლოს დიდი და ბიზანტიის ხალიფა მარუნ არ-რაშიდი უფრო ღვეგნდებს მიეკუთვნე-ბოდა, კულევართა მნიშვნელოვანი ნაწილი არ იზიარებს ამ ცნობების სიმართლეს¹.

მარუნ დროს, როდესაც ამ თქმულებათა თანახმად, ფრანგების მე-ფე მარუნმა ურთიერთობას აბასიანთა ხალიფა მარუნ არ-რაშიდ-თან დააბრუნა ესპანეთში უკვე თითქმის ერთ საუკუნეს ბატონობ-ის შემდეგ, როგორც მოწმობენ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მო-პოვებული მასალები, ისე სხვადასხვა ენაზე ჩვენამდე მოღწეული წერილები, არაბი ვაჭრები და არაბული ფულადი ერთეულები აღ-მოჩნდა აზიის, აფრიკისა და ევროპის კონტინენტის სხვადასხვა ნაწილში. არაბული სახალიფოების დიპლომატიური კავშირები მოი-ჭრა ტერიტორიის, გადაჭიმულს ჩინეთიდან პირენეისა და აფ-რიკის ატლანტიკური ოკეანის სანაპიროებამდე.

აბასიანთა დროზე ომაიანთა სახალიფოების მმართველთა რეზიდენ-ციის დამასკო მსოფლიოს ერთ-ერთ უდიდეს დედაქალაქს წარ-მოადგენდა.

შუა საუკუნეების სახელმწიფოების კულტურაზე, მმართველო-ბის მეთოდებზე და საგარეო ურთიერთობებზე გარკვეული ზეგავ-რცელება მოახდინა ბიზანტიისა და სასანიანთა ირანის ტრადიციებმა.

¹ იხ. წერილები იხ. Бартольд В.В. Карл Великий и Харун ар-Рашид, Соч., т. VI, 33-342-364.

არაბული
ფონეტიკის
ფონეტიკა, ფონეტიკა
და ფონეტიკა

როდესაც არაბთა სამყაროში მდებარე
სახალხო აკანების შედეგად რომელიმე
ხელისუფლება დაემხო და ახალი
ანთა სახალიფო შეიქმნა, არაბთა

ტიკურმა ცენტრმა ბაღდადში გადაინაცვლა. ახალ დედაქალაქში
უფრო ირანული ტრადიციები სჭარბობდნენ. აბასიანთა სახელმწიფოში
სახელმწიფოს მმართველობის ორგანოებს შორის საგარეო
კვებას („დივან არ-რისალათ“) უმნიშვნელოვანესი ადგილი ეკუთვნოდა.
უძულოდ დიდი ევზირი (ვაზირი) ხელმძღვანელობდა.

XI ს. არაბი ავტორის აბუ-ლ-ფაზლი ბეი ბაჰის თხზულებაში
აღწერილია იმდროინდელი არაბული ელჩობა და მასზე დაკისრებული
მოვალეობა. ხაზიფა ელჩს ატანდა ორ წერილს. პირველი
წერილი იყო სახელმწიფოს მეთაურის სახელზე, ვისთანაც
მართებოდა ელჩობა. მასში ურანიდან ციტირებული ფრაზები
გარდა ჩამოთვლილი იყო ორივე ხელმწიფოს ტიტულები, გარდა
ღვრული იყო ის უფლებამოსილება, რომლებითაც აღიჭურვილი
ელჩი და, ბოლოს, შეიცავდა თხოვნას, რაც შეიძლება მალე
რეზინით იგი.

მეორე წერილი, რომელიც ელჩის სახელზე იყო, ელჩის ქვეშ
თაობაზე შედგენილ ინსტრუქციას წარმოადგენდა. კერძოდ, იგი
წერდა ის, თუ როგორ უნდა გადაეცა მისალმება და საჩუქრები.
როგორ ეწარმოებინა მოლაპარაკება ხელშეკრულების შესახებ.
რომლის ტექსტიც გადაეცემოდა ელჩს და ა.შ. იმ შემთხვევაში,
უცხო სახელმწიფო ხელშეკრულებაზე ხელის მოწერაზე უარს
ყოფდა, ელჩს მოლაპარაკება მაინც უნდა გაეგრძელებინა. მაგრამ
სი მსუღერლობის შესახებ ინფორმაცია მაინც უნდა გაეგზავნა
ლიფასათის და მისგან ახალი ინსტრუქცია მიეღო, თუ ხელს
რულება დაიდებოდა, არაბ ელჩს უცხოელი ხელმწიფის, მისი
ბის და ახლობლების მიერ ფიცით მისი განმტკიცება უნდა ეთხოვრა.

სხვა დარიგებათა შორის, რომლებიც ელჩს ეძლეოდა, ერთ-ერთი
თი მთავარი საჩუქრების დარიგება იყო. საჩუქრების ერთ ნაწილს
ელჩი არიგებდა ჩასვლისთანავე, მეორე ნაწილს მხოლოდ იმ შემთხვევაში,
თუ მოლაპარაკება წარმატებით დამთავრდებოდა. ეს
ეძლეოდა საჩუქრების სია, რომელიც ყველაზე უფრო ხშირად
ვიღებსა და ჭურჭელს შეიცავდა. თავისი მმართველობის აპარატის

შესახებ შეავდა განსაკუთრებული შტატი, რომელიც საჩუქრების
გაცემას და გადატანას განაგებდა.

XI ს. „სიასეთ-ნამე ნიზამ ულ-მულქის“¹ ერთ-ერთი ტრაქტატი
მოთხოვნილია, როგორ უნდა შეზღუდონ ელჩებს საზღვარზე
მოღვაწეობის უნდა იყოს ელჩობა, როგორ მიაცილონ და როგორ
დაეხმარიან მას დედაქალაქამდე მისვლაში. აქვე შეახსენებს
რომ, განურჩევლად იმისა, თუ რომელ ქვეყანას წარმოადგენს
ელჩი, მისი შეურაცხყოფა დაუშვებელი იყო, ვინაიდან მას, თავის
ურანიდან, ეკისრებოდა ერთი მოვალეობა – „მათზე დაკისრებული
დავალების სწორი გადაცემა“. იმავე ტრაქტატებში აღნიშნულია,
რომ ხელმწიფეებს, რომლებიც ერთმანეთს ელჩებს უგზავნიდნენ,
არა მარტო ამკარა, არამედ ფარული მიზნებიც ამოძრავებდა.
ერთ-ერთ მიზნებში იგულისხმებოდა იმის გაგება თუ რა მდგომარეობაში
იყო გზები, გასასვლელები, მდინარეები, სასპელი წყაროები,
სადა შეეძლო გავლა ლაშქარს, სად იშოვებოდა ფურაჩი, როგორ
მოემარებოდა და რა რაოდენობის იყო ხელმწიფის ჯარი.
მთავრად, როგორი იყო ხელმწიფის ცხოვრება, მისი წეს-
დებანი, სამართალი, მისი ხნოვნება, მისი განსწავლულობა.
ეს უნდა გაეგო, როგორი იყო ქვეყნის მოსახლეობა – ღარიბი,
მდიდარი? იყო მორწმუნე თუ არა? იყო კმაყოფილი თუ უდარ-
ბოლო? თუ რამდენად გამოცდილი იყო მისი მთავარსარდლობა? რა
ფორმა, ან სძულთ მის ახლობლებს? რას უფრო აძლევს უპირატესობას
მმართველი: ქალებთან ყოფნას, თუ მკაცრებთან?
სახალისი კარზე მიღებული დიპლომატიური ხერხები და შე-
დეგად ფართოდ იყო დანერგილი და გამოყენებული არაბთა სა-
ხელმწიფოებში. ამ მეთოდებისა და ხერხების დანერგვა-გამოყენება-
მდგომარეობა როლი შეასრულებს იმ ურთიერთობებში, რომელიც დამ-
ყვანილ დასავლეთის ქვეყნებსა და კორდოვას სახალიფოს შორის,
როგორც მოგვიანებით – ჯვაროსნებთან.

¹ ნიზამ ულ-მულქი (1064-1092) ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე იყო
სამხრეთ-დასავლეთის ირანის სრულუფლებანი მმართველი (დაწერა. იხ.
B.B. Persidskaya kultura i ee razvitiye. Sob. soch., t. VI, 1944).

მეხუთე თავი
ჩინეთის საერთაშორისო ურთიერთობები
და დიპლომატია III-XVI საუკუნეებში

**პოლიტიკური
მიმართება დინასტიის
შედეგად და
შუა საშუალებების
მიზანშეწონიერება**

შუა საუკუნეების ჩინეთი – უდიდესი რიტორიითა და მრავალრიცხოვან სახელობით ცნობილი იყო, როგორც წითელი ქვეყნებითა და ხელოსნობით და თარეხიანი მადალი ღონის მქონე ქვეყნებით. განთქმული თავისი მეცნიერებებით და მწერლების შრომებით, საუკუნეების განმავლობაში მას დამყარებული ჰქონდა ფართო საერთაშორისო და საერთაშორისო კავშირები სხვადასხვა მიმართულებით. ჩინეთის დიპლომატია ქვეყნის ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. მას თავისი განსაკუთრებული მიდგომა, შედეგები და რიტუალები ჰქონდა, რომელიც ძველ დროში იყო მისი მთავარი, ხოლო ფეოდალიზმის ხანაში კიდევ უფრო განვითარდა.

თითქმის ოთხას წელიწადს – ძვ.წ. 206 წლიდან დაწყებული ახ.წ. 220 წლით დამთავრებული, ჩინეთის იმპერიას მართავდა ლინის დინასტია, რომელიც თავისი ბატონობის უკანასკნელ ათწლეულებში ეკონომიკის, ხელისუფლების და საგარეო პოლიტიკის ძლიერების ღრმა დაცემას განიცდიდა. არსებობდა ცენტრალური ხელისუფლების დაშლის ისეთი ეკონომიკური საფუძვლები, რომელიც სასაქონლო-ფეოდალ ურთიერთობათა განვითარების პირობების სულ უფრო მეტად შეზღუდვა, მეურნეობის ნატურალიზაციის გაძლიერება, მიწების კონცენტრაცია და მსხვილი მიწათმფლობელობის ზრდა. ყოველივე ამას სდევდა წერილი და საშუალო მიწის მესაკუთრე თემის წევრების სოციალური მდგომარეობის მკვეთრი გაუარესება და ათეული წლების განმავლობაში ხუნუს ტომისა და ტიბეტურ-ბირმული წარმოშობის ხალხებს – ციანებს შორის დადინარე ომების გაძლიერება.

ჩინეთის საზღვრებს სიანსის ტომებიც ემუქრებოდნენ. ამიტომ ჩინეთის სახელმწიფო გარედან მტრულ ზემოქმედებას ვეღარ უშუქავდა. სასახლის კარზე მიმდინარე ინტრიგები, შეთქმულებები და გადატრიალებები კიდევ უფრო გახშირდა. მოქიშპე დაჯიშები ერთმანეთს სულ უფრო დაუნდობლად სპობდნენ. საჭიერების მივიდა, რომ ხანის სახელმწიფო გაბატონებული ფენების მტკიცების დაცვას და ჩაგრული მასების დამორჩილებას ვეღარ შეეძლო. ამიტომ 184 წ. დაწყებულმა გლეხთა დიდმა ომმა რომელიც დიდხანს მძვინვარებდა და მხოლოდ 208 წ. დამთავრდა გაბატონებული დინასტია კიდევ უფრო დაუძლურა და ხანის მტრის ბოლო მოეღო.

**ლინის დინასტიის
საგარეო პოლიტიკა
და დიპლომატია**
265-420 წლებში ჩინეთს უკვე მართავდა ძინის ახალი დინასტია, რომლის მმართველობის ხანაში ჩინეთი მომთაბარე ტომების განუწყვეტელ თავდასხმებს განიცდიდა. ჩინელი ხალხის მასების გმირულმა წინააღმდეგობის გასწვრივ უნარმა ქვეყნის დიდი ნაწილი უცხოურ ბატონობას გადაარჩინა. ჩინეთის ცენტრალიზებული ხელისუფლების აღდგენის პოციაზი მისი მუშაობადა. ცენტრალურ აზიაში ჩამოყალიბებული იმპერია სახაკანოს მხრიდან მუქარის ზრდით იყო ნაკარნახევი.

ამ დროის ჩინელი დიპლომატების ძალისხმევა ქვეყნის მარცვალ-მარჯვენის, მოსახლეობის დაღუპვის ან მათი ტყვედ წაყვანის თავიდან აცილებისაკენ და ჩინური კულტურის გადარჩენისაკენ იყო მიმართული. ამასთან ერთად ისინი ფეოდალური სახელმწიფოს პოლიტიკისათვის იბრძოდნენ.

**ჩინეთის
დიპლომატია
ლინის დინასტიის
მმართველობის
ხანაში**
581 წ. მხედართმთავარმა იან ძიანმა ხელთ იგდო ტახტი და ჩინეთში ახალი – სუის დინასტიის გაბატონებას საფუძველი ჩაუყარა. ეს დინასტია ჩინეთს 618 წლამდე მართავდა. ამრიგად, ჩინეთში სუის

¹ დაწერ. იხ. მენთეშაშვილი ზ. ჩინეთი II-VI საუკუნეებში. – „ისტორიო-გეოგრაფია“, I. თბ., 1998, გვ. 151-156.

დინასტიით სათავეში ერთიანი ფეოდალური სახელმწიფო ჩამოყალიბდა. სახელმწიფო წყობა მასში მიწებზე სახელმწიფო საკუთრებას ემყარებოდა. მიწათმფლობელები ცენტრალიზებული ბიუროკრატიული აპარატის მეშვეობით გლეხთა ექსპლუატაციას ახორციელებდნენ.

სუის იმპერია მძლავრი და მდიდარი იყო. გაჩნდა შრავალური ხოვანი ქალაქები, რომლებშიც გაყვანილი იყო წყლის არხები, მკრამ ქვეყნის სიმშვიდეს მუდმივად ემუქრებოდა თურქული სახაკანო ანუ ის გაერთიანება, ხადაც ცენტრალური აზიის მომთაბარე მკერძოვნელები ბატონობდნენ. ჩინური დიპლომატიის მიზანი იყო არა მხოლოდ ეშვა დიდი ომი, სახაკანო თანდათანობით დაესუსტებინა, სახაკანო ჩარევა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში და მომთაბარეთა შერყევა თავიდან აეცილებინა¹.

დიდალიმადი
შამიმატოზის
ფორმისი თხადულ
სახაკანოსთან

აზორციელებდნენ რა „მშვიდობისა და დანათესაების“ პოლიტიკას, დიპლომატიის ცალკეული ხაკანებისა და გავლენის წარმომადგენლების დამორჩილებას

იმპერატორის ხელისუფლებისათვის ჩინებულად ახერხებდნენ ჩინური ფეოდალური დიპლომატია ძველთაგანვე ატარებდა კერძო „ბარბაროსების ხელით ჩაეხშო ბარბაროსები“. მაგალითად, 679 წელს აღმოსავლეთ სახაკანოსთან კავშირში გაერთიანებულმა ჩინელებმა შეტად საგრძნობი დარტყმა მიაყენეს დასავლეთ სახაკანოს, გარდა ამისა, ჩინეთის საგარეო უწყება ასევე ხშირად იყენებდა ისეთ პოლიტიკურ ხერხსაც, როგორიც იყო საქორწინო კავშირი. ვაჭრობითი ხელშეკრულებების თანახმად, ჩინელი მეფისა და სხვა დიდების ასულებს თურქი ტომის ბელადებზე ათხოვებდნენ. დიპლომატიის კიდევ ერთი მეთოდი იყო მმადნაფიცობა: ხდებოდა ისე, რომ თვით იმპერატორი, ან გავლენიანი ფეოდალები ატარებდნენ მმადნაფიცობის წესს თურქ ბელადებთან. კერძოდ, სცნობდნენ

კასალებად და ხანდახან მეგობრებადაც. ჩინეთის კარიბელებთან აგზავნიდა დიდ და პატარა ელჩობებს სიგელებითა და სიგელით, ძნელდებლობისას კი – უბრალოდ, ხარკით. ჩინელ ელჩთა ხშირად საჩუქრად მიჰქონდათ ჩინური აბრეშუმები (ზოგიერთ შემთხვევაში 200 ათასი თოფი), მდიდრული ტანსაცმელი, სურსათი, ჯვლები, მუსიკალური ინსტრუმენტები და სხვ. საპასუხო საჩუქრის სახით თურქი ბელადები ჩინელებს უგზავნიდნენ ათასობით ცხენს, ცხვარს, აქლემს.

ჩინელი დიპლომატები დაუღალავად ადევნებდნენ თვალს სახაკანოს არსებულ მდგომარეობას, მიდიოდნენ მათ სადგომებში, ხშირად მკარებდნენ მოლაპარაკებებს, ჩამოქონდათ ძღვენი, მიმართდნენ საქორწინო კავშირებს. ამით ჩინელები ხან ერთი და ხან ორი საკანის ან გავლენიანი გვარის წარმომადგენლის ამალვებას ემსახურებდნენ, თესავდნენ ურთიერთობებს თურქებს შორის. მაგალითად იმპერია სიმშვიდეს განიცდიდა, ხოლო თავიანთი აღზრდას ხანაში, თურქი ხაკანები „აბრეშუმის გზაზე“ ბატონობასაც იკრებდნენ. ზოგიერთი ხაკანი ჩინეთს სამხედრო დახმარებას უწევდა. სუის დინასტიის დამაარსებელს იან-ძიანს (581-605 წწ.) სუის გაერთიანებისათვის წარმოებულ ომში თავის ჯარში თურქებს საკმაოდ ძლიერი რაზმი ჰყავდა. მისი შვილის – იან-გუანის დროს ლაშქრობებში (605-616 წწ.) მისი ვასალი თურქეთის ხაკანს მონაწილეობდა.

ჩინური იმპერიის დედაქალაქ ლიანში იან-გუანი ყოველ წელს მოდიოდა მდიდრულ ზეიმებს მეზობელი ქვეყნების და ტომების მმადნაფიცების („ბარბაროსთა“) პატივსაცემად. ერთდროულად დედაქალაქის დაცვისათვის მძლავრი თავდაცვითი ზღუდეები დედაქალაქში ასეთი სახის სამუშაოებზე ყოველთვიურად მოდიოდნენ ადამიანი მონაწილეობდა.

ჩინეთში წარმოებული ომებისა და სხვადასხვა სიმშვიდების ხაკანები დახმარებისათვის სუის კარს მიმართავდნენ. თავიანთი აზოვნას ისინი ამართლებდნენ „ცის შვილებთან“ სიახლოვეთ ჩინელი დიპლომატების მიერ ნაკარნახებ სიტყვებს წარმოთქვამ-

¹ დაწვრილებით სუის დინასტიის სამხედრო-საგარეო პოლიტიკის შესახებ. Очерки истории Китая с древности до „опиумных“ войн, ред. Шан Юа, М., 1959, кн. 188-192.

დნენ: იმპერატორი ჩემი ცოლის მამაა, ე.ი. ჩემიცაა იმპერატორი ცხერები, ცხენები, საქონლის ჯოგები, ისე როგორც მისი აბრეშუმის ქსოვილები¹. თუ ჩაკანები არ ეთანხმებოდნენ იმპერატორის მოთხოვნებს, ისინი უარს ამბობდნენ მიეღოთ მისი ელჩები, ან ატარებდნენ სათანადო რიტუალს – შედომარე უსმენდნენ სიკვდილს, რაც შეურაცხყოფად მიიჩნეოდა. ჩინელი ელჩები, არსებული მდგომარეობიდან გამომდინარე, ან იწყებდნენ მათ დარწმუნებას, ან მიეშველებოდნენ უფრო დიდი ძღვენების ჩამოსატანად.

603 წელს სუის იმპერატორმა მოაწყო ლაშქრობა ვენსუაის (ინდონეზიის) სამეფოში. 607 და 610 წწ. კუნძულ ტაივანზე იან-გუანმა გაგზავნა ელჩობა და სამხედრო-საზღვაო ექსპედიცია მოაწყო.

611-614 წწ. ჩინეთმა დალაშქრა კორეის სამეფო კოგურე, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია¹.

ჩინელი დიპლომატები განსაკუთრებულ სიმელოებს განიცდიდნენ იმ უპასუხისმგებლობასთან დაკავშირებით, რომლითაც მომავალ ბარეთა ბელადები ნებისმიერ ხელშეკრულებას საკმაოდ ადვილად არღვევდნენ. 615 წელს, როდესაც სუის დინასტიის ძლიერება მკვეთრად იკლებდა, თურქებმა გააძლიერეს ჩინეთზე მმართველური შემოხვევა და იმპერატორი იან-გუანიც კი შოაქციეს ალყაში. შანსიულმა ძალად გამოხილმა ფეოდალმა ლი იუნმა – შემდგომში ტანების დინასტიის დამაარსებელმა (618-626 წწ.) ტახტისათვის ბრძოლა იმით დაიწყო, რომ თავი ცნო თურქი ხაკანის ვასალად, რომელთანაც მოკვრობა აკავშირებდა და მისგან სამხედრო დახმარება მიიღო. ამ ხელი თურქებს არ შეუშალა იმაში, რომ 626 წელს დედაქალაქ ჩანაიანს მისდგომოდნენ. ლი ში-მინი (იან-გუანის ვაჟიშვილი) თურქებისაკენ გაეშურა და თურქ ბელადებს ხელშეკრულების დარღვევაში ბრალი დასდო. მათ დადეს ახალი ხელშეკრულება, ეროვნულის ძმობა შეჰფიცეს და ძმადნაფიცობის რიტუალი შეასრულეს (თეთრი ცხენი დაკლეს).

¹ История стран Азии и Африки в средние века, ч. I, 3-е изд. М. 1987, гл. 30.

წელს დამთავრდა შინაომები და მალე ჩინეთის იმპერია დაიბრუნდა და ძლიერი გახდა. ლი ში-მინის დიპლომატია დაპყრობის დაპყრობებს წარმატებით უთავსებდა მეზობლების „მშვიდობით“ მეთოდით დამორჩილებას. როგორც ყოველთვის ომებს უპრეფერებლად ჩანგრძლივი მოლაპარაკებები. იმპერატორისადმი ატარებული პატივით მოხსენებაში ელჩები ხაკანებს ბრალს სდებდნენ, რომ ისინი და ფიცის დარღვევაში, მმართველურ ლაშქრობებში, რომლებიც ისინი ხალხს უმოწყალოდ ელვებდნენ. ჩვეულებრივად მმართველები იმით იწყებდნენ, რომ თავისი დიპლომატიის უკუგება ხაკანების მხრიდან რიც დათმობებს აღწევდნენ. წარმატებლობის შემთხვევაში, საომარ მოქმედებებს იწყებდნენ ლი ში-მინის ომებმა სახაკანო დაშლამდე მოიყვანა და ჩინეთის ბრძოლაში ტერიტორია მიიერთა. VII საუკუნეში ჩინეთის ბელადებმა და ვასალურ დამოკიდებულებაში მყოფი მიწები მთელი იყო კორეის ნახევარკუნძულიდან და ჩრდილოეთ მონღოლეთიდან ტიან შანამდე, ტიბეტამდე და ინდონეზიამდე.

დინასტიის
მმართველობა
დასრულდა

ჩინურ დიპლომატიას თავისი წვლილი შეჰქონდა აგრეთვე ცალკეულ ქვეყნებთან საერთაშორისო და სავაჭრო ურთიერთობების დამყარებაში. დიპლომატიური კავშირი იყო დამყარებული იაპონიასთან, სადაც გავრცელდა ჩინური კულტურა, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის გამოცდილება, ბუდიზმი და ეკონომიკური განვითარების ცემა. მაგრამ ეს კავშირები რეგულარული არ იყო. ხალხი იაპონიის საელჩო ჩინეთში უკმაყოფილება გამოიწვია იმ გამო, რომ არ შეასრულა თავაზიანობის მიღებული წესი. VII საუკუნის 30-40-იან წლებში ჩინეთში ჩადიდნენ ელჩები ხოტან-კანის კანგარიიდან, ყირგიზეთიდან, სამარყანდიდან, ფერგანიდან და სხვ. 643 წელს ჩინეთს ელჩობა პიზანტიიდანაც ეწვია.

დინასტიის
მმართველობა
დასრულდა

ჩინეთის გარნიზონები განლაგებულნი იყვნენ „აბრეშუმის გზის“ გასწვრივ მდებარე დასახლებულ ადგილებში (ურუმჩიმდე) ჩინეთიდან შუა აზიის ქვეყნებისაკენ

და შემდეგ დასავლეთისაკენ, ისევე, როგორც, პირიქით, ცენტრალური აზიიდან ჩინეთის დედაქალაქ ჩანაიანისაკენ მიდიოდნენ ბი. მოგზაურები, მომლოცველები. 643 წელს ჩანაიანში ჩავიდნენ ყირგიზეთიდან. ჩინეთის წინსვლას ცენტრალური აზიის შიდა ნაწილებით სასანიანთა სამეფოს დაშლაც აადვილებდა. სასანიანთა ნასკნული შაპინ-შაპი იუზდიგერდ III ტახტის დაკარგვის შემდეგ 651 წელს ჩანაიანში დახმარების სათხოვნელად გაიქცა. 713 წ. ჩინეთს არაბების ხალიფას პირველი ელჩობაც ეწვია. მოგვიანებით 751 წელს არაბთა სახალიფოს არშიამ, რომელსაც მხარს უჭერდა ცენტრალური აზიის მოსახლეობაც, მდ. ტალასთან ბრძოლაში ჩინელები სასტიკად დაამარცხა და მათი წინსვლა დასავლეთის მართულებით შეაჩერა. მანვე დააწესა თავისი კონტროლი „პარტის გზის“ დასავლეთ მონაკვეთზე. ჩინელების ამ დამარცხებამ მათი სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური ბატონობა ცენტრალურ აზიაში შეაჩერა.

ურთიერთობები ინდოეთთან

ჩინეთმა დიპლომატიური ურთიერთობა დაამყარა, აგრეთვე, ჩრდილოეთ ინდოეთთანაც. საერთოდ, ამ ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა იწყება VII ს-დან. პირველი ელჩობა მოვიდა ხანა (ჩრდ. ინდოეთი) სახელმწიფოდან. ურთიერთობა ელჩების დიპლომატიის სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ შეწყდა. 645 წ. ჩინეთში (ლხასა) ინდოეთში გაგზავნეს ორი ელჩი ვან სიუ ანცე და სიუენი, რომლებზეც მოაწვეს თავდასხმა. პირველი მათგანი გატყვევებული, საიდანაც მან მოაწყო წარმატებითი ლაშქრობა მდ. ჯის ველისაკენ. VII საუკუნეში ჩინეთში მოდიოდნენ ელჩები ქინიდან, მაგადჰიდან, განდჰარიდან, სამხრეთ ინდოეთის და ცენტრალური აზიის სამთავროებიდან. ამ საქმეში ბუდისტ ბერები დიდ როლს ასრულებდნენ. ისინი წმინდა ადგილებში მიემგზავრებოდნენ თავიანთი საცემად. ინდოეთში ჩინელი ბერის სიუან ჯუნის (ცზანი) ყოფილი შემდეგ, მეფე ხარშიმ 641 წელს ჩინეთში თავისი ელჩი გაგზავნა რაზედაც ლი ში-მინმა შეგობრული ელჩობით უპასუხა. ჩინეთმა

ბუდისტმა ბერმა ვან სიუანცემ ოთხჯერ იმოგზაურა ჩრდილოეთ ინდოეთში სხვადასხვა დავალებით.

დამთავრობა ლი ში მინის მეფობის ხანაში გრძელდებოდა კორეის დაპყრობის პროცესში. ინდოეთთან 645 წელს ჩინელები მიუახლოვდნენ

ბუდისტმა, მაგარმ იძულებული შეიქნენ უკან დაეხიათ. 660 წელს ჩინეთმა სამხრეთ კორეაში 130 ათასიანი არმია გადასხვს და დაიპყრო გაანადგურეს. პეკინს წამოეშველა იაპონიის ფლოტის წინააღმდეგ. იგი ჩინელებმა მოსპეს კორეის მეორე სამეფოს – სილას დახმარებით. 668 წ. ჩრდილოეთ კორეაში ჩინელები მეორედ დაიპყრნენ და ხელთ იგდეს ფხენიანი. რაც შეეხება სილას სახელმწიფოს, მან თავი ცნო ჩინეთის ვასალად. კოგურე და პეკე კი 9 წელიწადი პროვინციად იყო დაყოფილი და ფორმალურად ჩინეთში შედიოდა. მოგვიანებით, კორეა მაინც გაერთიანდა სილას მეთაურობით. ჩინელები იძულებული იყვნენ კვლავ უკან დაეხიათ.

VII ს. დასაწყისიდან ჩინეთმა დაამყარა ურთიერთობა იაპონიისა და VI ს. დასაწყისიდან ჩინეთში ელჩები ჩავიდნენ. 607 წ. მოსალაპარაკებლად იქიდან ჩინეთში ელჩები ჩავიდნენ. ბლავრმა ჩინურმა ფლოტმა მოაწყო ექსპედიცია კუნძულ ტაივანზე და რიუკიუზე. მოგვიანებით ამ კუნძულებთან დამყარდა ურთიერთობა საელჩოების დონეზე.

VII ს. ბოლოსათვის ჩინეთმა დაამყარა, აგრეთვე, საუკუნო ურთიერთობები ვიეტნამის ცენტრალურ ნაწილთან, ლაოსთან, ბირმასთან. 679 წ. ინდოჩინეთის ტერიტორიაზე შეიქმნა ანამის პროტექტორატი¹.

606 წ. ინდოეთთან და ინდოეთთან ურთიერთობები

დიპლომატიურ ურთიერთობებს ჩინეთში თვით იმპერატორი ხელმძღვანელობდა. განვითარებულ ბიუროკრატიულ აპარატში საგარეო ურთიერთობების დაწესებულებები არ არსებობდა. ამ ურთიერთობებით დაკავებული იყო სასახ-

¹ კორეის დაპყრობა ჩინეთმა დაიწყო ჯერ კიდევ ძვ.წ. 37 წ. ხანის დინასტიის ბატონობის დროს (Очерки истории Китая..., გვ. 190).

² იქვე, გვ. 214.

ლის ერთ-ერთი სამმართველო, რომელიც უშუალოდ იმპერატორს და მის კანცელარიას ემორჩილებოდა. ეს სამმართველო ღებულს და უცხოელ ელჩებს, მათ საჩუქრებს და ძღვენს, ამოწმებდა დიპლომატიკურ პენტებს და ბეჭდებს, აღჭურავდა ჩინურ ელჩობებს. მსხვილი სახელმწიფო მოღვაწეები იმპერატორს საერთაშორისო პოლიტიკის და დიპლომატიური ღონისძიებების შესახებ მოხსენებებს აწუხებდნენ. შუა საუკუნეების ისტორია ამის შესახებ საკმაოდ მდიდარ მასალას შეიცავს: წარჩინებულ მოხელეთა მოხსენებებს, ამ მოხსენებებზე იმპერატორთა პასუხებს, ბრძანებებს, თათბირების ჩანაწერებს, დიპლომატიური ელჩობების გაგზავნის დასაბუთებებს და სხვ. ლაშქრობების მომზადებისას იმპერატორებს თავიანთ ბრძანებებში ომის დაწყებისათვის საკმაოდ დამაჯერებელი მიზეზები უნდა წარმოეჩინათ. ზემოხსენებულმა ლი ში-მინმა თავისი ჯარის ჩამოყალიბებისათვის სახელმწიფოს წინააღმდეგ გალაშქრება დაასაბუთა იმ უზურპატორის დამარცხების აუცილებლობით, რომელმაც ხელში ჩაიგდო ტახტი ფხენიანში. რა თქმა უნდა, ეს მხოლოდ საბაზისო იყო იმ მრავალწლიანი ომებისათვის, რომლებიც კორეის მეზობელი კოგურუსა და ბექჩეს სამეფოების წინააღმდეგ წარმოებდა.

**ტანის დინასტიის
დიპლომატია და
სინოცენტრიზმი**

ტანის დინასტიის (618-907) მმართველობის ხანაში ჩინეთის მთავრობა საუკუნოების განმავლობაში საერთაშორისო პოლიტიკაში რეზუტათის ავტორიტეტის დაცვისათვის ძალიან აქტიურად იყენებდა. სწორედ ამ პერიოდში იმ საფუძვლებმა, რომელნიც ჯერ კიდევ ძველ ხანაში შეიმუშავეს, მწკრივდა და დასრულებული სისტემის სახე მიიღეს. ტანის ჩინეთის დიპლომატიის არსს სინოცენტრიზმი შეადგენდა. ე.ი. იმის აღიარება, რომ ჩინეთი მსოფლიოში მთავარი სახელმწიფოა და მის იმპერატორს უნდა დაემორჩილოს ყველა უცხო ქვეყანა, მათი ელჩები ეალდებული იყვნენ გამოეხატათ მორჩილება ჩინეთისადმი, ხოლო ჩამოტყდარი საჩუქრებისათვის ხარკი უნდა ეწოდებინათ. იმ უცხო ქვეყნებს, რომლებიც ამოგზავნიდნენ თავიანთ ელჩებს, თავი ჩინეთის იმპერატორის კასალებად აცხადებდნენ. თავიანთი კასა-

ლები კეთილგანწყობის ნიშნად, უცხო ელჩებს გადასცემდნენ სახელისუფლების რიტუალურ რეგალიებს, საჩუქრებს, ჩინურ მატარებლებს. ასეთ ნომინალურ სიუზერენიტეტს აღიარებდნენ მხოლოდ სახელმწიფოები, უცხო სახელმწიფოები თავიანთ ურთიერთობას ჩინეთთან იმპერატორთან იხე განიხილავდნენ, როგორც თანაბართა ურთიერთობას. მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა კასალებს, როგორც დამოკიდებულების განმსაზღვრელ ფორმას. ეს დამოკიდებულება ჩინეთის მხრიდან სამხედრო მუქარით იყო განპირობებული.

VIII-X საუკუნეებში ჩინურ დიპლომატიას ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი მეთოდების გამოყენება უხდებოდა. ფეოდალთა ამბოხებების და სახალხო აჯანყებების დროს იმპერატორი დასახმარებელი მხარეის ტომების ბელადებსა და უცხო ქვეყანათა ხელმწიფოებს ამართავდნენ, ხოლო შემდეგ მათგან თავის გამოსყიდვას ან დაქვემდებარების თავიდან აცილებას ცდილობდნენ.

რამდენიმე ათწლეულის დაქუცმაცებულ დინასტიის დროისა და ომების შემდეგ, X საუკუნის დასაწყისში მეორე ნახევარში ჩინეთში სუნის დინასტიის (960-1279) სათავეში, ერთიანი სახელმწიფო კვლავ შეიქმნა. მისი მმართველმა სოფლის მეურნეობაში, ქალაქების ხელოსნობის განვითარებაში, აგრეთვე ისეთი დიდი აღმოჩენების გამოყენებამ, როგორიც იყო კომპასი, დენთი, წიგნის დამამუშავებელი სისტემების გაფართოებამ, ჩინეთში ახალი, მრავალფეროვანი სამიწათმოქმედო კულტურების დანერგვამ - ყველაზე მნიშვნელოვანი საბაზისი გააძლიერა. ამ დროისათვის იმპერატორის ხელისუფლებამ გაბატონებულ ფენას დიდი შემოსავალი მოუტანა და არსებულ ფეოდალურ საზოგადოებაში სოციალური უკმაყოფილებანი კიდევ უფრო გაამწვავა. ამ დროისათვის იმპერატორის ხელისუფლების ნაწილი მიტაცებული იყო კიდეების ტომების გაერთიანების მიერ, რომელთაც შექმნეს თავიანთი სახელმწიფო - დიდი ლიაო. ჩრდილო-დასავლეთში ტანგუტებმა დასაუ-

საქმის დასაწყისში ჩინეთის დიპლომატიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა. მისი დიპლომატიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა. მისი დიპლომატიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა. მისი დიპლომატიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა.

მისი დიპლომატიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა.

ლეთ სიას სახელმწიფო შექმნეს, ხოლო სამხრეთ-დასავლეთისა ჩუაოს სახელმწიფო ჩამოყალიბდა. სუნის დინასტია ომის თავი აცილებას ყოველმხრივ ცდილობდა. ფეოდალებს გლეხების სამართავად გაერთიანებისა და მათი შეიარაღებისა ემხროდა. არ სურდათ ომის სიძნეულების გადატანა. საზღვრების დაცვას განიზავდნენ, სუნის იმპერატორები თავიანთ სამხედრო მოწინააღმდეგეებთან გაუთავებელ მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ. მათთან ხელშეკრულებებს დებდნენ და დიდი ხარკის საფასურს მათგან მშვიდობას ყიდულობდნენ. იმ დროს დიპლომატია ძალიან მნიშვნელოვან როლს ითავსებდა, რომ შეენარჩუნებინა არა მარტო საზღვრები და ძალაუფლება, არამედ გაბატონებული ფენისათვის მშვიდობაც.

მაგრამ ამჟღეროვნად დიდი ლიაო ჩრდილო ჩინეთის საზღვრის სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდა. სუნის იმპერატორები აგზავნიდნენ კიდანებთან ელჩებს, ამით უბრძანებდნენ მათ ნებისმიერი საზღვრებით მიეღწიათ მშვიდობისათვის. წინასწარ მიდიოდნენ დათმობებზე და თავიანთ წარგზავნილებს, წარუმატებლობის შემთხვევაში, ისინი საშინელი სასჯელით ემუქრებოდნენ. დიპლომატიის მოლაპარაკებებისას ლიაოს სახელმწიფოს გავლენიანი პირები და წარმომადგენლების მოსყიდვას მიმართავდნენ. მაგრამ კიდანებ მშვიდობა არ სურდათ და ისინი მათ მიერვე ხელმოწერილ ხელშეკრულებებს მუდამ არღვევდნენ. თავიანთ მოთხოვნებს ისინი სულ უფრო ზრდიდნენ. 1004 წელს მშვიდობისათვის სუნის კარმა ყოველწლიური დიდი ხარკის გადახდა იკისრა. მან თავისი ჩრდილოეთის მიწების ნაწილიც კი დათმო. 1042 წელს ახალი ხელშეკრულებით გაიზარდა ხარკის ოდენობა, რომელმაც 200 ათას თოყურეშუმს და 100 ათას ვერცხლის ფულს (ლიანს) მიაღწია¹. ცდილობდნენ რა ტანგუტების შემოსევის შეჩერებას, სუნის სამხედრო დიპლომატიამ დასავლეთ სიას სამეფოსთან 1043 წელს ხელი აწერეს შეთანხმებას. ამ შეთანხმების საფუძველზე მათ დათმეს

ტანგუტებისა და იკისრეს ყოველწლიური ხარკის გადახდა ვერცხლისა და ჩაის სახით. ეს გადასახადები მძიმე დაწესებად დააწესათ ჩინელ გლეხებს და ხელოსნებს. ხარკის გადახდის პირობის ეკონომიკას უმოწყალოდ აჩანაგებდა.

დიდი ლიაოს დასუსტების მიზნით, ჩინეთის იმპერატორებმა ლი დიპლომატიის ცდილობდნენ მხარი დაეჭირათ კიდანების დატყეობებში. ლი და მათდამი მტრულად განწყობილი სხუდანსხვა ტომებისათვის XII საუკუნეში მათ მხარი დაუჭირეს ჯურჯენებს, რომლებიც ტანგუტები (მანჯურია) ლიაოს ჩრდილოეთში სახლობდნენ. სუნის საზღვრებთან სამხედრო კავშირი დაამყარა ჯურჯენების ახალგაზრდა საშფო - ძინთან. მოკავშირეების ჯარების დარტყმის შედეგად დიდი ლიაო 1125 წელს დაეცა², მაგრამ ჯურჯენებმა კიდანებთან კავშირების შემდეგ თვითონ გაილაშქრეს ჩინეთზე. ჩინეთის საზღვრის მოღვაწეებს შორის დიდმა წინააღმდეგობებმა იჩინა ლი ზოგი, მაგალითად, ლი განი, მოუწოდებდა მოქალაქეთა და მხედრების ნაწილის მოთხოვნები დაეკმაყოფილებინათ და სამხედრო დაეცათ. მეორეინი, სუნის სამეფოს იმპერატორის შეთაურებით, მხად იყენეს ნებისმიერ დათმობებზე წასულიყვნენ. 1127 წელს ჯურჯენების მორიგი თავდასხმისას სუნის სამეფო კარი სამხედროსკენ გაიქცა. ჯურჯენების ჯარი მას სდევნიდა და რამდენიმე დღისას მდ. იანძი გადალახა. ჩინელმა გლეხობამ, ქალაქელებმა, მათს ნაწილებმა, ზოგიერთმა წერილმა ფეოდალმა მტერს გამორუთ წინააღმდეგობა გაუწიეს. სახალხო ლაშქარი, რომელსაც საზღვრის დაცვით მხედართმთავარი იეუ ფეი (1103-1141) უდგა სათავეში, გამარჯვებით მიიწევდა ჩრდილოეთისაკენ. მაგრამ ფეოდალთა შეიარაღებული ხალხის უმინოდან, რის გამოც სუნის იმპერატორმა იეუ ფეი სიკვდილით დასაჯა და 1142 წელს ხელი მოაწერა სამშვიდობო ხელშეკრულებას. ამ ხელშეკრულებით, სუნის იმპერატორმა თავი აღიარა ძინის სახელმწიფოს ეასალად და და-

¹ Очерки..., გვ. 282.

უთმო მას ჩრდილოეთ ჩინეთის ნაწილი და ვოუელწლიურათა
ათასი ლიანი ვერცხლის და 250 ათასი თოფი აბრეშუმის გა
იკისრა. სუნის იმპერიის შემადგენლობაში მხოლოდ სამხრეთ
თილა დარჩა.

დიპლომატიური
სამხრეთ-აღმოსავლეთი
საზღვარ-აღმ. აზიის
მეზობლობა

ჩინეთის დიპლომატია განსხვავებული
სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიის ქვეყნებთან
მიმართებაში, სადაც ჩინელი მმართველები
ბი აქტიურ პოლიტიკას ეწოდნენ და
ჩინელი ეაჭრების, ზღვაოსნების და

ნისტების ინტერესებს იცავდნენ. აქ ისინი თვითონაც იბრძო
ხარკის მოსაღებად. როდესაც 1211 წელს ჩინგიზი ფანის ჯარ
ჩრდილოეთ ჩინეთში შეიჭრნენ, სამხრეთ ჩინეთის დიპლომატი
შესაძლებლად ჩათვალეს აღნიშნული ფაქტი თავიანთი ინტერეს
სათვის გამოეყენებინათ. სუნის კარმა, რომელიც ხანჯოუში
ფეოდა ჩინგიზი ფანთან კავშირი შეკრა ჯურჯენების წინააღ
და მას სამხედრო დახმარება აღმოუჩინა, მაგრამ შემდგომ, გა
კვიეს რა მონგოლების დაპყრობითი მისწრაფებანი, სუნთა წა
მადგენლებმა იჩქარეს ხელშეკრულების დარღვევა და უარი
მოკავშირეობაზე. მონგოლებმა გაანადგურეს სიას სახელმწიფო
1235 წელს დაიწვეს ომი სამხრეთ ჩინეთის სახელმწიფოს წინა
მდეგ. მიუხედავად მრავალწლიანი და გვირუკი ბრძოლისა, ჩინ
წელს მონგოლებმა სამხრეთ ჩინეთი მაინც დაიპყრეს და იგი
სი დედაქალაქ პეკინითურთ მონგოლეთის იმპერიის შემადგენ
ში შეიყვანეს. მონგოლების უღელი მხოლოდ რამდენიმე ათწი
ლის შემდეგ სახალხო აჯანყების შედეგად დაემხო. აჯანყებას
თაურმა ჯუ იუან-ჯანმა თავი იმპერატორად გამოაცხადა. ახ
დინასტიას მინის დინასტია ეწოდა. მინის დინასტიის პირველი
პერატორის - ჯუ იუან-ჯანისათვის (1328-1398)¹ - გლეხის
ლისა და მონგოლთა წინააღმდეგ აჯანყებულთა ბელადისათვის
ნეთის, როგორც სუვერენული სახელმწიფოს საერთაშორისო
ტივის აღდგენა და გარეშე მტრების შემოსევების აღკვეთა სუ

მოცანას წარმოადგენდა. დიპლომატიური მეთოდები სამხედ
რულ მოქმედებებს ერწყმოდა, ცდილობდა რა მონგოლთა შემოსევე
ბს ხელშეწყობასა და ზღვიდან იაპონელების შემოჭრის საფრთხის
გამაღწევისაკენ. მინების ახალი დინასტიის დიპლომატიას საკმაო
საბრძოლო პოტენციალი ჰქონდა. თუმცადა ამ დინასტიის იმპერატორები, მოგ
ნებით, იძულებულნი შეიქმნენ დაედოთ არახელსაყრელი სავაჭ
რული ურთიერთობები მონგოლებთან. მათ ვერ აიცილეს XVI საუკუნ
ში იაპონელების შეჭრა სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროსა და
ჩინეთში.

აღმოსავლეთ ჩინეთში მცხოვრებ ტომებსა და ხალხებთან (სინ
თაი, ტიბეტი) ჩინელ დიპლომატებს მუდმივი კავშირი ჰქონდათ და მათ
ხელსაყრელ სავაჭრო ხელშეკრულებებს სდებდნენ. ზოგიერთმა
ტომებმა, რომელნიც სახალხო აჯანყებამ XIV საუკუნეში ფეო
დალური ხელიდან გამოგლიჯა, უზრუნველყო ქვეყნის ეკონომიკისა
და კულტურის მნიშვნელოვანი აღმავლობა. ქალაქების, ხელოსნო
ბუნების და ეკთრობის განვითარება, საირიგაციო ნაგებობათა გაუმ
ჯობება, ბაშის დამუშავებისა და მანუფაქტურების წარმოქმნა,
მონღოლთა გაფართოება და ახალი აღმოჩენები, მოქალაქეების ხელ
შეწყობა მხარდი გააქტიურება და სოფელში მიმდინარე ცვლილებები
საქალაქური ეს მიწის სამეფო კარს უფრო აქტიური საგარეო პო
ლიტიკის გატარებას უკარნახებდა.

მაგრამ ბირპველი აბრეშუმის გზის გამოყენება მონგოლეთის
გარეშე, მომთაბარეთა თავდასხმების გამო საკმაოდ საზიფათო შე
ნობა ამიტომაც ჩინეთის საგარეო აქტიურობის მთავარ მიმართუ
ლებად სამხრეთი რჩებოდა. მინის კარი სამხრეთში ელჩობებს აგ
ზავებდა. ისინი ზღვიითა და საქარავნო გზით მიემგზავრებოდნენ
საზღვრო სავაჭრო და დიპლომატიური ურთიერთობების. ახალი
საზღვრო კოლონია - სამოსახლეობის დაარსებისა და მათზე ჩინეთის
სუვერენიტეტის დამყარების მიზნით, განსაკუთრებით კი მალაის
პოლინეზიისა და ინდოჩინეთში.

ჩინელი
დიპლომატი
ჯანგ ზუ

ჩინელ ელჩებს თან მიჰქონდათ იმპერა
ტორის სიგელები და მკირფასი საჩუქრე
ბი. ისინი ადგილობრივი მმართველებისა
და მოთხოვდნენ „ცის შვილის“ თავის მფარველად აღიარებას,

¹ История стран зарубежной Азии в средние века. М., 1970, т. 1, с. 254-255.

მიღებული წეს-ჩვეულებების შესრულებას და ჩინეთის კარზე ოცნადებული წარმომადგენლებისა და საჩუქრების გაგზავნას. გახდა ამისა, ისინი აღწევდნენ იმას, რომ ჩინელი ელჩების, ვაჭრებისა და ზღვაოსნებისათვის მიეცათ შეღავათები.

ჩინეთში დიპლომატიური ცერემონიული დაწესილებით იყო მომუშაებული სხვადასხვა შემთხვევების გათვალისწინებით. მაგარად იცავდნენ ქუეჩის მნიშვნელობა და დამოკიდებულება ჩინეთზე განსაზღვრავდა ცერემონიულის მოთხოვნას.

ჩინეთში დიდი პოპულარობა მოიპოვა გამოჩენილმა დიპლომატმა და ზღვაოსანმა ჯენ ზემ, რომელმაც 1403-1433 წლებში პირველი იმპერატორი და არაერთხელ ჩავიდა ინდოჩინეთში, აფრიკის მაღალის კუნძულებზე, ცეილონში და ინდოეთის სანაპიროებზე. იქნეს ჩაქონდა სიგელები და საჩუქრები, იგი ხელშეკრულებებს და შეთანხმებებს, ხოლო თუ ისინი სამშობლო მოლაპარაკებებისას წინააღმდეგობას უწევდნენ, იგი ფლობდა არმიას იყენებდა. ასე ჩაიგდო მან ტყვედ და ჩინეთში ჩაიყვანა კუნძულ სუმატრისა და ცეილონის მეფეები თავიანთი დიდებულებითურთ. უფრო ხშირად ჩინელი დიპლომატები თავიანთ მიზნებს მოლაპარაკებებით აღწევდნენ, რომლებიც ხანდახან რამდენიმეჯერ აღადგებოდა მდიდრული საჩუქრების მირთმევით, სარფიანი ვაჭრობის დაპირებით და ა.შ.

ჩინეთში დაწესებულ დროს ჩამოდიოდნენ ელჩები, რომლებიც იმდენი და საჩუქრები ჩამოჰქონდათ. არაოფიციალურ საჩუქრებს ფუნქციებს ასრულებდა ყველა ჩინური ელჩობა. ჩვეულებრივ ჩინეთში შემოქონდათ ძვირფასეულობა, ნედლეული, ტკბილეუნი, ხოლო გაჰქონდათ მზა პროდუქცია, ფუფუნების საგნები. დიპლომატიის განსაკუთრებული მზრუნველობის საგანს შეადგენდა სხვაგვარი ხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში ჩინური კოლონიების შემქმნელი მოცულობის ინტერესების დაცვა.

¹ დაწესილებით ჩინეთის კონტაქტების შესახებ აფრიკიდან იხ. Веллер В.А. Средневековый Китай. Исследования и материалы по истории внешних связей М., 1987, гл. 34-43.

იმპერატორისა და დიპლომატიის

XV ს. 20-იანი წლებიდან ჩინეთის საგარეო პოლიტიკაში შესამჩნევი ცვლილებები ხდება. 1424 წ. შეწყდა ჩინელების მონგოლეთში. საუკუნის დასაწყისში ზღვისიქითა ქვეყნებში ფართო დიპლომატიური და საეკონომიკური ურთიერთობების მთავრობამ უარი თქვა, ხოლო 1407 წლიდან მათ დატოვეს მონგოლეთის ვიეტნამის ტერიტორია¹. XV საუკუნიდან ჩინეთში მონგოლეთის შორის მშვიდობამ დაისადგურა. 1488 წელს მიმდინარეობდა (1368-1644) მთავრობამ მონგოლეთთან დადო საეკონომიკური ურთიერთობა, მაგრამ 1500 წლიდან მონგოლ ცხენოსანთა მთავრობის თაგდასხმები ჩინეთის ჩრდილო და ჩრდილო-დასავლეთი საზღვრებში იხვევა გახშირდა. ამ ამბებისათვის ბოლო რომ მოელოდა, 1570 წელს კვლავ დადო მონგოლეთთან სამშვიდობო ხელშეკრულება და იკისრა ვალდებულება, რომ ევაჭრობდა მასთან. ჩინეთის ივალდებულა, რომ მონგოლთა საქონლის და მეცხოველეობის მოცულობის შესყიდვის სანაცვლოდ, შეიტანდა მონგოლეთში მონგოლადიარებულ საეკონომიკური საქონელს, როგორც იყო აბრეშუნი, ხორბალი, ძვირფასი კუსტარული ნაწარმი და სხვა.

იმპერატორისა და დიპლომატიის

XVI ს. მონგოლეთის გარდა საეკონომიკური ურთიერთობა მინის მთავრობას დამყარებული პოლიტიკის დაპირებისა, საიდანაც შემოიღებოდა მანქანები და მარაგები. თუ ჩინეთის მთავრობა დააპირებდა მონგოლთა მოცულობის შემცირებას, იაპონელი საზღვაო მეგობრები მაშინვე თავს დაესხმოდნენ ჩინეთის ნაპირს. მაგალითად, 1592 წ. იაპონურმა გემებმა ცეცხლის მისცეს მსხვილი ჩინური ნაუბრები ნინბო, ამ გარემოებამ განაპირობა ის, რომ მინის მთავრობამ შეზღუდა იაპონიასთან საზღვაო ვაჭრობა. ამის შემდეგ იაპონეთის კუნძულებზე არნაბული მოცულობით ვითარდებოდა კონტაქტური ვაჭრობა, იაპონელი მეგობრების თაგდასხმები ნამდვირად უბედურება იყო ჩინეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ პროვინციებში.

¹ Иваницкий А.А. Императорский Китай в начале XV в., М., 1976, с. 41.

ჩინეთის იმპერიის
შემთავრება
პერსიის შემთავრება

პირველი ევროპელები, რომლებიც გ
ნდნენ ინდოეთის ოკეანეში იყვნენ
ჰოვალდიელები. 1526 წ. მათი გემი

ჩი ზარკეტა და ცდილობდა დანარჩენ სამყაროს გავლენა

237

შინ ევროპულმა ქვეყნებმა მისიონერების გამოყენება დაიწყეს საკუთრებით იეზუიტთა ორდენის ბერებისა. მაგალითად, ჩინეთის ქალაქ პეკინში ჩავიდა იტალიელი იეზუიტი მატეო რიპელიც სარგებლობდა დიდი ნდობით იმპერატორის სასახლეში. სავსეა, ჩინეთში მისიონერებს შორის იყვნენ იტალიელები, პორტუგალიელებიც, გერმანელებიც. მისიონერებმა, რომლებმაც აგროვებდნენ ცნობებს ჩინელების ცხოვრების სხვადასხვა მხარეებზე, მოაშაადეს ნიადაგი ევროპულთა კოლონიალური შეჭრისათვის ამ ქვეყანაში. მაგრამ, ამავე დროს, მისიონერები ჩინეთში აცნობდნენ ევროპული მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევებს. სახეობა, ეხმარებოდნენ ჩინური კალენდრის დაზუსტებაში, ხელსასრული იარაღის გამოყენებაში, ზარბაზნების ჩამოსხმის მეთოდში; მათ გააცნეს ჩინელების საათი და სათვალე, გამოდიოდნენ ამავედის რილში სავაჭრო გარიგებების დროს.

მეათემაშობი თაში

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია V-XVII საუკუნეების ინდოეთში

ინდოეთი
მუსლიმანური
სამთავროები ჯა
მადრიასა
მადრიასა

ინდოეთის მოსახლეობა ჩვ.წ. I საუკუნეში უკვე 50 მილიონს შეადგენდა. ინდოეთის სუბკონტინენტზე არსებული ქვეყნები მდინარეების ნაპირებთან, ან დიდი მდინარეების ველებზე მდებარეობდნენ. შუა საუკუნის დასაწყისში ინდოეთის ტერიტორიაზე არსებობდა პოლიტიკურად გაერთიანებული ისეთი იმპერიები, როგორიც იყო: გუპტების სატავახანთა, ხარშის, ჩალუკის და სხვ. როგორც წესი, ინდოეთის (ინდოარიულ ენებზე მოლაპარაკე) და სამხრეთის (დრავიდულ ენებზე მოლაპარაკე) ხალხები სხვადასხვა გაერთიანებად იყო დაჯერებული.

VII საუკუნიდან ინდოეთის საზღვარო კავშირები აღმოსავლეთით არაბი ზღვაოსნებისა და ვაჭრების გამოჩენასთან დაკავშირებით უკვე ცხლდა. მათ გაჰქონდათ ინდოეთიდან ძვირფასი ჯიშის სახეობები (პილპილი, მიხაკი, წიწაკა), ძვირფასი ქვები, მონეტები, ნელსაცხებლები, სპილოს ძვალი და ხელოსნური ნაწარმი. საგარეო ბაზარზე განსაკუთრებული მოთხოვნა იყო ინდური ქსოვილის. ინდოეთში შეჰქონდათ: ოქრო, აბრეშუმი, ვარდისფერი ზოგიერთი საგანი, ჩრდილოეთი და სამხრეთი ერთმანეთს საქარაუნო გზებით უკავშირდებოდა. ასეთივე გზები აღმოსავლეთისა და დასავლეთის შორისაც არსებობდა. ვაჭრობისათვის შემდეგ იყენებდნენ მდინარეებსაც - ინდს, განგს, ბრაჰმაპუტრას, ჯამუნას და სხვებს.

მანაგან ინდურ ვაჭრობის საგნებს შეადგენდნენ: ლითონი, მანქანები, ძვირფასი ქვები, იმპორტის საგნები. გარშემო მდებარე სახეობები ქალაქებს პროდუქტებით ამარაგებდნენ. ქალაქების ბაზრებზე იყიდებოდა საღებავები, ბამბული, სპილენძი და სხვა სახეობის. ამ დროს აღმოსავლეთ სანაპიროზე ინდური ქალაქებიდან

აღსანიშნავია: ტაკშაშილა (ბერძნული ტაქსილა), შაკალა, პურა (ფენჯაბი), სურატხა (სურათი), ბზრიგუკაჩხა (თანამდებარეობა ბრონი), შურაპარაკა, მუზირისი; აღმოსავლეთ სანაპიროზე რუ, მადურა, კანნიპურამი, პუხარი. მაგადში განსაკუთრებული ცნობილი იყო მისი დედაქალაქი პატალიპუტრა.

V საუკუნის დამლევს ჩრდილოეთ ინდოეთში არსებობდა ტების დინასტიის სახელმწიფო, რომლის ადგილას მოგვიანებით სხვადასხვა წვრილი პოლიტიკური გაერთიანება წარმოიშვა. რაიმე საუკუნე მათ შორის მიმდინარე ბრძოლებში გაიარა. VI საუკუნის ბოლოს მდ. განგის ველზე ყველაზე მსხვილ სახელმწიფოდ ითვლებოდა: გაუდა (ბენგალია), მაუკხარიები და ტუშაპა. გაუდას სახელმწიფოს აყვავება დაკავშირებულია მისი მმართველ მაშანგის სახელთან. ასეთივე მსხვილი პოლიტიკური გაერთიანება ჩამოყალიბდა დეკანსა და სამხრეთ ინდოეთში VI-VIII სს. გუპტაში და აღმოსავლეთ დეკანში მართავდნენ პუდაკეშინ II და სხვ. შთამომავლები. იქ არსებობდა ჩალუტა დინასტიის სახელმწიფო, რომელსაც სამხრეთით ესაზღვრებოდა პალავთა სახელმწიფო, რომლის დედაქალაქი იყო პანნიპურამე. პალავთა სახელმწიფო დიდი გავლენა მოახდინა ინდოეთის კულტურაზე. ამ სახელმწიფოებში აწარმოებდნენ გაცხოველებულ კომერციულ საქმიანობას სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებთან¹.

დინასტიები
პალავები
აიკავალაგისათვის

VIII ს. შუა პერიოდისათვის პალავთა მდგომარეობა ინდოეთში კვლავ უკმაყოფილო იყო. რაჯპუტებიდან დაიწყო ადგილობრივი ტომების უქსპანსია.

მათ დაიპყრეს ჩრდილოეთ და ცენტრალური ინდოეთის ნაწილი. ამ შემოსევას გურჯარა პრატიპარა გვარი მეთაურობდა. ამ გვარის წარმომადგენლებმა შეძლეს პალავთა სახელმწიფოს შექმნა მალვასა და გუჯარათში. ამ სახელმწიფოს ჩრდილოეთ ინდოეთსა და დეკანში პალისა და რაშტრასუტის დინასტიებთან ხანგრძლივი ბრძოლები ჰქონდა. ეს ბრძოლები

საუკუნეებშიც გაგრძელდა. XI. ინდოეთის დიდი ნაწილი პალავების დინასტიამ დაიმორჩილა¹. XI საუკუნეში აყვავებას განაგრძობდა ჩალუს სახელმწიფო. რაჯენდრა I-ის (1015-1044) მმართველობის დროს ჩალუს დინასტიის წარმომადგენლებმა დაიპყრეს მალაბარის ცვილონი, მალდივის კუნძულები (ახლანდელი მალდივების კლიკა).

მალაბარის
მალაბარის
მალაბარის
მალაბარის
მალაბარის
მალაბარის

XII საუკუნისათვის ჩალუს სახელმწიფო მოიცავდა მთელ სამხრეთ ინდოეთს. სწორედ ამ დროს ჩრდილოეთ ინდოეთის საზღვრებთან წარმოიშვა სულთან მაამუდ დახნევის (აჟმანეთი) სახელმწიფო, რომელსაც იგი მართავდა 998-1030

წლებში. მის მიერ შექმნილი იმპერია დიდ ტერიტორიას მოიცავდა. მალაბარის სახელმწიფო წარმომადგენელმა ვრცელ თურქულ-მუსლიმურ იმპერიას, რომელიც მოიცავდა ირანს, ამიერკავკასიას, ცენტრალურ აზიას, ამ იმპერიის დედაქალაქი მდებარეობდა აღმოსავლეთ აჟმანეთში, კერძოდ, ქ. დახნეში (სახელმწიფოს დედაქალაქის სახელის მიხედვით). მაამუდი ამაზე არ შეჩერდებოდა და სისხლისმღერელი ომების შედეგად დაიპყრო ინდური ნაწილი შაჰი, რომელიც მდებარეობდა მდ. ქაბულის ველზე. მალაბარის ფენჯაბში, დაპყრობილ ტერიტორიას მან შეუერთა ამ დროს არსებული მუსლიმური სამთავროები მულტანი და სანდი, მალაბარის თითქმის ყოველ წელს აწყოდა მმართველურ თავდასხმები ინდოეთის შიდა ოლქებზე.

1013 წელს მაამუდმა დაამარცხა პრატიპარის მთავარი, რომელიც დატოვა თავისი დედაქალაქი კანაუჯი და გაიქცა. მაამუდი მალაბარელებმა ისე გაამარცხეს და გააცამტვერეს ეს ქალაქი, რომ მალაბარის საუკუნეებში რაიმე შესაძლებლობა აღარ აქონდა პრატიპარის დინასტია ისტორიის ასპარეზიდან გაქრას. მალაბარის დინასტია XI ს. ბოლოს წარმოიშვა ძლიერი რაჯპუტთა

¹ Антонова К.А., Бонгард-Левин Г.М., Котовский Г.Г. История Индии. М., 1979, гл. 170-172.

Бонгард-Левин Г.М. Краткий очерк истории Индии до X века. М., 1948, гл. 170.

სამთავრო გახდაველების დინასტიით სათავეში. მაჰმუდ დასა-
მემკვიდრეებმა (ლაზნეველებმა) ხელშეუხებლად ვერ შეინარჩუნა
თავიანთი სამთავრო თავის მხრივ, მათაც თავს ესხმოდნენ
ბარე მუსლიმი თურქები.

მაჰმუდ ღაზნევის დაპყრობებმა აღაზრეს ახალი დამპყრო-
ბუჰამად გური, რომელმაც 1180 წელს ჯერ კანაუჯი ჩაიგდო
ში, ხოლო 1093 წელს ჩაუხანების სამთავროც. მან საბოლოო
მოსაო გახდაველების სახელმწიფო. მუჰამად გური და მისი
კვიდრეები მხოლოდ სამხედრო ნადავლის მოპოვებას არ ხე-
ბოდნენ და დაპყრობილ წრდილოეთ ინდოეთში თავიანთ ნაკუ-
ნიშნავდნენ. მუჰამად გურის და მისი შვილების სიკვდილის
მათი სამთავრო დასუსტდა. ამასობაში თითქმის მთლიანად შე-
ლა სამხრეთ ინდოეთის პოლიტიკური რუკაც. სამხრეთ ინდო-
პირუელობისათვის ერთმანეთს ებრძოდნენ ჩოლები სახელმწი-
დასაუღეთ გალუკის ქვეყანა, ზოისალაში და სხვ.

ინდოეთის ისტორიული განვითარების თავისებურებებს
XVII საუკუნეებში ინდოეთის დიპლომატიის განსხვავებული სა-
ბი ასახავდნენ. ინდოეთის ნახევარკუნძულზე ამ დროს არსებ-
დელის სასულთნო და დიდ მოგოლთა იმპერია, მათ გარდა
თის ტერიტორიაზე არსებობას განაგრძობდნენ მრავალრიცხო-
წერილი ფეოდალური სამთავროები, რომლებიც იდგნენ განუ-
ბის სხვადასხვა საფეხურზე. მათი მოსახლეობა ერთმანეთს
არა მარტო ეთნიკური, არამედ ენობრივი და რელიგიური სა-
მიხედვითაც განსხვავდებოდა.

დიპლომატიური
ათორაფი და
დიპლომატიური
არაბიზი

ინდოეთში მიმდინარე პოლიტიკური
ლენები თავის დაღს ასვამდნენ აქ
ბულ სახელმწიფოების დიპლომატიას
საგარეო პოლიტიკას. შუა საუკუნე-
ეს განსხვავება ასრულებდა მნიშვნე-
როლს და პირდაპირ თუ არაპირდაპირ აისახებოდა დიპლომატი-
მეთოდებში და ინდური სახელმწიფოების დიპლომატიურ პრაქტიკა-
ში. საჭმე ისაა, რომ ინდოეთის პოლიტიკური გაერთიანების
ცესი ძალიან გაჭიანურდა რამდენიმე საუკუნის მანძილზე.

ვერობაში შუა საუკუნეების ინდურ დიპლომატიკაში დიდ
ასრულებდნენ დინასტიური კავშირები, ვასალური ურთიერ-
მა ფეოდალური ბოძების ფორმები და ა.შ.

მისთან ერთად, ინდოეთში შეინიშნებოდა დიპლომატიური
სხვის ორი ძირითადი ფორმა, რომელიც, ერთი მხრივ, მჭიდ-
რო დაკავშირებული შარიათის ნორმებთან და, მეორე მხრივ,
მეთაურების დიპლომატიასთან, რომელიც ინდუიზმის წე-
ბა ადათებს ასახავდა.

შეერთვ ალენიშნეთ, ინდოეთში ყველაზე უფრო ძლიერი იყო
სწოლოებით არსებული სახელმწიფოები, რომელთაც XIII სა-
და დასაწყისიდან მართავდნენ მუსლიმური დინასტიები. ესენი
მოდ ირანიდან და ცენტრალური აზიიდან იყვნენ გამოსულ-
ლოეთის კავშირი ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან არ შეწყვე-
სული შუა საუკუნეების მანძილზე.

XIII სს-ში ჩრდილოეთ ინდოეთს მრავალჯერ თავს დაეს-
სოასანიდან და ავღანეთიდან. XIII ს-ში დელიში შეიქმნა
სახელმწიფო მუსლიმური დინასტიების მეთაურობით. მათ
სულთნებს უწოდებდნენ, ისინი მიისწრაფოდნენ გაეფართო-
თავიანთი სამფლობელოები ინდოეთში და ისლამის დრო-
კამ გამოდიოდნენ. დელის სულთნები მოეწოდებდნენ საღვთო
კეს (ჯიჰადი) ინდუსების წინააღმდეგ. ამიტომ სხვა ქვეყნებ-
ეთიერიობისას დელის სასულთნო სახელმწიფოს სამარ-
ნორმებში არ იცავდა შარიათის რეკომენდაციებს. დელის
ბები ცდილობდნენ ბაღდადის ხალიფების მიერ თავიანთი
რისათვის მიეღწიათ. ბაღდადის ხალიფებს ინდოეთში მუჰამა-
დ (მოციქულის) მემკვიდრეებად შიიზმედნენ, ამიტომაც დელის
ბები ხშირად აგზავნიდნენ თავიანთ მისიებს ბაღდადში.

129 წ. დელის სულთანმა პირველად მიადწია ბაღდადის ოფი-
ალურ აღიარებას. დელიში ამას ისეთი დიდი მნიშვნელობა მია-
ბა, რომ დელის სასულთნოში ბაღდადის უკანასკნელი ხალიფას
მისიისის სახელით იჭრებოდა ფული. იგი იჭრებოდა ამ ხა-
სიკვდილის შემდეგაც კი რამდენიმე ათეული წლების მან-
ასევე მის სახელს იხსენიებდნენ მეჩვიდმეტი პარასკევს გა-
დელი ლოცვის დროსაც. უნდა ითქვას, რომ მუსლიმური წესით

ფეულზე სახელის ამოკვეთა და ხუტბის კითხვისას (პარასკევის ღოცვა) ხალიფას (სუნიტებისათვის – ბაღდადის, შიიტების – კაიროს) სახელის ხსენება, ნიშნავდა იმას, რომ მას დაწინაურებული უმაღლეს მმართველად. რა თქმა უნდა, სახელში, ინდოეთის დელოს სულთნები მართავდნენ ბაღდადისა და მოუკიდებლად, მაგრამ ხალიფას მიერ მათი ცნობა დელოს სულთნების პრეტენზიებს დიდ წონას აძლევდა, რამდენადაც სულთნების ინდოეთში რწმენისათვის მებრძოლის როლში გამოდიოდნენ.

ხალიფას უკანასკნელი წარგზავნილი დელიში ჩამოვიდა იტიდან (აქ იყო კაიროს სახალიფო) 1343 წელს, როდესაც სულთნის მუჰამად ტუგლაკის ხელისუფლებას სახალხო ამბოხებულები შეხვდნენ. ტუგლაკის¹ შემკვიდრე მუჰამად ფირუზი ავტორიოგრაფიაში წერდა: „ჩემთვის უდიდესი ღირსება იყო, რომ ხალიფასადმი ჩემი შორჩილებისა და პატივისცემის წყალობა ხელისუფლება განმტკიცდა“-ო. სამაგიეროდ, შონგოლების ხედრო თავდასხმებისაგან თავდაცვისა და სამხრეთ ინდოეთში ყოვლითი ლაშქრობების განხორციელების ამოცანას დელოს სულთნები დიპლომატიური გზებით კი არა, არამედ საომარი მეთოდების საშუალებათ წყვეტდნენ.

დელოს სულთნების დიპლომატიური ხელოვნება ელჩებთან ხოლმე მტრების კუთვნილი ციხე-სიმაგრეების დანებებისა ან სიკის ოდენობის თაობაზე მათთან მოლაპარაკების წარმოების გზით როდესაც იმარჯვებდნენ, გამარჯვებულებს დამარცხებულებს სულ რიგში ყველაზე მისაღებ საჩუქარს – სპილოებს უგზავნიდნენ. ზოგჯერ დამარცხებული მთავარი გამარჯვებულის ეასალი ხელს და და მის ყოფილ სამფლობელოებს მას, როგორც შემკვიდრე საკუთრებას ისე უტოვებდნენ. ასეთ შემთხვევაში ამ ეასალს სპილო ტიტულატს და ხელისუფლების ნიშნებს – დიდი დილას, ჯა და სპილოთი მოგზაურობის უფლებას უბოძებდნენ ხოლმე.

¹ მან საფუძველი ჩაუყარა ტუგლაკანთა დინასტიის ბატონობას ინდოეთში. იხ. Антонова К.А., Бонгард-Левин Г.М., История Индии, 1952, გვ. 190-193.

საკუთარი ურთიერთობანი ეასალებსა და დელოს სულთნებს შორის არ იყო. როგორც წესი, ან ეასალი აცხადებდა თავს მმართველად, ან სულთან აცხადებდა მის მაგივრად თავის ნაც-

ნადს და ინდოეთში მოვიდა იტიდან (აქ იყო კაიროს სახალიფო) 1343 წელს, როდესაც სულთნის მუჰამად ტუგლაკის ხელისუფლებას სახალხო ამბოხებულები შეხვდნენ. ტუგლაკის¹ შემკვიდრე მუჰამად ფირუზი ავტორიოგრაფიაში წერდა: „ჩემთვის უდიდესი ღირსება იყო, რომ ხალიფასადმი ჩემი შორჩილებისა და პატივისცემის წყალობა ხელისუფლება განმტკიცდა“-ო. სამაგიეროდ, შონგოლების ხედრო თავდასხმებისაგან თავდაცვისა და სამხრეთ ინდოეთში ყოვლითი ლაშქრობების განხორციელების ამოცანას დელოს სულთნები დიპლომატიური გზებით კი არა, არამედ საომარი მეთოდების საშუალებათ წყვეტდნენ.

დელოს სულთნების დიპლომატიური ხელოვნება ელჩებთან ხოლმე მტრების კუთვნილი ციხე-სიმაგრეების დანებებისა ან სიკის ოდენობის თაობაზე მათთან მოლაპარაკების წარმოების გზით როდესაც იმარჯვებდნენ, გამარჯვებულებს დამარცხებულებს სულ რიგში ყველაზე მისაღებ საჩუქარს – სპილოებს უგზავნიდნენ. ზოგჯერ დამარცხებული მთავარი გამარჯვებულის ეასალი ხელს და და მის ყოფილ სამფლობელოებს მას, როგორც შემკვიდრე საკუთრებას ისე უტოვებდნენ. ასეთ შემთხვევაში ამ ეასალს სპილო ტიტულატს და ხელისუფლების ნიშნებს – დიდი დილას, ჯა და სპილოთი მოგზაურობის უფლებას უბოძებდნენ ხოლმე.

დელოს სულთნების დიპლომატიური ხელოვნება ელჩებთან ხოლმე მტრების კუთვნილი ციხე-სიმაგრეების დანებებისა ან სიკის ოდენობის თაობაზე მათთან მოლაპარაკების წარმოების გზით როდესაც იმარჯვებდნენ, გამარჯვებულებს დამარცხებულებს სულ რიგში ყველაზე მისაღებ საჩუქარს – სპილოებს უგზავნიდნენ. ზოგჯერ დამარცხებული მთავარი გამარჯვებულის ეასალი ხელს და და მის ყოფილ სამფლობელოებს მას, როგორც შემკვიდრე საკუთრებას ისე უტოვებდნენ. ასეთ შემთხვევაში ამ ეასალს სპილო ტიტულატს და ხელისუფლების ნიშნებს – დიდი დილას, ჯა და სპილოთი მოგზაურობის უფლებას უბოძებდნენ ხოლმე.

დელოს სულთნების დიპლომატიური ხელოვნება ელჩებთან ხოლმე მტრების კუთვნილი ციხე-სიმაგრეების დანებებისა ან სიკის ოდენობის თაობაზე მათთან მოლაპარაკების წარმოების გზით როდესაც იმარჯვებდნენ, გამარჯვებულებს დამარცხებულებს სულ რიგში ყველაზე მისაღებ საჩუქარს – სპილოებს უგზავნიდნენ. ზოგჯერ დამარცხებული მთავარი გამარჯვებულის ეასალი ხელს და და მის ყოფილ სამფლობელოებს მას, როგორც შემკვიდრე საკუთრებას ისე უტოვებდნენ. ასეთ შემთხვევაში ამ ეასალს სპილო ტიტულატს და ხელისუფლების ნიშნებს – დიდი დილას, ჯა და სპილოთი მოგზაურობის უფლებას უბოძებდნენ ხოლმე.

¹ მან საფუძველი ჩაუყარა ტუგლაკანთა დინასტიის ბატონობას ინდოეთში. იხ. Антонова К.А., Бонгард-Левин Г.М., История Индии, 1952, г. 190-193.

ნელმა მმართველმა და გააძევა ბაბურის უფროსი ვაჟი ახმდოეთიდან. ჰუმაიუნმა თავი შეაფარა ირანის შაჰს თამაზის მელსაც სთხოვა სამხედრო დახმარება რეჟანშისათვის. ხანაყა ჰუმაიუნი შეჰპირდა მას ყანდაჰარის დათმობას და ინდოეთში მის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებას. მაგრამ ტახტის რუნების შემდეგ, მიცემული პირობა ჰუმაიუნმა (1555-1556) არ ასრულა. მან ყანდაჰარი ჯერ დაუთმო ირანს, მერე ისევ დაბრუნდა სახელმწიფო რელიგიად ინდოეთში კვლავ სუნიზმის აქტარის (1556-1605) მმართველობის დროს დიდ მოგოლთა ფლობებულები კიდევ უფრო გაფართოვდა. ბრძოლები მიმდინარეობდა არა მარტო ინდუსი ფეოდალების, არამედ მუსლიმი მთავრების წინააღმდეგაც. ის იყო დაუნდიბელი დამპყრობელი, მაგალითად ერთ-ერთი ქალაქის ალიყის დროს მისი მთავარი მოლა ყურანის მოვიდა და შეწყალება ითხოვა, მაგრამ ამ ქალაქის მოსახლეები და მოლა მაინც არ დაინდეს.

ბელ ფაზლი. ამ დოკუმენტების ნაწილი დაცულია ინდო-
პატრალური აზიის, ირანის, თურქეთის არქივებში¹.

... ცდილობდა გაეძევირებინა პორტუგალიელები ინდოეთიდან.
... პორტუგალიელებს ჰქონდათ ძლიერი ფლოტი, რომელიც ზღვაზე
... აკბარს კი ფლოტი არ ჰქონდა. ამიტომ შექასა და მე-

დინაში იქაური მუსლიმები პორტუგალიური გემებით გადაიყვანეს. შეიძლება ამის გამოც აქბარი დაინტერესდა ქრისტიანობით, მაგრამ თავისთან მისიონერები, მაგრამ სარწმუნოება არ გამოუცხადებია.

სულ მალე პორტუგალიელებს ინგლისელებისა და ნიდერლანდელების სახით ძლიერი მეტოქეები გამოუჩნდნენ. ინგლისელები ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიაში (1600) გაერთიანდნენ. ზოლო ორი წლით გვიან პოლანდიელებმა ვაჭრებმა ნიდერლანდეთის კომპანია შექმნეს. ინგლისელი ვაჭრები ინდურ საჩონხლს – ბამბასა და ქსოვილებს ეზიდებოდნენ სპეციალური ნავსადგურიდან მეწამული ზღვის ნავსადგურებამდე. ზღვის ხეივანი, როგორც ამას ადრე აკეთებდნენ ინდოელი და არაბი ვაჭრები. ინგლისელებს ინდოეთიდან გაქონდათ საჩონხელი სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებისათვის და ჩინეთისათვის. იქიდან ისინი ადგილობრივი საჩონხლით ისევ ინდოეთში ბრუნდებოდნენ. იქ ვაჭრებდნენ მათ ინდურ საჩონხლს და გეზს უკვე ევროპისაკენ გადგებდნენ.

აქბარის მსგავსად მისი მემკვიდრეებიც – ჯაჰანგირი (1605-1628) და შაჰ-ჯაჰანი (1628-1658) თითქმის ცდილობდნენ ინგლისელებისა და ნიდერლანდელებისათვის პორტუგალიელებისათვის პოლანდიელები და ინგლისელები, რომლებმაც ამ დროისათვის უკვე დააარსეს თავისი ვაჭრობის ფაქტორიები ინდოეთში.

ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის დაარსების შემდეგ 1601 ინგლისის მეფე ჯეიმზ I-მა გაგზავნა დიდ მოგოლთა იმპერატორის კარზე კაპიტანი ჰოუკინსი. მიუხედავად პორტუგალიელებისა და ინგლისელებისა იქ 1611 წლამდე დარჩა. 1615-1618 წლებში ინდოეთში იმყოფებოდა ჯეიმზ I-ის ოფიციალური ელჩი ტომას როუ, რომელმაც ინგლისელებისათვის გუჯარათში სავაჭრო პრივილეგიების დადგენას მიადგინა. ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ინგლისელებისათვის ინგლისის ფორმანი, რომელიც 1717 წ. დიდ მოგოლთა იმპერატორისგან მიიღეს უბაჟო ვაჭრობისათვის ბენგალიაში.

¹ იგი 1613 წელს დიდ მოგოლთა იმპერატორმა ჯაჰანგირმა სპეციალური ფორმანი უწყალობა ოსტინდოეთის ვაჭრებს.

აქბარის მემკვიდრეები აგრძელებდნენ ბაბურის პოლიტიკას ინგლისური ქორწინებანი, რაც ხელს უწყობდა მათი ძალაუფლების გაზრდას დეკანში (სამხრ. ინდოეთი).

1619 წელს ინგლისელებმა იჯარით აიღეს მცირე ტერიტორია ინგლისის სანაპიროზე, სადაც შემდგომში ააშენეს ქალაქი კალკუტა. ეს იყო ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის პირველი შენობა ინდოეთში. 1663 წელს ინგლისელებმა ფეხი მოიკიდეს აგრეთვე მალაბარის ნაპირზე, ბომბეში, სადაც გადაიტანეს თავიანთი კომპანიის ცენტრი სურატიდან. ბომბე გახდა ინგლისელების სანაპირო ბაზა და ნავსადგური ინდოეთში. ევროპის ქვეყნების ამ კომპანიის მოგვიანებით შეუერთდა კიდევ ორი – დანიისა და ნიდერლანდეთისა (1664). ოფიციალური დიპლომატიური ურთიერთობები შემდგომ პერიოდშიც აქტიურად გრძელდებოდა.

1658-1707 წწ. დიდ მოგოლთა იმპერიას ხათავეში ჩაუდგა აუტორიტეტი, რომელმაც ცბიერებით დაამარცხა თავისი ხაზი შაჰ-ჯაჰანი და მამამისი შაჰ-ჯაჰანი და გააგრძელა დაპყრობითი პოლიტიკა. მაგრამ XVII ს. მეორე ნახევრიდან ეს იმპერია უკვე განაგრძობდა დაკეძას. აქბარის მმართველობის დროს ფართოდ გამოიყენებოდა ევრაგობა, ინტრიგები, სხვა ხერხები ინდოელ მმართველთა წინააღმდეგ. სწორედ ამ პერიოდზე მოდის ინდოეთში რუსი ელჩების გაგზავნა. მანამდე კი პირველი რუსი, რომელიც ჩავიდა ინდოეთში, იყო ტვერელი ვაჭარი ათანასე ნიკიტინი, რომელმაც თავისი მოგზაურობის შესახებ შთაბეჭდილებები დაწერა. მის მოგზაურობის ინდოეთთან რაიმე კავშირის დამყარება არ მოჰყოლია. რუსეთში კასიმოვი ინდოეთში გაგზავნა ჯერ კიდევ 1676 წ. მეფე ალექსი მიხეილის ძემ, მაგრამ მან ვერ მიადგინა დელის.

შემდგომად 1696 წ. ვაჭარი სიმეონ მცირე ჩავიდა დელიში, სადაც სიმეონ მცირემ ორი წელი დაჰყო. ამის წყალობით რუსმა ვაჭრებს ინდოეთთან უბაჟოდ ვაჭრობის უფლება მიიღეს.

1690 წელს ინგლისელებმა დააარსეს ქ. კალკუტა ბენგალიაში, მდ. ჰუგლის შესართავში.

Антонова К.А., История Индии, гл. 233.

იაპონიის საგარეო-პოლიტიკური
ურთიერთობა VI-XVII საუკუნეებში

V-VI სს. დაბრინაში საზოგადოებრივი
ყალბებისა და მისი ქონებრივი და
ცაიების პროცესი მიმდინარეობს
თან ახლდა სხვადასხვა გვარისა
ლენინი ტომების ბრძოლა პირ

645-646 წწ. მოცული რიგი რეფორმების (ე.წ. ტაიკის რეფორმები) ჩატარების შემდეგ შეიქმნა მმართველობის სისტემა, რომელიც ჩინეთში გაბატონებული ტანის დინასტიის მიერ დაწესებულ მას ძალიან აკავდა. მომდევნო ათეული წლები იაპონიაში ნებოდა ფეოდალური ურთიერთობის შემდგომი განვითარების უფლებებისათვის შიდა ფეოდალური ბრძოლებით, სახელმწიფოს აპარატის შემდგომი სრულყოფითა და შეზოგულ ქვეყნებთან ურთიობის დამყარებით.

ადრეუყოფილად იაპონიას არასტაბილური საშინაო მდგომარეობა ახასიათებს. გუბერნორებისგან იყო არა მარტო

250

XI-XII სს. იაპონიასა და ჩინეთს შორის საზღვაო-სავაჭრო
კავშირები განახლდა. იაპონიას ჩინეთში გაჰქონდა ოქრო, ვერ-
ცხე, სპიტი, საყვავილე, თევზი, ხის მასალა, ლაქწასმული საყ-
ვავი ნივთები, ჭურჭელი, სამკაული, საბრძოლო იარაღი,
სამურავის ხელები და სხვ. ჩინეთიდან იაპონიაში შედიოდა
ჩაი, ფაიფურის საგნები, აბრეშები, ფერუმიანი, სპილენ-
ძის კაპოტები და მონეტები, ფარჩა და გუნდრუკი.¹ რამდენიმე სა-
ცდოდ იაპონია დაახლოებული იყო კორეის სამ სამეფოსთან
და სილასთან.

290.

1274 წელს ყუბილას ლაშქარი კორეიდან გამოვიდა. მადგენლობაში 15 ათასი ჩინელი მეომარი, 8 ათასი ცუდად ვრთნილი კორეელი მოლაშქრე, 7 ათასი ჩინელი და კორეელი ღვაურების საერთო საზღვაო დესანტი იყო. სულ ამ დასაოპერაციოში 3 ათასი ღიდი გემი და ხუთასამდე ნაღვი მონაწილეობდა. იაპონელთა საბედნიეროდ ზღვაზე ამოვარდა დიდი ქარამ, რომელმაც ჩაძირა 13,5 ათასი მეომარი. მონგოლები იძულებულ გახდნენ კორეაში დაბრუნებულიყვნენ. 1275 წელს ყუბილაიმ კორეულ სცადა იაპონიის დაპყრობა. მაგრამ ამჯერადაც წარუმატებელი აღმოჩნდა. ზოძე ტოკიმუნეს მთავრობამ უარყო ყუბილას მოთხოვნა უფრო მეტიც, მან მონგოლთა მიერ გაგზავნილი ელჩები საკუთარ ღიდავით დასაჯა.

მას შემდეგ, რაც 1279 წელს ყუბილაიმ სამხრეთ ჩინეთს დაიპყრო, მორჩილა, მოაწყო მორიგი - შესაძლებელია იაპონიის წინააღმდეგ, 1281 წლის ივნისში. მონგოლურ-კორეული ძალების კამპანიაში 100 ათასი სამხრეთ ჩინელი მეომარიც მონაწილეობდა. იაპონელებმა შექმნეს მძლავრი თავდაცვითი ხაზი როგორც ხმელეთზე, ისე ზღვაზე და მტერს შეუძლებელი წინააღმდეგობა გაუწიეს. იაპონელებს დაეხმარათ აგრეთვე ზღვაზე ამოვარდნილი არნახადიერი ქარიშხალი, რომელმაც იაპონურ ისტორიულ ლიტერატურაში „ღვთაებრივი ქარიშხლის“ (კამიკაძე) სახელი მიიღო. მონგოლთა საექსპედიციო არმიიდან მხოლოდ ნახევარი გადარჩა. ნარჩენი ან დაიღუპა ან იაპონელებმა ტყვედ იგდეს. რაც შეეხება ფლოტს, 3500 გემიდან მხოლოდ 200 გადარჩა.

ყუბილას შესაძლებელია ექსპედიციის დამარცხების მიზეზი მტერის ბუნების ძალებში არ უნდა ეძებოთ. საკმარისია, რომ მონგოლთა დიდი საზღვაო გემები აფერხებდნენ მანევრირებას და ხაზოვან ბრძოლების წარმოებას. ხოლო მთავარი როლი იაპონელთა გაბრუნებაში შეასრულა მათმა არნახულმა ერთიანობამ და ერთობამ. ზოძის მმართველობის ბოლო პერიოდში და ასიკაგას მმართველობის დასაწყისში იაპონია ცდილობს ჩინეთთან და კორეასთან ურთიერთობა აღადგინოს.

იხილეთ: სამაჟარო
იხილეთ: მონგოლთა
იხილეთ: მონგოლთა
იხილეთ: მონგოლთა

იმ დროს, როდესაც იაპონიაში 1336-1392 წწ. „ჩრდილოეთ და სამხრეთ დინასტიებს“ შორის დიდი ბრძოლა მიმდინარეობდა, იაპონიის ურთიერთობა კორეასთან და ჩინეთთან მნიშვნელოვნად გამოიწვევდა.

1340-1386 წწ. კორეის სანაპიროებს იაპონელები 5-ჯერ დაესხნენ. XIV ს. ბოლოს იაპონელები შანდუნსა და ფუძიანზე თავდასხმებს აწყობდნენ. XV ს. დასაწყისში ჩინეთისა და იაპონიის მთავრობებმა ერთმანეთს წერილები გაუცვალეს და საზღვაო მოგზაურობას ხელი მოაწერეს. საგარეო-საეკონომიკური კავშირი ამ დროს სწრაფად ვითარდებოდა. იაპონიიდან გაჰქონდათ პრინციპული ვერცხლისწყალი, გოგირდი, ხე-ტყე, აგრეთვე ზის ღია საკუთრებები, შირშები, სპილენძის ტურქული, მარაგები, გრძელ და მოკლე ხმლები. მარტო 1483 წელს იაპონიიდან საეკონომიკური კავშირით გასაყვამდე 35 ათასი ხმალი შევიდა. ჩინეთიდან კი იაპონია გაჰქონდათ ბამბა, აბრეშუმის ნაკეთობა, ფაიფური, წიგნები, ნარკოტიკები, პარფიუმერიის ნაწარმი. სამედიცინო ინსტრუმენტები და ანტიკვარული ნაკეთობა.

იაპონია საქონელი ჩინეთში 4-5-ჯერ, ზოგჯერ 10-ჯერ უფრო ძვირად იყიდებოდა, ვიდრე იაპონიის საშინაო ბაზარზე. იაპონიის მთავრობის მიერ იაპონიის საშინაო ბაზარზე უფრო ძვირად იყიდებოდა ქონდა საეკონომიკური ურთიერთობა კორეასთან, ინდო-ჩინეთთან და მალაიზიასთან. მაგრამ მაინც ყველაზე უფროსად იაპონიის ურთიერთობა დამყარდა ჩინეთთან. მასთან ხელმოწერილი საზღვაო ხელშეკრულება 1434 წლიდან 1547 წლამდე მოქმედებდა.

XVI ს. დასაწყისში იაპონია არსებითად სამხრეთ-დასავლეთით დასავლეთით დასაშლდა. 1507 წლიდან იაპონიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში დაიწყო შფოთიანი პერიოდი „მებრძოლი ოლქების პერიოდის“ სახელწოდება. 1547 წლიდან და მტრობა 1573 წლამდე გაგრძელდა და სიოგუნ (მთავარი) ასიკაგას მეორე დინასტიის ბატონობის დამხრებას იწვევდა.

ბრძოლა ქვეყნის პოლიტიკური გაერთიანებისათვის ერთ-ერთ ძლიერმა და გავლენიანმა მთავარმა ოდა ნობუნაგამ (1534-1573 წწ.) დაიწყო. მან შეკრა კავშირი ტოკუგავას და ტაკედას მსხვილ გავლენიან ფეოდალურ სახლებთან. სწორედ მათი თანხმობით 1573 წ. ჩამოართვა სიოგუნის წოდება ასიკაგა იოსიაკის, დასაჯა თავისი შეტოქეები და ხელთ იგდო მთელი რიგი პროვინცი. თავის განკარგულებაში მან თავი მოუყარა 180 ათასიან არმიას. 1582 წ. ოდამ გზიდან ჩამოიცილა თავისი ყოფილი მოკავშირე ტაკედაკა. ამ დროისათვის მას იაპონიის 66 პროვინციიდან მხოლოდ 30 პროვინცია ემორჩილებოდა. XVI ს. 70-იანი წლებიდან დაიწყო ბული ოდამ ფართო რეფორმისტული მოღვაწეობა გაშალა, ეს მოღვაწეობები ხელს უწყობდნენ ქვეყნის პოლიტიკურ გაერთიანების ეკონომიკურ ერთიანობას.

პოტიმაროვას
დაპყარაპა
დასაპაღეთი პოროვის
პაპანეპაპიან

XVI ს. 40-იანი წლებიდან იაპონიაში თანდათან ევროპელთა გამოჩენა იწყება. მათი ინტერესი ამ ქვეყნისადმი გაიზარდა. ბული იყო ჯერ კიდევ იმ დროიდან, როდესაც

შორეულ აზიაში იმოგზაურა მარკო პოლომ. მისი მოგზაურობებმა ევროპელები იმაში დაარწმუნა, რომ იაპონიაში არსებული სიმდიდრის ქვეყანა იყო.

1543 წელს იაპონიის ნაპირებს პორტუგალიელების პირველი მოადგა, ხოლო 1549 წელს მექსიკიდან მოვიდნენ ესპანელი ორივე ქვეყნის ვაჭრებმა იაპონიასთან სავაჭრო ურთიერთობის დაწყებას ხელი შეუწვეს. იეზუიტმა მენდიშ პინტუმ ხელი მოაქმედებდას კენძულ კიუსიუს ერთ-ერთ მთავარ ოლთმისთან და თაობაზე, რომ პორტუგალიელები ყოველ წელს ამ კუნძულზე მოიგზავნენ მკვდრებს და აბრეშუმის ქსოვილებს, აგრეთვე აბრეშუმს და ღვინოს, ოქროსა და ვერცხლის სანაცვლოდ. მენდიშ პინტუმ მარტო შემოიტანა ცეცხლსასროლი იარაღი, არაბულ შეასწავლია კიდევ იაპონელებს მისი წარმოების ხელოვნება. იარაღის გავრცელებამ

პორტუგალიელმა ვაჭრებმა იაპონიაში შეიტანეს საათი, ხათვალე, სხვა ქუდები და სხვ.

ცეცხლსასროლი იარაღის გავრცელებამ ნამდვილი გადატრიალი მოახდინა ქვეყნის სამხედრო საქმეში. მან შეცვალა ბრძოლის მეთოდი ტაქტიკა, შემოიღო თავდაცვითი ციხე-სიმაგრეებისა და დანაშაულის მშენებლობის ახალი მეთოდები. ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენება პირველად 1575 წელს გამოიყენეს იმ მიზნით, რომ დაეპყრონ ვაჭრები მოეხიდათ, შეიარაღებულიყვნენ ცეცხლსასროლი იარაღით (დამბაჩები, შუშკეტები) და მიეღოთ ევროპელთა მხარდა. ფეოდალთა მიერ ქვეყნის შიგნით გაჩაღებულ ბრძოლაში. ამ ბრძოლებმა ეზიარებოდნენ ქრისტიანობას და თავიანთი უსაძლებლობებიდან, რათა შეებამათ მათი შაგალითისათვის.

პოტიმაროვას პირველი რომის კათოლიკე მისიონერები მოვიდნენ (იეზუიტთა ორდენი) მოვიდნენ იაპონიის კაცობრივებაში 1549 წ. აგვისტოში. კაცობრივებაში კაცობრივებაში (კენძ. კიუსიუ) დედაქალაქი. ეს მიზნები იყვნენ: ფრანცისკ კსავიე, კომე დე ტორესი და ფუან ბარბოსი. ამ დროიდან იწყება იაპონიაში და კერძოდ, ხსენებულ ქალაქებში ქრისტიანობის ქადაგება და გავრცელება. ამაში მისიონერები მათ მიერ დაარსებული ეკლესიები და სკოლები განსაკუთრებით ეხმარებოდნენ. გარდა ამისა, ქრისტიანობის სწრაფად გავრცელებას კენძ. კიუსიუს მთავრების სეპარატიზმისაკენ მისწრაფებას ადგილობრივი გლეხობის მდგომარეობის მხარდა გაუარესებდა ხელს უწყობდა.

სამაგარო
პოტიმაროვას
პოტიმაროვას
პოტიმაროვას
პოტიმაროვას

იაპონიაში ევროპელთა გამოჩენამ სავაჭრო ურთიერთობის განვითარებას და სავაჭრო კაპიტალის გაძლიერებას ხელსაყრელი პირობები შეუქმნა.

ჯერ კიდევ XVI ს. დაძლივებიდან იაპონიის დიდ აღშფოთებას იწვევდა ის საქმიანობა, რომელსაც ეწეოდნენ რომის კათოლიკე მისიონერები.

XVI ს. ბოლოს პორტუგალიელები თანდათან კარგავენ თავიანთ პოზიციას იაპონიაში აღმოსავლეთში. 1580 წ. პორტუგალიის ტახტს დაეპატრონა ფილიპე II ესპანელი და 1640 წლამდე პორტუგალია თავისი კოლონიებით ესპანეთის მფეუების სამფლობელოს შეადგენდა.

სიონერები (პორტუგალიელები და ესპანელები), რომლებსაც პაპ ბად გასაყიდად იაპონიიდან ხალხი გაჰყავდათ. მაგრამ ტოკუგავა დინასტიის პირველი სიოგუნი იეასუ იაპონიაში მოღვაწე სიონერების წინააღმდეგ გადამწყვეტ ზომებს არ ღებულობდა. პირველი 1600 წელს იაპონიაში ჩასული პოლანდიელებით¹ და ინგლისელებით იგი ძალიან დაინტერესდა. პირველმა ტოკუგაველმა სიოგუნმა გამოცდილი გემთმშენებელი ინგლისელი ადამსი იაპონიაში და შესთავაზა მას ინსპექტორის თანამდებობა მსხვერპლების აშენების საქმეში². ესპანელებთან და პორტუგალიელებთან შედარებით, სიოგუნმა იაპონიაში ვაჭრობისათვის პოლანდიელებს გაცილებით უფრო შეღავათიანი პირობები შეუქმნა, მაგრამ პოლანდიელებმა უკმაყოფილების გამოთქმა დაიწყეს იმის გამო, რომ პოლანდიის ოსტინდოეთის კომპანიამ (შეიქმნა 1602 წ.) თქვა თავისი საეაჭრო ბაზა ქ. ედოს (ახლანდელი ტოკიო) და მოეწყო და სამხრ. იაპონიის ქ. ხირადოში დასახლდა. ეს ქ. სიოგუნის მიმართ ოპოზიციაში მდგომი მთავარ მაცურას სამხრეთელში მდებარეობდა. ამის გამო ცენტრალური მთავრობა უფრო ფრთხილად ეკრძოდა ამ რაიონის საგარეო ვაჭრობისაგან დასაშვანად. სიოგუნის განსაკუთრებულ შემოწმებას იმ რეგიონებზე იწვევდა, რომ ვეროპელებს სამხრეთ იაპონიის ნავსადგომებში ცეცხლსასროლი იარაღი შემოჰქონდათ. სიოგუნს იმის

¹ პოლანდიელებმა მალე ისარგებლეს პორტუგალიელების მიერ იაპონიაში შეტანილ საზღვაო გზის გაკეთებით. ჯერ კიდევ 1595 წ. პოლანდიაში შეიქმნა ზოგადოებები ინდოეთთან საეაჭრო ურთიერთობის დასამყარებლად, რომელთაგან ერთი გაერთიანდნენ ერთ პოლანდიის ოსტინდოეთის კომპანიაში. პირველი გემი პოლანდიიდან იაპონიაში ჩაუიდა 1600 წ. ინგლისელ უილიამ ადამსის შეთავაზებით. უ. ადამსი პოლანდიის კომპანიის სამსახურში იმყოფებოდა მოგვიანებით შარ დაწერა წიგნი იაპონიის შესახებ (იხ. Adams P.O. History of Japan from the Earliest Period to the Present Time, vol. 1, 1874).

² ადამსის რეკომენდაციას საფუძველზე 1609 წ. იაპონიის შოაგუნი იაიგას პოლანდიური გემი, ზოლო 1613 წ. ინგლისელთა გემებიც (იხ. Rundel Memorials of the Empire of Japan in the XVI and XVII Centuries, 1850, HS, № 8, გვ. 15).

რომ ადგილობრივ ფეოდალებს ეს იარაღი მომავალში არ შეეძლებინათ ტოკუგავას მმართველი სახლის წინააღმდეგ. ესპანელები და პორტუგალიელები ინგლისელებისა და პოლანდიელების წინააღმდეგ ინტრიგებს ეწეოდნენ. ესპანელმა მისიონერებმა თავი დაიხრეს კი გაგზავნეს მეტროპოლიაში, რომელსაც სამხედრო მისიონერების გამოგზავნას სთხოვდნენ. მისი საშუალებით ესპანელი მისიონერები იაპონიაში პოლანდიელთა გემებისა და საეაჭრო ფაქტორების მოსპობას აპირებდნენ. მას შემდეგ, რაც ტოკუგავამ ამის შესახებ გაიგო, მისი ეჭვები ესპანელთა ზრახვებისადმი კიდევ უფრო გაძლიერდა. ჩატარებულმა გამოძიებამ ცხადყო, რომ სახელმწიფო სამსახურში ესპანელ მისიონერთა უშუალო აგენტებს შეტად სწავლუანი თანამდებობები ეკავათ.

შედეგად, ესპანელები მოქმედებდნენ არა მარტო გაქრისტიანებისადმი ადგილობრივი მთავრების მეშვეობით, არამედ ცენტრალური მთავრობის აპარატში მოკალათებული თავიანთი ხანდო პირების მეშვეობითაც. ამიტომ ყველა მოხელე, რომელიც ეჭვმიტანილი გაქრისტიანებთან ახლო კავშირში იქნებოდა გადააყენა და 1614 წ. სიოგუნმა ბრძანებულა, რომელიც ქრისტიანობას კრძალავდა. უეჭვოდ იყო, რომ სამხრეთელი მთავრები ქრისტიანობას კომერციულ პოლიტიკური და სეპარატისტული მოსახრებების გამო ღებულობდნენ. არ იყო გამორიცხული, რომ ზოგიერთ მათგანს სურდა დაეკავებინა იმ მოგებით, რომელსაც მათ საზღვაო ვაჭრობა აძლევდა. ზოლო შემდეგ შესაძლებელს ხდიდა მათი მშვიდობიანი ვეროპელების დახმარებით სიოგუნის წინააღმდეგ გამოსულიყვნენ. ისიც ცხადია, რომ მთავრები, თავის მხრივ, თავიანთი ვასალებს აძლევდნენ ქრისტიანობის მიღებას.

შედეგად, ზოგიერთი იაპონელი მთავრის თვალში ევროპელები ქმნიდნენ იმის საშიშროებას, რომ ისინი დაიმორჩილებდნენ

ინგლისელებისათვის გაუგებარი იყო ის რელიგიური და პოლიტიკური მიზნები, რომელთა პრეზიდა კათოლიკეებსა და პროტესტანტებს შორის. მათი მიზნები რომ არსებობდა ორი ქრისტიკური პორტუგალიელების, მეორე - ინგლისელების.

იაპონიას ისევე როგორც კუნძულ ფილიპინებზე ეს ესპანელი გააკეთეს.

იაპონიასა და პორტუგალიას შორის სავაჭრო ურთიერთობები დაიწყო დაიწყო ჩინეთთან ვაჭრობის საგრძნობი შემცირება გასული ჩინეთის იმ დროს მინის დინასტია მართავდა. უკმაყოფილო იყო 1549 წ. იაპონიასთან ურთიერთობა ოფიციალურად განკარგულა რა შექმნილი გარემოებით, იაპონიამ განაახლა მკერდული ვაჭრობა ჩინეთთან, რითაც ჩინეთის სანაპირო პორტუგალიელ ვაჭრები ფლობდნენ მონოპოლიურ უფლებას. ზიდათ იაპონიაში ჩინური საქონელი (აბრეშუმის ზამთრის, შუშის ქსოვილი და ვერცხლი), რასაც მათთვის დიდი მოგება ჰქონდა.

1584 წ. ხირადოს ნავსადგურს მანილადან (ფილიპინები) კვლი ესპანური გემი მიადგა. საინტერესოა, აღინიშნოს, რომ ნობუნაგა თითქმის სიკვდილამდე შეარყეულბდა ქრისტიანობის რცელეებას. ზოგიერთი ამას ხსნის იმ სიმულელით, რომელსაც ბუდიზმის მიმართ გრძნობდა. მართალია, ოდა ნობუნაგა სიმეორებდა იეზუიტთა პრინციპს - „მიზანი ამართლებს საშუალებას“, მაგრამ თავისი სიცოცხლის ბოლოს იგი ხულ უფრო სიფრთხილეს იჩენდა მისიონერების მოღვაწეობის მიმართ. უთბდა, რომ პორტუგალიელებს სურდათ იაპონია თავიანთ სფლობელოდ გადაეცემათ. ოდა ნობუნაგას მკვლელობის (1582) იაპონიაში უკვე იყო 200 ეკლესია, 5 სემინარია და 7500 წი, 75 მისიონერი, ხოლო გაქრისტიანებული იაპონელების რიცხი 150 ათასს აღწევდა.

ურთიერთობა
იაპონიაში და
ზრუნისკანაშობა
ორდენიანობა

ვით 1582 წელს ესპანეთის მეფესა და რომის პაპს ეახლა გაქრისტიანებული იაპონელი მთავრების დელეგაცია კუნძულ კიუსიუზე

იაპონიაში ქრისტიანობის სწრაფად რცელეების საქმეში ესპანელმა იეზუიტმა ვილელამ და ვალინიანიმ დიდი წვლილი შეიტანეს. სწორედ მათი ინიციატივით

იაპონიაში 1590 წ. დაბრუნდა. მანამდე კი ევროპაში მათი საქმის შედეგად 1585 წ. პაპი გრიგოლ XIII სპეციალური წესით იაპონიაში ევანგელიეს სახარების კადაგების ნებას მხოლოდ იეზუიტების ორდენს რთავდა.

იაპონიაში ქრისტიან მისიონერთა მოღვაწეობა აიკრძალა ჯერ 1587 წ. ტოეტომი ზიდელის (1536-1598) მმართველობის დროს. როცა პირველი ანტიქრისტიანული კანონი გამოიცა. მაგრამ იეზუიტთა „ქვეყნის დახურვა“ არასრული იყო, რამდენადაც ზიდელის მოწოდება, რომ ევროპელთა დახმარებით, მიიღებდა გემებს ჰყავდა, რასაც თავისი საგარეო პოლიტიკის განსახორციელებლად გამოიყენებდა. 1590-1597 წწ. გაქრისტიანებულ იაპონელთა რიცხი უკვე აღწევდა 300 ათასს. სწორედ ამ დროს იეზუიტთა ანტიქრისტიანული პროპაგანდამ, რომელიც ჯერ კიდევ 1593 წ. იაპონიის მთავრობის ახალი რეპრესიები (ეკლესიების დახურვა) კუნძულ კიუსიუზე, სტამბების მოსპობა კუნძულ ამაცესზე (1594) გამოიწვია. ზიდელის საშინაო პოლიტიკა ქვეყნის გაერთიანებას იყო მიმართული. იაპონიის ისტორიოგრაფია მას შუა საუკუნის იაპონიის ერთ-ერთ ყველაზე ნიჭიერ ხარდლად მიიჩნევს. სწორედ მან დაიმორჩილა ურჩი მთავრები, მათ შორის აღსანიშნავია შემოერთება საცუმას სამთავროსი, რომელსაც „იმპერიას“ უწოდებდნენ.

იაპონიის საზღვარი
მთავრობის
განმარტობა
მთავრობის
ხიდეოსის მიერ ჩატარებულმა დიდმა გარდაქმნებმა, მათ შორის ფინანსურმაც, ხელი შეუწვევს საგარეო-საზღვაო ვაჭრობის განვითარებას (კორეასთან, ჩინეთთან).

ზიდელის საგარეო პოლიტიკაზე დიდ გავლენას ახდენდნენ მისი ცნობილი ადგილობრივი ბანკირები და კომერსანტები - მათა, სიმაი და ხირადა, რომლებიც ეწეოდნენ ფართო საგარეო ვაჭრობას ჩინეთთან, კორეასთან. ისინი ზიდელს იმასაც მოუწოდებენ, რომ დაეყვრო ფილიპინები. შეიძლება მან განაპირობა იაპონიის ანტიქრისტიანული საგარეო პოლიტიკა. 1583 და 1591 წლებში კორეაში მან გაგზავნა თავისი სპეციალური ელჩები, რომ-

ლებმაც ამ ქვეყნის მეფეს მოსთხოვეს გადაეხადა ხარკი და სხვა მოვლა. იაპონიის ვასალი. იაპონელთა ეს თავხედური მოთხოვნა ორივეჯერ კორეის მეფემ უარყო. მაშინ ზიდუოსიმ კორეის სამთავროებზე გადასხა 137 ათასიანი ჯარი, 20 დღეში ამ ქვეყნის სამთავროები სტრატეგიული პუნქტები დაიკავა და სეულს მიეცა. კორეის მეფე ჩინეთში გაიქცა. მაგრამ კორეაში ავანტიურა საბოლოო ჯამში მაინც მარცხით დამთავრდა.

სიდეოსის გარდაცვალების (1598) შემდეგ ამტყდარ შინა ბრძოლაში გამარჯვებული ტოკუგავას გაუღენიანი ხელისუფლება. 1603 წ. ამ სახლის წარმომადგენელმა იეასუ ტოკუგავამ მიიღო სიოგუნის ტიტული. დააარსა მესამე სიოგუნატი (1603-1867), რომლის დედაქალაქი ედო (თანამედროვე ტოკიო) გახდა. წლების მანძილზე მისი უახლოესი მრჩეველი იყო უკუე ხსენებული ინგლისელი უილიამ ადამსი, რომელიც არა მარტო ახდენდა კონსულს, არამედ იყო მისი მთავარი ინფორმატორი სამეცნიერო-პრაქტიკულ ცოდნაში ისეთ სფეროში, როგორიც იყო გეოგრაფია, მათემატიკა, ნავიგაციის ხელოვნება, გემთმშენებლობა და სხვ. ამ მხრივ მას დაეხმოთ გაცილებით მეტი, ვიდრე პორტუგალიელმა ან ესპანელმა კოლეგებმა. ზოგიერთი ინგლისელი ავტორი უ. ადამს აყენებს კორეაში ისეთ ცნობილ ინგლისელ მეზღვაურებთან, როგორიც იყვნენ ფ. დრეიკი, რალფი, ჯ. პოინსონი¹.

ტოკუგავას საგვარეულოს ხელისუფლების სათავეში ჩადგომის საფუძველი ჩაუყარა იმ დროის ყველაზე გაუღენიან სამურავოს სახლის სამხედრო დიქტატურის დამყარებას. ეს პერიოდი იაპონიის ისტორიაში მეორენაირად ცნობილია ტოკუგავას ხანით ანუ ტოკუგავას სიოგუნატით. იაპონიის ისტორიკოსები ქვეყნის სამი გამსაზღვრელი პერიოდია - ოდა ნობუნაგას, ტოკუტომი ზიდუოსისა და იეასუ ტოკუგავას ხანები.

¹ იხ. Rogers F. G. The First Englishman in Japan. The Story of Sir Thomas Adams, L., 1956. ეს წიგნი ითარგმნა რუსულად - Рождерс Ф. А. Первый англичанин в Японии, М., 1987.

იეასუ ტოკუგავას ჩვეულებრივ გამოთქვამდნენ ფორმულით: „დაიწყო“ „დასრულა“. „დაამთავრა“.

ტოკუგავებმა იმპერატორი ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობას ჩამოაშორეს, ისინი ყოველთვის ხაზს უსვამდნენ იმპერატორის (ტენო, მიკადო) რელიგიურ ავტორიტეტს და უარს ამბობდნენ, რომ მათი ძალაუფლება იმპერატორის მიერ იყო დადგენილი.

სახლი მმართველი გვარის პირველი წარმომადგენელი მხარს უჭერდა ურთიერთობის დამყარებას ინგლისელებთან და პოლანდიელებთან. იმ მიზნით, რომ მათი დახმარებით ესპანელთა და პორტუგალიელების გაუღენიანობა იაპონიაში შეესუსტებინა.

1609 წელს ნიდერლანდის (პოლანდიის) ოსტინდოეთის კომპანია დაიწყო თავისი გემების რეგულარული რეისები კიუსიუსის მიწებში. იმავე წელს ხელი მოაწერეს იაპონია-პოლანდიის საზღვრო ხელშეკრულებას. პოლანდიელთა საყრდენი პუნქტი გახდა მდ. ჰიროდო. 1610-1611 წწ. იაპონიამ გაცვალა მისიები პოლანდისთან, ესპანეთთან და პორტუგალიასთან.

1613 წ. იანვარში, რაც 1613 წ. ინგლისის პირველი გემი, კაპიტან ჯონ ჯეიკსის მეთაურობით, იაპონიის ნაპირებს მოადგა. კუნძულ ჰიროდოზე ინგლისის ფაქტორია შეიქმნა, ხოლო ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიას იაპონიასთან ვაჭრობისათვის პრივილეგიები მიუცა. იმავე წლებში სიოგუნმა იაპონელებს აუკრძალა თავიანთი სხვის დატოვება და დიდი გემების მშენებლობა, რომელსაც გამოეყენებინათ შორეულ აღმოსავლეთში საომრად. მოკლედ, ქვეყანა დაიხურა უცხოელებისათვის. გამოწვევის დაუშვეს ჩინელებისა და პოლანდიელების საეაჭრო გემებისათვის. მათ უფლება ჰქონდათ მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობის საქონლით ნაგასაკიში. 1640 წ. პორტუგალიელებმა მაკაოდან (ჩინეთი), რომელიც 1557 წლიდან პორტუგალიის კოლონიური ვაჭრობის ფორპოსტი, ჩინელებმა დაიკავეს მისია დიდი საჩუქრებით სიოგუნთან, რათა მათთვის იაპონია დახურული ყოფილიყო.

¹ საბოლოოდ ინგლისელებმა ვერ გაუძლეს მეტოქეობას პოლანდიელებთან. 1623 წ. დატოვეს იაპონია (იხ. Бартольд В. В., Соч., т. IX, გვ. 290).

პონიასთან ვაჭრობის უფლება მიეცათ. მაგრამ არც ამან პონიასთან დადებითი შედეგი.

1613-1620 წლებში იაპონელთა მისია ზოსეკურა როკუტს მეთაურობით ესპანეთსა და იტალიაში იმყოფებოდა. XVI ს. ბოლოს და XVII ს. პირველ მესამედში იაპონიის საგარეო კავშირებში მეზობელ სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის რეგიონის ქვეყნებთან ფართოვდა, მხოლოდ 1604-1635 წწ. იაპონიის საგარეო ვაჭრობა ვიდნენ ვიეტნამში, სიამში და კამბოჯაში. ხსენებულ ქვეყნებში პონიის ფლოტმა 354 რეისი მოაწყო. იაპონიის საგარეო-ვაჭრობა კერი კავშირების გაფართოება ევროპისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებთან ზღის უწყობდა ნატურალური რენტის ფორმის რენტად გადაქცევას.

მართალია, იეასუ ტოკუგავა იაპონიასა და ევროპის ქვეყნების შორის საგარეო-სავაჭრო ურთიერთობის მფარველობის პოლიტიკა ატარებდა, მაგრამ ქრისტიან მისიონერების მიმართ იგი ატარებდა ანტიქრისტიანულ პოლიტიკას, რომელიც ქვეყანაში ჯერ კიდევ დეოლისის მმართველობის დროს დაიწყო. იაპონელი მმართველები ქრისტიანობას მიიჩნევდნენ მუქარად ბუდიზმისა და გაბატონებული კონფუციური იდეოლოგიისათვის. ქრისტიანობა თავისი გამართლებული იდეებით ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური წყობილებისათვის საშიში იყო. ამ შიშს ზრდიდა ის გარემოება, რომ ქრისტიანული ეკლესიები მთავრობის კონტროლს არ ექვემდებარებოდნენ.

1614 წ. სიოგუნი იეიასუ სპეციალური კანონით კრძალავდა ქრისტიანობას, როგორც „უშეშავსელ და დამანგრეველ“ სარწმუნოებას და მას იმპერიის მტრად აცხადებდა. ყველას, ვინც მას ვისცემით არ ექცეოდა ადგილობრივ ბუდიზტურ რელიგიას, იაპონიის ტერიტორია უნდა დაეტოვებინა. ერთდროულად გაქრისტიანებული იაპონელების და ევროპელი მისიონერების სიკვდილით დასაჯა დაიწყო. ამ რეპრესიების შედეგად ათობით ათასი იაპონელი ქრისტიანი დაიღუპა.

იეიასუს და მისი მემკვიდრის სიოგუნ ჰიდეტადას ანტიქრისტიანული პოლიტიკის შედეგად, საგარეო-სავაჭრო ურთიერთობანი ევროპულ ქვეყნებთან გაუარესდა და მალე იგი ანტიეკსპორტული პოლიტიკის გადაიზარდა. ასეთი პოლიტიკის შედეგად 1623-1624 წწ. იაპონია დატოვეს ინგლისელებმა და ესპანელებმა. 1630 წ. მთავრობამ აკრძალა იმ ევროპელი წიგნების შემოტანა, რომლებშიც მოთხრობილი იყო ქრისტიანობაზე. 1633-1639 წწ. გამოცემული კანონით იაპონიიდან უნდა გაეძევიდნათ პორტუგალიელები¹.

1639 წლიდან ტოკუგავას მმართველი დინასტია საბოლოოდ დაიწყო გარე სამყაროსაგან იზოლაციის პოლიტიკის გატარება-ს, რაც 1854 წლამდე გაგრძელდა.

სიოგუნების მესამე დინასტია - ტოკუგავა თეოთიზოლაციის პოლიტიკით ცდილობდა საბოლოოდ განეპტკიცებინა იაპონიის პოლიტიკური გაერთიანება და დაემთავრებინა იაპონიის სახელმწიფოს სოციალიზაციის პროცესი. ტოკუგავას სახლის მიერ გატარებულ პოლიტიკას, მისი წარმომადგენლები განიხილავდნენ, რომელიც ქვეყნის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე მათი მეტოქე მთავრობის საგრძნობი დასუსტების ერთ-ერთ საშუალებას.

იაპონიის დიდხანს ცდილობდნენ პოლიტიკის (1636 წ. იაპონიის მთავრობის პორტუგალიელებს უფლება მისცა ეცხოვრათ და ევაჭრათ მხოლოდ იაპონიის სპეციალურად შექმნილ ხელოვნურ კუნძულ დესიმაზე, რომელიც იაპონიის შესასვლელში მდებარეობდა (დაწერილებით იაპონიაში ქრისტიანობის შესახებ იხ. Boxer C.B. The Christian Century in Japan 1549-1650. Tokyo, 1951).

1637 წ. იაპონიაში ქრისტიან გლეხების აჯანყების შემდეგ, მთავრობამ დაიწყო პორტუგალიელებს მათ ინსპირირებაში და გამოსცა ბრძანებები მათი ქვეყნიდან საბოლოოდ განდევნის შესახებ (1639 წ.). პორტუგალიელებს ცდა, გაეუქმებინათ ეს ბრძანებულება, დამთავრდა ისეთი, რომ მისი შესრულება დაატესადეს, ხოლო 1640 წ. 5 აგვისტოს სიკვდილით დასაჯეს. 1641 წ. როდესაც პორტუგალია განთავისუფლდა ესპანელთა ბატონობისაგან, იაპონელებმა ქვეყანაში დააბრუნეს მხოლოდ მსახურები, რათა მოეთხოვათ დიპლომის ბედის შესახებ (Бартольд В.В., Соч., т. IX, гл. 291).

გარდა ამისა, გარე სამყაროსაგან თვითიზოლაციის მნიშვნელობა მიზეზს წარმოადგენდა სიოგუნის მისწრაფება გადაერჩინა ყანა ევროპული სახელმწიფოების მიერ კოლონიალ გადაქცევის როგორც ეს მოუვიდათ ინგლისის კოლონიალ ქცეულ ინდოეთის ლანდის კოლონიალ ქცეულ ინდონეზიას და სამხრეთ-აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებს. XVIII ს. დასაწყისში ნაგასაკის ნავსადგომი სავაჭროდ წელიწადში მიდიოდა მხოლოდ 30 ჩინური და 2 პორტუგალიური გემი. ფორმირების პროცესში მეოფი მსოფლიო ბაზრის იაპონია ხელისუფლებას შემოიფარგლა. ამიტომაც საბაზრო-ეკონომიკური ურთიერთობის განვითარება იაპონიაში შეფერხდა. ევროპის აბსოლუტიზმისაგან განსხვავებით, იაპონია კი არ აჩქარებდა ტრადიციის დაგროვებას, არამედ ობიექტურად აფერხებდა მას.

მეორე თავი

საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია VII-XIII საუკუნეებში

საერთაშორისო
დიაპოზა ანლო
არაოსაველთხო
არაბაზი
საერთაშორისო
დიაპოზის შიგნით

არაბთა შემოსევები საქართველოში VII ს. 40-იან წლებში დაიწყო. არაბების ერთ სახელმწიფოში, სახალიფოში გაერთიანება შინაგანი მიზეზების გარდა, მთელმა რიგმა საგარეო ფაქტორებმა განაპირობეს. მათ გაერთიანებას დიდად შეუწყო

ბიზანტიისა და სასანიანთა ირანის დაუსრულებელმა მეტოქეობამ რომელმაც, საბოლოო ჯამში, ორივე დიდი სახელმწიფო დააშალა. მათ შორის არსებულმა შეიარაღებულმა დაპირისპირებამ სასანიანები ჯერ 615 წ. იერუსალიმში მიიყვანა, შემდეგ 619 წ. - კონსტანტინოპოლში, ხოლო 626 წ. - უკვე კონსტანტინოპოლის კარიბჭესთან მაგრამ სამინაო კრიზისმა ირანს მოპოვებული გამარჯვებები გამოეკრებად უქცია.

არაბებმა პოლიტიკური გაერთიანების შემდეგ მეზობელი ქვეყნებს დაპყრობა დაიწყეს. უკვე მეორე ხალიფა ომარის ზეობის დროს (634-644), მათ ბიზანტიას წაართვეს სირია და პალესტინა, ხოლო კი უგვამტეც დაიპყრეს. 637 წ. ჯერ კადისიასთან, ხოლო 638 წ. ნეჰავენდისთან არაბების მეორე გადამწყვეტი გამარჯვების შემდეგ ირანმა დაკარგა დამოუკიდებლობა. ნეჰავენდისთან დამარცხებამ ცხადყო, რომ სპარსეთი, თავისი არსაკმარისად განვითარებული ეკონომიკით და ცალკეული სატრაპიების სეპარატიზმისაკენ მიდრეკილი სწრაფით, უფრო მრავალრიცხოვანი, მაგრამ კულტურის მხრივ ჩამორჩენილი მომთაბარე არაბების შემოსევების მოლოდინს ვერ შეძლებდა. არაბების გამარჯვებამ ახალი ბიძგი მისცა სპარსულ სეპარატიზმს, რამაც სასანიანთა დინასტიის უკანასკნელი ნაშიერი იეზდიგერდ III აიძულა თავისი იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში დაეხია. საბოლოოდ იგი მოკლეს შერ-ბან 651 წ. მისი შვილის ცდები აღედგინა იმპერია ცენტრალური

აზიის მომთაბარე თურქებისა და ჩინელების დახმარებით, უკვე გამოდგა.

არაბთა
შეპყრობისა და
მათი გატაცების
შედეგად
საქართველოში

თავდაპირველად ბიზანტიელების, სპარსელების და სხვათა ძალმომრეობისაგან წუხებული დაპყრობილი მოსახლეობის ბევრს ისე უყურებდა, როგორც განთავსებულ სუფლებლებს. ამიტომ მათი დაპყრობის საწყის ეტაპზე არაბებმა სწრაფად მიაღწიეს სამხედრო წარმატებებს. ირანის დამარცხებამ არაბებს გზა გაუხსნა ამიერკავკასიაში. სომხეთის დაპყრობის შემდეგ VII ს-ის 40-იანი წლებში საქართველოს (643-645) ისინი საქართველოს მიაღწენ. რაკი ქართველები მიხედნენ, რომ მომძლავრებულ და მრავალრიცხოვან სომხურ ჯარსს გახდებოდა, „მშვიდობიანი მოლაპარაკება და სიკეთე ჯობინებიათ“¹. ქართველებმა არაბების გასაღებად აღიარეს მხოლოდ ელწლიური ხარკის გადახდა იკისრეს. მათი ვალდებულებები დამყარობთა წინაშე აისახა არაბი სარდლის პატიბ იბნ მასლუჟ-ი. დაცვის სიგელში. შექმნილ ვითარებაში ქართლის ერეკლე ვარმა სტეფანოზმა ერთადერთი სწორი გადაწყვეტილება მიიღო: არაბთა სარდალს საჩუქრები გაუგზავნა და ზავი და მშვიდობა შესთავაზა².

თავიანთი მორჩილების, უშიშროებისა და სარწმუნოების შეუხებლობის სანაცვლოდ, ქართველებს არაბებისათვის ხარკისა და უნდა გადაეხადათ სულადობრივი გამოსაღები – ჯიზია, თუმცა ეულ კომლზე 1 ღირებში. ხარკის შემცირების მიზნით, არაბი ქართველებს აუკრძალეს, რამდენიმე კომლის ერთ კომლად გა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. ტ. II, თბ., 1983, გვ. 75.

² აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ლაზიკაში VII ს. ბოლოს არაბთა ბატონობა ხანმოკლე გამოდგა, რაც ბიზანტიისათვის კეთილსასურველ ფაქტორად იქცა. (იხ. Васильев А. Лекции по истории Византии. Т. I. Время до крестовых походов (до 1081г.), Петроград, 1917, გვ. 134; Wellhausen Die Kämpfe der Araber mit den Römern in der Zeit Umarjiden, – NGW, 1882, გვ. 433).

საქმა, მაგრამ თვითონაც იკისრეს, რომ ხარკის გადიდების მიზნით ბიზანტიელებთან ერთი კომლის რამდენიმე კომლად დაეფოფას. ამის შემდეგ, როგორც არაბი ხალიფას გასაღებად, იკისრეს დახმარებენ არაბებს სამხედრო ძალით. იმ შემთხვევაში, თუ ქართველი ისლამს მიიღებდა, ის თავისუფლდებოდა ჯიზიას გადასახადისაგან. მაგრამ გამუსლიმებული თუ ისევ თავის რჯულს დაუბრუნდებოდა, მაშინ სასტიკად ისჯებოდა.

ეს ყველა ეს პირობა აისახა ხსენებულ „დაცვის სიგელში“. მომდევნო საუკუნეებში არაბთა უღელი თანდათან დამძიმდა, ხოლო სწრაფი დაპყრობილი მოსახლეობის ურჩობა გაძლიერდა.

გაუპოვრებლობის წინააღმდეგ არაბთა ზალიფები თავიანთი მხრივ გამოცდილ სარდლებს აგზავნიდნენ. ერთ-ერთი ასეთი იყო მურვანი 735-738 წწ. ხალიფამ კავკასიის დასაშორებინებლად გიგანტური ჯარი გამოაგზავნა, იგი ისეთი სისასტიკით და დაუნდობლობით ასრულებდა თავის მპრძანებლის დავალებას, რომ ქართველებმა მას „მეორე მუარველი“ მურვანმა არა მარტო ქართლი, არამედ დასავლეთ საქართველოც ააოხრა. მან ცხუმამდე (სოხუმი) მიაღწია. ქართველებს სსსტანე ჯუანშერის გადმოცემით: „არღარა იპოვებოდა ნაშე-
რცა საჭამადი კაცთა და პირუტყვთა ყოვლადვე“¹. საქართველოს გარდა, ასეთივე სისასტიკით, განადგურებულ იქნა სომხეთისა და ირანის (აზერბაიჯანი) მოსახლეობაც. VIII ს. შუა წლებში არაბთა ქართლში ფეხი მტკიცედ მოიკიდეს. ადგილობრივი მოსახლეობის მიმდროინდელი ქართველი მწერლის იოანე საბანისძის სიტყვებით, – არაბების „მძლავრებასა ქვეშე დამონებული და ნაკლუ-
სებითა და სიგლახაკითა შეკრულნი“² იყო.

როდესაც არაბებმა საქართველოსა და კავკასიაში ფეხი მტკიცედ მოიკიდეს, მათ თბილისი „თავიანთ უმთავრეს ხადევრად,

¹ ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა – „ქართლის ცხოვრება“, კლასიკის რედ. ტ. I, თბ., 1955, გვ. 239.

² იოანე საბანისძე, პაბოს წამება, – ქართული პროზა, V-XI სს. მწერლობა, I, თბ., 1982, გვ. 120.

და იქ ზავი დადო ბიზანტიასთან. მას შემდეგ, რაც XI ს. წლებიდან სელჩუკთა შემოსევები გაძლიერდა, ბიზანტია საქართველოსთან მოკავშირეობის გზას დაადგა. მაგრამ თუ ბიზანტიის ზავი დაიდო, სამაგიეროდ სელჩუკების მხრიდან საშიშროება გაძლიერდა. სულთან ალფ-არსლანმა (1063-1072), რომელსაც ნად დაისახა ბიზანტიის და მისი მოკავშირეების ტერიტორიების დაპყრობა, თავისი მზერა საქართველოსაც მიაპყრო. 1065 წ. სი დიდი ღაშქრით იგი შეესია ჯავახეთს და ააოხრა მისი ტორობა და მოსახლეობა. ქვეყანამ დიდი მატერიალური ზარალი ნიციდა; ბაგრატ IV იძულებული შეიქმნა ზავი შეეთავაზებინათ თვის. სელჩუკების სულთანმა ბაგრატ IV-ს ყოველწლიური ზარი (ხარაჯა) გადახდა დააკისრა¹. ქვეყნის გადარჩენის მიზნით, ბაგრატ IV-მ თავისი ძმისშვილიც მიათხოვა ალფ-არსლანს. მაგრამ დიდი ხნის შემდეგ ვერ იხსნა საქართველო სელჩუკთა ახალი შემოსევებისა. 1068 წ. ალფ-არსლანი თავისი ურდოებით კვლავ შეესია საქართველოს. ეს შემოსევა კიდევ უფრო ამოიხრებელი იყო. მიუხედავად ამისა, ალფ-არსლანმა ვერ აკისრებინა ზარკის გადახდა ქვეყნისათვის. საქართველომ შეინარჩუნა დამოუკიდებლობა.

გაცილებით უფრო დიდ წარმატებას სელჩუკებმა მიაღწიეს ტოლიაში, სადაც 1071 წ. მანასკერტთან ბრძოლაში დაამარცხეს ბიზანტია და საბოლოოდ გატეხეს მისი წინააღმდეგობა. მანასკერტთან სელჩუკების გამარჯვებამ უარყოფითი შედეგი მოუტანა მარტო ბიზანტიას, არამედ საქართველოსაც, რომელსაც ამათგან ურთმორწმუნე ბიზანტიის ნაცვლად სელჩუკთა სახელმწიფო დაეზოგდა. სელჩუკების გამარჯვებამ არსებითად შეცვალა აღმოსავლური ვითარება არა მარტო ახლო აღმოსავლეთში, არამედ მთელს ევროპაშიც. ბაგრატ III-ის და ბაგრატ IV-ის დროს საქართველომ თუმცა უკვე ღონიერ სამეფოდ ჩანს, და შეზოგულებზეც ცდილობს თავისი პატრონობა გააგრძელებინა და აგრძელებდა კიდევ. მაგრამ მაინც საქართველო მაშინ ჯერ კიდევ მთლად და საბოლოოდ

¹ შენგელია ნ., სელჩუკები და საქართველო XI საუკუნეში. თბ. 1963 წ. გვ. 390.

საქართველო არ იყო. ხოლო ბაგრატ IV-ის ეჭვისა და საქართველოს მხრის გიორგი II-ის (1072-1089) დროს მოზღვაგებულმა საქართველომ სამეფო ისევ დაჯაბნა, რომ ზარკიც კი აკისრებინა და სელჩუკთა აღმოსავლეთი ნაწილი თითქმის მთლად თურქ-სელჩუკთა საფლობელოში გახდა, გაოხრდა და გაპარტახდა¹.

ბაგრატ IV-ის შემდეგ, რაც 1074 წ. სელჩუკების სულთანმა მელიქ-შაჰმა (1072-1092) აიძულა ბიზანტია აღმოსავლეთით სამფლობელოების დასაწილი სელჩუკებისათვის დაეთმო, საქართველოს მდგომარეობა კიდევ უფრო კრიტიკული შეიქმნა. თუ წინათ მუსლიმთა სამეფო მარტო აღმოსავლეთიდან ესაზღვრებოდა, ახლა სელჩუკთა აღმოსავლეთიდანაც მოადგნენ მის საზღვრებს. დაიწყო პირველი „თურქობა“, რამაც საქართველო საშინელ დღეში ჩაავდო. ამ დროს გიორგი II-ს სათათბიროდ მოაწვევეს დიდებულები, რომლებმაც ურჩიეს მეფეს ხლებოდა ისფაჰანში მელიქ-შაჰს, რომელიც საქართველოს ზარაჯა შეაწყრა. ხოლო გიორგის გულის დასაწყობად კახეთი და ჰერეთი „უწყალობა“. საქართველოს მთელი მხარე სელჩუკებს დაპყრობილი არ ჰქონდათ და მელიქ-შაჰის წყალობით არაფერს კარგავდა. მეფე დავით IV-ის ისტორიის მოწმობით, მელიქ-შაჰმა გიორგის დიდძალი ღაშქარიც მოუწვია, რათა დახმარებოდა კახეთ-ჰერეთის შემოერთებაში. მაგრამ ისახავდა საქართველოს სამეფოების ერთმანეთთან დაპყრობას და მათ შორის მტრობისა და სიძულვილის ჩამოგდევნებას. გიორგი II-ის მმართველობის ხანაში საქართველო დიდ განადგურებაში ჩავარდა. პოლიტიკურ სიძინელებს ბუნების მრისხანებაც დაემატათ — ქვეყანაში 1088-1089 წელს საშინელი მიწისძვრა მოხდა, ექვლაფერმა ამან სუსტი ნებისყოფის მმართველის გადაადგმვა გამოიწვია.

ამით აღგზავნილია
საინათხოვრო
სიძინელობაში და
შინალობაში

გადამდგარმა გიორგი II-მ 1089 წ. თავისი ზელით გვირგვინი დაადგა ტახტზე ასულ თავის 16 წლის ვაჟს და-

¹ ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 295.

ვით IV-ს¹ (1089-1125). დავითის გამეფებიდან მეოთხე წელს სულთანი სულთანი მელიქ-შაჰი გარდაიცვალა. მისმა სიკვდილმა ხელშეუწყო საქართველოში მშვიდობიანობის დამყარებას. ამასთან სულთნის სასულთნოს ძლიერებაც თანდათან სუსტდებოდა. ეს პერიოდი, როდესაც, 1099 წელს ჯვაროსნებმა იერუსალიმი აიღეს, ამან სულთნის სახელმწიფოს დაუძლურებასაც ხელი შეუწყო. ვით აღმაშენებელმა ისარგებლა ხელსაყრელი საგარეო ვითარება და სულთნებს ზარკის გადახდა შეუწყვიტა. ამიერიდან საქართველო განთავისუფლდა დაუპატიჟებელი სტუმრებისაგან და დავითის ისტორიკოსის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „თურქნი გუდარ დაიწყეს თრებდნენ ქართლსა“. ახალგაზრდა მეფემ შინაგანი მტერთა კლდეკარის ერისთავი ლიპარიტი მოიშორა თავიდან და ქვეყნის საზღვრების გაფართოებაზე დაიწყო ფიქრი. ქვეყანაში სამეფო სილსიუფლების შემდგომი განმტკიცება და საქართველოს საზღვრების გაფართოება ბევრად იყო დამოკიდებული კახეთისა და თბილისის საამიროს შემოერთებაზე. XI ს-ის დასაწყისი (1104) კახეთის რეითის შემოერთებით აღინიშნა. სულთნის სულთნის დავალები განძის ათაბაგმა სცადა დაკარგულის დაბრუნება და ლაშქრობა მოაწყო. მაგრამ იგი თურქ-სულთნებისათვის უშედეგოდ დამთავრდა.

საქართველოს საგარეო პოზიციების განსამტკიცებლად დავით აღმაშენებელი დინასტიურ ქორწინებებსაც იყენებდა. მაგალითად 1116 წ. მან თავისი ასული კატაი მიათხოვა ბიზანტიის იმპერატორის ალექსი კომნენოსის უმცროს ვაჟს - ისაკს. ბიზანტიასთან ერთობის აღდგენა და მის მიმართ კეთილშეზობილური პოლიტიკის გატარება უზრუნველყოფდა საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი საზღვრების უსაფრთხოებას. ნებით, თუ უნებლიეთ, საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი საზღვრების უსაფრთხოებას და დავით აღმაშენებლის მიერ საქართველოს გამათავისუფლებელი პოლიტიკის წარმატებით განხორციელებას ხელს უწყობდა ამ დროს ახლო მოსაზღვრეთში მიმდინარე ჯვაროსანთა პირველი ლაშქრობა (1097-1099).

¹ ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, გვ. 331.

რომელიც მუსლიმური სამყაროს საგარეო ცხოვრების მთავარ ხერხემა გახდა.

საგარეო პოლიტიკაში ჯეიჰანური და შორს გათვლილი ნაბიჯები გადადგამს, აგრეთვე, ახლო აღმოსავლეთში შექმნილმა ხელშეწყობა პოლიტიკურმა ვითარებამ დავით მეფეს საშუალება მისცა, რომელი ძალ-ღონე მოეხმარა სამეფოს საშინაო საქმეების მოსაწყობლად და თურქების სრულიად განდევნისა და ქვეყნის საგარეო გაერთიანებისათვის. ამ დროს, როცა პალესტინასა და სირიის კუროპის სხვადასხვა ქვეყნიდან წამოსული ჯვაროსნები, რომელთა საფლავის განთავისუფლების საბაბით, ახალ ტერიტორიებზე დასახლდნენ, ქართულთა მეფე საკუთარ ქვეყანაში მოძალებულ სტრატეგიის შემუშავებით და თავისი ქვეყნის საზღვრების განმტკიცებით იყო დაკავებული. მაგრამ ეს არ გამორიცხავდა საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკურ ურთიერთობას ჯვაროსნებთან. დავით მეფის მიზნით იყვნენ შეყვანილი ქართველთა ლაშქარში ჯვაროსნები, ანუ „ფრანგები“, როგორც მათ მაშინ უწოდებდნენ, მცირე ხანის შემდეგ (100-ის ასახელებს სომეხი ისტორიკოსი მათეოს ბეკაკი). ხოლო ფრანგი გოტიე - 200-ს) მონაწილეობდნენ 1121 წ. სელჩუკთა გამართულ დიდგორის ბრძოლაში¹. რომელიც ქართველთა ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრდა. ეს ფრანგები იყვნენ მუსლიმურა ორდენის წარმომადგენლები. საერთოდ, ტამპლიერების მჭიდრო ურთიერთობა აკავშირებდა ქართულ მონასტრებთან, რომელთა ჯვრის მონასტერთან, რაზედაც მიანიშნებს ჯვაროსანთა მსახურელების საგანგებო მოხსენიება იერუსალიმის ჯვრის მოსახლეობის აღაპების წიგნის არშებზე.²

ბიზანტიის სამეფო კარის გარდა დავითმა დაიახლოვა აგრეთვე საქართველოს უშუალო მეზობელი - შირვანის მმართველი. ამ მმართველს შირვან-შაჰს მან თავისი უფროსი ქალი თამარი მიათხოვა, რომელიც ქორწინებით დავითმა არა მარტო აღმოსავლეთის

¹ შოთა მესხია, „ძეგლები საქართველო“, თბ., 1972, გვ. 106-108.

² ტარეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიის (XI-XVII სს.), თბ., 1962, გვ. 56.

საზღვრების უსაფრთხოება უზრუნველყო, არამედ შირვანის მოთხოვნებიც თავისი გავლენის ქვეშ მოაქცია. ცნობილი რუსი პოეტ-საველეიმცოდნეები ვ. ბარტოლდი და ელ. მინორსკი აღნიშნავენ, რომ თითქმის ერთი საუკუნის მანძილზე შირვანი საქართველოს ვასალურ ტერიტორიას წარმოადგენდა, ხოლო ქართველმა პეიზაჟმა თავიანთ ტიტულატურას „შირვანის შაჰობაც“ მიუმატეს¹.

1117 წ. დავითმა განაახლა ბრძოლა საქართველოს საზღვრების უსაფრთხოებისათვის, 1117 წ. მან აიღო ციხე-სიმაგრე კახეთში 1118 წ. – ლორეს ციხე, რომელიც სამხრეთიდან მოშავალ მტრებს ელოებოდა და მეტად მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პუნქტი იყო იმ გზაზე, რომელიც საქართველოს სამეფოს სომხეთთან და სომხეთის სხვა ქვეყნებთან აერთებდა. საქართველოს ტერიტორიის თანდათან იზრდებოდა და ფართოვდებოდა, ხოლო თურქ-სელჩუკებს უკან იხევდნენ. შემდეგ ეტაპზე თურქების სრული დამარცხება და განზრახული, ამისათვის კი საჭირო იყო მუდმივი ჯარის შექმნა. მართალია, დავითს თავისი საკუთარი ლაშქარი ჰყავდა, მაგრამ მას მინც აზნაურულ ლაშქარზე იყო დამოკიდებული. აზნაურთა მოთხოვნები კი ხშირად საუკუო ხდებოდა. ამ გარემოებამ დავითს დააწყევტინა შეექმნა ისეთი სამხედრო ძალა, რომელიც მისი სრულიად მორჩილი და ერთგული იქნებოდა. ასეთი სანდო ძალა მან ყივჩაყეთში მონახა. სამხრ. რუსეთის და ჩრდ. კავკასიის უდაბნოებზე მომთაბარე ყივჩაყების ერთი ნაწილი (40000-45000 ოჯახი) დავითმა ქართლში ჩამოასახლა და მათგან პროფესიული ჯარი ჩამოაყალიბა. აღსანიშნავია, რომ ყივჩაყებს ადრეც არაერთხელ უმხმარიანთ საქართველოს ლაშქარში ქირით. დავითის გეგმების მიხედვით სრულების საქმეში გარკვეული როლი შეასრულა იმ გარემოებამაც, რომ იგი ყივჩაყთა მეთაურის სიმე იყო.

1118 წ. დავითი თავისი თანამებრძოლი და ერთგული პირის თანხლებით გადავიდა ჩრდ. კავკასიაში, დაიმორჩილა ოსები, რომლებიც მტრობდნენ ყივჩაყებს, აიღო მათი ციხეები და გახსნა კარ-

ების გადმოსასახლებლად. ყივჩაყებისაგან შემდგარ ჯარს დავითმა შემდგარი დიდი რაზმიც დაემატა და მათი მეშვეობითაა ჯერ თურქები დაამარცხა დიდგორის ცნობილ ბრძოლაში (1121 წ. 12 აგვისტო), ხოლო შემდეგ თბილისიც გაათავა- (1122) უცხოელთა უღლისაგან, თბილისი ისევ საქართველოს დედაქალაქი გახდა. ბუნებრივია, თურქ-სელჩუკთა სულთანის დამარცხების დამარცხებას ვერ შეურიგდებოდა და საპასუხო ლაშქრობისათვის მზადება დაიწყო. იგი ჯერ შირვანში შეიჭრა (1119), შემოვიდა შირვან-შაჰად წოდებული მისი მფლობელი, დაი- შირვანის მთავარი ქალაქი შამახია და დავითს მუქარით სავსე დავა გაუგზავნა. დავითმაც არ დააყოვნა და გათავზედებულ ჯარს შირვანში შეუტია. მან არა მარტო შამახია გაათავისუფ- ლა, არამედ ბატონობისაგან, არამედ დარუბანდის მმართველიც და- დავითს და მას ქალაქი შაბურანი წაართვა. კოლასა და ბასიანში თურქების დამარცხების შემდეგ, დავითმა თურქ-სელჩუკების ბატო- ნობა ქ. ანისი გაათავისუფლა.

მაშინ ამ დროს არა მარტო ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთი უმთავრესი საგაჯრო ცენტრი, არამედ მნიშვნელოვანი სამხედრო-სტრატეგიული პუნქტიც იყო. სომხეთის ამ ძველი დედაქალაქის დამარცხებულად საქართველოს მეფე მისი მოსახლეობის და- დავითს გაეშურა. ქართველთა ლაშქარი 60 ათასი მებრძოლისა- ში შედგებოდა და ისინი სამ დღეს შეუპოვარ ბრძოლას აწარმოებ- დნენ მისი გათავისუფლებისათვის. ანისი ურთ-ერთ უძლიერეს ცი- ხეს წარმოადგენდა და მისი დაპატრონება სამხრეთ საქარ- თლოს საზღვრების უსაფრთხოების უზრუნველყოფის საშუალე- ი იყო. ანისის გათავისუფლების შემდეგ ადგილობრივმა მო- თხოვრებამ, რომლის უმრავლესობასაც სომხები შეადგენდნენ, დავითი ცხოვრების საშუალება მიიღო. საქართველოსათვის ეს სტრატეგიული მნიშვნელობის გამო, დავითმა იგი არაეის და- დავითს და უშუალოდ სახელმწიფო დარბაზს დაუდოროილა. ანისის გამგებლად აბულეთი და მისი შვილი ივანე დანიშნა, ხო- ლაქის დაცვა მესხ აზნაურებსა და მათ ლაშქარს დაავალა.

¹ Бартольд В.В. Соч., т. I и II, М., 1963, стр. 692; Минорский В.Ф. История Ширвана и Дербенда, М., 1963, стр. 180.

იმავე 1123 წ. დავით IV ასევე მოიქცა შირვანში, სადაც ქვემო მცხეთაში მცხოვრები პერეთ-კახეთის მოლაშქრეებს დაავალა, ხოლო მის შემდეგ გებლად საქართველოს სამეფო საბჭოს თავმჯდომარე, მწიგნობართუხუცესი-ჭყონდიდელი დანიშნა.

აღსანიშნავია, რომ სომხები ქართველთა მეფეს დავითს თავისი მფარველად და მეგობრად მიიჩნევდნენ, ამიტომ სომხეთის სატახტო ქალაქის გათავისუფლებას „უსჯულოთა“ თითქმის წლის მონობისაგან სომეხი ხალხი დიდი კმაყოფილებით შეხვდნენ. როცა დავითი მივიდა ანისის ტაძრის აღმშენებელ „ბერძენთა ასულის“ კატრინიტე დედოფლის საფლავზე, სამეფო ჩასძახა მას: „გიზაროდენ შენ, წმინდაო დედოფლო, რამეთუ ასე დიერითმან საფდარი შენი უსჯულოთა ხელთაგან“-ო. „ამასა ზეო მკუდრისა ძულთა საფლავით ხმა გამოსცესთ“, - უმატებს „ქართვის ისტორიკოსი“ - შემატყაფი ხალხში გავრცელებული თქმულებების თანახმად¹.

საქართველოს ბრძენ მეფე დავითს იმ ღვაწლისათვის, რაც მან თავის ქვეყნის დამოუკიდებლობასა და გაერთიანებას დახლო, ძალიერმა ხალხმა „აღმაშენებელი“ უწოდა და ეკლესიამ წმინდა ალიარა. დიდ მეფეს მოპაეალში განზრახული ჰქონდა კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი საქმეებისა და ლაშქრობების განხორციელება, მაგრამ 1125 წ. 24 იანვარს იგი მოულოდნელად გარდაიცვალა.

დავით აღმაშენებლის დავით აღმაშენებელი, როგორც მისი ანონიმური ავტორი ფართო განათლებასა და მსოფლიო მოგზაურობას შეუფერებოდა, სარწმუნოებრივ და ეროვნულ საკითხში შემწყნარებლური პოლიტიკის მიმდევარი იყო. როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკის სფეროში დავითის პრაქტიკული ნაბიჯებით ვვლდა სარწმუნოებისა და ეროვნული წარმომადგენელს თანაბრად ეპყრობოდა. ამას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ იგი არაერთხელ მუსლიმთა სალოცავებშიც შედიოდა.

¹ „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I. ს. ვახუშტის შრომები, 1955, გვ. 111. „მოკლე ცნობები საქართველოს ისტორიიდან“, ე. თაყაიშვილის გამოცემა, „საქართველო“, II, ტფ., 1913, გვ. 62.

დავით ასეთი ბრძნული, წინდახედული პოლიტიკით მან საერთო მოსახლეობა და სიფეარული დაიმსახურა არა მარტო ქართველებს, არამედ სომხებს და მუსლიმებს შორისაც. დავით აღმაშენებლის მუსლიმები თავიანთი ქვეყნებში ისე კარგად არ გრძნობდნენ თავს, როგორც საქართველოში. როდესაც საქართველოში მცხოვრები მუსლიმთა ეპატორებმა, იმის შიშით, რომ მათი კომპროციული მოქმედებები არ შეღავათიყო, ახლო აღმოსავლეთის მუსლიმ მმართველებს სთხოვეს, საქართველოს წინააღმდეგ გაეღაშებინათ, დავით აღმაშენებელმა ყოველი ღონე იხმარა იმისათვის, რომ ისინი დაერწმუნებინათ იმაში, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრიობა არაფერსაც არ ნიშნავდა იქნებოდა მათთვის. ეპატორებისათვის ყოველნაირი ხელშეწყობი პირობების შექმნით ქართველთა დიდმა მეფემ თავი მოაქცია მუსლიმთა თავიანთი საქმიანობა წინააღმდეგურად თავიანთად განუვრცოთ.

დავით აღმაშენებლის
მოღვაწეობის
სახარისხო ანონიმური
ავტორის
შრომები და
მისი
შედეგები

დავით აღმაშენებელმა თავისი მოღვაწეობით წარუშლელი კვალი დატოვა საქართველოსა და ქართველი ერის ისტორიაში. მან დაასრულა ქართული მიწა-წყლის გაერთიანების ხანგრძლივი საქართველო პოლიტიკის და შექმნა საქართველოს ერთიანი, ძლიერი სახელმწიფო. მან გაიყვანა საქართველო ფართო მასშტაბის საერთაშორისო ასპარეზზე. მისი დიპლომატიისა და გონიერების საგარეო პოლიტიკის წყალობით, მომზადდა ნიადაგი საქართველოს დაახლოებისათვის ჩრდ.-აღმოსავლეთით - კავკასიის ხალხებთან (გეორგიელები, ოსები, დაღესტნის ხალხები), აღმოსავლეთით - სპარსეთთან და რანთან, სამხრეთით - სომხეთთან, ხოლო დასავლეთით - ერთმორწმუნე ბიზანტიასთან. იგი დაუნდობლად ებრძოდა ანტიქრისტიანული სეპარატისმის ყოველგვარ გამოვლინებას სახელმწიფოში. იქ, სადაც დიპლომატია არ სჭრიდა, იგი ძალისმიერად ცდილობდა მოწინააღმდეგის დამორჩილებას. მშვიდობიანი და ძალისმიერი პოლიტიკის ურთიერთშეხამება დავით აღმაშენებლის საშინაო

და საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი დამახასიათებელი მანი იყო.

მისმა მოღვაწეობამ ცხადყო, რომ თუ ქვეყანას სათავეში მყოფი პირი იქნება, იმ მხრივ მდგომარეობაშიც კი, რომელიც მან მრავალტანჯული საქართველო იმყოფებოდა, შესაძლებელი იქნებოდა რამის გაკეთება როგორც საშინაო, ისე საგარეო მდგომარეობის გამოსასწორებლად.

სამართლმცოდნეო
საზოგადოებრივი მეცნიერებათა
კანონმდებლობის
მეცნიერებათა დოქტორი

დავით აღმაშენებელმა დროის პიკეტაჟში საქართველო ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პიკეტაჟად აღიქვა. მოპოვებული

ხედრო და საგარეო-პოლიტიკური წარმატებები შემდგომ გავრცელდა საზოგადოებასა და სახელმწიფოში. მაგრამ დავით აღმაშენებელს ბედმა არ მოსწონდა, რომ ეს ამოცანა თვითონვე გადაეწყვიტა. ეს მოვალეობა შეილს დემეტრე I-ს (1125-1155) უნდა ეკისრა, მაგრამ ქვეყნის გამწვანებული მინაგანი მდგომარეობის გამო არა მარტო ქვეყნის შემდგომი პოლიტიკური ზრდა შეფერხდა, არამედ „წინანდელი ნაპოვრის შენარჩუნებაც კი ძნელი გახდა“ (ივ. ჯავახიშვილი). მისი შესრულება წილად ხვდა დავით აღმაშენებლის შვილს გიორგი მესამეს (1156-1184), რომლის საგარეო პოლიტიკის ისეთივე აქტიური იყო, როგორც მისი სახელგანთქმული პაპის ხანის.

უკვე თავისი გაძევებიდან ხუთი წლისთავზე (1161) მან დაიწყო დაიპყრო, რამაც ახლოაღმოსავლურ ისლამურ სამხრეთ-დასავლეთში შთაბეჭდილება მოახდინა. გიორგი III-მ ანისი 1164 წელს დაიკავა. ანისის უკან დასაბრუნებლად მუსლიმი მმართველები გაუდგნენ ბრძოლას აწარმოებდნენ. მხოლოდ 1165 წელს გიორგი III მოლაპარაკების გზით მუსლიმმა მმართველებმა დათანხმდნენ, რომ ანისის მმართველად ეცნო მისი წინანდელი მმართველის შემკვიდრე არსლანი, როგორც საქართველოს ფაშა. დიპლომატიურმა ნაბიჯმა საგარეო ბრძოლებით დაღლილ ქვეყნის დროებით შესვენების საშუალება მისცა. 1174 წელს ანისის პიკეტაჟი ალექსანდრე მესამის დროს ანისი ამირა გიორგი III-მ საქართველოს

კარგად ხოლო ქ. ანისი საქართველოს შემოუერთა. საქართველო კარგად გიორგი III-ის მეფობის დროს რანში (აზერბაიჯანი) მდებარეობდა და განამტკიცა. 1173 წელს საქართველოს მეფემ ანისი და დარუბანდი აიღო და ამით თავისი დისწულის – ანისის შირვან-შაჰის სამფლობელო ჩრდილოეთის მტრის საზღვრისაგან უზრუნველყო. გათავისუფლებული დარუბანდი მან საქართველოს ფაშად ანისი აღმართა და დასცა.

გიორგი III-ის დროინდელ საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობების არეალს და მის დიპლომატიას კარგად ახასიათებს ქალიშვილის თამარ მეფის ისტორიკოსის (ისტორიანი და აზერბაიჯანელი) შემდეგი სიტყვები: „სიმდიდრეს და სიმამრის მეფის ბერძენიანი, იერუსალიმის აღმართანი, და პრომეთის პინდოსი და ხონელი და აგრეთვე სულტანნი ხორასნი, სპარსნი, შამისა (სირია), ეგვიპტისა და იერონისანი პინდოსი და შემდგომი ამათნი სკიითნი, ხაზარნი, ალანნი, ხუარასანი და სპარსნი და ბერძენნი, აბაზნი, არაბნი, მიდნი ელამიტელნი და სპარსნი და ყოველნი ენანი და ნათესავნი მამრიყოთ დასაქმდნენ“.

სამართლმცოდნეო
საზოგადოებრივი მეცნიერებათა
კანონმდებლობის
მეცნიერებათა დოქტორი

ამრიგად, XI საუკუნის შუა ხანაში საქართველო დროის მოკლე ისტორიულ მონაკვეთში პატარა სამეფოდან დიდ სამეფოდ იქცა, მის საზღვრებში მართლმადიდებლები კი არა, არამედ სხვადასხვა ეროვნებისა და სარწმუნოების მიმდევარი მოსახლეობაც იყო მოქცეული. მას ყველაზე ადამიანურად დიდ სახელმწიფოებთან ჰქონდა ურთიერთობები. საქართველო და თვითონაც ამ რეგიონში უმნიშვნელოვანეს და მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ძალად იყო ქცეული. ამავე დროს მისი ურთიერთობები დასავლელი ჯვაროსნები შეადგენდნენ. სახელგანთქმული მიერ დაწვებული საქმე დიდებულად გააგრძელა გიორგი III-ის 24 წლის ასულმა თამარმა (1184-1213).

„ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, გვ. 22-23.

თამარი ერთპიროვნული მმართველი მამის გარდაცვალების შემდეგ გახდა, მანამდე კი ის 1178 წ. მამამისმა თანამოსაყდრედ დანიშნა.

თითქმის ოცდაათი წლის განმავლობაში თავისი ბრძნული დიპლომატიისა და შორსმჭვრეტელი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის გატარების წყალობით, თამარ მეფემ ბრწყინვალედ დააგვირგნო საქართველოს სახელმწიფოს მშენებლობის ის დიდი და ძნელი განსახორციელებელი საქმე, რომელიც მისმა სახელოვანმა წინაპარმა – დიდმა დავით აღმაშენებელმა დაიწყო. თამარმა თავი კი მოიხიწა, უპირველესად, როგორც კარგმა პოლიტიკოსმა. შინაურად თუ გარეული მტრების წინააღმდეგ იგი გამოჩენილი დიპლომატიკისათვის დამახასიათებელ გასაოცარ სიმტკიცესა და სადინჯეს ატარებდა. თავისი მმართველობის მანძილზე იგი ყოველთვის მოწინააღმდეგეებთან შეთანხმებასა და მშვიდობიანი მოლაპარაკებით მათ დამარცხებას ანიჭებდა უპირატესობას. ქართველ მემკვიდრეთა მოწოდებით, თამარმა თავისი წინდახედულობითა და ფრთხილი მოქმედებით, საქართველოს მრავალი განსაცდელი ააცილა, სამეფო განუხეთქილებსაგან დაიცვა და ყველასათვის მშვიდობა დაამყარა ამასთან ზაზგასხმელია, რომ თამარ მეფე ქვეყანაში მშვიდობიანობას არასდროს სიმკაცრითა და ძალისმიერად არ ამყარებდა. ჯავახიშვილის სამართლმანი შენიშვნით, ქართველთათვის მისი სახელი იმით იყო და არის სათაყვანებელი, რომ მასში ერთმანეთს იყო შერწყმული ქალის მომხიბლავი მშვენიერება და ეპიკური მამაცობა, სახელმწიფოსა და პოლიტიკური მოღვაწის სიბრძნე და მოწყალება, განურჩეველი გული, მან პირველმა გააუქმა საქართველოში დამნაშავეთა სიკვდილით დასჯა და მოსპო ხეულისა და მახეობრბელი სასჯელები. საქართველოს ისტორიის დიდი მკვლევარი მარი ბროსე წერდა, რომ რუსეთის მეფე ივანე IV მრისხანე

მსჯეული, თამარ მეფის დიდებული მოღვაწეობითა და სიმამაცით მისი ჯარისკაცებს ამხნევებდა¹.

თამარის მეფობის დროს საქართველოს სამხედრო ძლიერება მკვეთრად არ შესუსტებულა. დიდი სიმტკიცითა და მამაცური ნებისყოფით იგი ამხნევებდა თანამებრძოლებს გარეშე მტრებთან ბრძოლაში. დროს, გარეშე მტრები კი საქართველოს არც თამარის მმართველობის დროს მოკლებია. საქართველოს მეზობელი მუსლიმი მმართველები დროგაშორებით დაკარგული პოზიციების აღდგენას ცდილობდნენ, მაგრამ საწაფელს ვერ ისრულებდნენ. მაგალითად, ზოგადად 1192 წ. საქართველოს ყმადნაფიც შირვანს. აბუ ბაქრ ბაგატის მეთაურობით, თურქ-სელჩუკები შეესივნენ, აღსართან სიყვანძაში დახმარებისათვის თავის სიუზერენს საქართველოს მეფეს ზამართა.

1195 წ. შამქორთან გამართულ დიდ სისხლისმღვრელ ბრძოლაში ქართველებმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს. მაგრამ თამარმა შამქორი თავის უშუალო სამფლობელოდ არ აქცია, არამედ მხოლოდ თავის ყმადნაფიცს გადასცა. ამის შემდეგ ქართველებმა განაგრძეს ილაშქრეს, მაგრამ იგი უბრძოლველად ჩაბარდა მათ. მომდევნო წლებში ქართველთა დაშქარმა აიღო გელაქუნი და ამბერდი (1198), ბიჯნისი (1201), ხოლო 1203 წელს საქართველომ ჩრდ. და აღმ. სომხეთი შემოიერთა ქ. ანისისა და დვინითურთ. არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს სამხრ.-დასავლეთი საზღვრების უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე ზრუნვას. ამ გარემოებას ამჟღავნებდა თამარი დაეპყრო მთელი ლაზისტანი, ტრაპიზონი და მისი ქალაქები, და ამ ტერიტორიაზე ცალკე ტრაპიზონის იმპერია შეიქმნა ახლადშექმნილი ტრაპიზონის საკეისროს მოსახლეობის მოთხოვნის ნაწილი ქართველთა მონათესავე ლაზების ტომისაგან

¹ მ. ბროსე, საქართველოს ისტორია, I (ფრანგულ ენაზე), გვ. 445. შედგენა 3 (ციტირ. ივ. ჯავახიშვილის თხზ. ტ. II-ის მიხედვით, გვ. 294).

შედგებოდა. ტრაპიზონის სახელმწიფოს სათავეში თამარმა ჩაუყარა დედის მხრით თავისი ნათესავი, დავით აღმაშენებლის ასულის ტაის ძის ანდრონიკე კომნენოსის შვილიშვილი ბერძენი უფლისციქლის, საქართველოში გაზრდილი ალექსი კომნენოსი¹ და ამით საქართველოს გაკლენა გაბატონდა. ერთი წლით ადრე ქართველთა სამარცხეინოდ დაამარცხეს რუმის სულთანი რუქნადინი, რასაც საქართველოს ჯარის უძლეველობის სახელი კიდევ უფრო გააძლიერა ტყვეთა მთელ ახლო აღმოსავლეთში.

ტრაპიზონის საკეისროს დაარსების შემდეგ ბრძოლა ბიზანტიასა და საქართველოს შორის მთელი XIII და XIV სს. განმავლობაში წარმოებდა. თამარის მეფობის დასასრულისათვის საქართველომ დაიდანაყიცი ქვეყნები იყენებ: შირვანი და რანი (აღ-ით), ქაშაღათი, დურბუკეთი, დიდოეთი, ღუნიკეთი, ლეკეთი და დარუბანი (ჩრდ-ით). სამხრეთით საქართველოს ესაზღვრებოდნენ მისი მამისა და ძის სასულთნოები (ხლათი, ერზინკანი), აგრეთვე კარნუ-ქლასი (არზრუმის) და ნახჭევანის საამიროები.

დღემდე დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის მმართველობის წლები საქართველოს სამინაო და საგარეო ძლიერების სამაგალიტო — „ოქროს ხანად“ არის მიჩნეული.

¹ საქართველოს სამეფოს კარზე ერთდროულად იზრდებოდა იმპერატორ ანდრონიკე კომნენოსის მეორე შვილიშვილი დავითიც. მძებმა ტრაპიზონში დაიპყრეს 1204 წ. აპრილში (Norwich J. J., დასახ. ნაშრ., გვ. 308, 336).

მეცხრე თავი

რომის საღმრთო იმპერია და პაპობა XI-XII საუკუნეების მიჯნაზე

აღმოსავლეთის
იმპერატორი და
რომის რომის
იმპერატორი
მარია III

ევროპაში პირველი ეროვნული სახელმწიფოები X-XI სს-ში აღმოცენდა. კონტინენტზე ეს პერიოდი იტალიაში იმპერატორთა ლაშქრობებით, „რომის იმპერია“ შექმნით, პაპობის გაძლიერებითა და მისი იმპერიასთან დაკავშირებით ხასიათდებოდა. ამ ხანაში დაიწყო ჯვაროსნული ლაშქრობები, ვაჭრობისა და ქალაქების ზრდა, სამოქალაქო თემების განვითარება, მოძრაობანი და მეფის ხელისუფლების შემოღობვა განმტკიცება. დასავლეთ ევროპაში ცენტრალიზებული ფეოდალური სახელმწიფოების შექმნისათვის პირობები მწიფდებოდა.

ჯერ კიდევ 962 წ. ოქტ 1-ის (962-973) მიერ „აღდგენილი“ რომის საღმრთო იმპერია მახინჯ პოლიტიკურ წარმონაქმნადაა იტალიაში. ლაქვცმაცების გზაზე მდგარ გერმანიაში საქსონური იმპერია (1024), ფრანკონული, ანუ სალიკური (1024-1125) და შვაბური პოპენშტაუფენების (1137-1254) დინასტიების¹ მმართველობის აღვილობრივ იტალიელ ფეოდალურ წრეებზე დაყრდნობით, დაპყრობულ, დასუსტებულ, მაგრამ ჯერ კიდევ მდიდარი იტალიის ქალაქებს თავს ესხმოდნენ. თითქმის ყველა ახალი მეფე თავის წინაპრის იმით იწეებდა, რომ თავის ძალას ურჩ პერცოგებთან იტალიაში ცდიდა. ხოლო შემდეგ იტალიას ესხმოდა თავს.

სამამ მეფე რომს არ მიაღებოდა, იგი მხოლოდ „მეფის“ ტიტულს ატარებდა, ხოლო რომში პაპი მას იმპერატორის გვირგვინს ატარებდა. ხშირად უცხოელი მოძალადეები ამ „მარადიული“ ქალა-

¹ თავისი ბატონობა ამ დინასტიამ გერმანიაში დაამთავრა 1254 წელს. უკანასკნელი იმპერატორი იყო კონრად IV. ამ დინასტიის უკანასკნელი მმართველი იტალიაში იყო კონრადინი, რომელიც მიიწვიეს იტალიაში იმპერატორის ტიტულს (პაპულინებმა). სხვა ტყვედ ჩაუვარდა კარლოს ანჟუელს და 1268 წელს სიცილიით დასაჯეს.

ქის ქუჩებში მოსახლეობის მასობრივ ზოცვა-გლოხის მოწოდება არ ერიდებოდნენ. „რომის იმპერატორის“ გვირგვინით შემკული ხელმწიფე გერმანიაში ბრუნდებოდა, რათა გაურჩეულ ადამიანთა რიგ პერცოგებთან ბრძოლა გაეგრძელებინა.

გერმანიაში ეკლესია იმპერატორის ინტერესების გამოიყენებოდა იყო. იმპერატორის მხარდაჭერისათვის ეკლესიას მიწებს უბოძებდნენ მათზე მცხოვრები გლეხებითურთ, კათოლიკური ეკლესიის უმაღლესი წრის წარმომადგენლები იმპერატორს მხარს უჭერდნენ. არა მარტო თავიანთი სულიერი ავტორიტეტით, არამედ მატერიალური სახსრებითაც ეხმარებოდნენ. პაპობა X ს-ში ისე იყო, რომ ფეოდალთა ხელში სათამაშოდ იქცა და ხსნას გერმანიაში „მეფარეულობაში“ ექცა.

ფეოდალური ანარქია ეკლესიის მრავალრიცხოვან, მათ შორის სამფლობელოებზე დაშლუპულ გაუღუნას ახდენდა. მონაწილე „საღმრთო ზავსა“ და „საღმრთო დაზავების“ შესახებ პაპის მტაცებელი შეზოხლებისაგან ვერ იცავდა. კათოლიკური ეკლესია იმ დროისათვის მსხვილი მიწათმფლობელი იყო, რაც მას პატრონებს სავაჭრო საქმიანობისათვის ხელის მოკიდების საშუალებას აძლევდა. ეკლესია-მონასტრები ბაზართან იფენენ დაკავშირებული და თავიანთ მეურნეობაში მოწეულ ზორბალს, ღირსსხვადასხვა პროდუქტებს აყიდდნენ.

X ს-დან ეკლესია ცდილობს საკუთარი ორგანიზაციის გაძლიერებას და ფეოდალური ევროპის თავისი მმართველობის ქვეშ აკავშირებას. უფრო მეტიც, პაპობას სურს თავისი პოლიტიკური გავლენა საერო ხელმძღვანელებს მოახვიოს თავს. ამისათვის ეკლესიას შემუშავებული ჰქონდა პოლიტიკური ფორმები, სადა იყო მხოლოდ მათი გაძლიერება და ცენტრალიზაცია, რათა მათ მნათი თეოკრატიული სახელმწიფო. პაპებს ხელთ ეყრათ რელიგიური ზემოქმედების ძლიერი საშუალებები. მათ გააჩნდათ უფლება მსახურთა და ვასაღთა მრავალრიცხოვანი შტატი, რომელთა უმეტესიც, გაუნათლებელ ევროპაში შედარებით განათლებულ ხალხს მიიწვედნენ. საჭირო იყო მხოლოდ მათი წესრიგისა და ერთიანებისათვის დამორჩილება, ეს მიზნები დაისახა ე.წ. კლუნიკურ

მანძილზე, რომელიც X-XI სს-ში გაიშალა და თავისი სახელწოდებით ზოგად აღმოსავლეთ საფრანგეთში მდებარე კლუნიის მონასტრამ.

კლუნიელებმა აქტიური ბრძოლა გააჩადეს მაღალი საზოგადოებრივი კულტურის ნეგატიური გამოვლენის წინააღმდეგ.

კლუნიელთა მოძრაობის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი შედეგი პაპობის პოზიციების გამყარება იყო. XI ს-ის II ნახევარში პაპობა თავისი ძალაუფლების ქვეშ მთელი ევროპის გაერთიანებას მოითხოვდა.

როგორც იმპერია, ისე პაპობა, თავისი მოთხოვნებით გამოდიოდა საზოგადოებაში, სადაც გარკვეული ეროვნული სახელმწიფოები სახლდებოდა, ეროვნებები და ეროვნული სახელმწიფოები ზემოქმედებული ჯერ კიდევ არ იყო. ასეთ პირობებში იმპერიის და პაპობის გამაერთიანებელმა პოლიტიკამ „უნივერსალური“ დამოუკიდებელი „მსოფლიო სახელმწიფოს“ ხასიათი მიიღო. იმპერიის უფლებები, ისევე როგორც რომის პაპები, ცდილობდნენ თავიანთი უფლებების გაგრძელებას არა მარტო ქრისტიანულ სამყაროში, არამედ მის გარეთაც. ამ მისწრაფებაში ორივე ძალა, რომელიც უფრო გარკვეული სოციალური ჯგუფები იდგნენ, აუცილებლად ერთმანეთს უნდა შეეჯახებოდა.

XI ს-ის შუახანებში პაპობის გავლენა დასავლეთში სწრაფად იზრდებოდა. პაპის ხელისუფლების გაძლიერება მაშინდელ ფეოდალურ ევროპაში იქ არსებული საერთო პოლიტიკური და ეკონომიკური ერთარებით იყო გამოწვეული. ამავე დროს იგი იდეოლოგიური და ორგანიზაციულად კლუნიელების მოძრაობით იყო მომზადებული. თუ ადრე გერმანელი იმპერატორები თავისი სურვილის გამოცდილი ნიშნავდნენ პაპებს და თავად მართავდნენ, XI ს-ის მეორე ნახევრიდან მდგომარეობა შეიცვალა. იმპერატორ პაპირი IV-ის დროს სახით საქმე ჰქონდა მრისხანე და საერთაშორისო მასშტაბის ორგანიზებული კათოლიკური ეკლესიის ძალასთან, რომელიც სახელმწიფო სისტემის მსხვილ ინტერნაციონალურ ცენტრად გამოდიოდა უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომლის გარშემოც თავი იჩინებდა ინვესტიტურა (investitura) ლათინურად ნიშნავს შემოსუას (ჩაცმას).

შუა საუკუნეების ევროპაში საეკლესიო ინვესტიტურა ნიშნავდა ეკლესიო თანამდებობაზე დანიშვნას და ღირსების მინიჭებას. ახლდა ორი აქტი: ბეჭდისა და კვერთხის გადაცემა. იგი ხელა ძალაუფლების გადაცემას გამოხატავდა. მიწასთან (სამფლობელო) ერთად კვერთხის გადაცემა ნიშნავდა სასულიერო წოდებაში (მღვდელთა, ეპისკოპოსი) დამტკიცებასაც. ინვესტიტურის უფლება სებითად. წარმოადგენდა ეპისკოპოსის თანამდებობაზე დანიშნულების უფლებას. რომის საღმრთო იმპერიის იმპერატორები, დაწყებული ოტონიდან, მტკიცედ იცავდნენ და მისდევდნენ ამ წესს, რადგან ისინი მასში ხედავდნენ თავიანთი ძალაუფლების ერთ-ერთ უმთავრეს ელემენტს დასაყრდენს. იმპერატორების მიერ ეპისკოპოსების დანიშვნის ასეთ წესს კლუნიელები აღიქვამდნენ, როგორც საეკლესიო თანამდებობით ვაჭრობას და მას სიმონია¹ უწოდეს. ინვესტიტურის საკითხი პაპობის საერთაშორისო პოლიტიკასთან მჭიდროდ დაკავშირებული. პაპს ხურდა ეპისკოპოსების სახით „მოციქულ ტახტის“ ერთგული, დამჯერი მსახურნი ჰყოლოდა. იგი ცდილობდა საეკლესიო ორგანიზაციის იმ ორგანოებს დაუფლებოდა, რომლებიც აქამდე იმპერატორთა მნიშვნელოვან საყრდენს წარმოადგენდა. პაპი იმისათვის იღვწოდა, რომ მათი საშუალებით რომის საღმრთო იმპერიაში და, შემდეგ, მთელს ევროპაში თავისი ძალაუფლება გავრცელებოდა.

პაპი მარტინ VII-ს
შეატყვევებდა, ვინც
დააღმრთებდა და
საბარძო პოლიტიკის
არმსიყვანდა

გოლ VII (1073-1085) კიდევ კარდინალად ყოფნისას, იგი ფაქტობრივად ეკლესიის საეკლესიო საქმეებს განაგებდა.

პილდებრანდი მცირეწლოვან ჰაინრიხ IV-ისა და გერმანიის ფეოდალების კინკლაობას პაპობის განმტკიცებისათვის მოხერხებდა.

¹ ეს სახელი ეწოდა სიმონ მოგვის სახელის მიხედვით. გაერცხული ლეონის თინათნად, სიმონ მოგვა სოხოვა მოციქულებს მიეცადა მისი სასწაულების მოხდენის უნარი.

იფრებდა. 1059 წლიდან პილდებრანდის აქტიური მონაწილეობა იქცა პაპების არჩევის ახალი წესი — მისი არჩევა კარდინალ-კოლეგიის მიერ. ამიერიდან იმპერატორს არჩევნებზე ზეგავლენის მოხდენა აღარ შეეძლო. სწორედ მის დროს კლუნიელებს შემოიღეს ცელიბატი, ე.ი. ყველა სამღვდლო პირთა, მათ შორის ხეცვლების მიერ უცოლობის და ოჯახურ ცხოვრებაზე უარი თქმის წესი, რომელსაც უნდა უზრუნველყო ეკლესიის სათაბურთის რეგულაციები, ისინი მთლიანად ეკლესიის იარაღად უნდა მსახურობდა და რელიგიური საქმეების შესრულებისათვის არავითარ სახით საქმეებს არ უნდა მოეწევიტათ. იტალიაში პილდებრანდი კავშირი დაამყარა ტოსკანასთან, შემდეგ იგი პირადად გაემგზავრა სამხრეთ იტალიაში, სადაც ამ დროს განმტკიცდნენ სკანდინავიის ნორმანების შთამომავალნი და ჩავიდა კაპუაში, რათა იქ კავშირი დაემყარებინა, საერო ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი ეკლესია — ასეთი იყო გრიგოლ VII-ის იდეალი.

1059 წელს აპულიის პერტოგმა რობერტ გუისკარმა თავი პაპად აცხადო. მან ვალდებულება იქისრა პაპისათვის გადაეხადა, რომ ეკლესიური კასალური ხარკი, აღმოეჩინა სამხედრო დახმარებისათვის წრდილოეთში პილდებრანდმა თავისათვის ძლიერ და დამოუკიდებელი მილანის საარქიეპისკოპოსოს დამორჩილება მოსთხოვა. ამისათვის მან მხარი დაუჭირა პატარუნების სამოქალაქო ბრძოლას, რომელიც მსხვილი ფეოდალებისა და იმპერატორების შორეული დანიშნული მილანის არქიეპისკოპოსის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ამრიგად, პილდებრანდმა პაპობის ძალაუფლების ქვეშ მოკლეს მნიშვნელოვანი ნაწილის გაერთიანება მოახერხა.

პილდებრანდი გამოირჩეოდა არა მარტო ძლიერი ნებისყოფითა და მტკიცე პოზიციებით, არამედ სხარტი დიპლომატიური ჭკუითა და მჭევრმეტყველებით. ამავე დროს, მას მშვენივრად შეეძლო გარკვეული დიპლომატიკაზე უფრო რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში, მოხერხებულ მოქცეულიყო საშიშ და დახლართულ გარემოში. უფრო მე-

Литвинский С. Г., История папства, т. I, М., 1931, гл. 60.

² ამ დროს პაპი იყო ნიკოლოზ II. სწორედ მასთან დაამყარა კავშირი რობერტ გუისკარმა (იხ. Norwich J. J., დაბაზ. ნაშრ., გვ. 250).

ტიც, ხანდახან პაპი გრიგოლ VII პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად უარს ამბობდა რელიგიურ პრინციპებზეც კი, რომლის დროს მფარველობით თითქოსდა ტარდებოდა პაპის მთელი პოლიტიკური ამას პოლიტიკური ვითარება მოითხოვდა. პაპი, ერთი მხრივ, ცავდა ესპანეთში რეკონკისტის მონაწილეთა სისხლიან გამართვას მეორე მხრივ, ფარისევლურად უარს ამბობდა დაენახა რაიმე რისკით განსხვავება ქრისტიანობასა და ისლამს შორის: „ჩვენ ვაყენებთ ერთი ღმერთის, თუმცა სხვადასხვანაირად“, – წერდა გრიგოლ VII ერთ-ერთი ჩრდილოაფრიკული ქალაქის აღ-ნასირუს მუსლიმთა წინააღმდეგ, რომლის საშუალებითაც ცდილობდა დახმარებოდა რომაელებს ვაჭრებს 1076 წელს მის სამფლობელოში გამგზავრებისას. თავის განთქმულ „პაპის დიქტატში“ („Dictatus papae“), რომელიც მისი თავისებურ პროგრამად იქცა, რომის პაპის საეკლესიო საქმეებში უპირობო ძალაუფლების პრინციპთან ერთად ვხვდებით ასეთ ფორმულასაც: „რომის პირველ სასულიერო პირს შეუძლია ქვეშევრდომები უკანონო ხელმწიფისათვის მიცემული ფიცისაგან გაათავისუფლოს“. რა თქმა უნდა, გრიგოლ VII-მ ეს პრინციპი პირველად არ წამოაყენა. მაგრამ მის ცხოვრებაში მტკიცედ გატარებას ეს ფორმულის ცდილობდა. გრიგოლ VII ძალაუფლებაზე პრეტენზიას აცხადებდა არა მარტო ქრისტიანული ეკლესიის ერთადერთი მფარველობაზე, არამედ ყველა საერო ხელისუფლებაზე ბატონობაზე. რამდენიმე ხელმწიფემ თავიანთი თავი რომის ტახტის ვასალად აღიარა.

გრიგოლ VII-მ პაპის ძალაუფლების ქვეშ რაღაც „მსოფლიო სახელმწიფოს“ მაგვარი შექმნა. იგი ინგლისის მეფე უილიამ (რომ) დამპყრობლისაგანაც მორჩილებას მოითხოვდა. მისი აზრით, საფრანგეთის მეფე ფილიპე I უნდა შერიგებოდა იმ აზრს, რომ პაპისკოპოსებს მის სამეფოში მოციქულის ტახტი დანიშნავდა, ხოლო უნგრეთის მეფეს მან პირდაპირ მოახსენა, რომ მისი სახელმწიფო წმინდა ტახტს ეკუთვნოდა. მას ესპანეთიც „წმინდა პეტრეს მამულად“ ეჩვენებოდა. პაპი ტახტზე არც კი იყო ასული, რომ დაელოცა მავრების მიწების დასაპყრობად ბრძოლაში წასული რომაელები.

ამ პირობით, თუ ისინი დაპყრობილ მიწებზე პაპობის ძალაუფლებას ცნობდნენ.

მასთანავე გრიგოლ VII ისწრაფოდა ეპოვნა მოხერხებული საშუალება ამისათვის, რომ ბიზანტიელი იმპერატორები რომის ძალაუფლებისათვის დაემორჩილებინა. აღსანიშნავია, რომ როდესაც 1071 წელს ბიზანტიელებმა მანასგერტთან სელჩუკებისაგან მძიმე დამარცხება განიცადეს, გრიგოლ VII-მ ბიზანტიისათვის დამამცირებელი საეკლესიო უღლის თავს მოხვევა მოისურვა. 1073 წ., როდესაც ბიზანტიის იმპერატორ მიხეილ VII-თან მოლაპარაკება დაიწყო, გრიგოლ VII-მ გადაწყვიტა იარაღისათვის მიემართა. მას მტკიცად დასავლეთიდან რაინდთა არმიის გაგზავნა სურდა. ამ არმიის იგი ფარისევლურად უსახავდა ამოცანას, „გადაერჩინათ“ ბიზანტიისაგან ბერძნული ეკლესია, რომელსაც „ერჯულეობი“ ეძახდნენ. ერთმანეთის მიყოლებით რომიდან პაპის წარგზავნის ხელმწიფეებსა და მთავრებს მოუწოდებდნენ, რომ მათ აღსანიშნავი ქრისტიანი ბერძნების გადახარჩენად წარმოებულ საოცრებას დაეხმობნენ. მოწოდებაში მონაწილეობა მიეძღოთ.

წმინდა პეტრეს „ნაცვალს“ ყურადღების გარეშე შორეული მიწებიც არ რჩებოდა. სარგებლობდა რა რუსეთის მთავრებს შორის მომხდარი განხეთქილებითა და რუსეთსა და პოლონეთის შორის დაწყებული შეტაკებებით, გრიგოლ VII კიევის ტახტის მამიყვანა შორის მხარს უჭერდა უიღბლო პრეტენდენტს იზიასლავს და ამტკიცებდა, რომ იგი რუსეთის „მოციქულის ტახტის“ ლეონად ითვლება.

ამათი იყო გრიგოლ VII-ის საგარეო პოლიტიკის პრინციპები. მისი განხორციელებისათვის იარაღის ძალასა და დიპლომატიასთან ერთად მას ხელში იყო სასულიერო მახეილიც. პაპს შეეძლო თავისი მომხრეები განეკეთა ეკლესიიდან. დაედო ინტერდიქტი, შეენდო ეპისკოპოსებს, ეპატებიანა ფიცის გატეხვა ამა თუ იმ სახელმწიფოს წინააღმდეგობისათვის, მთელ შერისხულ ოლქსა თუ სამეფოში აეკრძალო სასულიერო მოღვაწეობა.

რძალა ღვთის მსახურება, ამ „სახულიერო“ იარაღით როგორც გრიგოლ VII, ისე მომდევნო პაპებიც მოხერხებულად ხარჯდებოდნენ.

პაპს შეეძლო უცხოეთის სახელმწიფოთა წინააღმდეგ იტალიური პოლიტიკური ძალების კოალიციის სათავეში მოქცევა, ან უცხოელი მბრძანებლების იტალიაში მიზიდვა, როცა ეს მას დასებოდა.

კათოლიკური ეკლესიის, განსაკუთრებით კი ბერმონაზოთა ორგანიზებულიობა და დისციპლინა, პაპს, როგორც პოლიტიკურ უდიდეს უპირატესობას ანიჭებდა. ყველა ქვეყანაში პაპებს მათგან რით შემოსილი პროპაგანდისტების, აგენტებისა და დამბეზღების მზა კადრები ჰყავდათ. გარდა ამისა, მათ გააჩნდათ უზარმაზარი ფულადი სახსრები, რომელიც მათ ხაზინაში ყველა კათოლიკური ქვეყნიდან შედიოდა.

გრიგოლ VII-სა და პაინრიხ IV-ის ურთიერთობა

გრიგოლ VII-ის დროს პრაქტიკაში ფართოდ დაინერგა „მოციქულთა ტახტის“ განსაკუთრებული რწმუნებულების — ლეგატების გაგზავნა. ისინი პაპის დიპლო-

მატიის ერთ-ერთ მთავარ იარაღად იქცნენ. ლეგატები ყველგან მისი ბოძდნენ, ყველაფერში ცხვირს ჰყოფდნენ, თუ ამას საჭიროდ სჩანდათ. ეპისკოპოსების თანამდებობიდან გადაყენებასაც არ ეშინებოდნენ, საეკლესიო სასჯელსაც ისინი აწესებდნენ. პაპი თავის სურვილებს მოუწოდებდა, ლეგატებს ისევე დამორჩილებოდნენ, როგორც თავად მას დაემორჩილებოდნენ. ამავე დროს, გრიგოლ VII თავის ლეგატებისაგან ანგარიშის ჩაბარებას მოითხოვდა, მათ ყველა განკარგულებას ამოწმებდა.

პაპი დაჟინებით იბრძოდა ინვესტიტურის, ანუ ეპისკოპოსების დანიშვნის უფლების მოპოვებისათვის და ამგვარად იმპერიის სახელმწიფო და მეტად მნიშვნელოვან საქმეებში ერეოდა. იგი უარყოფდა იმპერატორის „საერო ინვესტიტურას“ და პაინრიხ IV-სთან (1056-1106) ბრძოლა დაიწყო. პაინრიხ IV მთელი ძალით ცდილობდა, რომ ინვესტიტურის, ანუ ეპისკოპოსთა დანიშნულების უფლება

მხოლოდ იგი მიიწევდა, რომ მას პაპის ჩამოგდების უფლება მიეცა. პაპის მოთხოვნების საპასუხოდ პაინრიხ IV-მ საკუთარი უფლებებით დანიშნა ვაკანტურ ადგილზე რიგი ეპისკოპოსები. მას ამ ნაბიჯს 1075 წლის დეკემბერში გრიგოლ VII-მ მუქარით შეაჩერებინა უპასუხა. ერთი თვის შემდეგ (1076 წ. იანვარში) კორონაში მოწვეულ საეკლესიო კრებაზე, რომელსაც მისი მხარე ლომბარდიელი ეპისკოპოსები და საერო მთაურებიც ესწრებოდნენ, პაინრიხ IV-მ პაპს მიმართა გაუგზავნა, რომელიც მთავრად სიტყვებით: „გაგვეცაღე“. მაშინ პაპმა გრიგოლ VII-მ პაინრიხის კრებაზე პაინრიხ IV ეკლესიიდან განკვეთილად და მხოლოდ ტახტიდან გადაყენებულად გამოაცხადა. პაპმა ყველა ქრისტიანს გაათავისუფლა იმპერატორისათვის მიცემული ფიცისაგან და პაინრიხ IV-თან, როგორც მეფესთან, სამსახური და რაიმე ურთიერთობა აუკრძალა.

პაპს გაიმარჯვა იმის გამო, რომ მან გერმანელი მთაურების მოსახლეობის გამოყენება შეძლო, რასაც ისინი ამყვანებდნენ პაინრიხ IV-დმი. ისინი პაპს შეუერთდნენ, ხოლო პაინრიხ IV-ს გააჩნდი მდგომარეობა შეექმნა. ტრიბურში 1076 წლის ოქტომბერში გამართულ მთაურობისა და პრელატების ყრილობის დადგენილებას თანახმად, პაინრიხ IV-ს დროებით უარი ათქმევინეს მთაურებაზე და ურჩიეს გამოეცხადებინა მორჩილება პაპისადმი. გრიგოლ VII მდგომარეობაში ჩაგარდნილი პაინრიხ IV 1077 წელს დაბრუნდა იტალიაში, რისთვისაც ზამთარში ძალიან მძიმე პირობებში მოუხდა ალპების ქედის გადავლა. პაპი, რომელსაც მხოლოდ მტრული მოქმედებისა პაინრიხის მხრივ, თავი შეაფარა ერთ-ერთი მოკავშირის, ტოსკანის მარკგრაფი ქალის მარკგრაფის ციხე-კოშკს — კანოსას².

კანოსაში მატყლდას კუთვნილ ციხის ბჭესთან პაინრიხ IV-მ ფეხშიშველი მანამდე იდგა, ვიდრე პაპი მის მიღებას მო-

კანოსა — რომში პაპის ერთ-ერთ სასახლეს ერქვა.

А. И. Смирнов С. Г., д. с. н. с. 62.

სურევდა. ცოდვილის ტანსაცმელში გამოწვობილი ჰაინრიხი დღეს ელოდებოდა, სანამ პაპმა არ მიიღო და არ შეუნდო მის ნაშე დახოქილ მეფეს. მაგრამ ჰაინრიხ IV-თვის მონანიება მხოლოდ დიპლომატიური ნაბიჯი, რომლის საშუალებითაც დრო მოიგო. უკვე 1080 წელს ჰაინრიხ IV-მ უკმაყოფილო ეპისკოპოსების საშუალებით პაპის დამხობა განიზრახა. მას ანტიპაპი დაუბრისპირა. ანტიპაპთა წამოყენება იმპერატორის პოლიტიკაში ისეთივე როლს ასრულებდა, როგორც ანტიმეფეობა და ანტიიმპერატორების წამოყენება პაპების პოლიტიკაში.

თავის ანტიპაპთან ერთად ჰაინრიხ IV რომის დასაყრდენი იტალიაში გაემართა. გერმანელი რაინდების კვლავ გამძვინვარებითა და მოხერხებულებით დიპლომატიამაც და სიწესილი შეიტანა. ბიზანტიას ამ დროს ნორმანები - რომაელების რაზმები ემუქრებოდნენ. ბიზანტიისაგან მათი თვით მოშორების მიზნით, იმპერატორმა ალექსი I კომნენოსმა (1081-1118) დახმარებისათვის ჰაინრიხ IV-ს მიმართა. ჰაინრიხ IV-ის წინააღმდეგ დაიძრა, რითაც ნორმანთა სამხრეთით სამფლობელოებს ზურგიდან საშიშროება შეუქმნა. რობერტ ისკარმა და სიცილიელ მუსლიმთა რაზმმაც გრიგოლ VII-ს დახმარება აღმოუჩინეს. ჰაინრიხ IV-მ იტალია დატოვა. ნორმანებმა და არაბებმა ისე გაძარცვეს რომი, იმდენი ხალხი ასხეს მონებად, რომ გრიგოლ VII-თვის შეუძლებელი გახდა მოკავშირეებისაგან გაძარცვულ ქალაქში დარჩენა, ამიტომ იგი ნორმანებს სამხრეთ იტალიაში გაჰყვა, სადაც 1085 წელს გარდაიცვალა¹. მაგრამ გამწვავებული ბრძოლა ინვესტიტურისათვის ამას დასრულებულა. იგი გაგრძელდა გრიგოლ VII-ის მემკვიდრის განსაკუთრებით მისი მომდევნო პაპის ურბან II-ის დროსაც.

პაპთან ბრძოლა განაგრძო ჰაინრიხ IV-ის შვილმა ჰაინრიხ V-მ (1106-1125). ეს ბრძოლა დასრულდა 1122 წელს, ე.წ. კონკორდატით, რომელმაც ეპისკოპოსების თანამდებობაზე

პაპის ახალი წესი შემოიღო. ამიერიდან ეპისკოპოსს ირჩევდა სამეფო. გერმანიაში არჩევნებს ესწრებოდა იმპერატორი ან მისი დელეგატი. კევრთხის გადაცემას (საერო ინვესტიტურა) ასრულებდა იმპერატორი, ხოლო ამის შემდეგ „სასულიერო ინვესტიტურა“ ასრულებდნენ სასულიერო ხელისუფალნი. იტალიაში იმპერატორი არ უნდა ჩარეულიყო ეპისკოპოსის არჩევნებში. აქ სასულიერო ინვესტიტურა წინ უსწრებდა საეროს. საბოლოო ჯამში, ვორის კონკორდატით ორივე მხარე უკმაყოფილო დარჩა.

¹ იხ. Norwich J.J., დასახ. ნაშრ., გვ. 254-255.

მეათე თავი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია
ჯვაროსანთა ლაშქრობების დროს

ჯვაროსნულ
ლაშქრობათა დროს
მეათე თავი
დიპლომატიის
განხილვაში

ჯერ კიდევ პაპი გრიგოლ VII პაპი
რანდი მოუწოდებდა ევროპელებს მეს
მების წინააღმდეგ ლაშქრობისაკენ
მელსაც სათავეში თვითონვე სურდა
დგომოდა, მაგრამ თავისი სიცოცხლე

პაპირი IV-თან ბრძოლას შეაღია. მისი გარდაცვალების შეს
ახალმა პაპმა ურბან II-მ (1088-1099) საღმრთო ომის ქაღალ
განაახლა. პირველი მოწოდება პან საფრანგეთის ქალაქ კლერ
ში 1095 წ.¹ 18 ნოემბერს გამართულ მსოფლიო საეკლესიო კრებ
ზე წარმოთქვა. შეკრებილნი მის სიტყვებს შეხედნენ შემდეგ
მოძახილით: „ღმერთს ასე სურს!“ და დაიწყეს თავიანთ ტარ
მელზე წითელი ქსოვილის ჯვრის დაკერება. უკვე ერთი წელიწად
შემდეგ (1096) აღმოსავლეთისაკენ ათი ათასობით რაინდი და
ხი დაიძრა. ეს ლაშქრობები დასავლეთევროპელი ფეოდალების
ტად მრავალფეროვანი ჯგუფების ინტერესებთანაც იყო გაპირობ
ლი. აღმოსავლეთისაკენ ისწრაფოდნენ რაინდები, რომლებიც
მიწებს – დასაპყრობად, ხოლო ყმებს ექსპლუატაციისათვის
დნენ. მათ ნადავლი აინტერესებდათ, საეპრო ქალაქების ყურ
ბაც აღმოსავლეთისაკენ იყო მიმართული, განსაკუთრებით კ
ლიის ქალაქებისა, რომლებიც აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის
ვაჭრო გზების ხელში ჩასაგდებად ისწრაფოდნენ. ფეოდალურ
უღლით, უწყვეტი ომებითა და შიმშილით გაწამებული ყმები
სავლეთში გადასახლებაზე ოცნებობდნენ. ფეოდალური საზოგადო
ბის ფართო მმარცველური ლაშქრობების წყალობით, ღარიბ

¹ მანამდე, ერთი წლით ადრე (1094) ურბან II-მ თავისი ელჩი გრაფ
ალექსი კომნენოსთან რომსა და კონსტანტინოპოლს შორის ურთიერთობა
უმჯობესების მიზნით (იხ. Norwich J.J., დასახ. ნაშრ., გვ. 255).

კლასი – განთავისუფლებას, ხოლო დეკლასირებული ელემენ
ტები კლასიზაციას ფიქრობდნენ.

საქმე ეკლავერ ამაში ის ხელსაწყო შესაძლებლობანი დაი
წმულიც „საღმრთო“ ომის საბაბით მუსლიმური აღმოსავ
ლის წინააღმდეგ კათოლიკურ დასავლეთის აამხედრებდა. იგი
მოქმედა, რომ ამ გზით თავის ავტორიტეტს აიმაღლებდა, დაუ
შვებდა აღმოსავლეთის თავის გავლენას და დაპყრობილი მიწე
რის გადასახადების აკრეფის გზით კიდევ უფრო გამდიდრედე
ბოლომდე XI ს. დამდეგს პაპის დიპლომატია ქრისტიანული
მართლის აქტიურ პროპაგანდას შეუდგა. პაპების მიერ ჯვაროს
ლაშქრობის ორგანიზება ევროპის სახელმწიფოებზე გავლენ
მოქმედითი საშუალება გახდა. რომის კურია ევროპის სახელ
მწიფოების შინაურ საქმეებში ჩარევის კიდევ ერთ საბაბს იძენდა.
ეს ბოლოდან ჯვაროსნული ლაშქრობები პაპების შემოსავლე
რისათვის პრესტიჟის განმტკიცების ახალი მნიშვნელოვანი წყა
რება.

შეგად, XI ს. ბოლოდან დასავლეთში აღმოსავლეთისადმი მი
მართული ფართო რელიგიური ხასიათის მქონე სამხედრო-კოლონი
ური მოძრაობა ჯვაროსნული ლაშქრობების სახით პაპის დიპ
ლომატიის შემოღო თავისი მიზნებისათვის გამოეყენებინა.

მაგრამ ჯვაროსნული ლაშქრობების მნიშვნელობა უფრო ფარ
გულად საერთაშორისო ურთიერთობათა და დიპლომატიის განვითარე
ბისათვის ერთ-ერთი ფეხს უფრო მნიშვნელოვანი ეტაპი.
ეს გავლენისას დასავლეთის ხალხებს მუსლიმურ ქვეყნებში
დასავლეთ ბრძოლა. გარდა ამისა, ჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა
გავლენა იქონიეს დასავლეთევროპელი სახელმწიფოების ურ
თიერთობებზე. ხმელთაშუა ზღვის რეგიონში გავლენის მოსაპოვებ
ისაზრტაის, ვენეციას, ნორმანდიას, საფრანგეთს, ინგლისსა და
რომის იმპერიას შორის ბრძოლა გაჩაღდა. დასავლეთისა
დასავლეთის სახელმწიფოები სხვადასხვა კავშირებსა და კო
ლონიური გაერთიანდნენ. ამასთან, ფეოდალური დასავლეთი აღმო
ცა და ბიზანტიური დიპლომატიის ელემენტებს ითვისებდა.

გარდა ამისა, აღმოსავლეთში ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის პაპების და ფეოდალ მთავართა მიერ ჯვაროსნული სახელმწიფოების შექმნას საერთაშორისო ცხოვრებაში ურთიერთობის ახალი ფორმები შემოქმედდა. მაგალითად, საკონსულო სამსახური, ვაჭრობის ახალ სახელმწიფოებში აუცილებელი გახდა სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლების საეკლესიო ინტერესების დაცვა და სხვა.

ჯვაროსნული
ლაშქრობანი და
აღმოსავლეთში
ქრისტიანობის
შეშენება

ჯვაროსნულ ლაშქრობებს წინ დიდი როლი ითამაშა ლათინური მოსამზადებელი პერიოდის უხსრებდა. XI ს. უკანასკნელ ათწლეულებში ბიზანტიამ, რომელიც მთელი მსოფლიოს განიცდიდა თურქ-სელჩუკების, სამხრეთელი ნორმანების და სხვათა მიერ, დახმარებისათვის დასავლეთის სახელმწიფოებს არაერთხელ მიმართა. რომის პაპები კი ბიზანტიის სიმცირის თავის სასარგებლოდ გამოყენებას ცდილობდნენ. მათ სურდა აღმოსავლეთის ეკლესიის დაქვემდებარება. ჯერ კიდევ გრიგორი VII, ბიზანტიის გადარჩენის საბაბით, აღმოსავლეთზე გალაშქრებას აპირებდა, მაგრამ ეს ჩანაფიქრი მას განუხორციელებელი დარჩა. ჯვაროსნული ლაშქრობების დასაწყისი წარმატებული იმპერატორებისა და მუსლიმური აღმოსავლეთის დაქვემდებარების პირველმა ჯვაროსნებმა XI ს-ის დამლევს და XII ს-ის დასაწყისში მსოფლიო ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს რიგი ტერიტორიები დაიპყრეს და იქ შექმნეს თავიანთი სახელმწიფოები - იერუსალიმის სამეფო, ტრაპიზონისა და ედესის საგრაფოები, ანტიოქიის სამთავრო, მაგრამ XII ს-ის 40-იანი წლებიდან, დაიწყო მუსლიმთა სამთავროების გაერთიანება და მათ მიერ დაკარგული მიწების აღდგენის პროცესი, რამაც დასავლეთ ევროპელი რაინდების ახალი ლაშქრობები გამოიწვია. თურქ-სელჩუკების მიერ კონსტანტინოპოლის (1144) საპასუხოდ, ჯვაროსანთა II ლაშქრობა (1147-1149) მოჰყვა. იგი სრული მარცხით დამთავრდა. 40 წლის შემდეგ მოაწვეეს III ჯვაროსნული ლაშქრობა (1189-1192), რომელიც კონსტანტინოპოლის სულთან სალაჰ ად-დინის, ანუ სალადინის მიერ იერუსალიმის აღდგენის მიზნით დაიწყო. ლაშქრობის მეთაურად იმპერატორი იყო.

ლაშქრობით (1187) იყო გამოწვეული. ამ ლაშქრობის შედეგები ჯვაროსნებისათვის უბედურეკი გამოდგა.

ჯვაროსანთა როგორც მეორე, ისე მესამე ლაშქრობისას ევროპაში ფორმირებულ და განმტკიცებულ სტადიაში მყოფი ფეოდალური მონარქიები შორის, საიდანაც აღმოსავლეთისაკენ ჯვაროსნული საკადი დაიძრა, სერიოზული წინააღმდეგობანი და დაპირისპირება გამოვლინდა.

მსოფლიო ზღვის საკანსო პოზიციების ხელში ჩაგდებას დასავლეთი ევროპის სახელმწიფოები, რომელიც XII ს. საერთაშორისო ვაჭრობის მნიშვნელოვანი რევიონი გახდა, მრავალი დასავლეთევიროპული სახელმწიფო ურთიერთშეტაკება გამოიწვია. ამ ნიადაგზე, ჯვაროსნულ ლაშქრობის დასაწყისში, სხვადასხვა დიპლომატიური ორგანიზაცია მოქმედებდა: სახელმწიფოთა შეგობრული და მტრული კოალიციები, რაიც განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რელიგიური მოსაზრებანი მართლმად უკვე არაერთხელ როლს აღარ ასრულებდნენ.

მეორე ჯვაროსნული ლაშქრობისას, სიცილიის სამეფოს ზელ-ფრანკი - როფე II-მ ეგვიპტის სულთანთან კავშირი დაამყარა და დაესხა ქრისტიანულ ბიზანტიას, თუმცა ჯვაროსნული ლაშქრობის ორი წინამძღოლიდან ერთ-ერთი - გერმანელი მეფე კონრად III ამ დროს ბიზანტიის იმპერატორთან ოფიციალურ კავშირში აღარ იყო.

მესამე თავისებური ვითარება შეიქმნა მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობისას (1189-1192). მას მეთაურობდნენ „საღმართო რომის“ იმპერატორი ფრიდრიხ I ბარბაროსა², საფრანგეთის მეფე - ფილიპ II ავგუსტი და ინგლისის მეფე - რიჩარდ I ლომგული. ამ ორ

² ნორვეგიის ცნობილი იერუსალიმის დაცვის შესახებ რომს მიადგინა, ბაბი ურ-სი-მამე მოკისიდან გარდაიცვალა (იხ. Norwich J.J., დასახ. ნაშრ., გვ. 296).
³ ფრიდრიხ I ბარბაროსა (1152-1190) იყო გერმანიის ერთ-ერთი ყველაზე მდიდარი იმპერატორთაგანი. პაპების მსოფლიო ბატონობის პრეტენზიებისათვის დაპირისპირებულად ფრიდრიხ I მოითხოვდა მორჩილებას არა მარტო რომისა და იტალიის სასულიერო და საერო მთავრებისაგან, არამედ, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოთა მეფეებისაგან, რომელთაც იგი მოიწვევდა იმპერატორის ვასალებად. მაგრამ ფრიდრიხ I დიდ სიძულელებს წააწყდა გერმანიაში, სადა მისი სიმამრისადმი გაძლიერებული მთავართა ძალაუფლებას. XII საუკუნეში საეროთაგან ყველაზე ძლიერი იყვნენ კელნები.

უკანასკნელს ღაშქრობისას განუწყვეტელი შედლი ჰქონდათ თბანეთში. ჯვაროსანთა ფლოტის სიცილიაში შეჩერებისას შედლმა აშკარა კონფლიქტის სახეც კი მიიღო: რიჩარდმა აშკარა დაიწყო სწრაფვა კუნძულის დაპყრობისათვის. ფილიპე II-მ, რომელიც პლანტაგენეტების სახელმწიფოს გაძლიერებას ეწინააღმდეგებოდა, რიჩარდს სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია, როდესაც ეს ნასკნელი თავისი ფლოტით მესინის აღებას იერიშით აბოიკო. შემდგომში ფრანგების მოხერხებულმა შეფქმ თავისი „მოკავშირე“ წარუმატებლობით იხარგებლა და მის ფრანგულ სამფლობელოებს თავს დაესხა, რისთვისაც ფილიპე II ჯერ კიდევ ღაშქრობის დასრულებამდე ევროპაში გაბრუნდა. მან იცოდა ინგლისისა და „საღმართო რომის“ იმპერიას შორის არსებული იმ წინააღმდეგობის შესახებ, რომლებიც პლანტაგენეტებისა და ჰოჰენშტაუფენების ერთ პეგემონიისათვის სწრაფვით იყო გამოწვეული. ფილიპე II თანხმდა ფრიდრიხ ბარბაროსას შემკვიდრეს ჰაინრიხ VI-ს თობლივად უბრძოლავთ რიჩარდ ლომგულის წინააღმდეგ. ამ შეთანხმებას 1191 წელს მილანოში ორი ქვეყნის ხელმწიფის შეხვედრისას მოაწერეს ხელი. ამ შეთანხმების შედეგად, ორი წლის განმავლობაში რიჩარდი „ატყვევდ“ იყო გერმანიაში. ინგლისის მეფე ჰენრი II წინააღმდეგეებს ტყვედ ჩაუვარდა იმ დროს, როდესაც იგი პატივითიდან სამშობლოში ბრუნდებოდა.

ჯვაროსნული ღაშქრობები და ბიზანტია

ამასთან ერთად მესამე ჯვაროსნული ღაშქრობისას, სულ უფრო ძლიერდებოდა წინააღმდეგობანი დასავლეთსა და ბიზანტიას შორის. ჯვაროსნები სულ უფრო ინტერესდებოდნენ ბიზანტიით, როგორც ადვილად ხელში ჩასაგდება ნაყოფილით. ბიზანტიისათვის ჯვაროსნული ღაშქრობები სულ უფრო ხშირად მიმართული იყო ბიზანტიის მოსახლეობას და ხარბად უყურებდნენ მისი დედაქალაქის სიმდიდრეს. ბიზანტიურ დიპლომატიას მოუხდა მთელი თავისი ხელოვნების გამოყენება, რათა საშიში მოკავშირეების მიერ მისი დაპყრობა და მათი ინტერესების სამსახური თავიდან აეცილებინა. ბიზანტიის იმპერატორი პირველ ჯვაროსნებს თურქულ სელჩუკებისაგან თავისი ყოფილი მიწების დაბრუნებისათვის იცხადებდა.

სადაც უკვე XII ს-ის ბიზანტია მხარს უჭერდა თურქებს ჯვაროსნების წინააღმდეგ, მეორე ჯვაროსნული ღაშქრობისას ბიზანტიის იმპერატორი მანუელ კომნენოსი (1143-1180), რომელიც ჯვაროსნებს მეთაურობდა, მიუხედავად კონრად III-თან დადებული კავშირისა, იკონიის თურქ-სელჩუკთა სულთანს უკავშირდებოდა. ამავ დროს გერმანიის ჯვაროსანი რაინდები უკვე სულ ტერიტორიაზე, მცირე აზიაში აწარმოებდნენ ომს (1147).

მესამე ჯვაროსნული ღაშქრობის დაწყებამდე ფრიდრიხ ბარბაროსა სიონბერგში ბიზანტიის ელჩებს მოელაპარაკა ბიზანტიის ტერიტორიაზე გერმანელ რაინდთა ღაშქრის თავისუფალი გადაადგილების შესახებ, მაგრამ როდესაც მის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა ბიზანტიის წინააღმდეგ კონფლიქტში იქნენ ჩათრეულნი, კონფლიქტში ბიზანტიელთა და გერმანელთა შორის დაშლამდე იყო მათი იმპერატორი. უბადრუკი ისაქ II ანგელოსი (1185-1195) გერმანელები. ფრიდრიხს მიზნად არ ჰქონია ბიზანტიის დაპყრობა. მას რომ ასეთი მიზანი ჰქონოდა, მთელი ბალკანეთი მისი იყო მოქცეული და ადვილი იყო ამ მიზნის მიღწევა, მაგრამ ეს არ ინდობა. ისაქმა კავშირი შეკრა სალადინთან და ბიზანტიის დაპყრობა თვითონ დაიწყო გერმანელთა მტრობა, ამიტომ გერმანელებმა ძალით უხდებოდათ ბალკანეთის გადაღება და მხოლოდ შემთხვევითად მცირე აზიაში, ისე რომ, არსად არ გამოუმყდებოდათ ბიზანტიის დაპყრობის სურვილი.

ჯვაროსნული ღაშქრობის დროს ბრძოლა პაპებსა და იმპერატორებს შორისაც არ წყდებოდა. XII ს-ში იგი ახალ ფაზაში შევიდა.

პირველმა ჯვაროსნულმა ღაშქრობებმა ხელი შეუწვეს ჩრდილოეთ იტალიის სავაჭრო ქალაქების აღორძინებას. მათი მზარდი სიმდიდრე ხაზინადაცარიელებულ ბიზანტიის მშრომანებელთა ყურადღებას იპყრობდა. თავის არამყარ მდებარეობის განმტკიცებას ისინი იტალიის ქალაქების გაძარცვის

ზარჯზე კი არ აპირებდნენ, არამედ მათ გაერთიანებაზე. სწორედ ამ დროს პაპებისა და გერმანიის იმპერატორებს შორის იტალიის ფარული დიპლომატიური ბრძოლა დაიწყო. თუ პაპები ეიანთ პრეტენზიებს მსოფლიო ბატონობაზე აცხადებდნენ, იმპერატორის სამსახურში მყოფი სწავლული კანონმდებლები იმპერატორებით სათავეში მსოფლიო მონარქიას ქადაგებდნენ.

[illegible]

პაპი გრიგოლ IX-ის (1227-1241) და მისი მემკვიდრის კენტი IV-ის (1243-1254) ბრძოლა ჰოპენშტაუფენ – ფრიდრიხ II-ს (1212-1250) დამთავრდა ჰოპენშტაუფენების დინასტიის სიწმინდის მოსპობით 1250 წელს. ეს ფაქტობრივად იყო „საღმრთო რომის იმპერიის“ დასასრული, პაპებმა გაიმარჯვეს. ეს გამარჯვება მათ სხვისი ხელებით – მოწვეული უცხოელებისა და იტალიის ლაშქრების მეშვეობით მოიპოვეს, მაგრამ რომის საღმრთო იმპერატორების (გერმანიის მბრძანებელთა) და პაპების მიერ მსოფლიო ნარჩის შექმნის გეგმა ჩაიშალა.

საღმრთო რომის იმპერატორების დინასტიის დასასრული და პაპების გამარჯვება მათ სხვისი ხელებით – მოწვეული უცხოელებისა და იტალიის ლაშქრების მეშვეობით მოიპოვეს, მაგრამ რომის საღმრთო იმპერატორების (გერმანიის მბრძანებელთა) და პაპების მიერ მსოფლიო ნარჩის შექმნის გეგმა ჩაიშალა.

მეთერთმეტე თავი ბიზანტიის ურთიერთობა თურქ-სელჩუკებთან და ოსმალეთთან XI-XV საუკუნეებში

ბიზანტიის X-XI სს. დროის მოკლე მანძილზე ბიზანტიის მეზობლად აღმოცენდა „დიდი სელჩუკთა“ ევებერთელა სახელმწიფო, რომელმაც მოიცვა ირანი, ერაყი, აზერბაიჯანი, აღმოსავლეთ საქართველო, სირია, სომხეთის აღმოსავლეთ ნაწილი. 1055 წ. ამ მომთაბარე ტომების ხელმძღვანელმა თოღლუკმა აიღო ბაღდადი და აბასიანთა ხალიფა ალ-კაიმსს (1075), რომელსაც მოჩვენებითი სასულიერო ძალაუფლება ჰქონდა, თავი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მეფედ და სულთნად გამოაცხადებინა. 1071 წ. ალფ-არსლანის მიერ მანასკერტთან სარტყელთა დამარცხებამ და მათი იმპერატორის რომანოზ დიოკლესის (1068-1071) დატყვევებამ, თურქ-სელჩუკებს მცირე აზიისკენ გაიჭრათ. XIII ს. პირველ ნახევარში სელჩუკთა სახელმწიფო სიძლიერეში ჯერ კიდევ თავის არსებობას განაგრძობდა, მაგრამ 1144 წ. მონგოლთა ჯარები ცენტრალური აზიისა და ირანის დაპყრობის შემდეგ, სელჩუკთა სასულთნოს ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვრები შეიკუმშა და მათ კოსე-დადასთან გამანადგურებელი ბრძოლა მიადგინეს, რითაც ამ სახელმწიფოს ბედიც გადაწყვიტეს.

ოსმალეთის XIII ს. მიწურულისათვის სასულთნო რამდენიმე დამოუკიდებელ სამთავროდ დაიშალა და მის ნანგრევებზე წარმოიშვა ოსმალთა სახელმწიფო, რომელიც დროთა განმავლობაში შუა საუკუნეების ერთ-ერთ

მნიშვნელოვან გარდაცვლილი იმპერატორი კონსტანტინე X დუკა (1057-1067) და ბრწყინვალე წარმატებებს მიაღწია პატივების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მაგრამ დამარცხდა სელჩუკებთან. ზოგიერთი ცნობით, ბიზანტიელების 200 ათასს აღწევდა (ნ. შენგელია, სელჩუკები და საქართველო XI საუკუნე, თბ., 1968, გვ. 256); 1997 წ. გამოცემულ Norwich J.J., დასახ. გვ. 238, ეს ციფრები 60-70 ათასით არის განსაზღვრული.

ერთ უბლიერეს იმპერიად გადაიქცა. სახელწოდება – „ოსმალეთი“ მომდინარეობს ერთ-ერთი თურქული ბეილიკის (საამირო) მეთაურის ოსმანისაგან. 1258-1326 წწ. მან საფუძველი ჩაუყარა იმპერიას, რომელიც ბატონობდა თურქეთში 1299 წლიდან, სპარსულთნო 1922 წ. არ გააუქმეს. ოსმალეთის სახელმწიფოს პირველი დედაქალაქი იყო ქ. ბურსა, რომელიც ოსმანის შვილმა იმპერატორმა (1326-1362) დაიპყრო. 1326 წ. თურქ-ოსმალთა დაპყრობის გრძელდებოდა არა მარტო მცირე აზიაში, არამედ ბალკანეთშიც. სადაც 1389 წ. კოსოვოს ველზე სერბებზე გამარჯვების შემდეგ მათ დაიპყრეს ბულგარელების, სერბების, ალბანელების კუთვნილ ტერიტორიები, რომელნიც თავიანთ პროვინციებად აქციეს. დაპყრობილ მიწებზე თავიანთი ბატონობა რომ განემტკიცებინათ, ოსმალები სულთნები მცირე აზიიდან თურქებს ასახლებდნენ ბალკანეთში. ბევრი თურქი მომთაბარე ტოპი დაასახლეს თრაკიაში, მაკედონიაში, ფილიპოპოლის რაიონში და ა.შ. ერთდროულად სულთნის მიერ ვიდან იშორებდა მცირე აზიაში დასახლებულ იმ მომთაბარე ჯარებს, რომლებიც თავიანთი აჯანყებებით სულთნის ხელისუფლებას ამ ნაწილში ბევრ უსიამოვნებას აყენებდნენ.

**ოსმალეთი
დაამარჯვანდა
ბალკანეთში**

როგორც აღვნიშნეთ, ოსმალებმა იმპერიის
თი ექსპანსია განახორციელეს ბალკანეთშიც. აქ მათ სამხედრო წარმატება
ხელს უწყობდნენ თვით ბალკანელი ფეოდალები.

რომლებიც იმის მაგიერად, რომ საერთო მტრის წინაშე
მდეგ გაერთიანებულყვნენ, თავიანთი ვიწრო ინტერესებისათვის
ერთმანეთთან შუღლს აღვივებდნენ. ამ ბრძოლაში ისინი ერთმანეთის
წინააღმდეგ თურქებსაც კი იყენებდნენ.

სერბეთისა და ბულგარეთის დაპყრობის შემდეგ, ოსმალებმა
მჭიდროდ მოადგნენ უნგრეთის საზღვრებს. უნგრეთის მეფემ სიგისმუნდმა
ოსმალების წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობაც კი დაიწყო. 1396 წ. 25
სექტემბერს მდ. ღუნაზე ქ. ნიკოპოლისთან (ბულგარეთი) გაიმართა შეუპოვარი ბრძოლა, სადაც უნგრელებს
არებოდნენ ფრანგი, გერმანელი, ინგლისელი და ჩეხი რაინდები. ოსმალებმა
საერთო ოდენობა 60-დან 100 ათასამდე შერყეობდა. მათ

დაიპყრეს დარჩათ ოსმალებს, რომელთა რიცხვი ევროპელებზე
მცირე იყო. ამ გამარჯვების მოპოვების შედეგად, ოსმალებმა
სულთანმა ბაიაზიდ I-მა „ილდირიმი“ („ელვისებურმა“) ბალკანეთში
ახალი ლაშქრობა მოაწყო. 1370 წლიდან ბიზანტიის იმპერატორი
ოსმალეთის სულთნის ვასალი გახდა. 1400 წ. ბაიაზიდ I-მა (1389-1402)
კონსტანტინოპოლის გარეუბნები ალყაში მოაქცია და მალე
დაიღებდა კიდეც მას, რომ მცირე აზიაში თემურლენგის
შეჭედა არ დაწყებულიყო.

ამ პიკეტა ბიზანტიის დაცემა 50 წლით გადასწია (1453)¹. ოსმალებმა
დასავლეთით შემდგომი შეტევისათვის პლაცდარში მიიღეს.
მისი დაკავშირებით, ჯერ კიდევ დამოუკიდებელ დუნაისპირა
სლავებსა და დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების დამონების სა-
ფუძვალს შეუთრად გაიზარდა. სულთანი არ მალავდა თავის გან-
თავის დაეპყრო პოლონეთი, ავსტრია, უნგრეთი, იტალია და და-
სავლეთის სხვა ქვეყანა. რაც მთავარია, კონსტანტინოპოლმა, რო-
მელიც ყოფილა მართლმადიდებლისათვის სულიერმა და კულტურულ-
მეტყველმა, თავისი არსებობა შეწყვიტა. კონსტანტინოპოლის აღე-
მართა 29 წლის შემდეგ ოსმალებმა სერბეთი თავიანთ ერთ-ერთ
პროვინციად გადააქციეს.

**ოსმალეთი
დაამარჯვანდა
ბალკანეთში**

XV ს. მეორე ნახევარში განხორციელე-
ბული ლაშქრობების შედეგად ოსმალებმა
დაიპყრეს თითქმის მთელი ბალკანეთის
ნახევარკუნძული, 1461 წ. – ტრაპიზო-
ნის ტერიტორია, 1475 წ. – აღმოსავლეთით არსებული
თურქული სახელმწიფოს აყ-ყოინლუს – ტერიტორიები და
მისი სახანო. ყირიმის ხანი ოსმალეთის სულთნის ვასალი გახ-
და. მის შემდეგ ოსმალეთი შავი ზღვის ბატონ-პატრონად იქცა.
ამ ზღვაზე გადიოდა საერთაშორისო სავაჭრო გზა, რომელ-
იც კონსტანტინოპოლის ხმელთაშუა ზღვის სავაჭრო გზაზე ნაკლები
რისკი არ ჰქონდა. ოსმალეთის ბატონობამ შავ ზღვაზე დი-

¹ კონსტანტინოპოლს, რომელიც დააარსა კონსტანტინე დიდმა (324-337)
[1] 11 მაისს, ოსმალებმა ბოლო მოუღეს 1453 წ. 29 მაისს (Smith J. H.
conquer the Great L., 1971).

დი ზარალი მიაყენა ევროპული ქვეყნების ვაჭრობას ამ გზით. ოსმალების დაპყრობებმა ბალკანეთში, მცირე აზიასა და შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროებზე, ოსმალეთი გადააქციეს დიდ და მსხვილ იმპერიად, რომელიც არა მარტო ცალკეულ ქვეყნებს, არამედ ევროპისა და აზიის ქვეყნების კოალიციებსაც შიშის ზარს სცემდა.

ოსმალეთის
საპროტოკოლო
მდგომარეობა XV
საუკუნეში

სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების შემდეგ, ოსმალეთი თანდათან გაფართოვდა წრე იმ ქვეყნების, რომელთანაც ოსმალეთი იყო დაკავშირებული. ეს ქვეყნები იყო ბალკანეთი, უნგრეთი, ავსტრია, ვენეცია, გენუა, ნეაპოლი (ევროპაში); კავკასიონი, ეგვიპტე და სხვ (აღმოსავლეთში). ამათგან ყველაზე მტკიცე მოკიდებულება ოსმალეთს უნგრეთსა და ვენეციასთან ჰქონდა. უნგრეთი განიცდიდა ოსმალური რეგულარული ცხენოსანი რაზმების გამომდებელ თავდასხმებს (აქინჯი)¹. ვენეციას, რომელიც ცდილობდა შეენარჩუნებინა თავისი გაბატონებული მდგომარეობა ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნებს შორის ვაჭრობაში, ოსმალების დიპლომატიური შეშინებისაგან თავის დაცვა უხდებოდა. ბალკანეთში და ამ ნახევარკუნძულის გარშემო ზღვებში ოსმალების მიერ მოკიდებული გამარჯვებების შედეგად, ვენეცია განიცდიდა დიდ ზარალს. ოსმალეთი, რომელიც დაიწყო ვენეციასა და ოსმალეთს შორის 1461 და თითქმის 16 წელს გაგრძელდა, ოსმალეთმა გაიმარჯვა. 1479 კონსტანტინოპოლის ზავით, ვენეციამ ოსმალებს დაუთმო ეგვიპტის, სირიის და სხვა კუნძულები ეგეოსის ზღვაზე. მას შერჩა მხოლოდ კრეტა და კორფუ. ამასთანავე ვენეციის რესპუბლიკამ გააძევა კონსტანტინოპოლის სასარგებლოდ ხარკის გადახდა იკისრა. ამის საპასუხოდ, ვენეციას დაუდასტურეს ჯერ კიდევ სულთნის მეჰმედ II-მ (1451-1481) მიერ 1451 წ. მიცემული მნიშვნელოვანი პრივილეგია, რომელიც ვენეციელ ვაჭრებს, ექსტერიტორიულობასთან ერთად, ოსმალეთის ტერიტორიაზე უბაჟოდ ვაჭრობის უფლებას აძლევდა. ოსმალეთში ვენეციელი ვაჭრების გასამართლების უფლება

მხოლოდ მათ დესპანებს ჰქონდათ, მოგვიანებით, ოსმალეთის დაცვა და პრაქტიკაში, უცხოელთა ქვეშევრდომებისათვის ექსტერიტორიულობის უფლების გაცემა ევროპელების ხელში მათ მიერ ოსმალეთში დაკაბადების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალება გახდა. ვენეცია აზიის აღმოსავლეთ ნაწილში აყ-ყონღუს სახელმწიფოს მეშვენიერებით უზუნ პასანის დამარცხების შემდეგ, ოსმალეთს სერიოზუ-ლი პოლიტიკური და ეკონომიკური პოზიციები აძლევდა.

ოსმალეთის და
ავსტრიის
მდგომარეობა XVI
საუკუნეში

თავის ჩრდილოელ მეზობელთან ურთიერთობის დასამყარებლად პირველი ნაბიჯები ოსმალეთმა ჯერ კიდევ მეჰმედ II ფათიძის მმართველობის ხანაში გადადგა. 1490-იან წლებამდე პირდაპირი კავშირი ორ სახელმწიფოს შორის არ არსებობდა. კავშირი მათ შორის ყირიმის სახანოს მეშვენიერებით ხორციელდებოდა. 1495 წ. ოსმალების მიერ რუსეთში გაგზავნილი პირველი ელჩობა პოლონეთ-ლიტვის ხელისუფლებამ დაა-
წესა და მან მოსკოვამდე ვერ ჩააღწია. 1497 წ. მოსკოვის დიდმა პრეტორიუმმა ივანე III-მ კონსტანტინოპოლში გაგზავნა საპასუხო ელ-
ჩობა, რომელსაც მეთაურობდა მიხეილ პლეშჩევი, რომელსაც სულთნის წინაშე რუსეთის ვაჭრობის მოწესრიგების საკითხი უნდა
გვეჩვენა. ვაჭრობა აზოვისა და კაფას (დღევანდელი თეოდოსია) მეშ-
ვენიერებით უნდა განხორციელებულიყო. საქმე ის იყო, რომ ამ ქალა-
ქის ადგილობრივი ოსმალური ხელისუფლების წარმომადგენლები
ვაჭრებს სხვადასხვა შეფერხებას უქმნიდნენ¹.

რომელიც წლის შემდეგ სტამბოლში მეორე ელჩი გაგზავნეს. სულ-
თნი მას შეპირდა, რომ რუსეთთან მეგობრულ ურთიერთობას და-
სამყრებდა და რუსი ვაჭრების კომერციული საქმიანობისათვის
ოსმალურ პირობებს შექმნიდა. მაშინ რაიმე ტერიტორიულ პრე-
ტენზიებს ორივე სახელმწიფო ერთმანეთს არ უყენებდა. მაგრამ
XVI ს. დასაწყისიდან (1514) სულთანმა სელიმ პირველმა (1512-

¹ Мейер М. Россия и Турция в XVI в. - „История стран Азии и Европы в средние века“, ч. 2, М., 1987, гл. 217.

¹ „აქინჯი“ თურქულად თავდასხმას ნიშნავს. „აქინჯი“ - ვინც თავს ესხმას.

1520) იაგუზმა (მრისხანემ) გაჭრობასთან დაკავშირებულ საკითხთან ერთად პოლიტიკური საკითხებიც წამოაყენა. სულთანმა მას ვის დიდი მთავრისაგან მოითხოვდა, რომ მას დაებრუნებინა მისათვის მოსკოვში მყოფი ყაზანის დამხობილი ხანი აბდულაჰი. ეს მოწოდება სულთნის სურვილს ჩარეულიყო ყაზანის საზღვრების საკითხში. ამ დროიდან იწყება მოსკოვის ელჩების სისტემის რეგულარული აზოვიდან გამოსული ყირიმელი თათრებისა და მუსლიმების რუსეთის სასაზღვრო ტერიტორიებზე თავდასხმების პრაქტიკა.

ორივე სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა მნიშვნელოვნად იცვლება მას შემდეგ, რაც ივანე IV მმართველობის ხანაში რუსეთს დაიპყრო ყაზანის (1552) და ასტრახანის (1556) სახანოები, ხოლო ყაზარდო რუსეთის შემადგენლობაში შევიდა (1557). 1569 წელს ივანე IV-მ დაიწყო ცადეს ხელი ეგდოთ ასტრახანი. ოსმალეთის სულთანს სურდა დაეჭროთ ვოლგის შესართავი და ჩრდილოეთ კავკასიის დამკვიდრებულიყო. რათაც იგი სეფიანთა ირანზე ჩრდილოეთი მხრიდან თავდასხმის საშუალებას მიიღებდა.

ოსმალეთისა და ყირიმელი თათრების შეერთებული ნა-ათასი ლაშქარი შეეცადა მდ. დონიდან გადასულიყო ვოლგის ნაპირს და ასტრახანისათვის მიეღწია. ოსმალებმა გადაწყვიტეს დონის ვოლგას შორის გაეთხარათ არხი. ამ მიზნით, გაღერების სამუშაოებით მათ გაგზავნეს ზარბაზნები, 5 ათასი თანხარი და 3 ათასი მიწისმთხრელი. ოსმალები იოლ გაძარჯვებას მოელოდნენ. მაგრამ ანგარიშში მოტყუდნენ. არხი ვერ გაიყვანეს. ხოლო სააღდგომო ზარბაზნები ასტრახანთან ვერ ჩაიტანეს. ვოლგისპირეთისა და ჩრდილოეთ კავკასიის მოსახლეობა დახმარების ნაცვლად ოსმალებს მტრულად შეხვდა. ამ გარემოებამ ხელი შეუწყო რუსებს ასტრახანის შეტევაში. ამ დროს რუსეთი ჩაბმული იყო ლივონიის ორდენის წინააღმდეგ ომში (1558-1583) და ივანე IV-მ გადაწყვიტა სამხრეთ-აზიური კონფლიქტის კერა არ გაეჩინა. ამიტომ მან სულთანთან სალაპარაკებლად ელჩობა გაგზავნა. ამის შემდეგ თითქმის 100 წლის განმავლობაში ორივე ქვეყანას შორის მსხვილ შეტაკებას ადგილი აღარ პქონია.

მეორე მხარე

საფრანგეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XII-XV საუკუნეებში

ლუი IX-ის
დიპლომატია და
საერთაშორისო
ურთიერთობები

ჯერ საკუთარ დომენში და მერე მთელ საფრანგეთში თავისი ხელისუფლების განმტკიცების პროცესის ერთ-ერთ ნაწილად მუშაობდა წარმოადგენს ის გზა, რომელიც საფრანგეთის დინასტიამ გაიარა ევროპაში პლანტაგენეტების დინასტიის ძალაუფლების დასასუსტებლად. საფრანგეთში ძლიერა მმართველის დამპყრობლად აღიარებულია ფილიპე II ოგისტი (1180-1228), რომელმაც ჯონ უმცირესს მისი ფრანგული სამფლობელოების დიდი ნაწილი წაართვა და საფრანგეთის გვირგვინს დაუბრუნა. ამის წყალობით, მისი შვილიშვილის ლუი IX-ის (1226-1270) მმართველობის ხანაში საფრანგეთი ერთ-ერთ ყველაზე ძლიერ და გავლენიან სახელმწიფოდ გადაიქცა. რამდენადაც ჯეაროს-ლანკაშირის დროს ლუი IX მებრძოლი ხელისკვეთების, მომხრეების და წინააღმდეგობის იყო, იმდენად მშვიდობისმოყვარე და მშვიდ ევროპულ საქმეებში. მეზობელ სახელმწიფოებთან სადა-დასადა ურთიერთობებში იგი იარაღის ძალით კი არა, არამედ დიპლომატიური საკითხებს იგი იარაღის ძალით კი არა, არამედ დიპლომატიური საშუალებებით და ურთიერთდათმობებით აგებებდა (მაგალითად კასტილიისა და არაგონის სამეფოებთან), ასევე დათმობების საშუალებით საფრანგეთში მისი წინაპრების დროს დაკარგული სამფლობელოების ინგლისის სამეფო გვირგვინისათვის დაბრუნებას მოახერხებდა. საფრანგეთის აღზევებაში ლუი IX-ს ხელს შეუწყობდა ის ხელსაყრელი პოლიტიკური ვითარებაც, რომელიც შე-

იქცა ცნობილია „ლუი წმინდანის“ სახელითაც. მის მიზნულად მე-7 წარუ-
მართა, ჯეაროსის დინასტიის (1248-1250) ორგანიზაციით, რომლის
მხარესაც ტყვედ ჩაეპარდა (ოთხი წელი იყო ტყვეობაში), მან ოთხი წელი და-
ბრუნდა. სადაც უცდიდა ჯეაროსთან ახალი რაზმის მოსვლას, მაგრამ
მისი ცნობა დღეს - დედოფალ ბლანკა კასტილიელის გარდაცვალების შე-
დეგად და დაბრუნდა საფრანგეთში, სადაც მთელი დონისძიებები სახელმწიფოს
საზღვრების გაძლიერებისათვის. იგი წარმატებით ხელს უწყობდა საფრან-
გეთის ერთიან სახელმწიფოდ გაერთიანებას.

იქმნა ევროპაში საღმრთო რომის იმპერიასა და პაპებს ბრძოლის შედეგად და აგრეთვე ინგლისში მიმდინარე პაპ-არეულობის გამო.

ალანო კარპინი
და რუბრიკის
მინიანი

ლუი IX¹ მეფობის პერიოდში საფრანგეთი ცდილობდა დიპლომატიური ურთი-
ობების დამყარებას ბულგარეთთან.

გოლთა ყაენებთან. მაშინ საფრანგეთის სამეფოში ზმები ვრცელ-
ბოდა იმის შესახებ, თითქოს მონგოლ მბრძანებლებს ქრისტიან-
ობა მიუღება სურდათ. როგორც ჩანს, ეს შეფუძნა დაიჯერა და კრ-
თაზე ახლად არსებულ ყაენ მუნქესთან 1253 წ. მისიონერ-
რუკვისი გაგზავნა. ამ მისიას არა ოფიციალური, არამედ კრ-
ხასიათი მიეცა. რუბრიკის თავე ორდენის მეთაურად უნდა
რედგინა. ამის გამოცდილება ევროპაში უკვე პქონდათ. მაგალი-
რამდენიმე წლით ადრე პაპმა ინოკენტი IV-მ მონგოლებთან მი-
სი მისიით ბერი პლანო კარპინი გაგზავნა. უნდა ითქვას, რ-
ორივე ბერმა ამ დიპლომატიურ მოგზაურობათა შესახებ შეტ-
ინტერესო ადწერა დატოვა².

პლანო კარპინი იმოგზაურა, სამხრეთ რუსეთის გავლით.
თო ყაენთან, ხოლო შემდეგ მიაღწია მთავარი ყაენის რეზიდენ-
კარპინის მოგზაურობის დროს კიევის რუსეთი ახალი დაპყრობ-
იყო და ამ დაპყრობის შედეგი თვალნათლივ ჩანდა. როდესაც პ-
ნო კარპინის მისია მდ. ვოლგის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე
თო ყაენის კუთვნილ საძოვრებს მიუახლოვდა, ყაენთან აუდიტ-
წინ მცველებმა იგი აიძულეს ორ „გამწმენდავ“ კაცონს მით-
გაეცლო. ბათოს კარავში შესვლის წინ მუხლებზე დააჩოქეს ო-
რიგეს, რომ კარავში შესვლის დროს არავითარ შემთხვევაში
შეზებოდა კარავის ზღურბლს. კარავში შესვლის შემდეგ პ-
წევრები ისევ მუხლებზე უნდა დამდგარიყვნენ. აი, ასეთ პო-
სი-
ბაში

¹ იხ. Путешествие в восточные страны Плато Карпини и Рубрика
M. 1957.

² Norwich J.J., დასახ. ნაშრ., გვ. 312.

ბაშიოქა პლანო კარპინი თავისი სიტყვა, პაპის ეპისტოლე გა-
და თარგმანი მოითხოვა წერილის სათარგმნელად.

როდესაც ეპისტოლე თარგმნეს, კარპინი ბათო ყაენს წარუდგი-
მე იქმნა წერილი დაკვირვებით წაიკითხა, მაგრამ არავითარი გა-
მგებლობა არ მიუღია. ბათომ კარპინი და მისი თანამგზავრები
საფრანგეთთან გაუშვა. ვის სახელზეც იყო შედგენილი ინოკენტი
წის ეპისტოლე. რამდენიმე კვირის სწრაფი სვლის შემდეგ კარპი-
ნი მიაღწია ყაენ გუიუკის რეზიდენციას. კარპინი მონგოლთა ყა-
ენს მთავარ ბანაკში მაშინ მისულა, როდესაც აქ კურულთაზე გუ-
იუკს ყაენად არჩევის ცერემონიალი მიმდინარეობდა. კარპინი არა
მოტო ამ დიდებული ცერემონიალის შესახებ მოგვითხრობს, არა-
ნამ უცხო სტუმრების შესახებაც, რომლებიც ამ ცერემონიალში
მონაწილეობდნენ.

პლანო კარპინის ცნობით, აქ დამსწრე 4000-მა ელჩმა ყაენს
საპატიო ძვირფასი საჩუქარი მიართვა. სტუმრებს შორის საქარ-
თის ორი წარმომადგენელიც იმყოფებოდა. პაპის ელჩები ყაენ-
თან მასწინვე არ დაუშვიათ. ბოლოს, როგორც იქნა ყაენმა იგი მით-
მოაგვრამ კარპინის შუამავლის მეშვეობით ესაუბრა. რადგანაც
საფრანგულ-თათრებთან წესი იყო, რომ უცხოელს საკუთარი ბავთი
მხოლოდ დალაპარაკებოდნენ, როგორი სახელგანთქმულიც არ უნდა
ყოფილიყო იგი. რამდენიმე მიღების შემდეგ პლანო კარპინი ყაენის
საფრანგეთის პაპის სახელზე გაგზავნილი წერილით იტალიაში დაბ-
რდა. პლანო კარპინი მონგოლეთში ამ დროს იმოგზაურა, რო-
დესაც ევროპის ქვეყნები მონგოლთა ახალ თავდასხმას ელოდებოდ-
ნენ. ამიტომაც კარპინის მიერ შეგროვებულ ინფორმაციას სახელ-
მწიფოს ორგანიზაციისა და მათ მიერ რომის წარმოების წესის შე-
სახებ მათთვის მეტად დიდი მნიშვნელობა პქონდა. კერძოდ, მონ-
გოლთა ლაშქრობის შემთხვევაში ევროპული ქვეყნების მიერ თავ-
დაცვის ორგანიზებისათვის.

რუბრიკისსაც თითქმის იგივე ცერემონიალის გავლა მოუხდა,
ხოლოდ ბათოსთან მან სხვა გზით მიაღწია. ბათომ იგი დიდ ყაენ
მუნქესთან გაგზავნა. ყაენის ბანაკში იგი მონგოლთა ჩვევებს სწავ-

ლობდა და ყაენს თავისი სარწმუნოების შესახებ ეხაუბრებოდა. ენმა რუბრუკეისს ქრისტიანობის ქადაგების უფლება არ მისცა. რუბრუკეისს ლუი IX-თვის წერილი გაატანა.

მენქე მიხვდა, რომ რუბრუკეისი უბრალო ბერი-მისიონერი იყო და თავის წერილში ლუის მასთან ნამდვილი ელჩების გაგზავნას ურჩევდა, „მხოლოდ ამ შემთხვევაში გაირკვევა მშვენიერად, თუ ომი“ – დასძენდა იგი. იგივე წერილი ყაენის ბეგსაც შეიცავდა.

მართალია, რუბრუკეისის მისია უშედეგოდ დამთავრდა, მაგრამ საფრანგეთის ცდა, დაემყარებინა დიპლომატიური ურთიერთობები მონგოლეთთან ამით არ დამთავრებულა, წინგიზ ყაენის ერთ-ერთი შთამომავალმა არღუნ ყაენმა ლუი IX-ის შეილიშვილს ფილიპე ლამაზს 1288 წ. ელჩი გაუგზავნა საფრანგეთში. თავის წერილში არღუნ ყაენი საფრანგეთის მეფეს ვევიპტის მამლუქთა სასურველად წინააღმდეგ სამხედრო კავშირს სთავაზობდა, რათა იერუსალიმის ქრისტიანებისათვის დაებრუნებინათ. როგორც მონგოლთა ელჩი რაბანსაჟმა თავის მეშუარეობაში იგონებს, ფილიპე IV-მ არღუნის წინადადებას დადებითი პასუხი გასცა, მაგრამ საქმე სიტყვით დამთავრდა, არ გასცილებია.

**შუა საუკუნეების
ფრანგული
დიპლომატიის
საუბრალოები**

ფრანგულ დიპლომატიას საფუძვლიანი ფილიპე IV ლამაზის მეუობის ხანაში ეყარა. მისი მმართველობის პერიოდში აქტიური მოლაპარაკებები იმართებოდა

ისინი მიზნად ისახავდნენ ან ომის შეწყვეტას, ან მის თავიდან აცილებას, ყველაფერი ეს ფრანგული დიპლომატიის განვითარებას დახვეწას უწყობდა ხელს. სწორედ იმ დროს, როდესაც ცხოვრებაში ხელსაყრელი კავშირები და მძლავრი კოალიციები იქმნებოდა, დიპლომატიამ სულ უფრო მნიშვნელოვანი როლის შესრულება დაიწყო. თუ ადრე დიპლომატიურ მოლაპარაკებებს ზეპირი ხასიათი ჰქონდა, ფილიპე IV-ის მმართველობისას წერილობითი დიპლომატიური ურთიერთობა შემოიღეს და საელჩოების გახსნაც მოვლენად იქცა. დიპლომატიური მისიების წარმომადგენლები

კლავინდებურად მეფის კაპელანები და სულიერი მამები გახდნენ. ხელშეკრულების შედგენას ესწრებოდნენ ნოტარიუსები, რომლებიც მის შინაარსს აყალიბებდნენ ნათელი წერილობითი, ადასტურებდნენ ხელმოწერებს და ა.შ. მოლაპარაკებებში როცა წესი, ფრანგულ ენაზე მიმდინარეობდა, ხოლო ხელშეკრულებებს ლათინურ ენაზე ადგენდნენ.

ფილიპე IV-ის ინიციატივით, სიცილიისა და არაგონის სადავო საზღვრის მოსაგვარებლად, 1291 წ. ტარასკონში ევროპული საზღვრების (საფრანგეთი, პაპობა, არაგონი, ინგლისი) საერთაშორისო კონგრესი მოიწვიეს. საერთოდ, ფილიპე IV-ის მმართველობის ისტორიაში მეტად მშფოთვარე იყო, ამ მხრივ, განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს მისი ურთიერთობა პაპ ბონიფაციუს VIII-თან, რომელიც თავისი სიმდიდრით, გულზვიადობითა და სიძლიერით იყო ცნობილი. მან საკმაოდ მრავალსახოვანი კარიერა გაიწვია, ამ თანამდებობაზე იგი 1294 წელს აირჩიეს. მან ფილიპე IV-ს გამოწვევა მიიღო და განმტკიცებულ სამეფო ხელისუფლებას დასაძლევად გაჟიბრება გადაწყვიტა. პაპმა ბონიფაციუსმა მეფე ფილიპე IV-ს ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის შეწირულობის აკრედიტაცია (რომელსაც მეფე ფილიპე თავის ნება-სურვილის მიხედვით იყენებდა), პაპის დადგენილების საპასუხოდ, საფრანგეთის საზღვრებიდან ძვირფასი ლითონების გატანა აკრძალა. ამით როგორც პაპმა საფრანგეთის სამღვდულოებისაგან შემოსავალი დაკარგა, ისე მეფის მდგომარეობაში ჩაგარდნილი პაპი იძულებული გახდა თავისი წასულიყო, მაგრამ საფრანგეთის მეფესთან კონფლიქტი არ ამოიწურა და საბოლოოდ ბონიფაციუს VIII-ის სიკვდილით დამთავრდა. ახალმა პაპმა, ბორდოს ეპისკოპოსმა კლიმენტი VI (1305-1314) თავისი რეზიდენცია რომიდან საფრანგეთის საზღვრებში, ავინიონში გადაიტანა და აქედან დაწყებული ავინიონელი პაპი საფრანგეთის მეფის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ¹.

¹ ს. ი. ლოზინსკი С. Г., დასახ. ნაშრ., გვ. 110-114.

1305 წ. არა იმდენად საომარი მოქმედებებით, რამდენადაც დიპლომატიური მანევრებით. ფილიპე IV-მ ფლანდრიელს მოახვია მძიმე საზავო ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით, ხედრო ხარჯების ანაზღაურების საბაბით, ფლანდრიის რიგი ქუჩები საფრანგეთის შეუერთა. ფილიპე IV-ის მეფობის ბოლოს რანგეთი ევროპაში ყველაზე ძლიერი სახელმწიფო გახდა. ამისათვის პაპის ხელისუფლებამ ავტორიტეტი დაკარგა, რომს მართო იმპერიაში კი - თავისი გავლენა. გერმანული მთავრები ფილიპე IV-ის ჯაშაგირზე იმყოფებოდნენ, კაპეტინგების დინასტიის წარმომადგენლები მართავდნენ ნეაპოლში, ნაუარაში, ხოლო საფრანგეთის დიპლომატია ყველა საერთაშორისო მოვლენაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა.

ახალშობილი
(1337-1453) შა
შრანგული
დიპლომატია

1328 წ. საფრანგეთის სამეფო ტახტზე კაპეტინგების დინასტიის მმართველობა დასრულდა. ტახტზე კაპეტინგების ადამიანთა შტოს წარმომადგენელი ფილიპე VI ვალუა აიყვანეს.

საფრანგეთის ტახტზე პრეტენზიას სხვა მთავრებთან ერთად აცხადებდა უმთავრესად ინგლისის მეფე ედუარდ III (1327-1377) ფილიპე IV-ის შვილიშვილი, დედის შტო), მაგრამ მას უარი უთხრეს იმის მომხრეებით, რომ, სალიკური სამართლის მიხედვით, ქალი გამეფება არ შეიძლებოდა და მეფედ აირჩიეს კაპეტინგების კლანით შტოს ვალუას წარმომადგენელი ფილიპე VI. ედუარდ III გარემოებას არ შეურიგდა და თავისი ინტერესებისათვის ბრძოლა გააგრძელა. დასაწყისში ინგლის-საფრანგეთის კონფლიქტი უფრო დიპლომატიური ელფერი დაკრავდა, მაგრამ შემდეგ კი ფილიპე VI-მ ევროპის თითქმის ყველა ქვეყნის წარმომადგენლებს მიმართა და სხვა ქვეყანა) ჩაითრიეს. მათგან ფილიპე VI-ის მოკავშირე იყვნენ: შოტლანდიის მეფე და ფლანდრიის გრაფი. შოტლანდიისათვის დახმარება, როგორც ინგლისის საწინააღმდეგო აქცია, საფრანგეთმა ტრადიციულად გადააქცია, ფლანდრიის ქალაქებმა, რომლებიც უმადოფილონი იყვნენ თავიანთი გრაფის გადაწყვეტილებების კეთილგანწყობილი ნეიტრალიტეტი გამოაცხადეს ედუარდ III-ისადმი.

ინტრიგანტის სასარგებლოდ. მოგვიანებით, ეს ნეიტრალიტეტი ედუარდ III-თან კავშირად იქცა. 1338 წელს საომარი მოქმედება დაიწყო ედუარდ III-ემ თავი საფრანგეთის მეფედ გამოაცხადა. საფრანგეთის საომარი მოქმედებების, დაზავების, სამშვიდობო ხელშეკრულებების, სხვადასხვა დიპლომატიური კომპინაციების გამოყენებით ეს ომი 1453 წ. საფრანგეთიდან ინგლისელთა გაძევებით დასრულდა. სადაც მათ მხოლოდ კალეს ნავსადგურიღა შეინახათ. საფრანგეთმა ამ ომში მრავალი განსაცდელი, სიღატაკე და ზღუდა გადაიტანა, სამაგიეროდ იგი ამ ომიდან უფრო ერთიანი და ძლიერი გამოვიდა.

ლუი XI-ის
(1461-1483) საფრანგეთის
მმართველობა და
დიპლომატია

საფრანგეთის ამ მეფეს ხშირად თანამედროვე დიპლომატიური ხელოვნების ფუძემდებლად მიიჩნევენ. მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ლუი XI-ს არ უყვარდა

დიპლომატია მისი გამორჩეული იარაღი იყო, მას მრავალრიცხოვანი მტრები ჰყავდა და მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში იგი შეტევის გარეშად, მიიწვევდა, რომ „ხერხი სჯობია ღონეს“, მას აგრეთვე ახასიათებდა ინტრიგებისაყენ მიდრეკილება. ლუი XI-ის ტაქტიკისათვის მტრების ერთმანეთთან წახშუბებას, მათთვის ათასი დაბრკოლების შექმნას, მოულოდნელად მათ შორის შემრიგებლის როლში გამოსვლას და ასეთი გზით, მათ შორის შერიგების მიღწეას ითვალისწინებდა. მილანოელი ელჩი მალეტა ლუი XI-ზე ამბობდა: „ისეთი შთაბეჭდილება მექმნება, თითქოს მეფე ყოველთვის ტახტში ცხოვრობდა და იზრდებოდაო“. ლუი XI იტალიურ დიპლომატიას კარგად იცნობდა. იგი წლების განმავლობაში საიდუმლო მოლაპარაკებას აწარმოებდა ვენეციასთან, ფლორენციასთან და მილანოს პერცოტთან ფრანკესკო სფორცასთან. ამ უკანასკნელს მასზე განსაკუთრებით დიდი გავლენა მოახდინა. ეს ის ფრანკესკო სფორცაა, რომელსაც ლუი XI დიპლომატიის დიდოსტატად და მის მასწავლებლად მიიჩნევდა. ლუი XI-მ მისგან გადაიღო იტალიური დიპლომატიის მეთოდები და ქვეყნები: შოტლანდია, ვითარებისადმი შემგუებლობა, ინტრიგა, ვერაგობა, მოტყუებისადმი მიდრე-

კილებს. ლუი XI მარჯვე მაცდუნებელი იყო. იგი არაფერს არ
ლობდა, რათა იმ ადამიანთა კეთილი განწყობა მოეპოვებინა, რომლებიც
მას სჭირდებოდნენ. ბუნებით ძუნწი ლუი XI პოლიტიკურ
აუცილებლობის შემთხვევაში გულუხვი ხდებოდა, არ ურთობდა
საწყობებისა და ფულის გაცემას. მას სწამდა, რომ ნებისმიერი
ადამიანის მოსყიდვა შეიძლებოდა.

როგორც მეფე, იგი ყველა სახელმწიფო საქმის კერძს
და ეგვლაფერში ჩაწვდომას ცდილობდა. მას ესმოდა, რომ სა-
ტიკაში უმნიშვნელო არაფერია. იგი დიდ დროს ხარჯავდა მის
საინტერესო ადამიანების შესახებ ინფორმაციის შესაძენად.
ისტორიოგრაფის კომინის სიტყვებით, ლუი XI ინგლისის კათო-
ლიკის, პორტუგალიის, ბურგუნდიის, ბრეტანის ყველა გავლენიან
როვნებას იცნობდა ისევე კარგად, როგორც თავის ქვეშევრდ-
თაგანს.

თავის მრჩეველებს იგი სწერდა: „როდესაც საქმეება კარ-
გიდის, ამის შესახებ მხოლოდ უნდა მაცნობოთ, მაგრამ როდესაც
საქმე ცუდად მიდის, მაშინ მე საქმის სრულ კერძში უნდა ყოფი-
ლიყავით და გავაგრძელოთ“. ულჩებისადმი მიცემულ ერთ-ერთ დირექტურაში
იგი ამბობდა: „მოქმედეთ ისე, როგორც თქვენ ჩათვლით სწორად
არის“. სინამდვილეში კი იგი ყოველ მათ ნაბიჯს ზედმეტად
დაკვირვებულად აკვირვებდა.

ლუი XI დიდ კრებებზე მოლაპარაკებების წარმოების კარ-
გიესი წინააღმდეგე იყო. „ბატონებო, თქვენ სულულები ბრძო-
ლით, – სწერდა იგი თავის ელჩებს, – თუ მიგაჩნიათ, რომ მო-
სახერხებელია დიდ კრებებზე უნდა გადაწყვიტოთ. იქ, სადაც
ხალხია, თავი ყოველთვის ქედმაღლურად უჭირავთ და ბევრს
უღიარებენ, ამასთან ხალხის ასეთი თავმოყრის წინაშე სირცხ-
ვიანებოდა იმის აღიარება, რომ რაღაცა ესაჭიროება“¹. ლუი XI
ვის ელჩებს განსაკუთრებით იმას ურჩევდა, რომ თავისი მტრ-
მსახურები მოესყიდათ. ლუი XI-ის მთავარი აპოლოგეტი და
მისი დიპლომატი კომინი ამბობდა: „ელჩები არასოდეს არ გა-
მართდებიან“.

¹ История дипломатии, т. I, кн. 152.

მისი მოვალეობის ჩარჩოებიდან და ბოროტად არ იყენებენ თა-
ვის მოვალეობას, როდესაც ჯაშუშობასა და სინდისით ვაჭრობას
წარმოადგენს“ ლუი XI-ის აზრით, მისი ელჩების დიპლომატიური მა-
ნერები მტრების მოტყუებისაკენ უნდა ყოფილიყო მიმართული.
„მოტყუება იმას, რასაც სხვები გეუბნებიან, დაიჯერე ის, რა-
ს ეუბნებიან ნახავ. თუ ისინი გატყუებენ, კეთილი, თქვენ უფრო
კეთილი უთხარი“. ამ ცნებებში გამოიხატებოდა ლუი XI-ის
დიპლომატიის ძირითადი არსი.

ლუი XI-ის მმართველობის პირველ წლებში მის წინააღმდეგ
მთავარი მმართველის პერცოვ შარლ გულადის მეთაურობით
გაბოცებრივი კეთილდღეობის ლიგა შეიქმნა. ლუი XI-ის აბსო-
ლუტისმისაკენ მიმართული ტენდენციები მსხვილ ფეოდალებს
და არ აძლევდათ. შარლ გულადი ცინიკურად ამბობდა: „მე ისე
არ ვაპყრობი, რომ გამეცოცხლებდი იქ მყოფი ეპისკოპოსი მეფე
სადაც ციხეა“.

ლუი XI თავისი საშინაო პოლიტიკით ქვეყნის ცენტრალიზაცი-
ის იბრძოდა. ოპოზიციაში მდგომი ფეოდალები კი დაქუცმა-
ნიდობისაკენ მიიღებოდნენ. ლიგის წინააღმდეგ ბრძოლაში ლუი
XI ყველაზე დიდი დახმარება იტალიელმა ფრანჩესკო სფორცამ
უწოდებდა. ამ დახმარებისათვის ლუი XI-მ მას გენუა დაუთმო. ფრან-
სკო სფორცა ურჩევდა საფრანგეთის მეფეს განეცალკევებინა თა-
ვის მტრები, დაეკმაყოფილებინა თითოეულის მოთხოვნები, ხოლო
მთავარი ცალკ-ცალკე ისე გაენადგურებინა, რომ გაერთიანების სა-
შუაშა არ მიეცა. დიპლომატიური ნიჭისა და მოხერხების მეშვე-
ობით ლუი XI-მ თავისი მოწინააღმდეგეები ერთმანეთთან წააჩხუბა,
ამით ერთმანეთისაგან, სათითაოდ მოატყუა და გაანადგურა.

მოსყიდვის, ჯაშუშობისა და ინტრიგის გაუთავებელი ქსელის
შექმნის მიზნით გამოყენებით, ეს „მსოფლიო ობობა“ თავის სხვა
მხრივაც აშკარადაა. მაგალითად, მოსყიდვის საშუალებით (ყო-
რისთვისაც მისი რენტის გადახდა) შარლ გულადს მისი მოკავშირე ინ-
გლის მეფე ედუარდ IV, ინგლისის გაუღებელი მინისტრები და
მისი თანამდებობის პირები ჩამოაშორა. როდესაც ლუი XI-ს მას-

თან დაახლოებული პირები უსაყვედურებდნენ მტრების მოსახლად გაღებული დიდი ხარჯებს გამო, მან უპასუხა: „ინგლისში რომ საფრანგეთს უფრო მეტად დაუჯდებოდაო¹. აღსანიშნავია, რომ ამ მოსყიდულთა (პენსიონერთა) ქვითრები ლუი XI-ის სახლის საანგარიშო პალატაში ჰქონდა შენახული. აქ მხოლოდ ერთ პიროვნებას ქვითარი არ იყო. ეს გახლდათ ინგლისის მეფის მერკური პასტინგსი, რომელიც ბურგუნდიის პერცოვს 1 მლნ კუთხით ჰყავდა მოსყიდული, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ლუი XI-მ მას 1 მლნ ეკიუ დაუნიშნა, იგი ლუი XI-ის მომხრე და პენსიონირი გახდა. პასტინგსი მოსყიდვას დათანხმდა იმ პირობით, რომ ბურგუნდიის არ გამოართმევდნენ. ლუი XI ფოველსწილურად შევიდა კველა 8 კანტონს უზღოდა ფულად ჯამაგირს (ე.წ. სამუდამო კანტონი), იმის სანაცვლოდ, რომ საფრანგეთს ამ ქვეყანაში ჯარის შეკრების უფლება ჰქონოდა. ინგლისის მხარდაჭერას ბურგუნდიის შეზღუდვის შემდეგ ლუი XI-მ შევიცარიელები აამხედრა ბურგუნდიის პერცოვ შარლ გულადის წინააღმდეგ და თავისი შთაბრძნო მეთოქის დაღუპვისა და ბურგუნდიის ძლიერების დამხობას დააწესა. ამრიგად, ინტრიგის, მოსყიდვის და აშკარა ბრძოლის გზით ლუი XI-მ ხელთ იგდო ე.წ. ბურგუნდიის შემეკვიდრება. როგორც განაწილებაშიც მთელი ევროპა იყო ჩაბმული. თავისი მმართველობის პირველ წლებში ლუი XI დიდ ყურადღებას აქცევდა სათანადო დიპლომატიური კადრების მომზადების საქმეს. კვალიფიციურები დიპლომატების (70) გარდა მას ჰყავდა უამრავი საიდუმლო ემისარი, რომლებიც ოქროს მეშვეობით ლეზულობდნენ ინფორმაციის ყველგან, სადაც კი მისი მიღება შეიძლებოდა. მის დროს საფრანგეთისათვის საინტერესო უცხო ქვეყნებში (ინგლისი, ბურგუნდი, ელჩების ხანგრძლივი დროით ყოფნას განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა. საფრანგეთს შემდგომ სხვა ქვეყნებმაც მიჰმაძეს. ლუი XI-მ დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარება სახელმწიფო მოქმედებით გადააქცია და თავის მეთოქე ძლიერ ვასალებს ამისი უფლება

და წაართვა. მას ძალიან ეშინოდა უცხო ქვეყნებს ელჩებისა და დიპლომატებისა, რომლებშიც უცხოელთა ჯამუშუბსა და ინტრიგებს ხედავდა. მის დროს მეგობარ სახელმწიფოთა ელჩების დიდი ხნით არ აჩერებდნენ და ცდილობდნენ ისინი მალე-მალე დაეცვათ. როგორც წესი, ელჩებს კარგად ლეზულობდნენ და მათი პატივითაც ეპყრობოდნენ. ამავე დროს, მათ თანმხლებულებს უკუხეზდნენ ხოლმე ჭკვიან და მეფისათვის სანდო პირებს, რომელთა თვალი უნდა ედევნებინათ იმისათვის, თუ ვინ მიდიოდა უცხოეთში მოსახლეობიდან უცხო ქვეყნის დიპლომატებთან. მათ უნდა შეეშალათ უცხოელი დიპლომატებისათვის რაიმე ცნობიერებაში, ფრანგული საგარეო უწყება დაინტერესებული იყო, რომ რაც შეიძლება მალე დაბრუნებულიყო უცხოელი დიპლომატისათვის სამშობლოში, რადგანაც ფრანგი დიპლომატების მალე მალე სამიში იყო სახლში მტრის ვოლა. „ერთ ელჩში, რომელიც მტრები გვიგზავნიან, მე მათ ორს გავუგზავნიდიო“, — ლუი XI-ის ქრონიკტი და პირველი დიპლომატი კომინი. ამრიგად, ფრანგები უნდა ცდილიყვნენ, რომ უცხოელთა დიპლომატებს მალე მობრუნებოდათ საფრანგეთში ყოფნა და რაც შეიძლება მალე დაბრუნებულიყვნენ სამშობლოში. უცხოელს ისე უნდა მოეზრებოდა საფრანგეთში ყოფნა, რომ მომავალში მას ეთხოვოდა დაბრუნება. იგივე კომინი ურჩევდა თავის მეფეს ერთ ქვეყანაში რამდენიმე ელჩი გაეგზავნა, რათა მათ თვალყურს უდევდნენ ერთმანეთის საქმიანობისათვის.

¹ История дипломатии, т. I, гл. 154.

მეცამეტე თავი

XII-XV საუკუნეების იტალიის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია

იტალიური
აღმოსავლეთური
სამხრეთური
ჩამოყალიბების
საშინაო და
საგარეო
წინაპირობები

XIII საუკუნიდან დაწყებული ჩრდილოეთისა და, ნაწილობრივ, შუა იტალია ქალაქებმა დაიმორჩილეს თავიანთი მთავრე ტერიტორიები და ქალაქსა და მწიფობად იქცნენ. მიუხედავად იტალიის დიდი დაქუცმაცებულობისა, ევროპის

ეკონომიკურ ცხოვრებაში მისი ქალაქები უდიდეს როლს ასრულებდნენ. აღმოსავლეთიდან საშუაშელო ვაჭრობაში მათ თავიანთი წვლილი შეჰქონდათ. ვაჭრობის, ადგილობრივი მანუფაქტურის ნაწარმის გატანა, როგორც ევროპის ქვეყნებში, ისე აღმოსავლეთშიც აპენინის ნახევარკუნძულზე საბარგო საქმის უმნიშვნელო ცენტრების გაჩენას ხელს უწყობდა. იტალიის ისეთ ქალაქებს როგორც იყო ვენეცია, გენუა, მილანო, ფლორენცია, დასაბამი პოლიტიკური ცხოვრება ჩქეფდა¹. მართალია, იმ დროისათვის, როცა ისინი გავლენიან პოლიტიკურ ცენტრებს წარმოადგენდნენ, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ იყო იმდენად ძლიერი, რომ დამატებითი წინააღმდეგობა შესძლებოდა. იტალიის შიდა ბაზარი საკმაოდ უმნიშვნელო იყო. იტალიის საეკონომიკური და სამრეწველო ქალაქებისა და მათი ბანკირების ძირითადი ინტერესები უფრო ქვეყნის გარეთ იყო მიმართული. ამასთანავე, ახალი ბაზრების დაპყრობის სურვილი და უფრო მზარდი მეტოქეობა ხმელეთსა და ზღვაზე დაახლოებას კი არ უწყობდა ხელს, არამედ პირიქით, სულ უფრო თიშავდა მათ ურთიერთობას.

იტალიის შუაგული პაპის სახელმწიფოს ეჭირა. მართალია იტალიის გასაერთიანებლად თავითონ მას ძალები არ შესწევდა.

¹ დაწერ. იხ. Тарле Е.В. История Италии в средние века. 1906.

მისი ძალები გავლენით კი სარგებლობდა, რომ სხვის მიერ ქვეყნის გაერთიანებისათვის ხელი შეეშალა. სამხრეთ იტალია და სიცილია კარაჩენი ქვეყნებისაგან შორს იდგნენ. აქ ჯერ ნორმანების შემოსევა ჩამოყალიბდა, შემდეგ იგი პოპენმტაუფენების მმართველობაში შეცვალა, მერე – ანჟუელთა დინასტიის ბატონობამ, ბოლოს კი – არაგონისამ. ნეპოლი და სიცილია პოლიტიკურად დაეპყრობნენ არა იტალიას, არამედ ესპანიის.

შუა საუკუნეების მანძილზე იტალია რამდენიმე ურთიერთდაპირისპირებულ სახელმწიფოდ იყოფოდა, ისინი უფრო ხშირად ერთმანეთს ებრძოდნენ, ვიდრე შეთანხმებით მოქმედებდნენ. ისინი მხოლოდ მაშინ ერთიანდებოდნენ, როდესაც რომელიმე საერთო მტერი ემუქრებოდა. მიუხედავად ამისა, პოლიტიკურად დანაწევრებული იტალია ყოველთვის თანამედროვე დიპლომატიის ტექნიკურ სიმბოლო იყო მისხეული. შუღლი, მტრობა, უცხოელთა შემოსევების ეფუძნება და მათთან მოლაპარაკების აუცილებლობა დიპლომატიისა და მისი მეთოდების დახვეწა-განვითარებას ბევრად ხელს უწყობდა. მათი საელჩოები, მოლაპარაკებები, შეთანხმებები აქ უკვე უფრო ძალის აუცილებელ დამატებით ატრიბუტებად იქცნენ. იმის და ბოლოს, მათ ბაზაზე ჩამოყალიბდა წონასწორობის პოლიტიკის ისეთი სისტემა, რომელიც შემდგომ მსხვილი ევროპული პოლიტიკისათვისაც ნიმუშად იქცა. იმასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ პაპის კარის რეზიდენცია რომის კათოლიკური ევროპის საეკლესიო ცენტრი, თავისი ურიცხვი საერთაშორისო გავლენითა და ურთიერთობებით მრავალფეროვანი დიპლომატიური სისტემის გაჩენასა და გამოუმუშავებას ხელს უწყობდა.

იტალიის ქალაქები სხვადასხვა ქვეყნებთან, მათ შორის ახლო აღმოსავლეთთანაც ძველთაგანვე გაცხოველებულ ვაჭრობას ეწეოდნენ. მათ სრულიად ბუნებრივი იყო ქალაქებში ისეთი დიპლომატიური ორგანოების აღმოცენება, რომლებიც უცხოეთში იტალიელი ვაჭრების ინტერესებს დაცემდნენ. სახელგანთქმულმა იტალიის ქალაქებმა ვენეციამ, გენუამ, პიზამ, მილანომ, ფლორენციამ და სხვებმა საზღვარგარეთ მყოფი თავიანთი მოქალაქეების ინტერესე-

ბის დაცვა საკონსულო სამსახურის ორგანიზაციის გზით უზრუნველყვეს. იტალიური და, საერთოდ, ევროპული დიპლომატიის კავშირებს დიდად შეუწყვეს ხელი პაპის ინიციატივით დაწყებულ ჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა, ისევე როგორც აღმოსავლეთში - სირიისა და პალესტინის სახელმწიფოების ჩამოყალიბებამ.

ვენეციამ, გენუამ და პიზამ ევროპელ ჯვაროსნებს დიდი დახმარება გაუწიეს. სწორედ ამ ქალაქების ძალებითა და სახსრებით იქნა დაპყრობილი ლევანტის სანაპირო მისი ნავსადგურებით, რომლებიც უდიდეს როლს ასრულებდნენ აღმოსავლეთის ვაჭრობის კალში არც ჯვაროსნები რჩებოდნენ და თავიანთი ნადავლები იტალიის ქალაქებს დიდ ულუკას უწილადებდნენ. მაგალითად, სხელებს ერგოთ დიდი მოგებები ანტიოქიის სამთავროსა და ტრაპიზონის საგრაფოში, ვენეციელებს და გენუელებს კი - იერუსალიმის სამეფოში. მათ თითქმის თითო-თითო კვარტალი მიიღეს ჯვაროსნთა ქალაქებში და შექმნეს რამდენიმე იტალიური კოლონია, რომლებიც მათ განსაკუთრებულ მმართველობასა და თავიანთ მეტოქე პოლიებს ექვემდებარებოდნენ. კონსტანტინოპოლის გარეუბნებში პერა და გალატა, რომლებიც ოქროს რქაზე მდებარეობდნენ, იტალიელთა მთავარ სამოქმედო ასპარეზს წარმოადგენდნენ.

ამ დროს ქ. ბოლონია რომაულ-სამართლებრივი მცნებების კერას წარმოადგენდა. მას არა მარტო იტალიის, არამედ მთელა ევროპის იურიდიულ შუქას უწოდებდნენ¹.

მიკონტეპი და
კონსოლაკი

იტალიური კოლონიების მმართველობის
იტალიელთა წრიდან განსაკუთრებული
მოხელეები ინიშნებოდნენ. ისინი თავი

პირველად „ვიკონტების“ ტიტულებს ატარებდნენ. მათ საკუთარ ტრიბუნალები და კურიები უბოძეს. XII საუკუნის დასასრულში იერუსალიმის სამეფოს გველა ვენეციურ კოლონიას სათავეში სხვართა მეტაური ბაიულო პყავდათ. გენუის კოლონიებში ორი წესი

¹ იქვე გვ. 133, 151-152.

² იქვე გვ. 192.

ინიშნებოდა. რამდენიმე კონსულს პიზელებიც ნიშნავდნენ. მათგან გველა კონსული იერუსალიმის სამეფოს დედაქალაქში - იერუსალიმში ცხოვრობდა, ადგილობრივი მეფენი, გრაფები და მთავრები მათ კითხვლ ცდილან იტალიელთა პრივილეგიების გაუქმებას, მაგრამ მათი ჩივილი რომის პაპისადმი იმით მთავრდებოდა, რომ პაპი მისთვის მათ ეკლესიიდან განკვეთით ემუქრებოდა. ადგილობრივი სასულიერო და კონსულებს შორის უფლება-მოვალეობანი მრავალჯერადი დავის შემდეგ, ბოლოს, ხელშეკრულებებით განისაზღვრეს. ხელშეკრულებები, სისხლის სამართლის იურისდიქცია, განსაკუთრებით უმნიშვნელოვანესი საქმეებისა, ადგილობრივი ხელისუფლების ხელში რჩებოდა. იტალიელი კონსულების ხელში მათ თანამეგობრული საქმეების სამოქალაქო და განსაკუთრებით, სავაჭრო იურისდიქცია იყო თავმოყრილი. საერთოდ, იტალიის ქალაქებს აღმოსავლეთში თავიანთი საკუთარი კოლონიები ჰქონდათ. მაგალითად, კონსტანტინოპოლში ორი ფაქტორია დააარსეს. მათი კოლონიის სათავეში კონსული იდგა, რომელიც ადგილობრივ სულთანს ყოველწლიურად ათი აუდიენტის უფლებით სარგებლობდა. კონსტანტინოპოლში თავისი საკონსულოები გენუასა და პიზასაც ჰქონდათ. კონსტანტინოპოლში იტალიური კოლონიები უძველესი დროიდან არსებობდა. ვენეციური კოლონიის მეტაური, კონსტანტინოპოლში ბაიულო რესპუბლიკის მნიშვნელოვან დიპლომატიურ დავადასრულებდა. კონსტანტინოპოლში იგი ერთდროულად ვენეციის კონსულსაც და ელჩსაც წარმოადგენდა.

1453 წ. ბიზანტიაში ოსმალების გაბატონების შემდეგ ვენეციურმა კოლონიამ შეინარჩუნა თავისი თვითმმართველობა და თავისი სულთნის, მისი ადმინისტრაციული და სასამართლო ფუნქციები. იგი სულთნის კარზე, ერთდროულად, ვენეციის დიპლომატიური წარმომადგენელიც იყო.

მიკონტეპის
იტალიური
საოლქო

დასახლებულმა იტალიის ქალაქებმა თავისი განსაკუთრებული სკოლები შექმნეს დიპლომატიების მოსამზადებლად. ასეთი იყო, მაგალითად, ფლორენციის სკოლა,

რომელიც დიპლომატებს უცხოეთის სახელმწიფოებისათვისაც მოუძღვრებოდა. აღსანიშნავია, რომ პაპ ბონიფაციუს VIII-სთან 1300 წელს რომში სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსულ ელჩებს შორის 12 ფლორენტიელი, ერთდროულად, საფრანგეთს, ინგლისს, ჩეხეთს და სხვა ქვეყნებს წარმოადგენდა. ფლორენტიელთა ამგვარი უნივერსალურობის გამო პაპმა მათ ხუმრობით „მეხუთე სტიქია“ უწოდა¹. დიპლომატიის ფლორენტიელი სკოლის ბრწყინვალე წარმომადგენელი შორის მოიხსენებთან ისეთი საქვეყნოდ განთქმული პირები, როგორებიც იყვნენ დანტე, პეტრარკა, ბოკაჩო XIV საუკუნეში, მაქიაველი და გვიჩარდინი XVI საუკუნის დასაწყისში.

მთავარში XV საუკუნის შუა ხანებში საპერციოგოს სათავეს ფრანკესკო ხფორცა – თავისი დროის საუკეთესო დიპლომატი იდგა. იგი ლუი XI-ის მრჩეველი იყო იტალიური დიპლომატიის ხელოვნების საიდუმლოებებში, პაპებს შორის დიპლომატიური სისტემით ბრწყინავდნენ: გრიგოლ VII და ინოკენტი III. ვენეციელ დიპლომატთა შორის აღსანიშნავია დოჟი ენრიკო დანდოლო, რომელმაც, მარქსის სიტყვით, მოახერხა მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობა² ბრწყინვალე „სავაჭრო ოპერაციად“ ექცა³. მან ვენეციის საზღვრებს ჩაუყარა საფუძველი. ვენეცია ცნობილი იყო არა მარტო ბრწყინვალე დიპლომატებით, არამედ აგრეთვე დიპლომატიური საქმის მთელი სისტემის შექმნით, მისი ორგანიზაციით. დიპლომატიის ვენეციურ სკოლას მთელი მსოფლიოს „დიპლომატიის სახელმწიფოს“ უწოდებდნენ. ვენეციის სავაჭრო არისტოკრატიაში, მისი ოლიგარქიამ დიპლომატიურ საქმეებში შეიტანა ის იდეალები და ეჭვიანი უნდობლობის სული, ის სისტემატურობა და მიზანმიმართულობა, რომლითაც ვენეციის რესპუბლიკის მმართველობა იყო განთქმული.

ვენეციის რესპუბლიკის მმართველობა იყო განთქმული.

ვენეციელებმა იერუსალიმის მეფის ბოლდუინისაგან მიიღეს პალესტინისა და სირიის ქრისტიანულ ქალაქებში შეგუბრთხიანთი ფაქტორიები. გენუის გარდა არავის ძალუბდა გაეგუბრთხიანთი ვენეციისათვის. ხმელთაშუა ზღვის რეგიონში მას ფაქტობრივი დედაქალაქს უწოდებდნენ.

**მთავარი
დიპლომატიის
ისტორიები და
ხარხაზი**

ბიზანტიისაგან ვენეციამ არა მარტო მისი დიპლომატიის ხერხები და მეთოდები გადაიღო, არამედ ისინი ხელოვნების უფრო მაღალ ხარისხში აიყვანა, ამ რესპუბლიკის დიპლომატიამ მოხიბულის, მოსყიდვის, მლიქვნელობის, ღალატის, ვერაგობის, ჯაშუშობის ყველა ხერხი ევროპულზობამდე განავრცოდა.

ვენეციას თავისი წარმომადგენლები ბევრ ისეთ ქვეყანაში ჰყავდა, რომლებთანაც სავაჭრო და პოლიტიკური ურთიერთობები უნდა დასყარებული. ამ ოფიციალურ პირებთან ერთად ვენეციის რესპუბლიკის საიდუმლო სამსახურში საიდუმლო აგენტებისა და ექსპედიტორების უზარმაზარი შტატი ირიცხებოდა. ისევე, როგორც ბიზანტია, ვენეცია განსაკუთრებული მონდომებით სარგებლობდა ბუღალტრებისა და ქალების დახმარებით. ისინი ისეთ ადგილებში ახერხებდნენ შეღწევას, სადაც სხვებისათვის გზა დახშული იყო, ზოგიერთ შემთხვევაში ვენეციელები საიდუმლო მიზნებისათვის ექიმებსაც ემსახურებოდნენ. ექიმები ვენეციაში ნამდვილ პოლიტიკურ, დიპლომატიურ და ეკონომიკურ ანგარიშებს გზავნიდნენ იმ ქვეყნების შესახებ, სადაც ისინი მოღვაწეობდნენ. გარდა ამისა, ვენეციის საელჩოში ბევრ ქვეყანაში ჰყავდათ ე. წ. „ერთგული მეგობრები“, რაც უზრუნველყოფდა დიპლომატიურ ენაზე საიდუმლო აგენტების სპეციალურ სახეს აღნიშნავდა. საელჩოებს შეეძლოთ მოეთხოვათ მათთან ანგარიშების წარმოდგენა, მათ იყენებდნენ საიდუმლო კორესპონდენციის და სხვა დავალებების გადასაცემად. ეს აგენტები სპეციალზავაგარი ხერხებით მოქმედებდნენ. ისინი ხან გადაცმული

¹ Косминский Е.А. Дипломатия периода укреплении феодальной власти — „История дипломатии“, т. I, гл. 158.

² დაწერილებით მე-4 ჯვაროსნული ლაშქრობის შესახებ იხ. Norwich J.J. დასახ. ნაშრ., 22-ე თავი „The Fourth Crusade“, გვ. 291-306.

³ ე. დანდოლომ ჯვაროსნების ეგვიპტეში გადაყვანისათვის 84 ათასი ცხლის მარკა აიღო (Norwich J.J., დასახ. ნაშრ., გვ. 152-154).

ბერების სახეს იღებდნენ, ხან კი მოგზაური პილიგრიმებისას გიერთი მათგანი საელიწოზე იყო მიმაგრებული და მათ ინფორმაციის მისაღებად აგზავნიდნენ სხვადასხვა ქვეყანაში. არცთუ იშვიათად ასეთ „ერთგულ მეგობარს“ წარმოადგენდა რომელიმე ანდრეას ლობრივი წარჩინებული, ანდა, პირობით, სრულიად უმნიშვნელო სოციალური მდგომარეობის მქონე პირი, რომლებიც საელჩოში საკმაოდ უხე გასამრჯელოს ღებულობდნენ. საზღვრისპირა ოლქებში ვენეციას ჯაშუშების მთელი ქსელი ჰქონდა. თუკი სინთოს საჭიროდ მიაჩნდა თვითონ ჯაშუშების დაკითხვა, იგი გადაცემულ შეწყალებათ ღოერის სასახლეში და მის საგანგებო აპარტამენტებში ახვედრებდნენ ხელისუფალს.

ვენეციელები თავიანთი ვაჭრების დიპლომატიური მიზნებისათვის გამოყენების განსაკუთრებული უნარით გამოირჩეოდნენ. მაგნიტო ხშირად ვენეციის საელჩოები ინფორმაციას ღებულობდნენ, რომ გორც ჩამოსული უცხოელი ვაჭრებისაგან, ასევე უცხოელი სტატეგებისაგანაც.

ვენეციის მთავრობა ფართოდ იყენებდა საიდუმლო მკვლევარების ჩიხტემას და ამისათვის უხე გასამრჯელოსაც იხდიდა.

საქალაქო სამსახურის ორგანიზაცია და ხანდაზმულობა უკვე XIII საუკუნიდან ვენეციის სახელმწიფოში შემსახური შესანიშნავად იყო ორგანიზებული. დიპლომატიურ სამსახურში უკვე ურთილებით ხდებოდა უცხოელ წარმომადგენლებთან ურთიერთობა.

ვენეციის ქვეყნისა და საქმიანობის შესწავლა. ვენეციელი ელჩები ვალდებული იყვნენ სამშობლო ქალაქში დაბრუნების შემდეგ სახელმწიფოსათვის გადაეცათ უცხოელთა მიერ მიძღვნილი საჩუქრები. უცხო ქვეყნის სამეფო კარზე მათ გერძალეობით ბრძოლა რომ იმე თანამდებობის ან ტიტულის მისაღებად. ელჩების დანიშვნა შეიძლებოდა იმ ქვეყნებში, სადაც მათ თავიანთი საკუთარი სამფლობელოები ჰქონდათ. უცხოელებთან რესპუბლიკის სახელმწიფო საქმეებზე საუბარი მათ აკრძალული ჰქონდათ. ელჩებს არ შეეძლოთ ცოლების თან წაყვანა იმის შიშით, რომ მათ რომელიმე სახელმწიფო საიდუმლო არ გაეცათ, მაგრამ, ამავე დროს, მათ

საიდუმლო ჰქონდათ თან საკუთარი მზარეული წაყვანათ, რადგან საჩუქრებს გადაურჩებოდნენ. ელჩს უფლება არ ჰქონდა დაეკავებინა თავისი პოსტი შემცვლელის ჩამოსვლამდე. ვენეციაში ელჩის დღეს ელჩი სახელმწიფო კანცელარიაში უნდა გამოცხადებულიყო და საგანგებო რეესტრში, რომელსაც დიდი კანცლერი ხელმძღვანელობდა, უნდა შეეტანა თავისი ჩამოსვლის შესახებ. უნდა აღინიშნოს, რომ ელჩების ანაზღაურება საკმაოდ მოკრძალებული იყო და სრულიადაც არ შეესაბამებოდა იმ დანახარჯებს, რისი გაზიარებაც მათ უხდებოდათ თავიანთი თანამდებობრივი მოვალეობის შესრულებისას.

ელჩები თავიანთ მოხსენებით ბარათებში გულისტკივილით ჩივიდნენ ამის გამო, მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანის მოხსენებით ბარათში აღნიშნულია: „სრულიადაც არ არის გასაცნობი, რომ მრავალი მოქალაქე ამჯობინებს ვენეციაში დარჩენას და იქ კერძო პირობებით ცხოვრებას, სხვა ქვეყნებში ელჩად გამგზავრებას. ელჩები ხშირად დატკაცდებოდნენ და ეალებში ვარდებოდნენ, რადგან გადახდაც შემდგომ რესპუბლიკას უხდებოდა. თუმცა აქ უნდა ითქვას ისიც, რომ ვენეციის მთავრობა, ჩვეულებრივ, ყოველ დიპლომატებს სხვადასხვა შემოსავლიან თანამდებობებზე დაინიშნავდა აჯილდოვებდა.

სტერიალური ანაზღაურების მხრივ, ბაიულოს პოსტი გამოირჩეოდა წარმოადგენდა. კონსტანტინოპოლში თურქების ბატონობის დროს რესპუბლიკის ერთადერთი თე არა, ერთ-ერთი ყველაზე მდიდრეული დიპლომატიური თანამდებობა იყო. ვენეციისათვის სიძლიაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარე სამფლობელოები დიდი მნიშვნელობისა და, აგრეთვე, მისი საგარეო ურთიერთობის სირთულის გამო, კონსტანტინოპოლის ბაიულოს თანამდებობის განსაკუთრებული გამოცდილების მქონე პირებს მოითხოვდა, რომ ამ პოსტზე, ჩვეულებრივ, ინიშნებოდნენ ასაკოვანი, გამოცდილი დიპლომატები, ვისთვისაც ეს თანამდებობა მათი პოლიტიკური კარიერის გვირგვინს წარმოადგენდა.

XIII საუკუნეში საელჩოს საქმიანობის ხანგრძლივობა თვეს არ აღემატებოდა, მაგრამ დიპლომატიური კავშირების მტკიცეობასთან ერთად ეს ვადაც იზრდებოდა. XV საუკუნეში საზღვარგარეთ სამსახურის ვადა 2 წლით განისაზღვრებოდა, ხოლო XVI საუკუნეში იგი სამ წლამდე გაიზარდა.

ელჩების ელჩებს ევალებოდათ სისტემატური უფლებების მოწოდება, ავტომატურად იმ ქვეყნების საქმის კურსში, რომლებშიც ისინი იყვნენ გაგზავნილნი. ელჩები ვალდებული იყვნენ ყოველთვის გულარულად გამოეგზავნათ დეპუტები სამშობლოში, თავდასხმულად კერაში ერთხელ, ხოლო ურთიერთკავშირების გაუმჯობესებასთან ერთად, უფრო ხშირადაც. სხვადასხვა ქვეყნიდან შესასვლი ეს ცხელ-ცხელი ცნობები მთელი მსოფლიოს პოლიტიკურ მდგომარეობის წამიერ სურათს აღბეჭდავენ. ტყუილად კი არ ამბობდნენ, რომ არც ერთი ქვეყნის სამეფო კარი არ იყო ინფორმირებული ისე კარგად მსოფლიოში მიმდინარე ამბების შესახებ, როგორც ვენეციის სანიორია. ვენეციის მთელი საგარეო პოლიტიკა უმეტესწილად მისი ტკვიანი და დაკვირვებული ელჩების დეპუტატ დაყრდნობით იყვებოდა.

დეპუტები ხშირად დაშიფრული იყო. დიპლომატიური შესაბამისობები ყოველთვის წარმოადგენდნენ ვენეციელი მმართველების განსაკუთრებული ყურადღების ობიექტს, ეს მმართველები მუდამ განსაკუთრებული ეჭვით იყვნენ გასწავლულნი თავიანთი საკუთარი დიპლომატიური კორესპონდენციის საიდუმლოებათა სათანადო დაცვის მიმართ. უკვე ადრეული ხანიდან, ვენეციის ხელისუფლებამ განსაკუთრებული შიფრის წამკითხველები ჰყავდა. ჩვეულებრივად შიფრის საიდუმლოება მდგომარეობდა ლათინური ანბანის ასოვით შეცვლაში სხვა ასოებით, ანდა არაბული ციფრებით, ხანჯრით წერტილებით, ნებისმიერი მოხაზულობის ფიგურებით; ამასთან ერთად ასო ხშირად ორი და სამი ნიშანი შეესაბამებოდა. ზოგჯერ გამოიყენებოდა ისეთი ნიშნებიც, რომლებსაც არავითარი მნიშვნელობა არ გააჩნდათ, მაგრამ მათ იმისათვის ხმარობდნენ, რომ უკვე

დაეხლართათ შიფრი და მისი ამოცნობა გარეშე პირთათვის შეუძლებლობათ.

სილანოსა და ფლორენციაში შიფრების კარგად დამუშავებული სისტემები უკვე XV საუკუნეში გამოიყენებოდა. დაშიფრული დიპლომატიური კორესპონდენციები ხშირად დაინტერესებულ სამეფო ელჩებს უკმაყოფილებდას, ზოგჯერ კი მათი მხრიდან პრიტესტებსა და რეპრესიებსაც კი იწვევდა. მაგალითად, როდესაც სულთანმა სულ II-მ გაიგო, რომ ვენეციელი ბაიულო ჯეროლამო მარსეილიდან მთავრობას დაშიფრულ წერილებს უგზავნიდა, უბრძანა მას სახელმწიფო სამ დღეში დაეტოვებინა. ხანგრძლივი მოლაპარაკების მიუხედავად, ვენეციელთა კოლონია კონსტანტინოპოლში ამ საჩუქრის შემდეგ კიდევ დიდხანს რჩებოდა უშეთაუროდ.

ელჩების
მოქმედების
ბარათები

ვენეციელი ელჩების დეპუტები შემაჯამებელი ანგარიშებითაც ივსებოდა. ამ ანგარიშებს ე.წ. relazioni-ს (რელაციები) უწოდებდნენ. უბედურესი ჩვეულების თაობაზე ელჩი დაბრუნებიდან 15 დღის განმავლობაში ვალდებული იყო სანიორიის სახეიმო საკრებულოში გამართულ სხდომაზე ანგარიშს გაეკეთებინა. იგი წარმოადგენდა დაწერილებით მოხსენებით მას იმ სახელმწიფოს მდგომარეობის შესახებ, რომლის სამეფო ელჩიც ის იყო აკრედიტებული, როგორც კი სხდომა დამთავრდებოდა, ყოფილი ელჩი თავისი მოხსენებითი ბარათის ტექსტს გადასცემდა დიდ კანცლერს, რომელიც დაუყოვნებლივ ინახავდა მას დიპლომატიური აქტების საიდუმლო არქივში. ეს თავისებური ჩვეულება რესპუბლიკის უკანასკნელ დღეებამდე (1797) იქნა შემორჩენილი და განმტკიცებული იყო საგანგებო დადგენილებით, რომლითაც ჩანს, თუ როგორ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ვენეციის მთავრობა ამ ანგარიშებს. ამ დადგენილების თანახმად, ელჩებს საკუთარი ხელით უნდა ჩაეწერათ თავისი რელაზიონი მათი წარმოთქმის შემდეგ და იგი შესანახად უნდა გადაეცათ საიდუმლო კანცლერის არქივისათვის. გარდაუდობდნენ, რომ მათი წაკითხვა სასაზღვრო

და დიპლომატიური ურთიერთობების განვითარების მიზნით

გებლო იქნებოდა იმათი გასანათლებლად, ვინც მაშინ რესპუბლიკის ბელს განაგებდა და მათთვის, ვისაც ეს მომავალში დაეკისრებოდა.

თავიანთ მოხსენებით ბარათებში ელჩები დაწვრილებით ახსენებდნენ იმ ქვეყნების ხელმწიფეებსა და ხელმძღვანელ პირებს, რომლებთანაც თავიანთ მოვალეობას იხდიდნენ. ისინი, აგრეთვე აღწერდნენ სამეფო კარზე არსებულ დაჯგუფებებს, სახელმწიფო მატერიალურ, ფინანსურ და სამხედრო სახსრების, აგრეთვე სახლეობის სხვადასხვა ფენების მდგომარეობას და ა.შ.

ცნობილია, თუ როგორ აფასებდნენ ვენეციელი ელჩების ხელნებით ბარათებს საზღვარგარეთის ქვეყნები, რომლებიც ყოველგვარ ზერხს მიმართავდნენ მათ ხელში ჩასაგდებად. მიუხედავად ამისა, მთელი იმ საიდუმლო საბურველისა, რომელშიც ეს დოკუმენტები გახვეული, მათმა მრავალრიცხოვანმა ასლებმა მაინც გააღწიეს კარგ სამყაროში. საერთოდ, ვენეციელი ელჩების რელაცია უძველესი ხესი მახალაა იმ ეპოქის შემსწავლელ მკვლევრისათვის.

საილწო ინსტრუქციები

გაგზავრების წინ ელჩს დაწვრილებით ეძლეოდა ინსტრუქცია, რომელშიც მათ თვებული იყო ის, თუ რა უნდა გაეკეთებინა მას, რა და როგორ ეთქვა, რისთვის ედევნებინა თვალყურს ა.შ. 1492 წელს საფრანგეთის სამეფო კარზე გაგზავნილ ვენეციელს — კონტარინის გადაეცა დაწვრილებითი დარიგება, რომელშიც სიტყვა-სიტყვით იყო ჩამოთვლილი თითოეული პუნქტი მასზე, რა წარმოსათქმელი მისალოცი სიტყვისა შარლ VIII-ის საქართველოში ცერემონიაზე. ელჩს რესპუბლიკის სახელით კმაყოფილება გამოეთქვა ესოდენ სასიხარულო მოვლენის გამო.

„და ყოველივე ეს, — ნათქვამი იყო ინსტრუქციაში, — უნდა ეცადოთ გამოთქვათ სტილის განსაკუთრებული ფერადობითა და დახვეწილობით“. რაც უფრო მეტად მჭევრმეტყველი იქნება ელჩი, მით უკეთესად შეასრულებს იგი რესპუბლიკის ნებას. ვიღის, თუმცა, — აღთხილებდა ელჩს ინსტრუქცია, — მან ყოველივე ეს უნდა გამოთქვას ზოგადი ფრაზებით, რომლებიც პირადად მას არაფერს დააუადლებულებდნენ, როგორც ეს ელჩს ეკადრება.

ინსტრუქციაში საუბარი იყო დედოფლისადმი მიძღვნილ მიწვევაზე, იგი შეახსენებს ელჩს საფრანგეთის ყველაზე დიდი თვალსაჩინო, დიდგვაროვანთა მონახულების აუცილებლობას. ინსტრუქცია მთავრდებოდა მითითებით, დედოფლისათვის საჩუქრად გაეგზავნა ძვირფასი ვენეციური ქსოვილები¹.

ასე ხელმძღვანელობდა ვენეცია თავის ელჩებს და დიპლომატურ აგენტებს. ვენეციიდან უცხო ქვეყანაში წარგზავნილი დიპლომატიური მოხელეების საქმიანობის ესოდენ ზუსტი რეგლამენტაციის კაცად და მწყობრ ვრთიანობას წარმოადგენდა. ნიჭიერი და მჭიკალე დიპლომატები მაშინ, ჩვეულებრივ, არცთუ მეტად იმედოვნებდნენ წარმოადგენდნენ, მაგრამ დიპლომატია, როგორც ყოველივე ხელოვნებისა და სისტემის ხარისხში პირველად სწორედ ვენეციაში იქნა აყვანილი.

იტალიური და განსაკუთრებით, ვენეციური დიპლომატიის ზერხებს უდიდესი გავლენა მოახდინეს შუა საუკუნეების ევროპის აბსოლუტური მონარქიების დიპლომატიის ჩამოყალიბებაზე.

¹ Biondini E.A., დასახ. ნაშრ., გვ. 165.

მართობა და მთავრის სახელმწიფოების

კიევის რუსეთისა და მოსკოვის სახელმწიფოების
საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია

კიევის
სახელმწიფოს
სამართლობის
ურთიერთობები და
დიპლომატია

IX საუკუნეში დნეპრისპირეთში ჩამო-
ლიბდა კიევის დიდი სახელმწიფო, რა-
მელსაც მეორენაირად „რიურიკოვანების“
სახელმწიფოსაც უწოდებდნენ. IX სა-
ბოლოს გამაღიერებელ კიევის სახელმწიფოს ხელნაწერულმა გუ-
რაფიულმა მდებარეობამ ბალტიისა და შავ ზღვებს შორის, განას-
რობა მისი კავშირები სამხრეთით – ბიზანტიასთან, აღმოსავლეთით –
– ხაზართა ხაკანატთან და ჩრდილოეთით – სკანდინავიასთან. თ-
სკანდინავიასთან კიევის მთავრებს დიდი ხნის დინასტიური ურ-
ერთობები ჰქონდათ. ხაზართან გადიოდა ზეპატრონობა, რომელიც
კიეველ ვაჭრებს აკავშირებდა შუა აზიის ქვეყნებთან, სადაც ის-
თავის ბეწვეულსა და მონებს ასაღებდნენ, მაგრამ ყველაზე ურ-
აქტიური ურთიერთობა კიევს ჰქონდა ბიზანტიასთან, რომლის მე-
გვობითაც აღმოსავლეთ სლავების ეს სახელმწიფო ქრისტიან-
კულტურას ეზიარა.

ურთიერთობა
ბიზანტიასთან

აღმოსავლელი სლავი მთავრები ხშირ-
გამაჩანაგებელ ლაშქრობებს აწყობდ-
ბიზანტიის იმპერატორის მდიდარ შავს-
ღვისპირა სამფლობელოებში. კიევის მთავრების ამ ლაშქრობებ-
თაგანან აცილებს მიზნით, ბიზანტიის იმპერატორები კიევის სა-
ხელმწიფოს წინააღმდეგ სალაშქროდ პაჭანიკებს აქეზებდნენ. 911
წელს კიევის მთავარმა იგორმა ბიზანტიასთან დადო ხელშეკრუ-
ბა, რომლითაც ვალდებული იქნა, ბიზანტიის ძალაუფლებას
ქვეშ მყოფ ყირიმში „შავი ბულგარელები“ (დუნაისპირელი ბულ-
გარელები) არ დაეშვა. კიევის მთავრის იგორის შვილი სვიატოსლავ-
ბულგარეთში დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარებას ცდილობ-
რითაც ბიზანტიის იმპერატორის უკმაყოფილება გამოიწვია. ამიტომ

ბიზანტიის დიპლომატებმა პაჭანიკები მოიხილეს და სვიატოს-
ლავს დააკლეს. მაშინ, როდესაც ის ბულგარეთში ჩატარებუ-
ლ ლაშქრობიდან ბრუნდებოდა, მაგრამ 987 წელს, როდეს-
ც ბიზანტიის იმპერატორს მცირე აზიაში მისი ხელქვეითი ბარდა-
სი გახლავდა, იმპერატორმა დახმარებისათვის სვიატოსლავის
კარგად მიმართა. სანაცვლოდ იმპერატორი ვლადიმირს
თხოვდა, რომ მიათხოვებდა თავის ერთ-ერთ ქალიშვილს. ახალმა
იმპერატორმა ვლადიმირმა თავის მხრივ, იკისრა ვალდებულება, რომ
ბიზანტიას მიეღებდა და თავის ხალხსაც გააქრისტიანებდა.
ბიზანტიის გაქრისტიანება ბიზანტიის იმპერატორების მიერ განი-
ხრებოდა, როგორც რუსთა მიერ ბიზანტიისადმი ეასალური მდგო-
რის აღიარება. მაგრამ თვით ვლადიმირს თავი დამოუკიდებ-
ელ ტიტულს ასევე იტყვოდა ბიზანტიის მიმართ მისი ვაჟიშვილი
როსლავ ბრძენიც, რომელმაც 1043 წელს მეგობრული ურთიერ-
ება გაწყვიტა ბიზანტიასთან და კონსტანტინოპოლისაკენ საზ-
ღო ლაშქრობა მოაწყო. 1051 წელს იაროსლავ ბრძენმა კონსტან-
ტინოპოლის პატრიარქთან საეკლესიო კავშირები გაწყვიტა. კიევის
კრისტიანობაზე ახალი ეპისკოპოსი ილარიონი აირჩიეს¹.

ბიზანტიის
კავშირები და
მოსკოვის
იმპერატორი

კიევს ურთიერთობა ჰქონდა არა მარტო
ბიზანტიასთან, არამედ შუა ევროპის რო-
მის კათოლიკე ქვეყნების – პოლონეთის,
უნგრეთის, ჩეხეთის მთავრებთანაც. რო-
გორც ცნობილია, იმ დროს პოლიტიკურ
ურთიერთობებს საქორწინო კავშირებითაც განამტკიცებდნენ. მაგა-
რამ პოლონეთის მთავარ ბოლესლავ გულადს ცოლად ვლადი-
მირის ასული ჰყავდა. მისი შემკვიდრე კაზიმეჟი დაქორწინებული
ვლადიმირის მეორე ასულზე. იაროსლავის უმცროსი ასული
რუსისა გათხოვილი იყო უნგრეთის მეფე ანდრამიზე, ხოლო უფ-
როსი ულასბელი ცოლად გაჰყვა ნორვეგიის მეფეს. თვით ია-

1. ივ. პაშუტო В.Т. Внешняя политика Древней Руси. М.,

როსლავ ბრძენი დაქორწინებული იყო შვეციის მეფის ქალიშვილზე, ერთი თქმულების თანახმად, მისი ერთ-ერთი ასული ცოლად ჰყავდა საფრანგეთის მეფე ანრი I-ს. ბიზანტიასთან დადებული ხელშეკრულებებიდან აღსანიშნავია ის, რომელიც დადო მთავარ კათოლიკემა 911 წელს, მთავარმა იგორმა 945 წელს და მთავარ სვიატოსლავმა 976 წელს. ამ ხელშეკრულებებით ორივე მხარე ურთიერთ სამხედრო დახმარების ვალდებულებას ეისრულებდა.

სამართაფორმისო
ურთიერთობანი
და დიპლომატიკა
რუსეთში XII-XV
საუკუნეებში

XII საუკუნეში კიევის სახელმწიფო დაშლის შემდეგ, მისი ურთიერთობა ბიზანტიასთან და დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებთან არ შეწყვეტილა, რეს-

თის მთავრების უწყვეტ კავშირს ბიზანტიასთან ხელს უწყობდა პირველ რიგში, ის გარემოება, რომ რუსეთის ეკლესია ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქს, გარდა ამისა, ორივე მხარე საერთო მტერი ჰყავდა ვიქჩაყების სახით, რუსეთის მთავრები მჭიდრო ურთიერთობას ბიზანტიის სამხედრო-სახელთან კავშირს ტყუილად მათი საქორწინო კავშირებით. ცნობილია, რომ ელდარ შირ მონომახი დედის მხრიდან იმპერატორ კონსტანტინე მონომახის შვილიშვილი იყო. ელადიმირის ასული იმპერატორ დიმიტრი გაგიშვილის ლეონის მეუღლე იყო. მისი ერთ-ერთი შვილიშვილი კომნინოსების სახლის უფლისწულზე იყო გათხოვილი. თვით ელადიმირს ცოლად ჰყავდა ანგლო-საქსების მეფის ჰაროლდის ასული.

ურთიერთობანი
პოლიტიკური და
ეკონომიკური

ევროპის სახელმწიფოებიდან რუსეთს სამთავროებს გაცხოველებული ურთიერთობა ჰქონდათ მეზობელ პოლონეთთან და უნგრეთთან. მაგალითად, 1254 წ.

წელს რომანის ძე შეუთანხმდა პოლესლავ პოლონელს იმის თაობაზე, რომ ერთობლივად დახმარებოდნენ უნგრეთს. მათ ახვედნენ წიგნს შეთანხმებას იმის თაობაზე, რომ მესამე მხარესთან ურთიერთშეთხვევაში ისინი თავს არ უნდა დასხმოდნენ ერთმანეთის მიმართ. სამფლობელოებს, სოფლის მოსახლეობის ტყვედ წასხმის მიხედ-

ვით, როგორც გალიჩის მთავარს, დანიელ რომანის ძეს გაუჭირდა ურთიერთობის შენარჩუნება, მან დახმარებისათვის პოლონელ მთავრებს მიმართა, რომლებმაც სამაგიეროდ რომის კათოლიკე ეკლესიასთან საზეიმო შერიგება მოსთხოვეს მას. კათოლიკე ეკლესიასთან ეს შერიგება მოხდა კიდევ 1253-1254 წლებში.

სამართაფორმისო
ურთიერთობანი
და დიპლომატიკა
რუსეთში XII-XV
საუკუნეებში

რუსეთის ქალაქებს ჰქონდათ საეკლესიო ურთიერთობა გერმანულ ქალაქებთან. ცნობილია, საეკლესიო ხელშეკრულებები, რომელიც ნოვგოროდმა, სმოლენსკმა და

სხვა ქალაქებმა დადეს ბალტიისპირეთის გერმანულ ქალაქებთან 1198, 1257 და 1270 წლებში. ეს ხელშეკრულებები ითვალისწინებდა ორივე მხარის ვაჭრების უფლებებს, მათი ურთიერთობის განვითარებას ადგილობრივ მოსახლეობასთან, აგრეთვე, ვაჭრების პირდაპირი ურთიერთობის უფლებას უცხო ქვეყანაში და ისეთ წმინდა საეკლესიო საგნების, როგორებიც იყო საეკლესიო მარშრუტები, ვალის გადახდის სხვა ზომა-წონის ერთეულების ერთიანობა, ვაჭრობაზე დაწესებული საბაჟო გადასახადები და ა.შ.

სამართაფორმისო
ურთიერთობანი
და დიპლომატიკა
რუსეთში XII-XV
საუკუნეებში

როგორც კიევის ვრცელი სახელმწიფო ცალკეულ სამთავროებად დაიშალა, დანაწევრებულ სამთავროებს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარებამ განუვითარებელი მნიშვნელობა მიიღო. მთავრებს შორის არსებული ურთიერთობების განვითარებაში ამ დიპლომატიის მთავარ შინაარსს შეადგენდა უფრო მნიშვნელოვანი კონფლიქტები განიხილებოდა მთავრების „სხემებზე“ (ფრილობებზე), სადაც ყველა დაინტერესებული პირი იკრიბებოდა. ამავე ფრილობებზე საერთო სამხედრო მომზადების მიღებაც წყდებოდა. მაგალითად, ვიქჩაყების წინააღმდეგ საერთო ლაშქრობის მოწყობა. „სხემებზე“ ღებულობდნენ საერთო პოლიტიკის პრინციპებს, რომლებიც საეკლესიო იყო

Греков И.Б. Очерки по истории международных отношений восточной Европы XIV-XVI вв., М., 1968.

ვეელა მთავრისათვის. იმ მთავარს, რომელიც დაარღვევდა ქრისტიანის გადაწყვეტილებას, სამფლობელო უნდა ჩამოერთმეოდა. თუ ქრისტიანის გადაწყვეტილებას ბოიარინი დაარღვევდა, მას თავის მამის თით სჯიდნენ. შეთანხმების მონაწილენი თავიანთი გადაწყვეტით ჯვარზე კოცნით ამტკიცებდნენ. ზოგჯერ მოდავე მთავრებს შორის შემრიგებელ-შუამავლის როლში ქალებიც გამოდიოდნენ. მაგალითად, 1097 წ. ვლადიმირ მონომახის შერიგება კიევის მთავარ სვტოპოლკთან მოახდინა ვლადიმირის დედინაცვალი (მისი მამის ვსევოლოდის მეუღლე), რომლის დიდი ხატრაც პქინდა მთავარ ვლადიმირს, ამავე შერიგებაში ეკლესიის მსახურებმა - ადგილობრივმა ეპისკოპოსებმა და მიტროპოლიტებმაც დიდი როლი შეასრულეს.

რუსული ეპისკოპოსები
და დიპლომატიის

რუსეთში ეპისკოპოსები დიპლომატიის როლში არაერთხელ გამოხუდნენ. მაგალითად, 1187 წ. ჩერნიგოვის ეპისკოპოსი

პორფირე რიაზანელ მთავრებსა და ვლადიმირის დიდ მთავარს უკუიწოდებდა დიდ ბუდეს შორის შუამავლის როლს ხშირად ასრულებდა. ხელშეკრულებებს მთავრებს შორის ეკლესიის ან მონასტრების ტერიტორიაზე, ანდა ეპისკოპოსების თანადასწრებით სდებოდა. 1229 წ. სმოლენსკის ხელშეკრულებაში ნათქვამია, რომ ეპისკოპოსების მოკვლისათვის, ჯარიმის სახით, ორმაგი ვირა (სისხლი) უნდა გადაეხადათ. იყო შემთხვევები, როდესაც ელჩის ხელშეუხებლობა რუსეთის მთავრებს არ დაუცავთ. მაგალითად, 1223 წელს, როდესაც რუსი მთავრები თათარ-მონგოლების წინააღმდეგ სალაშქროდ ემზადებოდნენ, მათ დახოცეს მათთან მისული თათართა ელჩები.

XIII ს-ში რუსეთი აღმოჩნდა გერმანელთა (პოპენშტაუფერების) და მონგოლთა (ჩინგიზიანთა) ექსპანსიის ობიექტი.

თათარ-მონგოლთა მიერ რუსეთის გაჩანაგების შემდეგ, რუსული სამთავროები მეტად დაკნინდნენ. სამხრეთ-დასავლეთით რუსეთის მიწები ლიტვისა და პოლონეთის დიდი მთავრების მფლობელობაში აღმოჩნდნენ და დამოუკიდებლობა დიდი ხნით დაკარგეს XIV-XV სს. ჩრდილო-აღმოსავლეთ რუსეთის (რუსეთის უღელს

მთის) კავშირები ოქროს ურდოსთან, ბიზანტიასთან და სვიაშან ურთიერთობით იყო შემოფარგლული. სავაჭრო ურთიერთობა არსებობდა მხოლოდ ნოვგოროდსა და ბალტიისპირეთის ქალებსა და შვედურ ქალაქებთან.

ოქროს ურდოს მოხარკე რუსი მთავრები ეალდებულნი იყვნენ თავიანთი საგარეო პოლიტიკა ყაენის ნება-სურვილისათვის მოქმედებისათ და პირველი დამახუბისთანავე ხლებოდნენ მას სამხრეთ-დასავლეთ ოქროს ურდოში რუსი მთავრები დამოუკიდებელი სახელმწიფოს გატარების უფლებას ღებულობდნენ იმ შემთხვევაში, თუ იგი ოქროს ურდოს ინტერესებს არ ეხებოდა. ყოველი მთავარი თავის წოდების იარაღებს (სიგელს) ყაენის ხელიდან ღებულობდა და მისი რწმუნებულები მას სამთავრო ტახტზე სვამდა. სასაზღვრო მდგომარეობაში მყოფი მთავრები (ან მათი ელჩები) ყაენს ვეელაზე დამამცირებელ წესებს ასრულებდნენ: ყაენის წინააღმდეგ დამხობას, მის წინაშე შეზღუდვებზე დგომას და სხვ. მაგალითად, რუსეთის დიდი მთავარი ივანე III-ც (1440-1505) კი მასზე დახუბულ მონგოლ ელჩებს ფეხზე მდგომი უსმენდა, მაშინ, როდესაც ისინი ისხდნენ, ხოლო დიმიტრი დონელი იძულებული გახდა ყაენის კეთილშეიღობით ურდოში მძევლად დაეტოვებინა.

მოსკოვის
სამთავრო
მთავრები
და
მთავრობის
მთავრები
XVI საუკუნეში

მოსკოვის (შემდგომში რუსეთის) სახელმწიფო საერთაშორისო ასპარეზზე XVI ს. II ნახევრიდან გამოვიდა, მაგრამ უკვე ერთი საუკუნით ადრე, XV საუკუნის 80-იან წლებში მოსკოვის დიდი სამთავრო აღმოსავლეთ ევროპაში მნიშვნელოვან

პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენდა. ჯერ კიდევ დიდი მთავარი ივანე III სხვა ქვეყნების მმართველებთან მიმართებაში თავის თავს მხოლოდ რუსეთის დიდ ხელმწიფედ იხსენიებდა, ხოლო მისი უფროსი ვასილ III 1518 წელს რომის სადმართო იმპერატორისადმი

იწერ. რუსეთში მონგოლთა ბატონობის შესახებ იხ. Греков Б.А., Ивановский А.Ю. Золотая Орда и её падение. М.-Л., 1950.

გაგზავნილ სიგელიში თავს ოფიციალურად „მეფეს“ უწოდებდა. ივანე III-ის შეილიშვილი ივანე IV (1530-1584), როგორც მეფე IV წელს საზეიმოდ ეკურთხა. იგი რუსეთის პირველი მეფე იყო.

ევროპის ქვეყნებმა რუსეთს, როგორც მნიშვნელოვან სახელმწიფოს, ყურადღება მიაქციეს უფრო მას შემდეგ, რაც ოსმალეთმა 1453 წელს აიღეს კონსტანტინოპოლი და ბიზანტიის იმპერიას სიძლიერე მოუღუეს. იმ დღიდან მოყოლებული თურქული სამხედრო ძალები სივრცე-სიგანით დადგა ევროპის ქვეყნების წინაშე და ბალკანეთის სახელმწიფოს მიზიდვა, მისი ჩართვა საერთო ევროპულ კავშირებში ევროპული დიპლომატიის ერთ-ერთი მთავარი საზოგადოებრივი გახდა. ამაში ყველაზე მეტად დაინტერესებულნი იყვნენ ევროპის რესპუბლიკა და რომის პაპი. ისინი ცდილობდნენ შთავედნენ ბინათ ივანე III-თვის ის აზრი, რომ იგი ბიზანტიის იმპერატორის სრულუფლებიანი მემკვიდრე იყო, რომ ყველა ქრისტიანის საერთო მტერმა ოსმალეთის სულთანმა საქრისტიანო იგდო ხელს. ამავე აზრს უზერგავდნენ ვასილ III-საც. ამავე მიზანს ემსახურებოდა რომის პაპის დიპლომატიური ჩანაფიქრი, როდესაც პაპის ბულვებობის ქვეშ 1472 წელს მოსკოვში გაგზავნეს ბიზანტიის უკანასკნელი იმპერატორის კონსტანტინე XI (1449-1453)-ის¹ მემკვიდრე სოფიო (ზოია) პალეოლოგი ივანე III-ზე დასაქორწინებლად. გაჩნდა ლოზუნგი: „მოსკოვი მესამე რომია“. მეორე რომად თურქების მიერ დაპყრობილ კონსტანტინოპოლს მიიჩნევდნენ, ხოლო მოსკოვის მის მემკვიდრედ.

მაგრამ ივანე III უფრო თავისი საეკლესიო-ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებაზე ზრუნავდა. ის ცდილობდა ოსმალეთის კარგი ურთიერთობა შეენარჩუნებინა და ყირიმის ხანი მენგლი-არეი ლიტვის სამთავროს წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოეყენებინა. ივანე III-მ მიაღწია მოსკოვის სამთავროს დამოუკიდებლობას და მის საბოლოო გათავისუფლებას თათარ-მონღოლთა უღლისაგან. მემკვიდრეობით და არა სამხედრო გზით, ანტიოსმალური

პოლიტიკაში ივანე III-მ ნოღაელი და ციმბირელი თათრებიც მოკლეს. ხოლო 1480 წ. მონღოლთა წინამძღოლი აჰმადი მოკლეს. ამ ყველაფერს კი საბოლოოდ შეწყვიტა გიორგი გაანადგურა. კ. მარტოვიტსკიმ: ივანე III-მ „ერთი თათარი მეორის შემწევობით“ ამავე ივანე III-მ სამხედრო და დიპლომატიური გზებით მოახერხა, რომ ვოლგისპირეთში აზლად აღმოცენებულმა ყაზანმა თავი მოსკოვის სახელმწიფოს ვასალად აღიარა.

ივანე IV-ის მეფობის ხანაში მოსკოვის საგარეო პოლიტიკამ უფრო ფართო გასაქანი მიიღო. ამ დროს დიპლომატიურ პოლიტიკის (საელჩო პრაქტიკაში) დიპლომატიური ასრულებების (საქმიანობის) დანიშნა მემკვიდრეობა და ეკლესიური², მოახერხა ყაზანის სახანოს დაპყრობა (1552). 1556 წ. ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე მას ასტრახანის სახანოც დაუბრუნა. ერთი წლით ადრე ციმბირის ხანმა თავი მოსკოვის სამეფოს ვასალად სცნო. ვოლგის სანაოსნო გზის ხელშეწყობა მოსკოვს საშუალება მისცა დაემყარებინა ურთიერთობები კავკასიის გაბარდოვლ დიდებულებთან, ცენტრალური და კასპიისპირა ქვეყნებთან. ივანე IV-მ მდ. თერგისა და მდ. მესართავთან სიმაგრე ააგო და შიგ თავისი გარნიზონი დააყენა.

ივანე IV-ის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულება აღმოსავლეთი კი არა, დასავლეთი იყო. რუსეთი შვეციის, დანია, ლიტვისა და ლივონიის ორდენის მიერ სრულიად დაპყრობილი იყო ევროპისაგან. 1569 წ. ლიტვა და პოლონეთი ერთიან სახელმწიფოში – „რეჩ-პოსპოლიტა“-ში („რესპუბლიკა“) გაერთიანდა. 1558 წელს, პალტის ზღვაზე გასასვლელის ხელშეწყობის მიზნით, დაიწყო ომი ლივონიის ორდენის წინააღმდეგ. რუსეთმა დაიწყო ორდენი კი გაანადგურა, მაგრამ მოუწია საომარი მოქმედებების შეწყვეტა.

¹ Весселовский С.Б. Дьяки и подьячие XV-XVI вв., М., 1975.
² „Международная жизнь“, 1999, №1, გვ. 59-66.

¹ მის შესახებ დანერ. სხ. Norwich J.J., დსახ. ნაშრ., გვ. 372-373.
338

მედებების წარმოება ერთდროულად ლიტვის, პოლონეთის, დასავლეთისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ. ამ ომში რუსეთი დამარცხდა. ივანე IV-ის მრავალჯერ დაპყრობილმა და სამხედრო ცდებმა მიზანს ვერ მიაღწიეს, რუსეთის სამეფო ბაღტის ზღვას სანაპიროზე ვერა და ვერ გავიდა. 1583 წ. რომის პაპის წარმადგენლის თანდასწრებით, მეომარ მხარეებს შორის დაიდო სამოქალაქო თანახმად, ორივე მხარე ისევ ომამდელ პოზიციებზე დარჩა. ივანე IV-მ უარი თქვა ყველა მანამდე დაპყრობილ მიწაზე ბაღტისპირეთში. მან განამტკიცა დიპლომატიური ურთიერთობა საქართველოს დონეზე პოლანდიასთან, უნგრეთთან, მოლდავეთთან, საქართველოსთან, ირანთან. 1555-1557 წწ. მოსკოვმა დადო უბაყოლო გაჭირო ხელშეკრულება ინგლისთან.

მეთხუთმეტე თავი საერთაშორისო ურთიერთობები აზიაში მონგოლთა ბატონობის ხანაში

მონგოლთა
ბატონობის
ხანაში
მონგოლთა
ბატონობის

XIII ს-ის დასაწყისში მონგოლური ტომების გაერთიანებამდე, ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე, ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე II ათასწლეულში სხვადასხვა მომთაბარე ტომები სახლობდნენ. პირველი სახელმწიფო წარმონაქმნი აქ უკვე ძვ.წ. III საუკუნეში არსებობდა. მისი ადრეფეოდალური ტიპის სახელმწიფო იყო. მისი გაერთიანების შემდეგ, მონგოლეთის ველებზე ერთმანეთს თანმიმდევრულად ცვლდნენ სიამის სახელმწიფო (I-III სს.), ჟუჟანთა სახელმწიფო (IV-VI სს.), თურქთა სახაკანო (VI-VIII სს.), იულიურთა სახელმწიფო (745-840) და კიდანის იმპერია - ლიანო (X-XI სს.). ყველა ეს სახელმწიფო სახელმწიფოებრივ გაერთიანებებს წარმოადგენდა, რომლებშიც მეცნიერებმა ფეოდალური ურთიერთობათა ჩატარებისა და განვითარების ნიშნებს მიაკვლიეს. მათ მეურნეობის ბირთვად როლს მესაქონლეობა ასრულებდა. X-XI სს-ში მონგოლური ტომებს ეკავათ ტერიტორია, რომელიც ჩინეთის დიდი კედლის შემოღობვის სათავეებამდე იყო გადაჭიმული. მონგოლური წყაროებში ჩინეთის საზღვრების გასწვრივ, სამხრეთ-დასავლეთში მომთაბარე ტომები ხშირად „თეთრ თათრებად“² არიან მოხსენიებული, ხოლო ჩრდ. მონგოლთა ტომები კი - „შავ თათრებად“³ მოხსენიებული. მონგოლთა ტომები კი - „შავ თათრებად“³ მოხსენიებული. მონგოლთა ტომები კი - „შავ თათრებად“³ მოხსენიებული.

მონგოლთა ბატონობის წარმოადგენს ჩინური იეროგლიფების „მენ-გუ“-ს ნიშნის „მეულის მიღებას“. მონგოლთა ბატონობის წარმოადგენს ჩინური იეროგლიფების „მენ-გუ“-ს ნიშნის „მეულის მიღებას“. მონგოლთა ბატონობის წარმოადგენს ჩინური იეროგლიფების „მენ-გუ“-ს ნიშნის „მეულის მიღებას“.

რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა მონგოლთა ტომების გაერთიანებას XIII ს-ში. მონგოლეთის ველებზე გაბნეულ მომთაბარე ტომებს უკუბრუნდათ საერთო ენა და რელიგია – შამანიზმი, რომელიც მათი სწავლების, ბუდიზმის ერთ-ერთი ნაირსახეობით – ლამაიზმით შეესაბამებოდა.

მონგოლ ტომთა ბელადებს შორის ატეხილ შინა ბრძოლებმა გამარჯვება თემუჩინს დარჩა, რომელმაც თავის ძალაუფლებას მთელი მონღოლ ტომი დაუმორჩილა.

თემუჩინის (1162-1227) მიერ მონგოლური ტომების გაერთიანების შემდეგ, 1206 წ. მდ. ონონის ნაპირზე გამართულ კურულთაშის (კრუბაზე) მონგოლთა მთელი ლაშქარი შეიკრიბა. მათ თემუჩინს თავიანთი სახელმწიფოს წინამძღოლად აირჩიეს და მას ჩინეთის იმპერიის ტიტული მიანიჭეს.¹ ქვეყანაში წესრიგის დაცვისათვის 10000 იანი არმია შეიქმნა. ყაენის კარვის დაცვა დაევალა სპეციალურ შექმნილ 10000-იან გვარდიას.

მონგოლთა
დაპყრობების
დასაწყისი და
შემაჯავრობელი
წლები

მონგოლ დაპყრობთა ჯარების ძალა მალას ცხენოსანთა ნაწილები, აგრეთვე ჩინეთიდან წამოყვანილი ქვის მტკიცე ლეები და კედლის მხგრველები შეადგენენ. ეს შეტად მოძრავი ჯარი იყო.

ბი ისტორიკოსის იბნ-ალ-ასირის ცნობით, ისინი პროვინციების სურსათ-სანოვანით მომარაგებას არ საჭიროებდნენ, რადგან მათ თან მიჰყავდათ ცხვრები, ძროხები და სხვა საქონელი, ისინი მხოლოდ ხორციით იკვებებოდნენ. ცხოველები, რომლებზეც ისინი მსხდნენ, ჩლიქებით მიწას ქეჭავდნენ, იკვებებოდნენ ისე, რომ იცოდნენ ქვრის გემო. მტრის წინააღმდეგობის დაძლევა ხდებოდა.

¹ ჩინგიზ-ყაენის მიერ მონგოლთა გაერთიანების შემდეგ მონგოლთა იმპერიის დამფუძნებელი იყო მონგოლ-ს ანუ დიდი მონგოლთა. მონგოლთა ურთი ჯგუფი ცნობილი იყო კიდეც „წყლის მონგოლთა“-ს ანუ „სუი-მონგოლთა“-ს სახელწოდებით (იხ. Путешествие в Восточные страны Ивана Карпиния и Рубрика. М., 1957, გვ. 37); შუა საუკუნეების აღმოსავლეთის ცნობილი შემატანე რაშიდ ად-დინი მონგოლთა ორ ჯგუფად აყოფს (იხ. Рашид ад-дин. Собрание летописей, т. I, кн. I, гл. 152).

ამით, მოწინააღმდეგეთა მოსყიდვით, რაც მეტად ხელს უწყობდა მონგოლთა სამხედრო წარმატებას. მათი წარმატების მთავარი მიზეზი დაპყრობილი ქვეყნების სისუსტეში, სოციალურ და პოლიტიკურ წინააღმდეგობებში უნდა ვეძიოთ. მონგოლთა ცხენოსანი ჯარს კარგად იყო ორგანიზებული, მეომრებს იმ დროისათვის მალე სამხედრო ტექნიკის გამოყენება შეეძლოთ. მხედველობაშია, რომ აგრეთვე ჩინგიზ-ყაენისა და მისი სარდლების მიერ სამხედრო საქმეში გამოვლენილი არაჩვეულებრივი ნიჭი.

1211-1218 წწ. ჩინეთის დალაშქრების შემდეგ ჩინგიზ-ყაენმა გამოუცხადა ხვარაზმს, რომლის სამხედრო პოტენციალის შეფასება შუა აზიელი გატყობის მეშვეობით იგი კარგად იყო ინფორმირებული. ხვარაზმელებთან ჩინგიზ-ყაენს თავისი ფარული აგენტები ეხმარებოდა. შუა აზიელი, ხვარაზმის შაჰი, მონგოლთა სახელმწიფოს მტერი მლიერებისა და მისი ყაენის შესახებ სრულიად არ იყო ინფორმირებული. ხვარაზმის შაჰმა მუჰამად II-მ საბედისწერო გადაწყვეტილება დაუშვა: თავისი ჯარის ერთ მუშტად შეცვრის ნაცვლად, მეორე მუშტად სხვადასხვა ადგილას განლაგა. ამის შემდგომ მონგოლებს სხვადასხვა ქალაქებში განლაგებული მტრის გარნიზონების ცალკე-ცალკე დამარცხება გაუადვილდათ.

1220 წლის ზაფხულისათვის ჩინგიზ-ყაენმა დაიწყო მთელი მტკიცე აზია, გარდა ხვარაზმისა, რომელიც 1221 წ. ბოლოს დაიპყრო. სწორედ მაშინ მან მდ. ამუ-დარია გადალახა და ხორასანში (პარსიაში) შეიჭრა. ხვარაზმელთა არმია ნაწილობრივ მუჰამად შაჰის ხელისა და ად-დინმა აღადგინა, მაგრამ მანაც გამოუსწორებელი შეცდომა დაუშვა: იმის ნაცვლად, რომ მუსლიმ მმართველთა მხარე გაეერთიანებინა მონგოლთა წინააღმდეგ საბრძოლველად, იმ დროს და ენერგია მათთან და საქართველოსთან ბრძოლას შეაძინა. აღსანიშნავია, რომ 1211 წ. დაღებული ხელშეკრულებით, ქრისტიანების სახელმწიფო უნდა დახმარებოდა მონგოლებს ხვარაზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში, მაგრამ უარი თქვა. ჩინგიზ-ყაენი გარდაიცვალა 1227 წლის დამდეგს, მას შემდეგ, რაც ალყა შემოარტყა ტანგუტების სახელმწიფოს დედაქალაქს ეძინაის, 1229 წ. კუილინზე ახალ ყაენად აირჩიეს უგუდუი (1229-1241). 1231 წ.

მონგოლები შეტევაზე გადავიდნენ. დაამარცხეს ჯალალ და მცირე აზიაში შეიჭრნენ.

მონღოლთა 1235 წ. ჩინგიზ-ყაენის მიერ ამჟამად
იმაჰრისის შემოღობვა მონგოლეთის დედაქალაქ ვარაუდობა
გაფართოვება მოიწვიეს მორიგე კურულთაი, რომელიც

მიზნად დაუსახა მონგოლურ ტომებს მიეყვანათ ბოლომდე ყველანაირი, ვოლგის ბულგარელებთან და მათ მოკავშირე რუსულ დაწვებული ომი. დასავლეთის ლაშქრობაში მონაწილეობა უნდა ეღოთ მონგოლეთის იმპერიის ოთხივე ულუსის ჯარებს. უმაღლესი სარდლობა დააკისრეს ბაიუ-ყაენს, ჩინგიზ-ყაენის შვილიშვილს. ოპერაციას ფაქტობრივად ხელმძღვანელობდა საუკეთესო მონგოლ სარდალი - სუბუდეი. ცალკეულ კორპუსებს შეთავაზობდნენ ჩინგიზ-ყაენის შვილიშვილები გუიუკი, ბური და მუნქე. ამ ძალები ბირთვის, - რეგულარულ ჯარებს, - შეუერთეს შუააზიელი თურქების რაზმებიც. 1237-1240 წწ. მონგოლებმა დაიპყრეს მთელი რუსეთი (გარდა ნოვეგოროდისა), აიღეს ჩერნიგოვი და კიევი. შემდეგ ისინი ვოლინიდან და გალიციის მხრიდან შეიჭრნენ პოლონეთში, სადაც 1241 წ. ლიგნიცთან მთლიანად გაანადგურეს გერმანიის თიანეთის პოლონურ-გერმანული რაინდული ლაშქარი. მონგოლებმა დროს, მეორე მონგოლურმა შენაერთმა შეაღწია უნგრეთში და მდინარე შაიეთთან გაანადგურა უნგრეთის არმია. მონგოლები ხელთ იგდეს პეშტი და უნგრეთის მეფის ადრიატიკის ზღვის სანაპიროებამდე სდიეს. მხოლოდ ჩეხებმა შეძლეს მონგოლთა დამარცხება მორავიაში (ოლომოუცთან) და მათ უკან - უნგრეთისაკენ დაახევინეს, როდესაც ბათომ თავისი ბიძის უგედის გარდაცვალების ამბავი შეიტყო, იგი სამშობლოში დაბრუნდა, რათა კურულთაზე ახალი ყაენის არჩევნებში მონაწილეობა მიეღო.

რაც უფრო ფართოვდებოდა მონგოლთა იმპერია, მით უფრო იზრდებოდა ევროპულთა ინტერესი მის მიმართ. საფრანგეთის მეფე ლუი IX-მ მონგოლეთში ორი მისია გაგზავნა. ერთს შეთავაზობდა დომინიკანელი ანრი დე ლიონიუმიო, რომელიც გაემგზავრა 1240 წ. კვიპროსიდან და დაბრუნდა 1251 წ. ამ მისიის გამგზავრება წარმოადგენდა

მისი აღმოჩენა. მეორე მისიამ ფლამანდიელი რუბრუკისის მიხედვით 1253 წ. მიზანს მიაღწია და ჩაივინა მონგოლეთში.

ამ დროისათვის იმპერიაში რეალური ხელისუფლება ელიუ ჩუცაის ეკუთვნოდა, რომელიც კიდანის სამეფო სახლის წარმომადგენელი იყო. ჩინგიზ-ყაენის შესამე ვაჟმა, დიდმა ყაენმა უგედემ იგი სამხრატორო სამდივნოს უფროსად, ანუ სამოქალაქო ადმინისტრაციის ხელმძღვანელად დანიშნა. ამიერიდან იგი ყაენის უახლოესი მრჩეველი გახდა. მის სახელთან არის დაკავშირებული ის ყველაფერი, რომლებიც უგედემ ჩინეთში 20-იანი წლების ბოლოს დაიწყო. თანამედროვენი ელიუ ჩუცაის მიაწერენ შემდეგ სიტყვებს: „იმპერია ცხენზე ამხედრებულემა დაეიჭარით, მაგრამ უნაღწევი მისი მართვა შეუძლებელია“. მან უგედისათვის მდიდრუხი სახლე ააშენა, მაგრამ ყაენმა უპირატესობა მაინც კარავში მყოფებს მიანიჭა.

1241 წ. უგედის სიკვდილმა ტახტისათვის პრეტენდენტების ახალი ტალღა გამოიწვია. ეს პრეტენდენტი გაგრძელდა. მონგოლთა კითარება მეტად დაიძაბა, ხელისუფლებისათვის ორი დაჯიშება იბრძოდა: ერთი მხარს უჭერდა გუიუკს, მეორე - ბათოს. ბათოს ორივე პრეტენდენტი ჩინგიზ-ყაენის შვილიშვილები იყვნენ. ელიუ ჩინგიზ-ყაენის უხუცესი ვაჟის ჯუჩის ძე, ხოლო გუიუკი ჩინგიზ-ყაენის შესამე ვაჟის უგედისა. გუიუკს მართლმადიდებლობა ეკლესიაც ემხრობოდა. მისი 100000 არმია, ძირითადად, მოიცავდა ნესტორიანელი მონგოლებისაგან, მას მხარს უჭერდნენ მთავრებიც. რუსი მთავრის - იაროსლავის შვილები ალექსანდრე ნეველი და ანდრია. მაგრამ მოხდა ისე, რომ იაროსლავი უნგრეთის რეზიდენციაში მოულოდნელად მოწამლეს, რის გამოც მისი შვილები გუიუკს განუდგნენ და მხარი ბათო ყაენს დაუჭირეს.

Бартольд В.В., Соч., т. I, М., 1977, გვ. 270.

Путешествие..., გვ. 77-78, 201.

ბათო კარაჩის ცნობით, 1246 წ. სექტემბერში ბათო ყაენის მისაღებად მონგოლის დიდ მთავარ მიხეილ ესევილოდის ძეს, მის თანხლებს ბოიარ გიორგისთან ერთად, თავი მოკვეთეს იმის გამო, რომ უარი თქვა ყაენთან სიძლის წინ გაეარა ორ ცეცხლს შუა (Путешествие..., გვ. 29, 196).

საშინაო ბრძოლების პერიოდში მდგომარეობა მონგოლების პერიის საზღვრებზე გაშეშებულა. ბათო იმულებული გახდა მოეხდინა ჯარები პოლონეთიდან, უნგრეთიდან და ბულგარეთიდან ექვანა. სამართავად მას მხოლოდ რუსეთი და ყივჩაყების დადარჩა.

მთელ იმპერიაში დაპყრობილი მოსახლეობა მძიმე ჩაგვრას ნიცდიდა. ამიტომ, უკმაყოფილო გლეხობა და ხელოსნობა ხშირად ჯანყდებოდა. ამას ქვეყანაში არსებული დაძაბული ვითარება ყობდა ხელს.

აღნიშნულთა
სამართაშორისო
ურთიერთობანი

როგორც იქნა, მორიგმა კურულთაშორის ტიტული უგუდების ვაჟს ბათო (1245-1248) მიაკუთვნა. გუიუკის პატივსაცემად

იმპერიის მეთაურად ფრანცისკანელი ბერი პლანო კარპინი ესწრებოდა, რომელიც დიდ ყაენთან პაპმა ინოკენტი IV-მ გაგზავნა. პაპმა არჩევის ცერემონიალს საქართველოს სამეფო ტახტის ორი მძივბელიც დაესწრო: დავითი-ლამა გიორგის ძე (შემდგომში დავით ულუ) და დავით რუსუდანის ძე (შემდგომში დავით ნარინი)¹. ბათო გოლთა ყაენის ტახტზე ასვლის ცერემონიალს ესწრებოდნენ მთავარი იაროსლავ ვსევოლოდის ძე (ალექსანდრე ნეველის მამა) ბაღდადის ხალიფა მუსთასიმის ელჩი, ჩინელი დიდმოხელეები და სხვანი.

პლანო კარპინისთან ერთად საზღვრით ცერემონიალს ესწრებოდა აგრეთვე საფრანგეთის მეფე ლუი IX-ის ელჩი ვიიომ დე რუბრუკისი, რაც იმას მოწმობდა, რომ დასავლეთ ევროპის ქვეყნები მათად დაინტერესებულნი იყვნენ მონგოლების იმპერიაში მიმდინარე შიდაპოლიტიკური მოვლენებით. ისინი ცდილობდნენ შეეგროვებინათ, რაც შეიძლება მეტი ინფორმაცია ამ იდუმალებით მოცულ სახელმწიფოს შესახებ, რათა მის მიმართ სწორი პოლიტიკა შეეკეთებინათ. ევროპაში ეს იყო უკანასკნელი ჯვაროსნული ლაშქრობის პერიოდი.

¹ Путешествие..., გვ. 34-35, 201.

გუიუკის მმართველობა ხანმოკლე გამოდგა. იგი გარდაიცვალა, როდესაც იმპერიაში ემზადებოდა მისადმი გაურჩეული ბათოს (მან არ ცნო უგუდების ძალაუფლება) წინააღმდეგ საბრძოლველად. სამი წლის შუღლისა და მტრობის შემდეგ, რომელიც მომდინარეობდა, ერთი მხრივ, ჯუჩისა და ტოლუის, ხოლო მეორე მხრივ, უგუდებისა და ჩადათას - ჩინგიზ-ყაენის მეორე ვაჟის უგუდურებს შორის, 1251 წ. კურულთაში, რომლის წევრებს ბათო ყაენის მომხრეები სჭარბობდნენ, დიდ ყაენად ჩინგიზ-ყაენის შვილი მუნქე აირჩიეს (ეს იყო მეოთხე დიდი ყაენი). ბათო კვლავ უხუცესად გამოაცხადეს.

მონგოლი ყაენების ადამის მიხედვით, ახალმა ყაენმა თავისი მმართველობა იმით დაიწყო, რომ გააგრძელა დაპყრობითი ომები. მან თავისი ძმა პულაგუ თავისი ჯარით გაგზავნა დასავლეთით, რომლის დასამორჩილებლად, ხოლო მეორე ძმას - ყუბილაის დაბრუნებას საბოლოოდ დაეპყრო ჩინეთი. პულაგუმ თავისი ძმის დიდი ძალაუფლება პირნათლად შეასრულა. 1256 წლის ბოლოს მან დაიპყრო ირანი და ხელთ იგდო ისმაილიტების ციხე-სიმაგრეები. ხოლო ორი წლის შემდეგ (1258 წ. თებერვალი) მან ბაღდადი დაიპყრო, რითაც აბასიანთა სახალიფოს არსებობას ბოლო მოუღო. მონგოლთა ეგვიპტის დაპყრობასაც აპირებდა, მაგრამ 1260 წელს ჰატირის ბრძოლაში აინ-ჯალუტასთან ბრძოლაში მძიმე მარცხი განიცადეს და დაიკარგნენ. ამ ლაშქრობაში დიდი ყაენის უსაღესი ძმა გიორგი-არსლან - დავითსაც თავისი ლაშქრით უნდა მიეღო მონაწილეობა, მაგრამ მან უარი თქვა ეგვიპტის (მისრეთის) წინააღმდეგ განხრახიანებაში. ლაშქრობაში მონაწილეობაზე და თათარ-მონგოლთა აუტანელი ჩაგვრით შეწუხებული თავად აუჯანყდა პულაგუ-ყაენს, რომელსაც ულუსში შედიოდა არა მარტო საქართველო, არამედ ამიერკავკასია. ამ ულუსის ცენტრი თავრიზი იყო.

ჩინგიზ-ყაენის გარდაცვალების შემდეგ, მონგოლ ფეოდალთა მმართველობები მოიცავდნენ ჩრდ. ჩინეთს, სამხრეთ ციმბირს, აღმ. სიბერძენის ნაწილს, მთელს ცენტრალურ აზიას და ირანის ნაწილს. მათი ვეებერთელა არმია მხოლოდ მონგოლებისაგან კი არ

შედგებოდა, არამედ მრავალრიცხოვანი დაპყრობილი ხალხების ნაც.

მონგოლთა დაპყრობითი ომები ჩინეზ ჯაენის შემკვეთების მმართველობის დროსაც გაგრძელდა. ჯერ კიდევ ჯაენად არჩეულ უკვედემ გააგრძელა ჩრდ. ჩინეთის დალაშქერა, რის შედეგადაც არსებული ჩუურჩეენების სახელმწიფო მოსპო. მან თავისი დაპყრობანი სამხრეთით და აღმოსავლეთითაც გააგრძელა. დაპყრობილები ქვეყნები და ოლქები სამართავად ადგილობრივ ფეოდალებს გადასცა. მათ მონგოლი ნომინი განაგებდა, რომელიც მასებს ხარკის აკრეფაზე. ზოგჯერ ხარკის აკრეფის უფლება მდიდარ კრებსაც ეძლეოდათ.

იმაჰარიის დაყოფა
ულუსებად და
ჩინეთში ბატონობის
შედეგად

მუნკე უკანასკნელი დიდი ჯაენის
რომლის ძალაუფლებასაც მონგოლთა
ინები სცნობდნენ, ამიტომ, როდესაც
გარდაიცვალა (1259) მონგოლთა

რია ცალკეულ ულუსებად დაიშალა, რომელიც მართავდა უკვედის, ჩაგატას და ჰულაგუს შემკვიდრებმა. ფაქტობრივად, საელეთის ულუსები მონგოლეთის იმპერიას გამოეყვნენ და დამოკიდებულ სახელმწიფოებად გადაიქცნენ. ამის შემდეგ მონგოლთა იმპერია მხოლოდ საკუთრივ მონგოლეთსა და ჩინეთს მოიცავდა.

1259 წ. მუნქეს გარდაცვალების შემდეგ დიდი ჯაენის ტახტზე პრეტენზია ერთმანეთს ორმა განაცხადა - ყუბლაიმ და არგუდამ. არიგ-ბუღას დამარცხების შემდეგ, ყუბლაი ჩინეთის სხვა რაიონების დაპყრობას შეუდგა. ადგილობრივმა სუნიმ მონგოლთა აგრესიას წინ ვერ აღუდგა. მას შემდეგ, რაც 1270 წ. მონგოლებმა ხელთ იგდეს სუნის იმპერიის დედაქალაქი ხანკაი, ცალკეულმა ჩინურმა რაზმებმაც შეწყვიტეს წინააღმდეგობის გაწევა. 1279 წელს მთელი ჩინეთი უკვე მონგოლთა ბატონობის ქვეშ მოექცა. სამხრეთ ჩინეთის დაპყრობამდე 13 წლით ადრე 1266 წელს ყუბლაიმ ძინთა დინასტიის ყოფილ რეზიდენციაში ჯაენში ახალი დედაქალაქის მშენებლობა დაიწყო. ქალაქს შეუდგა სახელი და დაარქვეს დიდი დედაქალაქი (თანამედროვე პეკინი).

ჯაენის დინასტიას უწოდა - იუან, რაც ჩინურად დასაწყისს ნიშნავს. ჩინელი მოხელეების ლიუ ბინჩუნის და სიუს ხენის უშუალო მონაწილეობით შეიმუშავეს მონგოლების მიერ ჩინეთის ადმინისტრაციული და სახელმწიფო მმართველობის პროექტი, რომელიც მოქმედებაში 1271 წლიდან შევიდა.

მარკო პოლო
ჩინეთში

ყუბლაი ჯაენის მმართველობის დროს
გენერალ ვაჰარ მამასა და ბიძასთან ერ-
თად ჩინეთში ჩავიდა ცნობილი იტალიე-

რ მგზავრი და მწერალი მარკო პოლო (1254-1324). იგი 1271-1272 წწ. ზღვით მივიდა მცირე აზიის სამხრ.-აღმოსავლეთ სანაპი-
რზე გაიარა სომხეთის მთიანეთი, მესოპოტამია, ირანის ზეგანი,
ბაბილონი, კასპარი და შემდეგ მოხდა ჩრდ. ჩინეთში. აქ მან ძალიან
დიდი ხანი გაატარა და ჯაენის ძმის ერთ-ერთი პროვინციის გამგებ-
ნი იყო. იგი დანიშნული, ჯაენის სამსახურში ყოფნის დროს
1271 წლამდე მან მოინახულა ჩინეთის სხვადასხვა მხარე. 1295
წელს იგი წამოვიდა სამხრ. ჩინეთიდან. ჯაენმა მას გაატანა საცო-
რის განხილვის გამგებლისათვის. მარკო პოლომ გაიარა ირანი და
ბაბილონი დაბრუნდა ვენეციაში. დაახლოებით 1297 წ. მარკო პოლო
წამოვიდა ვენეციელებს. „მარკო პოლოს წიგნი“ (1298) დაი-
წერა იმ ნააზრობის საფუძველზე, რომელიც მისგან ჩაიწერა ტუ-
ბის რუსტიჩინომ. ეს წიგნი, რომელიც ითარგმნა დას. ევროპის
ხალხს ენაზე, ძვირფასი წყაროა საქართველოს, სომხეთის, ირა-
ნის, ჩინეთის, მონგოლეთის, ინდოეთის, ინდონეზიის და სხვა ქვეყ-
ნის გეოგრაფიის, ეთნოგრაფიის და ისტორიის შესახებ. მანვე
ისტორიის გამოიწვია XIV-XVI სს. ზღვაოსნების, კარტოგრა-
ფებისა და მწერლების.

მონგოლთა
მმართველობის
სისტემა ჩინეთში

ჩინეთში მონგოლების მიერ შექმნილ იუ-
ანის იმპერიას მართავდა მონგოლი ჯა-
ენი. ქვეყნის საშინაო და საგარეო ზედი-
ზედობა მოლიანად ჯაენის ხელში იმყოფებოდა. საქმეების საერთო

1. Минаев И.П. Путешествие Марко Поло, пер. В.В. Бартольд, 1902; შორე გამოცემა ი. მაგდოლიჩის რედაქციით გამოიცა მოსკოვში 1951 წელს.

ხელმძღვანელობას წარმართავდა სამი გუნი (მრჩეველი). ყუბილის გარდაცვალების (1294) შემდეგ ყაენის ტახტი ოლჯაითუ-თემურს გადაეცა. რომელიც 12 წელი მართავდა. მათი შემკვიდრებები, წარმოშობის მსგავსად, ცდილობდნენ გაეზარდათ ქვეყნის სიდიდით და შინაგანი განვითარების გზით, არამედ სხვა ქვეყნების ძარცვით, ხარჯზე. ამიტომ მეურნეობა იუანთა იმპერიაში წელი ტემპებით თარღებოდა. ერთდროულად იზრდებოდა მშრომელი მოსახლეობის რაოდენობა. ერთდროულად იზრდებოდა მშრომელი მოსახლეობის რაოდენობა. ერთდროულად იზრდებოდა მშრომელი მოსახლეობის რაოდენობა. ერთდროულად იზრდებოდა მშრომელი მოსახლეობის რაოდენობა.

მას შემდეგ, რაც 1368 წ. ჩინეთში აჯანყებულმა ადგილობრივმა მოსახლეობამ ქვეყნიდან მონგოლები გააძევა, ბოლო რუსეთში მათი მთავრის დიმიტრი დონელის წინამძღოლობით კულიკოვსკულზე (1380) ისინი სასტიკად დაამარცხეს, ჩინგიზ-ყაენისა და მისი მემკვიდრეების მიერ შექმნილი სამხედრო - ფეოდალური მმართველობა თანდათანობით დაშლის გზას დაადგა.

მონღოლეთის იმპერიის ცალკეულ სამთავროებად დაშლა

ქვე XIV-XV სს. საკუთრივ მონღოლეთის ტერიტორიაზე ცალკეული სამთავროები წარმოიშვა. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგჯერ ესა თუ ის მთავარი პირი ხდებდა ქვეყნის დროებით გაერთიანებას, მაგ. როგორც ეს მოხდა ხეს 1488-1543 წწ. ჩინგიზელმა ბათუ-მუნქემ (ისტორიაში უკნადაინ ყაენის სახელითა ცნობილი) და უკანასკნელად ლიუდბენმა (1604-1634). მონგოლებით დასახლებული ტერიტორია მთავრად გაერთიანდა. საბოლოოდ, მისი ტერიტორიის სამხრეთი ნაწილი, ისევე როგორც ჩინეთი, მანჯურიელებმა დაიპყრეს.

მეათე-მეცამეტე თავი

გაერთიანებული საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XIV საუკუნის პირველ ნახევარში

მონღოლ VII-ის
იმპერიის
შეშლის
შედეგად

ჯვალა ედ-დინის ამოხრებელმა ლამ-ქრობამ (1225), ბოლო შემდეგ მონგოლთა შემოსევებმა და გაბატონებამ, საქართველო რამდენიმე ათეული წლების მანძილზე მძიმე სოციალურ და პოლიტიკურ (ორმეფობა - დავით VI და დავით VII ულუ) მდგომარეობაში ჩააყენა.

XIII საუკუნის მიწურულს საქართველოში შინაპოლიტიკური მდგომარეობის გამწვავებამ თავისი დიდი დაჩინა მის დიპლომატიასა და ურთიერთობას. ვასალის სტატუსმა და ორმეფობამ საგარეო ურთიერთობებში უფრო აქტიური განხილვა.

XIII-XIV სს. მიჯნაზე საქართველო, რომელიც ირანში გაბატონებულ ილხანთა¹ მონგოლურ სახელმწიფოზე² დამოკიდებულ პოლიტიკურ ერთეულად რჩებოდა, ფორმალურად თავის საგარეო ურთიერთობების გატარებისას, პირველ რიგში, ილხანთა ინტერესებიდან გამოსულიყო. ამიტომ ქართველ მეფეებს დიდი სიფრთხილე უნდა ჰქონოდათ მონგოლთა მართებდით თავიანთ ბატონებთან ურთიერთობაში, მათ დაერწმუნებინათ ისინი მათდამი ერთგულებაში და ა.შ. მაგრამ ერთდროულად ქართველი მეფეები, მიუხედავად ერთმანეთთან ურთიერთობისა, ქვეყნის მომავალზეც ზრუნავდნენ. ეს ზრუნვა და

¹ ილხანი ნიშნავს დიდი ხანის ხელქვეითს. ილხანები ეწოდებოდნენ XII-XIII სს.ში ირანში გაბატონებულ მონგოლურ დინასტიას, რომლის დამაარსებელი იყო ყაენი ბუღაგუ (1217-1265) - ჩინგიზ ყაენის ურთერთი შვილიშვილი. მონგოლთა ყაენის მუნქეს ძმა.

² ილხანთა იმპერია მოიცავდა დიდ ტერიტორიას მდ. ინდიდან მდ. ეფრატამდე და მდ. ოქსიდან ინდოეთის ოკეანემდე. იგი აერთიანებდა, აგრეთვე, დიდი აზიის დიდ ნაწილს და კავკასიის ქვეყნებს. დაწვრილებით იხ. *История В.В. Соч. Т. VII, „Наука“, М., 1971, გვ. 500, 512-513.*

მოშავალზე ფიქრი განპირობებული იყო იმითაც, რომ პულაგუიანთა ირანს გამუდმებული ბრძოლები ჰქონდა თავის მთავარ მეტოქესთან; ოქროს ურდოსა და ეგვიპტის შმართველებთან.

იმდროინდელი ისტორიული წყაროებიდან ჩანს, რომ ქართველები კარგად ერკვეოდნენ შექმნილ დახლართულ ვითარებას. ცდილობდნენ დიდ სახელმწიფოთა შორის პირველობისათვის ბრძოლაში თავისი ადგილი ეპოვათ და ისეთი როლი შეესრულებათ, რომელიც ქვეყნის მოშავალს წაადგებოდა.

1295 წელს პულაგუიანთა ტახტზე ყაზან-ყაენი (1295-1311) ადის. დემეტრე II-ს მეს დავით VIII-ს (1293-1311) მასთან გამკაცებული ურთიერთობა ჰქონდა, რადგან ტახტზე ახლად ასული ყაენის მოწინააღმდეგეებს მოკავშირეობდა. ამიტომ დავით VIII-ს დიპლომატიის მთავარ მიზანს შეადგენდა ოქროს ურდოს გაქმნა დაახლოება და ილხანთა ირანთან მისი დაპირისპირების საქართველოს საკეთილდღეოდ გამოყენება. სწორედ მის მიერ გადაწყვეტილი დიპლომატიურმა ნაბიჯმა (ელჩების გაგზავნა ოქროს ურდოში) იმართულა ყაზან-ყაენი დაზავება ეცადა დავით VIII-თან. მაგრამ ამ დროს მას უპირისპირებდნენ ვახტანგ III-ს (1298-1304), რომელიც 1299-1300 წლებში იძულებული გახდა ილხანებთან ერთად ეგვიპტის წინააღმდეგ ებრძოლა სირიაში.

ილხანთა ირანისა და მამლუქთა ეგვიპტის ერთმანეთთან მუდმივად დაპირისპირება პულაგუიანთა მოწინააღმდეგე ქართველებს დავით VIII-ს ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდა ეგვიპტის მხარეზე გადასვლისათვის და საბაზოვდნენ და მასთან მოკავშირეობისათვის, რომელიც მეტეს, რომ ქართველი მეფეები ეგვიპტეს, როგორც საქართველოს სადამოკიდებლად განწყობილ სახელმწიფოს, ადრეც დაკავშირებას.

სამარტოვალისა
და მამლუქთა
დიპლომატიური
ურთიერთობების
შედეგად

ამრიგად, ვახტანგ III ილხანების მხარეზე იბრძოდა, მათი მოწინააღმდეგე დავით VIII კი ეგვიპტის მოკავშირედ გამოდიოდა და მასთან დიპლომატიური ურთიერთობის აღდგენას ცდილობდა. საქართველოსა და ეგვიპტის პოლიტიკურ ურთიერთობას რომ ხანგრძლივად

მართა აქვს, მეტყველებენ ის ცნობები, რომლებიც დაცულია ოქროს საკუთრივ ქართულ წყაროებში („ქართლის ცხოვრება“, სიძე ერისთავთა“), ისე არაბულ წყაროებში (ალ-კალკამანდი, ალ-ჰასანი, ალ-აინი, ალ-შაჰრიზი, იბნ შედადი). არაბ ავტორთა მოვლებიდან სანდო და ყველაზე საინტერესოა ეგვიპტის ბაჰრი-დინასტიის მამლუქ სულთნების კარის მდივნის ალ-კალკამანდის (ამრომი - „განთიადი ბრძისა ეპისტოლოგრაფიის ხელოვნება“) ამ თხზულების ერთი ნაწყვეტი ასეთ სათაურს ატარებს: „ეგვიპტის სულთნების მიწერ-მოწერის შესახებ აღმოსავლეთის ურდოში მუფეებთან“. ინტერესმოვლელი არაა ის გარემოება, რომ ალ-კალკამანდი (როგორც ეს დამახასიათებელია შუა საუკუნეების არაბ ავტორებისათვის) თავმოყრილია უფრო ადრინდელი დროის არაბ ავტორების ალ-უმარისა და ალ-მუჰიდის ცნობები, რომელთა ალ-კალკამანდი ხშირად განსაკუთრებით გამოყოფს.

ქართულ და არაბულ წყაროთა ცნობების ურთიერთშეჯერება უნდა დავაზუსტოთ საქართველოსა და ეგვიპტის დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიასთან დაკავშირებული ზოგიერთი დეტალი. ამით გარდა, არაბულ წყაროებში დაცულია ზოგიერთი ისეთი ცნობა, როგორც ქართულ წყაროებს არ შემოუნახავთ. რიგ შემთხვევაში ამა თუ იმ მოვლენის აღწერა არაბულ წყაროებში უფრო ვრცელადაა გადმოცემული, რაც შესაძლებლობას გვაძლევს უფრო სრულ ქართულ წყაროებში დამოწმებული სათანადო ცნობები. ამას ამავ დროს, ქართული წყაროების ზოგიერთი ცნობა ასწორებს არაბულ ცნობას.

დავით VIII-ის
მართა მამლუქთა

როგორც უკვე ითქვა, საქართველოს მეფეები ილხანთა ირანის ვასალები იყვნენ და ძალაუფლებურად ამ ბრძოლაში მათი მხარეზე იყვნენ.

არაბ ავტორის დახასიათებით, ქართველთა ლაშქარი გულადი და მამაცი იყო. მათ მოკავშირეობას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ირანთან დაპყრობითი ომებისათვის. ეს კარგად ესმოდათ ეგვიპტის მამლუქ სულთნებსაც, რომლებიც ყოველნაირად ცდილობდნენ სა-

ქართველთა მტკიცე მეგობრული კავშირის დამყარებას. მისი განწყობილების შედეგი უნდა იყოს საქართველოსა და ეგვიპტის შორის წარმოებული მოლაპარაკება ჯვრის მონასტრის თაობაზე, რომლის შესახებ იტყობინება ალ-უმარი მისივე ცნობიდან ირკვევს, რომ საქართველოს მეფეს დავით VIII-ს თავისი ელჩობის საქმეებით ეგვიპტის მაშინდელ სულთანთან განსაკუთრებული მახვილი ჰქონდა. ქართველთა მეფე სთხოვდა ეგვიპტის სულთანს, დაერწმუნებინა მათთვის სინას მთაზე, იერუსალიმის ჩრდ. დასავლეთ მდებარე ჯვრის მონასტერი, რომელიც მასმადიანებს მერეთად ეკუთვნოდა. ჯვრის მონასტერი ქართველებს შეიზ ჰადრმა (1260-1271 წწ.) წაართვა, ეს ის ხანაა, როდესაც საქართველო ოთხი მხრივ ხომალდებზე და დაკარგული მონასტრისათვის არ ვცალდა. XIV საუკუნის დამდეგს ქართველთა მეფეს მონასტრის უკან დაბრუნებისაკენ საქმით პირობები მომწიფებულად მიაჩნდა. მისი თხოვნა მამლუკ სულთანმა შეიწყნარა და დაუბრუნა მონასტერი ქართველებს, მაგრამ მისი დაბრუნება თითქმის გადაუღებავ დაბრკოლებას წარმოადგენდა სულთნისთვის, იმიტომ, რომ, მუსლიმთა მოძღვრების თანახმად, მიზგიითის ქრისტიანულ ეკლესიად გადაქცევა მიუტევებელი ცოდვად ითვლებოდა. არაბი ავტორის მოწმობით, ამ აქტმა მუსლიმური რელიგიის სწავლეულებში ერთგვარი უკმაყოფილება გააღვიძა¹. მაგრამ მიზანი ამართლებდა საშუალებას. ეინაიდან ეგვიპტის სულთანმა ამ გადაწყვეტილების მიღებით მნიშვნელოვანი საკუთარი პოლიტიკური პრობლემების გადაწყვეტას ცდილობდა.

ბართულ-გიორგი V-მ მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო ურთიერთობებში ასპარეზზე ქართველთა მეფეები ამ დრომდე მაღალი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ, დავით VIII-მ ბიზანტიის იმპერატორს ანდრონიკე II (1282-1328) პატივით მოუწოდებდა და მასაც ქართველთა ელჩობისათვის თავისი ჯვრის გაუქმლება, დიპლომატიური გამჭრიახობის წყალობით დავით VIII-ის

მხარის მონასტრის დაბრუნების საკითხს საერთაშორისო მნიშვნელობა მიანიჭა ქრისტიანულ სამყაროში. აღსანიშნავია, რომ ქართველთა ელჩებმა მეორე დიპლომატიურ გამარჯვებასაც მიაღწიეს მათი თხოვნით ეგვიპტის სულთანმა გააუქმა ქართველთათვის დაბრკოლებელი წესები, რომლებიც მათ ნებას არ რთავდნენ იერუსალიმში ცხენ-სახედრებზე ორივე გვერდზე ფეხებჩამოშვებული ქრისტეზაურათ. მეფე დავით VIII-ის მიერ ქართველთა ელჩობის დაწყების თარიღად მიჩნეულია 1305 წელი (პიჯრით 705 წ.).²

გიორგი V-მ მიუხედავად დავით VIII-ის დიპლომატიური წარმატებისა და მის მიერ ჯვრის მონასტრის დაბრუნებისა, საქართველოს საერთაშორისო ასპარეზზე მეტად სხელი გიორგი V-მ გაუთქვა. ქვეყნის ეკონომიკური მოლოდინები, მისი ცალკეული ნაწილების ერთიან სახელმწიფოდ კვლავ ერთიანება და უცხო ტომთა უღლისაგან განთავისუფლების საქმე მას ხელა, იგი ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი (1299 წ.) აიყვა და მხოლოდ ტახტზე და, ბუნებრივია, მას მაშინ თავისი ხელისუფლების გამოყენება არ შეუძლო. მაგრამ როდესაც წამოიზარდა და ხელა საქართველოს მართვა-გამგეობას, ქვეყნის პოლიტიკური მდგომარეობის, მოღიანობის გვემაც შეიძუშავა. ეს გვემაც გულისხმობდა იმდროინდელი ურდოში თათარ დიდკაცობასთან დამეგობრებას. ამ დროს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მეფე გიორგის დაახლოებას ოქროს ურდოს ყაენის ფაქტობრივ რეგენტთან ჩობან ნოინთან, რომელსა და მისი მომხრეებთან ხარკის აკრეფის საქმეში არა მარტო გარკვეული შედეგები მიიღო, არამედ ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულებს დაქსაქსული საქართველო კვლავ შემოიშტკიცა. ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა სახელმწიფოს საზღვრებით საქართველოს შინაგანი ეკონომიკური და პოლიტიკური გაერთიანების საფუძველი იყო. ეს გარემოება ხელს უწყობდა, აგრეთვე, ქართველთა, როგორც ახლო აღმოსავლეთის საქრისტიანოს

¹ მენთუშაშვილი აღბ. საქართველოს და ეგვიპტის ისტორიის ურთიერთობები, „დროშა“, №9, 1958 წ. გვ. 18.

მტკიცე ბურჯის სახელის აღდგენასაც. ამას ადასტურებს XIV საუკუნის პირველ ნახევარში ამ რეგიონში შექმნილი საერთაშორისო ვითარებაც. კერძოდ, აქ გაბატონებისათვის გამუდმებული ქაზახი ილხანთა ირანსა და მამლუქურ ეგვიპტეს შორის. ორივე ქვეყანა საქართველოს მეფის გულის მოგებას და მასთან დამოკიდებულებას ცდილობდა, რათა გამოეყენებინა იგი როგორც მოკავშირე მონღოლ წინააღმდეგ. გიორგი V-ემ, რომელსაც „ბრწყინვალე“ უწოდებდნენ, მისთვის ჩვეული დახვეწილი დიპლომატიით, კარგად გაართვა თავი. შექმნილ საერთაშორისო ვითარებას და შესაძლებელ გამჭრიახობას იგი საქართველოს ინტერესების სასარგებლოდ გამოიყენა.

საგვარამო
საქართველოს
მამლუქურ
ეგვიპტის
მონღოლთა
შეჭრის

თუ რაოდენ დიდ პატივს სცემდნენ უცხო ქვეყნების მმართველები საქართველოს დიპლომატიურ ღირსებას და მის პოლიტიკურ პოზიციას, კარგად ჩანს იმ დიპლომატიური მიმოწერიდან, რომელიც შესწავლილია

ნახეს არაბმა ავტორებმა, კერძოდ, ალ-კალკაშანდის თხზულებაში მოტანილი მეორე არაბი ავტორის ალ-უმარის ფორმულიდან: „ფორმულის მიხედვით, ეგვიპტელი მამლუქი სულთნები საქართველოს მეფეებს ასე მიმართავდნენ: „ალაჰიმეც მაღალი ბანკის პეიგაზს ბრწყინვალეობას (მის) მეფური უდიდებულესობისას, სიდიდისას, რაინდისას, მამაციას, ღმრთისას, გულადისას, მუხთისას, შემტევისას, ღმრთისას, ტახტის მპყრობელისა და გვირგვინისას, მის სარწმუნოებაში განსწავლულისას, სამართლიანობისას, მის ქვეშევრდომთა მიმართ, რჩეულისას, ილრეკიის მეფეთა მიმართ, ქართველთა სულთნისას, ზღვათა და სრუტეთა სამფლობელოს განძისას, რაინდთა სამწყვსოს დამცველისას მის წინაპრებისა და გვირგვინთა მემკვიდრისას, რუმისა და ირანის ქვეყნების მფლობელისას, იონიელთა (ბერძენთა — ალბ.მ.) ამოღებული მახვილისას, ასურელ მეფეთა ესენციისას, ტახტ-გვირგვინთა მემკვიდრეთა (მონღოლთა) რჩეულისას, ქრისტიანობის განმადიდებლისა, იხას (იქს) მიმდევართა შემწისას, მესიის გმირების ცხებულისას, თავისი ზრახვით წმინდა სახლის (იერუსალიმის) განმადიდებლისას, სი

მეფეთა საყრდენისას, პაპის შემწისას — რომის პაპისა, მუსლიმთა მოყვარულისას, დაახლოებულ მეგობართაგან უწმინდესისას, და სულთანთა ერთგული მეგობრისას“¹.

გიორგი V-ის
მონღოლთა
მამლუქურ
ეგვიპტის

ქართულ მეფეებისადმი ეგვიპტის მამლუქ სულთანთან მიმართების ასეთი წესი მიღებული იყო XIV საუკუნის პირველი ნახევრიდან. ეს ის ხანაა, როდესაც ეგ-

ვიპტის მმართველები ბაპრიანთა დინასტიიდან სანდო მოკავშირეებს საგარეო მტრების წინააღმდეგ. მთელი XIII საუკუნის მუხამედის განმავლობაში ეგვიპტე განუწყვეტელ ბრძოლას აწარმოებდა ილხანთა ირანის წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში, როგორც ირანელთა, საქართველო ეგვიპტისათვის ბუნებრივ მოკავშირეს ითვლებოდა. ამიტომ მისი მმართველების გულის მოგება ეგვიპტის დიპლომატიის უმთავრეს საზრუნავს შეადგენდა. ეგვიპტელი სულთნები საქართველოსთან პოლიტიკური დაახლოების მიზნით იყენებდნენ იმას, რაც მათ უპირველესად განასხვავებდა სახელმწიფოსაგან — რელიგიას. სწორედ ქართველთა კუთვნილ ეკლესიას მონასტრების დაბრუნების და მათზე ქართველთა უფლებების აღდგენის საკითხების მოგვარებას ეგვიპტელი სულთნები იყენებდნენ. როგორც საბაბს იმისათვის, რათა საქართველოს მეფეები მათ კეთილად განეწყობოთ. ქართველებს რომ ნამდვილად ჰქონოდათ მონასტრები იერუსალიმში, გვამცნობს არაბი ისტორიკოსი შედადი, რომელიც აღნიშნავს, რომ ჯერ კიდევ თამარ მეფის დროს ზაენია ელიზბა სულთან სალაჰ ად-დინის კარზე, რათა მონასტრები უკან დაებრუნებინათ. იგი წერს: „ქართველთა ელჩი მოვიდა და მოახსენა სულთანს, სპეციალურად წმინდა ეკლესიების მნიშვნელობის შესახებ, რომლებიც მათ აქონდათ იერუსალიმში. და, აგრეთვე, თავიანთი დასახლებული ადგილების შესახებ [ქართველები] ჩიოდნენ, რომ მათ წაართვეს მონასტრები

¹ ალ-კალკაშანდი, არაბული ქრესტომათია, თბ., 1951, გვ. 78; В. Тимонин, Заметки аль Калкашанди о грузинах: ЗВОРАО, т. 1. 1886.

და თხოულობდნენ სულთნის კეთილგანწყობას, რათა დაებრუნებინათ იგი მათი გამგებლობისთვის”¹.

არაბი ისტორიკოსის ამ ცნობას ქართველი სასულიერო მოღვაწეების ცნობაც ემთხვევა. ქართველთა დასახლებული ადგილები იერუსალიმის გარეუბანში, ქართული ცნობით, ჯვრის მონასტრის დაარსებისთანავე გაჩენილა. შემდეგ მას მუსლიმები დაუფლეს, ხოლო XIV საუკუნის პირველ ნახევარში ისინი კვლავ ქრისტიანებს დაუკავებიათ².

ეგვიპტეში ჯვრის მონასტრის თაობაზე გაგზავნილი უფრო პირველი და უკანასკნელი არ იყო. არაბ ავტორებთან დაკავშირებული ცნობების მიხედვით, ნათელი ხდება, რომ საქართველოსა და ქრისტეს შორის ინტენსიური დიპლომატიური გავიწიარა არსებობდა. ბულ წყაროებში თუმცა ძალიან ბუნად, მაგრამ მაინც მოიხსენიებიან ცნობები საქართველოსა და ეგვიპტის დიპლომატიურ ურთიერთობების შესახებ. ერთ-ერთ ასეთ ელჩობას ეგვიპტის სულთნის კახა ადგილი აქონდა 1316-1317 წწ. (პიჯრით 716 წ.). არაბულ წყაროებში ნათქვამია: „კაიროში მოვიდნენ უზბეკის, ქართველთა ძეგ და უზბეკის ნათესავის ტუდაის ელჩები საჩუქრებით. მათ პასუხ გასცეს და საჩუქრები გაუგზავნეს. ამ წელს (ეგვიპტეში) შეკრეს

გვ. 212-213.

¹ ქართველთა ელჩებს, იბნ შედადის გადმოცემით, სულთნისათვის, 2000 დინარი უძლეუაო იმ ჯვარში, რომელზეც, გადმოცემით, ქრისტე აცხადდა რომელიც იმჟამად მუსლიმებს ჩაეგდოთ ხელში.

² ქართველი კოლონისტების შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის პეტე. ა. ცაგარელი, რომელმაც იმოგზაურა ამ ადგილებში XIX ს-ის დაბოლოს წერს: „Вблизи Крестного монастыря, на расстоянии минут 20 от него, роскошной „Вали ел-вард“ — „Долгие роз“ раскинулась небольшая деревня Малха, населённая, повидимому, потомками грузинских колонистов. Деревня эта славилась производством розовой воды. Она забыли [родной] язык и веру отцов, но помнят ещё своё происхождение из „далёкого севера“, как они выражаются, называют себя „гурджи“ — грузинскими... Они составляют часть Крестного монастыря и служат ему“ (А. Цагарели, Паминათა грузинской старины в Святой земле и на Синае, СПб., 1888, გვ. 140).

358

და კლარი ჯუბანის, აბუ საიდის, უზბეკის და ტუდაის, აგ-ბეგის, სარსელის პატრონის, სტამბულისა და ნუბიის მბრძანებლისა და ქართველთა მეფისა”.

შემდეგ, ქართველთა მეფეს 1316-1317 წწ. გაუგზავნია ელჩი-კლიტენი სულთნის კარზე. ელჩობამ, ქართველთა მეფის სახე-სამეფო გადასცა სულთანს და ერთგულება აღუთქვა მას. ამასთან ირკვევა, რომ 1316-1317 წწ. ილხანთა ირანსა და სულთნის შვიდობიანობა ჩამოვარდნილა.

მომდევნო წლის შემდეგ გიორგი V-მ კვლავ მიაღწია თავისი კარის კაიროში, რასაც ადასტურებს „ძველი ერისთავთა“, რომელშიც ნათქვამია: „მას ჟამსა მოვიდა ამბაჲ: კლიტენი იერუსალიმის სპარსთა დაიპყრესო და დიდად შესწუხდა მეფე გიორგი. მან წარგზავნა ძე შალვა ერისთავისა, რომელსაც ერქვა პიპა, მას სპელეთსა მრავალთა ძღენითა წინაშე მისრელისა და წარ-სდგა ბანდას ძე, დეკანოზი იოანე და მოვიდა პიპა წინაშე მის-რელისა (ეგვიპტის სულთნის — აღბ.მ.). ხოლო მან (ეგვიპტის სულთნის — აღბ.მ.) სიხარულით შეიწყნარა ძღვენი იგი და მისცა მას იერუსალიმისანი. მოვიდა პიპა ზედა საფლავს ქრისტესსა და სპელეთსა, ჟამი აწირვინა, ეზიარა და დეკანოზი იოანე აკურ-სდა მოძღვართ-მოძღვრად... ხოლო პიპამან მოილოცა წმინდანნი და მღვდელნი და შეკრიბნა ნაწილნი წმინდანნი და ხატნი შეენიერნ და მოვიდა მასვე გზასა ხმელეთით და მოვიდა წინაშე მეფისა და მოვიდა იერლავი (წყალობის სიგელი — აღბ.მ.) შეწყალებისა და მოვიდა ყოვლისა სათხოვნელისა მისისა. ფრიად განიხარა გიორგი მეფემან, რამეთუ შეეცნეს კლიტენი ქართველთა”.

ქრისტიანობის კლიტენში“ იგულისხმება ქრისტეს საფლავის, რომელიც ეკლესიის კლიტენი, რომლის ფლობის უფლება იმ-დროს ქართველებს მოუპოვებიათ. როგორც ქართული წყარო აღ-ნიშნავს, ეგვიპტის მამლუქ სულთანს სიხარულით მიუღია გიორგი V-ის ძეგროფასი საჩუქრები და ელჩობისათვის შეწყნარების სიგე-ლიც გამოუტანებია.

359

იმ ფაქტს, რომ ქართველები ბიზანტიელთა თანხლებით სულთანს ალ-აჰმადს აბულ-აბას აჰმად თავის ალ-მაკრაზი თავის თხზულებაში: „წიგნი გზებისა სახელმწიფოების შესაცნობად“. იგი წერს: „[კაიროში] ჩამოვიდა სტანტინოპოლის იმპერატორის ელჩი, გურჯების მეფის თანხლებით, რომელმაც ჩამოიტანა ძღვენი და წერილი“.

არაბი ავტორი აღნიშნავს, რომ ქართველები შეპირებული მარებას ეგვიპტის სულთანს, თუ იგი გაჭირვებაში ჩაეკარება ქართველთა მიერ შეპირებულ დახმარებას დიდი გავლენა მოახდენს ეგვიპტის სულთანზე. სულთნისათვის ფრიად სასურველი ქართველთა მოკავშირეობა.

ქართველთა მიერ გაგზავნილი ელჩობის თარიღის დასაზუსტებლად საყურადღებო ცნობას გვაწვდის ალ-აინი, იგი ამბობს: „საბაბთ ამ თვის 28 რიცხვს, სულთანმა მიიღო ელჩები, [მისი] ელჩები უზბეკის, ქართველთა მეფისა და ლასკარისის [მისი] წარდგენ სულთნის წინაშე და ჯოგელმა მათგანმა მისცა მას წერილი და მიაღწია თავისი ძღვენი“¹.

ქართველთა ეს ელჩობა ეგვიპტეში ჩასულა 1320 წელს ალ-აჰმადის (28 მაისს). სულთანს მიუღია ქართველთა მეფის ელჩობა, რომელთაც სულთნისათვის წერილი და ძღვენი მოუტანეს ქართველ ელჩებთან ერთად სულთანს მიუღია უზბეკ ხანის ელჩობა ბიზანტიის იმპერატორის ანდრონიკე II-ის ელჩები.

სამარაშველო,
მეგობარი და
ომარის უფლო

ეგვიპტის სამეფოს აღებულ ხანაში
თავდა გაუბედავი, მაგრამ გაქნილი
ლომატი ნასრ აღ-დინ შუჰაშადი, მამა
ქების ბაპრიანთა დინასტიის წარმომადგენელი.

ნელი. ეგვიპტის ამ გამოცდილმა და ცბიერმა სულთანმა კი არ გამოიყენა ქართველთა და ბიზანტიელთა თხოვნა ეგვიპტის სახელმწიფოში მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად და განსამტკიცებლად.

¹ Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды под ред. В. Тизенгаузена, т. I, СПб., 1884 г., стр. 490.
360

დაახლოებით XIV ს-ის პირველ ნახევარში ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა მონასტრების ძლიერი სახელმწიფოს სახელს. მის სულთანს ნასრ აღ-დინ შუჰაშადს ფართო დიპლომატიური ურთიერთობა ჰქონდა იმპერატორის მსოფლიოს უმდიდრეს მმართველებთან. არაბ ავტორების შემონახულია ცნობები ეგვიპტისა და ოქროს ურდოს დიპლომატიური ურთიერთობების შესახებ, საიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ეგვიპტელები ცდილობდნენ თავიანთ მოკავშირეებად გაეხადათ ოქროს ურდოს მაშინდელი მმართველები, რათა უზრუნველყოთ თავიანთი ზეგავლენით ილხანთა ირანის თავდასხმებისაგან. ილხანთა ირანის ეგვიპტის დაუძინებელი მტერი იყო. მათ შორის გაუთავებული ბრძოლა წარმოებდა, მეორე მხრივ, ილხანთა ირანსა და ოქროს ურდოს შორის მუდმივი ჭიდილი იყო ამიერკავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილის აზერბაიჯანის ხელში ჩასაგდებად. ეგვიპტის ამ დიპლომატიკა სულთანმა თავი კარგად გაართვა დახლართულ პოლიტიკურ კითარებას. იგი მჭიდრო კავშირს ამყარებს ოქროს ურდოსთან და საქართველოსთან, თავის მხრივ, ოქროს ურდო, ისევე, როგორც საქართველო მიისწრაფოდა ეგვიპტესთან შეთანხმების მისაღწევად. ოქროს ურდოსა და საქართველოს დაახლოება ეგვიპტესთან ძალთა დაბალანსებას მოახდენდა უკანასკნელის სასარგებლოდ. ამიტომაც არაა შემთხვევითი, რომ სულთანი ნასრ აღ-დინ შუჰაშადი სიამოვნებით დათანხმდა ქართველთა თხოვნაზე.

XIV ს. ქართველთა მეფეების მიერ ეგვიპტეში გაგზავნილმა ელჩებმა დიდი როლი შეასრულეს საქართველოს ძველი დიდების აღდგენის საქმეში. საქართველომ დიდ პოლიტიკურ გამარჯვებას მიაღწია ჯერის მონასტრის დაბრუნების აუცილებლობა, ისევე, როგორც იერუსალიმში ჩასულ ქართველთა პრივილეგიების აღდგენა. მხოლოდ რელიგიური მიზნებით არ იყო ნაკარნახევი. როგორც უკვე ნათელია, ისე არაბული წყაროები გვაწვდიან ცნობებს, საიდანაც ნათელი ხდება, რომ ქართველებს იერუსალიმში მონასტრები ჰქონდათ. ეს მონასტრები მხოლოდ რელიგიურ მიზნებს კი არ ემსახურებოდნენ, არამედ დიპლომატიურ ამოცანებსაც ასრულებდნენ. უნდა გავიქროთ, რომ იმდროინდელი მახლობელი აღმოსავლეთის სა-

ერთაშორისო ვითარებას საქართველოს მეფე მათი საშუალებებით ეცნობოდა. ბერები, რომლებიც რელიგიური მიზნით საქართველოდან წმინდა ადგილებში იგზავნებოდნენ, უეჭველად ქართველთა ფეხების დიპლომატიური აგენტებიც იყვნენ.

ამრიგად, XIV ს-ის პირველ მესამედში საქართველოს დიპლომატიკის შორის ფართო დიპლომატიური ურთიერთობა არსებობდა. ეს დიპლომატიური ურთიერთობა, მიუხედავად ამ ორ სახელმწიფოს რელიგიათა სხვაობისა, გამოწვეული იყო მათი საზოგადოებრივ ინტერესებით. ამ დიპლომატიურ კავშირში ჩაქსოვილი იყო სახელმწიფოს – საქართველოსა და ეგვიპტის – ფართო პოლიტიკური მიზნები. გაერთიანების გზაზე დამდგარი საქართველო მთავარი მტრების წინააღმდეგ ეძებდა ისეთი დიდი მნიშვნელობის მქონე სახელმწიფოს მხარდაჭერას, როგორიც მაშინდელი მსოფლიოში მთავარი ეგვიპტე იყო, ხოლო თავის მხრივ, ეგვიპტე საქართველოს მისწრაფებას არ უგულებელყოფდა და ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა ქართველთა სახით ჩრდილოეთში ეგვიპტის მოსიხსნელობა ხანთა სახელმწიფოს შესობლად სანდო მოკავშირე აეყოილა.

მიწვილმეტი თაჰი

საერთაშორისო ურთიერთობები ახლო აღმოსავლეთში XIII - XVI საუკუნეებში

თაჰი-მუჰამად ტოგჯაის XIII ს. შუა ხანებში ახლო აღმოსავლეთში ურჩხულ-სელჩუკთა უღელის მონგოლთა მიერ შეიკვალა. მონგოლ დამპყრობთა სახით ახლო აღმოსავლეთის ხალხებს თავს ახალი უბედურება დაატყდათ. ამ უბედურების დროს წერტილი 1258 წლიდან იწყება, როდესაც მონგოლთა ლაშქარმა პულაგუმ აბასიანთა სახალიფოს უკანასკნელი გამგებ-სულთან-მუსთასიმის ჯარები გაანადგურა, მისი დედაქალაქი ბაღდადი აიღო და არაბთა სახალიფოს არსებობა შეწყვიტა. ირანის, თურქეთის, ანატოლიისა და ამიერკავკასიის ახალი მმართველი ჰუ-ლაკი გახდა. მას დიდი ყაენის „ილ-ხანის“ (ხელქეებით) ტიტული მიენიჭა და ირანში ამავე სახელწოდების მონგოლური დინასტიის დასაწყისი დაიწყო. მონგოლთა ჩაეყარა საფუძველი. მათი ბატონობა ირანში თითქმის III წელს გაგრძელდა.

XIV ს. შუა ხანებიდან ილხანთა იმპერიის დაშლის შემდეგ, საქართველო და ჩუგანთან ადგილობრივი დინასტიები გაბატონდნენ. 1336 წლიდან 1432 წლამდე ქურთისტანსა და ერაყში ხელისუფლებას ჯალაირელები ფლობდნენ. მრავალი ათეული წლის განმავლობაში ჯალაირელები მმართველები დიდ ბრძოლას ეწეოდნენ ჯერ ირანის ილ-ხანის (შაჰბატკიანები) თურქმენულ ტომებთან, ხოლო შემდეგ ირანისა და ერაყში შემოჭრილ თემურ-ლენგთან. თემურ-ლენგის გარდაცვალების შემდეგ ყარა-ყოინლუს მმართველობის ბრძოლა დაიწყო თავიანთ მთავარ მტოქეებთან აყ-ყოინლუს (შაჰბატკიანები) ტომებთან, რომლებიც ამ დროს დიარბექიარში და მთელი თურქეთის ქურთისტანში) ბატონობდნენ. აკად. ვ.ვ. სტრუველი მცირე აზიაში შექმნილ ყარა-ყოინლუსა და აყ-ყოინ-

1. მთავარი წყაროები ალბ. ახლო აღმოსავლეთის ქურთების ისტორიის საკითხებზე (X-XX სს.), თბ., 1978, გვ. 18.

ლუს დინასტიების სახელმწიფოებს ერთადერთ ნამდვილ მმართველს თურქმენულ სახელმწიფოებად მიიჩნევდა¹.

თუ თავის დროზე ყარა-ყოინლუს დინასტიის აღზევებამ ოსმალთა ბატონობას ბოლო მოუღო, აყ-ყოინლუს დინასტიის ქვეყნების ყარა-ყოინლუს მმართველობის დამხობა მოჰყვა. აყ-ყოინლუს მმართველი დინასტიის ფაქტობრივ დამაარსებლად ყარა-ყოინლუკ ოსმანს მიიჩნევენ. დედით იგი ტრაპიზონის კეისრის შვილიშვილი იყო. ყარა-იულიუკ ოსმანი ბაზანტიის იმპერატორის ქალიშვილზე იყო დაქორწინებული. 1402 წ. ანკარასთან გამართული ბრძოლის დროს ყარა-იულიუკი თემურ-ლენგის მოკავშირე იყო და თანადგომისათვის მისგან დიარბეჭიზა მიიღო.

რაც უფრო ფართოვდებოდა და ძლიერდებოდა ოსმალთა ბატონობა, მით უფრო სუსტდებოდა თეთრბატკნიანთა სასულთნო. 1410 წ. თურჯანესთან ოსმალებმა სასტიკად დაამარცხეს უზუნ პასა აქედან მოყოლებული მისი ხელქვეითი აყ-ყოინლუს სასულთნო შინაომებმა და არეულობამ მოიცვა. პოლიტიკურად დასუსტებული აყ-ყოინლუს სასულთნო ირანში ახლად აღზევებულმა სეფიანებმა მმართველმა გაანადგურა, ჯერ იყო 1501 წ. ნაზიჭევანთან სეფიანთა ირანის პირველმა მმართველმა შაჰ-ისმაილმა (1501-1502) აყ-ყოინლუს უკანასკნელი სულთანი მურადი ჰამადანთან სასტიკად დაამარცხა და ერაყში გააქცია, ხოლო 1508 წ. ისმაილ I-მა ხელაღდანი აიღო და აყ-ყოინლუს სახელმწიფოს არსებობასაც ბოლო მოუღო.

საფიანთა ირანის
და ოსმალეთის
შრამიშრათობა

XVI ს-დან ახლო აღმოსავლეთში მართლაც
თადად ორი ცენტრალიზებული მუსლიმანური
სახელმწიფო - ოსმალეთი და სპარსეთი გაბატონდა.

XVI ს-ის დასაწყისში (1502), მას შემდეგ რაც ირანში სეფიანთა დინასტია გაბატონდა, ხოლო თურქეთში ოსმალები განმტკიცდნენ, ორივე სახელმწიფომ თავიანთი მმართველთა აღმოსავლეთით მდებარე ფართო ტერიტორიას მიაპყრო.

¹ Бартольд В.В. Туркмены, Соч., т.V, М., 1968, გვ. 573.

დასახლებული ტერიტორია. ანუ ქურთისტანი, ისევე, როგორც ასერკაეკასია და არაბული ერაყი (ცენტრალური და სამხრეთი ერაყი), თავისი ეკონომიკური და სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობით ოსმალეთისა და ირანის მხრიდან ერთნაირ დაინტერესებს სწევდა.

1501-1508 წწ. ყიზილბაშურმა ლაშქარმა სომხეთი და ქურთისტანს დაიპყრო. ქურთების მიმართ შაჰ ისმაილი უზუნ პასანის მოსთხოვს მიჰყვებოდა. მან ქურთთა ტომების ზედაფენის მმართველებსა და ამირების თანამდებობიდან გადაყენება და დაპატიმრება მოახერხო მათ ნაცვლად ნიშნადა ყიზილბაშური ტომების მეთაურებსა და ბელადებს, რომლებიც ამ დროისათვის სეფიანთა დინასტიის მთავარ დასაყრდენად იქცნენ. ამიტომ ქურთისტანში სეფიანთა მმართველობითი პოლიტიკა ქურთების დიდ წინააღმდეგობას აწვევდა.

შაჰ ისმაილს ესმოდა, რომ სეფიანთა ბატონობა ქურთებზე უფრო ძლიერი იყო. ამიტომ იგი იმ ქურთულ სამთავროებს სპობდა, რომლებიც ავტონომია ჯერ კიდევ შენარჩუნებული ჰქონდათ.

ქურთების უკმაყოფილებით ოსმალეთის სულთანმა სელიმ I ირანში (ირანხანე) ისარგებლა და ისინი თავის მხარეზე გადაიბირა. სელიმ I ირანთან გადამწყვეტი შეტევისათვის ემზადებოდა და ქურთების პოზიციას მისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამიტომ შაჰ ისმაილიზგან განსხვავებით, სულთანი სელიმ I ქურთი დიდუბრების ნდობის და მხარდაჭერის მოპოვებას ცდილობდა. იგი ქურთ ბეგებსა და ამირებს წყალობის სიგელებს უბოძებდა, მათი მმართველობით მიღებულ სამფლობელოებს უმტკიცებდა, ასარეუტებო და სხვ.

სელიმ I ტახტზე ასვლისთანავე ირანის წინააღმდეგ ომის სამზადისს შეუდგა.

ქურთების ახლოს ჩაღდირანის ველზე 1514 წ. 23 აგვისტოს ბრძოლა დიდი ბრძოლა ოსმალეთსა და სპარსეთს შორის. ქურთი ბრძოლის დახმარებამ სელიმ I-ს კარგი სამსახური გაუწია, ყიზილბაშთა ლაშქარი სასტიკად დამარცხდა. სულთანმა დაიკავა ყიზილ-

ბაშების სახელმწიფოს დედაქალაქი თავრიზი. ირანის შაჰის ილ I-მა მიატოვა ტახტი, ზაზინა, ჰარამხანა და ბრძოლის დან სამარცხენოდ გაიქცა. ჩალღირანის ველზე დამარცხების შემდეგ სპარსეთის პოზიციები ქურთისტანში მნიშვნელოვნად მცირდა. სპარსეთის შაჰმა ზაგროსის იქით მდებარე ქურთულ ოლქებს მუდამოდ დაკარგა თავისი გავლენა.

1515 წ. სელიმ I-სა და ქურთების 23 ტომის ბელადს შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც, ქურთი მმართველები დამოუკიდებლობასა და თავის სამფლობელოებზე მემკვიდრეობით უფლებას ინარჩუნებდნენ. თითქმის ერთნახევარი საუკუნის განმავლობაში ქურთი ბელადები პირნათლად ასრულებდნენ თავიანთ ვალდებულებებს სულთნის წინაშე და ოსმალეთის ომებში აქტიურად მონაწილეობდნენ. სელიმ I-ის პოლიტიკა ქურთებზე ზრუნვის კი არ იყო გამოწვეული, არამედ მისი სურვილით, გადაეხდინათ ქურთული ტომების ბელადები ოსმალეთის მხარეზე. ისევე როგორც ირანის შაჰ ისმაილს, ოსმალეთის სულთანსაც ქურთების დამორჩილება და დაკაბალება სურდა. ამ მიზნის მისაღწევად უფრო მოქნილი მეთოდების გამოყენებას ცდილობდა.

სელიმ I-ის მემკვიდრის სულეიმან I-ის (1520-1566) მმართველობის ხანაში ოსმალეთის ხელისუფლება ქურთისტანში უფრო განმტკიცდა. ახალმა სულთანმა თავისი მმართველობის პირველ საწყისში დიდი ყურადღება მიაპყრო ქურთისტანს, იგი იქითაც ისწრაფოდა, რომ უზრუნველყო მტკიცე ზურგი თავისი სახელმწიფოსათვის ევროპაში გათვალისწინებული ლაშქრობის დროს.

სულეიმან I კანუნი („კანონმდებელი“) დაინტერესებული იყო იმით, რომ თავისი ჯარები ქურთ ფეოდალთა შეიარაღებული

¹ ოსმალეთმა მტკიცედ შემოიერთა მხოლოდ ქურთისტანი. ამის შესახებ სელიმ I-მა თავისი მახვილი ეგვიპტის სულთნისაკენ მიმართა. მან დაიპყრო რია და ეგვიპტე. იგი აღიარეს წმინდა ქქ. მექისა და მედინის ბატონად მფარველად. სელიმ I-მა კონსტანტინოპოლში წაიყვანა ეგვიპტის უკანასკნელი ხალიფა (იხ. **Бартольд В.В.** Халиф и султан. Соч., т. VI, М., 1904, с. 55-56).

ქურთი შევესო. იგი მიზნად ისახავდა, აგრეთვე, სპარსეთ-ოსმალეთის საზღვარზე ქურთებისაგან „ცოცხალი კედელი“ შეექმნა. ამ მიზანს, საინტერესოა დიალოგი, რომელიც ქურთი ისტორიკოსის შაჰი მაჰმუდ ბაიაზეთის ცნობით, სულეიმანსა და მის დედას შორის გაიმართა. სტამბოლში დაბრუნებულ სულეიმან I-ს დედა შეეკითხა: „ქართველები და ყიზილბაშები ხომ აღარ მოაწყობენ თავიანთს შენს ოლქებზეო?“ სულეიმან I-მა მიუგო: „ოსმალეთის მმართველს, ქართველთა სახელმწიფოსა და ირანელებს შორის მე მტკიცე კედელი აღუმართე, მტერი ამიერიდან ვერაფრითა ზიანს ვუღრკვევინებს“. დედის კითხვაზე, როგორ შეძლო მან ასეთ დიდ საქმეზე კედლის აშენება, სულეიმანმა უპასუხა: „დედა, მე იგი სიძლიერა და სისხლისაგან ავაშენე. მე ეს რაიონები სამართავად ჩემს ტომებს ჩავაბარე, როგორც საველე სიმაგრე საქართველოში ჩაღდადამდე, ბასრამდე და შაჰრიზურამდე. მე ისინი რიგში ჩაგვიყვანეს ვერ შეძლებსო“¹.

სულეიმან I-ის ირანის მაშინდელი მმართველების პოლიტიკა ოსმალეთის სულთნების პოლიტიკისაგან იმით განსხვავდებოდა, რომ მან მიზნად ისახავდნენ ქურთებით დასახლებულ რაიონებში თავიანთი ძალაუფლება უპირატესად იარაღის ძალით გაეგრძელებინათ. სულეიმან I-ის ისმაილ I-ის ასეთმა პოლიტიკამ, როგორც უკვე ვთქვამ, მარცხი განიცადა. ქურთებმა სპარსელებს თურქები ამჯობნეს და მათი სამთავროების უმეტესობა ოსმალეთის პროტექტორატის ქვეშ მოექცა. ამ გარემოებამ სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის ურთიერთობა კვლავ დაძაბა და ომი მათ შორის 1555 წლამდე გაგრძელდა. შაჰ-თამაზის მმართველობის ხანაშიც გაგრძელდა.

ამასიისა და	1555 წელს ქ. ამასიაში ირან-ოსმალეთს
ზოზანბაშის	შორის ზავი დაიდო და ამ ორ სახელ-
საფლავიანულაბაში	მწიფოს შორის მიმდინარე ორმოცწლიან

¹ ციტირებულია Архив АН СССР (Архив А. Д. Жданов), ფ. 2, ანაწ. 1. (1964), №20.

ომს (1514-1555) ბოლო მოეღო. ამასიის ზავით, ორივე მხრის ნებელმა ამიერკავკასიისა და ერაყის გარდა, ქურთისტანიც ერთმანეთს შორის გაინაწილეს. ეს იყო ქურთებით დასახლებული ტერიტორიების პირველი ოფიციალური გაყოფა. ამ ხელშეკრულებით ირანმა და ოსმალეთმა იურიდიულად დააკანონეს ქურთისტანის ორდალური დაქუცმაცებულობა, სპარსეთ-ოსმალეთის მრავალწლიანი სისხლისმღვრელი ომები ქურთისტანისათვის საბოლოოდ ზოხბადა (1639) საზავო ხელშეკრულებით დამთავრდა. მის საფუძველზე აღმოჩენილი ადმოსავლეთის ამ ორმა მუსლიმურმა სახელმწიფომ ქურთისტანი ერთმანეთს შორის საბოლოოდ გაინაწილეს. ერთდროულად ამ ხელშეკრულებით, მათ დაადგინეს თითოეული ქვეყნის ურთიერთობის განსაზღვრის სამფლობელოების საზღვრები ქურთისტანში.

მეთვრამეტე თავი

საქართველო და ამიერკავკასია სპარსეთ-ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკაში XVI - XVII საუკუნეებში

თავისთავად XVI ს-ის დასაწყისში აყვანილეს სა-
სპარსეთო პოლიტიკა ხელმწიფოს ნანგრევებზე და აზერბაი-
ჯანში, სხვადასხვა ტომებსა და ხალხე-
ბით გაერთიანების გზით, მძლავრი სეფიანთა ანუ ყიზილ-
ბაშ სახელმწიფო ჩამოყალიბდა. ამიერკავკასიაში თავისი დამ-
პყრობითი პოლიტიკის გატარებაში მორგოლებს ან თურქ-ოსმა-
ნებს არაფრით ჩამოუყვარდებოდა.

მათი ისმაილ I-ის (1501-1524) მმართველობის პირველი დღიდან
საქართველოს სამეფოები იძულებულნი შეიქნენ სეფიანთა
მძლავრ ძალაუფლება და მათდამი ეასალური დამოკიდებულება
კეთილ სეფიანთა ხელისუფლების სათავეში ჩადგომა, სპარსეთის
მძლავრ მცირე აზიაში, თურქ-ოსმანთა გაბატონებას დაემთხვა.
ამიტომ ამიერკავკასიაში და ახლო აღმოსავლეთში ორივე დი-
ნასთა თაყიანთი ექსპანსიონისტური გეგმები ჰქონდათ, ამდენად,
თავისთავად ინტერესების წყალობით, ისინი ერთმანეთს სულ
აღმოსავლეთი უპირისპირდებოდნენ. ამ პერიოდის საერთაშორისო
კავშირების შესწავლისას გასათვალისწინებელია ის გარემოე-
ბები, რომლებშიც ხანაში კავკასიის რეგიონის მიმართ, პოლიტი-
კური დასავლეთის გზაზე დამდგარი, მოსკოვის სახელმწიფოც სულ
აღმოსავლეთი უპირისპირდებოდა ირანს. ამდენად, საქართველოს ურთი-
ერთობის ახლო აღმოსავლეთის ორ უძლიერეს ქვეყანასთან, ავ-
ღანეთსა და რუსეთსა-სპარსეთის და რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობებიც
საქართველოსათვის მნიშვნელოვანია.

სეფიანთა თაყიანთი წარმოშობას უკავშირდებოდა ქ. არდებილის სუფი-
ზმის მეთაურის სეფი ად-დინი (1252-1334). სეფიანთა დასავლეთი
გზის მიმდევარი მომთაბარე ტომები, რომლებიც 12 ნაკეცისაგან
დგნობდნენ ჩაღატაის ატარებდნენ მათი სათავედ 12 იმამის რიც-
ხით. ისინი, სეფიანთა სახელმწიფო არსებობდა 1501-1736 წწ. ზოგი-
ერთი მათგანი, რომ სეფიანები ქურთული წარმოშობისა იყვნენ.

სეფიანთა ირანის სახელმწიფოს წარმოშობისა და განვითარების საკმეში (XV-XVI სს. მიჯნა) ყიზილბაშურმა (თურქულ-ბაიჯანულმა) ტომებმა გადამწყვეტი როლი შეასრულეს. ამ ტომების სამხედრო ძალა სეფიანთა დინასტიის საგარეო ომებში მათი დასაყრდენი იყო, მაგრამ XVI ს. მეორე ნახევრიდან დაწყებული, ყიზილბაში ამირები ცენტრალურ ხელისუფლებას ხელს უწყობდნენ ანგარიშს უწევდნენ. XVI ს. ისტორიკოს შარაფ-ხან ბილისის მოპყაეს ერთი მაგალითი იმის შესახებ, თუ ადგილობრივი ტომების ზედა ფენის წარმომადგენლებს როგორი შეხედულება ჰქონდათ თავიანთ მფლობელობით უფლებებზე და როგორ ჰქონდათ ლურჯად იქცეოდნენ. ერთხელ, ერთ-ერთ ქალაქში დემბულას ტომის დიდებულები ტკბილეულობის დუქანში სასაუზმოდ შეკრებილნი იყვნენ და როდესაც დანაგრებულებმა იქიდან გასვლა დააპირეს, მუხტუმათ ფულის გადახდა მოსთხოვა, რაზედაც ტომის დიდებულებმა უტიფრად განუცხადეს: „შაჰმა ჩვენ ქალაქი თავისი ტკბილეულებით გვიბოძაო“¹.

შარაფ-ხან
ბილისის
შარაფ-ხან
ბილისის
შარაფ-ხან
ბილისის

ჯერ კიდევ სეფიანთა სახელმწიფოს წარმოშობის პერიოდში მისმა მესვეურებმა ამიერკავკასიის ქვეყნებში შემოჭრა დაიწყეს. 1500 წ. სეფიანმა ყიზილბაშმა

მმართველური ღაშქრობა მოაწვევს შირვანსა და საქართველოს შაჰ ისმაილ I-ის ხელისუფლების ხათავეში ჩადგომა ბევრად უფრო პირობა ქართველი მეომრების მზარდაჭერაზე. მაგრამ, როდესაც ისმაილი თავრიზში შევიდა, ქართველებისათვის მიცემული დაპყრობა ხარკისაგან გათავისუფლების შესახებ მან არ შეასრულა.

XVI ს-ის საქართველო დაყოფილი იყო კახეთის, ქართლის, იმერეთის სამეფოებად და სამცხის სამთავროდ. ამიტომ პოლიტიკურად დაქსაქსულ საქართველოს ჯეროვანი პასუხის გაცემა სულთნისა და შაჰის მიერ მოწყობილი ღაშქრობებისათვის უჭირდა.

როგორც ახლო აღმოსავლეთის ამ უძლიერეს სახელმწიფოს შორის ცილობის საგანს წარმოადგენდა, ფრთხილად პოლიტიკას ატარებდა. პოლიტიკურად დაშლილ და დასუსტ საქართველოს სამეფო-სამთავროებს დამოუკიდებლობა არ ჰქონდა მუქად უმხელდებოდათ, მაგრამ ქართველი ხალხი არ ყრიდა და თავისუფლებისათვის ბრძოლას არ წვევებდა. როგორც არ წუდებოდა გაუთავებელი ომები ოსმალეთსა და სეფიანთა შორის ახლო აღმოსავლეთსა და ამიერკავკასიაში გაბატონებისათვის.

შარაფ-ხან
ბილისის
შარაფ-ხან
ბილისის
შარაფ-ხან
ბილისის

სეფიანთა სახელმწიფო ოსმალეთისათვის მართო პოლიტიკურა მეტოქე არ იყო. ყიზილბაში სეფიანების მიერ შიიზმის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების

შედეგად ისინი სუნიტური ოსმალეთისათვის რელიგიურ მოწინააღმდეგე იქცნენ. ამიერკავკასიისა და სპარსეთის მდიდარი მე-მეცხოების რაიონები, ისევე როგორც ევროპიდან აზიისაკენ მიმავალი სატრანზიტო-სავაჭრო გზების ხელში ჩაგდება სურვილი, ოსმალეთის სპარსეთის შუღლი მეტოქედ აქცევდა. სწორედ ამ მიზეზით მოხდა პირველი შეტაკება ამ ორ ძალას შორის 1515 წ. შირვანის ველზე და ოსმალეთის გამარჯვებით დამთავრდა.

შარაფ-ხანის დამარცხების შემდეგ ყიზილბაშები რევენში წყურვილით იმყოფებოდნენ და მათი შაჰ-ისმაილ I საამისოდ მხოლოდ შესაბამისი პირობები უცდიდა. ეს მომენტიც დადგა 1516-1517 წლებში, როდესაც ოსმალეთის სულთანმა სელიმ I-მა არაბული ქვეყნების - სირიის, პალესტინის, ლიბანის, ეგვიპტის, ალჟირის დაპყრობა განიზრახა. შაჰ-ისმაილმა თავის ზურგში სპარსეთის პოზიციების განსამტკიცებლად საქართველოს თავისი ჯარები რამდენჯერმე შეუსია. მაგრამ სამცხე-ხათაბაგოსაც მისწვდა და მის საშინაო საქმეებშიც ჩაერია. ეს ჩარევა 1515 წ. ათაბაგ მუშტაბუკის გარდაცვალების შემდეგ მოხდა დროებით ამ სამთავროში სპარსეთის გავლენა გაიზარდა ოსმალეთისა კი შემცირდა. კახეთის მეფეებსა და სამცხის მთავრებს ყოველწლიური ხარკი დააკისრეს, თუმცა

¹ Шараф-Хан Билиси, Шараф Намз, т. I, пер. Е.И. Васильева, М., 1967, გვ. 47.
370

ქართლ-კახეთის მეფეთა მორჩილება უფრო მორჩეუბითი იყო, სპარსთა ბატონობის წინააღმდეგ ისინი არაერთხელ აჯანყდნენ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ისმაილ I-ის ეპიშოპის მამა ზის (თაჰმასპის) (1524-1576) ოთხგზის ამოხრებული დამაჯილდოვებელი საქართველოზე 1541-1554 წლებში, მანამდე კი ოსმალეთის დიპლომატიის დასავლეთ საქართველოში შეიჭრნენ.

ორივე მუსლიმური იმპერია მახვილით იყო შექმნილი ირანისა და ქარცვის გარეშე არსებობა არ შეეძლოთ. თავიანთი რელიგიურ შემოსევებს ისინი ამართლებდნენ ურწმუნოების წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობით. ხოლო სინამდვილეში ეს სულთნის საშოვნელად მოწყობილი ღაშქრობები იყო. ყიზილბაშების ქართველოდან მართო მატერიალურ ფასეულობებს კი არ ეძებდნენ, ისინი ანადგურებდნენ მის ბუნებრივ რესურსებს, მათი ქვეულოდან ათასობით დატყვევებული ადამიანი გაჰყავდათ. თავის პეოთზე ღაშქრობის დროს შაჰ-თამაზმა ტვედ წაიკეთა ათასი ქართველი. მათ შორის, ქართლის დამოუკიდებლობის დაუღალავი მებრძოლის, მეფე ლეონტი I-ის დედა, რომელიც ტვეობაში ყოფნას ზიკვდილი არჩია და თავი მოიწამლა. საქართველოს გარდა, ყიზილბაშთა გამანადგურებელი შემოსევების მსგავსი პლი გახდნენ, აგრეთვე, სომხეთი, ქურთისტანი და საქარაყიზიანის ერთ-ერთი მთავარი საკანძო პუნქტი – არაბული ქვეყნების ოსმალეთსა და სპარსეთს შორის.

ირან-ოსმალეთის
მმართველობა და
მშრომელი
სახალაფთო

კავკასიისა და ქურთისტანის ტყვე-
რიებზე მიმდინარე გაუთავებელი
ობიექტურად, ევროპის ქვეყნებს კარგად

ბოდა. ოსმალეთს ძალა არ შესწევდა ერთდროულად ემიტატი ფრონტზე. შეიძლება ამიტომ, ჯერ კიდევ 1502 წელს, სულთნის სულთნ I-მა ზავი დადო ვენეციასთან. საერთოდ, ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე საომარმა მოქმედებებმა აიძულეს სულთნის I შეწყვეტა დაჟრობითი ომები დასავლეთით 1521 წელს, ხშირად ომებს ისლამის გამთლიანებისათვის წარმოებული დამატებითი და იდეოლოგიური ომი ენაცვლებოდა. სულთნ I-მა

ახლო აღმოსავლეთში სახელმწიფოს მიმართ პასობრივი წინააღმდეგობის პოლიტიკას ატარებდა. ასეთ პოლიტიკას შეეწირა კიდევ ბაჰრამ II (1481-1512), რომლის ხელისუფლებაც დაამხეს. გარდა ამისა, ახლო აღმოსავლეთში სულთნის ქვეყნის შინაგანი კრიზისისაგან (ანტიფეოდალური გამოსვლების წრდა) მთავარ გამოსავალს შიიტურ ირანზე გადასვლა გამოარჩევდა. სულთანი სულთნ I ირანის სულთნ I-ის „ისლამის გამთიშეულს და წამბილწველს“ უწოდებდნენ. ისლამისა და ისმაილის დროს დაწვებული ომი, მცირე ინტერვალებით მათი შემკვიდრების მმართველობის ხანაშიც გაგრძელდა. ომის პოლიტიკური პრობლემა ირანსა და ოსმალეთს შორის უკიდურესად წარმატებებით მიმდინარეობდა. ეს ომები, – ავღანეთის ბუსტკის სიტყვებით, – ევროპელებს სულთნის მოთხოვნას აძლევდა მაშინ, როდესაც ოსმალეთის სულთნმა ირანსა კი ვენას ალყა შემოარტყა.¹ XVI ს. ახლო აღმოსავლეთში მართო ყაჩაღურ სახელმწიფოს შორის მიმდინარე ომები რეალურ საბურველში იყო გახვეული, რაც მათ შორის არსებულ ეთნიკურ და პოლიტიკურ წინააღმდეგობების იდეოლოგიურ გახვეულებას წარმოადგენდა.

სულთნთან დამარცხებულმა შაჰ-ისმაილმა თავის ყიზილბაშებს ყარა-ხანს უბრძანა შური ეძია ოსმალელებზე და დაკარგული ტერიტორია უკან დაებრუნებინა. ყარა-ხანის ძალებს სულთნ I-ის ბატონობის ბეგლარ-ბეგის ქურთი ბიიკლ-მუჰამადის და ბითლი-მუჰამედის იდრის ჰაქიმის გაერთიანებული ღაშქარი დაუპირისპირა. ამ ღაშქარმა ურფასა და ნიზამს შორის მდებარე ყიზილბაშთა მთიანეთი გადამწვევტი გამარჯვება მოიპოვა, რის წყალობითაც მთელი ტერიტორია, ხარყუთიდან და ბითლისიდან (ჩრდილო-აღმოსავლეთით) სპარსეთს (სამხრეთში), თურქებმა დაიკავეს.²

სულთნთან დამარცხებულმა სპარსეთის ყიზილბაშმა დიდებულებმა გადაწყვიტეს ჯაგრი ეყარათ ამიერკავკასიის მუსლიმურ სა-

1. A. Maccz, დასახ. ნაშრ., გვ. 151.

2. იგივე მუსლიმი ალბ., დასახ. ნაშრ., 33-34.

ხანოებზე და საქართველოზე. 1538 წ. შაჰ-თამაზმა დაიპყრო თურქეთი, 1551 წ. – შაჰი და, როგორც ითქვა, 4-ჯერ 1541, 1551 და 1554 წლებში დალაშქრა საქართველო.

ეს ლაშქრობები სპარსეთის შაჰს გააბედვინა იმ გარემოებათა გამო, რომ მისი მთავარი მეტოქე ამ რეგიონში – ოსმალეთი კონსტანტინოპოლის წინააღმდეგ საომრად დაიძრა. ამ დროს სულთნის ტახტზე სულეიმან I (1520-1566) კანუნი იჯდა.

1523 წ. მან დაიპყრო ბელგრადი და კუნძული როდოსი, ტერესოა, აღინიშნოს, რომ ეს მნიშვნელოვანი ფაქტი ირანის ხელისუფლების სულეიმან I-ს და მოუწოდა მას ურწმუნოების წინააღმდეგ ბრძოლა მუსლიმური სახელმწიფოებისათვის საერთო საფრთხედ დაესაზო.

შაჰ-თამაზი ოსმალეთის მიმართ მაშინაც კეთილად განწყობილი იყო, როდესაც სულეიმან I-მა თავისი ჯარები ევროპის კონტინენტზე გააძაბა (1529 და 1532). როდესაც თურქებმა ვენას აღესრულეს, შაჰ-თამაზმა მაშინაც ყურად არ იღო რომის საღმრთო რომის კარლ V-ის თხოვნა – დაეძრა ჯარები ოსმალეთის საზღვრების წინააღმდეგ. მეორე შემთხვევაში შაჰმა თავისი ელჩები აახლოვებინა სულთანს სტამბოლში. მოკლედ, სეფიანთა ხელმწიფე არ ახდენდა სულთანს იმის საბაბს, რომ მოეწყვიტა იგი ევროპული საქმეებისადმი. სპარსეთის შაჰი ამას იმიტომ კი არ აკეთებდა, რომ ოსმალეთის ბედი ადარდებდა, არამედ იმიტომ, რომ ევროპული საქმეებით გართულ ოსმალეთს სპარსეთის მიზნების განხორციელებისათვის საქართველოში ხელი არ შეეშალა. ამ დროს შაჰ თამაზი საქართველოს წინააღმდეგ საღმრთო ომისათვის ემზადებოდა. მისი ნებურად, ავსტრიელ პაბსბურგთა დინასტია ირანის შაჰის მხარეზე ხდებოდა. მაგალითად, შაჰ-თამაზ I-ის ლაშქრობა საქართველოში შეფერხდა იმის გამო, რომ 1540 წ. სულთანმა ავსტრიის სამშვიდობო ზავი დადო. ავსტრიელი პაბსბურგებისაგან კასტელის ბით, საფრანგეთის მეფე სულთანს ევროპაში ლაშქრობისაკენ

¹ იხ. ვიტალი ზონიევის სადოქტორო დისერტაციის ავტორეზიუმე: Чочиев, Межапародные отношения Ближнего Востока в XVI-XVII веках, Тб., 1972, გვ. 13).

ირანის შაჰი ყოველი ახალი დამსჯელი ლაშქრობის დროს საქართველოში და საერთოდ ამიერკავკასიაში „გადაბუგული მიტოვებული“ ტერიტორიას ახორციელებდა. ირანის შაჰის ბრძანებით, დამსჯელი ანგრევენ ციხეებს, სპობდნენ ნათესებსა და სურსათ-საოჯახო მარაგს. რაც უფრო დაუნდობელი იყო შაჰის პოლიტიკა კავკასიის ხალხების მიმართ, ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ მოწოდებული წინააღმდეგობა მით უფრო შეუპოვარი ხდებოდა. ანა-სტასიას ვითარება სუფევდა თურქ-ოსმალების მიერ ოკუპირებულ საქართველოში. სულთანმა სულეიმანმა საფრანგეთის მეფისადმი წერილში ხაზს უსვამს ქართველთა შეუდრეკელ წინააღმდეგობას საქართველოში 1548-1549 წწ. ოსმალთა ლაშქრობის დროს.

1555 წ.
საქართველოში ზავი

როგორც ოსმალეთს, ასევე სეფიანთა ირანს, დამსჯელი ლაშქრობები საქართველოს და ამიერკავკასიის სახანოების მიმართ.

სულეიმან I-მა თავისი ჯარები ევროპის კონტინენტზე გააძაბა (1529 და 1532). როდესაც თურქებმა ვენას აღესრულეს, შაჰ-თამაზმა მაშინაც ყურად არ იღო რომის საღმრთო რომის კარლ V-ის თხოვნა – დაეძრა ჯარები ოსმალეთის საზღვრების წინააღმდეგ. მეორე შემთხვევაში შაჰმა თავისი ელჩები აახლოვებინა სულთანს სტამბოლში. მოკლედ, სეფიანთა ხელმწიფე არ ახდენდა სულთანს იმის საბაბს, რომ მოეწყვიტა იგი ევროპული საქმეებისადმი. სპარსეთის შაჰი ამას იმიტომ კი არ აკეთებდა, რომ ოსმალეთის ბედი ადარდებდა, არამედ იმიტომ, რომ ევროპული საქმეებით გართულ ოსმალეთს სპარსეთის მიზნების განხორციელებისათვის საქართველოში ხელი არ შეეშალა. ამ დროს შაჰ თამაზი საქართველოს წინააღმდეგ საღმრთო ომისათვის ემზადებოდა. მისი ნებურად, ავსტრიელ პაბსბურგთა დინასტია ირანის შაჰის მხარეზე ხდებოდა. მაგალითად, შაჰ-თამაზ I-ის ლაშქრობა საქართველოში შეფერხდა იმის გამო, რომ 1540 წ. სულთანმა ავსტრიის სამშვიდობო ზავი დადო. ავსტრიელი პაბსბურგებისაგან კასტელის ბით, საფრანგეთის მეფე სულთანს ევროპაში ლაშქრობისაკენ

¹ იხ. ვიტალი ზონიევის სადოქტორო დისერტაციის ავტორეზიუმე: Чочиев, Межапародные отношения Ближнего Востока в XVI-XVII веках, Тб., 1972, გვ. 13).

დასავლეთ ქუთისის ტანის, დასავლეთ სოფნით და სამცხე-საგოს სამხრეთი ნაწილი). საქართველოს დანარჩენი სამეფოებში როგორც ინარჩუნებდნენ დამოუკიდებლობას, მაგრამ ისინი უკვე სფეროებად გაიყვეს. მაგალითად, იმერეთის სამეფო, გურია, სამეგრელოს სამთავროები ოსმალეთის ხელისუფლების ვასალებად აღიარებდნენ, ხოლო ქართლ-კახეთის სამეფოები და სამცხე-საბაზის სამეფოები შაჰისა. ოსმალეთმა და სპარსეთმა, ამასთანავე, საქართველოს ფეოდალური დაქვემდებარება იურიდიულად აღიარებდნენ. ამასთანავე, როგორც ოსმალეთს, ისე სპარსეთს მათში ექსპანსიის საკენ ხელ-ფეხი გაუხსნა. თუ ოსმალეთმა თავისი ყოვლიანობით ომები ევროპის კონტინენტზე, ხმელთაშუა ზღვის და ჩრდ. აფრიკაში განაახლა, ირანის აგრესიის მთავარ მიზნად რჩებოდა ისევ აღმოსავლეთ საქართველო, სადაც წყლის დიდი რაოდენობა უკვე მესხეთად შეიჭრნენ.

¹ Чочиев В., Գանձ. համբ., 23, 21.

დოცენტის", რომელიც ოსმალეთს ეომებოდა, შაჰმა ჰაბის რომელსაც ვინსენტო დაღესანდრო შეთაურობდა, უარი მიუცხა. ერთი წლით ადრე (1569), როდესაც ოსმალეთმა ას-სიას დასაპყრობად ილაშქრა ყირიმელ თათრებთან კავშირში, რომელსაც თავი შეიკავა ანტიოსმალური აქციებისაგან, მიუხედავად იმისა, რომ სულთანს, ასტრახანის ხელში ჩაგდებით, ირანის სიძლიერების მხრიდან მუქარის შექმნა სურდა.

დაცვა იკისრა. კახეთის სამეფო იმედოვნებდა, რომ რუსეთის სამთავროს დახმარებით ალაგმავდა დაღესტნელების თავდასხმებს და, საჭიროების შემთხვევაში, რუსეთისაგან დახმარებას მიიღებდა. თავის მხრივ, კახეთის მეფე ფაცს ღებდა, რომ რუსეთის მტრები მისი პატივს იქნებოდნენ. 1589 წ. რუსეთის მეფემ კახეთის მეფეს წყალობის გული გამოუგზავნა, სადაც როგორც „ხელდებულის“. ისე „პატივდებულის“ უფლება-მოვალეობას ადასტურებდა. როგორც ეს სამაგისტროს ხდებოდა, რუსეთის მეფემ აღებული ვალდებულება არ შეასრულა. ხოლო კახეთმა „ორგულობისათვის“ და „მოღალატეობისათვის“ ოსმალეთიც და სპარსეთიც კიდევ უფრო განარისხა.

სამართლიანად
აზიზად
მრავალთათვის
აზიზად
1590 წ. 1590

და სხვადასხვა დაპირებებით გაველიყვებინა რელიგიური სიძულვილი ამიერკავკასიაში მოსახლე შიიტებსა და სუნიტებს შორის, მაგალითად, შირვანელ სუნიტებს იგი მხარდაჭერისათვის შირვან-მანუჩარს სახელმწიფოს აღდგენას აპირებოდა. საქართველოში ოსმალეთის ცოტა სხვაგვარად მოიქცნენ: ირან-ოსმალეთის ამ ომის დროს ოსმალეთის მეფე სიმონ I ირანელებმა ტყვეობიდან გაათავისუფლებს. 1578 წ. ქართლში ოსმალეთთან საბრძოლველად გამოისტუმრეს სიმონი თითქმის 20 წელს ებრძოდა ოსმალეთს, სანამ იგი ტყვედ არ ჩაიდგეს და 1601 წ. სტამბოლში არ გაგზავნეს. სამცხე-საბაგოში 1587-1594 წლებში ოსმალთა დამყარდა და იგი თურქეთისათვის საფაშოდ გადააქციეს, მაგრამ ქართლის ანექსია მათ მოუწევრ მოახერხეს.

ირან-ოსმალეთის ომი კი 1590 წ. 21 მარტს სულთან მურად III-მა (1574-1595) და ირანის შაჰ-აბას I-ს (1587-1629) შორის ხელშეკრულების დადებით დამთავრდა. ოსმალეთის ბატონობა

დასრულდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში (განჯა, ყარაბაღი, შირაკი) აღმოსავლეთ საქართველო („გურჯისტანი“) და დასავლეთ საქართველოში (თავრიზი, ყარა-ჯაღაღი, ნეჰავენდი და სხვა). საზავო ხელშეკრულების თანახმად, შაჰის ელჩის მიერ გზავნილი ხანის წინადადებით, სულთანმა გაათავისუფლა დატყვევებული ყაზილბაში დიდებულები, რის საპასუხოდ, შაჰ-აბას I-მა სულთანს თურქი ფაშები და ბეგები. ტყვეობიდან გაათავისუფლებს. სამშობლოში დაბრუნება არ შეეხო იმ ათი ათასობით ტყვეს, სომეხსა და აზერბაიჯანელს, რომლებიც ოსმალეთში დატყვევებისას ოსმალეთში ან ირანში გარეშეს. ირანის მიერ კავკასიაზე ოსმალეთის უფლებათა დაზუსტება ამიერკავკასიის საზღვრების არ ცნეს. ამ ხელშეკრულებამ კიდევ უფრო უზიარა აქამდე სამეფო-სამთავროებს ემებნათ გზები რუსეთთან დასაახლოებად.

ოსმალეთის
1590 წ. 1590 და
შაჰ-აბასი

ოსმალეთთან დაზავება შაჰმა თავისი ხელისუფლების განსამტკიცებლად და სამხედრო ორგანიზაციის გასამდიდრებლად განაწესა. სანამ ოსმალეთი ქვეყნის შიგნით სიძულვილებს განიცდიდა, ირანისთან წარუმატებელ ომს განაგრძობდა, 1603-1612 წწ. ამიერკავკასიაში თავისი გავლენის აღდგენის საშუალება ირანის ვაძევება ოსმალეთში მხოლოდ სამცხიდან შესძლო. ირანი მოლაპარაკებების შემდეგ, სულთანმა ცნო ამიერკავკასიაში ირანის ძალების ახალი შეყარება. ზავის დადების წინ ირანი გაიყვანა თავისი ჯარები ქართლიდან 1610 წ., ხოლო 1612 წ. 20 ნოემბერს ტრადიციულ მოწინააღმდეგეებს შორის ახალი დაიღო. თავისი შინაარსით ეს ზავი შეტწილად იმეორებდა ირანის ზავის პირობებს, რომელსაც შაჰი და სულთანი სახელმწიფოს საზღვრის ნიშნად მიიჩნევდნენ. 1612 წელს ხელმოწერილი ხელშეკრულება იყო პირველი დოკუმენტი, რომლის მიხედვითაც კარგავდა დაპყრობილ ტერიტორიებს. იმის შემდეგ, რაც ირანი განდევნილ იქნენ შირვანიდან, სულთანი შეეცადა, რომ ირანის მიერ დაპყრობილი მისი უმაღლესი ხელისუფლება დაღესტანში. რუ-

¹ სვანიძე მ., დასახ. ნაშრ., გვ. 97.

სულთან იმის შემთხვევაში სულთანი შაჰისაგან ნეიტრალიტეტს დაცემას მოითხოვდა.

წინააღმდეგობა ორივე ქვეყანას შორის ამიერკავკასიაში კარგად იგრძნობოდა, ეინაიდან ოსმალეთს არ სურდა გაუთავისუფლებინა სპეცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთი ნაწილი, რომელსაც, ამასიის ხელშეკრულებით, სულთანი ირანის კუთვნილ ტერიტორიად აღიარებდა. 1612 წლის ხელშეკრულებამ საშუალება მისცა სულთნებს განმტკიცებულებენ ამიერკავკასიაში. აღმოსავლეთი პარტიის წარმომადგენლები, შირვანში, ფარაბში ირანმა აღადგინა თავისი ბატონობა. ხოლო XVII ს-ის I მეოთხედში მან რამდენჯერმე დალაშქრა და ააოხრა ჯერ კახეთი, შემდეგ ქართლი, ირანელთა ბატონობის წინააღმდეგ, ჯერ კახეთში ქართველთა მიერ მოწოდებულმა აზერბაიჯანულმა აჯანყებამ, ხოლო შემდეგ შირვანელების შეიარაღებულ გამოსვლებმა შაჰის ხელისუფლება გაანაწყენა და 1616-1618 წწ. ფიზილბაშებმა ამიერკავკასიაში კელაქ ილაშქრეს დაკარგული სპეცხე-საათაბაგოს და პოზიციების დაბრუნების მიზნით. ეს ლაშქრობა წარმატებული აღმოჩნდა ირანმა ვერ აღადგინა ამასიის ხელშეკრულების პირობები, რომელიც სამცხე-საათაბაგოს აღმ., ნაწილს შეეხებოდა. თავის მხრივ, ოსმალეთი ცდილობდა ფარსზე თავისი უფლებები აღედგინა.

დასავლეთ ევროპაში ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე მოვლენებს ფიზილად აღფრთხილებდნენ თვალყურს. ევროპის სახელმწიფოები მეთაურებს და მათ დიპლომატებს სასურველად არ მიაჩნდათ, რომ სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის ომი შეწყვეტილიყო და ცდილობდნენ არსებული მდგომარეობა თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინათ, მათ იმის იმედი ჰქონდათ, რომ სპარსეთი და ოსმალეთი სპეცხე-საათაბაგოს ომებით ერთმანეთს დაასუსტებდნენ¹.

¹ გაბაშვილი ვ. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან (საქართველოს ანტიოსმალური კოალიციები XVI-XVII სს.). მასალები საქართველოს დიპლომატიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, თბ., 1954, გვ. 106.

სპარსეთის
იმ
საათაბაგოს

შექმნილ ვითარებაში 1619 წლის 23 სექტემბერს სტამბოლში ოსმალეთმა ირანთან ახალი ხელშეკრულება დადო.

ამ ხელშეკრულებით, ტერიტორიული და პოლიტიკური პიზონით, აღმოსავლეთ სამცხე-საათაბაგო (ახალციხე-საქარბუჯი) ფარსის ციხიდან კელაქ ოსმალეთს უნდა მიეღო, რის ნაცვლად ბაღდადის ვილაიეთის ორ სანჯაყს ოსმალეთს ირანის სამფლობელოდ ცნობდა. აღნიშნული ხელშეკრულება ოსმალეთმა და სპარსეთმა საქართველო და სომხეთი კიდევ ერთხელ გაიანაწილეს. ამასიის ხელშეკრულებასთან შედარებით, 1619 წლის ორივე ქვეყანაში თავისი მფლობელობა გააფართოვა. ოსმალეთს სტამბოლის ხელშეკრულებით, ოსმალეთი ცნობდა ირანის ტერიტორიის აღმ. ამიერკავკასიაში, ხოლო ირანი აღიარებდა ოსმალეთის უფლებებს დაღესტანში.

საქართველებაში დაღესტანის ხსენებით, ოსმალეთი ნიადგას ცდილობდა იქ თავისი ბატონობის განმტკიცებისათვის. 1619 წლის ხელშეკრულებით არ გამოდგა. უკვე 1623-1624 წწ. სპარსელებმა დაიწყეს ოქრატები ერაყიდან და ერაყის ქურთისტანიდან. შემდეგ 1624 წ. ახალციხე აიღეს და ე. წ. „სულეიმან-თამა-სიზ“ პირვანდელი სახით აღადგინეს. მაგრამ გამარჯვება არც სპარსელებს უზემიდათ.

სპარსეთის
იმ
საათაბაგოს

1625 წელს თბილისის მახლობლად, მარტყოფის ველზე აჯანყებულმა ქართველებმა გიორგი სააკაძის მეთაურობით, სასტიკად დაამარცხეს შაჰ-აბასის მიერ გამოგზავნილი 30 ათასიანი ჯარი, რომელსაც სათავეში ფარჩიზა-ხანი ედგა. შაჰის ცდა, ქართლი და კახეთი დაიპყრო, სახანოებად გადაექცია, ჩაიშალა. თუმცა ირანი კიდევ უფრო დაიპყრო, სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის ომი დაიწყო.

1629 წლის მარტვამ ოსმალეთის სულთნის აღფრთოვანება გამოიწვია, რომელიც ქართლს და დაღესტანს ამირებს ქართველთა მიბაძვა და სასტიკად განადგურებისაკენ მოუწოდებდა. სულთანს ამიერკავკასი-

აში და ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთის შერეული პოზიციები აღდგენა სურდა და ამიტომ ცდილობდა ამიერკავკასიის ხალხებს განმათავისუფლებელი ბრძოლა ოსმალეთისათვის სასურველ პირობებში წარემართა.

1639 წ. ზოხაბის
ხელშეკრულება
ოსმალეთსა და
ირანს შორის

ომი, რომელიც ოსმალეთსა და სახელმწიფო შორის ხელახლა წამოიწყო, ცვალებადი წარმატებებით მიმდინარეობდა და 1639 წელს დასრულდა. ოსმალეთმა ახალი

საბოლოოდ დაიპყრო, მაგრამ ერევანი და თავრიზი დათმო. ამ ქებმა უკანასკნელი დიდი წარმატება მოიპოვეს სულთან შერაფადის მეთაურობით 1638 წელს, როდესაც ბაღდადი აიღეს. ორივე ხელმწიფოს მეთაურებმა – მურად IV-მ და შაჰ-სეფი I-მა ზოხაბის ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას, რომელიც ისტორიაში ზოხაბის ხელშეკრულების სახელით არის ცნობილი. ორ ქვეყანას შორის საზღვრები, 1619 წლის ხელშეკრულების მიხედვით, ასე განისაზღვრეს: ახალციხე და ყარსი ოსმალეთს რჩებოდა; ირანმა ოსმალეთს უკან დაუბრუნა დერნე და დერტენგი.¹ მათ შორის საზღვარი ახალციხის, ყარსის, ვანისა და შაჰარიზორის, ბაღდადისა და სპარსეთის აღმოსავლეთით გადიოდა. ძველმა მეტოქეებმა საქართველოს მიწებით და ქუთაისთან კვლავ გაიყვეს, ზოხაბის ხელშეკრულებამ შეაჯამა ირანსა და ოსმალეთს შორის XVI-XVII სს. ომები შედეგები. ამ დროიდან XVIII ს-ის ბოლომდე სახელმწიფო საზღვრების შეცვლა, რომელიც ზოხაბის ხელშეკრულებამ დააყენა, ვერც ერთმა მეტოქემ ვერ შეძლო.

¹ ვ. ზოჩიევი, დასახ. ნაშრ., გვ. 40.
382

მესამე კაცი

საერთაშორისო ურთიერთობები და
დიპლომატია ახალ დროში

პირველი ნაწილი
(XVI ს.-1799 წ.)

პირველი თავი

ახალი დიპლომატიური კვანძების წარმოშობა
და XVI საუკუნის ევროპული დიპლომატია

ახალი დროის
საერთაშორისო
ურთიერთობები და
დიპლომატია

ახალი დროის ცნება ჰუმანიტეტმა ჯერ კიდევ XVI ს. შემოიღეს. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური განვითარების თვალსაზრისით, ახალი დრო ევროპის ისტორიაში სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობების, გამარჯვებისა და შემდგომი პროგრესის პერიოდს აღიქვამდა და საერთაშორისო ურთიერთობის ისტორიის განვითარების თვალსაზრისით, მსოფლიო ისტორიის ეს მონაკვეთი საერთაშორისო ურთიერთობებისა და კონფლიქტების გაღვივების ხასიათდება. ამ წინააღმდეგობებმა, სხვა მიზეზებთან ერთად, XVIII სს. ევროპის კონტინენტზე სამი რევოლუცია გამოიწვია: პირველი – ანტიფეოდალური, მეორე – ბურჟუაზიული, მესამე – სოციალისტური და მომდევნო პერიოდი დიპლომატიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა ისტორიაში ახალ ეპოქად იწოდება¹. სწორედ ამ პერიოდში დაიწყო მჭიდრო საავტო-ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და საერთაშორისო ურთიერთობები ევროპისა და

¹ ახალი ისტორიის პერიოდს საფრანგეთში 1623-1648 წწ. მომხდარი აჯანყებებით და ანგლისის 1642 წ. რევოლუციის განხილვით იწოდებოდა, იხ. Поршнев Б.Ф. Народные восстания во Франции и Фриандой (1623-1648), М.-Л., 1948; მისივე, Франция, Английская революция и европейская политика в середине XVII в., М., 1970).

აზიის, ევროპისა და აფრიკის, აზიისა და აფრიკის სახელმწიფოების. ამიტომაც, მკვლევართა უმრავლესობა ამბობს, რომ არედ ახალ პერიოდში ისტორიამ საყოველთაო მსოფლიო მასშტაბი და მნიშვნელობა მიიღო. სხვადასხვა კონტინენტების ქვეყნებმა გადალახეს რა ძველი ადგილობრივი და ეროვნული კარნაკები, დასაბამი მისცეს ერთმანეთთან ყოველმხრივ კავშირსა და თიერთდამოკიდებულებას. ისტორიის ახალი დრო ხასიათდება როგორც, აზიისა და აფრიკის ქვეყნების საზოგადოებრივ-ეკონომიკური და კულტურულ-პოლიტიკური განვითარების არათანაბრობით. იმ დროს, როცა ნიდერლანდში, ინგლისში, საფრანგეთში ევოლუციები მოხდა, აზიისა და აფრიკის რიგ რეგიონში ჯერ შემორჩენილი იყო გვაროვნულ-ტომობრივ და ფეოდალურ ურთიერთობათა გადმონაშთები. ჩინეთის, ინდოეთის, კორეის, იაპონიის, ოსმალეთის ცივილიზაციები ღრმა კრიზისულ მოვლას განიცდიდნენ, ხოლო განვითარების გზაზე მდგარი პაპისტების რომანოვების იმპერიები მძლავრ აბსოლუტურ სახელმწიფოებად იბადებოდნენ.

ერთი მხრივ, XVI საუკუნიდან ევროპის წამყვანი სახელმწიფოების — ესპანეთის, ინგლისის, საფრანგეთის და პოლანდიის დიპლომატია აქტიურად მონაწილეობს იმ სავაჭრო და გეოგრაფიულ წინააღმდეგობათა მოგვარებაში, რომლებიც ერთმანეთთან აპირსაზღვრებდნენ და არყევდნენ ამ ქვეყნებს, ხოლო მეორე მხრივ, ამ აღმოსავლეთში და ბალკანეთში გაბატონებულმა ოსმალეთის იმპერიამ აღმოსავლეთის საკითხის აღმოცენებით, ევროპულ დიპლომატიას არანაკლებ მნიშვნელოვანი საფიქრალი გაუწინა. და ბოლოს, ევროპის სახელმწიფოების დიპლომატიისათვის არანაკლებ თავისებურ ბალტიის ზღვაზე გაბატონების საკითხი გახდა. ჩრდილო ევროპაში დიდი სახელმწიფოები თითქმის სამი საუკუნის მანძილზე ერთმანეთთან არკვევდნენ თავიანთ ურთიერთობებს ამ ზღვაზე გაბატონებისათვის. სწორედ ეს სამი ერთმანეთში გადაჭლიბილი დასავლური კვანძი ახდენდა ზემოქმედებას თითოეულ მათგანზე.

მოკლედ და მოკლედ კომბინაციებს კონტინენტის საერთაშორისო ურთიერთობებში.

დოკუმენტი დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა და ინდოეთისაკენ მიმავალი საზღვაო გზის აღმოჩენამ

გააკვლევამ ევროპის ქვეყნების პოლიტიკური ცხოვრების ურთიერთობებზე დიდი ზეგავლენა მოახდინა. გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა კოლონიების შექმნის სურვილი ევროპის კოლონიების ხელში ჩაგდება და ზღვისიქითა ტერიტორიების მოპოვება ევროპული ქვეყნების დიპლომატიისათვის უპირველესად იქცა.

ესპანეთის შექმნის, თუ ხელში ჩაგდების სურვილმა ბრძოლა ქვეყნებს შორის კიდევ უფრო გაამწვავა, ამიერიდან ყოველგვარი, ან დიპლომატიურ კონფლიქტებს, თუ აქციებს და ევროპის ქვეყნების კოლონიურ სამყლობელობებში ცვლილებას იწვევდა. თუ XVI ს-ში ესპანეთი და საფრანგეთი ევროპულაზე ძლიერ კოლონიურ სახელმწიფოებს წარმოადგენდა, მაშინ საუკუნის მეორე ნახევრიდან, თანდათან, ინგლისის კოლონიური სიძლიერე იზრდება. სწორედ ამ ხანაში ევროპა პირველად ევროპული რევოლუციის მოწმე გახდა. ესპანეთის წინააღმდეგობა აღსაყვებულმა ნიდერლანდმა კონტინენტზე შექმნა ახალი პირველი რესპუბლიკა, რომელიც ისტორიაში პოლანდიის სახელმწიფოებით შევიდა. ესპანეთის მეტოქეობა ინგლისის, მისი ბრძოლა საფრანგეთის წინააღმდეგ ზღვებზე ბატონობის XVI ს. საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიას დიპლომატიად გასდევს.

ევროპულ ურთიერთობების შედეგად, ესპანეთი დასუსტდა, ხოლო მისი მეტოქეობა და, პირველ რიგში, პოლანდია გაძლიერდნენ. XVII საუკუნის დიპლომატიის ისტორიაში ღირსშესანიშნავია იმით, რომ ამ ეპოქაში საფრანგეთი გახდა არა მარტო ევროპის უძლიერესი სახელმწიფო, არამედ ევროპაზე ძლიერი კოლონიური ქვეყნებისათვის. ამის გამო ინგლისში მოხდა მისი შინაგანი ძაბვის მოხიზვება ზღვაზე, იგი ვერ ურიგდება საფრანგეთის პირ-

ველობას კონტინენტზე, ვერ ეპყება პოლანდელთა, ამ „ზოგადი ეტლების“, ბატონობას საზღვაო გზებზე. ზღვაზე პეგემონობის უის ინგლისის ბრძოლის დაწყებას წინ უსწრებდა რევოლუციური მარჯვება და ფეოდალური მონარქიის დამხობა. ინგლისმა პოლანდიას და იგი, როგორც მეტოქე, ჩამოიცილა. XVIII ს. კლასიკურ პერიოდში ინგლისის მეტოქედ მხოლოდ ერთი სახელმწიფო რჩებოდა — საფრანგეთი. მთელმა XVIII ს. გაიარა დასავლეთ ევროპის მთავარი ლიერესა ქვეყნების მეტოქეობაში, სადაც გამარჯვება ინგლისს დარჩა.

ამრიგად, XVI ს. დიპლომატია ახალ ისტორიაში უნდა განვიხილოთ როგორც ესპანეთ-საფრანგეთის მეტოქეობისა და ბრძოლის ხანა. XVII ს. პირველი ნახევარი ევროპაში საფრანგეთის ლაშქრობის პერიოდია, მისი პოლანდიასთან დაძაბული ბრძოლის ხანა, რომლის დროსაც ახალგაზრდა პოლანდიის რესპუბლიკის დამატებით და მისმა წარმომადგენლებმა თავიანთი ბრწყინვალე მოქმედება აჩვენეს. ერთდროულად ეს არის ინგლისის პოლიტიკური გაძლიერებისა და საერთაშორისო ურთიერთობების გადამწყვეტი საკითხებში მისი დიპლომატიის სულ უფრო მზარდი როლის ეტაპი. XVIII ს. წითელი ზოლივით გასდევს ინგლისისა და საფრანგეთის ბრძოლა კოლონიებისათვის და საერთაშორისო ურთიერთობებში პირველობისათვის. XVI-XVIII სს. აღსაყვამა ისეთი პოლიტიკური კონფლიქტებით, როგორიც იყო ოცდაათწლიანი ომი (1618-1648), ომი ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის (1701-1714), ჩრდილოეთის ომი (1700-1721), შვიდწლიანი ომი (1756-1763) და სხვა. XVIII ს. აღსანიშნავია, აგრეთვე, ახალგაზრდა რუსული დიპლომატიის ჩამოყალიბებით.

ინგლისში, პოლანდიაში, საფრანგეთში, პორტუგალიაში მნიშვნელოვან როლს სავაჭრო კომპანიებმა უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულეს ამ ქვეყნების კოლონიური იმპერიების შექმნაში. იმ საკუთრებებში, რომლებმაც ახალი დროის მთელი მსოფლიო მოიცვა, უნდობელი და ხანგრძლივი ხასიათი მიიღო, რამდენადაც ეს იმპერია წვევებდნენ საზღვაო, კოლონიური პეგემონობის და კოლონიური

საკითხს. მანუფაქტურული წარმოების ეპოქაში მათ განუვითარებელი მნიშვნელობა ჰქონდათ. გამარჯვებული ამ ომში ინგლისმა მოიგო. XVI-XVII სს. მიჯნაზე ინგლისმა და პოლანდიამ ერთმანეთს ესპანეთისა და პორტუგალიის კოლონიურ უპირატესობას შეშვეს. XVII ს. მეორე ნახევარში სამ ომში ინგლისმა პოლანდიას და ბოლო მოუღო მის საზღვაო პირველობას. XVIII ს. ესპანური და ავსტრიული მემკვიდრეობისათვის (1740-1748) წარმოებული ომებისა და შვიდწლიანი ომის შემდეგ საფრანგეთს ზღვაზე და ხმელეთზე პირველობა ინგლისს დაუთმო. ამავე პერიოდში საკუთარ ქვეყნებში საბაზრო-ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა ახალი ისე ღრმად გაიდგეს ფესვები, რომ ეს პროცესი შეუქცევადი გახდა.

საქანთა
საქანთა და
საქანთა
საქანთა
საქანთა
საქანთა

მას შემდეგ, რაც XVI საუკუნის დასაწყისში ესპანეთმა დაამთავრა ტერიტორიული გაერთიანება, თავისი 10 მილიონი მოსახლეობით და საერთაშორისო ცხოვრებით, მან ევროპაში პირველი ადგილი დაიკავა. პორტუგალიელებმა და ესპანელებმა თავიანთი დაუოკებელი მისწრაფებებითა და ფხიანობის წყალობით დაიპყრეს ამერიკა (1492) და იპოვეს ინდოეთისაკენ მიმავალი ბრძაბირი საზღვაო გზა (1498). დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა ზელი შეუწყვეს ესპანეთის განსაკუთრებით სწრაფად განვითარებას. XVI საუკუნის დასაწყისიდან (1516) ესპანეთის ტახტზე იჯდა კარლოს I. ესპანეთის მეფის ფერდინანდისა და დედოფლისა, ისაბელის შვილიშვილი, ხოლო მამის მხრივ, იგი იყო შვილი ავსტრიის მბრძანებლისა და რომის საღმრთო იმპერატორისა. ამიტომ იანე I პაბსბურგისა, რომლის გარდაცვალების შემდეგ (1519) იგი იმპერატორად აირჩიეს, როგორც კარლ V.

Историков А.Н. Понятия и критерии обратимости и необратимости исторического процесса. — „Вопросы истории“, 1988.

კარლ V-ის სამფლობელოები მოიცავდა საკუთრივ ესპანეთს, გერმანიას, იტალიას, ზმელთაშუა ზღვის კუნძულებს, ოკეანის კუნძულებს. თანამედროვენი მისი იმპერიის შესახებ ამბობდნენ, რომ „იქ ერთი ბოლოდან მეორემდე შუე არასოდეს არ ჩადისო“. ესპანეთი წარმოადგენდა ნამდვილ მსოფლიო იმპერიას, რომლის მსგავსი მანამდე ევროპაში არ იყო. ახლად აღმოჩენილი ამერიკიდან მომავალი ძვირფასი ლითონის ხარჯზე, ესპანეთის მმართველთა დაფინანსება მეტად გაძიდრდა. მაგრამ ესპანეთის მსხვილი მატერიალური მფლობელები და მესაქონლეები სიძლიერეს საქმეში კი არ იყვნენ, არამედ დროსტარებაში ხარჯავდნენ.

კარლ V-ის საგარეო პოლიტიკა მიმართული იყო იქით, რაზეც ადგილობრივებმა შუასაუკუნეობრივი ოცნება, მას არ ასვენებდა. ესპანეთი უნივერსალური კათოლიკური იმპერიის შექმნის ოცნებით იწვევდა. ესპანეთის დაპყრობითი და მმართველი საგარეო პოლიტიკა, თავადაზნაურობას „რაინდული გმირების“ სწავრობდა, ომი და ნადავლი სურდა. საფრანგეთის მეფეც მსგავსი სურვილით იყო შეპყრობილი და არანაკლებ მეომრული სურვილებით მქონე – ფრანგული აზნაურობა. ორივე ქვეყნის დიდებულთა ცდილობდნენ მიებაძათ ჯვაროსნებისათვის დასუსტებულ და დაპყრობულ იტალიაში ამ ორი სახელმწიფოს ცილობის სწავრობას. კარლ V სულდგმულობდა მსოფლიო იმპერიის იდეებით, თვით „სადმართო რომის იმპერიის“ „უნივერსალობა“ მოელოდა. მისი პოლიტიკის მიზანმიმართული განხორციელება იმდენად რთული იყო, რამდენადაც გერმანია, იტალია, ნიდერლანდი უფრო მოწვევებითი იყო, ვიდრე ესპანეთი. როდესაც კარლ V-ს იმპერატორის გვირგვინს ატარებდნენ, გერმანელმა კურფიურსტებმა შეახსენეს მას, რომ ტახტი არა დაბადებით, არა მემკვიდრეობით, არამედ გერმანიის მოსახლეობის და კურფიურსტების ნებით ერგო. ფაქტობრივად, კარლ V-ს ტახტი იყიდა იმ დიდი ხარჯების მეშვეობით, რომელიც მან კურფიურსტთა მოსახლეობად.

კარლ V-ის „მსოფლიოს მონარქიის“ იდეა მირაჟი და არარეალური იყო. „მესამე წოდების“ მოღვაწეობის წყალობით, ეროვნულ-სახელმწიფოების ჩამოყალიბების პერიოდში სამეურნეო ერთიანობა უფრო მჭიდროდ ზღებოდა და ძლიერი, ცენტრალიზებული სახელმწიფოს წარმოსაქმნელად სათანადო პირობები იქმნებოდა. მაგრამ კარლ V-მაც დროის მოთხოვნებს გაუგონა. ესპანეთისაგან განსხვავებით, სულ სხვა პოლიტიკური პირობები, რეფორმაციამ მთავრების მიერ თავიანთ სასარგებო კატარული ქონების სეკულარიზაციამ, შემდეგ კი გლეხთა ომის წარუმატებლობამ, ადგილობრივი მთავრების ძალაუფლების მანძილზე გააძლიერეს. არსებითად, მათ გერმანია მრავალჯერადაც დაყოფილ იმპერიად გადააქციეს. წერილი მთავრები კარლ V-ის ქვეყნის ცენტრალიზაციისაკენ მიმართულ ყოველ ცდილობას ჯერ კიდევ წინააღმდეგობას უწევდნენ. ამას დაემატა დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების შედეგად სავაჭრო გზების დაკეცვლა ცენტრალური ევროპიდან დასავლეთით და ოცნებები ომი, რამაც ყოველივე ამის შედეგად გერმანელები კარლ V-ის საუკუნის მანძილზე „ევროპის პოლიტიკურად აქტიურობების სიიდან ამოშალეს“.

მალკალდენის
გაგანი.
გაგანი
გაგანი
გაგანი

გლეხთა ომის წარუმატებლობის შემდეგ, ბრძოლა გერმანიაში მთავრებსა და ცენტრალურ საიმპერიო ხელისუფლებას შორის მიმდინარე კინკლაობაში გადაიზარდა. თუმცა ამ პოლიტიკურ კინკლაობაში

V-მ დიდი დიპლომატიური ხელოვნება გამოამჟღავნა, მან მაგრამ ვინცადა. 1531 წელს იმპერატორის მიმართ მტრულ განწყობილმა პროტესტანტულმა მთავრებმა, რომლებმაც შეკრებილი მალკალდენის კავშირი, გამოვიდნენ კარლ V-ის წინააღმდეგ იმპერატორმა მოხერხებული დიპლომატიური მანევრებით შორის ყველაზე ძლიერი გერმანელი მთავრის, მაკავე-

ლის თაყვანისმცემლის, მორიც საქსონელის გადაბირება შეძლო. იმპერატორმა უპრინციპო მთავარს იმპერატორი კურფიურსტის ტიტულს მიანიჭა და ამის წყალობით, პროტესტანტი მთავრები დაამარცხეს. კარლ V-მ 1547-1548 წლების რაიხსტაგს თავის ძალაუფლებას და პაბსბურგთა დინასტიის სასარგებლოდ, რამდენიმე, მისთვის სურველი დადგენილება მიიღებინა. იმპერატორის ძალაუფლება გაძლიერებამ არა მარტო გერმანიის კათოლიკე მთავრები, არამედ თვით რომის პაპიც შეაშინა. ამასობაში „მოღალატე“ („იუდა“) მორიც საქსონელი, რომელიც ფრანგებმა მოიხსიერეს, ფარულად პროტესტანტი მთავრების მხარეს გადავიდა. მან იმპერატორის წინააღმდეგ ინტრიგები დაიწყო. 1552 წელს ამბოხებულმა გერმანულმა მთავრებმა გამოაქვეყნეს თავიანთი მანიფესტი, რომელშიც ამასობის მიზეზი იყო განმარტებული. მათ ესპანელთა შეურყეველობა განთავისუფლება სურდათ. ამბოხებულმა მორიც საქსონელს მხოლოდ შეუტია და იქ მყოფი იმპერატორი კარლ V იძულებული შეიქნა თავი გაქცევით დაეღწია. 1555 წელს, აუგსბურგის რეიხსგოიური ზავით, იმპერატორის ძალაუფლება შესუსტდა, ხოლო მთავრებისა – გაძლიერდა. მთავრებმა მოიპოვეს უფლება ელჩარეობის რელიგია, რომელიც მათ სურდათ. ამ მთავრების ქვეშევრდომებს კი, სურდათ თუ არ სურდათ, უნდა მიეღოთ თავიანთი სარწმუნოების სარწმუნოება. გერმანიაში მიმდინარე გლეხთა აჯანყების ხელშეწყობისა და იმპერატორის ძლევის შედეგად, მთავრები პაპის სურველობისგანაც განთავისუფლდნენ. ფაქტობრივად, მათ ეკლესია და მონაწილე და მის ქონებას დაეპატრონენ. ყოველივე ამან მთავრებს კიდევ უფრო დამოუკიდებელი გახადა.

კარლ V-ის
მონასტრობა
დიალოგატმა

მთავრებთან ბრძოლაში დამარცხდა. ნირნამხდარი კარლ V თავისი მტერი რეიხის გამოსწორებას ქორწინებას სურდა. ხეობით ცდილობდა. XVI ს. დიპლომატი

აში დინასტიურ ქორწინებებს ჯერ კიდევ შესაძენვეი ადგილი ჰქონდა. ხშირად ნიშნობა ქორწინებაზე არ მისულა. მაგალითად, ინგლისის დედოფალი ელისაბედი ათჯერ მაინც იყო დანიის

სამოლოდ მაინც გაუთხოვარი დარჩა. იტალიაში ეკატერინე მეორე გაშვებული ცდილობდა თავისი მრავალრიცხოვანი ოჯახის სიძნელისათვის პოლიტიკური ქორწინებები მოეწყო. რაც შეეძლო, კარლ V-ს, მის მიზანს შეადგენდა თავის ეკიშეილ – ფილიპე II-ს ქორწინება ინგლისის დედოფალ მერიზე (მარიაზე). მისი აზრით, ქორწინებაში მას გაუადვილებოდა ინგლისის დამორჩილება. ამასობაში, თუ კარლ V თავის ამ გეგმებს განახორციელებდა, იგი ინგლისის ესპანეთის პოლიტიკას ადვილად დაუმორჩილებდა. ფილიპე თავის მომავალ მეუღლეზე 10 წლით ახალგაზრდას, ესპანეთის ელჩმა რენარმა თავისი იმპერატორის დავალეობიდან შეასრულა, მიუხედავად ინგლისის დიდებულებისა და პაპისა. პალატის წინააღმდეგობისა, დედოფლის სურვილის ისინი ვერ აღუდგნენ და ქორწინება მაინც შედგა.

ინგლისის დედოფალი ცოლად გაჰყვა საერთაშორისო ასპარეზზე. მერი ქვეყნის მთავარი მეტოქის – ესპანეთის შეფისა და საღვთო რომის იმპერატორის ვაჟიშვილის, მაგრამ ქორწინების კონტრაქტის კარლ V-სთვის მომგებიანი არ აღმოჩნდა. თანახმად საზღვარსა და ხელშეკრულებისა, ფილიპეს პატივი უნდა ეცა ინგლისის ესპანეთის და არ უნდა ჩაება ინგლისი საფარგეთ-ესპანეთის საზღვარს. მერი პირობა კიდევ უფრო მძიმე აღმოჩნდა – მერის გარდაცვალების შემთხვევაში, ფილიპეს სახელმწიფოს მართვის უფლება მიეცოდა. მოკლედ, ფილიპე, მიუხედავად მეფის ტიტულისა, საფარგეთ-ესპანეთის მხოლოდ „დედოფლის მეუღლე“ როდესაც კარლ V-ის შერი გარდაიცვალა, მეფე ფილიპე ვეელასათვის მიეწოდებოდა. ნირნამხდარი და სასოწარკვეთილმა კარლ V-მ თავისი უარი თქვა და იძულებული შეიქნა ბერად აღკვეცილიყო.

ფილიპე II-ის
მონასტრობა
დიალოგატმა

კარლ V-ის გადადგომის შემდეგ, მის მიერ შექმნილი „იმპერია“ დაიშალა. „საღვთო რომის“ იმპერია მის მძას ფერდინანდს ერგო, ხოლო დანარჩენ სამეფოებს (ესპანეთი, ნიდერლანდი, ტერიტორიები იტალიაში და ესპანეთის კოლონიები) მისი შვილი ფილიპე II დაეპატრონა. იგი მო

ურიდებლად ერეოდა მეზობელ პორტუგალიის საშინაო საქმეებს. როდესაც კარდინალი სებასტიან I გარდაიცვალა, მისი პეცეტო ავადმყოფი მოხუცი კარდინალი ენრიკე მან გამოიყენა ქაიხოსრო სულიერო წრეების და საერო არისტოკრატიის ნდობის მოსაპოვებლად. პორტუგალიის ტახტზე პრეტენზიას აცხადებდა პორტუგალიელი წარჩინებული დონ ანტონიუ, რომელიც იცავდა პორტუგალიის დამოუკიდებლობას და ეყრდნობოდა რაინდებსა და ქალაქებს. 1581 წ. იანვარში ენრიკეს გარდაცვალების შემდეგ დონ ანტონიუ მომხრეებმა ტახტზე აიყვანეს. ამის საპასუხოდ ფილიპე II პორტუგალიაში გაგზავნა არმია პერცოვ ალბონის მეთაურობით. ეს ლეგია დაიკავეს პორტუგალიის მთავარი ციხესიმაგრეები და დაიქალაქებენ. 1581 წ. ფილიპე II აღიარეს პორტუგალიის მეფედ. 1581-1640 წწ. პორტუგალია წარმოადგენდა ესპანეთის ბოლონიალური იმპერიის დანაშაულს და მონაწილეობდა ესპანეთის წარუმატებელი მიერ წარმოებულ ყველა ომში. მხოლოდ 1640 წ. საფრანგეთის აჯანყების შემდეგ, პორტუგალია გამოეყო ესპანეთს. საფრანგეთი ტახტზე ავიდა პერცოვი ჟუან IV (1640-1656). 1668 წ. ესპანეთი იძულებული გახდა ეცნო პორტუგალიის დამოუკიდებლობას. ეს უკანასკნელი ძალის მეოხებით ცდილობდა დაეპყვიდროდა ესპანური წესები და რომის კათოლიკური რელიგია თავის ყველა სახელმწიფოში. მისმა ფანატიკურმა პოლიტიკამ, სხვა მიზეზების ერთად, ხელი შეუწყო რევოლუციას ნიდერლანდში და უკანასკნელი გააძლიერა ფრანგ კათოლიკებს შორისაც კი. მისმა სწრაფი ზოვანმა საგარეო პოლიტიკამ ინგლისის მიმართ, სრული კონფლიქტი განიცადა. 1588 წელს ესპანეთის „უძლეველი არმია“ (XVI საუკუნეში ყველაზე დიდი საზღვაო ესკადრა), რომელსაც ინგლისზე პირველი თავდასხმა და მისი ოკუპაცია ევალებოდა, დაიღუპა.

ფილიპე II-ს საფრანგეთში, ინგლისსა და ნიდერლანდში იყო ოფიციალური წარმომადგენლების გარდა, უამრავი დაქირავებული და მოხალისე ჯაშუში ჰყავდა. ისინი მეფეს აწვდიდნენ სრულ ინფორმაციას არა მარტო იმის შესახებ, თუ რა ხდებოდა მეფის ომურ მტრულ ქვეყნებში, არამედ, საკუთრივ ესპანელ დიპლომატებს.

საქმეებიდან. ნიდერლანდში მეფის ნაცვალის კი მეფის ომის ქვეშ იმყოფებოდა. ისტორიკოსები მიაწერენ ფილიპე II-ს სიტყვებს: „მე ვაძეგობნებ სულ არ შეაფუძნებ ქვეყნებს, რომლებიც მათი სახით ერეტიკოსები შეაფუძნებ“. ფილიპე II-ს მთავრობის ხანა ესპანეთისათვის საგალალო შედეგებით არ გამოდგა. მან თავისი პოლიტიკით ქვეყნის წინააღმდეგ აამხედრა საკუთარი მტრე ნახევარში გაძლიერებული ინგლისი და საფრანგეთი.

XVI საუკუნის
ინგლისის
დიპლომატიის
ისტორიაში
მნიშვნელოვანი

XVI საუკუნის ბოლოს, ინგლისის საგარეო და საგარეო პოლიტიკური ძლიერება სულ უფრო შესამჩნევად ხდებოდა. მასში საბაზრო-ეკონომიკური ურთიერთობის განვითარების დასაყრდენად, ხელი შეუწყო რევოლუციის გამარჯვებას ამ ქვეყანაში და გააძლიერა მისი საერთაშორისო მდგომარეობა. ამიერიდან, ინგლისის პოლიტიკა შეტყეოთ და შებრძოლი ხასიათის გახდა. პოლიტიკით, რევოლუციის შედეგად, აღმოცენებული ინგლისის პოლიტიკის მიერ მიღებული კანონები, მისი მძლავრი საგარეო პოლიტიკის – ესპანეთისა და პოლანდიის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ამ ბრძოლაში, საბოლოო ჯამში, ინგლისი თავის მტრულ ქვეყნებში მომდევნო საუკუნის ინგლისის დიპლომატიური წარმატებები, XVI საუკუნის ინგლისის დიპლომატიური წარმატებები შემაჯავებელი.

XVI ს. ინგლისური დიპლომატია მისი მთავარი მტრების – ესპანეთის დიპლომატიისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა. ესპანეთში აბსოლუტური მონარქია ისე ძლიერი იყო, როგორც ინგლისში კი პირიქით, მიუხედავად სამეფო ხელისუფლების არსებობისა, პარლამენტი, რომელიც ღირსებისა და მდიდარების წარმომადგენლებისაგან შედგებოდა, ახლდნა

სამეფო ხელისუფლებაზე ზემოქმედებას და მის მოღვაწეობას დაუდა. უკვე XVI ს. თავადაზნაურობა და „მესამე წოდება“ კონსტიტუციონერების მიერ მიღებული იქნა. XVII ს. მიწის მფლობელობის უფლება მათ რეგულაცია განაზოტციელეს.

XVI ს. ინგლისის დიპლომატიის მთავარი სამიზნე იყო, პორტუგალიის დასუსტების შემდეგ, რომელიც ესპანეთის ერთა (1580), მისი დიდი კოლონიური სამფლობელოებითი კოლონიურ სამფაროშა ესპანეთი აღზევდა. ამიტომაც, ინგლისის მისმა მმართველობა წრეებმა მას სამკედრო-სასიცოცხლო გზა გაუმართეს. XVI საუკუნის მეორე ნახევარში ინგლისის საგარეო პოლიტიკას კმნიდნენ დედოფალი ელისაბედი (1558-1603) და მთავრობა. მაგრამ, ამავე დროს, მათთან ერთად ამ პოლიტიკაში განხორციელებაში თავისი წვლილი ინგლისულ კორსარებს, კონკისტადორებს, ვაჭრებსა და დიპლომატებსაც შეჰქონდათ. მთავრობის ერთად ნებას რთავდა იმას, რასაც მისი ესა თუ ის ქვეყნის კერძო წესით აკეთებდა. ცნობილი მეკობრეები - დრეკო, ჰემინგ და რელი შემდეგ ფლოტის აღმირალებიც კი გახდნენ. მათი მომღვაწეობით ინგლისის გემები ამერიკის ნაპირებთან ძარცვობდნენ და სპობდნენ ესპანეთის გემებსა და ფლოტილიებს, ზოლო მათი ძვირფასი ლითონით დატვირთულები ბრუნდებოდნენ. ამავე დროს ინგლისელი დიპლომატები ატარებდნენ მეტად თანამდევრულ პოლიტიკას ევროპის ქვეყნების მონარქების კარზე.

ინგლისური
დიპლომატიის
მეორე პერიოდი
სტიუარტების
მმართველობის
ბაჰოროპარაჰიზა

XVI საუკუნის ინგლისური დიპლომატიის
ენერგიული და თანამდევრული მოღვაწეობის
მაგალითია საფრანგეთში ინგლისის ელჩის
უოლსინგემის საქმიანობა. ინგლისის
დედოფლის ელისაბედის მხარეზე შოტლანდიის
მეფის ჯეიმზ V-ის ძეგლი

- მერი (მარი) სტიუარტის (მისი პირველი მეუღლე იყო სკოტლანდიის მეფე ფრანსუა II) შეთქმულების გამოაშკარავება სწორედ ინგლისის სახელთანაა დაკავშირებული. მერი (მარი) სტიუარტი იყო მალბორიის მეფის - ჰენრი VIII-ისა და ლოთარინგიელი პერცოგის

მეუღლის შოტლანდიაში რეფორმაციის დაწყების შემდეგ, დედოფალი მერი, როგორც შეურიგებელი კათოლიკე, თავის ქვეშევრდობას და მომხრეებთან ერთად, გამოაძევეს შოტლანდიიდან. ინგლისის დედოფალმა ელისაბედმა მას თავშესაფარი მისცა, მაგრამ დაატუსაღა. მერი საპატიმროში იმყოფებოდა 1587 წლამდე. სასტიკად იმყოფებოდა ელისაბედის უოლსინგემმა დაუმტკიცა ელისაბედს, რომ მერი სტიუარტი იყო არა მარტო ელისაბედის მთავარი მტერი, არამედ ესპანეთის მეფის ფილიპე II-ის კოვული მსახურიც. სწორედ მასთან, ფილიპესთან ერთად მხდებდა ინგლისში სასახლის გადართიანებას. სათანადო საფრთხე საბოლოოების მოპოვების შემდეგ, ინგლისის გადასარჩენად ელისაბედმა და კათოლიციზმისაგან, მერი სტიუარტი სიკვდილით დასაჯეს. უოლსინგემმა, რომელიც ინგლისის ელჩი იყო საფრანგეთში, მის მიერ დაქირავებული ჯაშუშების მეშვეობით, გახსნა სტიუარტისა და გიზებს შორის საიდუმლო მიმოწერის შიფრი დაუმტკიცა, რომ შეთქმულების ძაფი ლოთარინგიელი პერცოგის მიერ გახსნის სასახლის კარისკენ მიდიოდა. მერი სტიუარტის დახლეწვას ლონდონში საყოველთაო ზეიმით აღნიშნეს.

ინგლისური
დიპლომატიის
მეორე პერიოდი

XVI საუკუნიდან დაწყებული, და თითოეული
ქმის მთელი XVII საუკუნე, ლუი XI
მეფობის დროს საფუძველზეყრილი აბსოლუტური მონარქია აღმავლობის ხაზით

გაგრძელდებოდა. ასწლიანი ომის (1338-1453) საშინელებანი სკოტის მოსახლეობას ჯერ კიდევ ახსოვდა. ამიტომ ფეოდალური კონსტიტუციური ოპოზიციის (პეგენოტები) წინააღმდეგ სახელისუფლებას მან მხარი აქტიურად დაუჭირა. სამეფო ხელისუფლება და რომის კათოლიკური სარწმუნოება მოსახლეობის მხრივ შეძლებული საეპატრო ფენის თვალში საფრანგეთის სიძას ანსახიერებდნენ. ერთიანი საფრანგეთი და ძლიერი სახელისუფლება წერილ და საშუალო აზნაურების სამხედრო მომზადების გარანტიასაც წარმოადგენდა. ამიტომ ძლიერ მონარქს მხარს უჭერდა. ლუი XI-ის შთამომავლები - შარლ VIII

(1483-1498), ლუი XII (1498-1515), ფრანსუა I (1515-1547) და რი II (1547-1559) აბსოლუტური მონარქები იყვნენ.

XVI საუკუნიდან დაწყებული საფრანგეთი ყოველი მთავარი პაბსბურგების სამფლობელოებით იყო გარშემორტყმული. ამ დროში საფრანგეთის დიპლომატიის წინაშე მდგარი მთავარი საკითხი იყო ლეოპოლდის ამ არასასურველი გარემოცვიდან დახსნა და საფრანგეთის შეერთება იყო.

საფრანგეთის ასეთი სწრაფვა მისი მეფეების პაბსბურგების დამორჩილებაში გადაიზარდა. ამის გამო მათ შორის არსებული წითელი ზოლივით გასდევნენ XVI-XVII სს. ევროპის საუკუნესა და XVII საუკუნის პირველი ნახევარი საფრანგეთი მთავარი მოწინააღმდეგე მანც იყო ესპანეთის სამეფო, რომელიც სათავეში ედგა ჯერ კარლ V, შემდეგ მისი შემკვიდრები საფრანგეთის მეფე ფრანსუა I-ს ესპანეთის წინააღმდეგ ომის წახალისებში.

პირველი ომის მსვლელობისას ფრანსუა I ტყვედ ჩაიგდო კარლ V-ს. ტყვეობაში მყოფმა საფრანგეთის მეფემ ორჯერ საფრანგეთის გაგზავნა ოსმალეთის სულთან სულეიმან I-თან. კარლ V-ს ტინოპოლიამდე მხოლოდ მეორე ელჩმა ფრანგიზიანიძემ მიაღწია სულეიმან I-მა ფრანსუა I-ის თხოვნა, დახმარების აღმოჩენის შემთხვევაში, თავის სასარგებლოდ გამოიყენა. მან სამხრეთ უნგრეთის სიბიუსა და უნგრელების გაერთიანებული ლაშქარი გაანადგურა. 1529 წელს თავისი ჯარით ქ. ვენას მიაღწა. პაბსბურგების მიმართ საერთო მტრობამ საფრანგეთი და ოსმალეთი ხანგრძლივად ერთ მოკავშირეებად გახადა.

საფრანგეთის	1535 წ. ოსმალეთსა და საფრანგეთის
მთავარი	რის ხელმოწერით იქნა ხელშეკრულება
ოსმალეთთან	რომლის საიდუმლო ნაწილში ფრანსუა I-ის

თავის მოკავშირე სულეიმან I-ს (1520-1566) ავსტრიისა და ბოჰემიის წინააღმდეგ დახმარებას პირდებოდა.

ამ ხელშეკრულებით საფრანგეთმა და მისმა ვასტებმა ერთმანეთს მხრივი ანუ განსაკუთრებული სამართლებრივი პრივილეგიები

ამ პაბსბურგების შემდეგ ევროპის სახელმწიფოებმა გამოთქვეს მოთხოვნები - ოსმალეთში მცხოვრები თავიანთი ქვეშევრდომების მფარველობა გაეწიათ, უფრო გვიან კი - საერთოდ, იქ სახელმწიფოებმა ქრისტიანისათვის¹. ამ პირველი „კაპიტულაციური ხელშეკრულების ხელმოწერას მოგვიანებით მოჰყვა ოსმალეთის ანალოგიური ხელშეკრულებები გერმანიასთან, საბერძნეთსა და ა. შ.

საფრანგეთის	ოსმალეთის გარდა საფრანგეთის მეფეები
მთავარი	დაუკავშირდნენ გერმანიის მთავრებს,
ოსმალეთთან	რომლებიც, საფრანგეთთან ერთად რომის
	საღმართო იმპერატორის ძალაუფლების

საფრანგეთში იყვნენ დაინტერესებულნი. საფრანგეთის მეფეები, მაგალითად, ანრი II, მხარს უჭერდნენ გერმანულ პროტესტანტ მთავრებს კათოლიკე იმპერატორის საწინააღმდეგოდ. ასეთი გზით საფრანგეთი ასუსტებდა მეზობელ იმპერიას, რათა დრო და დრო მისი პროტესტანტის ნაწილები ხელთ ეგდო და მიეერთებინა. ასეთსავე პოლიტიკას საფრანგეთის სამეფო დიპლომატია სამეფო მინისტრის დიდი, კარდინალების - რიშელიესა და მაზარინის მეშვეობით XVII საუკუნეშიც აგრძელებდა.

XVII ს. დასაწყისიდან საფრანგეთის სოფლის მეურნეობის და მრეწველობის განვითარების ადამალოების წყალობით, საფრანგეთი ხაზინის შემოსავალი სულ უფრო იზრდებოდა. თავის მხრივ ეს სამეფო ხელისუფლებას და მის დიპლომატიას უფრო მყარ და ენერგიული საგარეო პოლიტიკის გატარების საშუალებას აძლევდა.

1. Жордания Г.Г. Очерки из истории франко-русских отношений, Тб., 1953, ч. II, гл. 59-63.

მეორე თავი
საფრანგეთის საერთაშორისო
ურთიერთობები და დიპლომატია XVII საუკუნეში

„აზნაბრისი
 საზღვრებისა“
 და „პოლიტიკური
 წინასწარმეტყველება“
 დიპლომატია

XVI ს. ხანგრძლივი და გამაზანაღებელი ომების გამოცდილებას საფრანგეთის ხელისუფლებას უქმად არ ჩაუვლია, ახალი სახელმწიფოს გაფართოების ყოველი ცდა სწრაფად იმპერიალისტურად იქცეოდა. ახალი დაპყრობის წარმოებისა და მით უმეტეს, მსოფლიო ბატონობისაკენ (XVI ს. მასშტაბებით) მისწრაფება მტრული კოალიციის შექმნას იწვევდა. XVII ს. პოლიტიკოსებმა და დიპლომატებმა, განაზოგადეს რა დროინდელი გამოცდილება, ჩამოაყალიბეს „ბუნებრივი საზღვრები“ და „პოლიტიკური წინასწარმეტყველება“ იდეები¹.

XVII ს. ფრანგი პოლიტიკოსები დაფინებით უსვამდნენ ხელს იმას, რომ „მხოლოდ იმის დაპყრობა ღირს, რისი შენარჩუნებაც შეიძლება“-ო. სახელმწიფოს ძლიერებას, — ამბობდნენ ისინი, — აქვს თავისი საზღვრები; თუ იგი მას გადალახავს, მის წინააღმდეგ მტრებისა და მოსურნეთა ძალების გაერთიანებას გამოიწვევს. თავის განთქმულ მემუარებში — „სახელმწიფო მეურნეობის პრინციპები“, ანრი IV-ის მინისტრი სიული წერდა: საფრანგეთის უფრო მეფე უნდა ფიქრობდეს იმაზე, რომ შეიძინოს მასთან საერთო საზღვრები, — ეს კი ყველაზე უფრო საიმედო ძალაა, ვიდრე გამოიყენება დაუკლებელი სიძულვილი და მტრობა ისეთი პროექტებით, რითაც მის საკუთარ ძალებს აღემატება. შენ მიისწრაფი, — ამბობს შესანიშნავი ფრანგი დიპლომატი ეტიენ პასკიე თავის დიპლომატიკური ფილოსოფიისა და ხელმწიფეს შორის — შენს სახელმწიფოს პასკიე კარგი საზღვრები: საჭიროა, უპირველეს ყოვლისა, დაუწესო საზღვარი საზღვრები შენს იმედებსა და ნატურებს. სად უნდა ექნებოდა

საზღვრები? სიულიმ კარგად იცოდა, რომ კარლოს დიდი იმპერია და რომ კაპეტინგების დროს საფრანგეთი მომდევნო იყო „ვიწრო სახელმწიფოებრივ ჩარჩოებში, რომელშიც მოუძღვე იმყოფება“-ო¹. მას მიაჩნდა, რომ საფრანგეთისათვის უფრო რეალური დიდების დაბრუნება ნიშნავს — „დაუბრუნო ოდესმე მის მფლობელობაში მყოფი ტერიტორიები, ე.ი. საუოა, ფრანკი, ლორენი, ჰენეგე, არტუა, ნიდერლანდი, „მაგრამ შეიძლება ეს ყველაფერი განაცხადო ყველაფერ ამაზე ისე, რომ არ გამოიწვიოს მტრების სიძულვილი და გამაზანაღებელი ომები? თვით საფრანგეთის მეფეებს ისეთი პატივმოყვარეობა აქვთ, რომელიც საფრანგეთის ყველა უცხოელის სიძულვილზე უფრო ძლიერია. ამიტომი დანაყრებულა; იგი საკმაოდ ძლიერია, რომ არავისი დაუფლოს და ყველასათვის საშიში იყოს“.

მაგრამ თვით სიულის საოცნებო იყო მთელ ცივილიზებულ მსოფლიოზე და მთელ საქრისტიანოზე გაბატონება.

XVII ს. ფრანგული დიპლომატია მიზნად ისახავდა დაესუსტებინა საფრანგეთის მტრები, გაემდიერებინა ყასადები და თავისი გარშემო ნეიტრალური სახელმწიფოების სარტყელი შემოეზოკებინა იერიდიულად ისინი, მისი მფარველობის ქვეშ, ფაქტობრივად კი პარასანებლობის ქვეშ უნდა მოქცეულიყვნენ.

ანრი IV-ის
 დიპლომატია

თავის საგარეო პოლიტიკაში მეფე ანრი IV „პოლიტიკური წინასწარმეტყველების“ პრინციპით ხელმძღვანელობდა. თუ სახელმწიფო შეიქნებოდა მისი ეროვნული ტერიტორიის სამეურნეო ერთეულად და მასთან კავშირში მყოფი ენისა და კულტურის ერთობის პრინციპზე, სხვა სახელმწიფოებთან ურთიერთობაში, მას უნდა ეყადა ეს ერთიანობა მათი ხელყოფისაგან უზრუნველყო. ამიტომ საგარეო პოლიტიკაში ეს, ერთა მხრივ, იწვევდა მოთხოვნას იმისაკენ, რომ შეენარჩუნებინათ ევროპის სახელმწიფოების შიდა ისტორიულად ჩამოყალიბებული ძალთა წინასწარმეტყველება.

¹ Киссинджер Г., *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 45-50.

ხოლო მეორე მხრივ, იმის სურვილს, რომ ემოქმედათ ყოველი
სწრაფად მზარდ სახელმწიფოს საწინააღმდეგოდ.

ამ „პრინციპებით“ ხელმძღვანელობდა ანრი IV, ხანამ სხვა
შუალეობით საფრანგეთის საზღვრების გაფართოება საშინაო
„მე ვეთანხმები იმას, – ამბობდა იგი, – რომ ქვეყანა, რომლის
საზღვრობაც ესპანურად ლაპარაკობს – ესპანეთის მფლობელი
უნდა დარჩეს, ხოლო ქვეყანა, სადაც მოსახლეობა გერმანულ
ლაპარაკობს, გერმანიას უნდა ეკუთვნოდეს. მაგრამ ის მიწები,
სადაც მოსახლეობა ფრანგულად ლაპარაკობს – მე უნდა შეეცადო
დეს“-ო.

პრაქტიკულად, ანრის ამოძრავებდა ორი მიზანი: დაესუსტო
პაპისტიზმის დინასტია და მზარი დაეჭირა ევროპულ სახელმწიფოთა შორის წინასწორობის ჩამოყალიბების პროცესებისათვის.
ქრისტიანული იგი განაგრძობდა მეგობრულ ურთიერთობებს ინგლისთან,
რომელიც მას, როგორც პროტესტანტს და ესპანეთის მტერს, ეხმარა. მაგრამ ამავე დროს ანრი, ფარულად, ხელს უშლიდა
გლისელი მეზღვაურებისა და ვაჭრების გეგმებსა და ინგლისის
დიპლომატების ხრიკებს იტალიასა და აღმოსავლეთში, სადაც
გორც ცნობილია, ფრანსუა I-ის დროიდან საფრანგეთმა ფეხი
რად მოიკიდა.

ანრი IV-ის ელჩებს ლონდონში ყოველთვის უჭირდათ თავი
თან მეგობრობა შეეთავსებინათ ამ ქვეყნის ევროპაში პირველი
სათვის ბრძოლის წინააღმდეგ მიმართულ მოქმედებებთან. პაპის
გების დასუსტების მიზნით, ანრი IV-მ ხელი შეუწყო ესპანეთის
პოლანდიას შორის ზავის დადებას. ამგვარად, საფრანგეთის ხელი
ხელი შეუწყო ესპანეთის მიერ მისგან მოწყვეტილი ნიდერლანდების
7 ჩრდილოეთის პროვინციის დამოუკიდებლობის ცნობას. აღმოსავლეთში –
ოსმალეთში რელიგიური ომების დროს შერყეული
გული გავლენის აღდგენას ანრი თავისი ელჩების საკარი იქ
ვის და ჟან დე გონტობირონის წარმატებული დიპლომატიკის
მოდერნიზაციის წყალობით ცდილობდა. ფრანსუა I-ის მიერ
წელს მიღებული შელაკაბები, 1604 წელს მთლიანად იქნა

ქველას სახელმწიფოს, რომელსაც ოსმალეთთან ვაჭრობა
თავისი გემები იქ ფრანგული დროშით უნდა გაეგზავნა. გა-
ნაღის წარმომადგენლები ინგლისელები, რომლებმაც ოსმალე-
ბაში ინგლისის დროშით შესვლის უფლება ჯერ კიდევ
წელს მიიღეს. ანრი IV სულთანთან მეგობრობას იმისათვის
წინასწარმეტყველებდა, რომ პაპისტიზმის წარმომადგენელი რომის
იმპერატორი დაეშინებინა ოსმალური არმიის შემოსევით,
რომლის დინასტიის მეორე, თანაც მთავარი წარმომადგენელი ეს-
პანეთის მეფე – ოსმალური ფლოტის თავდასხმით.

პრაქტიკულად, ანრი ხელს არ უშლიდა იმ აზრის გავრცელე-
ბას, რომ მას სურდა ქრისტიანთა მიზნების განხორციელება: აღ-
მოსავლეთის დაპყრობა, სულთნის ევროპიდან გაძევება და მის წი-
ლისადმი ჯვაროსნული ლაშქრობის მოწყობა. როდესაც ანრი პრო-
ტესტანტიზმიდან კათოლიციზმში გადავიდა, მისი რწმუნებული ბონ-
იფაციუსი მას უკვე პაპისტიზმის მთავრებს არწმუნებდა, რომ სარწმუ-
ნო კამოცელის მიუხედავად, მისი მეგობრული ურთიერთობა
მთავრებთან უცვლელი რჩებოდა. ბოლოს და ბოლოს ან-
რი IV-მ პაპისტიზმის საწინააღმდეგო კოალიცია შექმნა და აპი-
სტიკის წინააღმდეგ ბრძოლის დაწყებას, მაგრამ 1610 წ.
წელს დანამ იგი სიცოცხლეს გამოასალმა.

ამაღამის დღეს XIII-ის მცირეწლოვანების გამო,
როგორცაა და რამდენიმე წლის არეულობის შემდეგ,
საფრანგეთში ხელისუფლება საფრანგეთის პირველმა
მეფის (1624-1642) და, ფაქტობრივად, საფრანგეთის მმარ-
ტის კლესიის მთავარმა არმან ჟან დიუ პლესმა კარდინალმა
დაიკავა. აიღო, რიშელიე, ჯერ კიდევ აღმავლობის გზით მიმავ-
ალი მთავადაზნაურობის ინტერესების ტიპური წარმომად-
გენელი დიპლომატიისა და საგარეო პოლიტიკის სფეროში
ანრი IV-ის „რეალისტურ“ საგარეო პოლიტიკას აგრძელებდა.
საფრანგეთის „ბუნებრივი საზღვრების“ ძიება, რომელიც
საფრანგეთის მონარქიის მზარდ ძლიერებას და „პოლიტი-

კური წონასწორობის" შენარჩუნებას ასახედა, თავის მხრივ პაბსბურგების დასუსტებისაკენ რიშელიუს სწრაფვას ნიშნავდა.

რიშელიუს დიდი წარმატებები მოდის იმ დროზე, როდესაც იყო ერთადერთი სახელმწიფო მოღვაწე, რომელმაც ეკუთვნოდა საუკუნეების მორალური და რელიგიური შეზღუდვები. მართალი იგი კათოლიკე იყო, მაგრამ მან საფრანგეთის ნაციონალური პრესები მის რელიგიურ მიზნებზე უფრო მაღლა დააყენა. სახელმწიფო გადაწყვეტილებების მიღების დროს, იგი ხელმძღვანელობდა არა რელიგიური (კათოლიკური), არამედ სახელმწიფო ინტერესებით. რიშელიუს სდევნიდა არა ფრანგ პუგენოტებს, არამედ მათ ცდებს შეექმნათ პუგენოტური რესპუბლიკა, რომელიც მეფის მხრიდან პირისპირდებოდა. სინამდვილეში რიშელიუს პუგენოტებს მფარველობდა და დაუტოვა მათ სჯულის სრული შემწვარებლობა (1647 წლის დეკრეტი). ასეთი იყო რიშელიუს დიპლომატიის საფუძვლები.

1633 წელს ადგილობრივი პროტესტანტი პუგენოტების გზავრების შემდეგ (ლა რომელიც ჯერ კიდევ 1628 წელს დაიწყო) რიშელიუს მეფე ლუი XIII-ის მიხედვით, რომ თუ მეფე მხარს უჭერდა პროტესტანტ გერმანულ მთავრებს ავსტრიის სამეფო კარის წინააღმდეგ, მაშინ ისინი რაინამდევ მთელ ტერიტორიას მას მიეცემდნენ. გზა რაინისაკენ ლორენზე გადიოდა და მისი მიერ შესთავაზებაში საფრანგეთის სამფლობელოები თანდათან რაინისაკენ გავრცელდებოდა. ამავ დროს, საფრანგეთი მონაწილეობას მართავდა ფლანდრიის დანაწილებაში, თუ იგი ესპანური მმართველობის წინააღმდეგ აღსდგებოდა.

რიშელიუს ესმოდა, რომ უნდა გამოიყენო არა მარტო თავისი და დიპლომატია, არამედ პროპაგანდაც. ამის შესანიშნავი მაგალითია საფრანგეთში პირველი გაზეთის გამოქვეყნება მისი გამოცემა კარდინალის მიერ. მან თავის სამსახურში ჩააყვანა საფრანგეთის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გამოჩენილი პუბლიცისტი მანტუა-ლეფევერი, რომელიც თავის პამფლეტებში ამტკიცებდა, რომ „ქველმა ფრანკებმა დაიპყრეს გალია, ე.ი. უზარმაზარი ტერატიკა და დაიპყრეს და ხმელთაშუა ზღვას შორის, რომელიც შემოსასაღებო

და მდინარე რაინით, პირენეის მთებითა და ალპებით. ეს სიუჟეტი უკვე დროიდან ცნობილია ბელგების, კელტებისა და აკვიტანების გალიად". ასე რომ, შანტერო-ლეფევერის საფრანგეთის პოლიტიკაში შეჭაჟდა ელზასი და ლორენიც, სავოიაც და ნიშ-სიტიც, ყველა ის ტერიტორია, რომელთაც საფრანგეთის ძლევამოსილებისა და სამხედრო წარმატებებისას დაუკარგა. შანტერო-ლეფევერი ამტკიცებდა, რომ ევროპის მშვიდობა უკლებლივ იქნება, თუ საფრანგეთი ყველა ამ მიწებს მთლიანად წააღმდეგ შემთხვევაში „ევროპა კვლავ იქნება იმის დარღვევა, ვინც დაიპყრო რა ფრანკო-გალების გვირგვინის ტერიტორიები და სახელმწიფოები, ცდილობს დანარჩენების მიტაცებას და დაიპყროს ქრისტიანი ხელმწიფეები და შექმნას მეზობელ ქვეყნებში მთელი დასავლეთის შთანთქმის მიზნით". ამით შანტერო-ლეფევერმა დააბრუნა პაბსბურგების პოლიტიკაზე იმის შესახებ, თუ როგორ განხორციელდა ფრანგი პუბლიცისტის თეორიული განსჯები. 1648 წლის ვესტფალიის ხელშეკრულების პუნქტებში რიშელიუსმა მრავალი წლის განმავლობაში განამტკიცეს მისი დანაწევრება. თვითონ რიშელიუს შორს არ იყო თავისი პოლიტიკის პროექტებისაკენ. მის „პოლიტიკურ ანდერძში" მოყვანილი იყო ფრაზა: „ჩემი ხელისუფლების სათავეში ყოფნისას ისევე იმასში მდგომარეობდა, რომ გალიისათვის დამებრუნებინა ისევე მინიჭებული საზღვრები, დამებრუნებინა გალებისათვის გალია, რომელიც ადგილას დამეყენებინა საფრანგეთი და ყველგან, სადა უკვე გალია იყო, ახალი დამეყენებინა".¹ რიშელიუსის მიერ საფრანგეთი ევროპის უძლიერეს სახელმწიფოდ რჩებოდა, მაგრამ ევროპაში საბოლოოდ გაბატონებული მაინც ვერ გახდა. ეს არის ძალთა თანაფარდობის ქრესტომათიული მაგალითი პუგენოტებისა. ამბობენ, რომ პაპმა ურბან VIII-მ, როდესაც რიშელიუსის პოლიტიკის ამბავი გაიგო, თქვა: „თუ ღმერთი არსებობს... მაშინ რიშელიუსი მოუხდება მის წინაშე პასუხი აგოს ბევრ რა-

¹ С. Бахрушин, С. Сказкин. С. Дипломатия в XVII в. - История дипломатии, т. I, гл. 208.

მეზე, მაგრამ თუ იგი არ არის... მაშინ მან სასურველი ცხოვრება გაატარა¹. იმ დროს, როდესაც რაშელიე პირველი მინისტრი იყო, პაბსბურგის გამდიერების საშუალება კვლავ შეიქმნა.

ნიკოლოზი ოში
და ფრანგული
დიპლომატია

რეფორმაციის პერიოდში პაბსბურგის
და იმპერატორის ძალაუფლება გერმანიაში
შესუსტებული იყო. როდესაც ჰაბსბურგის
საუკუნის ბოლოსათვის ოსმალების

წოლა პაბსბურგების სამფლობელოებზე შესუსტდა, პაბსბურგები თავიანთი მხერა კვლავ გერმანიას მიაპყრეს. მათ თავიანთი გარდაცვალების და იმპერატორის ძალაუფლების აღდგენის იმედი კვლავ გაქონდათ. გერმანიის მმართველის ბრძოლა ადგილობრივი მთავრების დამორჩილებისათვის მნიშვნელოვანწილად რელიგიური ნიშნით ხდებოდა. ეს „კათოლიკური რეაქციის“ პროტესტანტიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა იყო, მან გააძლიერა ადგილობრივი მთავრების პოზიციები და იმპერატორის წინააღმდეგ ბრძოლაში მათი კარი გახდა. ფერდინანდ II ერთიან გერმანიაზე და თავის უსიტყვო მფუზღუდეულ ძალაუფლებაზე ოცნებობდა.

1618-1648 წწ. მიმდინარე ე.წ. 30-წლიანი ომი გერმანიის მმართველის მიერ ქვეყნის დამორჩილების ბოლო ცდა იყო. რაშელიე ძალღონესა და ენერგიას არ იშურებდა იმისათვის, რომ საფრანგეთის გვერდით გერმანიის დიდი სახელმწიფო არ წარმოედგა. ამიტომ ის აგრძელებდა თავის და საფრანგეთის ტრადიციულ პოლიტიკას – გერმანელი პროტესტანტი მთავრებისა და მმართველის პოლიტიკას. საკუთარი გეგმების განსახორციელებლად იგი ეძებდა მოკავშირეებს. მან დაიწყო მოლაპარაკება გერმანულ მეფე კრისტინ IV-სთან, რომელსაც მისი სამეფოს გვერდით მთავარი გერმანიის დამკვიდრებისა აგრეთვე ეშინოდა. ამიტომ იგი მისი სიამოვნებით დებულობდა სუბსიდიებს ინგლისისა და პოლონისკენ, რათა დაეწყო ომი პაბსბურგთა წინააღმდეგ და ჩაბმულიყო პროტესტანტულ კოალიციაში. რაშელიემ გერმანიის წინააღმდეგ

გამოიყენებდა სცადა, მთელი თავისი დიპლომატიური ხეობით მან გამოიყენა იმისათვის, რომ პაბსბურგების წინააღმდეგ გაეძლია შედეგების ძალები სახელგანთქმული მხედართმთავრის გუტტაკ-ადოლფის სარდლობით.

პოლიტიკური შეფასების თვალსაზრისით, ოცდაათწლიანი ომი პაბსბურგების ომი და ომი პაბსბურგების წინააღმდეგ. გარეგანურადაა ომით თავისი რელიგიური ხასიათი მან შუა გზაზე დასრულდა. სწამდვილეში პოლიტიკურ პროგრესსა და პოლიტიკურ პოზიციის მიმდინარე ეს სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა დასრულდა.

ფრანგული
დიპლომატიის
მოქმედება

რაშელიეს თავის საგარეო-პოლიტიკურ მოღვაწეობაში დიდ დახმარებას უწევდა შესანიშნავი დიპლომატი, კაპუცინელი

„პას ჟოზეფი“ (1577-1638). ეს „მფრალი ბერი“ ან „რუხი ბერი“, როგორც მას ხშირად უწოდებდნენ. საიდუმლოდ, რომ დახმარებულად, დიპლომატიური კაბინეტის სიმეუდროვე-საგარეო-პოლიტიკის სასარგებლოდ და მისი მეფის საიდუმლოდ მუშაობდა. პას ჟოზეფი ლევანტის ქვეყნებში, მაროკოსა და აბისინიაში მრავალრიცხოვან მისიონერებს, რომლებიც ამავე დროს პოლიტიკური აგენტებიც იყვნენ. მას მიაჩნდა, რომ მისი ოცნება მოქმედებოდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც იმპერატორი საბოლოოდ დასკირდებოდა, ხოლო გერმანელი მთავრები საფრანგეთის მოქმედებები გახდებოდნენ. გერმანელი კურფიურსტების საფრანგეთის მხარეზე გადმობირებისათვის იგი ენერგიულად მუშაობდა. საფრანგეთისათვის ბავარიის მეგობრობის შექმნა მისი ერთ-ერთი მთავარი მიზანი იყო. 1633 წლიდან იგი საფრანგეთის გერმანულ პოლიტიკას ხელმძღვანელობდა და 30-წლიან ომში საფრანგეთის მოქმედების მხურვალე მომხრე იყო. ფრანგული დიპლომატიის წარმატებანი XVII საუკუნის 40-იან წლებში თავის კარდინალ კროად სწორედ მან განაპირობა.

¹ Киссинджер Г. Дипломатия, гл. 47.

აღნიშნულ პერიოდში გერმანიაში დიპლომატიურ საქმიანობას ეწეოდნენ ყველაზე ნიჭიერი ფრანგი დიპლომატები – ფანკანი, მონასე და მარნევილი, რომლებსაც პროტესტანტი მთაერების მხარე დაჭერის უზრუნველყოფა ევალებოდათ.

შრომთა მოცულობა შეფასებასთან

1631 წელს რიშელიემ მჭიდრო კავშირს დაამყარა შვეციის მეფე გუსტავ-ადოლფთან. ორივე ქვეყანამ იკისრა ვალდებულება აემხედრებინათ გერმანელი მთაერები მათი იმპერატორის წინააღმდეგ და შემოედოთ ის წესები, რომლებიც იქ 1618 წლის არსებობდა. საფრანგეთმა ვალდებულება იკისრა შვეციის მეფის ყოველწლიურად ერთი მილიონი ლივრის სუბსიდიის გახადებას. სამაგიეროდ შვეცია გერმანიაში 30 ათასი ქვეითისა და 6 ათასი ცხენოსნის გაგზავნას პირდებოდა. ამრიგად, შვეცია საფრანგეთს დაჭირავებული ძალის როლში გამოვიდა. შვეციას, ისე როგორც საფრანგეთს, გერმანიის გაძლიერების ეშინოდა. დანიის დაპყრობის შემთხვევაში, გერმანია ბალტიის ზღვის სამხრეთით გაბატონდებოდა, რაც გუსტავ-ადოლფს არ აწყობდა.

ამრიგად, ოცდაათწლიანი ომის პერიოდში კვლავ დადგა საკითხი იმის შესახებ, თუ ბალტიის ზღვაზე ვინ გაბატონდებოდა.

XVII ს. შვეცია სკანდინავიის ქვეყნებს შორის ყველაზე უფრო ძლიერი სახელმწიფო იყო. გუსტავ-ადოლფის მეფობის დროს ზღვაზე დაიკავეს ფინეთის ურის აღმოსავლეთი სანაპირო და რიგ-რიგს ისინი მთელი ბალტიის ზღვის სანაპიროების დაპყრობას იწყებდა. ბალტიის ზღვის „შვეციის ტბად“ ქცევაზე ოცნებობდნენ. მათ სურდათ ციხესიმაგრეების აგება ბალტიის ზღვაში ჩამდინარე ყოველი მდინარეების შესართავებთან, რათა აეკრიფათ საბაჟო გადასახადები იმ პოლონელ და პრუსიელ მემამულეებისაგან, რომლებსაც დასავლეთ ევროპაში ხორბალი გაჰქონდათ. გუსტავ-ადოლფის საკუთარი

პლანები (1632), ვითომდა გერმანიის „თავისუფლებისათვის“, რომელიც უშუალოდ ჩაერიო იმპერიის საქმეში¹.

მოლაპარაკებების შედეგი

ოცდაათწლიანი ომი, რომელიც სისტემატურად აჩანაგებდა გერმანიას, 1648 წელს დასრულდა. ომი დამთავრდა ვესტფალის ზავით, რომელიც დიპლომატიის ისტორიაში პირველი მსოფლიო კონგრესი იყო. დიპლომატიური მოლაპარაკებანი ამ ზავის შეახებ ჯერ კიდევ 1644 წელს ვესტფალიის ქალაქ ოსნაბროუკში და მიუნსტერში დაიწყო. ოსნაბროუკში მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ იმპერატორის, გერმანელი პროტესტანტი იმპერატორის და შვეციის მეფის წარმომადგენლები, მიუნსტერში კი კათოლიკეთა, საფრანგეთის და სხვა კათოლიკური სახელმწიფოების წარმომადგენლები. გერმანიის იმპერატორის ელჩის, მოხერხებული დიპლომატის ტრაუტმანსდორფის მთელი ძალისხმევა მიმართული იყო იმისათვის, რათა დაკმაყოფილებულიყო შვეციის მადა და მოუწყვია საფრანგეთისაგან, რითაც მოლაპარაკებისათვის იმპერიას უფრო სწრაფად პირობებს შეუქმნიდა.

შვეცია „საფრანგეთის უტლზე“ მაგრად გამობმული აღსანიშნავი საფრანგეთის დიპლომატიას გარდაცვლილი რიშელიეს კარდინალი მაზარინი წარმართავდა. იგი, ბრანდენბურგის კურფიურსტის წაქეზებით, ბალტიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე უბოძო მოთხოვნების გაბათილებას ცდილობდა, რითაც აიძვრებოდა საფრანგეთთან „ერთ მარხილში შებმული“ დარჩენილი ევროპისათვის, რაც ტრაუტმანსდორფმა შეძლო – პასპორტების საფუძველზე საფრანგეთის შემდგომი დანაწევრებისაგან დაცვა. ამით მომავალ ავსტრიას მან სახელმწიფოებრივი ერთეული შეუნარჩუნა. ზავის საბოლოო პირობები ხელმოწერილ იქნა მიუნსტერში 1648 წლის 24 ოქტომბერს. სადაც ოსნაბროუკელი კურფიურსტის ჩამოვიდნენ.

¹Barthelemy G.V. Балтийский вопрос в XVI-XVII столетиях (1544-1648). СПб., 1894, гл. 543-560.

ვესტფალიის ხელშეკრულების მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ მან გერმანიაში არსებული პოლიტიკური დანაშაულები დიდი ხნით დაამკვიდრა, რითაც ფაქტობრივად იმპერიას ბოლო და ევროპის ქვეყნების საზღვრები განსაზღვრა.

ამიერიდან გერმანელმა მთავრებმა ოფიციალურად უფლებამოსილებს უცხო ქვეყნებთან დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკა (საგარეო გამოცხადება, ზავის დადება) გაეტარებინათ. შევეცადო მიიღო იმედი, რომ ბალტიის ზღვაში ჩამდინარე მდინარეების შესართავები ხელთ ეგდო. საფრანგეთმა მიიღო ელზასი (სტრასბურგის გარდა) და მის მიერ აღრე მიერთებული სამი საჰებისკოპოსო (სპიცი, ვერდენი და ტული) განიმტკიცა. ასე რომ, ფრანგების მიზანმიმართულ „ბუნებრივი საზღვრების“ შესახებ, რეალურად ხორცი შეესაბამებოდა ვესტფალიის სამშვიდობო ტრაქტატმა ესპანეთისაგან – პოლონეთის დამოუკიდებლობა და იმპერიისაგან – შვეიცარიის დამოუკიდებლობა დაადასტურა. ამ საზავო ხელშეკრულების პირობების გათვალისწინებით საფრანგეთი და შვეიცარია ცნეს.

მარდინალ
მაზარინის
დიალოგატია

მაზარინის კარდინალობის დროს, რომელიც გულმა დიპლომატიამ კიდევ ერთი გამარჯვება იხეიმა. 1659 წელს საფრანგეთმა

და ესპანეთმა ხელი მოაწერეს პირენეის ხელშეკრულებას, რომელიც საფუძველზეც ლუქსემბურგის ნაწილი, რუსიონი, არტუა და სხვა (ენო) საფრანგეთმა შეიძინა. ვესტფალიის ზავმა და, განსაკუთრებით, პირენეის ზავმა XVII საუკუნის ევროპაში საფრანგეთის გემონია მოაშაადეს. გერმანიის და იტალიის დაქვემდებარება განმტკიცებამ საფრანგეთის კარდინალს და დიპლომატიას ხელისუფლება გაუხსნა. ახლა ფრანგებს უფრო თამამად შეეძლოთ იტალიის მეზობლებისათვის თავს მოეხეიათ ე.წ. „ბუნებრივი საზღვრების“ მაგრამ საამისოდ საფრანგეთის მეფეს ლუი XIV-ს (1643-1715) ოთხი ომის წარმოება მოუხდა. ლუი XIV-ის („მეფე მზე“) პირველი პერიოდში საფრანგეთის აბსოლუტიზმმა თავისი პიკი და საერთაშორისო მნიშვნელობის მწვერვალს მიაღწია. მაგრამ

საზღვარს შორეუ ნახევარში, ფრანგული აბსოლუტიზმი დაღმავალი წარმოადგენდა.

ლუი XIV-ის
მეფობის
პირველი
წლები

საერთაშორისო ვითარება ლუი XIV-ის მეფობის პირველ ნახევარში საფრანგეთისათვის მეტად ხელსაყრელი იყო. ვესტფალიის და პირენეის ხელშეკრულებები

შეუძლებინ საფრანგეთის ტრადიციული მტრების – გერმანელი და იტალიელი კაბსტურგების სრულ დაცემას. სტრუარტების რესტავრაციის შემდეგ (1660) და მათმა რეაქციულმა პოლიტიკამ ამ საერთაშორისო ავტორიტეტი დააყენა. ინგლისის მეფე ჯეიმზ II, რომელიც მუდმივად დაპირისპირებული იყო პარლამენტთან ბრძოლის საწარმოებლად დასაყრდენს თავისი ქვეყნისათვის ეძებდა და, შეიძლება ითქვას, საფრანგეთის მეფის კმაყოფილებით, საფრანგეთის სამეფო კარი ევროპაში ყველაზე მეტად ბრწყინვალე იყო: საფრანგეთის მეფის ეშინოდან ევროპაში ყველა ხელმწიფეებს, ხოლო ფრანგული ენა დიპლომატიისა და საერთაშორისო ხელშეკრულებების ოფიციალური ენა გახდა. ამ დროს საფრანგეთი განიხილებოდა როგორც მთავარი ანტიკაბსტურგული ბასტიონი ევროპაში¹.

ლუი XIV-ის მეფობის პირველ ნახევარში სახელმწიფო საქმეებში ფინანსების მართვა გენერალური კონტროლიორის კოლბერის ხელთ იყო. საფრანგეთში მანუფაქტურული წარმოებას განსაკუთრებით, მრეწველობისა და ვაჭრობის ინტერესების დაცვის მიზნით მან ბევრი რამ გააკეთა. კოლბერის არქივში შემონახულია მისი მსჯელობები ელჩებისათვის და საზღვარგარეთელ წარმომადგენლებისათვის. 1661 წელს მეფისათვის მიწერილ მოხსენებით კოლბერი წერდა: „თუ საფრანგეთის ბუნებრივ ძლევაში არაფერია, მაშინ მეფის დიდება და ძლევა მოხილდება“². ასევე კოლბერი წერილობით მოახსენებდა

¹ ბოუიონი ნ.ფ., დასახ. ნაშრ., გვ. 323.

ნებდა შეფეს იმის შესახებ, რომ მეზობელ პოლანდიელებს 16-სა-
სამდე ზომადი ქონდათ, მაშინ როდესაც ფრანგების ზომადი
რაოდენობა 1000-ს არ აღემატებოდა. ამიტომ საფრანგეთი
ამერიკულ კოლონიებთან დასაკავშირებლად იძულებული იყო
ლანდიური გემები გამოეყენებინა. კოლბერის ფიქრები მამართ-
იყო პოლანდიის რესპუბლიკის ეკონომიკური ძლიერების შესახებ.
ბისაკენ. მაგრამ კოლბერმა და, მით უმეტეს, ლუი XIV-მ პოლან-
ის შესაძლებლობები სათანადოდ ვერ შეაფასეს. XVII საუკუნის
პოლანდია, საფრანგეთის აგრესიით შემოფოთებული, ყველა ძი-
რანგული კოალიციის სულისსამდგმელი გახდა. ბრძოლა, რომელიც
საფრანგეთის მიერ ბელგიის დაპყრობის ცდით დაიწყო, გადის
„საეკატრო ომების“ სერიად საფრანგეთის, პოლანდიისა და
სის მონაწილეობით. ეს ომი სამ ყველაზე უფრო ეკონომიკურ
განვითარებულ სახელმწიფოებს შორის კოლონიური უპირატესობის
მოსაპოვებლად მიმდინარეობდა.

ოთხი ომი (პირველი სამი მიმდინარეობდა ესპანეთის სა-
ლანდესში¹), რომელიც საფრანგეთმა გადაიხადა ლუი XIV-მ
ფობის პერიოდში, მეტად საყურადღებოა დიპლომატიის ისტორი-
თვალსაზრისით. პირველ ომში საფრანგეთი მიზნად ისახავდა
ბელგიის დაპყრობას. ბელგია იყო ნიდერლანდის ის ნაწილი, რომელიც
აქ მომხდარი რევოლუციის შემდეგ ესპანეთის ხელში დარჩა. ეს
საბაბი შეესაბამებოდა იმდროინდელ სულისკვეთებას: ის წინ-
დინასტიური იყო. საქმე იმაში მდგომარეობდა, რომ ესპანეთის
ლი მეფე კარლოს II (1665-1700) ფილიპე IV-ის ვაჟიშვილი
მეორე ქორწინებიდან, ხოლო ფლანდრიაში არსებული კასტილია
მიხედვით, შეიღებს მეორე ქორწინებიდან მეშვიდეობის უფრო
არა ქონდათ. ლუი XIV-ს ცოლად ჰყავდა ფილიპე IV-ის ქალი-
ვილი პირველი ქორწინებიდან. ამიტომაც თავისი ცოლის მართ-
ბელგიაზე მან უფლებები წამოაყენა. ამას წინ აღუდგა პოლან-
რომელსაც ეშინოდა, რომ ბელგიის შემდგომ მისი ჯერი დაეკარ-
გებოდა.

მას შემდეგ, რაც ომს წინ საბაბო ომი უსწრებდა. 1667 წელს
ლუი XIV-მ კაპილარ ამკრძალავი ტარიფები მიმართული პო-
ლანდისადმი. ამის საპასუხოდ პოლანდიამ თავის ბაზარზე
ფრანგული საქონელი და კავშირი დაამყარა ინგლის-
თან. ომი ხანგრძლივი არ იყო (1667-1668), მაგრამ
დაიწყო, რომ საფრანგეთის ყოველი შეტევითი მოქმედება
პოლანდის შექმნას მის წინააღმდეგ. ამიტომ ლუი XIV
დაიწყო და ააზნის ზავით, რომლის მიხედვით, საფრ-
ანგეთს სასაზღვრო ციხესიმაგრე (ფრანშ-კონტე, კამბრე,
სტრასბურგი) მიეცა.

მეორე ომში, ლუი XIV-მ დაიწყო დიპლომატიური
მოქმედება. მეორე ომში (1672-1679) შეეცა განერო-
ბის, ხოლო ინგლისის მეფე ჩარლზ II-ს საფრანგეთის
წინააღმდეგ დაუნიშნა. ამიტომ ახალ ომში ინგლისის ფლოტ-
ის ფლოტთან ერთად მოქმედებდა, მაგრამ პოლანდ-
ის მიერ სილიეს, მოულოდნელად პოლანდიელების დასა-
საზღვრებდა ბრანდენბურგის კურფიურსტი (დიდი კერფი-
ურსტის ვილჰელმი, რომელსაც ერჩივნა თავის რაინის სა-
მართლოს შესობლად ჰყოლოდა შედარებით სუსტი პოლ-
ანდის ძლევამოსილი საფრანგეთი. გერმანელი და ესპანელ-
თაგან, ისევე როგორც „საღვთო რომის იმპერია“ მოლ-
დოვანის წინააღმდეგ მიმართულ კოალიციაში ჩაენერ-
და. საფრანგული პოლიტიკის წინააღმდეგ გამოვიდნენ
გერმანული ფეხები, რომლებიც საფრანგეთში ინ-
გლის უფრო ძლიერ მოწინააღმდეგეს ხედავდნენ. ამიტ-
ომ ლუი XIV-მ მოსთხოვეს მეფეს დაერღვია კავშირი საფრან-
გულ-ესპანელ ომი. საფრანგეთის ერთადერთი დაპო-
ვითა იყო ომში შეეცის ჩარევა ბრანდენბურგის ჯი-
ბაზე 1675 წ. ფერბელინთან ფრიდრიხ-ვილჰელმ ბრან-
დენბურგს შეეღებს გადამწყვეტი დამარცხება აგემა 1679 წელს

¹ ესპანეთის ნიდერლანდები მოიცავდნენ ფლანდრიას, ბრუკელს, ლიუქსემბურგს, ბრაბანტის შიშენელოვან ნაწილს, რომლისგანაც მომავალში შეიქმნა ბელგია.

1. Рогинская А.Е. Очерки по истории Франции (X/II-XV вв.). М., 1980, т. 44.

რანგეთი იძულებული შეიქნა ხელი მოეწერა ნიშეგენის ხელის. მიუხედავად ყველაფრისა, საფრანგეთმა მანც მიიღო პარიზის რამდენიმე პუნქტი (კამბრა, ვალანსიენი) და ფრანკ-კონტეს საზღვარი თავის აღმოსავლეთ საზღვართან.

ლუი XIV-მ ისარგებლა საღვთო რომის იმპერიის პოლიტიკური სისუსტით, ოსმალეთის მუქარით ავსტრიისადმი და საფრანგეთის მოსაზღვრე გერმანიის ტერიტორიების მიტაცება დაიწყო. ჯერ კიდევ ჯერ კიდევ უწყებამ შექმნა სპეციალური „პალატები“ საზღვრებშიც ფრანგი იურისტები ადგენდნენ მეფის „კანონიერებას“ გერმანიის ამა თუ იმ ტერიტორიაზე. მაგალითად, 1681 წელს ლუი XIV-მ მოულოდნელად მიიტაცა სტრასბურგი. ევროპის დროს შექმნილი რთული საგარეო ვითარებიდან გამომდინარე, გერმანიამ და ესპანეთმა 1684 წელს რეპენსბურგში საფრანგეთის მიმართ დაპყრობილი ქალაქები ცნეს საფრანგეთის კუთვნილ ტერიტორიად.

საფრანგეთის აგრესიული პოლიტიკა ევროპაში მისი მეზობლების შეშფოთებას იწვევდა. ანტიფრანგული კოალიციის საფუძვლად კვლავ პოლანდიამ იკისრა. ამ დროს პოლანდიის რეალური საზღვარი საზღვარსა და მისი პოლიტიკური მოღვაწე და დიპლომატი მარტი შტატპალტერი ვილჰელმ III ორანელი (1672-1702). გერმანია ლუი XIV-ის მეორე ომის დროს, მისი დაფინანსებით მონაწილეობდა, გაშხალევი გაარღვიეს და ასეთი გზით გადაარჩინეს მარტი სტერდაში ფრანგების დაპყრობისაგან. ხოლო ნიშეგენის ხელშეწყობით მან გააჩაღა ენერგიული დიპლომატიური კამპანია საფრანგეთის, როგორც ყველაზე უფრო საშიში მტრის, იზოლაციის მიზნით.

ვილჰელმის იმპერატორთან და ბრანდენბურგის კურფიურსტთან მიმოწერის დროს ისახებოდა საფრანგეთის წინააღმდეგ ერთობაზე. ვილჰელმის ბრძოლის გეგმა. მისი დიპლომატიური ნიჭის წყალობით მარტი შტატპალტერი ფარული თაყვანითი კავშირი (კაუპსბურგის კონტრაქტი) შექმნეს. ეს ლიგა აერთიანებდა გერმანიის მბრძანებლის საფრანგეთის იმპერატორს, ესპანეთს, პოლანდიას, სავოიას და ზოგიერთ გერმანულ მთავრებს, იტალიელ მბრძანებლებსა და საფრანგულ „მკველ მეგობარ“ შვეციას.

XVII ს. მეორე ნახევარში საფრანგეთის გაძლიერებამ, მის მიმართ ინგლისის და პოლანდიის დაპყრობის მცდელობამ, შვეციაში უკმაყოფილება გამოიწვია. შექმნილ ვითარებაში გამოჩენილმა შვედმა დიპლომატმა ოქსენშერნამ მიიჩნია, რომ შვეციას კავშირი უნდა შეესაბამებინა ისეთ საზღვაო სახელმწიფოებთან, როგორც იყვნენ ინგლისი და პოლანდია. გარდა ამისა, იგი შვედი დიპლომატების მიერ შეიქმნებოდა ამოცანას: გამოეყენებინათ ინგლის-პოლანდიის დაპყრობა და შვეციისათვის უაჭრობის ყველაზე ხელსაყრელი ვითარება შეექმნათ. 1681 წელს მან უკვე, როგორც შვეციის საზღვრების ხელმძღვანელმა, ვილჰელმ ორანელთან დაამყარა კავშირი, რომელიც საფრანგეთის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ინგლისიდან 1681 წელს ტახტიდან ჩამოგდებული ჯეიმზ II-მ საფრანგეთი გააძევეს და მის ნაცვლად ინგლისის მეფე ვილჰელმ III-მ დაიკავა. საფრანგეთის ირგვლივ მისი მტრების სრული კავშირი. ამ დროიდან საფრანგეთი იწყებს ხანგრძლივ ბრძოლას ინგლისის წინააღმდეგ, რომელიც მომდევნო საუკუნეშიც გაგრძელდება.

მაქსიმე ომმა (1688-1697) ორივე მხარე საშინლად გამოფიტა, მაგრამ ლუი XIV-ის მიერ წამოწყებული მეოთხე ომი, საფრანგეთის ნამდვილად გამანადგურებელი აღმოჩნდა. ამ მეოთხე ომს ჰქვია - ომს „ესპანური მემკვიდრეობისათვის“ (1701-1714).

მესამე თავი

ინგლისის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XVII საუკუნეში

XVII საუკუნის
ინგლისური
დიპლომატიის
თავისთავო მკვლევარი

თუ აბსოლუტური მონარქიების პერიოდში
დიპლომატია ინტრიგებით, გასაიდუმლოებებითა
და მზაკვრული ვერაგობით ხელმძღვანელდება,
მისგან განსხვავებით, აბსოლუტური მონარქიების

სის რევოლუციის დიპლომატია ჩანაფიქრის სისადავით, მიზანობითა და გაბედული შესრულებით გამოირჩეოდა. ყველაფერი ეს კი ხაზს უსვამს შეესატყვისებოდა იმ პოლიტიკურ გამჭრიახობას, რომელიც ახლად გამარჯვებული საზოგადოებრივი ფენების იყო ნიშანდობლივი.

XVII საუკუნის 40-იანი წლებიდან ინგლისის ხელისუფლებასათავეებს ის პირები ეუფლებოდნენ, ვინც ინგლისის საბაზრო-ნომიკური განვითარების ინტერესებს განახლებებდა. მათ იყვნენ, რა სურდათ და ისიც კარგად ესმოდათ, თუ როგორ უნდა ემოქმედათ, რათა დასახული მიზნებისათვის მიეღწიათ. შედეგად ამიტომ ზოგიერთი ევროპელი მკვლევარი ინგლისის რევოლუციის უწოდებს „დიდს“ და განიხილავს მას, როგორც ანტიმონარქიკულს¹.

წინა საუკუნისაგან განსხვავებით, ინგლისის რევოლუციის დიპლომატები საკუთარი ხელისუფლების დაუხმარებლად აღმოჩნდნენ იმას, რასაც XVI საუკუნეში ინგლისელ მეგობრებს, მტრებს და ეპატორებს აკლებდნენ. ძალაუფლების სადავეები მათ უკვე თვითონ მათ ეპყრათ ხელში. მათ ხელისუფლებას ჯერ მხოლოდ ინტერესების გამომხატველი პარლამენტი წარმოადგენდა, ხოლო შემდეგ მათი დიქტატორი – ოლივერ კრომველი, კ. მარქსის

¹ იხ. Bowman J.N. The Protestant Interest in Cromwell's Foreign Relations, Heidelberg, 1900.

² დაწერილობით ამ რევოლუციის შესახებ იხ. კიდურად გ. XVII საუკუნის ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუცია, წიგ. II (1642-1689), თბ., 1988.

„იგი იყო ინგლისის რევოლუციის რობესპიერი, რომელიც მისი ნაპოლეონი გახდა“².

რევოლუციის სადავეების ხელში ჩაგდებად, ინგლისის რევოლუციის დიპლომატია სრულიად გულგრილი ჩანდა ევროპაში მოვლენების მიმართ. მეწარმეობისა და ვაჭრობის განვითარების დაინტერესებული ფლოტი თავიდანვე პარლამენტისა და კონკრეტული მხარეზე დადგა, რამაც დაიცვა ინგლისი ევროპის მონარქების მოსალოდნელი ინტერვენციისაგან. გარდა ამ დროს კონტინენტის მონარქები უფრო თავიანთი პრობლემებით დაკავებული და ინგლისში მიმდინარე ამბები მათ არ აწუხებდათ. ამიტომაც, სამოქალაქო ომს ინგლისში დაბრუნება არ ელოდებოდა. ჩარლზ I-ის ვველა ცდა, მიეღო ფრანგების მხარე, ამო აღმოჩნდა. მთელი მისი ძალისხმევა ამ მიზნით მხოლოდ მის საბოლოო დისკრედიტაციას უწყობდა მის შემდეგ, რაც ნეზბისთან (1645) მომხდარმა შეტაკებამ სრულიად გადაწყვიტა და მეფის დიპლომატიური მიმოწერა კონტინენტის არმიას ჩაუვარდა ხელში, ჩარლზ I-ის ბედიც გადაწყვიტა.

რევოლუციის სათავეში ჩამდგარმა ახალმა თავდაზნაურობამ მასვე წოდებამ „ქვეყნის დოვლათი თავის სასარგებლოდ გამოიყენა. მათ ზრუნვა დაიწყეს ქვეყნის შიგნით მტკიცე წესრიგის დამყარებასა და ევროპის ქვეყნებთან ნორმალური ურთიერთობების დამყარებაზე. „რევოლუციის მტრების“ ჯიშებისა და მიწების დაპყრობა და სახელმწიფო სესხებით გამდიდრებული „ფულის ბანკი“ ადამიანები მზად იყვნენ ევროპული ბაზრის დაპყრობისათვის. ამოცანებით შესდგომოდნენ. ინგლისის მთავარ საზღვაო მოწყობილობებით და სავაჭრო მეტოქეებთან – პოლანდიასთან, ესპანეთთან და საფრანგეთთან მათ თანდათან ბრძოლის პროგრამის დაწყება დაიწყეს. პოლანდიის წინააღმდეგ პურიტანი ფანატიკოსების რესპუბლიკის დაუნიღბელი ბრძოლისაგან მოუწოდებდნენ.

დაწერილი და მომდევნო ციტატები მოტანილია ე. პოტიომკინის რედაქციის გამოცემულ დიპლომატიის ისტორიიდან (ტ. I).

როგორც ერთ-ერთი მათგანი ამბობდა – „ღმერთმა პოლანდის გლისს გადასცა: იქ უნდა გაეშართონ წმინდანები და ტახტიდან სპეციალურად მოაგდონ ბაბილონელი მეშვი, რათა კონტინენტზე ქრისტიანობა ფო დააარსონ“-ო.

ამასთანავე, ინგლისის ხელისუფლების სათავეში ჩაბრუნდა „ღმრთის ადამიანები“, თავიანთ მიწიერ ინტერესებსაც არ ავიწყებდნენ, რასაც შეედი დედოფალი კრისტინ IV ანგლისის ელჩობის სუბარში ზაზგასმით აღნიშნავდა: „თქვენ, ინგლისელებო, თვალსაზრისი და ფარისევლები ხართ. მე არ ვგულისხმობ თქვენს კარალს (ე. ი. კრომველს – ალბ. მ.), არც თვითონ თქვენს უფროს რაკობ, მაგრამ მგონია, რომ ინგლისში ბევრია ისეთი ადამიანი, ვინც გამოიჩინოს მიზნით უფრო მეტ წმინდანობას ამქვეყნივეს ვიდრე იგი საკუთარ სულში აქვთ“-ო.

ინგლისის
რომის უცხო
დიპლომატიის
მინისტრის
გენერალ-ლეიტენანტი

თავდაპირველად, ინგლისის საგარეო
პოლიტიკა და დიპლომატია პარლამენტის
გამგებლობაში იმყოფებოდა. 1653 წელს
დან კი, იგი მთლიანად კრომველის ხელში

ში მოექცა. იმ პერიოდში ინგლისის დიპლომატიის ძირითად
ცანას ევროპის ძლიერ სახელმწიფოებთან ნორმალური დიპლომატიური
და საეკონომიკური ურთიერთობების აღდგენა წარმოადგენდა. ინგლისის
სახელმწიფოების დიპლომატიური აგენტები თავს იკავებდნენ მხოლოდ
მთავრობასთან ურთიერთობისაგან, ვინაიდან არ გააჩნდათ ახალი
რწმუნებულების სიგელები თავიანთი მეფეებისაგან, რომელთაც მათ
ცდამაინც არ ეხალისებოდათ რესპუბლიკის ცნობა. საფრანგეთის
მთავრობამ დააკვირა თავისი შუამდგომლობის წარდგენა სიკვდილით
მისჯილი ჩარლზ I-ის სასარგებლოდ. უფრო მეტი, საფრანგეთის
ელჩმა ლონდონში ბელვერმა არც კი მოითხოვა სიკვდილმსჯელის
მეფესთან შეხვედრა. მიუხედავად ამისა, სამეფო საბჭომ შეძლო
გაამართლა მისი საქციელი.

ესაა სხვა მსგავსი ფაქტები ზოგიერთი აქლევს იმის საბაბს,
რომ ინგლისის თითქმის ინგლისის რევოლუცია იზოლირებული იყო
1640-იანი წლების კონტინენტური ევროპისაგან¹.

სრულიად საწინააღმდეგო პოზიცია დაი-
კავა ესპანეთმა. მისმა მთავრობამ თავის
ოდინდელ მეტოქეს საფრანგეთს დაასწრო
და ახალი რესპუბლიკის მიმართ სხვებზე
მეტად კეთილგანწყობილება გამოიჩინა.

მთავრობის ლონდონში, ღონ ალონსო კარდენიას, მართალია,
მისმა მიღებული ახალი რწმუნებულების სიგელი, მაგრამ მთავრობის
მითითება დაემკვიდრებინა საიდუმლო ურ-
თიერთობის რესპუბლიკურ მთავრობასთან, რაც მან დიდი ოსტა-
ნობით შეასრულა და საიდუმლო ურთიერთობები დაამყარა ინგლი-
ის რესპუბლიკის მთავრობასთან. ამ ნაბიჯით ესპანეთის დიპლომა-
ტიკური პოლიტიკა, აგრეთვე, რომ ესპანეთისაგან 1640 წელს ჩამო-
ხრეკლ პორტუგალიასაც გაამწარებდა.

ურთიერთობების დაძაბვა საფრანგეთსა და ინგლისის შორის
მისამ მოხერხებულად გამოიყენა და 1650 წლის დეკემბერში
ინგლისის სამეფო კარიდან ახალი რწმუნებულების სიგელები მიი-
ღი. მართალია, ინგლისის რესპუბლიკის ცნობით, ესპანეთმა ვერა-
ცა სარგებლობა ვერ ნახა, მაგრამ თავისი მტრისა და მეტოქის
საფრანგეთის დამცირებას კი მისმა ელჩმა ნამდვილად მიაღწია.
1651 წლის დეკემბერში კარდენიამ პარლამენტის სახეიმო სხდომა-
ზე მის თავისი სიგელები წარუდგინა. საფრანგეთის ელჩი კრულუ
მისაკე დღეს დააპატიმრეს და ინგლისიდან გააძევეს. შემოინახუ-
ნა პარლამენტის მიერ ესპანეთის ელჩის სახეიმო მიღების ცერე-
მონის აღწერა და აგრეთვე კრულეს მიერ მაზარინისადმი მიწე-
ნი წერილი, რომელშიც იგი ამ უკანასკნელს თავის გასაჭირზე
განხილობს.

¹ მთავრობა, იხ. Montague E.C. The History of England from Accession of
James I to the Restoration (1630-1660), L., 1929, გვ. 358-359.

პარლამენტის სამი კომისარი, რომელთა შორის გრაფი სპერიც იყო, სახელმწიფო ეტლებით გაემართნენ კარდენიას საყვანად. ესპანეთის ელჩს ოცდაათი თუ ორმოცი ეკიპაჟი ჰქონდა პარლამენტისაკენ; მათში ინგლისელი და ესპანელი წევრები ისხდნენ. კორტევის მხელელობის მთელ მანძილზე გასწვრივ კავალერიის ორი პოლკი იყო განლაგებული, ხოლო მათთან პოლკი მას მცველად მიჰყვებოდა. პარლამენტში ელჩის განსაკუთრებული სავარძელი იყო მომზადებული. მასში ჩაჯდნისთანავე კარდენიამ ლათინურად დაწერილი თავისი რწმუნებულებისგვლები წარუდგინა და ესპანურად წარმოთქვა ვრცელი სიტყვები, რომელშიც ეპაფოთილება გამოხატა იმის გამო, რომ მას პარლამენტში წავლად უდიდესი ქრისტიანული სახელმწიფოს სახელმწიფოების პარლამენტი ერის უმაღლეს ხელისუფლებად ეცნო.

უდიდებულთა საფრანგეთთან

ამ დროისათვის, სულ უფრო დაიძაბა გლის-საფრანგეთის ურთიერთობები. 1707 წელს კიდევ მეფე ჩარლზ I-ის სიკვდილის შემდეგ, ლუი XIV-მ და კარდინალმა მაზარინიმ, რომელიც მანამდე იყო, რომ შინაური ბრძოლებით დაკავებული ინგლისის სახელმწიფო დასუსტებული იყო, აკრძალა საფრანგეთში ინგლისური მარცხის აბრეშუმის ნაწარმის შეტანა (1648). ამის საპასუხოდ, ინგლისმა პარლამენტმა აკრძალა ფრანგული ღვინოების იმპორტი. მაშინ ამ საკითხში ინგლისის მხრიდან დათმობების მიღწევას ცდილობდა მაგრამ, საფრანგეთის საქმეთა რწმუნებულმა ინგლისში, კარდინალმა მარკიზი განიცადა. ინგლისელებმა მას განუცხადეს, „მიუხედავად მეფისადმი მათი ადრინდელი ნდობისა, ისინი აღარ შეეგუენ უმეფობას; ასევე ადვილად დათმობენ ისინი ყველს ღვინოებსაც“.

ორივე ქვეყანას შორის საბაგო ომი დაიწყო. საქმე ექსპროვიზორულად, რომ ერთმანეთის სავაჭრო გემები მიიტაცეს და დაეკარგათ. გააჩაღეს ისე, რომ იგი ფორმალურადაც კი არ გამოუცხადებ-

ოდა იმავე დროს, როდესაც პარლამენტი ასეთ პატივს მიაგებდა ინგლისის ელჩს, საფრანგეთის საქმეთა რწმუნებულის ბინა-ბინები შევიდნენ.

ამავე დროს ამ მოვლენების მთელი არასასურველობისა, მაზარინი თანაშემწე კოლბერი, რომელიც საფრანგეთის ვაჭარ-ინტერესებს იცავდა, იძულებულნი იყვნენ ინგლისთან დიპლომატიური ურთიერთობის აღდგენისათვის ეზრუნათ. მათ შეთანხმებისაკენ უბიძგებდნენ თავიანთ მთავრობას კონტრსანტებიც, რომლებსაც ინგლისელი მეკობრეები ძარ-ფრანგი ვაჭრები ლუი XIV-ს შესწიოდნენ იმ სიმწვლე-ში, რომლებსაც საფრანგეთის ვაჭრობა განიცდიდა. ისინი ამბობდნენ, რომ საფრანგეთის ვაჭრობას გაუჭირდა ფუნჯე-ფუნჯე, რომ მას ინგლისელთა შურისგება არ მოასვენებს. ვაჭ-რები საფრანგეთს სთხოვდნენ, მათი აზრით, აუცილებელია იყოს ორი-სამი წლის განმავლობაში და თავისუფლება, მათი მიღწევა კი მხო-ლოდ ინგლისთან კეთილშეგობრული ურთიერთობის აღდგენით შე-იძლება. ინგლისელები მტკიცედ შოიბობდნენ ფრანგებისაგან განსხვავებული ცნობას. „ვშიშობ, საფრანგეთს დემერიც და პარლამენტიც აპატიებენ იმას, რომ იგი იძულებულია ცნოს ეს რეს-პონსი, ესპანელთა მტრული ჩანაფიქრების გასაბათილებლად, რომელიც ყოველგვარ უსამართლობას სჩადიან და არავითარ სი-ნდობას არ თავილობენ იმისათვის, რომ ჩვენ გვავენონ“, - ას-ე ამბობდა კოლბერი.

ინგლისელი მაზარინიც მზად იყო ინგლისის რესპუბლიკის წინააღმდეგ სასაბრუნო მიეღო გეგმიანი ანაზღაურების საფასური - 100,000 ფუნტი. მაგრამ მოკავშირეობა ესპანეთის წინააღმდეგ, ეს ნაბიჯი მაზარინი უფრო დიდი მონღომებით გადადგა, რომ ინგლისთან ურთიერთობის მოგვარებას, მისი შინაური მტრები (ფრონდას მომ-ხრეები) აპირებდნენ. იმის შიში, რომ ასეთი ნაბიჯი ვითომდა შე-იძლება მას ტერორისტ კათოლიკობისა და კეთილი ფრანგის ღირ-

1. იხილეთ: „The English Revolution“, by J. H. Selye, p. 100.

2. იხილეთ: „The English Revolution“, by J. H. Selye, p. 100.

სებას, მას ნაკლებ აწუხებდა. მაზარინი ცნობილი იყო, როგორც ძალის თავიანთისმცემელი და მაკიაველის მეხოტბე.

კარდინალს ესმოდა, რომ 1652 წლიდან საგარეო საქმეთა ფაქტობრივად პარლამენტი კი არა, არამედ კრომველი წარმოადგენდა, მაზარინიმ შუამავლის დახმარებით მასთან მოლაპარაკება დაიწყო. მალე მას კრომველის სახელით შეატყობინეს, რომ ინგლისელი მხოლოდ იმას მოითხოვს, რომ საფრანგეთის მეფე მისი იგი და დაუყოვნებლივ დანიშნოს თავისი ელჩი ინგლისში, ამის შესრულების ქვეშევრდომი ანაზღაურება უნდა გადაუხადოს ზარალისათვის, რაც მათ საზღვაო კაპერებმა მიადგინეს ამ წლებში, თუკი მაზარინისა და ჟრონდას დაპირისპირება კარდინალის სასარგებლოდ არ დამთავრდებოდა, კრომველი საფრანგეთში მაზარინის თავშესაფარს ინგლისში.

პოლიტიკური ვითარება საფრანგეთში დღითი დღე უარესი გადიდა. სამეფო კარის მიმართ ოპოზიციის მიმართ უფრო და უფრო თავიანთი ძალისხმევა სამხრეთ საფრანგეთის ქალაქ ბორდოს მთავრის საწინააღმდეგო მიმდინარე მოძრაობას დაუკავშირეს ინგლისის რესპუბლიკასთან კავშირის დამყარებით, თავიანთი პრივილეგიების აღდგენაზე ოცნებობდნენ. არც ესპანელები იყვნენ დანერგულნი იმისათვის, რათა ინგლისელები მათთან კავშირს დაეყოლიებინათ, ასეთი პირობების გამო მაზარინის სხვა პოლიტიკური დარჩენილი, რომ დათანხმებოდა ინგლისელთა წინადადებებს.

1652 წლის დეკემბერში ფრანგებმა ინგლისში გაგზავნეს თავიანთი დესპანი პეფის წერილით ინგლისის პარლამენტისადმი, რომელშიც მუდმივი ინსტრუქცია ავალებდა მას არ ეთქვა არაფერი ისეთი, რამაც გამოიწვევდა განხეთქილებას, ანდა შეურაცხყოფდა საფრანგეთის მეფის ღირსებას, ინგლისელებს არ უნდა მისცემოდათ ამის საშუალება, რომ თავი საფრანგეთის გეოგრაფიის მტრებად გამოეცხადებინათ. საფრანგეთის მეფე ამჯობინებდა ინგლისელებს განეგრძოთ ზღაპრული ნაოსნობა და მეკობრეობა, ვიდრე მოემოქმედათ რაიმე, გიჟი უფრო უარესი, კერძოდ, შეერთებოდნენ თავიანთი ძალებით ინგლისს.

ესი პოლიტიკური მანქანით გაეწიათ მუდმივად ბრძოლითი ფრონდების წინააღმდეგობა.

საფრანგეთის მეფის წარმომადგენელს აუდიენცია მიეცა არა ინგლისში და არც სახელმწიფო საბჭოში, არამედ მხოლოდ იმ საბჭოში, რომელიც საგარეო პოლიტიკას განაგებდა. საფრანგეთის ინგლისის რესპუბლიკა.

ინგლისელი გატყაზრების შემდეგ ორ სახელმწიფოს შორის კავშირები საბოლოოდ გაფორმდა 1655 წელს. ამ ხნის მანძილზე კრომველმა მოახერხა საფრანგეთ-ესპანეთის წინააღმდეგო ბრძოლა და აიძულა საფრანგეთი სხვადასხვა დათმობებზე წავსულიყო.

თეოფილატო
გრაფი

XVII საუკუნეში პოლანდიელები ინგლისელების ყველაზე საშიში მტრები იყვნენ ყველგან, სადაც კი მათი ზომილი

კომანდოს ხედებოდნენ. პოლანდიელთა ოინების შედეგად ინგლისში სახელმწიფოში ინგლისელი ვაჭრების სავაჭრო პრივილეგიები გააუქმეს. ინგლისის საზოგადოებრივი აზრი მოითხოვდა მტრად შეურიგებელი პოლიტიკის გატარებას პოლანდიის მიმართ. საკითხი ასე იდგა: ან ამ ორი დიდი საზოგადოების სახელმწიფოს მტკიცე კავშირი, მათი თითქმის ერთიან საფრთხედ გადაქცევამდე, ანდა სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა, პოლანდიისათვის ინგლისის ჰეგემონიის აღიარების ტოლფასი იქნება. პოლანდიელები ეს სავაჭრო რესპუბლიკასთან ურთიერთობებში ინგლისური დიპლომატიის მკვეთრ მერყეობას განაპირობებდა, რადგან ეს ურთიერთობები მტრისმეტად მეგობრული განცხადებით იყო და კავშირის სრული გაწყვეტით დაასრულა.

1611 წლის თებერვალში, ინგლისის პარლამენტმა პოლანდიაში მისი ორი საგანგებო ელჩი სენ-ჯონი და სტრაიკლენდი გაგზავნა, რომ თან ახლდათ 40 ჯენტლმენი და დაახლოებით 200 მხახუ-რები შემდგარი ამაღლა. პააგაში ისინი არნახული ზარ-ხეიმით იქნენ შეგირადებული შტატების დეპუტაციამ, რომელსაც 27 ეტლი ჰქონდა მაგრამ მოსახლეობის მასები ინგლისელების დანახვისას

უკმაყოფილებას გამოხატავენ. შემდგომში ინგლისის საგარეო პოლიტიკის შესაძლებლობა მიეცა დარწმუნებულიყო იმაში, რომ ინგლისმა ამ ქვეყანაში პოპულარობით არ სარგებლობდნენ.

მიუხედავად ამისა, გენერალურ შტატებში საზეიმო აღიარება დროს რესპუბლიკის შეიღმა კომისარმა განუცხადა ინგლისის წარმომადგენლებს, რომ გაერთიანებული პროვინციები თავიანთი მყარ სთავაზობენ ინგლისის რესპუბლიკას. ამავე დროს მათ გამოხატეს მზადყოფნა, აღედგინათ და შეენარჩუნებინათ ტრადიციული დიპლომატიკური კეთილშობილური ურთიერთობანი ინგლისთან. ისინი ამას მანი იყვნენ ინგლისის რესპუბლიკასთან დადებით ისეთი ტრადიციის რომელიც საერთო ინტერესებს გაითვალისწინებდა. ამას ხალხთა ზოგად ინგლისის ულრებმა, ისარგებლეს რა რესპუბლიკის წარმომადგენელთა სიტყვებით, აღნიშნეს, რომ მათი წინადადებები უნდა შორს მიდის. კერძოდ ისინი სთავაზობდნენ მათ, რომ ადრე დადებული მეგობრობა და კეთილგანწყობა ინგლისელ ერსა და გაერთიანებულ პროვინციებს შორის არა მარტო აღედგინათ და გააძლიერდეს დაეცვათ, არამედ დაეყარებინათ კიდევ უფრო მჭიდროდ გულწრფელი კავშირი.

პოლანდიელები ცდილობდნენ გაერკვიათ, მაინც რა სიკეთე მათგან ინგლისელებს, რომლებმაც თავი აარიდეს პირდაპირ საზღვარგარეთ და განაცხადეს, რომ პროვინციებმა თვითონ უნდა წაუყენონ ინგლისის რესპუბლიკას გარკვეული წინადადებები. ინგლისის ჟეშმარიტი ჩანაფიქრი ნათელი იყო: პოლანდიისათვის ინგლისის პირდაპირი შერწყმის, ანუ ინგლისისათვის ნებაყოფლობითი გაერთიანების შეთავაზება. უარის შემთხვევაში ინგლისი აპირებდა მათ ურთიერთობის განწყვეტას. ასეთი იყო ფარული აზრი ამ მეგობრული გულთადაობისა, რომელსაც ასე უხვად აფრქვამდნენ ინგლისელები პოლანდიელთა მიმართ. საზოგადოებრივმა აზრმა უბრალო გაფიქრებაც კი ამგვარი მეგობრობის შეახებ აღიქვა მათ უარყო.

ინგლისის პარლამენტმა, რომელმაც არ მიიღო პასუხი გენერალური შტატებისაგან, 1652 წლის ივლისში შესთავაზა თავი

სამოლოდ, წარედგინათ თავიანთი წინადადებები მეგობრობის შესახებ. მათი წინადადებები უფრო ულტიმატუმს წააგავდა, ვიდრე შეთავაზებას. მათი პუნქტისაგან შედგებოდა, ინგლისის რესპუბლიკა და ინგლისელი პროვინციების რესპუბლიკა ომისა და მშვიდობის დამოკიდებულების შეთანხმებისა და კავშირების საკითხებში უნდა გაერკვინათ, როგორც ერთიანი სახელმწიფო. ზოგიერთ შემთხვევაში გენერალური შტატები ინგლისის პარლამენტის გადაწყვეტის მიზნურ საქმეებშიც კი უნდა დამორჩილებოდნენ, ინგლისის პარლამენტი თავისი ულრების პირით ფოველივე ზემოთქმულს დასაყრდენს რომ თუკი ამ წინადადებებს მიიღებდნენ, მაშინ მათ შესთავაზებდნენ გაცილებით უფრო მნიშვნელოვან მუხლებს, რომლებიც ინგლისელი რესპუბლიკისათვის სასარგებლო იქნებოდა.

ამაგან პოლანდიელებმა პასუხი არ გასცეს, 1652 წლის 5 აგვისტოს ინგლისელებმა უჩვეულო სისწრაფით გამოაქვეყნეს კომუნალური სახელგანთქმული „სანავიგაციო აქტი“. ეს იყო XVII ს. მერვედიანობის ტიპური პროექტი. მან პოლანდიელებს დაანახა ინგლისელების მიერ შეთავაზებული „მეგობრობის“ ჟეშმარიტი არსი. აქტის თანახმად, ინგლისში საზღვარგარეთელი საქონლის შეყვანა მხოლოდ ინგლისური გემებით იყო ნებადართული. ეს გემები ინგლისელების გამგებლობაში იქნებოდნენ და შეზღუდურთა კონტინენტის სანაპიროებზე ინგლისელები უნდა ყოფილიყვნენ; ინგლისის საქონლის შეზიდვა შეიძლებოდა მხოლოდ იმ ადგილებიდან, სადა ინგლისის საქონელი მზადდებოდა. ამგვარად, პოლანდია, რომელიც ინგლისსა და საშუამავლო გაჭრობას მისდევდა, ინგლისთან გაჭრობაში გამოირიცხებოდა. 1652-1654 წწ. ომი უფრო ადრე დაიწყო, ვიდრე მას მხარეები გამოაცხადებდნენ. პოლანდია დამარცხდა და ინგლისელი გახდა კომუნალური სანავიგაციო აქტი ეცნო.

1653 წელს სრული ძალაუფლება თანდათან კომუნალური ხელში გადავიდა და იგი პროტექტორის ტიტულით დიქტატორად და საგარეო პოლიტიკის ხელმძღვანელობა მთლიანად მის ხელში გადავიდა. დარწმუნებული საკუთარ მისიაში ინგლისის ახალი

პოლიტიკა 1653 წლის 12 იანვარს მისი მთავარი პრინციპები

გაშვებული თავისი მომხრე საზოგადოებრივი ფუნქციის მოთხოვნის
ქადაგების სახით წარმოთქვამდა და თავისი ნააზრევის გასაგებ-
ებლად ბიბლიასა და ღმერთს იშველიებდა. იგი იმ ფუნქციის
დამახასიათებელი სისწრაფითა და გაბედულებით მოქმედებდა,
მტკიცედ ჩაიგდო ხელში ძალაუფლება და მისი განაწილება
ვისთან არ სურდა. ლონდონელი ვაჭარი მორელი, რომელსაც
წერა პქონდა კარდინალ მაზარინთან, მას სწერდა: ჩვენ
დიდი იმედები გვაქვს ათისა, ვიდრე ორასისა (ე.ი. კრონა)
და მისი უშუალო ხელშეწყობისა და არა პარლამენტისა)
გასაიდუმლოება, მეტი სისწრაფე, ნაკლები სიტყვები, მეტა სი-
ბი, კვლავინდებურად აღარ გავა ოთხი წელი ორატორულ
შეგზო!

¹ ი. კრომველს სიგარტო პოლიტიკა უახლოვდებიან განხილული მხრეები: Архангельский С.И. Внешняя политика Оливера Кромвеля. - „Исторический журнал“, 1943, №5-6; Милозз. La guerra francese con l'Inghilterra 1655-1659 гг. - „Вопросы истории“, 1947, №2; Сб. статей в память Е.В. Тарле, М., 1957 და სხვა.

მალა უარი თქვა ორი რესპუბლიკის გაერთიანების მოთხოვნაზე. 1654 წლის ივნისში ზავის დადებას მიაღწია. საზავო პირობების მონაწილენი იყვნენ არა მარტო პოლანდიელები, არამედ მათი მოკავშირეებიც – დანიის მეფე, შვეიცარიის პროტესტანტული კანტონები, ჰანზის კავშირის ქალაქები და გერმანიის კათოლიკური პროტესტანტი მთავარი.

აღნიშნული ხელშეკრულების ხელმოწერასთან ერთად, კრომველმა სავაჭრო შეთანხმებები დადო შვეციასთან, დანიასთან და პორტუგალიასთან. ჯერ კიდევ 1653 წელს კრომველმა სტოკოლმში გაგზავნა სპეციალური დელეგაცია, რომელსაც შვეციასთან უნდა შეეთანხმებოდა ინგლისის რესპუბლიკისათვის კრომველი ამასთანავე მთავრობას ანიჭებდა და თავის ელჩს უაიტლოკს ეუბნებოდა, რომ ფედოვალ კრისტინეს გარდა, მთელს ქრისტიანულ სამყაროში არ არის ისეთი სხვა ხელშეწყობა ან სახელმწიფო, რომელიც ინგლისს შეგობრული კავშირის დამყარების იმედი შეიძლება მოუტანდეს. თქვენი ამჟამინდელი დანიშვნა, — განაგრძობდა იგი, — კრომველს საშუალებას წარმოადგენს ჩვენი ურთიერთობის მოსაგონებლად პოლიტიკურებთან და დანიელებთან, აგრეთვე ჩვენი საზოგადოების მოსაწესრიგებლად.

ქოტლოკს დიდი ძალისხმევა დასჭირდა, რათა გადაეღაზა
ქოს დიდგვაროვანთა უარყოფითი წინასწარ განწყობა ინგლის-
სამდინარე პოლიტიკური მოუღწეების მიმართ; ისინი აღმშოფო-
თებო ამტკიცებდნენ, რომ ინგლისის პარლამენტის საქმე არის
„მისა და ხარაზთა ამქრების საქმე“, მიუხედავად ამისა, 1654
ის 28 აპრილს შეეცაბა ხელი მოაწერა ინგლისთან სამშვიდობო
საზოგადოებრივ ტრაქტატს.

დაიბადა 1654 წლის სექტემბერში ხელმოწერილ ტრაქტატში
დასა მოახერხა თავისი გემებისათვის ზუნდზე გასვლის უფლე-
ბენარჩუნებინა იმავე პირობებით, როგორიცაა მანამდე პოლან-
დები სარგებლობდნენ. პორტუგალიაში დადებული შეთანხმება,

360026007203
000336033
00303030036,
03603030036

აღნიშნული ხელშეკრულების ხელმოწერასთან ერთად, კრომველმა ბაკატრო შეთანხმებები დალო შეეცაიასთან, დანიასთან და პორტუგალიასთან. ჯერ კიდევ 1653 წელს კრომველმა სტოკოლმში გაგზავნა

რომლის წარმომადგენლებიც თვეების მანძილზე ელოდნენ პარტიის მიერ წამოყენებულ წინადადებებზე, ინგლისისადმი პორტუგალიის საბოლოო დაქვემდებარების დასაწყისის წარმომადგენელად ჩამოსახლება კრომველი, — მშვიდობიანი გაეშვირა დავისმართველი პორტუგალიის სამეფო კართან. ჩვენს ვაჭრებს, რომლებიც იქ სახლობდნენ, ექნებათ სჯულის თავისუფალი აღიარების უფლება და შეეძლებათ ღმერთის მსახურება თავიანთ საკუთარ ეკლესიებში¹.

თუმცა ამას სრულიადაც არ შეუშლია ხელი კრომველისადმი სამართალში მიეცა პორტუგალიის დესპანის ძმა პანტალონუ და მისი მომხრეების, რომ მან გაბედა თავის მეგობრებთან ერთად ჩაება ახალი ბირჟის წინ, რომელიც ლონდონის სიტში მოეწყობდა; სასამართლომ პორტუგალიელ დონს სიკვდილი მიუსჯა მრავალრიცხოვანი მაჟორებლის თანდასწრებით მას თავი მოკლა პორტუგალიის დესპანი, სიკვდილმსჯილის ძმა, ინგლისიდან გაგზავრა ახლად ხელმოწერილი შეთანხმებით.

კრომველის
დიპლომატია
საზღვრისპირა
და მსაპყრობითა

უფრო რთულად იყო საქმე ესპანეთში, რომელმაც, როგორც აღვნიშნეთ, ერთმა პირველმა ცნო ინგლისის რეზილიცია, მიუხედავად კარდენიას ყოველგვარი მცდელობისა, ხელშეკრულების ხელმოწერის საქმე ძალიან ბოლომდე მიიწევდა წინ. თავისი ხელმოწერის სახელით, ესპანეთის კანცლარი პრეტექტორს, რომ ესპანეთი სიკვდილით დასჯა ინგლისის მეფის ვაჟს ჩარლზ სტიუარტს მის მცდელობაში სამეფო ტახტის დასაბრუნებლად არაერთარ ხელშეწყობას არ აღმოუქმდა ამის საფასურად კი კარდენია მოითხოვდა, რომ კრომველი ესპანეთთან ერთად საფრანგეთის წინააღმდეგ გამოსულიყო მაგრამ ზარიანი ესპანეთის მთავრობაზე უფრო მოხერხებული აღმოჩნდა იგი მზად იყო „ზრდილობიანი ფორმით“ გაეძევათ საფრანგეთიდან დასჯილი მეფის ოჯახი და კრომველს ფული და მოკავშირეება შესთავაზა, საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკის კურსის შეცვლა

საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკის კურსის შეცვლა

საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკის კურსის შეცვლა

საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკის კურსის შეცვლა

კრომველის
აზრით

კრომველის აზრით, მუდამ აუცილებელია რომ ესპანეთთან, ახლა უკვე გარდაუვალი გახდა, მას შეეძლო დაესაქმებინა ინგლისი მეზღვაურები, ოფიცრები და რიგითი ჯარისკაცები. ომი მათ გამდიდრების საშუალებას; მას შეეძლო დაემშვიდებინა ფინანსთა თავები, ეინც სიმუღვილის ანთხევდა პაპის-სინააღმდეგ. ამასთანავე, იგი, ბოლოს და ბოლოს, კბადებდა ინგლისის ახალ ქვეყანაში გაბატონების იმედს — ამერიკაში, რომელიც კათოლიკე ესპანელების ხელში აღმოჩნდა, მაგრამ, რომელიც კალვინის მკაცრი პროტესტანტული ღმერთის საკუთრება

1. ნიკოლი ნ.პ., დასახ. ნაშრ., გვ. 69.

2. ნიკოლი ნ.პ., დასახ. ნაშრ., გვ. 77.

უნდა ყოფილიყო. კრომველმა ერთი ესკადრა, პენის მეთაურობით ახალი ქვეყნის ნაპირებისაკენ გაგზავნა, მეორე, ბლეკის მეთაურობით, ხმელთაშუა ზღვაში მდებარე ესპანეთის ნაპირებთან დაჯიქდა. პენს მიეცა ინსტრუქცია, ესპანეთის კოლონიების დაპყრობა დაეწყო. მაგრამ, ინგლისელთა სამარცხვინოდ, სან-დომინგოს კუნძულების ზღვაში ჩაგდების ცდა ესპანელებმა მოიგერიეს. როდესაც ამბავი ესპანეთში გაიგეს, ინგლისელთა ზომადღებმა და ქმედებებმა ესპანეთში ემბარგო დაადეს. ხოლო მათი ვაჭრები დააპატიმრეს ინგლისში მყოფ ესპანეთის ელჩს კარდენიას ესპანეთის მეფის გლისის დატოვება უბრძანა.

ამ დროს, როდესაც 1655 წლის 24 ოქტომბერს დუერის საზღვრში კარდენია მისთვის გამოყოფილ ფრეგატში ჯაფხით კრომველს ხელს აწერდა საფრანგეთთან შეთანხმებას. მართალია ამ შეთანხმებამ, — წერდა ინგლისში საფრანგეთის ელჩი ბიარდო, — ცოტა არ იყოს დაკარგა თავისი მიმზიდველობა ხანგრძლივი დიდების გამო, სამაგიეროდ, ესპანეთთან კავშირის გაწყვეტამ, როგორც ჩანს, მას ახალი ფასი უნდა შესძინოს. 28 ნოემბერს კარდენიამ საფრანგეთთან შეთანხმებას დადებისა და ესპანეთთან კავშირის გაწყვეტის შესახებ, ლონდონის ქუჩებში გამოცხადდა.

ერთი წლის შემდეგ კრომველი შემდეგი სიტყვებით ახასიათებდა შექმნილ მდგომარეობას: „ჩვენ ვიმოხმეთ ესპანეთთან. ჩვენ რომი აუცილებლობის გამო წამოვიწყეთ. ესპანეთი ჩვენი უდიდესი მტერია... ჩვენ მისგან მხოლოდ ჩვენი ვაჭრებისათვის ჯიბეში სხლის ტარებისა და ღვთისადმი თავისებურად ღოცვის ნებადართვითხოვით, მაგრამ ამაოა ესპანელისაგან ელოდო სინდისის თავისუფლების აღიარებასი“¹. ეს ომი, რომელიც ესპანეთისათვის წარუმატებელი აღმოჩნდა, კრომველის სიკვდილის შემდეგ დასრულდა. ინგლისმა ხელთ იგდო დიდი ანტილის კუნძული იამაიკა მონათვაჭრობის ცენტრი ამერიკაში.

მეოთხე თავი

რუსეთის სახელმწიფოს საერთაშორისო პოლიტიკები და დიპლომატია XVII საუკუნეში

რუსეთის
სახელმწიფოს
საერთაშორისო
პოლიტიკა
XVII საუკუნეში

XVII საუკუნის დასაწყისში რუსეთის საზღვრები მდგომარეობდა (გლეხთა აჯანყება) და საგარეო ვითარება (რეჩ პოსპოლიტას მიერ ცრუ დიმიტრების შემოგზავნა) მეტად გართულებული იყო. მხოლოდ მას

შეეძლო სახალხო ლაშქარმა დიმიტრი პოჟარსკისა და კუზმა მინაიანის ხელმძღვანელობით სამშობლოდან განდევნა პოლონელი ინტერვენტები და მიხეილ თევდორუს ძე რომანოვი 1613 წელს ტახტზე ავიდა. რუსეთმა სამინაო და საგარეო პოლიტიკურ კრიზისს დაიწყო დააღწია.

XVII საუკუნის რუსეთის დიპლომატიის წინაშე სამი რთული ამოცანა პოულობდა იყო გადასაწყვეტი: პირველი — რეჩ პოსპოლიტას (პოლონეთი) შემადგენლობაში მყოფი უკრაინული და ლიტვური მიწების რუსეთთან შეერთება, მეორე — გასვლა ბალტიურ ზღვაში ვერბოვის ქვეყნებთან დასაკავშირებლად და შესაძლებელი XVII ს. მიწურულისათვის წამოიჭრა, — ოსმალეთთან კავშირის დასაწყობი საზღვრის ბრძოლა. ერთი მხრივ, პოლონეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში შეეცა რუსეთის ბუნებრივი მოკავშირე, მეორე მხრივ, იგი ერთდროულად რუსეთის მეტოქეც იყო, რადგან მასაც ჰქონდა პრეტენზია ბალტიისპირეთსა და ლიტვაზე. ასევე რუსეთის მოწინააღმდეგე — ოსმალეთსა და ვიზიშის საზღვრის თვალის ვიზიშის ბრძოლა.

რუსეთის დიპლომატიას უნდა გადაეწყვიტა შემდეგი საკითხი: როგორ და შეეცა პოლონეთის წინააღმდეგ, თუ პირიქით, უკრაინაზე და პოლონეთთან კავშირში შეეცა წინააღმდეგობა. უკრაინელი ხალხის აჯანყებამ ბოგდან ხმელთაშუაზღვიანობით და მისმა თხოვნამ, მიეღო უკრაინა რუსეთის შემადგენლობაში.

¹ История дипломатии, т. I, гл. 225-226.

შემადგენლობასი, ხელი შეუწყო რუსეთის სახელმწიფოს სამხედრო-დიალომატიურ წარმატებებს პოლონეთში, მაგრამ მოულოდნელად პოლონეთის წინააღმდეგ შეეცია გამოვიდა. რუსეთს უნდა უღალად ბრძოლა შეეციასთან და პოლონეთთან გაუჭირდა. 1658 წელს იგი შეეციას დაუზავდა (3 წლით), ხოლო ლეინი მიმართ თავის გეგმებზე დროებით უარი თქვა. რუსეთმა დაიწყო ლივონია და 1661 წელს, კარდისის ხელშეკრულებით, რუსეთს უნდა ერ დაპყრობილი მიწები ბალტიისპირეთში შეეციას დაუბრუნა. მაგრამ გაგიჟროდ, მან გააგრძელა ომი პოლონეთის წინააღმდეგ, მას ოსმალეთის თავდასხმის საშიშროებამ ორივე მხლამარი ქვეყნის შთქულა ზავი დაედო ანდრუსოვოში 1667 წელს. ამ ზავის თანახმად მთელი მარცხენა ნაპირის უკრაინა კიევეთურთ რუსეთის შემადგენლობაში გადავიდა. ერთდროულად, პოლონეთი კისრულობდა დაედო ხელშეკრულებები ოსმალეთთან რუსეთის მონაწილეობით გარეშე.

ანდრუსოვოს ზავმა რუსეთის სახელმწიფოს საშუალება მთელი ყურადღება ოსმალეთსა და ყირიმის პრობლემაზე გადართვა. ევროპის ქვეყნებიდან ოსმალეთი ვეელაზე მეტად პოლონეთს უტედა. ანდრუსოვოს ზავის დადების შემდეგ, რუსეთის სახელმწიფომ გაგზავნა თავისი ელჩი ანდრია ვინიუსი ინგლისის მეფე ჩარლზ II-სთან თხოვნით, დახმარებოდა პოლონეთის ოსმალეთის წინააღმდეგ. მას შემდეგ, რაც 1672 წელს ოსმალეთთან ომის დასასრული მარცხი განიცადა, მოსკოვმა ენერგიული თანხმობით მატური ნაბიჯები გადადგა. მან თავისი ელჩები გაგზავნა ინგლისის მეფის კურფიურსტთან, აგრეთვე ვენაში, ვენეციაში, რომში, პაპთან, საფრანგეთში, ესპანეთში, შეეციასა და პოლანდიაში. ელჩობანი მიზნად ისახავდნენ ამ ქვეყნების გამოსვლას პოლონეთის დასახმარებლად. აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული ქვეყნებიდან რუსეთის თხოვნას მხოლოდ ბრანდენბურგის კურფიურსტი გამოუხმაურდა. მოსკოვის სახელმწიფომ თავი დაიძვრინა და განზე გადადგა. მან ოსმალეთთან ომი მოსკოვმა მაინც ვერ აიციდნა. 1676-1681 წლებში ორ ქვეყანას შორის ომი მიმდინარეობდა მარჯვენა ნაპირის უკრაინისათვის, ომის მსვლელობის დროს რუსეთს გაუჭირდა და ბევრი ზედიზედ იყო თავისი ელჩობა საფრანგეთსა და ინგლისში (ჩაადგინა).

ევნასა და ბერლინში (კრივიო-ბუტურლინი) მიევიდნენ. მათ მათ შეასრულეს 1679-1680 წლებში. ექვსი წლის შემდეგ ევროპის ქვეყნებმა: საღმრთო იმპერია, საფრანგეთმა, ვენეცია, ბრანდენბურგმა, რენ პოპოლიტამ და რუსეთმა ოსმალეთის წინააღმდეგ საერთო კავშირი შეკრეს. რუსეთის წვლილი იმაში გაჩაღდა, რომ ყირიმის სახანოსთან მან ომი დაიწყო.

რუსეთმა ისარგებლა პოლონეთის მძიმე მდგომარეობით და თავისი სარგებლოდ მას არა მარტო მარცხენა ნაპირის უკრაინა დაუბრუნა, არამედ კიევიც, რომელიც, ანდრუსოვოს ზავის თანახმად რუსეთის სამეფოს მხოლოდ ორი წლით დაუთმეს. რაკი რუსეთს საგარეო პოლიტიკა ძირითადად სამხრეთი მიმართულებით ეხმარება, ბალტიისპირეთის საკითხი რუსეთის დიალომატიის სფეროვიდან დროებით მოიხსნა.

წლიდან ჩინეთთან დიალომატიური ურთიერთობის დამყარება. მრავალი ცდის შემდეგ, 1689 წელს ჩინეთმა და რუსეთმა დააწერეს ნერჩინსკის ხელშეკრულებას, რომელმაც ამურის მდინარეზე რუსეთის დამკვიდრება უზრუნველყო და ჩინეთთან ურთიერთობის განვითარებისათვის საჭირო პირობების შექმნა. ხელი შეუწყო. ორივე ქვეყანას შორის ურთიერთობა XIX ს. ბოლომდე ამ ხელშეკრულებას ეყრდნობოდა. ამრიგად, რუსეთის დასასრულისათვის რუსეთის დიალომატიური მოღვაწეობით ქვეყნის საერთაშორისო მდგომარეობა როგორც აღმოჩენილი, ისე ევროპაში თანდათან განმტკიცდა.

აღსანიშნავია, რომ XVII ს. ქვეყნის ავტორიტეტის ზრდა და დიალომატიურ ურთიერთობათა ხელშეწყობისათვის სპეციალური დაწესებულებების შექმნას მოითხოვდა. უცხო ელჩებთან მოლაპარაკებების საწარმოებლად, ჯერ კიდევ 1549 წელს „საელჩო პრიკაზი“ შეიქმნა. 1651 წელს მის კანცლერად (მდივანი) ივანე ვისკოვატი დაინიშნა. ფაქტობრივად იგი გახდა სამეფო კანცლარიას, ხოლო საგარეო პოლიტიკის საკითხებზე უფრო ამაღლესი შესახებ იხ. *Жордания Г.Г.*, დასახ. ნაშრ., ტ. I-II.

ნებს კი კვლავინდებურად მეფე ბოიართა დუმასთან ერთობლივად წვევებდა. ივანე ვისკოვატის ნიჭიერ დიპლომატად მიიჩნეოდნენ. მან მას შემდეგ, რაც ოსმალეთი და ყირიმის ლივონიის ომში ჩაება და რუსეთს დაუპირისპირდნენ, 1570 წელს იგი სივრცით დასაჯეს. ივანე ვისკოვატის ბრალი დასდეს პროთურქულ ორბიტაში და სულთნის მთაურობასთან დამოუკიდებელ ურთიერთობათა დამყარებაში. მისი ხვედრი გაიზარდა მისმა შემკვიდრებმა კი სილივემა¹. ამის შემდეგ, საელჩო პრიკაზის სათავეში ძეგბი დასვა და ვასილ შჩელკალოვები მოეცნენ². XVII საუკუნის დამდეგისთვის საელჩო პრიკაზი 15-17 პოდიჩისაგან შედგებოდა. ამას გარდა მსახურობდა რამდენიმე ათეული თარჯიმანი და ტოლმანი. მესამე მისი რაოდენობა თანდათან (90-მდე) გაიზარდა და საგარეო პოლიტიკის გარდა, უცხოელი ვაჭრებისა და, საერთოდ, უცხოელთა საქმეებსაც განაგებდა.

ანდრუსოვოს ზავის ხელმოწერის შემდეგ, საელჩო პრიკაზის სათავეში ძველებურად დიაკი კი არა, ბოიარი იდგა. მეფე ალექსი მიხეილის ძის მმართველობის ხანაში შეიქმნა „საიდუმლო საქმე პრიკაზი“, რომელსაც თვითონ მეფე განაგებდა, ხოლო მისი ძეგბები იგზავნებოდნენ უცხოეთის ქვეყნებში ელჩებთან ერთად, რომელთა საქმიანობისათვის თვალყური ედევნებინათ და ალექსი მიხეილის ვეველაფრის შესახებ შეეცდომინებინათ.

XVII ს. რუსი დიპლომატებიდან აღსანიშნავი არიან ალექსი ორდინ-ნაშოკინი, რომელსაც მიიჩნევენ ევროპული მასშტაბის სახელმწიფო მოღვაწედ რუსეთის დიპლომატიაში. მან განსაკუთრებით თავი გამოიჩინა რუსეთ-შვედეთის ვალიესარის დაზავებაში (1658) და ანდრუსოვის საზავო მოლაპარაკებებში (1667). ორდინ-ნაშოკინს უწოდებდნენ „ვეველაზე ეშმაკ შელიას“. 1667 წელს იგი უკვე ბოიარინის წოდების მქონე, სათავეში ედგა საელჩო პრიკაზის იგი საელჩო პრიკაზს „დიდი რუსეთის თვალს უწოდებდა“ და ამბობდა, რომ „მას უნდა თვალისწინივით გაეუფრთხილდეთო“.

¹ იხ. „Международная жизнь“, 1999, №1, გვ. 59-66.

² დაწერ. მთ შესახებ იხ. Лихачев Н.П. Разрядные дьяки XVI-XVII вв. СПб., 1888, გვ. 226.

მას „რუსი რიშელიე“ შეარქვეს¹. სხვა რუსი დიპლომატებიდან აღსანიშნავი არიან ა.ს. მატუევი², რომელიც ორდინ-ნაშოკინის მომხრედ, რუსეთის შვედეთთან დაახლოების მომხრე და მას დიდი მფარველი იყო. ცნობილია ასევე სოფიო ალექსის ძის (პეტრეს ნახევარდა) ფაგორიტი თავადი ვასილ გოლიცინი, რომელიც 1679 წელს ანდრუსოვოს ზავის გაგრძელების თაობაზე მოლაპარაკებაში და „საუკუნო ზავის“ დადებაში დიდი როლი შეიტანა³.

რუსეთის სახელმწიფო უცხო სახელმწიფოებთან ურთიერთობაში, „მსუბუქი“ ელჩების ან დესპანებისა და მაცნეების საშუალო აწარმოებდა. ელჩების ასეთი შერჩევა დამოკიდებული იყო მხრივ, ელჩობის მნიშვნელობაზე და, მეორე მხრივ, უცხო სახელმწიფოს მოსკოვიდან დაშორებაზე. რაც უფრო მაღალი იყო ელჩი იყო, მას მით უფრო მრავალრიცხოვანი ამაღლა ახსნა ზავების წინ „საელჩო პრიკაზისგან“ ისინი ღებულობდნენ და განაწესს, რომელშიც დაწვრილებით იყო ნათქვამი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ უცხო ქვეყანაში და რა უნდა ეთქვათ. კერძოდ, მათ ზედმეტი არ უნდა ელაპარაკათ, ულჩობაში უნდა წესი, იგზავნებოდნენ მხოლოდ წინასწარი მოლაპარაკების, საბოლოო გადაწყვეტილება მიღებულიად ითვლებოდა და მას შემდეგ, რაც ხელმწიფე ბეჭედს დასვამდა.

მას ეკრძალებოდათ სახელმწიფო მეთაურთან შეხვედრამდე წასვლა ან ესაუბრათ მინისტრებთან, ელჩი არ უნდა წარმოეჩინა უცხო ქვეყნის მეფესთან სხვა ელჩებთან ერთად, ან იმათთან, რომელსაც მეფე სხვა ქვეყნის ელჩებს ღებულობდა. მეფეს (ალექსი) უნდა მისაღებოდნენ არა მუხლებზე, არამედ ფეხბეჭდისა. 1588 წ. რუსეთის ელჩმა სპარსეთში ვასილჩიკოვმა გა-

Ванчевский В.О. Соч., т. III, М., 1988, гл. 314-315.

² იხ. Рогожин Н. Артамон Матвеев. - „Международная жизнь“, 1999, №9, гл. 88-89.

³ Голосов А.П. „Василий Васильевич Голицын“. - „Око всей России. Об истории русской дипломатической службы XVIII в. М., 1980, гл. 180.

დაჭრით უარი თქვა ამბორებოდა შაჰის ფეხს და ხელმწიფის ხელ
ლი გადაეცა ცხენზე მჯდომი შაჰისათვის. ორივე შემთხვევაში
სპარსელები დათმობაზე წავიდნენ, მიღების დროს ელჩები ადგილ
ადევნებდნენ იმას, რომ რუსეთის ხელმწიფის სახელის ხსენება
უცხო ქვეყნის მეფე ფეხზე აბდგარიყო. რუსეთში მოსვლისთანავე
უცხო ელჩებს საზღვარზე ხედუბოდნენ, მათ ამარაგებდნენ საჭი
დო რაოდენობის საკვებით და სასმელით.

თავის მხრივ, უცხო ქვეყნებში, რუსეთის ელჩებსაც ფეხს
სუბსიდები და საგზაო სახარჯო ეძლეოდათ. მოსკოვამდე რამდენ
მე ვერსის დაშორებით ელჩობა ჩერდებოდა და შესვლის ნებართვა
ელოდა. ნებართვის მიღებასთან ერთად, ელჩს ცხენებსა და კრ
უგზავნიდნენ. უცხო ელჩებმა ნაცნობების ნახვის უფლება მოიპოვეს
XVII ს. მიიღეს. მათ აგრეთვე მიეცათ უფლება მიეღოთ ნაცნობ
თავიანთ რეზიდენციაში. თუ ელჩი შტრუღლად განწყობილი ჰქონ
და იყო, მაშინ მათ გაძლიერებულად უთვალთვალებდნენ.

მოსკოვში ელჩის დედაქალაქში შემოსვლისას და რუსეთის
სიგელების გადაცემის დროს ქუჩები მრავალი მცხოვრებით იყავი
და ზოლმე. ელჩებისათვის მოსკოვში, კიტაი-გოროდში, სპეციალურ
საელჩო სახლი არსებობდა. აქ ელჩები იზოლირებული იყვნენ სხ
„უსაფრთხოების“ საბაბით და მათზე დაცვა იყო მიმავრებული.

უცხო ელჩების მიღების დროს ივანე IV თავის ბოიარებს და
ვაძებს, აზნაურებს და ვაჭრებს სამეფო საწყობიდან „ოჭრობა“
საცემელს“ და ბეწვის ქუდებს ურიგებდა. მიღების დამთავრებ
შემდეგ, ეს ტანსაცმელი და ქუდები უკან უნდა დაებრუნებინათ
რომელიმე კარისკაცი დაუდევრობის გამო ტანსაცმელს დააზიან
და, მას სასტიკად სჯიდნენ.

როგორც წესი, ელჩები წარდგებოდნენ ზოლმე ქედით. მო
ლოდ XVII ს. მეორე ნახევარში უცხო ელჩებს ნება დართეს ე
დოდ მოსულიყვნენ. ამის თაობაზე შეეცაიასთან და პოლონეთთან
1671 წელს სპეციალური შეთანხმებაც კი დადეს. უცხო ელჩის
ღებისას, თუ რუსეთის მეფე მისი ქვეყნის მეფეს მოიკითხავდა
ცილებლად ქედი უნდა მოეხადა. მაგალითად, 1658 წელს, რო
საც მეფე ალექსი მიხეილის ძემ უნგრეთის ელჩს აკითხა: „როგორ
არის მეფის ჯანმრთელობა“ და ამასთან თავიდან გვირგვინი

და უნგრეთის ელჩმა პროტესტი განაცხადა. მას უპასუხეს,
როგორც ელჩობის მიღებისას თავზე ქედი კი არ ეხურა, არამედ
საჭიკები, რომელსაც ეკლესიაში წირვა-ლოცვის დროსაც კი
ხადია მას შემდეგ, რაც ელჩი თავის რწმუნების სიგელს მე
ფეს გადასცემდა, სიგელს საელჩო დიაკი (მდივანი) ღებულობდა.
მას წვერებს უფლება ეძლეოდათ მეფე ალექსის ხელზე
დაეწერა ამ ცერემონიალის დროს მეფის სიმამრი ილია მი
ხეილის თვალს ადევნებდა იმას, რომ საელჩოს რომელიმე წევ
რსაც ხელით არ შეხებოდა მეფის მარჯვენა ხელს, რომე
რის ბიძაშვილს, თავად ჩერკასკის ეჭირა.

მოლონიალის დამთავრებისას, მეფე თავის მარჯვენა ხელს
და ქვე მდგარ ვერცხლის ხელსაბანში, რაც მეტად სწინდით
მეფეს აღსანიშნავია, რომ მეფის ხელზე საკოცნელად არაქ
ნის ელჩები არ დაიშვებოდნენ. მუსლიმებს მეფე თავზე ხელს
და ზოლმე. ყველა ელჩს თან საჩუქრები მოჰქონდა. მაგალი
თად 1662 წელს სპარსეთის ელჩებმა საჩუქრის სახით ზეადი და
დამბა ჩამოიყვანეს. XVI ს. მიღებისას ელჩებს თვითონ ივანე
მსხინდლდებოდა. მას შემდეგ, რაც მეფე დასჭრიდა სატყელს
ქედი, მიმტანი ურიგებდა ელჩებს და საელჩოს წვერებს, რომ
თუ ფეხზე ადგომით მადლობას უხდიდნენ და მეფეს თავყანს
მარჯვენა ხელზე.

XVII საუკუნეში საზეიმო ხადილი აღარ იმართებოდა და ელ
ჩების განკუთვნილი სატყელი მათ სახლებში მიჰქონდათ.
მისი მხოლოდ ელჩებს უდებდნენ. საელჩოს რიგით წვერებს
მისი თევშები უნდა მოეტანათ, საზეიმო ხადილის დროს ად
მელებდნენ რუსეთის ხელმწიფესა და იმ ქვეყნის მეფეს, ვინც
მისი მოგზავნა.

საქაო აუდიენციის შემდეგ, მომდევნო საქმიანი შეხვედრები
მართა. თუ მოლაპარაკება კარგად წარიმართებოდა, ელჩს
მისი თაფლისაგან მომზადებული მაგარი სასმელით (თაფლუ
რი) უმსხინდლდებოდნენ. მიღწეულ ხელშეკრულებას გვარზე
მისი ამტკიცებდნენ. XVI ს. სახელშეკრულებო ვალდებულებებს
მისი კავშირებით აღარ ამტკიცებდნენ. უკანასკნელად XV ს.
III-მ თავისი ასული ელენე მიათხოვა ლიტვის დიდ მთავარ

ალექსანდრეს, იმ იმედით, რომ ქორწინებით ნათესაობა ორივე ხელის მფლობელს შორის მშვიდობას განამტკიცებდა. მაგრამ უკვე ამ დროს ოდში რელიგიური შეუთავსებლობა ისე გამწვავდა, რომ საერთაშორისო ქორწინებითი კავშირები თითქმის შეუძლებელი ხდებოდა.

წინა პერიოდთან შედარებით, XVI-XVII სს. სადავო საზღვარების დიპლომატიური გზით მოგვარება უფრო რთული და სისხლისხვეპარი გახდა. ახლა უკვე დიპლომატიური გზით წყდებათა და პოლიტიკურ დამნაშავეთა გაცემა, საომარი საჭურველის ყიდვა, მტრის ხმება სესხების აღების შესახებ, პურის შესყიდვა რუსეთში და სხვა.

თანდათან რუსეთის ხელმწიფეები ინტერესს იჩენენ უცხო ქვეყნების საშინაო საქმეების მიმართ. მაგალითად, მეფე ალექსი მისი ძის ქვინგლისის რესპუბლიკას და კრომველის მმართველობას იცნობდა, ინგლისის მეფის ჩარლზ I-ის სიკვდილით დასჯის გამო დასჯილი მეფის ქვრის და ტახტის შემკვიდრეს ჩარლზ II-ს და ფულად დახმარებას უწევდა. რუსი დიპლომატი ორდინ-ნაშკინი გამოდიოდა, საერთოდ, რესპუბლიკების (ინგლისის, პოლანდის) წინააღმდეგ¹. უკვე XVII ს. მოსკოვის დიპლომატია ცდილობდა მალეთის ქრისტიანული მოსახლეობა (სლავები და ბერძნები) ახალი ქვეყნის ინტერესების სასარგებლოდ გამოეყენებინა. იგი 1644 წელს ლუი XIV-ის ოსმალეთის წინააღმდეგ კავშირის შეკვრას სთავაზობს.

XVII ს. რუსეთის სახელმწიფოში თანდათან, დიპლომატიის სამსახურის მომიჯნავეებით, მოზღვაუებას იწყებენ უცხოელი რუსი დენტები, აგენტები, ჯაშუშები. რუსეთს ამ დროს მუდმივი მოსახლეობის საზღვარგარეთ არ ჰქონდა, რაც უარყოფით გავლენას ახდენდა რუსული დიპლომატიის საქმიანობაზე.

მეხუთე თავი

ჩინეთის საგარეო-პოლიტიკური ურთიერთობები და დიპლომატია XVII-XVIII საუკუნეებში

ამ კიდეც XVII საუკუნეში ჩინეთი მსოფლიოს უმსხვილესი სახელმწიფო იყო. მისი სახმელეთო საზღვარი სერავდა სამხრეთ-დასავლეთისაკენ, მიემართებოდა აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ, აღმოსავლეთიდან იგი გარს უვლიდა განსუს და მიდიოდა ტიბეტისაკენ, დასავლეთიდან შემდეგ სამხრეთ-აღმოსავლეთით ინდოჩინეთისა და ბერძენი რეკანის სანაპიროსაკენ. ჩინეთს ეკუთვნოდა კუნძულები: ზაიხუ, ტაივანი, ლიუციუ. იმპერიის ძირითად ტერიტორიას ვასალურ-სამხრეთი კევროდნენ. ჩრდილო-აღმოსავლეთით ეს იყო კორეის სამხრეთ-ცენტრალური და სამხრეთი მანჯურიის ტომები, სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

ჩინეთის
საზღვარი
სამხრეთ-აღმოსავლეთით
დასავლეთით
დასავლეთით

XV-XVI სს. ჩინეთი ეწეოდა ფართო საზღვაო ვაჭრობას, უპირატესად, აზიის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ქვეყნებთან, სადაც ჩინეთს ჰქონდა სავაჭრო კოლონიები და ამ ვაჭრობით მდიდრდებოდნენ ჩინელი ვაჭრები.

XVI-XVII სს. ქალაქების წარმოშობისა და ვაჭრობის განვითარების შედეგად, ჩინეთში დაკარგა არა მარტო თავისი კოლონიები, არამედ თავისი პეგემონობაც საზღვაო-სავაჭრო გზებზე. ამიტომ ევროპიდან მოსულმა კოლონიზატორებმა დააიწყეს თავისი ბატონობა იმ ზღვებზე, რომლებიც ეკვროდნენ ჩინეთს. მათ უმთავრეს ხელთ იგდეს ჩინეთის კუთვნილი კოლონიები სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში. ეს დამლუპველად აისახა ჩინეთის სავაჭრო ვაჭრობაზე და ხელი შეუწყო იმ მანუფაქტურებისა და მრეწველობის განვითარების გაღატაკებას, რომლებიც მუშაობდნენ ქვეყნის გატანაზე. დაიწყო ქალაქების დაცემა, რამაც მრავალწლოვანი მშრომელ მასებს არსებობის საშუალებანი დაუკარგა. ამ საპირისპიროდ მინის იმპერატორები პეკინის სასახლეების კარგად იყვნენ ჩაფლულნი და სახელმწიფოს მმართველობა

¹ История дипломатии, т. I, гл. 247.

გადააბარეს მედროვეებს, რომლებიც მეტწილად საქურთებისაა ინიშნებოდნენ. ევროპელთა მოწმობით, მთლიანად კორუპციულ სახელმწიფო აპარატში გაბატონებული იყო ნათლიმამობა, აკრძალვები, ხაზინის ქურდობა.

მანჯურიელთა მიერ ხელისუფლებისათვის წამოწეული პოლიტიკა სისხლისმღვრელი და ხანგრძლივი იყო. ჩინელი ხალხის წინააღმდეგ ბრძოლაში ცხინები ემებდნენ მოკავშირეებს ყველგან, ისე დიდ იმედებს ამყარებდნენ დასავლეთ ევროპელ კოლონიურ პოლიტიკისტიკებზე, რომლებმაც ამ დროს შეადგინეს სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში, მანჯურიელი ბატონები იყენებდნენ მათ დაპყრობილი ჩინელი ხალხის წინააღმდეგ.

როსტომის
პროტოკოლი
რუსეთთან
XVII-XVIII სს.

როსტომის პროტოკოლი ჩინეთში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები — ბრძოლა დამპყრობლებისა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის — სცადეს თავიანთი დასახლებების გარეცხვებისათვის გამოეყენებინათ. ჯერ კიდევ 1616 წ. ტომსკიდან ეოვეოდა ჩინეთში გაგზავნა ვასილ ტიუმენევი (ტიუმენელი), ხოლო 1618 წ. რუსი კაზაკი ივანე პეტლინი თავისი რაზმით ტომსკიდან გამოვიდა და სამხრეთ და დასავლეთ მონღოლეთის ველურ საზღვრების ხეტილის შემდეგ ჩინეთს მიაღწია. ივანე პეტლინი პეტლინის მიაღწია 1618 წ. 4 სექტემბერს და იქ დაჰყო ერთ თვეზე მეტ ხანს. ი. პეტლინი და ანდრეი მუნდოვი (1618-1620) იყვნენ პირველი რუსი ელჩები ჩინეთში¹. რუსი ელჩები შეხვდნენ ჩინეთის საზღვრის კარის დიდებულს და მათთან მოლაპარაკება გამართეს ერთი წლის შემდეგ ისინი ტომსკში დაბრუნდნენ და თან ჩამოიტანეს ჩინეთის იმპერატორის მიერ ბოძებული სიგელი, რომელიც რუსეთს

საზღვროების გახსნას და საეკონომიკური ურთიერთობის დაწყებას უბოძებდა. მაგრამ იმის გამო, რომ მოსკოვში თარჯიმანი არ იყო, სიგელი ვერ თარგმნეს. მიუხედავად ამისა, პეტლინის ელჩის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა რუსებისათვის, რამდენადაც მისი მოსვლა შეიცავდა საინტერესო ცნობებს, რუსებისათვის აქამდე უცნობი ჩინეთის შესახებ. მომდევნო პერიოდში რუსეთში ჩინეთში გაგზავნეს სხვა ელჩებიც, რომლებსაც მიზნად დაუსახილეს რუსეთისა და ჩინეთს შორის საეკონომიკური ურთიერთობის დაწყება. ყოველი ეს ორივე ქვეყნის ინტერესებს შეესაბამებოდა.

მაგრამ მანჯურიელები ჩინეთის მოსახლეობის მორჩილებაში მათ იყვნენ დაკავებული, რუსეთი ცდილობდა ჩინეთის საზღვრების რაიონებთან თავისი საეკონომიკური ურთიერთობა გაეაქტიურებინა ერთდროულად, რუსი კაზაკების მეშვეობით რუსეთი მდ. ამურის და მდ. არლუნის სანაპირო ადგილებისათვის შეუდგა. ამის დაწყებას დაეწყო ერთი ხაზაროვა დააარსა დასახლებული პუნქტი ალბაზინი მდ. ამურზე, ხოლო ეოვეოდა პაშკოვმა ააგო მოსახლარე ნერჩინსკი, რომლის მეშვეობით რუსეთის ხელისუფლებას წარმომადგენლებმა აიძულეს მდ. ამურის გასწვრივ მდებარე პუნქტების მოსახლეობა მათთვის ხარკი ეხადათ.

ჩინეთში გაბატონებული ცხინების დინასტია რუსეთის სამეფოს წინააღმდეგ შეტოქედ შორეულ აღმოსავლეთში და ამიტომ მასთან ურთიერთობის დაწყებისაგან თავს იკავებდა. მაგრამ 1655 წ. ჩინეთში ჩავიდა რუსეთის ოფიციალური ელჩობა, რომელსაც ელჩი ბაიკოვი მეთაურობდა. ამ ელჩობის მიზანი ჩინეთთან საეკონომიკური ურთიერთობის დაწყება იყო. მაგრამ იგი ჩინეთიდან უხელოდ გააძევეს. 60-იან წლებში ჩინეთში გაგზავნეს პერფილიევისა და სტეკოლ აბლინის ელჩობები, რომლებსაც უნდა მოეწესრიგებინათ საღვაწი საკითხები ამურისპირეთში და ორივე ქვეყანას შორის საეკონომიკური ურთიერთობა დაეწყებინათ. რუსეთის ეს ცდაც უშედეგოდ დამთავრდა, რადგანაც მანჯურიელთა ხელისუფლება რუსეთს მისი თვალთ უეჭვებდა.

¹ Покровский Ф. Путешествие в Монголию и Китай сибирского казака Ивана Петлина в 1618 г. — Изв. Отд. русского яз. и словесности имп. Академии наук, т. 18, Душанбе, 1914, გვ. 257-304.

ჩინეთში გაგზავნილი რუსი ეაჭრები დიდ ზარალს განიცდიდნენ ეაჭრობის ცუდი პირობებისა და ჩინეთის ხელისუფლების მტკიცე დაპირისპირების გამო.

რუსეთთან ურთიერთობაში შემობრუნება ხდება მხოლოდ შემდეგ, რაც ჩინეთის იმპერატორის ტახტი კან-სიმ (1662-1722) დაიკავა. იგი ცდილობდა არ გაემყვავებინა ურთიერთობა ჩრდილოელ მეზობელთან და 1675 წ. ჩასული საელჩო პრეტორიარქიმანი რუსეთის ახალი ელჩი, ეროვნებით მოლდაველი სპეციალურ სპაღარი (ნამდვილი სახელია ნიკოლოზ მილესკუ) თავის ნად მიიღო. რუსეთის მთავრობამ ამ ელჩს შემდეგი მითითება გაუცა: მოლაპარაკებისას შეთანხმებულიყო ენისა და ცერემონიების შესახებ, მოეწვია ჩინეთის ელჩობა რუსეთში, ეპოვა ყველაზე უფრო ახალი საზღვართა და სამდინარო გზები ჩინეთისაკენ. გარდა ამისა, რუსეთის ელჩს უნდა მოეწვია მოსკოვში ქვის ხიდების ჩაყალიბების მშენებლები და შეთანხმებულიყო თავისუფალი ეაჭრობის საზღვარზე რუსი და ჩინელი ეაჭრების თავისუფალი მოსვლის შესახებ. მასვე მისცეს მითითება, რომ დაერწმუნებინა ჩინელი ეაჭრები რუსეთში სავაჭრო საქონლით ჩამოსვლის პრაქტიკაში წონილობაში. რუსეთის ელჩმა ჩინეთის იმპერატორის (ბოგდიხანის) ხელისუფლებასთან დაახლოებისათვის შუამდგომლობა იუზუკრის სიონერებს სთხოვა. მათ კი რუსეთ-ჩინეთის სავაჭრო ურთიერთობის დამყარების საქმე ჩაშალეს. უფრო მეტიც, როგორც კი კან-სიმ თავისი პოზიციები ჩინეთში განიმტკიცა დაიწყო ამურისპირეთში რუსი კოზაკების გამოდევნა. 1682 წ. მან გაუგზავნა მუქარით სავსე სიგელი ალბაზინის ვოევოდას ალექსი ტოლბუზინს და მას სთხოვა, კოზაკები დაუყოვნებლივ წასულიყვნენ ამურიდან. 1684 წ. ცზინების რაზმმა გააჩანაგა რუსების დასახლებანი და აიძულა ის რუსი კაზაკი დაეტოვებინათ ალბაზინის ციხესიმაგრე. ცოტა ხან შემდეგ ნერჩინსკის ვოევოდა ელასოვმა დახვრეული ალბაზინის ციხე ააშენა და გაამაგრა.

¹ ამ ელჩობის გაგზავნის ინიციატორი იყო ბოიარი არტამონ პეტოვიჩი როგოჟინი. Н. Артамон Матвеев, 450 лет дипломатической службы России. „Международная жизнь“, №9, М., 1999, გვ. 95).

1685 წ. მოსკოვში მიიღეს ჩინეთის იმპერატორის (ბოგდიხანის) სიგელი, რომელიც შეიცავდა როგორც ტერიტორიულ პრეტორიარქიმანს, ისე წინადადებას მოლაპარაკების დაწყების შესახებ. რუსეთის მთავრობის პირველმა მინისტრმა თავადმა ვასილ გოლოცინინმა უარზე უთხრა ახალი ელჩობა თ.ა. გოლოცინინის მეთაურობით, რომელიც უნდა გამეზავრებულიყო ამურისპირეთში ჩინეთის მანჯურულ ელჩობასთან მოსალაპარაკებლად სასაზღვრო საკითხებზე. ეს უარის შედგა 1686 წ.¹ ამ დროს რუსეთის მართავდა რევუნტადი დახვრეული სოფით.

კან-სიმ ორი ტყვე რუსის ხელით მოსკოვში გაგზავნა წერილით სთხოვით. საპასუხო წერილში უფლისწულები იუანე და პეტრე პეტროვიჩი პეტრე I უსავეედურებდნენ კან-სის უწინდელი მეგობრობის კავშირის გაწყვეტას, ომის გამოუცხადებლად საომარი მოქმედების დაწყებას. მაგრამ ხანამ ამ წერილმა პეკინს მიაღწია, ცზინის დიდმა ჯარმა 40 ზარბაზნით ალყა შემოარტყა ალბაზინს და აიძულა იგი. 1686 წ. სელენგინსკში მოვიდა ახალი რუსეთის ელჩი გოლოცინი, რომელმაც თხოვა კან-სის გამოევზავნა პეკინიდან რუსეთის წარმომადგენლები მოსალაპარაკებლად. მხოლოდ 1689 წ. ს. ს. კოსტოვს ნერჩინსკში ხელი მოაწერეს პირველ რუსეთ-ჩინეთის საზღვრო ხელშეკრულებას, რომელიც აზუსტებდა საზღვარს ამურისპირეთში: ამურის მარცხენა ნაპირი და ალბაზინი ეთმობოდა ჩინეთს. არაბრუნების ციხესიმაგრე რუსებმა გადაიტანეს მდ. არღუნის ჩრდ. სანაპიროზე ცზინების მთავრობა კისრულობდა რუსეთ-ჩინეთის ეაჭრობის განვითარებისათვის ხელის შეწყობას². პეტრე I დაეინებოთ გაგზავნილი ჩინეთთან დაახლოების პოლიტიკის და მზად იყო წასულიყო ტერიტორიულ დათმობებზე, ოღონდ გაეუმჯობესებინა ჩინეთ-

¹ Русско-китайские отношения в XVII веке". т. II, М., 1972, გვ. 9, 166, 790.

² ნერჩინსკის ხელშეკრულებას ხელი მოაწერა თ. გოლოცინინმა, ხოლო ჩინეთის მხრიდან იუზუიტებმა ყერბაღიონმა და პერეირამ (დაწერ. იმ. Записки Китайского отделения импер. Русского Археологического общества, СПб., т. XIX, гл. XIII).

თან საეკტრო და დიპლომატიური ურთიერთობა. რუსი ვაჭრები და
ვიანთი საქონლით ორ წელიწადში ერთხელ ჩინეთში ჩადიოდნენ.

თავისი პირველი ელჩი ჩინეთში პეტრემ გაგზავნა 1692 წ. მ.
იყო პოლშტინიელი ევერტი-იზბრანტ იდესი (რუსულად ელჩის
ელისბარიევი იზბრანტის ძე). ეს უშედეგო ელჩობა იყო. იგი და
რუნდა 1695 წ. 1700 წ. პეტრემ გამოსცა ბრძანებულება რუსეთში
მიერ აღმოსავლური ენების შესწავლის შესახებ¹.

1719 წ. პეტრემ კაპიტანი იზმაილოვი გაგზავნა ჩინეთში იმ
ნით, რომ მიეღო ბოგდიხანის თანხმობა ჩინეთში რუსეთის დიპლო
მატიური წარმომადგენლობის გახსნაზე. ეს მოლაპარაკებები პეტ
რუს გარდაცვალების შემდგომაც გაგრძელდა. მაგალითად, 1726 წ.
ჩინეთში ჩავიდა რუსეთის ელჩი რაგუზინსკი. ხოლო 1727 წ. და
დო ბურიის ტრაქტატი. 1728 წ. დასაწყისში რუსეთმა ჩინეთთან
დადო ახალი კიახტის ხელშეკრულება, რომელიც აზუსტებდა საზღ
ვრებს სადავო ტერიტორიებზე და ნებას რთავდა რუსებს გაგ
ზავნათ საეკტრო ქარაუხები სამ წელიწადში ერთხელ. რუსეთის
დიდი უფლება პეილინ პეკინში თავისი მართლმადიდებლური სა
სულიერო მისია, რომელიც ნაწილობრივ დიპლომატიურ ფუნქციებს
საც ასრულებდა და, ერთდროულად, საეკტრო წარმომადგენლობა
იყო. ეს მისია იყო ერთადერთი წყარო, საიდანაც რუსეთი ინფორ
მაცია ინფორმაციას ჩინეთის შესახებ. ამ მისიიდან გამოვიდნენ
პირველი რუსი სინოლოგები ილარიონ როსოხინი, ალექსი ლეონ
ტიევი და სხვ².

ჩინეთის
ურთიერთობა
დასავლეთში
მხარისა
მხარისათა

ჩინეთში ეველაზე ადრე შეაღწიეს რუსი
კათოლიკურმა მისიებმა, უმთავრესად
იეზუიტებმა, ფრანცისკანელებმა, დომინიკანელებმა და მათ მოახერხეს დასახლება
არა მარტო მსხვილ ჩინურ ქალაქებში

არამედ დედაქალაქ პეკინშიც კი. ზოგმა ბოგდიხანის სახახლებს

¹ Идес И., Бранд А. Записки о русском посольстве в Китай (1692-1695), М., 1967.

² Русско-китайские отношения 1689-1916. Официальные документы, М., 1958, гл. 11-22.

ჩინეთში ქრისტიანობის პროპაგანდასთან ერთად ისინი
მთელი ევროპის გაგლეჩის გაერცელებასაც ცდილობდნენ. მისი
ეკლესიის აცნობდნენ თავიანთ თავს ჩინელებს, როგორც მათემატიკოსებს და ასტრონომებს, ექიმებსა და მედიკოსებს, კალენდრის
მზადებელთ, აარადის და ზარბაზნების საქმის ოსტატებს. ამას
გარდა ელჩები უცხოელებს დიდ დამსახურებად უთვლიდნენ. გან
საკუთრებით თავისი წინაპრებისაგან, კან-სი კი არ სდევნიდა მისიონ
ერებს, არამედ იახლოვებდა მათ. მისიონერები გახდნენ იმპერატო
რის მასწავლებლები და მრჩეველები, ისინი შეაკეთებდნენ ხოლმე
საეკტრო საათსა და მექანიზმებს, ახრულებდნენ დიპლომატი
ურ დოკუმენტებს, ადგენდნენ პოროსკოპებს, ამზადებდნენ ნიადგს
ჩინეთში ახალი მისიონერების ჩამოსასვლელად. მაგრამ მათი მოღ
ვაწერის მეთოდები იწვევდნენ შხარდ უკმაყოფილებას ხალხში.
ახალი სინოლოგი ბიურინი წერდა, რომ ის არაკეთილმოსურნე
ები რომელსაც ჩინეთში ევროპელებისადმი იჩენდნენ, მისიონერთა
წინააღმდეგ იყო დათესილი. სასახლის კარზე ევროპელთა დაწინაურებით
სინოლოგიის კომპანიებმა ისარგებლეს და ჩინეთის სანაპირო ად
გიანობაში თავიანთ დასახლებათა შექმნა გადაწყვიტეს. 1664 წ. ჩი
ნეთში პოლანდიის ოსტინდოეთის კომპანიის (დაარსდა 1602 წ.)
გამოგზავნილი ბოგდიხანმა იგი მიიღო და მისცა უფლება თავისი
გამოგზავნილი 8 წელიწადში ერთხელ გამოეგზავნა. 1667 წ. იქ ჩავიდა
პოლონეთის პირველი ელჩობა, ხოლო 1727 წ. - პოლანდიელთა
მეორე ელჩობა, რომელმაც ნიდერლანდების მეფის წერილი და
მისიონერი საჩუქრები ჩაუტანა. მაგრამ ამ მისიებმა მაშინ თავიანთ
მისიას ვერ შეადგინეს და მათი ეველა ცდა უშედეგოდ დამთავრდა.
მისი პასუხი არ გასცა საფრანგეთის მეფის ლუი XIV-ის მიერ
გაგზავნილ წერილს. თუმცა ქ. ნინბოში საფრანგეთის ოსტინდოე
თის კომპანიამ (დაარსდა 1664 წ.) თავისი ფაქტორიის დაარსება
მცდელობა შეძლო. მაგრამ ეველაზე გაცხოველებულ ვაჭრობას ჩინეთ
ში მაინც ინგლისი აწარმოებდა. ამერიკამ ურთიერთობა ჩინეთთან
საფრანგებით დაამყარა. კერძოდ, პირველი ჩრდილო-ამერიკელი გე
ოგრაფი ჩინეთში მხოლოდ 1784 წ. მიცურდნენ. მაგრამ მალე, საეკტ-

დიოდა შუამავლის როლში. კერძოდ, ამერიკელები ასაღებდნენ ხინეთში ევროპულ საქონელს და გაჰქონდათ იქიდან ჩაი, აბრეშქი და ფაიფური. ჩინეთთან საშუამავლო ვაჭრობამ საფუძველი ჩაუდო მრავალი ამერიკელის გამდიდრებას.

XVIII ს. დამლევს (1792) ინგლისის მთავრობამ ჩინეთში გააზარდა სპეციალური მისია, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის ყოფილი მოხელე და მადრასის გუბერნორი ლორდი მაკარტნეი¹. მისი მიზანი იგივე იყო, რაც რუსი ელჩებისა – მიეღო ვაჭრობის უფლება კანტონის გარდა სხვა პორტებშიც და შეეძინა ჩინეთის სანაპიროებთან მდებარე ერთ-ერთი კუნძული. ინგლისელებს სურდათ, აგრეთვე, მიეღოთ თანხმობა ინგლისისაგან შემოზიდულ საქონელზე საბაჟო გადასახადის შეკლებაზე და ინგლისთან დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარებაზე. მაკარტნეი დიდი პატივით მიიღეს, საჩუქრებიც უბოძეს, მაგრამ მისი სურვილებიდან არცერთი არ დააკმაყოფილეს, რადგანაც ჩინოვანებს ჩინეთის ვასალური სახელმწიფოს წარმომადგენლად აღიგებდნენ, რომლითაც მაკარტნეი მოგზაურობდა ჩინეთის წყლებზე. ბარკის მომტანი ინგლისელების ქვეყნიდან მანჯურიისაკენ მაკარტნეის განუცხადეს, რომ ვასალური ქვეყნების ელჩები ჩინეთში მხოლოდ მადიან დედაქალაქში (პეკინში) მხოლოდ დროებით შეიძლება შეიშალოს და მილოცვის შემდეგ ბრუნდებიან სახლში. მაკარტნეის, როგორც ვასალური ქვეყნის წარმომადგენლის წინადადება მისცეს, მალე დაეტოვებინა ჩინეთი. ციან-ლუნი აიგო, რომლის მეფე ჯორჯ III-სადმი მიწერილ წერილში მას ისე მიმართავს, როგორც ვასალს და უბრძანებდა „დამემორჩილეთ და ნუ გახდები ჩინთ დაუდევრობასო“.

¹ ამ მისიის შესახებ დაწერ. იხ. **Стонтон Г.** Путешествие в внутренность Китая и в Тартарию, učinённое в 1792-м, 1793-м, 1794-м годах, пер. с франц. (И. Борна), ч. I-IV, М., 1804-1805. შედგენილია და გამოცემული ლონდონში (1963) თვით მაკარტნეის დღიურზე Cramer-Byng J.L. რედაქტორობით.

მეექვსე თავი

საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია ევროპაში XVIII საუკუნეში

XVIII ს. პირველ ნახევარში ევროპის დიპლომატიურ ისტორიაში იწყება ახალი ეტაპი, რომელიც საერთაშორისო ასპარეზზე ინგლისის პოზიციების გაძლიერებას ითვალისწინებს. საფრანგეთთან კოლონიებისათვის ბრძოლაში ეს გახდა. ამ ბრძოლაში ომი ესპანეთის შემკვიდრეობის მიზნით ეტაპს წარმოადგენდა. იგი ზღვაზე და კონტინენტზე ბატონობისათვის საფრანგეთსა და ინგლისს შორის პირდაპირ შეჯახებად გადაიქცა. ომის საბაბი გარეგნულად დინასტიკისათვის ატარებდა, სინამდვილეში კი ყველაფერი ნაკარნახევრად ეკონომიკური ინტერესებით. ე.წ. მესამე წოდება, რომელიც საფრანგეთში გაიზარდა, გამდიდრდა და განმტკიცდა ლუი XIV-ის ხანაში, ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სულ უფრო მეტად იჭრის როლის შესრულებას იწყებს. მის ხელში დაგროვდა საზოგადოებრივი სიმდიდრის ნახევარი და მისი გაზრდის სურვილით იჭრის როლი. მაგრამ ის არ იყო გაუთავებელი ომების მომხრე, რადგან „სახელმწიფო წყალქვეშა ქვას არ დაჯახებოდა“. თავისი პოლიტიკის მიზნების IV-ის საფრანგეთის საგარეო უწყებას სიუდი პრინციპად, ხოლო ლუი XIII-ის მინისტრი რიშელიე იყო. ისინი არ დიდებულთა წრეს მიეკუთვნებოდნენ, ლუი XIV-მ კი თავისი პოლიტიკაში უშუალოდ სახელმწიფო მდივნები, რომლებიც „მეფის წოდებას“ წარმოადგენდნენ. მისი მთავარი მინისტრი კოლბერი იყო, რომელიც მოვატრის შეილი იყო². საფრანგეთის მაშინდელი „მეფე-მეფე“ ლუი XIV თავს უმეტესად გარდაცვლილი ესპანეთის მეფე კარლოს II-ის ესპანე-

Густав Эрве, История Франции и Европы, пер. с франц., СПб., 1894, т. II, с. 224.

² იგივე ავტორი, იგივე, т. II, с. 226.

თის სამფლობელოების შემკვიდრედ მიიჩნეოდა. საკუთრივ ესაა გარდა, საფრანგეთის მეფის ხელში უნდა გადასულიყო ეს სამფლობელოები იტალიაში, ნიდერლანდში და ამერიკაში. ამ კვიდრუბაზე პრეტენზიას ესპანეთის მეფე ფილიპე III-ის ვიდეა - ავსტრიის ერცჰერცოგი კარლიც აცხადებდა. თავისი პოლიტიკის მეშვეობით ლუი XIV ინგლისისა და პოლანდიის მთავრობას არწმუნებდა იმაში, რომ მხოლოდ ბურბონების, ანდა პაბსბურგების ასევე ესპანეთის ტახტზე ევროპაში არსებულ წონასწორობის არღვევდა. აქედან გამომდინარე, მისი აზრით, უფრო უპრობლემოა ესპანეთის შემკვიდრეობით ინგლისი და პოლანდიაც დაინტერესდნენ. ლუი XIV-ს სწამდა, რომ ასეთი დიპლომატიური საზღვარი გადადგმა მის ქვეყანას ანტიფრანგული კოალიციის შექმნის საფრთხილს უზღოვებდა და პაბსბურგების პრეტენზიების წინააღმდეგ ბრძოლაში ხელს შეუწყობდა.

ყველაზე საინტერესო ის იყო, რომ თვით კარლოს II გერმანიის იმპერატორი იყო და ლუი XIV-ის ამ დიპლომატიური ხრიკის მოწმე შეიქმნა. ამიტომ ყველაფერს, რაც მის ზურგს უკან ხდებოდა, იგი დიდი გულისწყრომით აღიქვამდა. ფრანგი დიპლომატი ლუი XIV-ის მიერ მიცემული ინსტრუქციის საფუძველზე, კარლოსმა დაიწყო მთავრად ვიზიტებისა და მოლაპარაკებების ევროპის სხვა ნაწილებში. ვენაში ისინი იმპერატორს არწმუნებდნენ, რომ ესპანელი მისი შემკვიდრეობა პრეტენდენტებს შორის გაეყოთ, ამ მცდელობაში მათ გარკვეულ წარმატებებსაც კი მიაღწიეს. 1698 და 1701 წლებში ხელი მოაწერეს ორ შეთანხმებას ესპანეთისა და მისი სამფლობელოების განაწილების თაობაზე. მაგრამ სიკვდილის წინ (1700/2/X) ესპანეთის მეფემ გადაწყვიტა თავისი შემკვიდრეობა პოლანდიის ლუი XIV-ის შვილიშვილის ანჟეს პერცოვ ფილიპესათვის გადაეცა. 1700 წლის 1 ნოემბერს კარლოს II გარდაიცვალა, მუცლის ანთებით, რომ ყოველივე ფრანგული დიპლომატიის მოღვაწეობის ნაყოფი იყო, საფრანგეთის სამეფო კარი და დიპლომატია დროულად მაინც საგონებელში ჩაეკარდა, რადგან შემკვიდრეობის მიღწევის ნარჩენ ევროპასთან დაპირისპირებას ნიშნავდა. საბოლოოდ სპანელმა თავისი გაიტანა და ლუი XIV-ემ სიტყვებით - „პირიქით და რაა“, თავისი არჩევანი გააკეთა - შემკვიდრეობა შვილს.

საფრანგეთის მეტოქეებს ბრძოლის სურვილი არ ჰქონდათ და XIV-ის დაპირებისა სჯეროდათ, რომ „ესპანეთი საფრანგეთისათვის არ შეუერთდებოდა“. დასაწყისში თითქოს ასეც იყო, მაგრამ 1701 წელს საფრანგეთის მეფემ, განსაკუთრებული სიგეჟით, ლუი XV-ის (ანჟუელი) ხელისუფლება ცნო ესპანეთის ტახტზე, რითაც თავისი გარნიზონები ესპანეთის კუთვნილ ნიდერლანდის ნაწილის ციხე-ქალაქებში შეიყვანა. ამან ინგლისისა და პოლანდიის მთავრობებს გაბოიწია, რადგან ლუი XIV-ემ თავისი სიტყვა არასრულა. მან ჯერ თანხმობა გამოსტყუა ესპანეთის შემკვიდრეობის საწილის შეერთებაზე, ხოლო შემდეგ ეს შემკვიდრეობა მხოლოდ ჩაიგდო ხელში. ამას დაემატა ლუი XIV-ის პოლიტიკური ინგლისიდან განდევნილ და საფრანგეთში შეხიზნულ არმეზარტებთან, კერძოდ, ჯეიმზ II-თან, რომელსაც შეჰფიცია, რომ მისი შვილის სამეფო ტიტულს, ყოველივე ამან აღაშთა, არა მარტო ინგლისის მეფე ვილჰელმ III და თემთა პალატა, არამედ პაბსბურგთა იმპერატორიც, რომელმაც ამ ნიადაგზე დროულად დაიწყო გერმანელი მთავრები. მიმდინარე პოლიტიკურ ამბობსაც გამოეხმაურა. მოვლენები საფრანგეთის ინტერესების საზღვარსა და წარმართა. მას მთელი ევროპა დაუპირისპირდა. 1701 წლის 8-იანი წლების კოალიცია ხელახლა აღდგა. 1701 წელს შედგენილი ომი საფრანგეთისათვის წარუმატებლად მიმდინარეობდა, მის დაშლევს საფრანგეთმა მიაღწია არცთუ ისე დამამცირებელი პირობები. საქმე ის იყო, რომ ომის გაგრძელებით არც ინგლისი და პოლანდია არ იყვნენ დაინტერესებულნი. პოლანდიელებს სურდათ მხოლოდ დაასწრეს და მათ ზურგს უკან ფრანგებს 1711 წელს პარიზში სეპარატული ზავი შესთავაზეს. ლუი XIV-მ ეს შეთავაზება მიიღო. საზავო მოლაპარაკება განსაკუთრებით გასაიძულებელ ვითარებაში მიმდინარეობდა.

1713 წლის 11 აპრილს უტრეხტში მოიწვიეს დაინტერესებულ მხარეები. ერთი მხრივ, ინგლისი, პოლანდია, პრუსია და, მეორე მხრივ, საფრანგეთი. 11 აპრილს მათ ხელი მოაწერეს უტრეხტის ზავს, რომელიც საფრანგეთს ხოლო 1714 წელს საფრანგეთმა საღმრთო

რომის იმპერიასთან ხელი მოაწერა რაშტადტის ხელშეკრულებას, ამ ხელშეკრულების შესაბამისად, ბურბონები ესპანეთში ამ ხელისუფლებით რჩებოდნენ, რომ ესპანეთის მეფე არასოდეს ერთდროულად საფრანგეთის ტახტის მფლობელიც არ იქნებოდა. სამაგიეროდ ესპანეთის პაბსბურგებისათვის ნეაპოლის სამეფო, სარდინიის კანას ნაწილი, შილანოს საჰერცოგო და ესპანეთის ნიდერლანდები უნდა დაეთმოთ. ბრანდენბურგის კურფიურსტმა მიიღო ესპანეთის პელდერნი (ნიდერლანდში); სავოიის ჰერცოგმა - სიცილია, სარდინიისმა - გიბრალტარი. საფრანგეთს უნდა გაეყვანა ნიდერლანდიდან, დაეთმო პაბსბურგებისათვის - მცირე ტერიტორიები ნიდერლანდში, ხოლო სავოიის ჰერცოგისათვის - მცირე ტერიტორია სამხრეთში. მაგრამ საფრანგეთი ამერიკის კონტინენტის კონტინენტით უფრო დაზარალდა, რადგან იქ მან ინგლისის პარტიკულარის გარშემო მდებარე ნიუფაუნდლენდის და აქადიას მიტოვა უთმო. ეს ტერიტორიები მდებარეობდა მდ. წმინდა ლავრის ჩრდილთ და XVII ს-დან ფრანგი კოლონისტებით იყო დასახლებული. ანტიფრანგული კოალიციის მონაწილე ავსტრიამ მთელი ესპანეთი და იტალიის ნაწილი.

საფრანგეთის ჰეგემონია ევროპის კონტინენტზე ვერ განხორციელდა. „მეფე-მზის“ თვითმპყრობელობა ქვეყნის შიგნით წარუტებლობათა სერით აღინიშნა, ხოლო საგარეო პოლიტიკის სფეროში - მთელი რიგი დიპლომატიური მარცხით.

სპანეთის
სამართალი
XVIII ს-ში

ესპანეთის შემკვიდრებისათვის წარუტებელმა ომმა ამ ქვეყნის შემდგომი სუსტება გამოიწვია. უტრეხტის 1713 წლის ზავით, მან დაკარგა ყველა თავისი საზღვარგარეთო ფლობელი ევროპაში და, სტრატეგიული თვალსაზრისით, მოკლებული იქნა გიბრალტარი. ომის შემდეგ ესპანეთის პოლიტიკას განსაზღვრავდა არა „ფრანგული პარტია“, არამედ „იტალიური პარტია“, რომელშიც მთავარ როლს მღვდელი ჯულიო ალბანის ასრულებდა. მან, - პარმელი მებლის შვილმა, - ესპანეთის სამეფოს კარზე თავისი ნიჭის წყალობით ფილიპე V-ის ნდობა მოიპოვა.

ფლობელი ევროპაში და, სტრატეგიული თვალსაზრისით, მოკლებული იქნა გიბრალტარი. ომის შემდეგ ესპანეთის პოლიტიკას განსაზღვრავდა არა „ფრანგული პარტია“, არამედ „იტალიური პარტია“, რომელშიც მთავარ როლს მღვდელი ჯულიო ალბანის ასრულებდა. მან, - პარმელი მებლის შვილმა, - ესპანეთის სამეფოს კარზე თავისი ნიჭის წყალობით ფილიპე V-ის ნდობა მოიპოვა.

ფლობელი გარდაცვალების შემდეგ, ხელი შეუწყო ფილიპე V-ის მემკვიდრეობას პარმის ჰერცოგის ასულ ფარნეზეზე. ახალი დედოფალი ფილიპე V-ის მომხრეების მოყვარული და ენერგიული აღმოჩნდა. მან ესპანეთი უკანა რიგში მოაქცია. თვით ალბერონმა (1664-1752) ესპანეთის კარდინალის მანტია მიიღო და ესპანეთის პირველი მინისტრად დედოფლის ხელშეწყობით, იგი ესპანეთის ყოფილი პოლიტიკის სამფლობელოების დაბრუნებას ცდილობდა, რამდენიმე წელიწადით. დედოფალმა შეძლო თავისი გეგმების განხორციელება. ესპანეთის უფროსი შვილი კარლოსი ნეაპოლის მეფე გახდა, ხოლო მეორე - პარმისა და პიჩენცეს მფლობელი.

XVIII ს. მეორე ნახევარში ესპანეთის საგარეო პოლიტიკა ისევ საფრანგეთის გავლენის ქვეშ მოექცა. 1734 წ. საფრანგეთმა და ესპანეთმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას სამხედრო კავშირის შესახებ. 1761 წელს მათ ხელი მოაწერეს შეთანხმებას, რომელიც ესპანეთში „ბურბონების საგვარეულო პაქტის“ სახელწოდებით ცნობილია. ამ პაქტის ძირითად პრინციპს შეადგენდა ფორმულა: „ვინც ესპანეთს ქვეყანას, ის უტყუებს მეორესაც“. ამ ხელშეკრულების მიხედვით ესპანეთი 7 წლიან ომში ჩაითრია. მართალია, ამ ომში ესპანეთი აქტიურად არ მონაწილეობდა, მაგრამ საფრანგეთის დამარცხების შემთხვევაში ესპანეთი აიძულა ინგლისელებისათვის ჩრდ. ამერიკაში დაეხმო, მხოლოდ მას შემდეგ, რაც აშშ-მა დაამარცხა ინგლისი. 1783 წლის ზავის თანახმად, ინგლისელებმა ფლორიდა და კარტაგენა კუნძულ მენორკაზე ესპანეთს დაუბრუნეს.

ამავალ, ესპანელები XVIII ს-ის დასასრულსაც მათთვის უცხო პოლიტიკისათვის ეწეოდნენ დაუსრულებელ ომებს, რომელთაც ესპანეთის დიდი მატერიალური ზარალი მოჰქონდათ. ეს ომები მათს კოლონიების ამაღლებას აფერხებდნენ.

საფრანგეთის
სამართალი
XVIII ს-ის
შემა სანაში

საფრანგეთის წარუმატებლობა საგარეო პოლიტიკაში ლუი XV-ის ტახტზე ასვლასთან იყო დაკავშირებული. სამი ომი, რომელიც ამ მეფის მმართველობის ხანაში მოხდა, იმდენად აუცილებელი არ იყო, რომ მათ „ფეფუნე“ მოეპოვებინათ.

ბის ომში¹ უწოდეს. ეს იყო ომი პოლონეთის მემკვიდრეობისათვის (1733-1735), ავსტრიის მემკვიდრეობისათვის (1740-1748) და რუსიანის ომი (1756-1763). ამ ომების შედეგად საფრანგეთმა დაკარგა კანადა და ლუიზიანა ჩრდ. ამერიკაში. მისმა კოლონიზაციური პოლიტიკამ ინდოეთში სრული კრახი განიცადა. არსებითად, საფრანგეთი კოლონიზატორის ჟან დიუპლეს თანამედვერულო და სწავლიდა ანტი პოლიტიკის ნაყოფი ინდოეთში წყაღს გააფილეს. საისტორიო აღიანიშნოს, რომ საფრანგეთის საგარეო უწყებას ამ პერიოდში მთლიანად ნიჭიერი ზღვმძღვანელი დარჟანსონი ჰყავდა. მაგრამ მისი ლისხმევას არ შეუძლო უნიჭო მეფის მიერ დაშვებული შეცდომები გამოეწვია.

აღნიშნული შეცდომები განსაკუთრებით შესამჩნევი იყო 1763 წელს, რომელსაც ევროპული ქვეყნები და მათ შორის საფრანგეთი პოლონეთის მემკვიდრეობისათვის აწარმოებდნენ. პოლონეთის იმპერატორმა კათარინა II-მ დაიწყო ტახტი გათავისუფლდა მას შემდეგ, როდესაც პოლონეთის კონფედერაციის უფიქროსი და, ამავ დროს, საქსონიის კურფიურსტი ავგუსტ II გარდაიცვალა. გათავისუფლებული ტახტის დასაკავებლად რუსეთმა დაავსტრიამ მხარი დაუჭირეს მის შვილს ავგუსტ III-ს, ხოლო საფრანგეთმა მხარი დაუჭირა სტანისლავ ლეშჩინსკის, რომელიც იყო მეფე იყო, მაგრამ შემდეგ ტახტიდან ჩამოაგდეს. ფრანგი დიპლომატი დარჟანსონი საფრანგეთის პოლიტიკის იმით ხსნიდა, რომ 1763 წელს XV სტანისლავ ლეშჩინსკის სიძე იყო. დედოფალი მარია ტერეზა ბავარიის უბრალო წარმოშობისა იყო, ამიტომ საფრანგეთის მეფის ინტერესებული იყო, რომ „დედოფალი მეფის ქალიშვილი გახდეს რიგითი“. ამრიგად, ე.წ. პოლონეთის მემკვიდრეობისათვის დარჟანსონი ომში საფრანგეთის მონაწილეობის სურვილი ლუი XV-ის მეფის პატივმოყვარეობამ განაპირობა. ოსმალეთისა და შვედეთის ჩაბრუნებისათვის წინააღმდეგ ომში საფრანგეთის დიპლომატიამ ევროპისათვის ხა, რამდენადაც მათგან უარი მიიღო¹. ფრანგული დესანტი, რომელიც დანტინგთან გადმოსხეს, რუსებმა დაატყვევეს და პეტროპოლ-

¹ Чечулин Н.Д. Внешняя политика России в начале царствования Екатерины II, 1762-1774, СПб., 1896, гл. 13-15.

პეტროპოლს ლუი XV-ის პირადი ელჩის ცდა - უშუალოდ დაუკავშირდა ანა ივანეს ასულს - უშედეგო გამოდგა. პოლონეთის მემკვიდრეობისათვის ავგუსტ III აიყვანეს.

წარმატებლად დამთავრდა აგრეთვე ლუი XV-ის ცდა დაეხმარებოდა პრუსიის მიერ ავსტრიის მემკვიდრეობისათვის წარმოებულ კამპანიას დროს დაკავებული სილუზია. იგი ისევ პრუსიას დარჩა. ავსტრიის მარცხმა ხმელეთზე და ზღვაზე, დააკარგვინა მას კავშირი ინდოეთი. ორივე ინგლისელების ზეგავლენით, ლუი XV-ის დიპლომატიას საიდუმლო ხასიათი მისცა. მან განსაზღვრული „საიდუმლო კაბინეტი“ შექმნა პრინც კონტის მეთაურობით. მის წევრთა შორის ცნობილი დიპლომატებიც იყვნენ, რომლებიც ხშირად ატარებდნენ საფრანგეთის მთაურობის ოფიციალურ წარმომადგენლის საწინააღმდეგო პოლიტიკას. ასეთი „საიდუმლო პოლიტიკის“ შედეგად ქვეყნის ინტერესები ილაზებოდა.

ინგლისმა სასიკვდილო ლახვარი ჩაისცა
ესპანეთს, მას შემდეგ, რაც XVII ს. მან
გზიდან ჩამოიშორა პოლანდია, რომელიც
მაც მომდევნო საუკუნეში ევროპაშიც და-

იწინა მას თავისი პოზიციები. XVIII ს. შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები ომისათვის, რომ ინგლისი დიდი ბრიტანეთის იმპერიად გა-
ხდებოდა. მანამდე კი ამ მიზნის მისაღწევად ინგლისის თავის
მთავრად მეტოქესთან საფრანგეთთან გააფთრებული ბრძოლების
შედეგად მოუხდა. წინა საუკუნეებში, სანამ ინგლისი ანგარიშს
გაუკეთებდა და თავის ურთიერთობას არკვევდა ესპანეთსა და პო-
ლონეთთან, საფრანგეთმა შეიძინა უდიდესი ტერიტორიები ამერი-
კაში და შეეცადა გაჭრილიყო ინდოეთისაკენ. ფრანგები გამაგრდნენ
ინდოეთის კუნძულებზეც. მოკლედ, XVIII ს. შუა ხანაში საფრან-
გეთმა აშკარად დაიწყო შეტევა ინგლისზე, რაც საზღვაო ფლოტის
მთავრად მშენებლობაში და, აგრეთვე, უცხოელთა გემებზე ყოველ
წელს 5 ლივრამდე გადასახადის გადაღებაში გამოიხატა. ეს ნაბი-
რითი მზინად ისახავდა საფრანგეთის ფლოტის მხარდაჭერის და
გადაჭრული ზღვაოსნობის წარმატებას XVIII ს. პირველ ნახევარში

საფრანგეთთან ინგლისი მშვიდობიანი ურთიერთობის შენარჩუნებას ცდილობდა. და აშკარა ბრძოლისაგან თავს იკავებდა. მკაცრი ხელისუფლების სათავეში მოხულ ვიგების პარტიას საფრანგეთის ურთიერთობის გართულება მაშინ არ სურდა. მაგრამ XVIII ს. 20-იან წლებში ინგლისიდან მშვიდობიანი ურთიერთობა შეზღუდულ საფრანგეთთან ინგლისმა აშკარა დაპირისპირებით შეცვალა. საფრანგეთის მიმართ ინგლისის ახალი კურსის სულისჩამდგმელი უილიამ პიტის უფროსი იყო. იგი ინგლისის მთავრობას სათავეში ედგა 1759 წ. 1763 წ. მან ისარგებლა ლუი XV-ის მიერ უაზრო და ახირებული საგარეო პოლიტიკის გატარებით, რაც პრუსიის წინააღმდეგ გაბრძოლი ავსტრიის, რუსეთის, შვედეთისა და საქსონიის მხარდაჭერით გამოიხატა და გადაწყვიტა მიმხრობოდა პრუსიის მეფე ფრიდრიხ II-ს, რომელსაც ენერგიულად დაუჭირა მხარი. ეს მხარდაჭერა გამოიხატა პრუსიისათვის სუბსიდიების გამოყოფაში და მიხედვით სხვა ხედრო დახმარების გაწევაში (საფრანგეთის ნაპირების ბლოკადის მისი ნაუსადგურების დაბომბვა და ა.შ.). ინგლისის მთავრობის ახალმა მეთაურმა გადაწყვიტა დაეხმო საფრანგეთის კოლონიურ და საზღვაო ძლიერება. მთავარი ყურადღება პიტმა მიაქცია კარაბების (ჩრდ. ამერიკა და ინდოეთი); სადაც ფრანგებს გარკვეულ წარმატებები ჰქონდათ მოპოვებული. ჩრდილოეთ ამერიკაში პიტმა შეაიარაღა ინგლისელი კოლონისტები და, მათი შეშვეობით, სპანელს დაიპყრო მთელი კანადა, რომელიც მანამდე საფრანგეთს ეკუთვნოდა. 1763 წ. პარიზის სამშვიდობო ხელშეკრულებით, ინგლისმა მდ. მიზისიპის აღმოსავლეთით მდებარე მის მიერ დაპყრობილი ტერიტორიები გაიფორმა. ამავე დროს ინგლისმა ესპანეთს ფლორიდა წაართვა, ხოლო ინდოეთიდან ინგლისის ოსტინდოეთ კომპანიამ გააძევა ფრანგები.

ინგლის-საფრანგეთის
პარტიკულარული
ინფორმაცია

ინგლისისა და საფრანგეთის ბრძოლის კოდონიურა და საგაჭრო პევერის სათვის მსოფლიოში ინდოეთი მოიცავს XVIII ს. შუა ხანაში შექმნილმა სამხრეთ

ვითარებამ ინდოეთში ჯერ ფრანგებს, ხოლო შემდეგ მათ მკაცრ

ბრძოლებს უკარნახა შეეცვალათ თავიანთი დამოკიდებულება ინდოეთში. ამ უდიდესი ქვეყნის მიმართ. ორივე ევროპული ქვეყნის შესახებ დარწმუნდნენ იმაში, რომ ინდოეთში მათი შემდგომი განხილვისათვის ამ ქვეყანასთან ვაჭრობიდან მის ტერიტორიულ მოსაზრებაზე გადასვლა აუცილებლად საჭირო იყო. ევროპელი კომპანიების წარმატებას ინდოეთში ამ ქვეყნის ჩამორჩენილი ევროპაში საბაზრო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა შემდგომი განვითარება განაპირობებდა. ინდოეთის დაპყრობის პიონერები მათი ფრანგები იყვნენ. ამ მიზნით, მათმა გენერალ-გუბერნატორმა კლერკმა (1742-1754) ინდოეთში დაქირავებული ადგილობრივი ინდოელი მხედრებისაგან (სიპაჰიები) რაზმების ჩამოყალიბება დაიწყო. ევროპულ ყაიდაზე გაწვრთნილ და შეიარაღებულ ამ ნაწილებს მათი ოფიცრები მეთაურობდნენ. სიპაჰიები ევროპელთა ხელში სიძულვილის დასამორჩილებლად მძლავრ იარაღად გადაიქცნენ. ფაქტობრივად ფრანგებმა მიზნად დაისახეს ინდოელთა ხელით დაეპყრობინათ ინდოეთი, ამას დიუპლე ე.წ. სუბსიდირებული (და-დასახვის) ხელშეკრულებების საშუალებით ახერხებდა. იგი ჯერ ინდოეთის თავისთვის მოკავშირეებს ინდოელ მთავრებს შორის, ხოლო შემდეგ მათ დამორჩილებას იწყებდა. სუბსიდირებული ხელშეკრულებების სახით ფრანგებმა ინდოელთა დამორჩილების ყველაზე მოსახერხებელ ფორმას მიაგნეს. ჯერ დიუპლე კისრულობდა დაუცველ სამთავროს „დაცვას“ მტრებისაგან და მოკავშირე სამთავროს ტერიტორიაზე აგზავნიდა თავის ჯარს, რომლის შენახვას (სუბსიდია) ინდური მხარე თვითონ კისრულობდა. იგი, აგრეთვე, დიუპლეს იყო გაეტარებინა ისეთი საგარეო პოლიტიკა, რომელიც უკარნახებდნენ ფრანგები. შემდგომში დიუპლეს ეს მეთოდი მტრების ძირითადმა მეთოქეებმა – ინგლისელებმაც გადაიღეს და დაიწყეს უფრო განავითარეს. როდესაც ევროპაში ავსტრიის შემოჭრისათვის ომი დაიწყო, საომარმა მოქმედებებმა ინგლისსა და საფრანგეთს შორის ინდოეთშიაც იფეთქა. 1746 წ. დიუპლემ დაიწყო საფრანგეთის ფლოტის დახმარებით, რომელსაც ლა-პორსე მეთაურობდა და ხელთ იგდო მადრასი, შემდეგ მან დაა-

მარცხა ინგლისელების მოკავშირე კარნატიკის ნაეაბი (მმარა-
ლი), მაგრამ 1748 წ. ეკს-ლა-შაპელის (აახენის) საერთო ზე-
ფრანგებმა მადრასი კვლავ ინგლისელებს დაუბრუნეს ლუისი-
(კანადა) სანააცლოდ. მიუხედავად საზავო ხელშეკრულების და-
ბისა, საომარ მოქმედებას ინდოეთში ორივე მეტოქე აგრძელებს.
მხოლოდ ამჯერად ომს ინდოელი მოკავშირეების საშუალებით
მათი ხარჯით აწარმოებდნენ. ვასალური ინდური სამთავრო-სის-
მწიფოები ფრანგებისათვის ოქროს საბადოდ გადაიქცა. მაგრამ
უძლესა და სხვა ფრანგი კოლონიზატორების წარმატებებს მატ-
პოლიამ დროული და ჯეროვანი მხარდაჭერა არ აღმოუჩინა.
თან, საზღვაო გზებზე ინგლისი თავის ბატონობას ინარჩუნებდა.
გლისელებმა, რომლებმაც მალე გადაიღეს დიუბლეს ტაქტიკა, რ-
ტემაზე დარტყმით უპასუხებდნენ. ინგლისის ოსტინდოეთის კომ-
ის ფოფილმა მოხელემ რობერტ კლაივმა რამდენიმე დიდი გამარ-
ბა მოიპოვა არკოტთან (1751) და ტრინინოპოლთან (1752). სურ-
გეთის ოსტინდოეთის კომპანიამ სასწრაფოდ უკან გაიწვია ლე-
ხი და ინგლისთან ზავი დადო (1754). ფრანგებმა შეინარჩუნეს
ვიანთა პოზიციები პაიდარაბადში, მაგრამ კარნატიკი ინგლისე-
დაუთმეს. შეიდწლიანი ომის დროს ინგლისელებმა ახალ წარმა-
ტებს მიაღწიეს ინდოეთში. მათ დაიპყრეს ბენგალია (1757), თამ-
ცხეს ფრანგი გენერლის ჯარი მადრასთან (1758). ხოლო 17-
წლის 16 იანვარს ფრანგების უკანასკნელი დასაყრდენი ინდოეთ-
ქ. პონდიშერიც აიღეს. ინდოეთში საფრანგეთის ბატონობის სურ-
შენობა უცბად დაიწერა. ამრიგად, შეიდწლიანი ომის შედეგად ინ-
დოეთში ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანია ზაფაქრო ორგანიზაცი-
დან სამხედრო ტერიტორიულ ძალად გადააქციეს და სამხრეთ ინ-
აში ზაფუძეული ჩაუყარეს ინგლისის ბატონობას. ფრანგებმა კლ-
თის სანაპიროებზე მხოლოდ ხუთი ქალაქი შეინარჩუნეს, მა-
მათი სიმპაგრეები უნდა დაენგრიათ. ამ ქალაქებს ფრანგები იკ-
დნენ ინგლისისადმი მტრულად განწყობილ ინდოელ მთავრ-
დასაკავშირებლად. ისინი აჯანყებულ ინდოელებს აქედან ამარ-
დნენ იარაღით, მხგრვეულებითა და ინსტრუქტორებით.

ისტორიული
მომართველი
და გერმანიის
სამხედრო-სამ-
XVIII ს-ში

XVIII ს-ში გამდიდრებული ინგლისის
მმართველი ფუნები მზად იყვნენ საკუთა-
რი ფულთი დაეჭირავენინათ მოხალისე-
ბი, რომლებიც მათ სურვილებსა და პა-
ტივმოფერულ ზრახვებს აზორციელებ-

სკეთი მოხალისეები ყველაზე მეტად პოლიტიკურად დაქვე-
დებული გერმანიაში იყვნენ. თანამედროვეთა თქმით, გერმანიაში
საქმი სახელმწიფო, რამდენი დღეცაა წელიწადში, პაბსტურ-
მისი ძალაუფლება კურფიურსტებისა და მთავრების სამფლობე-
რის დაქვე, გერმანიის წვრილი მთავრები საცოდავ არსებობას
დაჰყავდნენ და ეესტფალიის ზავის შემდეგ მზად იყვნენ თავიან-
თის სახელი ნებისმიერი პირისათვის მიეფიდათ, რომელიც ფულს
დაჰპირდა, არსებითად ისინი „ქვეშევრდომების სისხლით“ ვაჭ-
რობდნენ.

მიუხედავად არსებული პოლიტიკური ქაოსისა, გერმანიაში მა-
თავისებრი იყო ორი მსხვილი სახელმწიფო: ავსტრია და პრუ-
სია. საკუთრებით აღსანიშნავია პრუსია, რომელიც ორი საუკუ-
ნის მანძილზე გაფართოვდა და ევროპის ერთ-ერთ დიდ სახელმწი-
ფად გადაიქცა. სამხედრო-ბატონყმური პრუსია მომავალში გერმა-
ნიის კერძოთაინებისათვის ბრძოლაში ავსტრიის მთავარი მეტოქე
და პრუსიის სახელმწიფოს ბირთვს ბრანდენბურგის საკურფი-
რის შეადგენდა. მომავალში პრუსიის მეფეები სწორედ აქედან
იწყებდნენ. პრუსიის მდებარეობა ხელს უწყობდა მის მუდმივ
პრუსიის მეზობლებთან და, პირველ რიგში, შვეიცასთან ბალტიის
მოსხმის სანაპიროს ხელში ჩასაგდებად. ამ სანაპიროს გარშემო მო-
სხმის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტთა ევროპის სხვა ქვეყნებში
გაყიდვის ზღვის მეშვეობით გააქვინდათ. პრუსიის ტერიტორიის გა-
ფართოებაში ყველაზე დიდი წვლილი ფრიდრიხ II-მ (1740-1786)
შუამავდა.

სამხედრო-სამთავრო-სახელმწიფოთა რიცხვი გაცილებით მეტი იყო.

ფრიდრიხ II-ის ტახტზე ასვლა ავსტრიის მემკვიდრეობის ომის დაწყებას დაემთხვა. ფრიდრიხ II-ს ახალგაზრდობაში დაუთანხმობდა პჟონდა მამამისთან ფრიდრიხ ვილჰელმ I (1713-1740) თან დიდი კურფიურსტის შვილიშვილთან. პრუსიის მეფეებმა დაიწყეს ანთი ტიტული 1700 წ. მიიღეს საღმრთო რომის იმპერატორისა და ევროპის სახელმწიფოებთან საგარეო ურთიერთობაში პრუსიის მეფეები გაბრძოლა-გამოსრომის პოლიტიკას ატარებდნენ: ხან რუსეთს მხარეს იჭერდნენ (შვეციისა და პოლონეთის წინააღმდეგ), ხან ავსტრიის მოკავშირენი იყვნენ საფრანგეთის წინააღმდეგ, ხან კი პირიქით და ასეთი პოლიტიკით აფართოვდნენ თავიანთ სახელმწიფოს¹.

ავსტრიის მეფის კარლ VI-ის ასულის მარია-ტერეზიას კარლის მემკვიდრედ ცნობის საფასურად ფრიდრიხმა მას სილესიის გადაცემა მოსთხოვა და 1748 წელს, აახენის ზავით, პრუსიის მეფემ თავისი საწადელი აისრულა. უკმაყოფილო მარია-ტერეზია ცდილობდა ფრიდრიხ II-ის წინააღმდეგ მტრული კოალიცია შექმნა, რომელშიც მოგვიანებით რუსეთი და საფრანგეთი შევიდა. 1756 წ. 1 მაისს დაიღო პირველი ევროპის ხელშეკრულება ავსტრიასა და საფრანგეთს შორის ურთიერთგარანტიის შესახებ. 1756 წ. 25 მარტს რუსეთმა დადო თავდაცვით-შეტევითი ხელშეკრულება ავსტრიასთან. გამარჯვების შემთხვევაში ავსტრია მიიღებდა სილესიას, რუსეთი კი – აღმოსავლეთ პრუსიას. 1757 წ. იანვრებით საბოლოოდ კოალიცია შეიქმნა 1757 წ. 2 თებერვლი რუსეთ-ავსტრიის ხელშეკრულებით და მეორე ევროპის ხელშეკრულებით (1757 წ. 1 მაისი). ამ ხელშეკრულებაში ლაპარაკი იყო ომისათვის გამოყოფილ სუბსიდიებზე და სამხედრო კონტინგენტის რაოდენობაზე. ამის შემდეგ პრუსია ჩაბმული იქნა შეიღწლიან ომში (1756-1763). პრუსიამ, ისარგებლა რა ინგლის-საფრანგეთის წინააღმდეგობათა გამწვავებით, მხარი ინგლისს დაუჭირა. ევროპის ინგლისის „ძლიერი დაშნა სჭირდებოდა“ და ფრიდრიხ II, რომელიც

თავისი საკუთარი მიზნები ამოძრავებდა, ინგლისის უასალი მტრად აღიქვა. ფრიდრიხმა როსბახთან ფრანგები (1757 წლის 1 სექტემბერი), ხოლო ლეიტენთან ავსტრიელები (1757 წლის 5 დეკემბერი) დაამარცხა, მაგრამ ეს წარმატებები არარაღ აქცია პრუსიის მარცხმა რუსეთის ფრონტზე გროს-ეგერსდორფთან (1757 წ. 5 დეკემბერი) და კუნესდორფთან (1759 წ. 12 აგვისტოს). 1757 წლის მცირე ხნით რუსეთის ჯარებმა ბერლინი აიღეს, მაგრამ რუსეთის ტახტზე პეტრე III ავიდა, რომელმაც პრუსია დატოვა და იხსნა. მან უარი თქვა ყველა შენატონზე პრუსიაში დატოვდა ნირწამხდარ ფრიდრიხს სამხედრო დახმარება. გუბერნატორის ზავით (1763 წ.), პრუსიამ სილესია შეინარჩუნა, მაგრამ ლაიპციგის და პოლონეთი ვერ დაიპყრო, სამაგიეროდ ეს დანაკლისი სილესიის ნაწილით, პოლონეთის 1772 წლის დაყოფის დროს აინაზღო. XVIII საუკუნის დასასრულისათვის პრუსიის ტერიტორია 1740 წლის კვ.-მ-დან 1948 კვ.-მ-მდე გაიზარდა. ფრანგი ისტორიკოსი გუსტავ ერვე ფრიდრიხ II-ს პოპენდორფთან გვარის ყველაზე მსხვილ მეფედ მიიჩნევს¹.

პრუსიისმა ისარგებლა იმით, რომ საფრანგეთი ჩაბმული იქნა ომის წინააღმდეგ მოწოდებლ აუანტიურაში და 1759 წ. ხელში მოიგებოდა კანადა, ხოლო 1761 წ. პონდიშერი ინდოეთში. ამ ომების დროს აისახა პარიზის (1763 წ. 10 თებერვლის) და გუბერნატორის (1763 წ. 15 თებერვლის) საზავო ხელშეკრულებებში. საბოლოოდ, შეიღწლიან ომში მოგებული აღმოჩნდა ინგლისი, რომელმაც ხელთ იგდო საფრანგეთის ოკეანის გაღმა სამფლობელოები ინდოეთში ამერიკაში და დაიწყო ინდოეთის დაპყრობა. აღმოსავლეთ ევროპაში კი ამ ომებით საფუძველი ჩაეყარა პრუსიის ბატონობის დასაწეხს გერმანიაში.

¹ Виппер Р. Новая история, М., 1923, გვ. 247.

Густав Эрве, დასახ. ნაშრ., გვ. 253.

რუსეთის საერთაშორისო ურთიერთობები
და დიპლომატია XVIII საუკუნეში

XVII საუკუნის მიწურულისათვის
თის საგარეო პოლიტიკის წინაშე
ურთულესი პრობლემა იდგა. პირველი
შეზღუდვები გასასვლელის მოძიება
ორე კი - ბალტიისაზე. თავისა და
პირველი პერიოდი პეტრემ მთლიანად

გამეფებისთანავე პეტრე ავსტრიასთან, ვენეციასა და რუს პოლიტიკასთან ერთად აგრძელებდა იმ ომს, რომელიც ჯერ მისმა უფროსმა დამ - სოფიომ დაიწყო. მართალია, პეტრეს ველმა ღაშქრობამ წარმატება არ მოიტანა, მაგრამ მეორე ქრობის შემდეგ, აზოვი აღებულ იქნა (1696). აზოვის აღება ტაგანროგის დაარსებამ რუსეთის აზოვზე გაბატონება უზრუნველყო. მაგრამ, სანამ ქერჩის სრუტე ოსმალების ხელში იყო, ვსა ვი ზღვისაკენ რუსეთისათვის შეუვალი იყო. იმავე დროს, მსოფლიო მალური აღიანისის რუსეთის მოკავშირეები კმაცოფილები მიდევნულით და უკვე საზავო ხელშეკრულების დადებისაკენ ბოდნენ. შავი ზღვის საკითხის გადაჭრისა და ანტიოსმალური პოლიტიკის გაძლიერების მიზნით, პეტრემ ავსტრიაში გაგზავნა

¹ Գրեթե ամբողջական «История дипломатии», т. I-ом ներկայացնում (սե, 22, 266-267)։

1697 წელს დასავლეთ ევროპაში ახალი ანტიოსმალური ალი-
საძებნელად რუსეთის „დიდი ელჩობა“ გაემგზავრა. იმ
კსპანეთის მემკვიდრეობისათვის მოსალოდნელი ომის გამო,
რუსეთის ევროპული ქვეყნები ორ მტრულ ბანაკად იყვნენ გაყო-
ფი: არსებულ პირობებში ანტიოსმალური კოალიციის ყოფილი
— ავსტრია ოსმალეთთან სეპარატული ხელშეკრულების და-
სტყობილობდა, ამიტომ რუსეთის დიპლომატიის მიზანი, — მოე-
მზადება შუა ზღვაზე გასასვლელი, — ვერ განხორციელდებოდა.
ახალი იზოლაციიდან რომ გამოსულიყო, რუსეთმა მონაწილეობა
და კარლოვიცის კონგრესში (1698-1699), სადაც რუსეთის წარ-
მომადგენლის პროკოფი ვოზნიცინის ძალისხმევას შედეგი არ მოჰ-
ყოფილა. ავსტრიის, ინგლისისა და პოლანდიის ელჩები ოსმალეთთან
გაგრძელების წინააღმდეგნი იყვნენ. ინგლისი და პოლანდია
ერთი იმით იყვნენ დაინტერესებულნი, რომ ესპანეთის მემკვიდრე-
ობის ბრძოლაში ავსტრია თავიანთ მხარეზე ჩაებათ. მოკავში-
რის აღებულ ვალდებულებებზე უარი თქვეს და ოსმალეთთან
სეპარატული ზავის დადებას ცდილობდნენ; ქერის მიერთების სა-
მართლსა ამოცანა რუსეთის მხარდაჭერაზე უარი უთხრეს. მას შემდეგ,
როდესაც კონგრესზე ავსტრიამ, ვენეციამ და რეჩ პოსპოლიტამ ოსმა-
ლეთთან სამშვიდობო ხელშეკრულებები ცალ-ცალკე დადეს, ვოზნი-
ცინმა 1699 წლის 14 იანვარს ხელი მოაწერა ხელშეკრულებას 2
პუნქტით დაზავების შესახებ.

„დიდი ელჩობის“ წარუმატებლობა და ოსმალეთთან ომის წარ-
მატების თაობაზე მოკაცშირეების ნეგატიური განწყობა შავ ზღვაზე

გაითონ პეტრე ამ ელჩობაში ინკოგნიტოდ მონაწილეობდა.

გასასვლელის მოპოვებაზე ფიქრს შეუძლებელს ხდიდა. მცდელობებში პეტრე საგარეო პოლიტიკაში ირჩევს ახალ მანძილებას, რომლის მიზანი იყო შვეციისათვის ბალტიის ზღვის სანაპიროს წართმევა. ამ გეგმის განსახორციელებლად დროს ევროპაში ხელსაყრელი პოლიტიკური ვითარება იქმნა. ევროპის ისეთი უძლიერესი სახელმწიფოები, როგორიც იყო რანგეთი, ინგლისი, პოლანდია, ავსტრია, ესპანეთის შემკვიდრებული მოსალოდნელი ომისათვის ემზადებოდნენ და ბალტიის ზღვის ომში ისინი ვერ ჩაებადნენ. იმავე დროს რუსეთს გაუჩინეს ნებრთვი მოკავშირეები — პოლონეთი, რომელსაც არ სურდა რუსეთის ზავის შედეგად, შვეციის მიერ ლიფლანდიის მიტაცებას. პეტრემ გადაწყვიტა, დაეწყო ომები, რომელსაც შვეციამ სკანდინავიის ნახევარკუნძულის სამხრეთი ნაწილი წაართვა; პრუსია და საქსონია, რომლის მიწათმფლობელებსაც შვეციის სამფლობელოებიდან რაღაც ნაწილის მიტაცების იმედი ჰქონდათ.

შვეციის წინააღმდეგ მოლაპარაკებები ამ სახელმწიფოსათვის უარყოფითი შედეგის შესახებ მიმდინარეობდა ცნობილი ლიფლანდის ავანტიურისტის პატკულის აქტიური მონაწილეობით, რომელიც ოცნებობდა ლივონია შვეციისათვის მოეგლიჯა.

შვეციის წინააღმდეგ ერთობლივი მოქმედებების შესახებ 1690 წლის 3 აგვისტოს რავეში პეტრე სიტყვიერად მოელაპარაკა პოლონეთის მეფე ავგუსტ II-ს, ამის შემდეგ, 1699 წლის მარტში პეტრემ მოსკოვთან ახლოს, პრეობრაჟენსკოეში დანიასთან და საქსონიის კურფიურსტთან ავგუსტ II-თან ხელი მოაწერა ფორმალური წერილობითი ხელშეკრულებას შვეციის წინააღმდეგ. ამასთანავე ავგუსტ II-მ ვალდებულება იკისრა, რომ ხელს შეუწყობდა ამ ომში რუსეთს. პეტრემ პოსპოლიტას ჩაბმას, ხელშეკრულებები დანიასა და ავგუსტ II-თან იყო პირველი რუსული დიპლომატიური აქტები, რომელთაც მეფის ხელმოწერა ჰქონდათ. აქამდე ხელშეკრულებები რუსეთის ელჩები აწერდნენ ხელს და სახელმწიფო ბეჭდის ემდებოდნენ. ამ ხელშეკრულების დადების შემდეგ, შვეციის ეკვის

მხრიდან, პეტრემ დაადასტურა კარდისის შეთანხმება, მაგრამ შვეციის დადებაზე უარი თქვა.

შვეციის წინააღმდეგო კოალიცია, პეტრემ ოსმალეთთან ხელშეკრულების დადება დააჩქარა, რითაც გზა გაიხსნა წინააღმდეგ თავისუფალი მოქმედებისათვის. ოსმალეთის იმპერატორმა კონსტანტინოპოლის ხელშეკრულების (1700) მიხედვით რუსეთი ღებულობდა აზოვს მიმდებარე ტერიტორიები-

1700 წლის 9 აგვისტოს ყირიმის ხანისათვის ხარკის გადახდა ოსმალეთთან ხელშეკრულების დადების მეორე დღეს, რუსეთს გამოუცხადა შვეციას. ამ დროისათვის კოალიციის ერთ-ერთი ნაწილე — დანია იძულებული გახადეს ტრავენდალში ხელმოეწერა სეპარატული ზავისათვის შვეციასთან. რუსეთთან კავშირები დამყარდა მხოლოდ ავგუსტ II, რომელმაც თავისი ტახტი პოლონეთისა და ლივონიის სტანისლავ ლეშჩინსკის დაუთმო. შვეციის წინააღმდეგო კოალიცია ჩარევამ პოლონეთის საქმეებში, აგრეთვე რუსეთის მიერ წარმატებებმა 1704 წლის აგვისტოში ხელი შეუწყო რუსეთს და რუსეთს პოსპოლიტას სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადე-

ბის შესახებ. მდგომარეობიდან რუსეთის დიპლომატია გამოსავალს ვერ ხედავდა, რათა სამშვიდობო ხელშეკრულება შვეციასთან და ფინეთის ყურეში მოპოვებული სამფლობელოები შეენარჩუნებინა. პეტრემ დახმარებისთვის მიმართა პოლანდ-საქსონიის კურფიურსტს და ლეო XIV-ს. ამასთან ერთად იგი სხვა მოკავშირეებს ეძებდა. რუსეთის ელჩი ინგლისში ა.ა. მატვეევი აწარმოებდა მოლაპარაკებას ინგლისელ მინისტრებთან. ერთდროულად დაერწმუნებინათ დანია, დაეწყო ახალი საომარი მოქმედებები შვეციის წინააღმდეგ. ასე რომ, ომის ამ გადაწყვეტ მომენტზე პეტრე აქტიურ დიპლომატიურ მოღვაწეობას ეწეოდა.

პოლტავასთან მოპოვებულმა ბრწყინვალე გამარჯვებამ პოლტავის ვითარება რადიკალურად შეცვალა. ომი, რომელსაც რუსეთი შვედეთის წინააღმდეგ აწარმოებდა რუსეთის დიდი ხნის პოლტავის ბრძოლის შემდეგ, საერთო-ევროპულ ომად გადაიქცა. ევროპის უნდოდა დაპარტახებული სახელმწიფოსაგან თავისი წილი მიეღო ამასთან ერთად, მწვავედ იდგა საკითხი ევროპული წონასწორობის შენარჩუნების შესახებ. პოლონეთში დაუყოვნებლივ აღადგინეს გუსტ II, დანია კვლავ შეუერთდა ანტიშვედციურ კოალიციას. 1714 წელს ომში პრუსიაც (ბრანდენბურგი) ჩაება. პანოვოში დაიდო ხელშეკრულება სეიტრალიტეტის გარანტიის შესახებ. ვაჭრო სახელმწიფოები — ინგლისი და პოლანდია კი სულაც იყვნენ დაინტერესებულნი რუსეთის გაძლიერებით ბალტიის ზღვაში, რუსეთი ყოველთვის მათ ვაჭრობას ემუქრებოდა. ორთველზე ხელმწიფო დიპლომატიური ინტრიგების საშუალებით, ცდილობდა ანტიშვედციური კოალიციის გაფართოებისთვის ხელი შეეშალა სპარანგეთს, რომელიც ესპანეთის მეშვეობით ბალტიის ზღვისპირა კავებულს. ჩრდილოეთ ევროპის საქმეებში აქტიურად ჩარეული შეეძლო. მაგრამ, მოუხედავად ამისა, იგი მაინც ცდილობდა რუსეთში შეეცდინა განადგურება და რუსეთისა და რეჩ პოპოლნის გაძლიერება. იგი ოსმალეთს უბიძგებდა შეტვეისაკენ, რომელიც რუსეთის მხრივ, რუსული იარაღის გამარჯვებით ისედაც შემოღობული იყო, ევროპაში მოკავშირეთა ტყენის უშუალოდ ცდის შემდეგ, რუსეთში ოსმალეთის წინააღმდეგ მიმართა ისეთ ზეგავლენას, რომელიც მოწოდების აზრი ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში ჩაისახა. მან წააშალა აქტიური აგიტაცია ოსმალეთის იმპერიის ქრისტიანულ მოსახლეობას შორის და დადო ხელშეკრულებები სულთნის ქრისტიანულ ვასალებთან — მოლდოვასა და ვლახეთთან.

ევროპული
დიპლომატია და
რუსეთ-ოსმალეთის
1710-1711 წწ. ომი

იგემა: ერთი ვენასთან 1683 წელს, ხოლო მეორე — 1684 წელს.

ოსმალეთის იმპერიამ, რომელიც მსოფლიოში იყო შექმნილი და მხოლოდ მსოფლიოში შეეძლო არსებობა, XVII ს. ბოლოს ევროპაში ორი სასტიკი მარცხი

მოკლეს წინააღმდეგ 1684-1699 წწ. ავსტრიის, პოლონეთის, ვენისა და რუსეთის (1686 წლიდან) მიერ შექმნილ ე.წ. საღმრთო ლიგისა.

იმ დამარცხებამ ოსმალეთის შეტვეითი ძალა წელში გააძევა XVIII საუკუნის დასაწყისში საგარეო კართულებების საშინაო (საოცდურ-ეკონომიკური) სიმწიფეები მოჰყვა. ამავე დროს, ოსმალეთის ხალხების გაუთავებელმა მოძრაობამ ქვეყანა შესძრა, რომელიც სეპარატისტულად განწყობილმა ფეოდალურმა აზროვნებებმა და ევროპული დიპლომატიის ყოველგვარი ინტრიგებისა და პეტოქობის ასპარეზად გადააქციეს.

ამ დროს ევროპაში რჩებოდა სამი სახელმწიფო — ავსტრია, პრუსია და ინგლისი, რომელნიც რუსეთისათვის ანგარიშგასაწილად იყვნენ მაგრამ მშვიდობა არც მათ შორის სუფევდა. ბრძოლა ოსმალეთის შემეცდრობისათვის, არსებითად, მათ, ევროპაში პირველად, ოსმალეთის ბრძოლად გადააქციეს. სწორედ ამ დროს, ევროპის პირველი ასპარეზზე, მას შემდეგ, რაც 1709 წლის 29 ივნისს პოლონეთში I-მა ქალაქ პოლტავასთან კარლ XII (1682-1718) სასტიკად დამარცხა, რუსეთი ევროპის კონტინენტზე ისე წარმოადგა, როგორც კიდევ ერთი დიდი სახელმწიფო.

რუსეთის განმტკიცება ბალტიის ზღვის სანაპიროზე ევროპის მხრივ დიდ სახელმწიფოებში შეშფოთებას იწვევდა. ოსმალეთის ხელის ჩამოყალიბების გზაზე მდგარი რუსეთის იმპერიის სამხრეთ-დასავლეთი იყო. დასავლეთ ევროპის ქვეყნები სწორედ მასში ხედავდნენ იმ ძალას, რომლის მეშვეობითაც რუსეთის ყურადღებას ბალტიის ზღვისათვის ბრძოლიდან გადაიტანდნენ რუსეთის ოსმალეთის ურთიერთობის გაუარესებაზე. პოლტავასთან განადგურებული კარლ XII-ის გაქცევამ ოსმალეთში, ევროპულ ქვეყნებს მსოფლიოში ხორცშესხმის იმედი ჩაუსახა.

ევროპის ქვეყნების დიპლომატიის მიერ რუსეთთან იოლი გააძევის მიღწევით შეგუიანებულმა ოსმალეთის მთავრობამ,

Проблемы экономики и истории стран Ближнего и Среднего Востока, „Наука“, М., 1966, гл. 195.

დიდი კავშირში შემავალი ქვეყნებისა და რუსეთის მმართველები სწორედ ასე აფასებდნენ რუსეთ-ოსმალეთის ომის კარგადად დასრულების დიპლომატიის მონაწილეობას. ამას ადასტურებს, აგრეთვე, მიმოწერა რუსი ელჩებისა: ა. მატვეევისა და ბ. კურაკინისა – ლონდონიდან¹.

თავის წერილებში ლუი XIV ხაზს უსვამდა იმას, რომ მისი სურს დაეხმაროს შვედებს რუსების წინააღმდეგ. მოკლულ, რუსეთ-ოსმალეთის ომი საფრანგეთს სჭირდებოდა, როგორც პირველ რიგში ფეხური ოსმალეთის ანტიავსტრიული მოქმედებისათვის, რომელიც შეიძლება გადაზრდილიყო ავსტრია-ოსმალეთის ომში, ანდა რუსეთ-დახმარებოდა უნგრეთში რაკოცის მეთაურობით მიმდინარე ბრძოლას ავსტრიელთა უღლის წინააღმდეგ. ესეც საფრანგეთის ინტერესებს შეესაბამებოდა, რადგანაც ნაწილობრივ მაინც გადაიტანა ავსტრიის ყურადღებას საფრანგეთის ფრონტიდან.

გარდა ამისა, იყო კიდევ ერთი მიზეზი, რომელიც რუსეთ-ოსმალეთის ომით საფრანგეთის ინტერესს განაპირობებდა. ეს მისი დაკავშირებულია საფრანგეთის გეგმებთან დაახლოებოდა რუსეთ-შვედებს ამით აიხსნას მოსკოვში 1711 წლის 5 მაისს საფრანგეთის ელჩის დე ბალიუზის პეტრე I-თან შეხვედრისას ფრანგთა მიერ შეთავაზებული წინადადება, ყოფილიყვნენ რუსეთის მტრად ვალნი შეეცაიასთან ზავის დადების საქმეში². ამრიგად, რუსეთ-ოსმალეთის ომი ფრანგული დიპლომატიისათვის საინტერესო იყო მარტო თავისთავად, რუსეთის წინააღმდეგ ოსმალეთის სამხედრო წარმატების თვალსაზრისით, არამედ, როგორც დიდი კავშირის წინააღმდეგ დიპლომატიური ბრძოლის ნაწილი, რომელშიც რუსეთთან კავშირი, უეჭველია, ყველაზე დიდი წარმატება იქნებოდა საფრანგეთისათვის.

ავსტრიის
აოზმისა

რუსეთ-ოსმალეთის ომში გარკვეულწი-
ლად დიამეტრულად საწინააღმდეგო პო-
ზიციის დაკავშირება

¹ იხ. „Архив князя Ф. А. Куракина“, кн. 4, Саратов, 1893, გვ. 104.

² „Сборник Российского исторического общества“, т. 34, СПб. 1881, გვ. 458.

საინტერესებული იყო ავსტრია. ავსტრიის ელჩი ოსმალეთში მისი თავის მთავრობას სწერდა, რომ თუ რუსეთ-ოსმალეთის ომით ოსმალეთი მშვიდობიანი დარჩება, მაშინ ავსტრია ძალიან და-
სუსტდება. მისი აზრით, უნგრელ მუშაობითა მხარეზე ოსმალეთს კარგვლას აკადრებდა ის შიში, რომელსაც იგი მოსკოვის ჯა-
რისად განიცდიდა. რუსეთ-ოსმალეთის ომი ავსტრიისათვის შე-
ნატყვისად იყო, რადგანაც ხელ-ფეხის უბოჭავდა ოსმალეთს
კავება მას მოსალოდნელი ანტიავსტრიული მოქმედებისა-
და იგივე ტალღის ტრიაზობდა, რომ ოსმალეთის გადაწყვეტილე-
ბით მოეცნადებინა ომი რუსეთისათვის, მისი დამსახურება იყო,
როგორც ყოველივე ეს ოსმალეთის მთავრობასთან მისი მოლაპა-
რეობის შედეგს წარმოადგენდა¹.

ინგლისის
აოზმისა

რუსეთ-ოსმალეთის ომში საფრანგეთის
გარდა დაინტერესებული იყო კიდევ ერ-
თი ევროპული ქვეყანა – ინგლისი. საერ-

თი ინგლისისა და მომდევნო პერიოდებშიც ინგლისის საგარეო
პოლიტიკა ანტირუსული მიმართულებისა იყო. ამ სიძულვილის სა-
ფუძველი კარგად არის გახსნილი ლუი XIV-ის მიერ დე ბალიუზი-
თან მიწერილ წერილში: „მეფეს უნდა სურდეს, რომ მისმა ქვე-
ყველამ იგაჟრონ მოელს ევროპაში, ეს კი არ შეესაბამება ინ-
გლისისა და პოლანდიის ინტერესებს, რომელთაც სურთ ტვირთი
მისი ყველა ერისათვის და, რომ მხოლოდ მათ აწარმოონ მსოფ-
ლი ეაჟრობა“. აქედან გამომდინარე, შვეციის წინააღმდეგ ომში
რუსეთის წარმატებები ინგლისის მკვეთრ წინააღმდეგობას იწვევდა.
ინგლისის დიპლომატია ცდილობდა ხელი შეეშალა რუსეთის გან-
მარტობისათვის ბალტიის ზღვაზე. ამით აიხსნება ის ფინანსური
დახმარება, რომელიც ინგლისის ლევანტური კომპანიის ბანკირებმა
ოსმალეთში მყოფ კარლ XII-ს აღმოუჩინეს.

რუსეთ-ოსმალეთის ომს, ინგლისისათვის ის მნიშვნელობა
იქნა, რომ მას შეეძლო ხელი შეეშალა პეტრე I-თვის მიღწე-

¹ იხ. გვ. 444.

უფრო ქმედითი მონაწილეობა „ევროპულ საქმეებში“. სტამბოლში მყოფი საფრანგეთის საელჩოსაგან განსხვავებით, ინგლისის საელჩო მაინცდამაინც არ ცდილობდა რუსეთ-ოსმალეთის ომის გაჩაღებას ინგლისის ელჩი სტამბოლში რ. სატონი ატყობინებდა ლონდონში: „მას არ სჯერა იმისა, რომ ოსმალეთს შეუძლია რაიმე საგარეო ზარალი მიაყენოს რუსეთს შექმნილ ვითარებაში“. ელჩი ურთულდებოდა ლონდონს, რომ მისთვის უფრო ხელსაყრელი იქნებოდა, თუ ომი არ შეიბორცა რაიმე ვადებულებით, ანდა გარანტიებით ოსმალეთის მიმართ. მისი აზრით, მომავალ ომში ინგლისს შუამავლობა როლში გამოსვლა ერჩია, რათა თავისათვის და ლევანტის კომპანიებისათვის გარკვეული სარგებლობა მიეღო¹. შემდგომში ასეც მოხდა. როდესაც ომი დაიწყო, ინგლისის დიპლომატია მიესალმა ამ მაშინდელი ინგლისის საგარეო უწყების ხელმძღვანელი სელვინის წერდა: „სანამ ჩვენ არ მოგვითავებია ჩვენი დიდი საქმე საფრანგეთთან, ჩვენს ინტერესებშია მხარი დაუჭიროთ ზანძარს ამ ომის დროს“.

როდესაც ოსმალეთმა რუსეთის წინააღმდეგ საომარი მოქმედება დაიწყო, ინგლისის დიპლომატიამ გამოხატა თავისი შეშფოთება ომის თაობაზე, რომ ოსმალეთს არ მოეწყო რაიმე დივერსია ავსტრიისათვის, რომელიც ინგლისის მოკავშირე იყო. ომის დაწყებისთანავე ინგლისისა და ავსტრიის ელჩებმა აქტიური ზომები მიიღეს, რათა ეს ომი ავსტრიის წინააღმდეგ ომში არ გადაზრდილიყო. ამ მიზნით, მათ ორჯერ (1710 წლის დეკემბერში და 1711 წლის აპრილში) მოინახულეს დიდი ვაზირი ბალთაჯი მეჰმედ-ფაშა მასთან საუბრისას არც ერთ მათგანს არ გამოუთქვამს საველე ოსმალეთის მისამართით. ისინი მხოლოდ იმას მოითხოვდნენ, რომ საომარი მოქმედებები არ გადაეტანათ პოლონეთის ტერიტორიაზე. შემდგომში ოსმალეთმა სპეციალური ელჩი სეიფულაჰ-აღა ახალი ვენის სასახლეში და შეპირდა ავსტრიის მეთაურს, რომ არ დასრულებდა მშვიდობიან ურთიერთობებს მასთან². ეს ნიშნავდა ალ-

¹ „The despatches of sir Robert Sutton“, L., 1953, გვ. 42.

² „Сборник Российского исторического общества“, т. 61, гл. 7.

ბერისა“ და, უპირველეს ყოვლისა, ინგლისის დიპლომატიის გააქტიურებას საფრანგეთის დიპლომატიაზე.

ამრიგად, XVIII საუკუნის ევროპის სამი დიდი ქვეყანა – ინგლისი, საფრანგეთი და ავსტრია დაინტერესებულნი იყვნენ რუსეთ-ოსმალეთის ომით. სხვადასხვა მიზეზებითა და სხვადასხვა მეთოდებით ისინი მოქმედებდნენ ერთი მიმართულებით, აგულიანებდნენ ოსმალეთს მთავრობას ომისათვის. ევროპული დიპლომატიის მოქმედება ემთხვეოდა ოსმალეთის სამხედრო-ფეოდალური დიდგვარობის და პოპულური ფეოდალების მისწრაფებებს – განუხლებინათ დაპყრობითი ომები. სწორედ ამ საშინაო და საგარეო ფაქტორების ზეგავლენის ქვეშ ოსმალეთმა წამოიწყო ომი, რომელსაც, ნაწილობრივ გადაჭრულა ხალხთა მასების ყურადღება ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის პრობლემებიდან. სოციალური გაღატაკის ოსმალეთი ევროპის გამოვიდოდა კრიზისული სიტუაციაში.

საფრანგეთის ომი	პრუტის კამპანია რუსებისათვის უიღბლო აღმოჩნდა, მაგრამ ვიცე-კანცლერის პ.პ. შტაინროდის
და ავსტრიის	შაფიროვის დიპლომატიური ხელოვნებისა და პოლიტიკის უნარის საშუალებით, ოსმალეთთან შედარებით ხელსაყრელი სამშვიდობო პირობების მიღწევა მოხერხდა. აზოვისა და 1711 წლის სხვა შენაძენის დათმობით, პეტრემ უზრუნველყო თავისი ზურგი შედეგთან შემდგომი ბრძოლებისათვის.

ჩრდილოეთის ომი, რომელიც გაშლილი იყო გერმანიის ტერიტორიაზე, ხელ უფრო ფართო მასშტაბებს იძენდა. პომერანია-რუსეთის ჯარის შესვლამ და შვეციაში დანიის გავლით ფინეთის გადასხმის პროექტმა ინგლისი შეაშფოთა. ამ პერიოდში ბელგისში გამოსულ პოლიტიკურ პამფლეტებში მკაცრად აკრიტიკებდნენ მთავრობის პოლიტიკას, რომელმაც არ შეასრულა თავისი ვალდებულებანი კარლ XII-ის მიმართ. ინგლისის დიპლომატიამ აამოქმედა მთელი თავისი შესაძლებლობანი. პეტრემ შეაღწია ცნობამ იმის შესახებ, რომ ინგლისი შვეციის განადგურებას არ დაუშვებდა. სწორედ ინგლისის ინტრიგებით აიხსნე-

ბოლა მოკავშირეთა შეუთანხმებელი მოქმედებები. ინგლისის წყაროებიდან ხმები გავრცელდა ევროპაში „პეტრუს ფართო ყოფილობითი გეგმების“ შესახებ.

რაკი ინგლისთან დაძაბული ურთიერთობები ჰქონდა, ბუნებრივია, პეტრე კავშირს ეძებდა ინგლისის მტერ – საფრანგეთთან. მათთვის იგი 1717 წელს პარიზშიც კი ჩავიდა¹. ამ შეზავრობის შედეგად ამსტერდამის ხელშეკრულების მონაწილე სახელმწიფოები (რუსეთი, საფრანგეთი და პრუსია) კისრულობდნენ ვალდებულებას დაეცვათ ის ხელშეკრულებები, რომელთაც უნდა შეეწყვიტათ ჩრდილოეთის ომი. ამსტერდამის შეთანხმება მოწმობდა ევროპის რუსული დიპლომატიის როლის მნიშვნელობას. კარლ XII-ის პოლოდნელობა სიკვდილმა ხელი შეუშალა 1718 წელს აღიარების კონტრულზე გახსნილი რუს და შეედ რწმუნებულთა სამშვიდობო კონგრესის მუშაობას. ომი ისევ გაგრძელდა. ამასობაში ინგლისმა კარმანიის ტერიტორიაზე რუსეთის არმიის წარმატებების შეჩერება ცდილობდა. 1720 წელს, ინგლისის გავლენით, დანიამ კვლავ თავსეპარატული ზავი შეეცაისთან და უარი თქვა ყველა თავის მოყრობილ ტერიტორიაზე. შეეცაის შეურიგდა პრუსიაც. ვენაში კონსტრამ, ინგლისმა და რეჩ პოსპოლიტამ ერთმანეთის შორის – საფრანგეთის მონაწილეობით – დადეს თავდაცვითი ხელშეკრულება რომელიც რუსეთის წინააღმდეგ იყო მიმართული. თავის მხრივ რუსები აწარმოებდნენ მოლაპარაკებას ესპანეთის მთავრობასთან ინგლისის წინააღმდეგ. მათ სურდათ ჰანოვერების დინასტიის სემოგდება და სტიუარტების აღდგენა. მიუხედავად ამ მოლაპარაკებების ჩაშლისა, პეტრეს სტიუარტებთან კავშირი არ გაუწყვეტია. ინგლისის მთავრობაზე ზეგავლენის შედეგად, ინგლისმა შეცვალა თავისი პროშვედური პოზიცია და რუსეთთან დადო ხელშეკრულებას.

¹ 1717 წლის დასაწყისში პეტრე იმყოფებოდა პოლანდიაში, სადაც მშვილი უწოლა. აქ იგი თავისი ელჩის თავად კერაქინის მეშვეობით თავისურს აღუწერდა შეეცაის მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებს (იხ. *Ваннин Камениский И. Н. Обзор внешних сношений России (до 1800 года)*, I, М., 1894, გვ. 197).

ინგლისის სურდა რუსეთისათვის თავს მოეხვია მისი შეუამავლობა. პეტრემ ამაზე უარი განაცხადა. საშუაშალო როლის შესრულება არა მარტო ინგლისის სურდა, არამედ საფრანგეთსაც და მისი სამეფო კარსაც, საბოლოოდ რუსეთი საფრანგეთის შეუამავლობის დათანხმდა. 1721 წლის ნიშტადტის ზავით, ლიფლანდია, პოლონდია, ინგერმანლანდია, ფინეთის ნაწილი ვიბორგითურთ რუსეთის შემადგენლობაში შევიდა.

მოკავად, ხანგრძლივი პრძოლა ბალტიისპირეთისათვის რუსეთს გამარჯვებით დასრულდა. ბალტიისპირეთის დაპყრობით რუსეთის უზრუნველყო თავისი უპირატესობა ჩრდილოეთის სხვა სახელმწიფოებთან. რუსეთი უშუალოდ დაუკავშირდა ევროპის ყველა ნაწილს.

შეეცაის გამარჯვების შემდეგ, რუსეთმა ევროპის სახელმწიფოთა „კონცერტში“ ერთ-ერთი პირველი ადგილი დაიკავა. ჰევენ, – მანდა პეტრე, – სიბუნდოდ სინათლეში გავედით, ისინი, ვინც მათ წრეებში არ გვცნობდნენ, ახლა მოკრძალებით გვექცევიანო“.

პეტრემ დიდი ყურადღება მიაქცია ცენტრალურ აზიასაც, რომელზეც გადიოდა სავაჭრო გზა ინდოეთისაკენ. უკვე 1721 წლის იანვარში განთავისუფლდა თუ არა ჩრდილოეთის ომისაგან, პეტრემ დაიწყო ომი სპარსეთთან. ამ ომში, ისევე, როგორც, ოსმალეთთან, იგი შაჰის ქრისტიან ქვეშევრდომებს უყრდნობოდა. ქართლის მეფე ვახტანგ VI რუსეთის მხარეზე გადავიდა¹. სომეხთა დიპლომატმა პეტრეს მიმართო თხოვნით დახმარებოდა მათ სპარსეთის წინააღმდეგ. რუსეთის არმიამ დაიპყრო დერბენი, ბაქო, ერზი, მაზანდარანი და ასტრახადი. რუსეთის განმტკიცებამ კასპისპირა ქვეყნებში, გამოიწვია ურთიერთობების გამწვავება ოსმალეთთან, რომელსაც ინგლისი, საფრანგეთი და ვენეცია რუსეთის წინააღმდეგ აქეზებდნენ. ოსმალური ჯარები ამიერკავკასიისაკენ

ქართლის მეფე შტისმეტად მიენდო პეტრეს და მოელი ქართველი მოწინააღმდეგეები რუსეთის გზას გაუყენა. ვახტანგ VI-ის პოლიტიკამ დამლუგველი მოქმედება საქართველოს მომავლისათვის („ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები“, II, თბ., 1998, გვ. 237-244).

დაიძრნენ და ქართლის სამეფო იძულებული შეიქნა ოსმალეთის სულთნის ხელისუფლების უზენაესობა ეცნო. მოუხედავად 1724 წლის შეთანხმებით რუსეთს, ოსმალეთსა და სპარსეთს შორის საზღვრების გამიჯვნის თაობაზე, რუსეთის შემადგენლობაში დარჩა მის მიერ დაპყრობილი ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილი.

1721 წელს პეტრე I-ს მის მიერ საგარეო პოლიტიკაში მიღებული წარმატებების აღსანიშნავად, იმპერატორის ტიტული მიენიჭა მანამდე, ვიდრე ეს აქტი ევროპის დიპლომატიამ ერთბაშად არ ცნო. პეტრე I-მ სიცოცხლეში მხოლოდ პოლანდიაში და შვედიაში აღიარეს იმპერატორად ეს ტიტული.

ԶԻՅԱԼՈՒԹՅԱՆ ԶԵ
 ՆԱԽԱՐԱՐՈՒ ՄԵՏՈՍՅՈՒ
 ՌՈՅՅՈՒՆ ԶԵՐԻՆ ԼՈՍ
 ՅԵՐԵՅԻՄԻԱՆ
 ՅԱՆՈՒՅԻՄԻԱՆ
 ԵՄԵՆՈՒՆ (1726-1755)

პრესტიჟი“, რომელიც ოცდაათწლიანი ომის (1618-1648) დროს მოყოლებული, ევროპას ღოღად აწვა, დაეცა. ჩრდილოეთის შვეციის ომს სამართლიანად უწოდებდნენ „პეტრე დიდის ომს“ ომმა ევროპაში რუსეთის საგარეო-პოლიტიკური პრესტიჟის აღდგენის საქმეში ისტორიული როლი შეასრულა, მან რუსეთის დაპირი გზა გაუხსნა ევროპისაკენ. გამარჯვებით გახარებულ პეტრე I-მა ყოფილ მტერთან - შვეციასთან 1724 წელს სამოკიდო ხელშეკრულებაც კი დადო, ასე რომ, პოლიტიკური ბრძოლა გამაგრებული მოხერხებული დიპლომატიური მანევრებით, რუსეთს გამარჯვებით დასრულდა, როგორც იქნა ფანჯარა ევროპისკენ იხსნა.

ამის შემდეგ რუსეთს კიდევ ორი, პოლონეთისა და შავ ზღვასასაზღვლოს, ანუ ოსმალეთის, პრობლემა დარჩა გადასატყურო. ამ ორი საერთაშორისო პრობლემის გადაჭრისთვის ბრძოლა რუსეთის დიპლომატიის მოღვაწეობას და მის საგარეო პოლიტიკას ზღაპრულად XVIII საუკუნის დარჩენილ პერიოდში წითელი ზოლივით

მახდა ისე, რომ ორავე პრობლემა ეკატერინე II-მ გადაჭრა. რუსეთის საგარეო პოლიტიკას პეტრე I-ის შემკვიდრეე-
სი ეყილებდნენ. ამ ორი ძირითადი პრობლემის გადაჭრა პეტ-
რე II-მაც შეძლეს, მაგრამ ისინი ცდილობდნენ იმ მა-
რესტოვის შენარჩუნებას, რომელიც საერთაშორისო ასა-
რუსეთის პეტრე დიდმა მოუპოვა.

მოდით ევროპაში ძალთა გადაჯგუფება მოხდა. კონტინენტში
ორ ერთმანეთის საწინააღმდეგო ჯგუფად: საფრანგეთმა,
რუსმა და პრუსიამ 1725 წლის შემოდგომაზე დადეს ხელშეკ-
რება, რომელიც მიმართული იყო ავსტრიისა და ესპანეთის წი-
მად, რამდენადაც რუსეთსა და ინგლისს შორის დაძაბული
კავშირთა კვლავ არსებობდა, ამდენად რუსეთი მიემხრო ავ-
სტრიას ეს პრეკარი იმანაც განაპირობა, რომ ოსმალეთის წინააღ-
მდეგ ავსტრია-რუსეთისთვის ბუნებრივი მოკავშირე იყო. 1726
ავსტრიაში ხელი მოაწერეს რუსეთ-ავსტრიის თავდაცვით
პაქტს, რის შემდეგ საფრანგეთის დიპლომატიამ მიზნად ისახავს
საფრანგეთის შეცვლა, ოსმალეთი და პოლონეთი, რომლებიც მტრუ-
რად იყვნენ განწყობილნი რუსეთისადმი. ორი დაჯგუფების ძალე-
მან ოსმალეთის ასპარეზად გადაიქცა პოლონეთი მისი მეფის ავ-
გუსტ II-ის გარდაცვალების შემდეგ. რუსეთის დიპლომატიამ ფზა
და თავისი ჯარების დახმარებით (რუსეთის ჯარები პო-
ლონიაში შეიყვანეს იმ კონვენციის საფუძველზე, რომელსაც ხელი
დაესმია ავსტრიამ, რუსეთმა და საქსონიამ 1733 წ. აგვისტოში).
რუსეთის ტახტზე გარდაცვლილის შვილი საქსონიის კურფიურ-
სტ ფრიდრიხ III აიფიანა.

ბელისის „ძალთა წონასწორობის“ პოლიტიკაში ამ ხელშეკრულებამ შეიძლება დადებითი როლი, ხოლო რუსეთის ადმინისტრაციის პოლიტიკისათვის, კერძოების თქმით, უარყოფითი მნიშვნელობა შეიძლება (იხ. **Маркова** II. Россия, Закавказье и международные отношения в XVIII веке, 1906, გვ. 40).

Бонтыш-Каменский Н. Н. *დასახ. ნაშტ.*, გვ. 138.

საფრანგეთის დიპლომატია ბევრს ეცადა, რათა გამოეწვია რუსეთისა და ოსმალეთის შორის პოლონეთის გამო, პეტრე I-ის რუსეთის დიპლომატიის რჩევით, ანა ივანეს ასულმა შუამდგომლობა სპარსეთის მზრუნველი ნადირ-შაჰი. საამისოდ, მას მოუხდა ირანისთვის დაებრუნებინა ის მიწები, რომლებიც სპარსეთს ჩამოართვეს პეტრე I-მა თავისი ლაშქრობის დროს კასპიისპირეთში. ნადირ-შაჰმა რუსეთთან დადო „სამუდამო ზავი“, რომელიც მიმართული იყო ოსმალეთის წინააღმდეგ. მაგრამ ოსმალეთთან ომისაგან ამ საზავო რუსეთი მაინც ვერ იხსნა. 1735 წელს ავსტრიასთან კავშირში რუსეთმა დაიწყო ომი ოსმალეთთან და ყირიმის სახანოსთან, რამაც იგი ოთხ წელს მიმდინარეობდა და რუსეთისათვის უნაყოფო ბრძოლის ზავით დამთავრდა. 1739 წელს საზავო მოლაპარაკება დაიდინარეობდა საფრანგეთის მონაწილეობით.

რუსეთსა და შვედეთს შორის ურთიერთობა ბალტიისპირეთში როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ ბოლომდე გარკვეული არ იყო. ვიკი-შუმოხევეაში საფრანგეთის მხარდაჭერით შვედეთს სცადა რუსეთის წინააღმდეგ გამოსვლა 1741 წელს, რომელიც დამთავრდა ამის ხელისა, იგი რუსეთისათვის უფრო ხელსაყრელი აღმოჩნდა, რადგან მან არა მარტო განამტკიცა ნიშტადტის ზავი, არამედ ნაწილობრივ გააფართოვა მისი პირობები. მაგრამ რუსეთის დიპლომატიის სუსტის შედეგად იგი ჩაითრეს ევროპული ქვეყნების ახალ ომში ამ დროს ინგლისი და ავსტრია ეომებოდნენ საფრანგეთსა და სპანიას. ავსტრიამ და ინგლისმა მოახერხეს რუსეთის მხარდაჭერა ელისაბედ პეტრეს ასულის მთავრობის კანცლერი იყო ა.პ. ბესტუჟევი-რუმინი, რომელიც ავსტრიასთან კავშირისკენ იბრუნდა. თანმიმდევრულად ანტიპრუსიულ პოლიტიკას ატარებდა. სწორედ მისი ინიციატივით, 1746 წელს რუსეთმა განახლა თავდაცვითი კავშირი ავსტრიასთან, ხოლო 1750 წელს ამ კავშირს ინგლისი შეუერთდა. ინგლისის ელჩი პეტერბურგში გინფორტი მოუწოდებდა თავის მთავრობას მხარი დაეჭირა ბესტუჟევისათვის, რომელიც

საფრანგეთი მეგობარი იყო რუსეთის იმპერატორის სასახლის

1726-1755 წლებში რუსეთისათვის დამახასიათებელი იყო მათი საგარეო პოლიტიკა, რაც სასახლის ინტრიგებში მონაწილეობას და რუსეთის საშინაო საქმეებში ჩარევისათვის უცხოელ დიპლომატებს კარგ შესაძლებლობებს უქმნიდა. მაგალითად, საფრანგეთის ელჩი შეტარდი 1741 წელს ელისაბედ პეტრეს ასულის დავაში აქტიურად მონაწილეობდა. შეტარდი აფინანსებდა რუსეთის გადატრიალებას და იმედოვნებდა, რომ ასეთი გზით რუსეთი საფრანგეთის დაუკავშირებდა. ელისაბედის ტახტზე აყვანას შეტარდის დიპლომატიურ ტრიუმფად მიიჩნევენ².

ავსტრიის ელჩი რუსეთში მარკიზი ბოტა-ადორნი კიდევ უფრო დაკვირვებით იქცეოდა. იგი დაუკავშირდა რუსეთის დიდებულთა წინააღმდეგობით განწყობილ ერთ ნაწილს, რათა ტახტზე დასვა ჩამოვლებული ივანე ანტონის ძე. 1744 წელს იგივე შეტარდი პრინცესა ანჰალტ ცერბსტსკაიას (მომავალი ეკატერინე II-ის დედა) მხარდაჭერით ცდილობდა რუსეთი ჩაემათაშა საფრანგეთსა და პრუსიის მხარეზე. მაგრამ რუსეთის კანცლერმა ხელთ შეტარდის მიმოწერა და საფრანგეთის ელჩი გააძევეს რუსეთი. არც ინგლისელი დიპლომატები ისხდნენ პეტერბურგში ინგლის-რუსეთის ურთიერთობის შესახებ. 1756 წელს ინგლისის ელჩი ჩარლზ-უილიამ-სტუარტის მთავრის პეტრე თეოდორის ძის მეუღლე ეკატერინე ალექსანდრეს ასულიდან ერთად ამუშავებდა ელისაბედ პეტრეს ასულის სიკვდილის შემდეგ მის მიერ ხელისუფლების ჩაგდების გეგმას და ა.შ. უცხოელი დიპლომატების ასეთი თამაში ქცევა განაპირობა იმ დროის საშინაო ვითარებამ, რომელიც სუფევდა რუსეთში პეტრე I-ის შემკვიდრების (ეკატერინე I, პეტრე II, ანა იოანეს ასული) ელისაბედ პეტრეს ასული) მმართველობის ხანაში. სუსტი ხე-

[Ф. Мартенс], Собрание трактатов и конвенций, заключённых Россией с иностранными державами, т. I, Трактаты с Австрией, гл. 1.

[Ф. Мартенс], д.с.с. н.с., т. IX, Трактаты с Англией, гл. 92-112.

ლისუფლების არსებობა ხელს უწყობდა ერთი მუქა გვარდუი დახმარებით სასახლის გადატრიალებას. შექმნილი ხელსაწყო გარემოებით კი უცხო ქვეყნები და დიპლომატები სარგებლობდნენ რუსი დიპლომატები ასევე იქცეოდნენ მეზობელ შვეიცარიაში, სადა ისინი ადგილობრივი დეპუტატების მოქრთამვას ეწეოდნენ.

მექრთამეობისა და შეიარაღებული ჩარევის სისტემა რუსი დიპლომატების მიერ ინერგებოდა რუს პოსპოლიტასა (პოლიტიკა) კურლანდიაშიც. საქმე იქამდე მივიდა, რომ უცხო ქვეყნები, თავისთავით ელჩების შუამავლობის საფუძველზე, რუსეთის მთავრობისა და მისი საგარეო პოლიტიკის უწყების წარმომადგენლებს ყოველწლიურ პენსიებს უზღდიდნენ. მაგალითად, რუსეთის კანცლერი ა.ა. ბესტუჟევი ტუქვევ-რიუმინი ინგლისის მეფისაგან დებულობდა ყოველწლიურ პენსიას 12,000 მანეთის ოდენობით, ხოლო იმ დროის ზოგიერთი ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე იმასაც კი არ უკადრისობდა, რომ ერთბაშად ასეთი გასაძრავლო რამდენიმე უცხო ქვეყნის სახელმწიფოს სასახლისგან მიეღო. მართალია, ზოგიერთი დარწმუნებულია, რომ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის უწყების ხელმძღვანელები, რომლებიც თამამად იღებდნენ ქრთამებს, თავის საკუთარ ხაზს ატარებდნენ და მსხვერპლად არ სწირავდნენ თავიანთი ქვეყნის ინტერესებს უცხოეთის ქვეყნის მიზნებს, მაგრამ სინამდვილეში აღბეჭდილი არ იყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში უცხოელები ფულსა და ოქროს ტყუილებრად არ გაიმეტებდნენ. რუსი ავტორი ოღლა პეტრე თავის წიგნში აღიარებს იმას, რომ ა. ბესტუჟევის ანგარიშით პოლიტიკა უანგარო არ იყო¹.

დიპლომატია და ევროპის ყველა ქვეყნის დიპლომატიის ისწრაფოდა უცხო ქვეყნებში პოლიტიკის მთავისი აგენტები, რომელთა მეშვეობით

მიიღებდნენ მათთვის საჭირო ინფორმაციას. ამ მხრივ, რუსეთი დაზვერვა ცუდად დაეწეებოდა არ იყო. მაგალითად, ანა ივანოვას ასულის მეფობის დროს, რუსეთის დესპანს ოსმალეთში ნებლოვის საფრანგეთის ელჩის ამაღლაში პყავდა თავისი აგენტი, რომლის საშუალებითაც დებულობდა ყველა ცნობას თავისი მეტოქის ყოველი

მოქმედების შესახებ. 1726 წელს გამოვლინდა, რომ პრუსიის მეფის მიერ გახდილი ფერბერის თავისი მეფის ინტიმური საუბრების შესახებ ინფორმაცია პეტრე I-ს მიერ გამოიყენებოდა. ამის გამო ფერბერი სიკვდილით დასაჯდა. 1747 წელს შვეიცარიაში კანცლარიის მიმოწერის სისტემაც კი შეიქმნა იმის გამო, რომ რუსეთის დესპან ბარონ კორფს საშუალება მიეცა, რომ შეეცდომოდა რუსეთის სახელმწიფოს ყველა საიდუმლო.

საიდუმლო აგენტურის გამოყენებაში ინგლისი და პრუსია გააგრძელეს უფრო გამოცდილი იყვნენ. მათ ამ საქმეში მომავალი რუსეთის ტახტის მკერებელის, დიდი მთავრის, ეკატერინე ალექსის ძის, მომავალი იმპერატრიცას, გამოყენებაც კი შეხმლეს, მისი მეშვეობით გერმანელი პრინცესა, ფრიდრიხ II-ის აგენტი იყო, ვიდრე პეტრე I-მ პეტრეს ასულის ბრძანებით არ გაასახლეს რუსეთიდან. მისი ელჩმა უილიამსმა თავისი მდივნის სტანისლავ პონიატოვს (მომავალი პოლონეთის მეფე) და ინგლისის მეფის სახელმწიფო განცემული სესხის მეშვეობით, მომავალი ეკატერინე II-ის მათი მოიპოვა.

XVIII საუკუნის შუა წლების პერიოდისთვის გაძლიერდა საიდუმლო დიპლომატია, რომელიც მოქმედებდა საგარეო უწყებათა შიდა საიდუმლო წარმომადგენლებისა და ორგანოების გვერდის ავლით (მაგალითად, ელისაბედ პეტრეს ასულისა და ლუი XV-ის საიდუმლო მიმოწერა).

ა.ა. ოსტერმანი და XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში რუსეთის დიპლომატიის წარმატებები დაკავშირებული იყო ა.ი. ოსტერმანისა და ა.ბ. ტუქვევ-რიუმინის სახელთან. პირველის სახელთან არის დაკავშირებული ნიშტადტის ზავის დადება შვეიცარსა და რუსეთს შორის. მეორე პეტრე I-ის გამოცდილი და ბუნებრივი ნიჭით დაჯილდოებული დიპლომატი, რომელსაც შეეძლო დაეფარა თავისი ნამდვილი პოზიცია, დაუფლებოდა თავის გრძნობებს. მასთან ხანგრძლივი სამუშაოს შემდეგ მნახველები აღნიშნავდნენ, რომ იმაზე მეტი ვერ გაეგო, რაც მანამდე იცოდნენო. ყველაფერს, რასაც ამბობდა იგი ან წერდა, შეიძლება ორგვარად გაეგოთ. მოსაუბრეს იგი თვალდებამ დასდროს არ უყურებდა, იმის შიშით, რომ მათ არ ეღალატათ მისი სიტყვის, მას შეეძლო თვალელები უძრავად დაეჭირა. მის შესახებ ამ-

¹ იბ. Маркова О. П. დასახ. ნაშრ., გვ. 54.

ბობდნენ, რომ ყოველთვის, როდესაც საშინო ქაღალდზე ხელის მოწერა იყო საჭირო, მას უწინდებოდა ნიკრისის ქარი. პატივმოყვარე და ქვეშევრდამ ა.პ. ბესტუჟევი-რიუმინს სრულიად საწინააღმდეგო თვისებები ჰქონდა. იგი ოსტერმანიებით ვერ მალავდა თავის კრწანბებს და რუსეთის ერთგულ მოკავშირედ აჩვენებული ჰყავდა ავსტრია. თავის ძმასთან (მიხეილ ბესტუჟევი-რიუმინი) ერთად მთელ თავის დიპლომატიურ ნიჭსა და ძალისხმევას ახმარდა სუსის ძლიერების შემდგომ შეჩერებას. ამას აკეთებდნენ არა ერთ პის, არამედ პირველ რიგში რუსეთის ინტერესებიდან გამომდინარე¹. ჯერ კიდევ 1744 წელს თავის ძმას სწერდა: „თუცა პრუსიამ მეფე ცდილობს ყველა საშუალებით მოადუნოს რუსეთის სასიკეთო ყურადღება... შემდგომში თანდათან გაძლიერებისთანავე გახდება საშიში რუსეთისათვის და ამიტომ რადგან უნდა ვიდრითაც ამას ვის ვის, რომ მომავალში არ გაძლიერდეს“². იგივეს ამბობდა იგი ეროვნ. კორინციკთან მიწერილ წერილშიც და თხოვდა მას, რაიმე კნია ელისაბედ პეტრეს ასულისათვის დაედო ხელშეკრულება სუსიასთან მხოლოდ იმ პიხნით, რომ რუსეთს ეხელმძღვანელა სუსისათვის და არა იმით, რომ ხელი შეეწყოს მისი გაძლიერებისათვის³.

ფილარეტოვსკია და
სამაროპოლისო
შრომითობა
შვიდწლიანი
მისი (1758-1763)
წინა ამბოჯო

შეიღწლიანი ომი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული იმ პოლიტიკურ მოვლევებთან, რომელნიც ხდებოდა გერმანიაში XVII საუკუნის პირველ ნახევარში. რაცაღწილიანი ომის შემდეგ გერმანია პოლიტიკურად დაიშალა.

ასობით წვრილი სენიორების ანუ იმპერიის რაინდების ხელმძღვანელები, ფაქტობრივად, პაწია დამოუკიდებელ სახელმწიფოებს წარმოადგენდნენ. იმპერატორის ძალაუფლება სამეშკვლოდ მინების გარეთ ნულამდე იყო დასული. მთელი ეს გვირგვინი

¹ Чечулин Н. А. დასახ. ნაშრ., გვ. 24.

² Соловьев С. История, кн. V, გვ. 284-285, 367.

³ იგივე, გვ. 287, 361, 362.

ხელის მთავრები საცოდავად არსებობდნენ და მუდმივად ფინანსურ გაჭირვებას განიცდიდნენ. მართალია, 1648 წლის ვესტფალიის ზავით, გერმანიის წვრილმა მთავრებმა დამოუკიდებელი პოლიტიკური გატარების უფლება მიიღეს, მაგრამ მათ ეს უფლება იმაში გამოყენეს, რომ მზად იყვნენ მიეყიდათ თავიანთი არმია (ჯარისკაცები) ნებისმიერი პირისათვის, ვინც მზად იყო საამისოდ ფული გადაეხადა. ეს საქმე ისეთი შემოსავლიანი გახდა, რომ გერმანელი მთავრები თავიანთ ქვეშევრდომებზე ნამდვილ ნადირობას აწყობდნენ, მაქყედათ ჯარში, ხოლო შემდეგ ჰყიდდნენ მთელ სამხედრო მოვლენლობას თავიანთ მდიდარ მოკავშირეებზე.

რომამ მსხვილმა სახელმწიფომ ავსტრიამ და პრუსიამ ამ პოლიტიკური ქაოსიდან გამოსავალი ნახა მას შემდეგ, რაც ფრიდრიხ-ვილჰელმ I (1640-1688) პრუსიის დიდი კურფიურსტი გახდა. მან თანდათან მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საერთაშორისო ასპარეზზე ერთდროულად იგი გერმანიის ფარგლებში ავსტრიის მეტოქე გახდა. ფრიდრიხ II-ის (1740-1786) მმართველობის დროს, პრუსია კიდევ უფრო გაფართოვდა. ყველაფერი ავსტრიის მტკიცდრობისათვის წარმოებული ომით (1740-1748) დაიწყო. ავსტრიის ტახტზე კარლ VI-ის შემდეგ მისი ასული - მარია-ტერეზია ავიდა. ფრიდრიხ II-მ მისი ცნობა პრუსიისათვის მდიდარი და სასურველი სიღვზის გადაცემით განაპირობა. მარია-ტერეზიამ ფრიდრიხ II-ს მის პრეტენზიებზე უარი უთხრა. მაშინ პრუსია შეწყვიტდა ანტიავსტრიულ კავშირს და სიღვზია ძალით დაიპყრო. მასთან დაკავშირებით, ინგლისის ერთ დიპლომატს ფრიდრიხ II-მ ეწერა: „ნუ მეტყეით მე სულის სიღიადის შესახებ! ხელმწიფეს მოვლენობაში უნდა აქონდეს მხოლოდ თავისი საკუთარი სარგებლობა“. საფრანგეთი ტრადიციულად ჰაბსბურგებს ებრძოდა. ამ პირობაში ფრიდრიხ II სიტყვით გამოდიოდა საფრანგეთის მოკავშირედ და შეუთანხმდა კიდევ საფრანგეთს, ესპანეთსა და ბავარიას „ავსტრიული მემკვიდროების“ განაწილებაზე. მაგრამ იმ დროს, როდესაც ფრანგები ავსტრიელებს ებრძოდნენ, მათ არ იცოდნენ, რომ ფრიდრიხ II-მ მარია-ტერეზიასთან უკვე დადო ფარული შეთან-

ხმება, რომელშიც შეაპირდა ავსტრიას, რომ არაფერს არ მოსთხოვდა მას სამხრეთ სილეზიის (ქ.ქ. ბრესლაუსა და ნეისეს) გარდა.

ერთდროულად, იმისათვის, რომ მოკავშირეებისათვის ესტუმრათ თავისი ერთგულება, ფრიდრიხ II შეუთანხმდა მარია-ტერეზას, რომ ორი კვირის მანძილზე ქ. ნეისე აღემატებოდა მარია-ტერეზას, რომელიც დაჰყენებდა დანებებულყოფი პრუსიელებს, თავის ვერსიის პრუსიის შეფე ამართლებდა იმით, რომ საფრანგეთი გულისხმობდა მას ცდილობსო. სწორედ ამ „მიზეზით“ გადაწყვიტა ფრიდრიხ II-მ მარია-ტერეზას „გადარჩენა“. მაგრამ, როდესაც პრუსიისათვის ქვემო სილეზიის ოლქის გადაცემაზე ბავარიის კურფიურსტი კარლ-ალბერტი დათანხმდა, ფრიდრიხ II-მ მოულოდნელად ომი დაიწყო, ამჯერად ავსტრიის წინააღმდეგ და დაამარცხა კარლ-ალბერტი. შემდეგ, ინგლისის დახმარებით, მან მიიღო მთელი სილეზია თავის მუხანათობას ავსტრიის იმპერიის მიმართ, ფრიდრიხ II-მ ამართლებდა, რომ ავსტრია სილეზიას ნებაყოფლობით პატივს დამითმობდა.

როდესაც, 1748 წ. აახენის ზავით, სილეზია პრუსიას გადაეცა და ინგლისის ელჩმა ავსტრიაში ეს ამბავი მარია-ტერეზას დაულოცა, გაცხარებულმა მარია-ტერეზამ საპასუხოდ განუცხადა, რომ იმედი აქვს მალე დაიბრუნოს თავისი კუთვნილი „აქტივი“, რომ მას მოუხდეს ამისათვის მისცეს უკანასკნელი ქვედატანილი აახენის ზავის შემდეგ პრუსია ევროპის დიდ სახელმწიფოდ და პრუსიის საქმეებში ავსტრიის საშიშ მეტოქედ გადაიქცა. ამ დამარცხების პირებამ ევროპა მიიყვანა იმ ახალ ომამდე, რომელიც ისტორიულად შეიძლება ითქვას, რომ ახალი ომის სახელითაა ცნობილი. პრუსიის წინააღმდეგ ავსტრიამ შექმნა კოალიცია, რომელშიც საფრანგეთი და რუსეთი შედიან.

რუსეთი,
შვიდწლიანი ომი 1756-1763
და პრუსიის
დაპყრობისათვის

შვიდწლიანი ომის (1756-1763) პერიოდში ინგლის-საფრანგეთის წინააღმდეგობა ახალი გამწვავებით აღინიშნა, ორ ქვეყნის შორის არსებული წინააღმდეგობა

კოალიციების ხელში ჩაგდება და მსოფლიოში გაბატონების სურვილი

ყოფილი გამოწვეული. ამრიგად, ერთდროულად, გამწვავდა მეტოქეობა ავსტრიასა და პრუსიას შორის გერმანიაში ჰეგემონობისათვის შეიცვალა აგრეთვე ავსტრიისა და საფრანგეთის ურთიერთდაპყრობულობა. ბურბონებსა და ჰაბსბურგებს შორის არსებული მთავალწლიანი მეტოქეობა გაქრა და მათ შორის კავშირის დამყარების დაწყებულ ომში რუსეთსაც უნდოდა თავისი სიტყვა ეთქვა. ამ ცდილობდა სულ უფრო აქტიური მონაწილეობა მიეღო ევროპულ საქმეებში.

ავსტრია, პრუსია, საფრანგეთი და ინგლისი ენერგიულად ემზადებოდნენ ახალი ომისათვის, ხოლო მათი დიპლომატიები მოსალოდნელ ომში მონაწილეობისათვის ახალ მოკავშირეებს ეძებდნენ. ამის მიზნად საფრანგეთსა და ინგლისს შორის დაწყებულ ომში მთელი ევროპა ჩაერთო. ჯერ კიდევ XVII საუკუნიდან ინგლისი მხარს ეჭერდა ჰაბსბურგთა მონარქიას, როგორც საფრანგეთის მეტოქეს. XVIII საუკუნიდან ასეთი პოლიტიკის გატარება კიდევ უფრო საჭირო გახდა. საქმე იმაში იყო, რომ ინგლისის ახალი დიპლომატია ევროპის კონტინენტზე თავისი საგვარეულო სამფლობელოს – პრუსიის საიმედო დაცვას საჭიროებდა. პრუსიამ ეს მისია იკისრა და მზად იყო, რომ საამისო სუბსიდიები ინგლისისაგან მიეღო. სასაუკროდ, ინგლისელებმა ასეთი სუბსიდიების გაცემა მარია-ტერეზას შეუწყვიტეს. ფრიდრიხ II იმედივნებდა, რომ თავისი დიპლომატიური გამჭრიახობით, საფრანგეთის წინააღმდეგ მიმართულ ლაშქრობებებზე ხელის მოწერით, საფრანგეთთან წაყიდვას თავის აიცილებდა. ინგლისი დარწმუნებული იყო, რომ ავსტრია სწრაფად იომებდა საფრანგეთის წინააღმდეგ, ამიტომ მან დაიჭირა ევროპულ რუსეთის და ავსტრიის ჯარები. მაგალითად, 1755 წ. რუსეთის კანცლერმა ბესტუჟევი-რიუმინმა ინგლისის ელჩთან ხელი მოწერა შეთანხმებას, რომელიც მას ავალდებულებდა ევროპის კონტინენტზე ინგლისის მტრების წინააღმდეგ 80 ათასიანი არმია გამოეყვანა. სამაგიეროდ, ინგლისს რუსეთისათვის ერთდროულად 60 ათასი გირვანქა სტერლინგი და 100 ათასი ყოველწლიური

¹ История дипломатии, т. I, гл. 262.

სუბსიდია უნდა გადაეხადა¹. არც რუსებმა და არც ფრანგებმა მისი არ იცოდნენ 1756 წ. 16 იანვარს ლონდონში ხელმოწერა. ე.წ. უაიტჰოლის ხელშეკრულების შესახებ. ამ ხელშეკრულებით ინგლისი და პრუსია ვალდებულიყვნენ კისრულობდნენ დავით მშვიდობა გერმანიაში და იარაღით ხელში გამოსულიყვნენ ნებისმიერი სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომელიც გერმანიის ტერიტორიაზე ულ მოღიანობას ხელყოფდა. რუსეთმაც და ავსტრიამაც უაიტჰოლის ხელშეკრულებაში ინგლისის მხრიდან ღალატი დაინახეს. პრუსიის მეფის ფრიდრიხ II-ის საქციელით აღშფოთებული საფრანგეთი ავსტრიას დაუკავშირდა. შარია-ტერეზიამ საფრანგეთს სამეფო კარზე ჯერ კიდევ 1751 წ. ელჩად მიაღწია XVIII საუკუნის ევროპის ერთ-ერთი გველაზე მსხვილი დიპლომატი კარაიოს რომელიც ლუი XV-ის საფარულს მაღამ პომპადურს არწმუნებოდა იმას, რომ ავსტრია უარს იტყოდა ბელგიის ტერიტორიის კონსტიტუციის დაბრუნებაში დაეხმარებოდა. მოკლედ, ნიჭიერმა დიპლომატმა კარაიომ მოაძნადა საჭირო ნიადაგი ავსტრიისა და საფრანგეთის დასაკავშირებლად (1756 წ. 1 მაისი).

მოვლენები სწრაფად ვითარდებოდა. 1755 წ. ინგლისის გაცხადებულ პოლიტიკაში თავს დაესხნენ საფრანგეთის გეგმებს. ამასთან დაკავშირებით, ფრიდრიხ II-მ შესთავაზა ლუი XV-ს, შეჭრილიყო თავისი ჯარებით ბელგიაში, ხოლო თვითონ იგივეს აპირებდა ბოჰემიის ფრიდრიხ II არ მალავდა იმას, რომ სურდა ხელთ ეგდო მთელი გერმანია. პრუსია ერთდროულად აწარმოებდა მოლაპარაკებას ინგლისთან და დადო კიდევ მასთან ე.წ. უაიტჰოლის ხელშეკრულება, რის შესახებაც უენამ დაუყოვნებლივ აცნობა პარიზს. ამას საფრანგეთმა და ავსტრიამ 1756 წ. 1 მაისს ევროპაში დადებული ხელშეკრულებით უპასუხეს. ხელმოწერა მხარეებმა ერთმანეთს აღუთქვეს დახმარება 24 ათასი ჯარისკაცის ოდენობით, თუ რომელიმე მათგანის წინააღმდეგ ნებისმიერი აგრესია დაიწყებოდა.

¹ იხ. [Мартенс Ф.], დასახ. ნაშრ., т. IX (X), Трактаты с Англией, 23-173-175.

არც რუსეთის ტახტის მპყრობელმა ელისაბედ პეტრეს ასულმა არ თქვა ინგლის-რუსეთის ხელშეკრულების რატიფიკაციაზე 1756 წ. 25 მარტს შეკრა თავდაცვით-შეტევითი კონვენცია ავსტრიისა¹. რუსეთმა იკისრა ვალდებულება, რომ დაეხმარებოდა ავსტრიას 80-ათასიანი არმიით. პრუსიაზე გამარჯვების შემთხვევაში ავსტრია უკან მიიღებდა სილეზიას, ხოლო რუსეთი - აღმოსავლეთ სილეზიას. ამრიგად, 1756 წ. უაიტჰოლის ხელშეკრულებამ ევროპის პოლიტიკურ ძალთა ახალი გადაჯგუფება გამოიწვია. პეტრე II-მ მერყეოდნენ ერთმანეთს ებრძოდნენ პროინგლისური პროფრანგული ძალები. ბოლოს გადაწყდა, მიმხრობოდნენ საფრანგო-ავსტრიის კავშირს, რომელიც მიმართული იყო პრუსიის დაპყრობის მიზნით. პრუსიის სამხედრო წარმატებები და მისი გაბლიერება ევროპის მთავრობის შეშფოთებას იწვევდა. რუსეთში ადგენდნენ რუსის დანაწილების გეგმასაც კი. მისი მეშვეობით, რუსეთი აპირებდა გადაეტრა მისთვის მეტად საჭირობო ოსმალეთისა და პერსიის საკითხი. მაგრამ რუსეთს ინგლისთან ურთიერთობა არ შეეძლო, რადგანაც მათ შორის არსებული საგაჭრო ურთიერთობები სახელმწიფოსათვის სარფიანი იყო.

საფრანგეთის დიპლომატიური აქტიურობის შედეგად ანტიპრუსული კოალიციაში ჩაებნენ საქსონიის კურფიურსტი და პოლონეთის მეფე ავგუსტ III. 1757 წ. ამ კოალიციას მიემხრო აგრეთვე სპანია, რომელიც სუბსიდიებმა და პომერანიის ხელში ჩაგდების იმის მოხიბლა.

შეტოქეთა კოალიცია საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ორი საკავშირო ხელშეკრულების სახით. 1757 წ. 2 თებერვალს ხელი მოაწერეს საფრანგო-ავსტრიის ხელშეკრულებას მოკავშირეობის შესახებ, ხოლო 1757 წ. 1 მაისს მეორე, ევროპის ხელშეკრულებას ავსტრიასა და საფრანგეთს შორის. პირველი ხელშეკრულება იმეორებდა ადრინათი ხელშეკრულების პირობებს, რომელთა დამატებით, ავსტრიას უნდა ეხდა რუსეთისათვის სუბსიდიები - ერთი მილიონი მანეთი ყო-

¹ [Мартенс Ф.], დასახ. ნაშრ., т. I, Трактаты с Австрией, გვ. 185-186.

ველწლიურად. ვერსალის ხელშეკრულებით, საფრანგეთს უკან მოუყვანა 105 ათასი კაცი და გადაეხადა მარია-ტერეზიასათვის 15 მლნ ფლორინი ყოველწლიურად. ომი დაიწყო და მიუხედავად ფრიდრიხ II-ის მიერ გამოვლენილი სამხედრო ნიჭისა და სამხედრო ციხისა (10 გადახდილი ბრძოლიდან მხოლოდ სამში დამარცხდა) თავისი გამარჯვებები მან ძირითადად მოიპოვა ფრანგ გენერალების რომელთა სამხედრო ნიჭსა და მხედრულ ღირსებას, ძირითადად მადამ დე პომპადური განსაზღვრავდა. რუსეთის ფრონტზე პრუსიელები ორჯერ დამარცხდნენ: გროსევერსდორფთან (1757) და ლეიპციგთან (1759). 1760 წ. რუსებმა მცირე ხნით ბერლინი დაიკავეს¹. 1762 წლის დასაწყისისათვის ფრიდრიხ II-ის მდგომარეობა იმდენად კატასტროფული შეიქნა, რომ თავისი ძმის, პრუსიის ინრიხისადმი მიწერილ წერილში აღიარებდა: თუ პრუსიას ვერ არ დაუხმარებოდა, მაშინ იგი ვერ ხედავდა ვერავითარ შესაძლებლობას თავიდან აუცილებინა დაღუპვა. ფრიდრიხ II-ს იტალიაში გადასახლება. 1762 წლის დამდეგს გარდაიცვალა ულისაბუდ პეტრე III-მ, რომელიც პრუსიის მეფის დიდი თავგანისმცემელი იყო. უარი თქვა მარტო რუსეთის არმიის მიერ დაკავებულ ტერიტორიებზე, არამედ სურდა ჯარითაც კი დახმარებოდა მას ავსტრიის წინააღმდეგ.

მარია-ტერეზა II-ის
დიპლომატია და
პოლიტიკა
ავსტრიის

პეტრე I-ის შემდეგ, რუსეთის სამთავრომ მდგარი არცერთი საგარეო-პოლიტიკური საკითხი არ იქნა გადაჭრილი. შედეგად ანთიმის შემდეგ ევროპა ფაქტობრივად

ორად გაიყო. ინგლისმა, რომელმაც გული იჯერა საფრანგეთის დამარცხებით ზღვაზე, ამერიკაში და ინდოეთში, ბუდის ანაბარა მოტოვა მისი მთავარი ევროპული მოკავშირე, პრუსიის მეფე ფრიდრიხ II, რომელიც სრული განადგურებისაგან რუსეთის იმპერატორმა პეტრე III-მ იხსნა. აი, ასეთ საერთაშორისო ვითარების ფონზე

¹ პრუსიის გარდა რუსეთი ომს აწარმოებდა აგრეთვე საფრანგეთის მიმართ მიცემული სუბსიდიების ხარჯზე.

რუსეთის ტახტზე ავიდა ყოფილი იმპერატორის, პეტრე III-ის ვაჟი ეკატერინე ალექსის ასული, სოფია ფონ ანპალტ-ცერ-ტოვა. გამეფების შემდეგ - „იმპერატრიცა ეკატერინე II“ საგანგებო განცხადებით ეკატერინე II-ის მთავრობაში ხელმძღვანელობდა, მიუხედავად იმისა, რომ ეთქვათ, ყველაზე გაწაფული, ყველაზე საზოგადოებრივი და ყველაზე გულმოდგინე ადამიანი ნ.პ. პანინი, რომელიც დიპლომატიის დიპლომატიის დახასიათებით, იყო მოუსყიდველი საზოგადოებრივი მოხელე, რომლის ერთადერთი მიზანს მისი ქვეყნის გაძლიერება და ღირსებაზე ზრუნვა წარმოადგენდა. სასახლის კარზე მხოლოდ პანინის მიიწვევდნენ ა. ბესტუჟევი-რიუმინის მოწაფედ¹.

პეტრე III-ის გარდაცვალების შემდეგ ეკატერინე II-მ დაიწყო თავისი ღებულობა ყველა საპასუხისმგებლო გადაწყვეტილებას - „მე მინდა თვითონ უმართო, დაე, ეს იცოდეს ევროპის“ - ხშირად უუბნებოდა სასახლის ინტრიგებში და დიდ პოლიტიკაში ახალგაზრდული წლებიდან ჩართულ გრ. პოტიომკინს. მას ეკატერინე II-მ დაუბრუნა გარკვეული გამოცდილება დიპლომატიურ საქმეებში და გამოამყვანა განსაკუთრებული დიპლომატიური ნიჭი, რომელიც პეტრე III-ის შემდეგ მან კიდევ უფრო სრულყო. XVIII და მომდევნო საუკუნეებში დიპლომატიისათვის ერთ-ერთ ძირითად თვისებად განიხილებოდა და თვალთმაქცობას მიიჩნევდნენ. ეკატერინე II ამ თვისების დიდოსტატი იყო. არანაკლებ გაწაფული იყო იგი „განმანათლებელი“ ფრაზეოლოგიის გამოყენებაშიც. მისი მეშვეობით, რომელიც მხოვრებულად ფარავდა თავის პატივმოყვარე ზრახვებს. საზოგადოებრივად, „განმანათლებლობა“ რუსეთის მეფის ლოზუნგი იყო ევროპაში.

რუსული
დიპლომატია და
პოლიტიკის საკითხი

ეკატერინეს, როგორც დიპლომატიის ძალა იმაში მდგომარეობდა, რომ იგი თავისი ქვეყნის ღირსებას თავის საკუთარ ინტერესებში მიიჩნევდა. თავის დიპლომატიურ გამოხვედრებში იგი რუსეთის წარმოდგენოდა, როგორც ევროპული პოლიტიკის ქომა-

¹ Трачевский А., Союз князей и немецкая политика Екатерины II, Императрица II, Иосифа II. 1780-1790. СПб., 1877, გვ. 55.

გი და არასოდეს არ გამოყოფდა თავის თავს რუსეთისაგან. 1762 წელს ეკატერინე II-მ ნ.პანინის ნაცვლად საგარეო უწყების ხელმძღვანელობა ჩააბარა ა.ა. ბეზბროდოს, რომელიც იყო სიბერე შრომისმოყვარე და თავისი ხელმწიფის ნების შემსრულებელი და ხელე. ეკატერინე II-ის ყველა „საიდუმლო პოლიტიკური თამაშის“ მონაწილე კი პოტიომკინი იყო. ტახტზე ასვლისთანავე, რუსეთის საზოგადოებრივი აზრის ზეგავლენის შედეგად, ეკატერინე II გადაწყვიტა სამხედრო კავშირი ფრიდრიხ II-თან, მაგრამ მას არ ურდევია ის სამშვიდობო ხელშეკრულება, რომელიც ორივე მხარეს შორის 1762 წელს დაიდო.

შეიძწლიანი ომის დამთავრების შემდეგ ეკატერინე II-ის ძალი საგარეო-პოლიტიკური კურსი გამოიხატებოდა იმაში, რომ რუსეთი, პირველ რიგში, თავისი ინტერესების შესაბამისად მოქმედებდა და უცხო ქვეყნების ნება-სურვილზე დამოკიდებული არ იყო თავისი მმართველობის დასაწყისში ეკატერინე წერდა: „დრო გასულას აჩვენებს, რომ ჩვენ არაფერს კუდში არ მივჩანალებთ“. ამიტომ რუსეთის ახალი ხელმწიფე მთელ თავის ძალისხმევას აქცევდა წარმართავდა, რომ აეძულებინა დასავლეთის სახელმწიფოებს, ეს სახურათ რუსეთის იმპერიის ინტერესებისათვის, რა ინტერესებიც ღაპარაკი? რუსეთის ინტერესებს შეადგენდნენ ის საკითხები, რომლებიც რუსეთის საგარეო პოლიტიკის დღის წესრიგში იდგა კერძოდ მეფე ალექსი რომანოვისა და პეტრე I-ის მეფობის ხანაში.

რუსეთის დიპლომატიისათვის მნიშვნელოვანი იყო აგრეთვე დაშლის გზაზე მდგარი პოლონეთი სხვა სახელმწიფოს არ ჩაეღრმე ხელში.

ეს იყო უკრაინისა და ბელორუსიის იმ მიწების მიტაცების რომლებიც ჯერ კიდევ რუსი პოპოლიტას ძალაუფლების ქვეშ იყო რუსეთის მფლობელობის განმტკიცება ბალტიისპირეთში და ეს იყო შავ ზღვაზე, საფრანგეთი რუსეთის ზეგავლენის ზრდით შეზღუდული იყო და ავსტრიასთან კავშირში შესული რუსეთს წინააღმდეგობა. საფრანგეთი თავის იმედებს ამყარებდა პოლონეთზე.

რუსეთი და ოსმალეთი¹. ასეთ ვითარებაში რუსეთმა ისევ პრუსიის გადაწყვეტა დაკავშირება და 1764 წლის აპრილში, პეტერბურგში ამ ორ ქვეყანას შორის ისევ დაიდო ხელშეკრულება. ხელშეკრულების საიდუმლო მუხლებით გათვალისწინებული იყო შემდეგი: 1. რუსეთს უნდა მიეღო ფულადი სუბსიდიები პრუსიისაგან; 2. შვეციის მიმართ ორივე ქვეყანას ერთობლივად უნდა მოემართა; 3. პოლონეთის კონსტიტუციაში არავითარი ცვლილებები არ უნდა შეეტანათ, რამდენადაც ორივე სახელმწიფო დაინტერესებული იყო პოლონეთის დასუსტებით.

სანამ მიერ პროპრუსიული პოლიტიკის გატარებამ თავი გაავრცელა, რამდენადაც პრუსიასთან კავშირმა რუსეთს საშუალება მისცა ზეგავლენა მოეხდინა პოლონეთის საქმეებზე, შეეკავებინა პოლონეთი და ყოფილიყო პირველი ჩრდილოეთში². მოკლედ, რუსეთი მანამდე არ სულ უფრო პირველ როლს ასრულებდა ევროპაში.

შვეციასთან კარგ ურთიერთობაში იყო საფრანგეთიც, მაგრამ ინგლისი ურთიერთობა პქონდა რუსეთთან. ინგლისი საფრანგეთს თავის მთავარ მეტოქედ მიიჩნევდა მსოფლიოში, ღუი XV საუკუნეებში თავის დიპლომატ ბროლიუსს: „ჩვენ ისე შორს ვართ პოლონეთისაგან, რომ ხელს ვერ შეუშლით რეპინს (რუსეთის დიპლომატიის პოლონეთში - ალბ. მ.), სანამ არ დაგვეხმარება ვენა და პრუსია“³. ამიტომ რუსეთმა გადაწყვიტა დაახლოებოდა ინგლისს. 1766 წელს რუსეთმა მასთან დადო სავაჭრო ხელშეკრულება შემდეგ ორივე ქვეყანამ შვეციის ინგლის-რუსოფილური პარტიის დაფინანსება დაიწყო. 1765 წელს რუსეთმა დანიასთანაც დადო ხელშეკრულება, რომელიც მისთვის პოლშტაინის ვადაცემის

¹ Андерсон И. История Швеции, пер. с шведского, М., 1951, гл. 18-280.

² დაწერილებით ეკატერინე II-ის და გრაფ ნ. პანინის პოლიტიკის შესახებ ინგლისის საკითხში იხ. Чечулин Н. А., *Данная нам*, гл. 82-105.

³ დაწერილებით Е. И. Дружинина, *Ключик-Канпарджийский мир*, М., 1955, гл. 73-ის მიხედვით.

სანაცვლოდ ოსმალეთთან ომის დაწყების შემთხვევაში რუსეთს დახმარებას შეჰპირდა.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ რუსმა დიპლომატმა პანინმა და ცალკეულ სახელმწიფოებთან, სებასტოპოლისზე დასრულებული დადებით, გაერთიანებინა ისინი საერთო „ჩრდილოეთ სასტიკო“ ეს არაა პანინის მიაწოდა რუსეთის ელჩმა დანიამ, ბარონმა ფონმა. ჯერ კიდევ 1764 წლის ჩრდილოეთის ქვეყნების ამ კავშირის ინგლისიც უნდა მიმხრობოდა. ეს კავშირი მიმართული იყო საფრანგეთისა და მისი მოკავშირე ავსტრიის წინააღმდეგ. სასტიკოთა ჩრდილოეთის სისტემაში უნდა შესულიყვნენ რუსეთი, პრუსია და დანია (აქტიური წევრები), პოლონეთი და შვედეთი (პასიური წევრების სახით). მაგრამ რუსების ამ პროექტს მალე დაუჭირა პრუსიამ. ფრიდრიხ II რუსეთთან კავშირით კმაყოფილი იყო და მისი აღმოსავლელი მოკავშირის შემდგომი გაძლიერებას ხელს არ აძლევდა. მიუხედავად იმისა, რომ კორფ-პანინის სისტემა წარუმატებლობა განიცადა, რუსეთის ჩარევა პოლონეთის საშინაო საქმეებში არ შეწყვეტილა. უკვე 1764 წელს რუსეთმა, პრუსიამ, ინგლისმა და დანიამ მოსთხოვეს პოლონეთის სეიმს არაკათოლიკე მოქალაქეები თავიანთი უფლებებით კარგად იყენებთან გაეთანაბრებინა. მას შემდეგ, რაც რუსეთმა 1767 წელს ვარშავაში თავისი ჯარები შეიყვანა, პოლონეთის სეიმმა პანინი დისიდენტების (არაკათოლიკური მოსახლეობა) რთობის საფუძველზე უფლებების გათანაბრების შესახებ. ერთი წლის შემდეგ რუსეთმა, პრუსიის მხარდაჭერით, მოსთხოვეს სეიმს შეესწავლებინა პოლონეთის ძველი კონსტიტუცია, რომელიც ითვალისწინებდა სეიმში „ლიბერუმ ვეტოს“ კანონის შენარჩუნებას. ამ კანონით სეიმის ერთი წევრი გამოიყენებდა აკრძალვის (ვეტოს) უფლებას რაიმე გადაწყვეტილების მიღების წინააღმდეგ. ეს გადაწყვეტილება უკანონოდ ითვლებოდა. ეს კანონი ყველაზე დიდი ანტირუსული იყო პოლონეთის კონსტიტუციაში. ამიტომ რუსეთი და პრუსია მის შენარჩუნებას მოითხოვდნენ, რადგანაც პოლონეთის მეფე

მხოლოდ მდგომარეობაში ყოფნა ორივე სახელმწიფოს მეთაურს სურდა.

60-იანი წლების მიწურულში ავსტრიისა და საფრანგეთის დიპლომატიური ხრიკების წყალობით, ოსმალეთმა ომი გამოუცხადა რუსეთს. ოსმალეთთან ომის დაწყებამ დააჩქარა რუსეთის საგარეო პოლიტიკის დღის წესრიგში მდგარი პოლონეთის საკითხის „გადაწყვეტილი“. პოლონეთის განაწილების იდეის განხილვა რუსეთსა და ავსტრიას შორის 60-იანი წლების დასაწყისიდან (1763) დაიწყო. ავსტრიის იმპერატორიცამ ფარულად არაერთხელ მოსინჯა ეს საკითხი. ფრიდრიხ II-მ ეს საკითხი სააშკარაოზე გამოიტანა მას შემდეგ, რაც ოსმალეთმა ომი გამოუცხადა რუსეთს. ფრიდრიხ II-მ დააჩქარა რუსეთის, რომ კარგი იქნებოდა თუ ოსმალეთის წინააღმდეგ ავსტრია და პრუსია დაეხმარებოდნენ მას. პრუსიამ მიანიშნა ავსტრიას, რომ მას შეეძლო ოსმალეთთან წარმოებულ ომში გაწეული ფინანსური ხარჯების სანაცვლოდ მიეღო კომპენსაცია პოლონეთის ტერიტორიის განაწილების შედეგად. პოლონეთის ტერიტორიის განაწილებას 1772 წლის აგვისტოში მიაღწიეს. რუსეთმა მიიღო ლივონიისა და აღმოსავლეთ ბელორუსიის ნაწილი, ხოლო საფრანგეთმა ეკატერინე II-ს უნდა შეემცირებინა მოთხოვნები, რომ მან დამარცხებულ ოსმალეთს წაუყენა.

ავსტრიამ პოლონეთის ტერიტორიის გაყოფა 1777 წლამდე შეწყვიტა, სამაგიეროდ მისი საუკეთესო მიწები მიიღო. იმავე წელს ავსტრიამ მიიერთა მოლდავეთი, ბუკოვინა ისე, რომ ამის შესახებ რუსეთსა და პრუსიას შეატყობინა და არც რუსეთს¹.

მას შემდეგ, რაც 70-იანი წლებში ეკატერინე II-მ პრუსიასთან მოკავშირეობით, პრუსიის რისი გადაჭრა უნდოდა, ყველაფერი გააძლიერა (პოლონეთის, შავი ზღვისა და ყირიმის პრობლემები), იგი ოსმალეთთან იცვლის დამოკიდებულებას პრუსიისადმი, რომელსაც ოსმალეთის საგარეო უწყებების ერთ-ერთი მესვეური, გრაფი პანინი,

თავის დროზე, საგარეო ურთიერთობებში პრიორიტეტს ანიჭებდა ტახტზე გამეფების პირველი დღეებიდანვე, ეკატერინე II ოქტომბრის და „ყოფილიყო ევროპის ბელ-იზბლის გადამწვევტი“ და 1801 წლებში რუსეთის მიერ მოპოვებულმა დიპლომატიურმა და სამხედრო გამარჯვებებმა თანდათან ხელი შეუწევს მისი ამბიციების პრეტენზიების განხორციელებას, ხოლო ავსტრიასა და პრუსიას შორის ბაჰარიის შემკვიდრობისათვის მიმდინარე ომმა, მისი ოქტომბრის აღსრულებისთვის მას კარგი საბაბი მისცა.

ფრიდრიხ II, როგორც რუსეთის მოკავშირე, ეკატერინე II-ს სამხედრო დახმარებას ელოდა, მაგრამ ეკატერინემ გადაწყვიტა ორივე მეომარი მხარისათვის მბრძანებელი-შუამავალი გამხდარიყო და საშუალებას აძლევდა მას თავისი გაულება მთელ ევროპაზე გავერცხლებინა. 1779 წელს მეომარ მხარეებს შორის ხელმოწერილ ტუშინის ზავს მიიწვედნენ რუსეთის იმპერატორის ტიტულად, ამ ზავის ხელმოწერის დროს იგი არა მარტო შუამავალი არამედ ხელმოწერილი ხელშეკრულების გარანტის როლსაც ასრულებდა. ამის შემდეგ გერმანიის მთავრები ეკატერინე II-ს ხშირად თხოვდნენ შუამავლობას მათ შორის არსებული საზღვარი-საერთაშორისო კავშირის დროს.

გერმანიაში რუსეთის გავლენის გასაფართოებლად რუსეთის დელეგატში, საგარეო საქმეთა კოლეგიაში განსაკუთრებული „გერმანული განყოფილება“ შეიქმნა. თვით ღრმად მოსწონებოდა პრუსიის იმპერატორი ფრიდრიხ II-ც კი ხშირად ელაქმუნებოდა „ჩრდილოელ სემირამიდას“, რათა იგი დახმარებოდა პრუსიის განმანათლებლის მთავართა კავშირის შექმნაში.

როდესაც ინგლისსა და ახალგაზრდა რუსეთს შორის ომი მიმდინარეობდა, ეკატერინე II არ დახარბდა ინგლისის მიმართ, შეთავაზებულ წინადადებას, მიეღო.

მთელი მენორკა, ამერიკის წინააღმდეგ გამოსვლის სანაცვლოდ, ეკატერინემ უარი თქვა სხვების ინტერესებისათვის ეომა, ხოლო 1791 წლის 27 თებერვალს (9 მარტი) რუსეთი გამოვიდა ცნობილი

დეკლარაციით, „შეიარაღებული საზღვაო ნეიტრალიტეტის“ შესახებ, რაც ნიშნავდა ანიჭებდა ნეიტრალურ სახელმწიფოთა გემებს თავი დაეცვათ. ინგლისის გარდა ამ დეკლარაციას საზღვაო ნეიტრალიტეტი დიდი ნაწილი შეუერთდა.

რაც უფრო იზრდებოდა რუსეთის პოლიტიკური წონა, ეკატერინე II მით უფრო ღრმად იჭრებოდა ცენტრალური ევროპის საზღვრების საქმეებში. ერთდროულად იგი პანინის მიერ დამუშავებული „ჩრდილოეთის სისტემის“ სულ უფრო სცილდებოდა. სამაგიეროდ რუსეთი ავსტრიას დაუახლოვდა, რის შესახებ მოვილევში უკვე წელს ავსტრიის მომავალ იმპერატორ იოზეფთან ეკატერინე II-ს შეხვედრა მოწმობს. ავსტრიასთან რუსეთის დაახლოვებამ ოქტომბრის შეფის გავლენა შეარყია, რუსეთმა ავსტრიასთან დადო პოლიტიკური ხელშეკრულება. მხარეებმა დაადასტურეს, რომ მათი ერთხანური შეხედულება პოლიტიკისა და ოსმალეთის საკითხებში, ავსტრიის დაახლოვება რუსეთთან ნაკარნახევი იყო პრუსიის დაახლოვებასთან დაპირისპირების ინტერესებით. დაახლოვების პოლიტიკა ავსტრიის დიპლომატიისაგან მოდიოდა. მათი დაახლოვება ინგლისის დიპლომატიას დიდ კმაყოფილებას გამოიხატავდა¹.

მოვილევში ავსტრიასთან დადებული ხელშეკრულება რუსეთის მხრიდან 1787 წელს, როდესაც ოსმალეთმა ინგლისის წაქეზებით, გამოუცხადა რუსეთს: ამ ომში ავსტრია რუსეთის მოკავშირედ გამოვიდა. შეეცადა ისარგებლა ხელსაყრელი მომენტით და შეეცადა რუსეთის მიერ მიტაცებული მიწების ნაწილი ომის გზით დაებრუნებინა. ამ ომში ინგლისი და პრუსია შეეცადა მხარეს იცავდნენ. რუსეთს საშუალება არ მისცეს რუსეთის მოკავშირე დანიას ჩაბმულიყო ომის წინააღმდეგ ომში და ამით გაეწია დახმარება თავის მოკავშირე რუსეთისათვის. საბოლოო ჯამში შეეცადა მიზანს მაინც არ მიაღწია და 1790 წლის ვერსალის ზავით რუსეთთან საზღვარი

¹ რუსეთში მან იმოგზაურა გრაფ ფალკენშტეინის სახელით.

² იხ. „Русский архив“, 1874, кн. 2, გვ. 181-182.

³ იხ. იქვე, 391.

ღვრების რაიმე შეცვლაზე უარი თქვა. ამ ომში ავსტრიამაც რუსეთის ერთგულება პოლომდე არ შეინარჩუნა. მან ხელი მოაწერა სპარატულ ზავს ოსმალეთთან და ამით არაა ზრახვები რუსეთის რომელიც კონსტანტინოპოლზე გალაშქრებას აპირებდა.

1791 წელს დადებული იასის ზავით, რუსეთმა თავისი სისუსტე ღვრები მდინარე დნესტრამდე მხოლოდ ცოტათი გადასწია და ამპტიკიები ოსმალეთის ცალმხრივი აქტი ყირიმის მიერთების შესახებ. ამრიგად, XVIII საუკუნეში რუსეთის იმპერატორებმა (კატერინე I, ეკატერინე II და მათმა დიპლომატიამ გადაჭრეს რუსეთის იმპერიის წინაშე მდგარი სამი დიდი ამოცანა: მოიპოვეს გასასვლელი ბალტიისა და შავ ზღვებზე, დაიპყრეს ერთმორწმუნე ბელარუსებითა და უკრაინელებით დასახლებული ტერიტორიები, რის წყალობით, რუსეთმა და მისმა დიპლომატიამ მოიპოვეს გადაჭრის ხმა საერთო ევროპულ საქმეებში.

რუსეთ-ოსმალეთის
ომები და ავსტრიული
დიპლომატიის
XVIII ს.
შედეგად
მეზაგეგმა

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წწ. ომის დაწყება რუსეთისა და ოსმალეთის ტერიტორიული იმპერიული ამბიციების გრძელ და, პოლონეთის დანაწილებაშიც დასრულდა. პოლონეთის საკითხისადმი ოსმალეთის მიერ ამ დროს განსაკუთრებული ყურადღების გამოჩენა აიხსნებოდა იმით, რომ იგი მისთვის მტრად მტკივნეული და მგრძნობიარე პრობლემა იყო. მაშინდელი თურქი პოლიტიკური მოღვაწეები დარწმუნებულნი იყვნენ იმაში, რომ პოლონეთის ბელადებთან დაკავშირებული იყო ოსმალეთის ბელადი და პოლონეთის დანაწილებას აღიქვამდნენ ისე, როგორც „ოსმალეთის“ დასასრულის დასაწყისს.

XVIII საუკუნის 70-80-იან წლებში რუსულმა დიპლომატიამ რომელსაც უშუალოდ ეკატერინე II და ვრადი ალ. პოტომკინი წარმართავდნენ, მთელი ყურადღება ოსმალეთის პრობლემის გულს რაზე გადაიტანა. ავსტრიასთან ერთად, რუსეთი განიხილავდა „თავის გეგმას“, რომელსაც ევროპელმა დიპლომატებმა „ბერძნული პროექტი“

უწოდეს. ამ პროექტის მიხედვით, ოსმალეთი კი არ უნდა დაეცა, არამედ, საერთოდ, ევროპიდან ოსმალეები უნდა გაეძევათ. მათ ნაცვლად აღდგებოდა ბერძნული იმპერია, რომლის გარკონსაც დაიდგამდა ეკატერინე II-ის შვილიშვილი კონსტანტინე II-მ. ეს პროექტი, აგრეთვე, მოლდავეთისა და ვლახეთის ტერიტორიების გარაუდობდა, ეს ორი გაერთიანებული ტერიტორია შეადგენდა ახალ ბუღერულ სახელმწიფოს – დაკიას. ავსტრიას უნდა ეთხოვა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის დასავლეთი ნაწილი¹. მაგრამ პროექტი შედრადშობილი აღმოჩნდა და იგი ისევე გაქრა, როგორც მისი წარმომადგენელი საერთაშორისო ვითარება.

ქრუკ-კაინარჯის ზავით დამთავრებული რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომმა რუსეთის იმპერიას ახალი ტერიტორიები (სტეპანი, ქერჩი, ენიკალე და აზოვი) შესძინა, ხოლო სულთნის მიერ ყირიმის სახანოს დამოუკიდებლობის აღიარებით, რუსეთმა ამ სახანოს საშინაო საქმეებში ჩარევის საშუალება მიიღო. რუსეთის ამ მოქმედებებმა ყირიმის მიმართ 1783 წელს მისი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესვლით დამთავრდა. ამ გარემოებამ, შავ ზღვაზე და კავკასიაში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ძალთა შეტება ძირფესვიანად შეცვალა რუსეთის სასარგებლოდ. ერთგვარულად, ბალკანეთსა და კავკასიაში ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო ძლიერებაც შეიარყა. ოსმალეთში, რომელიც თავისი სამხედრო-ეკონომიკური სისტემით „შუა საუკუნეების ერთადერთ ჭეშმარიტ სამხედრო სახელმწიფოს“ წარმოადგენდა, წარმოების მთავარი ძირადი იყო ხმალი და არა გუთანა. ამიტომ სახელმწიფო ხაზის მთავარი შემოსავლის წყარო, „მეურნეობის მთავარი დარგი“ იყო. აქედან გამომდინარე, ომებში დამარცხება ოსმალეთი-

¹ ამ პროექტის შესახებ იხ. Маркова О. П., დასახ. ნაშრ., თავი - „Османский проект“, გვ. 236-275.

Гричевский А., დასახ. ნაშრ., გვ. 95.

² მასთან დაკავშირებით ეკატერინე II ამბობდა ხოლმე: „თოხფი ყოველმა ხელმა შეავსო“, იქვე, გვ. 98.

³ Марке К. Хронологические выписки. II. Архив ИМА, XI, М., 1909, გვ. 189.

სათვის ნიშნავდა მეურნეობის მთავარი დარგის მოშლას¹. რუსეთში მოხდა მოსდევდა სახელმწიფოს სამხედრო-ფეოდალური საისტემის კრიზისი.

ნიშანდობლივია ნაწყვეტი იმ საუბრიდან, რომელიც გაიმართა ოსმალეთის იმპერიის ერთ-ერთ მთავარ მოხელეს (დივანის პრეზიდენტი ანუ მთავრობის მთავარი თარჯიმანი) და რუსეთის ელჩის რეზნოვს შორის. აი რა უთხრა სულთნის მოხელემ რუს ელჩს: „თქვენი ისინი (თურქები – ალბ. მ.) გამოცოცხლდებიან, მკვდარი ნიშნის დროს კი სუსტდებიან, ვინაიდან მათი საწყისი და საფუძვლი არის იარაღი, როდესაც იარაღს ხელს შეუშევენ, მათი იცინა რას ჩაებლავს და იწყებენ ფართხალს, როგორც თქვენ ხმელეთზე“².

XVIII საუკუნეში განცილდნენ ყველა დამარცხებათა შორის რუსეთთან 1768-1774 წლების ომში დამარცხება ოსმალეთისაგან. განსაკუთრებულად მძიმე იყო. საომარ ასპარეზზე მოპოვებული მარჯვება რუსეთმა დიპლომატიური გამარჯვებით დააგვირგვინა.

როგორც აღვნიშნეთ, ოსმალეთის მარცხმა ომში საფუძვლიანი შეარყია მისი ავტორიტეტი დუნაისპირა სამთავროებში. მათი მოღდაუთისა და ელახეთის მთავრებს არ ხურდათ სრულიად მოსცილებოდნენ ოსმალეთს, ვინაიდან ამ შემთხვევაში მათ ტერიტორიას ავსტრია ან რუსეთი დაეპატრონებოდა. ეს კი მათი უფლების დაკარგვით ემუქრებოდა. ისინი დარჩნენ ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში და ცდილობდნენ სულთნის ხელისუფლების დახუსტება და რუსეთ-ოსმალეთის შორის არსებული წინააღმდეგობანი მოზერხებულად გამოეყენებინათ თავიანთი სასარგებლოდ. მაგალითად, ოსმალეთში გზად მიმავალ რუსეთის ელჩს რუსეთის ისინი თხოვდნენ სულთანთან შეხვედრისას მხარი დაეჭირა მათ სამთავროების უფლებათა გაფართოებისათვის, გადასახადების შემცირებისათვის და ა.შ. მოღდაუთისა და ელახეთის ფანატიკური მთავრებს დიპლომატიური მოქნილობა არ აკლდათ და ოსმალეთის

მარეს და ევროპის სახელმწიფოებსაც ერთსა და იმავე დროს ერთგულებას ეფიცებოდნენ.

ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის იმ პუნქტებმა, რომლებიც უშუალოდ ზავზე დასა და სრუტეებს ეხებოდნენ დიდი შემოთქმება გამოიწვიეს ევროპის დიპლომატიურ წრეებში. ევროპის შემოერთება ნიშნავდა რუსეთის შავ ზღვაზე არა მარტო გამოსვლას, არამედ გაბატონებას ევროპის დაპყრობის და მიერთების შემდეგ, რუსეთი ბევრად უფრო ახლო აღმოჩნდა ბოსფორთან. ახლა სულ უფრო რეალური ხდებოდა რუსეთის მიერ სრუტეებზე რაიმე სახით კონტროლის დაკავშირების საკითხის დასმა. გამართლდა ოსმალეთის შიში იმის თაობაზე, რომ ევროპის დიდ პოლიტიკაში მათ თავისივე მოკავშირეები და „მეგობრები“ ბედის ანაბარა მიატოვებდნენ, რომ ისინი ერთმანეთს შეუთანხმდებიან და ოსმალეთს ჩააგდებენ რუსეთის ხელში. რუსეთის მიერ ოსმალეთზე 1774 და 1791 წლებში მოპოვებული გამარჯვებების შემდეგ, იგი სულ უფრო სიმპათიებით ხარგებლობდა და ძლიერ დასაყრდენს პოულობდა არა მარტო ქრისტიანებით დასახლებულ ქვეყნებში (ბალკანეთი, ამიერკავკასია), არამედ მაჰმადიანთა შორისაც. რუსეთი თავისი გავლენით გაუტოლდა ისეთ სხვადიდი ევროპულ ქვეყნებს, როგორებიც იყვნენ ინგლისი და საფრანგეთი.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ოსმალეთში ყველაზე დიდი გავლენით ეს სამი სახელმწიფო ხარგებლობდა, მაგრამ ამ სამიდან ყველაზე მეტად ოსმალეთი საფრანგეთის მიიწვევდნენ. თუმცა საფრანგულმა დიპლომატიამ გააკეთა ყველაფერი, რათა ოსმალეთი მოეყვანა რუსეთის წინააღმდეგ. მაგრამ ეს იყო საფრანგეთის დიპლომატიის დიდი შეცდომა, ვინაიდან ოსმალეთის დამარცხების შემდეგ საფრანგეთმა ახლო აღმოსავლეთში დაკარგა თავისი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სტრატეგიული პოზიციები³. როგორც მოხდა, ოსმალეთმა შეინარჩუნა პრაქტიკული, თუმცა ფორმალური, პოზიციები.

¹ გიგინეიშვილი ო. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან, „მეცნიერება“ 1982, გვ. 11.

² Соловьев С. М., История России с древнейших времен, т. 10, М., 1964, гл. 376.

³ ლევენტის ქვეყნებთან საფრანგეთის ვაჭრობა ხელს უწყობდა საფრანგულ ფლოტის საეკონომიკურ ბრუნვის განვითარებას. XVIII ს. დამლევს ხმელთაშუა ზღვაში საფრანგეთის ფლოტს თავისი და სხვისი ტვირთების ნახევარი დაეკონტროლა (იხ. Вайнштейн О. Л. Французская буржуазная революция конца XVIII века и турецкий Восток. – „Учёные записки МГУ“. Серия ист. наук, вып. 6, Л., 1940).

შემდეგ მიხედნენ ფრანგები, რომ „ვევლაზე კარგი, რაც კი შეიძლება, ღიათ მათ გააკეთონ ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთი ნაწილის და ლუვანტის ვაჭრობის დასაცავად, ეს იყო ოსმალეთ-რუსეთს ახალი ომის თავიდან აცილება“¹. წინააღმდეგ შემთხვევაში რუსეთს თანდათან გადაეღებოდა ოსმალეთს.

ამ პერიოდში ფრანგები ოსმალეთზე იმიტომ კი არ წუხდნენ, რომ იგი თავისთვის უნდოდათ, არამედ იმიტომ, რომ მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში დაიცავდნენ თავიანთ ინტერესებს ლეკების ქვეყნებში. რუსეთი რომ ოსმალეთს დაჰპატრონებოდა, მას გზა გაეხსნებოდა ლეკებისაკენაც. ამიტომ რუსეთ-ოსმალეთის შორის წარმოშობილ მომდევნო პოლიტიკური კრიზისის (1783, 1787) დროს საფრანგეთის ელჩები სულთანს იმას ურჩევდნენ, რომ იგი რუსეთის წინააღმდეგ ომში არ ჩაბმულიყო, 80-იანი წლებიდან მოყოლებული რუსეთთან ურთიერთობის საკითხი გახდა მთავარი საკონსულაციო ოსმალეთის პოლიტიკაში. ამიტომ იყო, რომ ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის შემდეგ, საფრანგეთი დიდ სამხედრო დახმარებას უწყვეტად ოსმალეთს. ეს დახმარება, ნაწილობრივ, საფრანგეთის მთავრობის ხარჯზე ხორციელდებოდა. XVIII საუკუნეში ევროპის ქვეყნები ერთმანეთს გაბატონებულიყვნენ ოსმალეთზე, მაგრამ, ამავე დროს, ერთმანეთს არ ანებებდნენ მას. მათში ვევლაზე აქტიურად მოქმედებდა საფრანგეთი, რომელსაც სურდა, ოსმალეთი გამოეყენებინა როგორც ფარი თავისი სამფლობელოების დასაცავად ლეკების ქვეყნებში. მაგრამ, როდესაც საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკის დღის წესრიგში ოსმალეთის ხელში ჩაგდების საკითხი დადგა, მას მაღალი პოლიტიკის დაიწყო ზრუნვა იმაზე, თუ როგორ ჩამოეცდნენ ოსმალეთისაგან მისი ცალკეული ნაწილები (მაგალითად, ჩაბოღონის ლაშქრობა ეგვიპტეში და სირიაში).

მეორე თავი

დიპლომატიური სამსახურის ფორმები და მეთოდები XVIII საუკუნის რუსეთში

დიპლომატიური
სამსახურის
გამაგებება ანტონ
პაშინაში

პეტრეს მეფობის დროს გამოიღმა ფართო საერთაშორისო მოღვაწეობამ მოითხოვა იმ დაწესებულება-უწყებათა რეორგანიზაცია, რომლებიც საერთაშორისო ურთიბობებს განაგებდნენ. ამასთანავე აუცილებელი გახდა ახალი დიპლომატიური კადრების მომზადებაც. XVIII საუკუნეში ახალი საერთაშორისო ვითარებით წამოჭრილი ახალი საერთაშორისო ამოცანების გადასაჭრელად ძველი დიპლომატიები მათი მოვლადი მეთოდებით უკვე აღარ ვარგოდნენ. რუსეთის პირველი იმპერატორის მმართველობის ხანაში მთელი დიპლომატიური სამსახური რეორგანიზებულ იქნა დასავლეთ ევროპულ ფაიდაზე. ევროპის ქვეყნებში ჩამოყალიბდა მუდმივმოქმედი დიპლომატიური სასახეები, რომელთა საჭიროებას წინა საუკუნეებში ასე განიცდიდნენ. უკვე 1699 წელს პოლანდიაში სრულუფლებიანი და საგანგებო წარმომადგენლის რანგში ა.ა. მატვეევი გაგზავნეს, რომის საღმრთო იმპერიის (საქსტრიის) იმპერატორის კარზე ვენაში მინისტრი დანიშნეს და ამ ერთდროულად, მეფის ქვეშევრდომთა სავაჭრო ინტერესების დაცვის მიზნით, ევროპისა და სხვა ქვეყნებში საკონსულოები გახსნა თავის მხრივ, თვით რუსეთის მეფის კარზეც უცხო ქვეყნების წარმომადგენლობები ჩნდებოდნენ. დიპლომატიურ ცხოვრებაში პეტრეს ხელშეუხებლობის პრინციპს ატარებდა. მაგალითად, 1708 წელს ინგლისში რუსეთის ელჩის ა.ა. მატვეევის დაპატიმრებამ რუსეთში დიდი აურზაური გამოიწვია. ა.მატვეევი ვალეების გადაუხადებლობის გამო დააპატიმრეს და შეურაცხყეს. ამ ფაქტმა ლონდონში მთელ დიპლომატიურ კორპუსში დიდი აღშფოთება გამოიწვია. სრულყოფილ ვეველა ქვეყნის წარმომადგენლები ეწვივნენ მატვეევს. ინგლისის დედოფალმა ანამ აღნიშნულის გამო სინანული გამოთქმა. პეტრემ მოითხოვა იმ პირთა სიკვდილით დასჯა, რომელთაც ეს ელჩის შეურაცხყოფა მიაყენეს. დაძაპრებული მართლაც პასუხის-

¹ გეგინეიშვილი ო., დასახ. ნაშრ., გვ. 105.

გებაში მისცეს, ხოლო პარლამენტის მორიგმა სესიამ ამატა მისი მიმართ ჩადენილი ქმედება აღიარა დანაშაულად. „როგორც ანგარიშის, ისე საერთაშორისო კანონმდებლობის წინაშე, რომელზეც დამყარებულია ელჩის პრივილეგია“.

ელჩებისა და მინისტრების პრივილეგიების შენარჩუნების მიზნით, შემოიღეს სპეციალური კანონი, რომელიც ითვალისწინებდა ელჩების ხელშეუხებლობას და მასთან დაკავშირებულ რიგ საკითხებს. ამ კანონის ტექსტის შემუშავებაში დიპლომატიურმა კორპუსმაც მიიღო მონაწილეობა. რა თქმა უნდა, სიკვდილით დასჯის ლაპარაკი არ შეიძლება ყოფილიყო, მაგრამ ინგლისის მთავრობამ პეტრე I-ს ბოდიშის მოსახდელად სპეციალური ელჩობა გაუცხადა, რომელიც განსაკუთრებული პატივით იქნა მიღებული. მაგრამ იგი პეტრე სულაც არ ერიდებოდა უცხოელ ელჩებს. 1718 წელს მან დააპატიმრა პოლანდიის რეზიდენტი პეტერბურგში დებისი, რომელიც პოლანდიის მთავრობისთვის რუსეთზე არაკეთილსინდისიანი ინფორმაციის მიწოდებაში და რუსეთის მეფის ქვეშევრდობაში საეჭვო ურთიერთობებში ამხილეს. იგი აიყვანეს შინაპატიმრობაში, ჩამოართვეს ყველა ქაღალდები და იგი თვით მეფემ დაკითხა. მან დევ მანვე პოლანდიის შტატებისაგან მისი გაწვევა მოითხოვა.

ძველი საელჩო უწყება ახალ სახელმწიფო მოთხოვნებს აკმაყოფილებდა. უკვე XVIII საუკუნის დასაწყისში, მასთან ერთად პეტრეს „საღაშქრო საელჩო კანცელარია“ ჩნდება. 1716 წელს შექმნილი ნიჟნის მიხედვით, საელჩო კანცელარიაში საკითხთა დაწვევების კოლეგიალური წესი შემოიღეს. და ბოლოს, 1729 წელს შეიქმნა საგარეო საქმეთა განსაკუთრებული კოლეგია, რომელშიც ძველი საელჩო უწყება შეცვალა. კოლეგიას სათავეში კანცლერ გრაფი ვ.ა. გოლოვინი და პოდკანცლერი (ვიცე-კანცლერი) კ. შაფიროვი ჩაუყენეს. მასთან არსებული „კანცლარიის მრჩეველ ბადა“ იქცნენ ა.ა. ოსტერმანი¹, რომელიც შემდგომ დიპლომატიკის

¹ ოსტერმანი, 1741 წ., გოლოვინის საპირისპიროდ, ანა ივანეს ასულს და მუშების პირველ წლებში უმტკიცებდა, რომ საფრანგეთთან დაახლოებას არ ეთანხმებოდა. სარგებლობის მოტანა არ შეუძლიაო, იმ დროს როდესაც საფრანგეთი შუამავალი იყო რუსეთსა და ოსმალეთს შორის მოლაპარაკებების დროს (Соловьев С. История..., кн. V, гл. 91-92, 95).

საგარეო ურთიერთობების წინა პლანზე წამოსწიეს, და ვ. სტეპანოვი. მათ მოლოდინში შედიოდა უცხო ხელშეწყობა მიმართ სიგელების, მანუშკტების, რესკრიპტების, რეზოლუციების, დეკლარაციების და სხვა დიდი მნიშვნელობის და საიდუმლოების მქონე ქაღალდების სიგელები. კოლეგიის მუშაობა მეფის უშუალო კონტროლის ქვეშ ხორარობდა. იგი ესწრებოდა აგრეთვე კოლეგიის სხდომებსაც, რადგან კოლეგია განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხს იხილავდა.

შინაპატიმრობაში ევროპული წესები რუსმა დიპლომატებმა **პატიმრობაში** უცებ ვერ მიისადაგეს. ახალიან ერთად ადგილუფროსობისა და პატივის მიგების საკითხები გაგებაც განაგრძობდა არსებობას. საზღვარგარეთული მისიებიდან, უპირველეს ყოვლისა, ეტიკეტის შესაბამის მხარეებს ითხოვდნენ. „რუსები, – წერდა 1710 წელს დანიის ელჩი იული, – არ არიან ამბობენ არც ერთ ძველ რუსულ ჩვეულებაზე, რომელიც განდიდებას ემსახურება და ახლაც სწავლობენ სხვათა ჩვეულებებს, გამოსადეგს მათი ღირსებისა და პატივის შესანარჩუნებლად და გასაზრდელად“.

უცხოელი ელჩები უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ იმის გამო, რომ რუსი ოფიციალური პირები პირველად არასოდეს არ ეწვეოდნენ ხოლმე მათ ვიზიტით. ცერემონიალიდან დაკავშირებით პეტრე I-ს დიპლომატები ისევე მომთხოვნები იყვნენ, როგორც მამამისის დიპლომატები. 1710 წელს რუსეთ-დანიის ხელშეკრულების ხელმოწერისას წამოიჭრა პრობლემა იმის თაობაზე, თუ ვინ მოაწერდა ხელს პირველი. დანიის წარმომადგენელი თანახმა იყო, რომ რუსულ ვგზემპლიარზე პირველს რუსეთის წარმომადგენელს მოეწერა ხელი, ხოლო დანიურზე ხელმოწერა მას თვით რუსმა მინისტრებმა მოეწერათ, მაგრამ ასეთ ხერხს მიმართეს: კანცლერმა ხელი მოაწერა და ბეჭედი დასვა, მის ზემოთ ხელი მოაწერა ვიცე-კანცლერმა, ხოლო პირველ ადგილზე – დანიის ელჩმა. „ამით რუსებს უნდოდათ, რომ ბოლო ადგილს იხინი მიიჩნევენ პირველად და პირველად“. ერთ ასეთ საყურადღებო ფაქტსაც აქონდა ადგილი: მენცერისათვის დანიის „სპილოს ორდენის“ გადაცემისას, დანიის

ელჩმა შენშიკოვს წინასწარ ჩამოართვა პირობა, რომ იგი ამ უფროს უპირატესობას მიანიჭებდა სხვებთან შედარებით, თვით მდრია პირველწოდებულის ორდენის ჩათვლით. შენშიკოვმა იგი პატყუა და ხან ერთ და ხან მეორე ორდენს ატარებდა. თვით პეტრეც კი ვერ განთავისუფლდა პატივის ცნების ძველებური გავრსაგან. საზღვარგარეთელი ელჩების მიღებისას მას არ ეხურა პეტრე და არც რაიმე სხვა თავსაბურველი. ალბათ იმიტომ, რომ სხვისი ტიტულის წარმოთქმისას არ სურდა მისი მოხდა. მეფე იმ გა ბაღდახისის ქვეშ ნაპირზე ისე, რომ უცხო ელჩისათვის მის გვერდზე დასადგომი ადგილი არ დარჩენილიყო. უცხოეთის ელჩებს ზოგჯერ არ ექცეოდნენ იმ პატივისცემით, როგორსაც მეფე უცხო ელჩებისაგან თავის ელჩებთან ურთიერთობისას ითხოვდა. ლუდსკი-ლაქში ჩამოსვლისთანავე ისინი განსაკუთრებული ყურადღებისა და მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდნენ. მათ მომსახურე პერსონალს თავისუფლად გასვლის უფლება არ ჰქონდა. თვით ელჩსაც ამცოლობრივი კომუნდანტის ნებართვით შეეძლო გადაადგილება.

რუსეთის ალჩები ფართო პოლიტიკის წარმოებისთვის ყოველთვის ცილებული დიპლომატიური ცოდნა უნდა არ გამოიმუშაებულა. ძალიან ცუდად იმ სენიებდნენ 1708 წელს საფრანგეთში ჩასულ რუს ელჩებს, რომ XIV-ის მინისტრები, რომლებიც, მათივე სიტყვებით რომ ეთქვოდ, „არაფერ სასიკეთოს არ აკეთებდნენ მეფის სასარგებლოდ და მხოლოდ ამავე მოთხოვნებს აყენებდნენ“.

დიპლომატები თავიანთი გულუბრყვილობით XVII საუკუნის შორს არ წასულან, მაგალითად, რუსი ელჩები იშვიათად თანხმდებოდნენ პასუხი მიეცათ წერილობითი ფორმით. როგორც წესი, მათ ემსიოდით თავიანთ თავზე პასუხისმგებლობის აღებისა. 1710 წელს მეფის მინისტრები იულს სთხოვდნენ წარმოედგინა დაშიფრული უფლებამოსილება უკანა მხარეს თავისა თარგმანით. როდესაც მათ უარი განაცხადა იმ მოტივით, რომ მას არ სურდა გაეცა შიფრის გასაღები, მას ვითომდა გულუბრყვილოდ უპასუხეს, რომ მას

„... უბედურება არ იქნებოდა, რადგან მეფესა და დანიის ხელმძღვანელს შორის არ უნდა ყოფილიყო არავეითარი საიდუმლო“¹.

ამბრაჰამელი ასეთი იყო კადრები, რომელთანაც პეტრეს თავისი ფართომასშტაბიანი დიპლომატიური მოღვაწეობის დაწყება სურდა. მით უმეტეს, განცვიფრებას იწვევს ის წარუცხადებელი, რომელიც ახალგაზრდა პეტრესეულ დიპლომატიას ჰქონდა. პეტრეს მმართველობის მეორე პერიოდში უკვე იხსენიება მოხერხებული და დახვეწილი დიპლომატიების ახალგაზრდა თაობა, რომლებიც ახალ საერთაშორისო ურთიერთობებს მშვენიერად უღებდნენ ალღოს. 1718 წელს პეტრეს მიერ რწმუნებულთათვის მიცემული ინსტრუქცია უდავოდ დიპლომატიური ტაქტიკისა და სტრატეგიის ნიმუშად უნდა ჩაითვალოს. „როდესაც, — წერდა პეტრე ოსტერმანისადმი განკუთვნილ ინსტრუქციაში, — ორ სახელმწიფოს შორის აქამდე არსებული მტრობა და შური შეწყდება და საზღვარსაშორისო მეგობრობა დამყარდება, ჩვენ არაიუ შევძლებთ უსაფრთხოების მოპოვებას, არამედ ევროპაში ბალანსის შენარჩუნებას“. ამიტომ მეფე მიიჩნევდა, რომ საჭირო იყო შეეთავაზებინა სკივლისათვის მისაღები პირობები. „ჩვენ ვიცით, — წერდა იგი ოსტერმანს, — რომ შვეციის მეფე იარაღით ვაიძულეთ წასულიყო ბოროტებაზე, მაგრამ შვეცია ყოველთვის ეცდება დაიბრუნოს დაკარგული. ამიტომ ჩვენ ვთავაზობთ ყველა სადავო საკითხის ასეთი ამოფხვრის საშუალებებს. თუ მეფე ჩვენ დაგვითმობს პროვინციებს, რომლებიც ახლა ჩვენს ხელშია (ფინეთის გარდა), ჩვენ ვალდებული ვიქნებით აუუნაზღაუროთ დანაკარგი სხვა ადგილებზე, რომლებიც მას სჭირდება“. დაბოლოს, პეტრე იზიარებდა მტრის შვეციის წინააღმდეგ მებრძოლი ყველა მოკავშირის ერთობილი ინტერესების შესახებ. ამიტომ იგი უარს ამბობს სეპარატული ზავის დადებაზე: „თუ ჩვენ არ დაეუსვით მოთხოვნები პრუსიის

¹ [Юль Ю.] Записки Юста Юля, датского посланника при Петре Великом (1709-1711), М., 1900 (цитир. История дипломатии, т. I-ის სტატიით, გვ. 274).

სა და პოლონეთის მეფეებს, ეს მშვიდობა მყარსაფუძვლიანი არ იქნება, რამეთუ არ შეიძლება ჩვენ ისინი საომარ მდგომარეობაში დავეტოვოთ¹.

პეტრეს კვალს მიჰყვებოდნენ მისი თანაშემწე დიპლომატები. 1720 წელს ბესტუევე-რიუმინის მიერ შედგენილი ბარათი „ბულოცების“ (შუამავლობის) ინგლისური პროექტის თაობაზე. შეიძლება გამოკვეთილი და საღი აზროვნების ნიმუშად ჩაითვალოს. ნაბიჯი ნაბიჯ ბესტუევენი წინ მიიწეოდა ინგლისელთა ინტრიგების ქსელში. ჯერ კიდევ შვეიციაში ელჩად ყოფნისას ბესტუევენი არა მარტო აკვირდებოდა დანიამი არსებულ მდგომარეობას, სადაც იგი აქტიურ ტეზისზე იყო, არამედ მის ისტორიასაც სწავლობდა. მოსკოვში „უხეზობა“ ისტორიის ჩაბარდა. როდესაც 1720 წელს ინგლისის სახელმწიფო მდივანმა სტენგოპმა რუსეთის ელჩს ვესელოვსკის ინგლისის შვეციასთან კავშირის დადების შესახებ უხეშ ფორმის აცნობა, ვესელოვსკის ხმა არ ამოუღია, „რადგანაც, - წერდა იგი - მე რომ რამდენიმე სიტყვა მაინც შეთქვა, უსაიმოვნების გამოც კერ დავეცილდებოდი“.

დიპლომატიური მოღვაწეობის სფეროს გაფართოებასთან ერთად რუსი დიპლომატების ფუნქციებიც საკმაოდ გართულდა. მათ ვეალებოდათ ლიტერატურული ბრძოლა საზღვარგარეთ რუსული საზოგადოებაში მათე პოლიტიკურ განწყობილებებთან. როდესაც პააგამი მივიდა ცნობა ნარვასთან დამარცხების შესახებ, რუსეთის ელჩმა პეტრევემ შეადგინა და პოლანდიის შტატებს წარუდგინა შემოკლები, რომელსაც უნდა გაეჟარწყლებინა ამ ცნობის მიერ გამოცხადებული არახელსაყრელი შთაბეჭდილება. შვეციის ელჩი იძულებული იყო უარყოფა შეეთხზა, მოგვიანებით, თავად კურაკინს თავად უნდა ედევნებინა, რომ პააგის გაზეითში არ დაეზეჭდათ რაიმე ისეთი, რაც რუსეთისათვის არახელსაყრელი იქნებოდა და ეს გაებათილებინა ისინი. მან „მეგაზეოებს“ პოლანდიის მთავრობას თანაც კი უჩვენა. 1711 წ. საფრანგეთში მყოფი ვოლკოვ რუსეთს მენდაციას იძლეოდა გაზეითის რედაქტორი რითიმე მოეხიბლა. რუსთა რუსეთისათვის სასიკეთო ინფორმაცია გამოეჭეცვებინა. რუს

¹ История дипломатии, т. I, гл. 275.

ელჩის ხელსაყრელი ევროპული საზოგადოებრივი აზრის შესაქმნელად სხვა ღონისძიებებიც ტარდებოდა.

პეტრესული დიპლომატია დიდი ხელოვნებით იყენებდა იმ შინააღმდეგობას, რომელიც მტრულ ქვეყნებში არსებობდა. შვეიციაში ქვეყნების საქმეებში ჩარევა ჩვეულებრივი საშუალება იყო პოლიტიკაზე ზემოქმედებისათვის. 1703 წელს ი. ტოლსტოიმ პეტრეს ერთ-ერთმა ყველაზე უფრო გამოჩენილმა დიპლომატმა - კონსტანტინოპოლში, რუსეთისადმი მტრულად განწყობილი ვენიზიის არათუ გადაყენება, არამედ მისი სიკვდილით დასჯაც კი მოაპოვებდა თავისი მიზნების განსახორციელებლად პეტრეს მთავრობაში. იგი იყენებდა ოსმალეთის ქრისტიანების აგენტურას. მაგალითად ასეთი ძეგლი იყო ინფორმაციის მიმწოდებელი იყო კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ძმისწული. შვეიციაში ომის დამთავრების შემდეგ რუსეთის დიპლომატია მხარს უჭერდა „პატრიოტების“ მხარეს, განსაკუთრებულ რთულ ინტრიგებს რუსული დიპლომატია ვწყოდა თავისი ყველაზე საშიში მტრის - ინგლისის წინააღმდეგ. რუსეთის რეზიდენტი ლონდონში ვესელოვსკი უნერგავდა ინგლისელებს იმ აზრს, რომ ინგლისის მართავდნენ პანოკერების ინტრიგებისა და პოლიტიკის შესაბამისად. პეტერბურგში კავშირი ინგლისის ტახტის პრეტენდენტ ჯეიმზ სტიუარტთანაც. ვესელოვსკის სახელმწიფოთა პოლიტიკაზე ზემოქმედების საშუალებას ერთ-ერთ არხს წარმოადგენდა მოსყიდვა, რომლის საშუალებითაც მოიპოვებოდა მნიშვნელოვანი ინფორმაცია. 1711 წელს ოსმალეთთან საზავო ხელშეკრულების დადებისას, საჭირო გახდა იგი ქროამის მიცემა არა მარტო ქვეყნის ვენიზიისათვის და მუფთაათის, არამედ ინგლისელი და პოლანდიელი ელჩებისათვისაც. 1720 წელს „სამარადისო მშვიდობის“ დამყარებისათვის თურქ საზოგადოებრივ პარტებთან ერთად მოიხილეს საფრანგეთის ელჩი და მისი დიპლომატიური მოღვაწეობის სფეროს გაფართოებასთან ერთად რუსი დიპლომატების ფუნქციებიც საკმაოდ გართულდა. მათ ვეალებოდათ ლიტერატურული ბრძოლა საზღვარგარეთ რუსული საზოგადოებაში მათე პოლიტიკურ განწყობილებებთან. როდესაც პააგამი მივიდა ცნობა ნარვასთან დამარცხების შესახებ, რუსეთის ელჩმა პეტრევემ შეადგინა და პოლანდიის შტატებს წარუდგინა შემოკლები, რომელსაც უნდა გაეჟარწყლებინა ამ ცნობის მიერ გამოცხადებული არახელსაყრელი შთაბეჭდილება. შვეციის ელჩი იძულებული იყო უარყოფა შეეთხზა, მოგვიანებით, თავად კურაკინს თავად უნდა ედევნებინა, რომ პააგის გაზეითში არ დაეზეჭდათ რაიმე ისეთი, რაც რუსეთისათვის არახელსაყრელი იქნებოდა და ეს გაებათილებინა ისინი. მან „მეგაზეოებს“ პოლანდიის მთავრობას თანაც კი უჩვენა. 1711 წ. საფრანგეთში მყოფი ვოლკოვ რუსეთს მენდაციას იძლეოდა გაზეითის რედაქტორი რითიმე მოეხიბლა. რუსთა რუსეთისათვის სასიკეთო ინფორმაცია გამოეჭეცვებინა. რუს

ქროამი აუცილებელი იყო არა მარტო კონსტანტინოპოლში. 1711 წელს მინისტრი ვენის კარზე, თავადი გოლიცინი წუწუნებდა ინგლისელი თანხის უჭირლობის გამო და თან დასძენდა: „თავად უკაცსენებოთ, როგორია აქაური სამეფო კარი და აქაური მინის-

ტრები, როგორ გათამაშებულები არიან სხვა ქვეყნების პატარა ტესაგან (ხელმწიფისაგან). თუმცა ქმრები ისე არა, როგორც მინისტრების ცოლები იღებენ.”

ამტრა I. როზოცა პეტრეს პირადად ეჭირა ხელში რუსეთის დიპლომატიის სადავეები და პეტრეს პირადად მონაწილეობდა ყველა მოლაპარაკებაში. როცა საჭირო იყო, დასრულებდა ელჩისა და საგარეო საქმეთა მინისტრის ფურცლებს. მაგალითად, პეტრე ორჯერ იმყოფებოდა დიპლომატიური პატივსაცემისათვის და პირადად დადო ისეთი მნიშვნელოვანი ხელშეკრულებები, როგორებიც იყო რავეს შეთანხმება (1698) და ამსტერდამის ხელშეკრულება (1717). თავის სამშობლოში მეფე უშუალოდ ხელს აწყო უცხოელ ელჩებს, ესაუბრებოდა მათ უბრალოდ და თავისუფლად. ამა თუ იმ საქმის ბოლომდე მისაყვანად ეს ყველაზე სწრაფი მეთოდი იყო. აუდიენციები არ განისაზღვრებოდა. უცხოელ ელჩებს შეეძლო უნდა მოეძებნათ ნადიმებზე და იქ შეესრულებინათ თავიანთი დავალება. „მე გამოვიყენე დღევანდელი სადილი, – ყვებოდა იგი – რომლის დროსაც მის (პეტრეს – აღბ. მ.) გვერდით ვიჯექი რათა, ჩემი მპრძანებელისა და ხელმწიფის ბრძანების თანახმად, წარმოებინა მოლაპარაკება მასთან სხვადასხვა საქმეებზე. ამ სხვაობის დროს მეფე საკმაოდ კეთილგანწყობილად და სიამოვნებით მისმენდა და მპასუხობდა ყველაფერზე. რასაც ვეკითხებოდი“¹.

მეფის დენშინიკების საშუალებით მისი ნახვა ხაზღშიც შეიძლებოდა. ერთხელ იულმა პეტრეს ჩაუტყველს, ტყეის წინსაფარს დაზგასთან მომუშავეს შეუსწრო. პეტრე ვერ იტანდა ოფიციალურ რიბას. მას საერთაშორისო პოლიტიკის წარმოების საკონსულტაციო პრინციპები ჰქონდა. მისი ძირითადი პრინციპი იყო პოლიტიკური კეთილსინდისიერება და აღებული ვალდებულებებისადმი ერთგულება. მისი საერთაშორისო პოლიტიკის ძალა იმაში გამოიხატება, რომ იგი არ იფანტებოდა რამდენიმე საქმეზე და გურადღებდას მათგანზე ამახვილებდა. ამ ერთი მიზნის განხორციელებას მას

¹ Юль Ю., даша, навроში (ციტრ. История дипломатии, т. I, 277-ის მიხედვით).

იგი იგი მთელ თავის დიპლომატიურ ძალისხმევას, ხოლო დამატებით უარს ამბობდა. მაგალითად, პოლონეთის საკითხი პეტრესთვის მხოლოდ ჩრდილოეთის ომის ფარგლებში არსებობდა. მხოლოდ ერთხელ მოუწია პეტრეს ელალატა ამ თავისი ძირითადი პრინციპისათვის. ეს მოხდა 1711 წელს ოსმალეთთან თავსმოხვეულობის დროს.

დიპლომატიური პასაჟის ახალი ამოცანები

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთის დიპლომატიის მოღვაწეობა არ იზღუდებოდა საგარეო-პოლიტიკური მოღვაწეობით. თავისი საქმიანობით საერთაშორისო სამართლის პრინციპების შემუშავებაში რუსმა დიპლომატებმა შეიტანეს გარკვეული წვლილი. მხედველობაში გვაქვს აქტიური შეიარაღებული ნეიტრალიტეტის შესახებ, რომელიც საფუძვლად დაედო საყოველთაოდ ცნობილ საერთაშორისო საზღვაო საზოგადოებას. 1783 წ. ოსმალეთთან ხელმოწერილი კონვენციით დადგინდა საკონსულტაციო სამართლის პრინციპებმა ასეთივე საერთაშორისო აღიარება ჰპოვეს.

გეატერინეს მმართველობის ხანა რუსეთის დიპლომატიის მოღვაწეობის შემდგომი დახვეწის საქმეში ახალი ეტაპი იყო. დიპლომატიური სამსახურის ახალი მეთოდების გამოყენება სწორედ ამ დროისათვის არის დამახასიათებელი. დიპლომატიის მეოხებით რუსეთის საერთაშორისო პრესტიჟი და იმპერატორის ავტორიტეტი უცხოეთის ქვეყნებში სულ უფრო იზრდებოდა.

გეატერინე განათლებული მმართველი იყო. ევროპაში საკუთარი პერსონის განდიდებისათვის განათლებასა და განმანათლებლობას (მიმოწერა ვოლტერთან, გრიმთან¹, დიდროსთან და სხვ.) იგი ყურად იყენებდა. განმანათლებლობისადმი პატივისცემა ხელს არ ეშლიდა მას, აეკრძალა ისეთი წიგნების ბეჭდვა და შემოტანა რუ-

¹ როდესაც საფრანგეთში რევოლუციამ გაიმარჯვა, გრიმი სწერდა გეატერინე II-ს: „საფრანგეთი დაიღუპა საშუალოდ, ანარქია იმდენად დიდია, რომ ვეღარ დიდხანს არ იარსებებს“. – იხ. „Письма Гримма к Екатерине II“, изд. Протом, СПб., 1895, გვ. 368.

სეთში, რომელთაც შეეძლოთ მისთვის, როგორც რუსეთის ხელმძღვანელის, ზიანი მოეტანათ თავისი სახელის განსადიდებლად ამ შემოიღო კიდევ ერთი დიპლომატიური ხერხი — ეკატერინე II-ს რუსეთის გუბერნიებში მოგზაურობაში მონაწილეობისათვის უცხოელი დიპლომატების მიპატივება. ასეთი ხერხის გამოყენების ისტორიი იყო გრ. პოტიომკინი. 1785 წელს უცხოელი ელჩები მოადგეს ბალტიის ზღვიდან ვოლგისკენ გაყვანილი სამდინარო გზების დასათვალიერებლად, ხოლო ორი წლის შემდეგ ჟირიში. ამ მოგზაურობებისას ძალდაუტანებელი საუბრების დროს ვეველზე როდელი დიპლომატიური საკითხები წყდებოდა. უშუალო შეხვედრებს ან მიმოწერას ხელმწიფეებს შორის თავისი შედეგებით ასე დიდი მნიშვნელობა აქონდათ (მაგალითად, ეკატერინე II-ის მამისგანა ფრიდრიხთან, მისი შეხვედრა პრუსიის პრინც პაიზიხთან, ავსტრიის იმპერატორ იოზეფთან ქ. მოვილიოვში).

გვირგვინისაღებად ამ შეხვედრების დროს გამართული თავისუფალი საუბრებისას (იქნებოდა ეს სადილი თუ გართობა) და სხვა რომის დროს საერთაშორისო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი საკითხები წყდებოდა.

თავის დიპლომატიურ არსენალში ეკატერინე II-ს სახელმწიფოებზე ზემოქმედების სხვადასხვა ხერხი მოეპოვებოდა. მათ შორის აღსანიშნავია დემავოგიური აგიტაცია ოსმალეთის იმპერიის მცხოვრები ქრისტიანული მოსახლეობის რუსეთის სახელმწიფო მიერ მფარველობისა და მათი უფლებების დაცვის შესახებ. ე.წ. მ. შინდელი დისიდენტების (რელიგიური უმცირესობების) პრობლემის ეკატერინე II-მ მოხერხებულად გამოიყენა რენ პოსპოლიტას (პოლონეთის) საშინაო საქმეებში ჩარევისათვის. ხოლო ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის ტექსტში შეიტანეს მოთხოვნები ოსმალეთში მცხოვრებ ქრისტიანული მოსახლეობის რელიგიური უფლებების შესახებ.

ჩაგრული ქრისტიანების განმათავისუფლებლის პოზის დაკავშირებით რუსეთს ყოველთვის ხშირდებოდა იმისთვის, რომ ოსმალეთის საშინაო საქმეებში ჩარეულიყო და თავისი ექსპანსიონისტური პოლიტიკის მიზნებისთვის რუსეთის იმპერიის დიპლომატიური ეტაპი

ხელოვნურად ელახებოდა პეტრეს ასულის დროს ინერგება დასავლური წესები. მაგალითად, აუდიენციაზე მხოლოდ ელჩებს, დესპანებს და რწმუნებულ მინისტრებს უშვებდნენ, ხოლო უბრალო მინისტრებსა და რეზიდენტებს თავიანთი რწმუნებთან სიგელები უნდა ჩაეპარებინათ საგარეო საქმეთა კოლეგიისათვის. ეკატერინე II-მ სასახლის კარზე მიღებისას კიდევ ერთი სიახლე დანერგა: ოფიციალურად მიღებისას უცხოელ ელჩებს უნდა ელაპარაკათ იმ დროს საერთაშორისო ენად აღიარებულ ფრანგულ ენაზე. ამავე ენაზე ლაპარაკობდა ეკატერინე II-ც, თუ ელჩი თავის მშობლიურ ენაზე მიესალმებოდა, მაშინ რუსეთის ხელმწიფე რუსულ ენაზე უპასუხებდა. რუსები სახელმწიფოს ღირსების დაცვის მიზნით, მოითხოვდნენ, რომ უცხოელი ელჩები წარდგენისას ხელზე მოხვეოდნენ ეკატერინე II-ს. 1762 წელს ავსტრიის ელჩმა გრაფ მერსიმ უარი განაცხადა ამ ცერემონიის შესრულებაზე იმ საბაბით, რომ ავსტრიის სამეფო კარზე ეს მიღებული არ არისო. მანვე მოითხოვა, რომ რუსეთის ელჩსაც იგივე ცერემონია შეესრულებინა ავსტრიის იმპერატორთან. მაგრამ ავსტრიის ელჩი ბოლოს და ბოლოს დათანხმდა რუსეთის ამ მოთხოვნის შესრულებაზე.

**დიპლომატიური
სამსახურის
უამდგომო
გარდაცემები**

საგარეო ურთიერთობების გაფართოებამ, რუსეთის სახელმწიფოს პრესტიჟის ზრდამ და დიპლომატიური მოღვაწეობის სირთულემ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოითხოვა იმ დაწესებულებების რეორგანიზაცია, რომლებიც განაგებდნენ უცხოეთის ქვეყნებთან ურთიერთობებს. უკვე პეტრეს შემკვიდრების მმართველობის ხანაში საგარეო კოლეგიის მანამშრომელთა რიცხვი 120 კაციდან 141 კაცამდე გაზარდეს, ხოლო 1762 წელს იგი უკვე 261 შეადგენდა. საგარეო ურთიერთობების მარეგულირებელ ამ დაწესებულებაზე ნახევარი მილიონი მანეთი იხარჯებოდა. კოლეგიას სათავეში პრეზიდენტი (კანცლერი) ედგა მთელი კოლეგია ორ ექსპედიციად იყოფოდა: საიდუმლო (პოლიტიკური დეპარტამენტი, რომელიც განაგებდა ევროპულ და აზიურ საქმეებს), და საჯარო, რომელშიც ცალკეული პირები განაგებ-

ღწერ ზაზინას, მიმდინარე საქმეებს, საფოსტო საქმეებს. აქვე შეიქმნა ცერემონიების დეპარტამენტიც. ფაქტობრივად, კოლეგიას პატრიონობდა პრეზიდენტი და მისი მოადგილე. თუმცა ეკატერინე II-ის ჯერ კიდევ 1781 წელს, სპეციალური ბრძანებით, შეახსენა, რომ ყოველი საქმე ერთობლივად უნდა გაეკეთებინათ, როდესაც იმპერატორები ხანგრძლივი დროით მოსკოვში მდებარეობდნენ (პეტრე II-ის ელისაბედ პეტრეს ასულს), კოლეგია მათ თან მიჰყვებოდა და პეტერბურგში რჩებოდა ე.წ. პეტერბურგის კანცელარია, რომელსაც ევალებოდა მიეხედა მიმდინარე საქმეებისათვის.

პეტრეს გარდაცვალების შემდეგ საჭირო გახდა საგარეო საქმეების კოლეგიის საქმიანობის დაკავშირება უმაღლესი ხელისუფლების მატარებელ პიროვნებასთან, რომლის ნებართვის გარეშეც ცერტ გადაწყვეტილებას არ ღებულობდნენ. ასეთ მიზანს ეძიებდა მომსახურებოდა 1726 წელს დაარსებული „უმაღლესი საიდუმლო საბჭო“, სადაც სხვა საქმეებთან ერთად უცხოეთიდან შემოსული საქმეებსა და პატაკებსაც განიხილავდნენ. საგარეო საქმეთა კოლეგია მჭიდროდ იყო დაკავშირებული აგრეთვე 1731 წელს ანა იოანეს ასულის მიერ დაარსებულ „კაბინეტთან“, ხოლო შეიქმნა იმის დაწყებასთან დაკავშირებით, ელისაბედ პეტრეს ასულმა სპეციალურად დააარსა საგანგებო კონფერენცია იმპერატორის კართან, რომელიც შედგებოდა სანდო დიდმოხელეებისაგან. მისი მიზანი იყო საჭირო სისწრაფით განეცო ჯარების მოძრაობა. მაგრამ ე.წ. კონფერენციაზე განიხილავდნენ აგრეთვე საგარეო პოლიტიკის საკითხებსაც. როდესაც 1768 წელს რუსეთ-ოსმალეთის ომი დაიწყო, ეკატერინე II-ის ბრძანებით შეიქმნა განსაკუთრებული საბჭო სამხედრო და პოლიტიკური საქმეების განსახილველად. ეს საბჭო მხოლოდ საერთო საკითხებს წყვეტდა, დეტალებში შესვლის გარეშე. მაგრამ საგარეო საქმეებს ძირითადად იმპერატორი წყვეტდა ამიტომ ეს საბჭო დიდ როლს ვერ ასრულებდა.

რუსეთის დიპლომატიური სამსახურის ეს წესები და საგარეო ურთიერთობების ფორმები და მეთოდები არსებობდა XIX საუკუნის დამდეგამდე, როდესაც 1802 წლის 8 სექტემბრის მანიფესტით

ალექსანდრე I-მა ჩაატარა ადმინისტრაციული რეფორმები. თუმცა რეფორმაც საგარეო საქმეთა კოლეგიას ნაკლებად შეეხო. საბოლოოდ, 1832 წლის აპრილში იმპერატორის ბრძანებულებით რუსეთის იმპერიაში შეიქმნა საგარეო საქმეთა სამინისტრო.

ამრიგად, თუ XVIII საუკუნის დასაწყისში რუსეთი იბრძოდა თავისი არსებობისათვის შვედეთთან ომში პოლტავასთან, ამავე საუკუნის შუა ხანაში იგი უკვე მონაწილეობდა შვიდწლიან ომში, მასა ჯარებმა მიაღწიეს ბერლინს და მოკლეს ხნით დაიკავეს იგი. ხოლო საუკუნის ბოლოს უკვე რუსეთი პოლონეთის გაყოფის მთავარ როლში გამოვიდა. რუსეთის უხეში ფიზიკური ძალა სულ უფრო აებდით ხასიათს ღებულობდა მისი აბსოლუტიზმის და უღმრთო დესპოტური წყობის გამო.

მეცხრე თავი

საქართველო, ამიერკავკასია და ახლო აღმოსავლეთი
XVIII ს. ევროპულ დიპლომატიაში

ამიერკავკასიაში,
სპარსეთში
და რუსეთში
დიპლომატია
XVIII ს.
აღიარებული მსახიობი

ამიერკავკასიაში რუსეთი ფეხის მოედებას ჯერ კიდევ XVI ს-დან იწყებს. დროს ქართველი ელჩების რუსეთში მოგზაურობის შედეგად, რუსეთის სახელმწიფოს ძლიერების შესახებაც საკმაოდ ცნობები იქნა შეკრებილი და რუსეთი

ერთადერთ ძალად გამოიყურებოდა, რომელიც ოსმალეთისა და სპარსეთის ძალმომრეობას დათრგუნავდა ამიერკავკასიაში¹. რუსები ამიერკავკასიას ისე უყურებდნენ, როგორც ახლო აღმოსავლეთთან შემავრთებელ ხელს.

პეტრე I-ის მმართველობის ხანაში რუსეთის დიპლომატიის მოქმედება ამ მიმართულებით უფრო გააქტიურდა. მას შემდეგ, რაც შეეცაიასთან ომის მოგებით და ნიშტადტის ზავით, პეტრე I-მა რუსეთს თავისი მთავარი ევროპული პრობლემა – ბალტიის ზღვის გასასვლელის მოპოვება გადაწყვიტა, რუსეთის საგარეო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს პრობლემად მისთვის ოსმალეთის საკითხი გახდა. რუსეთის იმპერიის საერთაშორისო მდგომარეობის განმტკიცებით დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოები შემოერთებული იყვნენ ევროპულმა სახელმწიფოებმა ანტირუსული კოალიციის შექმნა და დაიწყეს. საფრანგეთის დიპლომატია განსაკუთრებით აქტიურად მოქმედებდა ამ კოალიციაში ოსმალეთის ჩაბმას ცდილობდა. მოკლედ, ხურორანგეთი ოსმალეთს რუსეთის წინააღმდეგ ომის დასაწყებად მოუძღვრებოდა. თავის შხრევ, რუსეთის დიპლომატია, ანტიოსმალური ხელმძღვანელობის შექმნას და მასში ოსმალეთის დაუძინებელი პეტრის – სპარსეთის ჩაბმას იმედოვნებდა. ამიტომაც პეტრე I, თ

ესი მმართველობის ბოლო წლებში, სპარსეთთან ურთიერთობის მოკვარებას განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა.

მინაგანი კრიზისი, რომელმაც სეფიანთა სახელმწიფო მოიცვა XVIII ს. დასაწყისში და ავღანური ტომების შემოსევების მეოხე-ათი, კიდევ უფრო გაღრმავდა, ოსმალეთის დამპყრობლური გეგმე-ს განსახორციელებლად ხელისშემწეობ პირობებს ქმნიდა. ავღან-სელების შემოსევებით დასუსტებულ სპარსეთის სახელმწიფოს არ ძალუძდა წინააღმდეგობა ოსმალთა წინსვლას. პეტრე I კასპიის ზღვის სანაპიროებისაკენ ოსმალეთის შესაძლებელი წინსვლით და აქ დამკვიდრებით შემოფოთებული იყო. რუსეთის დიპლომატიასთან სულ უფრო ნათელი ხდებოდა, რომ თუ იგი შექმნილ ხელსაყ-რულ ვითარებას არ გამოიყენებდა, მაშინ ამიერკავკასია და კასპი-სპირა აბრეშუმით შლიდარი რაიონები ოსმალეთის ხელში მოექცე-ოდა. ამიტომ კასპიისპირა რაიონების პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო მნიშვნელობიდან გამომდინარე, პეტრე I-მა რუსეთის ჯარები ამ პროვინციებში შეიყვანა და დარუბანდი (1722), ბაქო (1723), ენზელი და რეშთი დაიკავა.

თავისი ჯარები რუსეთმა კასპიისპირა ოთხ პროვინციაში – ბორჯანის, გილანის, მაზანდარანისა და ასტრბადის პროვინციებში შეიყვანა და 1723 წლის 12 სექტემბერს სპარსეთთან ხელმოწერა-ლი ხელშეკრულებით, მათზე თავისი უფლებები დაიმტკიცა, ამ დაპყრობილი პროვინციების ეკონომიკური ათვისების მიზნით, პეტ-რე I-ს ფართო გეგმები ჰქონდა. მაგრამ ცოცხალი ძალის დიდმა დანაკარგებმა, არაჯანსაღმა ჰაერმა და საგრძნობმა მატერიალურმა ზარკმა მისი იმედები არ გაამართლა. რუსეთის ექსპანსიამ კასპი-სპირეთში და სპარსეთთან ხელმოწერილმა ხელშეკრულებამ რუ-სეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა გაამწვავა. ოსმალეთმა ისარგებლა რა სპარსეთის სისუსტით და რეგონიდან რუსეთის ჯარების წას-ვლით, 1723 წ. შეიჭრა სპარსეთში და დაიპყრო მისი ჩრდილო-და-სავლეთი ნაწილი, ხოლო შემდეგ – ერევანი და თბილისი, ყოველი-მ ეს შედეგი იყო იმ მიუტევებელი შეცდომებისა, რომელიც დაუშ-ო ქართლის მეფე ვახტანგ VI-მ თავისი საგარეო პოლიტიკური

¹ ცინცაძე ი., 1783 წლის შეარველობითი ტრაქტატი, თბ., 1960, გვ. 1

კერძის გატარებისას. ეს შეცდომები დაიწყო გაცილებით ადრე, სანამ პეტრე I ამიერკავკასიაში ილაშქრებდა, კერძოდ, 1713-1714 წლებში, როდესაც სულხან-საბა ორბელიანის ხანგრძლივი ელჩობა ვეროპაში უშედეგოდ დამთავრდა. უკვე ამ ელჩობის დროს ვახტანგ VI ვერ მიხვდა, რომ საფრანგეთი, რომელიც სპარსეთს მიმდევარს, ოსმალეთის დაუძინებელ მტრად, მაშინ კეთილად იყო განწყობილი ამ ქვეყნის მიმართ და მასთან მოშგებიანი საუბრო შეთანხმება (1708) კი აკავშირებდა. ამიტომ ქართული დიპლომატიური მისია საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-ის კარზე წინასწარ განწირული იყო ჩასაფრებად.¹ როგორც ჩანს, ვახტანგ VI კარგად არ იყო გაათავისუფლებული ევროპის ქვეყნებისა და, კერძოდ, საფრანგეთის შესახებ ადმოსავლურ საუბრო პოლიტიკაში. ასევე სწორად ვერ გაიგო ვალა მან პეტრე I-ის და მისი შემკვიდრების ინტერესები ამიერკავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთში. მართალია, პეტრე I და მისი მხედრობის ანიჭებდა რუსების კასპიისპირეთში ლაშქრობის ქართველებისა და ამიერკავკასიის სხვა ხალხების მონაწილეობას. მაგრამ მისი დაპირება, რომ საქართველოს დაეხმარებოდა, იურიდიულად არასდროს გაფორმებულა, ვინაიდან ერიდებოდა როგორც ოსმალეთის, ისე ირანის უარყოფით რეაქციას და მათთან დაპირებას. ის, რაც რუსეთის იმპერატორმა გაითვალისწინა, ვახტანგ VI-მ უყურადღებოდ დატოვა. იგი ვერ მიხვდა იმას, რომ პეტრე I ქართლი, სპარსეთთან და ოსმალეთთან რუსეთის ურთიერთობის მოსაგვარებლად სჭირდებოდა და არა უცხოელთა ბატონობისა და გასათავისუფლებლად, მან სწორად ვერ შეაფასა ახლო აღმოსავლეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება და თავისი არამორალური სმჭერტელი საგარეო პოლიტიკის შედეგად, 1723 წელს ქართლს ოსმალეთის აგრესიის პროვოცირება მოახდინა. „ოსმალთაში“ ქვეყანას დიდი უბედურება დაატყუა თავს. რუსეთმა კი 1724 წ. სტამბოლში ხელი მოაწერა ოსმალეთთან ტრაქტატს, რომლის თანახმად,

ოსმალეთი ცნობდა რუსეთის მიერ კასპიისპირეთის ტერიტორიების დაპყრობას. თავის მხრივ, პეტრე I-იც აღიარებდა ოსმალეთის აღმ. საქართველოში და აღმ. სომხეთში გაბატონებას.²

ამრიგად, რუსეთს უნდა მიეღო 1723 წ. პეტერბურგის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ტერიტორიები, ხოლო ოსმალეთის განკარგულებაში გადადიოდა ამიერკავკასიის დარჩენილი ტერიტორიები და მთელი წრდილო-დასავლეთი სპარსეთი, მთელი აზერბაიჯანი და ქურთისტანი.

ორივე სახელმწიფო ვალდებულებას ვისრულებდა სპარსეთის ტახტზე დაესვით თამაზ II, თუ იგი რუსეთ-ოსმალეთის ტრაქტატს ცნობდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, სპარსეთის ტახტზე უნდა დაესვით მათთვის სასურველი პირი. მაგრამ ირანში ტახტისათვის ბრძოლა გაგრძელდა 1727 წლამდე, სანამ ტახტზე არ ავიდა ავღანელი აშრაფი, რომელიც მართავდა სპარსეთს 1730 წლამდე, აშრაფი ცნობდა ოსმალეთის სულთან აჰმად III-ს მუსლიმი სუნიტების ხელისუფლებას, ხოლო, თავის მხრივ, სულთანი აღიარებდა აშრაფს სპარსეთის ხელმწიფედ.³

სპარსეთთან და
ოსმალეთთან
შეთანხმება
დაპირისპირების
შედეგად

პეტრე I-ის გარდაცვალების შემდეგ, სპარსეთთან მოსალოდნელი გართულებებით შეშფოთებულმა რუსეთის უმაღლესმა საიდუმლო საბჭომ, სპარსეთისათვის მიტაცებული ტერიტორიების დაბრუნება გადაწყვიტა იმ პირობით, რომ ამ პროვინციებს სპარსეთი არასოდეს არ გადასცემდა ოსმალეთს. 1729 წ. 13 თებერვალს რუსეთმა მის თაობაზე სპარსეთთან ხელშეკრულებაც კი დადო. მაგრამ სპარსეთში არსებული შინაგანი შუღლის გამო, იგი ვერ განხორციელდა. მას შემდეგ, რაც ნადირ-ხანმა სპარსეთი ხვედრით გაათავისუფლა ავღანური ტომების თარეშისაგან, მან თავისი ჯარები

¹ იხ. გაბაშვილი ვ., ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, საქართველო და ანტიოსმალური კოალიციები XVI-XVII სს., მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, თბ., 1954, გვ. 12.

² დანჯრ. ბერძენიშვილი ნ., XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ნ. II, თბ., 1965.

³ შარაშენიძე ზ., ირანი XVIII ს. მეორე ნახევარში, „მეცნიერება“, თბ., 1970, გვ. 5.

ოსმალეთის წინააღმდეგ მიმართა და რიგ-რიგობით დაიკავა პასადარი, ქერმანშაჰი და თავრიზი. სპარსეთის ახალი მმართველის წარმატებით დაიმედებულმა რუსეთის მთავრობამ განაახლა მასთან მოლაპარაკება. ამ მიზნით, სპარსეთში გაგზავნეს გამოცდილი დიპლომატი პეტრე შაფიროვი. რომელიც 1731 წ. გაზაფხულზე რუსეთში სპარსეთის წარმომადგენელთან მოლაპარაკება დაიწყო.

ერთდროულად, ოსმალეთმა, რომელიც, თავის მხრივ, შინაურ წინააღმდეგობებით იყო დასუსტებული, გადაწყვიტა სპარსეთში დაეწყო მოლაპარაკება სადავო საკითხებზე. სანამ იგი გამდგომი ბოდა, მოლაპარაკების შედეგად სულთანი შეპირდა შაჰ-თამაზ II-ს გადაეცა სპარსეთისათვის ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი პასადარი, ქერმანშაჰი, არდებილი, თავრიზი და მდ. არაქსის სანაპირო ადგილები ანუ ფაქტობრივად, სპარსეთის აზერბაიჯანისა და სპარსეთის ქურთისტანის ტერიტორიები. სამაგიეროდ, შაჰი უთმობდა ოსმალეთს შემახას, განჯას, საქართველოსა და ერევანს. სულითმობა ამ მოლაპარაკებას შაჰ-თამაზ II აწარმოებდა ბაღდადის ფაშის მეშვეობით.

სპარსეთის შერიგება ოსმალეთთან, რუსეთის დიპლომატიის გეგმებში არ შედიოდა, ვინაიდან სპარსეთი რუსეთს სტრატეგიულ როგორც მოკავშირე ოსმალეთის წინააღმდეგ და, საერთოდ, რუსეთის დიპლომატია სპარსეთში თავისი ქვეყნის გავლენის ზრდა იყო დაინტერესებული. გარდა ამისა, იმპერიის სამხრეთ საზღვრებზე დიდძალი ოსმალური ჯარის თავმოყრა რუსეთის დიპლომატიის შემოფოთებას იწვევდა. ამიტომ რუსეთის საგარეო საქმეთა ოფისმა აჩქარებდა თავის ელჩს სპარსეთში, დაედო მასთან ისეთი ხელშეკრულება, რომელიც ირანის დაახლოებას ოსმალეთთან ხელს შეუწყობდა. რუსმა დიპლომატებმა შაფიროვმა და ლევაშოვმა ძალისხმევით არ დააკლეს საქმეს, მაგრამ როგორც 1732 წლის 6 ივნისს ვლის მათი პატაკიდან ჩანს, სპარსეთის მხარე მათ ვერ დაითანხმებოდა იმის გამო, რომ ხელშეკრულების რატიფიცირებამდე ისინი რუსეთის მიერ სპარსეთის ყველა დაპყრობილი პროვინციის დაბრუნებას მოითხოვდნენ.

რუსეთს ისე ეშინოდა სპარსეთ-ოსმალეთის ხელშეკრულების დადება, რომ გადაწყვიტა დაეთმო სპარსეთისათვის წართმეული ტერიტორიები. 1732 წ. 21 იანვარს რუსეთში დაიდო რუსეთ-სპარსეთის ხელშეკრულება, რომელიც თავისი შინაარსით ანტიოსმალური იყო. რუსეთის ხელშეკრულებით, რუსეთმა სპარსეთს დაუთმო კლანისა და ასტრადანის პროვინციები, მაზანდარანის ოლქი ხელშეკრულებაში ნახსენები არ იყო. დანარჩენი ტერიტორიების დაბრუნებას რუსეთი შეპირდა მას შემდეგ, როცა სპარსეთის ტერიტორია საკვებით განთავისუფლდებოდა ოსმალეთის ჯარებისაგან, აქედან სპარსეთს წაუყენეს პირობა, რომ დაბრუნებულ პროვინციებს ის არასოდეს სხვას არ ჩაუგდებდა ხელში.

კასპიისპირა ტერიტორიების თავის მფლობელობაში დატოვებით რუსეთმა მიადწია დამატებითი მდგომარეობის შენარჩუნებას ოსმალეთის აღმოსავლეთ საზღვრებზე. სპარსეთის კუთვნილი ტერიტორიის ნაწილის რუსეთის შემადგენლობაში შესვლას რუსეთი მოვლენად მიიჩნევდა. ეს ამბავი სპარსეთთან შემდგომი მოლაპარაკების, მასთან დაახლოებისა და რუსეთ-სპარსეთის ანტი-ოსმალური მიმართულების სამხედრო კავშირის საბაბს ქმნიდა. რუსეთის ხელშეკრულების შინაარსი 1729 წლის რუსეთ-სპარსეთის ხელშეკრულების მუხლების შინაარსთან შედარებით უფრო შერბილებული იყო. მე-8 მუხლის თანახმად, საქართველო ისევ სპარსეთის მფარველობის ქვეშ ბრუნდებოდა. დანარჩენი მუხლები ეხებოდა რუსეთ-სპარსეთის ვაჭრობას. ორივე ქვეყანაში წარმოდგენილი ქადა ყოფილიყვნენ მუდმივი საგაჭრო ღესპანები და აგენტები. რუსეთის ხელშეკრულების დადების შედეგად რუსეთმა თავისი რეზიდენტი შეტყობინებით გაიგო, რომ სპარსეთ-ოსმალეთის ზავი კონსტანტინოპოლში მაინც დაიდო.

რუსებმა გადაწყვიტეს გაეყვანათ თავიანთი ჯარები მდ. ჰეგრის იქით, სანამ მოიღებდნენ ცნობას სპარსეთის მიერ ხელშეკრულების რატიფიკაციის შესახებ. ამასობაში სპარსეთში ტახტისათვის ბრძოლა გრძელდებოდა. რუსებმა არ იცოდნენ სინამდვილეში რა გახდებოდა მისი მყარობელი. ამიტომ ამ მიზნით ანა ივანეს

ასულმა ნადირ-ხანთან გაგზავნა თავისი კურიერები, მათ დავალებული პქონდათ შემდეგი: გაეცოთ ვინ სარგებლობდა ყველაზე დიდ მხარდაჭერით ტახტის დაცევის მსურველთა შორის, წაექეზბანათ სპარსეთი ოსმალეთის წინააღმდეგ, და, საერთოდ, თვალყურს უდევნებინათ ოსმალეთ-სპარსეთის ურთიერთობის განვითარების პროცესისათვის, აემხედრებინათ შაჰი ოსმალეთის წინააღმდეგ და შეჰპირებოდნენ სპარსეთს დახმარებას რუსეთის მხრიდან, თუ ოსმალეთთან ომი განაღდებოდა.

1732 წ. აგვისტოში სპარსეთის შაჰის ტახტზე გაამეფეს თამაზ II-ის მცირეწლოვანი შვილი აბასი. მასთან რეგენტად დანიშნულს ნადირ-ხანმა ოსმალეთთან ომი განაახლა. ოსმალეთს მის მიერ „ბაღდადიდან ბასრამდე“ დაპყრობილი ყველა სპარსეთის კუთვნილი ქალაქის დაბრუნება მოსთხოვეს.

ნადირ-ხანის (ნადირ-შაჰის) საზღვარში ავღმოსტოვდა შაჰ-აბასის ტახტზე „ახვლასთან“ დაკავშირებით, რუსეთის იმპერატორმა ირანის კარზე გაგზავნა დესპანი, თავადი სერგეი გოლიცინი, მასაც ის ევალებოდა, რაც მის წინამძღვრს უნებოდა. ს. გოლიცინთან საუბრისას რეგენტმა ნადირ-ხანმა აღნიშნა, რომ მტკიცედა აქვს გადაწყვეტილი წაართვას ოსმალეთს მიტაცებული მიწები და მიიღოს რუსეთისაგან შეპირებული კასპიის ზღვისპირა ტერიტორიები. მოლაპარაკება ს. გოლიცინთან გააჭიანურა ნადირ-ხანის მერყეობამ. მას ვერ გადაეწყვიტა დაეწყო თუ არა ომი ოსმალეთთან. გარდა ამისა მას სურდა რუსეთისაგან მიეღო ბაქო და დარუბანდი რეშთის ხელშეკრულების პირობების რატაციის შემდეგ ანა ივანეს ასულის მთავრობა და რუსეთი შზად იყვნენ დაეთმოთ ირანისათვის ბაქო და დარუბანდი იმ პირობით, თუ ირანი არ დაამყარებდა ოსმალეთთან საეკტრო ურთიერთობას, რუსეთის თანხმობის გარეშე, თუ არ შეეკრება მასთან ზავს და არ მიიღებდა მისგან არავითარ წინადადებას. გარდა ამისა რუსეთი მოითხოვდა, რომ სპარსეთს არ დაეღო ზავი ოსმალეთთან რუსეთის მონაწილეობის გარეშე, იმ შემთხვევაში თუ ომი დაიწყებოდა, მაშინ სპარსეთი უნდა გამოსულიყო რუსეთის მხარეზე, რე-

სეთის წინადადებები ნადირ-ხანს მოეწონა და 1735 წ. 10 მარტს კანჯაში ხელი მოაწერეს ახალ, რუსეთ-სპარსეთის ხელშეკრულებას, რომელიც ანტიოსმალური მიმართულებისა იყო¹.

სპარსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობის გაუარესებას 1735 წლის შემდეგ ორივე ქვეყანას შორის ომი მოჰყვა. სპარსეთმა იკისრა პატივსაცემი ეპიკლეზა რომა იქამდე, სანამ მთლიანად არ გაათავისუფლებდა ჰაღის მიწებს ოსმალეთის ოკუპაციისაგან. ეს ომი აიძულებდა ოსმალეთს თავისი ძალები გადაეყვანა კავკასიისაკენ, რაც რუსეთს ხელს აძლევდა. სპარსეთმა ივალდებულა, რომ ოსმალეთთან ზავს არ დადებდა რუსეთის მონაწილეობის გარეშე. ოსმალეთის წინააღმდეგ რუსეთ-სპარსეთის ერთობლივი სამხედრო მოქმედების ორგანიზებისათვის რუსეთში ს. გოლიცინთან ერთად სპარსეთის წარმომადგენელიც გაემგზავრა. 1735 წ. ხელშეკრულება უნდა განხილულიყო, როგორც რუსეთ-სპარსეთის ანტიოსმალური სამხედრო კავშირის ჩამოყალიბების დასაწყისი, მაგრამ რუსეთის მთავრობის იმედები არ გამართლდა. რუსეთ-სპარსეთის 1732 და 1735 წწ. ხელშეკრულებებმა რუსეთისა და სპარსეთის ურთიერთობა მოკლე ვადით გააუმჯობესეს, ვინაიდან ეს კავშირი არ იყო ხანგრძლივი და მყარი იმის გამო, რომ ორივე ქვეყნის ინტერესები შეტყილ საკითხებში ერთმანეთს არ ემთხვეოდა. სპარსეთის გაჭირვებული მდგომარეობა და ტომების განუწყვეტელი გამოსვლები აიძულებდა ნადირ-შაჰს უფრო დიდი ყურადღება დაეთმო ქვეყნის საშინაო საქმეებისათვის, თუმცა ქვეყნის ძლიერებისა და სიმდიდრის ზრდას, იგი მაღალი მიწების დაპყრობაშიც ხედავდა. უკვე 1736 წ. არზრუმში ნადირ-შაჰმა ოსმალეთთან დადო ხელსაყრელი სეპარატული ხელშეკრულება. მიუხედავად ამისა, რუსეთსა და სპარსეთს შორის დადებული ხელშეკრულებები ხელს უწყობდა ორივე ქვეყანას შორის ზედმიწევნით დიპლომატიური კონტაქტების დამყარებას, დაახლოებას და რუსეთ-სპარსეთის ეკონომიკური ურთიერთობის შემდგომ განვითარებას. არზრუმის ამ ზავის თანახმად, ოსმალეთი უბრუნებდა სპარსეთს ყველა იმ მიწებს, რომელიც მის შემადგენლობაში შედი-

¹ შარაშენიძე ზ. დიპლ. ნაშრ., გვ. 11.

ოდა 1722 წლამდე. ნადირის ამ წარმატებამ 1736 წ. მის პარსიანის შაჰის ტიტულის მიღებას შეუწყო ხელი.

1738 წ. ნადირ-შაჰმა, რომელსაც თან ახლდა 18 წლის ერეკლე, შემდგომში კახეთის მეფე (1744-1762), ილაშქრა ჯერ ავღანეთში, შემდეგ – ინდოეთში, აიღო დიდ მოგოლთა დედაქალაქი დელი და აუარებელი ნაძარცვი ქონებით სპარსეთში დაბრუნდა. 1740 წ. მან თავის ვასალად აქცია ბუხარა და ხივა, ხოლო 1741-1743 წლებში მოაწყო ლაშქრობა დაღესტანში, რომელიც წარუმატებლად დამთავრდა. ეს იყო მისი პირველი სერიოზული მარცხი. თავის შერყეული ავტორიტეტის აღსადგენად მან დაიწყო ახალი ომი ისლამეთთან (1743-1746), რომელიც უშედეგოდ დამთავრდა. იმ ზეგავლენით, რომელიც მეომარ ქვეყნებს შორის დაიდო, ძალაში ძველი საზღვრები რჩებოდა. ხოლო ნადირ-შაჰის გარდაცვალების შემდეგ (1747) მის მიერ დროებით გაერთიანებული სპარსეთის სამეფო ისევ დაიშალა. დაშლის ეს პროცესი XVIII ს. მეორე ნახევარშიც გრძელდებოდა. ამას ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ ოსმალეთის სულთანი თავის ქვეყნის შიგნით არსებული მსხვერპლდგომარობის გამო ერთგვარ ნეიტრალიტეტს იცავდა და სპარსეთის საქმეებში აღრინდელი ინტენსიურობით არ ერეოდა. მეორე მხრივ, რუსეთი არ ელოდებოდა სპარსეთის გამოსულას თავის წინააღმდეგ ქერიმ-ხანის მმართველობის სათავეში ჩადგომის შემთხვევაში. უინაიდან ქერიმ-ხანი იმას ცდილობდა, რომ ავშაღლებინა თავისი პრესტიჟი რუსეთის მეფის კარზე.

1762 წ. ახლად გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II ამშვიდებდა რუსეთის სამეფოს და არწმუნებდა იმაში, რომ ის მალეთთან ომის დაწყების შემთხვევაში სპარსეთს ძალა არ ეყოფოდა თავს დასხმოდა რუსეთს. ერეკლეს, რომელსაც თავისი სამეფოს შემდგომი მომავალი აინტერესებდა, ცდილობდა რუსეთი გამოეყენებინა ქართლ-კახეთის შემდგომი გაძლიერებისათვის აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში, ერეკლეს სურდა რუსეთი სპარსეთის წინააღმდეგ აქტიურ პოლიტიკაში ჩაება. მაგრამ მისმა არგუმენტებმა, რომ სამოსოდ სპარსეთში ამ დროს ხელსაყრელი ვითარება იყო, არ გა-

რა. როგორც ჩანს, რუსეთს ერთდროულად ორი შესაღწერად საზღვარსა და წინააღმდეგ ბრძოლის წარმოება მიზანშეწონილად არ ჰქონდა. ოსმალეთთან ომის დროს (1768-1774) იგი უფრო სპარსეთის ნეიტრალიტეტით იყო დაინტერესებული, ვიდრე იმით, რომ ქართლ-კახეთის მეფეს სპარსეთის ხანების წინააღმდეგ ომში დახმარებოდა.

ინგლისის საგარეო-
პოლიტიკური და
პოლიტიკური
მინისტრის
სპარსეთში

XVIII ს. 60-იანი წლების დასაწყისისათვის ქართული წარმოშობის ზენდების ტომის ბელადმა ქერიმ-ხანმა შინა პოლიტიკურ ამოღობას სპარსეთში ბოლო მოუღო. მართალია, იგი სპარსეთის ვეჯილის ტიტულით თითქმის 30 წელი მარ-

თავდა, მაგრამ სპარსეთის ჯეშმარიტი ფაჰიშაჰი იყო¹. სპარსეთის ერთიერთობა უცხოეთის ქვეყნებთან და, განსაკუთრებით, ევროპასთან, მეტად შესუსტდა. სპარსეთი, ფაქტობრივად, მათგან მოწყვეტილი აღმოჩნდა. საგარეო ვაჭრობის აღორძინების მიზნით, ქერიმ-ხან ზენდმა გააჩაღა დაუნდობელი ბრძოლა სპარსეთის ყურეში მოთარეშე არაბი მეკობრეების (ქააბელები, მასკატელები) წინააღმდეგ, რამაც ფართო ხასიათი მიიღო. შეიძლება ამან და ქვეყნის შიგნით არსებულმა არეულობამ განაპირობეს ევროპული ქვეყნების სპარსეთთან ურთიერთობის უმნიშვნელო ხასიათი. უცხოელი ვაჭრები, რომლებიც მედშივი საშინაოების წინაშე იდგნენ, მოკლებულნი იყვნენ საკუთარი ქონებისა და პიროვნების დაცვას. უცხოელთა გავლენა სპარსეთში საგრძნობლად შემცირდა.

ნადირ-შაჰის გარდაცვალების შემდეგ (1747) განსაკუთრებით უმნიშვნელოვანი ინგლისელთა გავლენის შემცირება იყო. 1750 წ. ისპაჰანში დაიხურა ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის ფაქტორია. ინგლისსა და საფრანგეთს შორის შეიდგლიან ომის მიმდინარეობისას, ფრანგებმა დაარბიეს ინგლისელთა სავაჭრო ფაქტორიები ბენდერ-აბასიში, დაწვეს ინგლისელთა გემები. ინგლისელებმა თავ-

¹ დაწერილებით იხ. ლუიზა შენგელია, ირანი ქერიმ ხან ზენდის დროს, თბ., 1973, გვ. 93.

ვიანთი საეკტრო ფაქტორები ქერიმ-ხანის ნებართვით, ბუშარს გადაიტანეს. ინგლისელი მოგზაურის სარგონ იუესის აზრით „ანარქიამ და არეულობამ ინგლისელთა პრივილეგიებს ბოლო მსვლილი...“ ბენდერ-აბასი „დღეს სულ სხვაანაირია, ვიდრე იყო სამი (შვიდწლიანი ომი – აღბ. მ.) ჟამს, იმ დროს, როცა იგი შარდის ინახულაო“¹.

ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის წარმომადგენლებმა გასართვის მოლაპარაკება ქერიმ-ხანთან და 1763 წ. 12 აპრილის დღეს მასთან ხელშეკრულება, რომლის საფუძველზე ინგლისელებს ბენდერ-ბუშირში ვაჭრობის უფლება ეძლეოდათ. ინგლისელებს ქერიმ-ხანმა ბაჟის გადაუხდელად ვაჭრობის უფლება მისცა, რითაც ინგლისელებმა სპარსეთის ყურეში მკობრეობის გამო ჩამკედარი ვაჭრობა გამოეცოცხლებინა.

ქერიმ-ხანის ფირმანის საფუძველზე, ირანი ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის წარმომადგენლად ცნობდა უილიამ-ანდრიუ სპინსის, რომელმაც უფლება მიიღო შესულიყო სპარსეთის ყურეში და ნავსადგურ ბუშირში დაეარსებინა საეკტრო ფაქტორია. ოსტინდოეთის მუდმივ წარმომადგენლად სპარსეთის ყურეში ბენჯამინ ჯეიქსი დანიშნეს. ინგლისელებს ირანში შალეულთ ვაჭრობის მონაწილეობის უფლება მისცეს. კერძოდ, მხოლოდ, მათ შეეძლოთ შეეტანათ მანქანები, რაც ინგლისელებს დიდ შემოსავალს უქადდა. ინგლისელების ოსტინდოეთის კომპანიამ უფლება მიიღო შეეძინა მიწის საკუთრებები სპარსეთის ყურის ნებისმიერ ნაპირზე, რათა მოეწყო თავისი საეკტრო ფაქტორია და ვაჭარებინა ისინი ზარბაზნებით, ფაქტობრივად, ინგლისელები ქმნიდნენ ირანში გამაგრებულ პაზებს ამ ქვეყნის შემდგომი დამორჩილებისათვის.

1763 წლის ხელშეკრულების თანახმად, ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის წარმომადგენლებმა ექსტერიტორიულობის უფლება მიიღეს. ხელშეკრულებაში ნათქვამი იყო: „ინგლისელებს, სადაც არ უნდა ჰქონდეთ ფაქტორიები, მათ სამსახურში მყოფი პირები

არ გადაიხდიან ბეგარას და ინგლისელებისავე წეს-კანონს და გამაგრებლობას დაემორჩილებიან“. თუ რომელიმე ადგილობრივი ვაჭარი ინგლისის კომპანიისაგან აიღებდა ვალს (ან იკისრებდა რაიმე ვალდებულებას), ადგილობრივი შეიხი ვალდებული იყო აეძლებინა მასელი მოქალაქე გადაეხადა ადებული ვალი (ან შეესრულებინა მასში ვალდებულება). თუ შეიხი ვერ შეასრულებდა თავის მოვალეობას, მაშინ ვალის ამოღების უფლება თვით ინგლისის ოსტინდოეთის წარმომადგენელს ეძლეოდა. არსებითად, ადგილობრივი ვაჭრები ინგლისელების სრულ დამოკიდებულებაში ვარდებოდნენ. კომპანიას უფლება ეძლეოდა ირანის ნებისმიერ კუთხეში შეეტანა, ყოფიდა და ეყიდა საქონელი. არცერთ ირანელ ვაჭარს უფლება არ ჰქონდა კომპანიის რეზიდენტის ნებართვის გარეშე ფარულად ეწეობებინა მოლაპარაკება. შეიხები ვალდებული იყვნენ გასამრჯელოს გარეშე გადაერჩინათ ინგლისელების გემები. თუ მათ ჩაძირეს სამიშროება ეშუქებოდათ. ინგლისის კომპანიის წარმომადგენლებს და, საერთოდ, დიდი ბრიტანეთის ქვეშევრდომებს ნება ეძლეოდათ შეესრულებინათ თავისუფლად თავიანთი ღმრთისმსახურება. ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის სამსახურში მყოფი პირები თავისი უფლებებიდან უოველგვარი გადასახადების გადახდისაგან, ინგლისის კომპანიის სამსახურში მყოფი ირანელი პერსონალი უნდა დაემორჩილებოდა ამ კომპანიის წარმომადგენელს. ინგლისელებისათვის მიცვალებულთა დასასაფლავებელი ადგილიც კი ცალკე იყო გამოყოფილი. ქერიმ-ხან ზენდის მიერ ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის სახელზე გაცემულ ფირმანში ნათქვამი იყო: „ინგლისელები იყიდიან სპარსელი ვაჭრებისაგან იმ საქონელს, რომლის გაყიდვას შეიძლება ინგლისში ან ინდოეთში და მთლიანად არ წაიყვან ალბ-მიცემობაში ნახულ მოგებას, რადგანაც ეს საზარალოა სპარსეთის და მთელ ვაჭრობასაც ზიანს მოუტანსო“². ამავ ხელშეკრულებით, ინგლისელებს ეკრძალებოდათ მუსლიმების წამება ან მათდამი ცუდი მოქცევა. ინგლისური საიმპორტო საქონლის შესიდვაში კომპანიას უპირატესობა უნდა მიენიჭებინა ცნობილი

¹ Wilson Ar. The Persian Gulf. 1915, გვ. 176.

² შენგელია ლ., დახს. ნაშრ. გვ. 113.

ადგილობრივი ვაჭრებისა და სანდო პირებისათვის. როგორც ჩანს, ირანის ფაღიშაბი ცდილობდა საზოგადოების შეძლებული ფენის ტერესები დაეცვა. ირანის ფაღიშაბის მტრებისათვის დახმარება აღმოჩენის უფლება ინგლისელებს არ ჰქონდათ, მოკლედ, ქრისტეანთა ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის სავაჭრო აგენტებს ნიჭა ისეთი ფართო უფლებები, რომლის მსგავსი სხვა ევროპულ ქვეყნის (პოლანდიელები, პორტუგალიელები, ფრანგები) წარსულ გენერლებისათვის არ მიუციათ. მაგრამ მიუხედავად ოსტინდოეთის კომპანიისათვის მინიჭებული პრივილეგიებისა, ინგლის-სპარსეთის ურთიერთობა მეტად მკრეველი იყო. ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის და სპარსეთის სავაჭრო ურთიერთობა მნიშვნელოვნად უარს თოვდება XVIII-ს დასაწყისისათვის.

სპარსეთის საჰაერო-
პოლიტიკური
საზოგადოებრივი
და
საზოგადოებრივი

ზენდების დინასტიის ბატონობა სპარსეთში შეიძლება განვიხილოთ, როგორც გარდამავალი ეტაპი ნადირ-შაჰის მმართველობიდან ყაჯართა დინასტიის მმართველობის ხანამდე. ინგლისელებს მსგავსად, სპარსეთთან არამყარი ურთი-

ერთობა საფრანგეთსაც ჰქონდა. საფრანგეთის დაახლოებას სპარსეთთან ჯერ კიდევ ლუი XIV-ის მეფობის ხანაში ჩაეყარა საფუძველი. იგი აწარმოებდა გაცხოველებულ მოლაპარაკებას სპარსეთთან. როგორც ინგლისელები, ისე პოლანდიელები ფრანგებს მტოქეუბად მიიჩნევდნენ და ყოველ ღონეს ხმარობდნენ იმისათვის, რომ არ დაეშვათ ისინი სპარსეთში. ირანის გამგებლის სახელად კარზე საფრანგეთის მეტოქე ქვეყნები არ ვრიდებოდნენ სხვადასხვა ხასიათის ინტრიგების ქსელის გაბმას. ამ ინტრიგების მიუხედავად 1715 წლის 13 აგვისტოს ვერსალში ხელი მოაწერეს სპარსეთ-საფრანგეთის ხელშეკრულებას. მაგრამ სწორედ იმ დროს სპარსეთში დაიწყო ავღანური ტომების შემოსევა და ქვეყანაში მძვინვარეობა შეიქმნა. ამიტომ ფრანგებთან დადებულ ხელშეკრულებას განხორციელება არ ეწერა.

1751 წელს ეს ხელშეკრულება ისევ განახლდა. მაშინ საფრანგეთის მეფე ლუი XV-მ გამოგზავნა საცციალური მისია სიმონის მეთაურობით. ამ ელჩობის მიზანი ევროპაში მომძლავრებულ რუსეთთან სპარსეთის დაპირისპირება იყო. როგორც ჩანს, ამ მიზნის განხორციელებაში ოსმალეთსაც თავისი წვლილი უნდა შეეტანა. მას მოწმობს სიმონის ჩასვლა ოსმალეთის დედაქალაქში. ამ მისიის თავისი როლი ვერ შეასრულა, საფრანგეთის მეფის წარგზავნილს არც ისლამის მიღებამ უშველა. ის ისეთ დროს ჩავიდა სპარსეთში, როდესაც ხელისუფლებისათვის ბრძოლა ჯერ კიდევ დამთავრებული არ იყო. ამიტომ ვარაუდობენ, რომ იგი სპარსეთში ჰმდინარე პოლიტიკური არეულობის მსხვერპლი გახდა. როგორც ჩანს, პირველი მისიის წარუმატებლობამ ფრანგებს ნიბი არ წაუხდინა და საფრანგეთის მეფემ სპარსეთში გაგზავნა მეორე მისია, რომელსაც მეთაურობდა საფრანგეთის დესპანი ბასრაში ფირუ. მეორე მისია, რომელსაც უფრო კომერციული ინტერესები ამოძრავებდა, ასევე წარუმატებელი აღმოჩნდა ინგლისელთა ინტრიგებისა და დესპან ფირუს გარდაცვალების გამო. ფირუ მის თანამდებობაზე 1773 წ. ახალმა დესპანმა რუსომ შეცვალა. ახალ დესპანს სპარსეთის გამგებელთან, ქერიმ-ხანთან დაახლოებაში ხელი შეუწყო აღმოსავლური ენების - სპარსულისა და არაბულის ცოდნამ, მაგრამ სპარსეთთან სავაჭრო ურთიერთობის დაშვარების ეს მორიგი ცდაც წარუმატებლად დამთავრდა.

შედარებით უფრო იღბლიანი გამოდგა პოლანდიელთა ცდა. მიუხედავად სპარსეთში მიმდინარე შინაპოლიტიკური ბრძოლისა, პოლანდიელებმა მოახერხეს ბუშირში თავიანთი სავაჭრო ფაქტორიების დაარსება საერთოდ. აზიის ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობის დაშვარების საქმეში პოლანდიელებს ფრანგებზე უფრო მდიდარი გამოცდილება ჰქონდათ. მათი ოსტინდოეთის კომპანია ფრანგულთან (1664) შედარებით, გაცილებით ადრე, 1602 წ. დაარსდა. 1747-1752 წლებში პოლანდიელებს უკვე რამდენიმე სავაჭრო ფაქტორია ჰქონდათ სპარსეთში. პოლანდიელებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბასრაში მათი სავაჭრო სახლების გახსნას. მათი

მეშვეობით სპარსეთის ყურისა და სხვა აღმოსავლეთის სამთავროებთან პოლანდიელებს გაცხოველებული ვაჭრობა ჰქონდათ გამართული. ყოველგვარ ეს იყო შედეგი იმ ენერგიული მოღვაწეობის, რომელსაც ეწეოდა პოლანდიელთა კონსული, ბარონი კნაპსუხი. რომლის ინიციატივით, სპარსეთის ყურეში 1755 წ. პოლანდიელთა შიპიძის კუნძული ხარაქი და იგი მნიშვნელოვან სავაჭრო ცენტრად გადააქციეს, მაგრამ 1766 წ. ადგილობრივი ყაზაღბების მიერ დასხმის შედეგად პოლანდიელთა სავაჭრო ცენტრი კუნძულს სპარსეთში, მოსპობილ იქნა.

როგორც XVIII ს. პირველ ნახევარში, ისე მეორე ნახევარშიც ევროპელების – ინგლისელების, პოლანდიელების, ფრანგების, ბელგების სპარსეთში დიპლომატიურ და საერთაშორისო ურთიერთობებზე არსებით ზეგავლენას ვერ ახდენდნენ. თავის მხრივ, სპარსეთში მძვინვარე შინა ბრძოლების გამო, ევროპის ქვეყნებს თავიანთი სავაჭრო ფაქტორიები გადააქეთ ბუშირიდან პასარგადის რაიონამდე, რომელიც ოსმალეთის სულთნის სამფლობელოს წარმოადგენდა. ამიტომ სპარსეთის ყურეზე გამავალი სატრანზიტო-სავაჭრო გზის მთლიანად ოსმალეთის ხელში აღმოჩნდა.

რუსეთი აქტიურ სავაჭრო კავშირს ამყარებს სპარსეთთან, თუმცა სპარსეთთან ვაჭრობა მისთვის წამგებიანი იყო, მაგრამ რუსეთის პოლიტიკა სხვა მიზანს ემსახურებოდა; ხელი შეეშალა ოსმალეთის ოსტინდოეთის კომპანიის საქმიანობისათვის. რუსეთი რუსეთში ბოლოდროინდელი ევროპულ ქვეყნად, რომელსაც სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა სპარსეთთან. სპარსეთთან ურთიერთობაში რუსეთის დიპლომატიის მთავარ მიზნად ისახავდა იმას, რომ იმ სავაჭრო გზას, რომელიც დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს სპარსეთთან აკავშირებდა, რუსეთის ტერიტორიაზე გაეყვანა. ამიტომ რუსეთი სპარსეთში ინგლისის ოსტინდოეთის კომპანიის შეტოქის წინააღმდეგ იბრძოდა, მაგრამ რუსეთი სპარსეთის კასპიის ზღვისპირა ოლქებს მეშვეობით უკავშირდებოდა და, ამიტომაც, რუსეთ-სპარსეთის

ვაჭრო ურთიერთობას არარეგულარული ხასიათი ჰქონდა. მაინც რუსეთთან ვაჭრობა ხელს უწყობდა სპარსეთის ჩრდილო რაიონების ფეოდალების გაძლიერებას, ეს კი სპარსეთში გაბატონებულ ჯენდების ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა.

ქუჩუკ-კაინარჯის სამშვიდობო ხელშეკრულების (1774) ხელმოწერის შემდეგ რუსეთს გადასწყვეტი კიდევ ორი პრობლემა დარჩა: ყირიმის შემოერთება და ამიერკავკასიის საკითხი. ხელსაწყო-საგარეო პოლიტიკური ვითარება (ტახტისათვის ბრძოლის გახსნა სპარსეთში ქერიმ-ხანის გარდაცვალების შემდეგ და ოსმალეთის ყოფნა შოკირებულ მდგომარეობაში) ხელს უწყობდა ამ ორი პრობლემის რუსეთის ხასარგებლოდ მოგვარებას. სწორედ ამ მიზნით, რუსეთის მთავრობა სთავაზობდა ქართლ-კახეთის სამეფოს თავის მფარველობას, ხოლო აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში გვეგზავნა ორი ბუფერული სახელმწიფო – სომხეთისა და ალბანეთის (ჩრდ. აზერბაიჯანი) – აღდგენას.

ეკატერინე II-ს, პირველ რიგში, ყირიმის შემოერთება სურდა. ამ მიზნით, რომ სულთნის მთავრობა ცდომილებაში შეეყვანა, იგი ხმას ავრცელებდა, იმის შესახებ, თითქოს რუსეთი სპარსეთში სალაშქროდ ემზადებოდა, რათა ტახტზე შაჰ-გირეი დაესვა. ეკატერინეს მთავრობა ამიერკავკასიაში აპირებდა რუსეთის პოზიციების განმტკიცებას ქართლ-კახეთის სამეფოს მხარდაჭერით. ამიტომ რუსეთის დიპლომატიას აინტერესებდა, თუ რა აზრის იქნებოდა რუსეთის გვეგზავნის მიმართ ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II. ამიერკავკასიის პრობლემის მოგვარება ეკატერინე II-მ დაავალა თავად გრ. პოტიომკინს (1739-1791), ხოლო მის მოადგილედ კავკასიის საკითხებში დანიშნა გენერალი პავლე პოტიომკინი (გრიგოლის უახლოესი ნათესავი), რომელიც ერთდროულად კავკასიაში განლაგებულ ჯარებს სარდლობდა.

პავლე პოტიომკინი მოლაპარაკებას ერეკლე II-თან საქსონიელი იაკობ რეინვალდის მეშვეობით აწარმოებდა, მან ერეკლეს შესთავაზა დაეწყო მოლაპარაკება რუსეთის მფარველობის შესახებ და შეეყრა კავშირი ხოლომონ I-თან, რათა საერთო შტრის წინააღმდეგ ერ-

თიბლეთი ძალებით ებრძოლათ, რუსეთის დიპლომატია დანატყუებული იყო იმაში, რომ მფარველობა გაფორმებულიყო ერეკლე II-ის თხოვნის საფუძველზე. ამიტომ ერეკლეს მისცეს წინადადება დაეწერა ოფიციალური თხოვნა ამის თაობაზე. მოკლედ, ეკატერინე II ერეკლე II-ის შეშვევით ცდილობდა დაედო რუსეთსა და ხელსაყრელი ხელშეკრულება და დაემორჩილებინა იგი თავისი გავლენისათვის. გამოდის, რომ რუსეთის ახლო აღმოსავლური პოლიტიკის ბუდე XVIII ს. მეორე ნახევარში ამიერკავკასიაში წყობილია.

მფარველობის შესახებ თხოვნის მუხლებში ერეკლე შოთისა და რუსეთთან ისეთი კავშირის დადებას, რომელიც გამორიცხავს ოსმალეთის ან სპარსეთის ჩარევას საქართველოს საშინაო საქმეებში რუსეთისაგან დამოუკიდებლად, აქვე იყო თხოვნა რუსეთისა და ოსმალეთთან ომის შემთხვევაში დახმარებოდა ქართველებს იმ დროის ციხის, ყარსისა და სხვა ქართული მიწების ოსმალთა ბატონობისგან განთავისუფლების საქმეში. თუ რუსეთი დაიწყებდა ომს სპარსეთთან, ქართლ-კახეთის სამეფოს უნდა დაბრუნებოდა ლეკებისა და ერ დაკავებული ქართული მიწები. ერეკლე II სთხოვდა რუსეთს იმის შესახებ, რომ მათ ჰყოლოდათ საქართველოში ორი ან ერთილი ბატალიონი, რომელიც სურსათ-სახოვავით ქართველ მხარე მოძარაგებდა, ხოლო ხელფასს რუსეთის მთავრობა გასცემდა. ერეკლე II-ის თხოვნის დეტალურად გაცნობის შემდეგ რუსეთის საგარეო კოლეგიის წევრმა ა. ბეზბროდკომ, ეკატერინე II-თან შეთანხმების შემდეგ, ჩამოაყალიბა ტრაქტატის საბოლოო ტექსტი. ერეკლემ განიხილა და გადაწვევით მიიღო იგი¹.

რუსეთ-საქართველოს ტრაქტატს ხელი მოაწერეს გეორგიევსკის ციხესიმაგრეში (ჩრდ. კავკასია) 1783 წ. 24 ივლისს. საქართველოს მხრიდან ტრაქტატს ხელი მოაწერა თავადმა ივანე ჯორჯიშვილმა და თავადმა გარსევან ჭავჭავაძემ. რუსეთის მხრიდან ტრაქტატს ხელი მოაწერა გენერალმა პავლე პოტიომკინმა. მოაწერა, 1783 წ. რუსეთმა შემოიერთა ყირიმის ყუბანის მხარე.

¹ დაწვრილ. ის. ქართული დიპლომატიის ისტორია ნარკვევები, II. XVIII სს., 1998.

მოახვია საქართველოს ტრაქტატი მფარველობის შესახებ და კიდევ უფრო განიმტკიცა თავისი გავლენა კაბარდოში და უშუალოდ მოუახლოვდა ამიერკავკასიას. რუსეთის ორი ბატალიონის თბილისში შემოსვლას ზარბაზნების ქუხილით შეხედნენ. ამ ქუხილის ექიმ სულთნის მთავრობის ყურამდე მიადნია, ისევე როგორც სპარსეთშიც გაიგეს მისი ხმა. 1783 წ. გეორგიევსკის ტრაქტატს მფარველობის შესახებ ამიერკავკასიის მეზობელი სახელმწიფოები მტრულად შეხედნენ.

XIX ს. ოსმალური ოფიციალური ისტორიოგრაფიის აზრით, ერეკლე II-მ გეორგიევსკის ტრაქტატის დადებით საკუთარ სახელმწიფოს საფუძველი დაუწერა, რუსებმა იგი მოატყუეს და ეშაღდებოდნენ ქართლ-კახეთის სამეფოს სრული დაპყრობისათვის. ამიტომ სულთნის დიპლომატია აფრთხილებდა ოსმალეთის მომხრე ვილიანის ხანს, ახალციხის ფაშას და სხვებს არავითარ შემთხვევაში არ დაეშაოთ რუსები სომხეთში, აზერბაიჯანსა და დაღესტანში.

გეორგიევსკის ტრაქტატის ხელმოწერის შემდეგ ოსმალეთის შემოფოთებამ კიდევ უფრო იმატა. ერთდროულად სულთანი სულ უფრო მეტ ყურადღებას უთმობს საქართველო-ოსმალეთის საზღვრების გამაგრებას. სულთან სელიმ III-ს (1789-1807) კარგად ესმოდა, რომ საქართველო, როგორც წინათ, ოსმალეთსა და რუსეთს შორის ბუფერული სახელმწიფოს როლს ვეღარ შეასრულებდა, ისევე, როგორც აღარ არსებობდა ბუფერული ყირიმის სახანო. საზღვრების რაიონში მომხდარი პოლიტიკური ცვლილებები და პოლიტიკური რუკის შეცვლა არღვევდნენ ოსმალეთის რეკანში-ტულ გეგმებს.

ოსმალეთის შემოფოთება მის ევროპულ მოკავშირეებშიც გავრცელდა. ოსმალეთი თავისი არმიის რეორგანიზაციისათვის ჯერ კიდევ მზად არ იყო. სულთანმა დახმარება სთხოვა თავის მოკავშირე საფრანგეთს, რომელმაც გაუგზავნა მას სამხედრო სპეციალისტები, ინჟინრები, იარაღი; იგი ზრუნავდა აგრეთვე იმაზე, რომ საქართველოსთან და სპარსეთთან მოსაზღვრე რაიონების უშიშროება უზრუნველყო და ერთდროულად დაუკავშირდა ლეკების ბეგს, რათა საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლაში მონაწილეობა მიეღო.

განსაკუთრებით შიშობდა სულთანი იმის გამო, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს მაგალითისათვის იმერეთის სამეფოსაც არ მიუბაძა.

ეს რომ არ მომხდარიყო, სულთანი გადაწყვიტა მისთვის სასურველი კანდიდატურა შეერჩია იმერეთის სამეფოს ტახტზე და, სასმელად, სულთნისათვის ეს დიდ სიძულეს არ წარმოადგენდა, ენაიდან მას სტამბოლში იმერეთიდან გაქცეული რამდენიმე ქართველი დიდებული შეზიზული ჰყავდა. მოუხედავად იმისა, რომ სულთანი დარწმუნებული იყო იმაში, რომ რუსეთი ამის უფლებას არ მისცემდა, დიპლომატიური გზით იგი მაინც შეეცადა, რომ რუსეთს ეცნო მისი უფლება, დაესვა იმერეთის ტახტზე შეფეხები. მაგრამ ეკატერინე II-ის მითითებით, რუსეთის დესპანმა სტამბოლში უარყო ოსმალეთის პრეტენზია.

რუსეთის საგარეო პოლიტიკური არქივის მასალების საფუძველზე ირკვევა, რომ ოსმალეთს იმერეთის ტახტზე შერჩეული ჰყავდა ქაიხოსრო აბაშიძის კანდიდატურა იმერეთიდან გაქცეული ქაიხოსრო ცხოვრობდა სტამბოლის მახლობლად და ოსმალეთის ხაზინის კმაყოფიან იმყოფებოდა. იმერეთის ტახტზე მის ასაყვანად დასავლეთ საქართველოში უნდა შემოჭრილიყო 20 ათასი ოსმალე ჯარისკაცი ჯანიკლი ალი-ფაშის მეთაურობით. მაგრამ მან ვერ შეასრულა სულთნის დავალება და უკანვე გაბრუნდა.

შექმნილ კითარებაში ოსმალეთის დასახმარებლად თავს იდებდა საფრანგეთის დიპლომატია, რომელიც ოსმალეთის მხმე მდგომარეობას შეტად მწყვეედ განიცდიდა. გაწაფული ფრანგული დიპლომატია კარგად ზედაედა, რომ ავსტრია-რუსეთის კეშირი, ყირიმის რუსეთთან შეერთება, რუსეთის საყრდენი ადგილების შექმნა ამიერკავკასიაში, მიმართული იყო ოსმალეთის წინააღმდეგ და ამიტომ იყო, რომ საფრანგეთის ახალ ულ ბუფიესთან ერთად კონსტანტინოპოლში მრავალი ფრანგი სამხედრო სპეციალისტიც ჩამოვიდა. ამ ამბავმა გაამხნევა ოსმალეთის მთავრობა, რომელიც ძალ-ღონეს არ იშურებდა ანტიქართული აგიტაციისათვის მთელ ამიერკავკასიაში.

¹ იხ. ოთარ გიგინეიშვილი, ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან, თბ. 1982, გვ. 64.

სულთნის აგენტები უვრცელებდნენ პროვოკაციულ ჭორებს ერეკლე II-ს იმის თაობაზე, თითქოს მას რუსეთის მთავრობა სპარსეთის ტახტზე დასმას დაჰპირებოდა. ხოლო თუ ამიერკავკასიის სახანოები ქართლ-კახეთის მეფეს წინააღმდეგობას არ გაუწევს, იგი სპარსეთის შაჰი გახდება და ა. შ. ამის შესახებ ერეკლე II-ს ულნი გარსევან ჭავჭავაძე რუსეთის მეფის სასახლის კარს ატოვებდა. ამ აგიტაციით გამხნეებული დაღესტნელი და აზერბაიჯანელი წვრილი მთავრები სთხოვენ სულთნს ფინანსურ დახმარებას და პირდებიან ომის დაწყებას რუსეთის წინააღმდეგ. სულთნს მათ 100 ათასი რუსული მანეთი და ძვირფასი საწურები გაუზავნა. ერეკლე II თავისი ჯარით და რუსეთის დამხმარე ნაწილებით მუდმივ სამხედრო მზადყოფნაში იმყოფებოდნენ. სტამბოლში რუსეთის რეზიდენტის ბულგაკოვის პროტესტი საქმეს არაფერს უწყოდა.

ერეკლე II დაღესტნელი ლეკებისა და ახალციხელი სულეიმან ფაშის მეთაურობის მუდმივი თავდასხმებით შეწუხებული იყო. სულთანი თავს ისე იჭერდა, თითქოს იგი არაფერ შუაში იყო, ხოლო ქართლად ისევ მითითებებს აძლევდა და ამხნევებდა დაღესტნელ უღონეებს, რათა მათ ქართლ-კახეთის სამეფოზე თავდასხმები მიეწყოთ. ორი წლის მანძილზე აღმოსავლეთ საქართველოს ყოველი მხრიდან ესხმოდნენ მტრები და ქართველები იძულებულნი იყვნენ მხოლოდ თავი დაეცვათ. რუსი ისტორიკოსის ნ. ლუბროვინის ზრით, ეკატერინე II ცდებოდა, როდესაც ამ თავდასხმებს მხოლოდ ახალციხის ფაშის სულეიმანის ინტრიგებს აბრალედა და არ სჯეროდა იმისა, რომ ლეკებს სულთნის მთავრობა აქეზებდა.

რუსეთ-ოსმალეთის
1787-1791 წწ.
ომის უიფავადი,
იანის ზაზი
და სამართველო

სამცხის ათაბაგი სოლომონ ჯაფელი ანუ ე.წ. სულეიმან ფაშა სინამდვილეში ფინანსურ სახსრებს დაღესტნელი და აზერბაიჯანელი ხანების მოსასყიდად სტამბოლიდან ღებულობდა. 1786 წ. დასაწყისში სწორედ დაიწყო ისლამური მოძრაობა, რომელმაც რუსეთს „სადილო ომი“ გამოუცხადა. ამ ბრძოლაში ავარელი ომარ-ხანი დაუკმირდა შეიხ მანსურს და ყაზი-ყუმბუხელ ფეოდალებს უწელა მანი მიზნად ისახედნენ ქართლ-კახეთის სამეფოს მოსპობას, რომ-

გორც რუსეთიდან მომდინარე მთავარ საშიშროებას. ახალციხის ფაშა სულეიმანი მზად იყო შეეწერებინა ომარ-ხანის რაზმების ომში იმ პირობით, თუ ერეკლე II ეკატერინე II-გან ზარბაზნებს არ მიიღებდა საჩუქრად. ამასვე ერეკლემ უარით უპასუხა. სულთნის მითითებით, გილანის ხანმაც მიმართა გაფრთხილებით ერეკლე II-ს და ურჩევდა მას გამოენახა საერთო ენა ოსმალეთთან.

არზრუმის ფაშა ფათალი-პუსეინი კიდევ უფრო მკვეთრად გამოხატავდა თავის „რჩევას“. იგი წერდა: რუსეთის მთავრობისათვის თქვენი გულმოდგინება გადაიტანეთ და ჩემი მფარველი ხელმწიფის მფარველობა მიიღეთ. არზრუმის ფაშა თავის წერილში სულთნის მთავრობის ნამდვილ ზრახვებს ასე გადმოსცემდა: 1. საქართველოს წინააღმდეგ თავდასხმის ორგანიზება, რათა დაეცა რუსეთის პრეტენზიები ამიერკავკასიასა და კერძოდ, საქართველოში. 2. ამიერკავკასიიდან დასუსტებული სპარსეთის გაძევება და 3. საქართველოს დამორჩილება სულთნის ხელისუფლებისათვის. შემდეგ ოსმალეთს სურდა საქმე ისე შეეტრიალებინა, თითქოს ოსმალეთის ქაზიმ-რადოშობაში ყოფნა თვითონ ერეკლე II-ს სურდა.

იმის შემდეგ, როდესაც ეკატერინე II-ის დიპლომატიამ გააკეთა ოსმალეთის ნამდვილი ზრახვები, მან თავისი ელჩის ბულგაროვის მეშვეობით ოსმალეთს პროტესტი განუცხადა, რადგან ოსმალეთი რუსეთთან ახალი კონფლიქტებისათვის ჯერ მზად არ იყო. ამდენად, სულთანმა სულეიმან-ფაშას კატეგორიულად მოსთხოვა ერეკლე მეორისათვის თავი დაენებებინა. 1786 წ. ქანცგამოლულმა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-მ აღარ დაუცადა რუსეთის რუს-დენტის ბურნაშოვის ჩამოსვლას საქართველოში და დაზავების შესახებ სულეიმან-ფაშასთან მოლაპარაკება დაიწყო. იმავე წლის სექტემბერში ორივე მხარემ სამშვიდობო დოკუმენტს ხელი მოაწერა.

ასეთი იყო ვითარება 1787 წლისათვის. როდესაც ურთიერთობა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის კვლავ დაიძაბა. სულთნის კარზე სხვადასხვა საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის სახელმწიფო მოღვაწეთა შორის ბრძოლა გაშწყავდა. ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ სახელმწიფო მოღვაწეების ორი ჯგუფი — ომის დაწყების მომხრენი და მოწინააღმდეგენი. ბოლოს ომის მომხრეებმა გაიმარჯვეს. 1787 წ. აგვისტოში დიდმა ვეზირმა ბულგაკოვს გადასცა

ულტიმატუმი, რომელშიც კატეგორიულად მოითხოვდა, რომ რუსეთს ეცნო ოსმალეთის იმპერიის ბატონობა ქართლ-კახეთის სამეფოზე, დაებრუნებინა ყირიმის სახანო და ოსმალეთის გველა სამფლობელოს ხელყოფაზე საბოლოოდ უარი ეთქვა. ბულგაკოვმა პასუხი ვერ გასცა და იგი ციხეში ჩასვეს. რუსეთი, იმისათვის, რომ ომი თავიდან აეცდინა, მზად იყო უარი ეთქვა ქართლ-კახეთის მხარდაჭერაზე, მაგრამ ყირიმის დათმობაზე ეკატერინე II-მ უარი განაცხადა.

1787 წლის სექტემბერში რუსებმა გაიყვანეს თავიანთი ჯარები საქართველოდან. ნ. ღუბროვიჩის გამოთქმით: „საქართველო დახმარების გარეშე დატოვეს.“ ახლო აღმოსავლეთის მუსლიმური სამყარო ამ გარემოებამ დროებით დაამშვიდა. ერეკლე II ვოფილ მტრებთან ურთიერთობის აღდგენას შეუდგა. ერეკლე II-მ არ გაუკონა გ. პოტიომკინს, რომელიც ურჩევდა ერეკლე II-ს ოსმალეთის წინააღმდეგ ომი დაეწყო. 1788 წლის 2 ნოემბერს ერეკლე II-ს ოსმალეთმა ულტიმატურ ტონში რუსეთთან გველა ურთიერთობის შეწყვეტა მოსთხოვა. ერეკლეს უნდა დაეტოვებინა განჯა და ჭრევილი, ხოლო თავისი ორი კაცი — მძევლებად გაეგზავნა სტამბოლში.

რუსეთის მფარველობაში ქართლ-კახეთის შესვლის შემდეგ, საქართველოს მოწინავე წრეებში მწიფდებოდა აზრი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს აღდგენის შესახებ. უკვე 1790 წ. იმერეთის მოწინავე არისტოკრატია ეახლა ერეკლე II-ს და დაჟინებით ითხოვდა საქართველოს დანაშრენი პოლიტიკური ერთეულების (იმერეთის სამეფო, გურიის და სამეგრელოს სამთავროები) ქართლ-კახეთთან შეერთებას, რაც საფუძვლს ჩაუყრიდა საქართველოს გამაერთიანებას. ამის თაობაზე იმავე წელს იმერეთის სამეფოს ვიცე-კანცლერ ს. ლიონიძის თაოსნობით, ქართლ-კახეთის სამეფოსა და დასავლეთ საქართველოს მფლობელებს შორის ფიცით დამტკიცებული ურთიერთდახმარების ტრაქტატიც კი დაიდო. მასზე დაუფიქრებლად, ერეკლე II-მ მიმართა თხოვნით პ. პოტიომკინს, რათა დროზე შეეწყოდა საქართველოს თავისი მხედრობით.

მაუხედავად იმისა, რომ რუსეთის დიპლომატია ორმაგ თამაშს წყოდა საქართველოს მიმართ, ქართული დიპლომატიის მესვეურებმა კვლავაც დიდ იმედებს ამყარებდნენ რუსეთზე. გველაფერი ეს

ხდებოდა იასის ზავის დადებამდე. მაგრამ ამ ზავმა ქართველი ხალხმწიფო მოღვაწეების იმედები არ გააპართლა. თავის ერთ-ერთ მოკავშირეს - საქართველოს რუსეთში დახმარება არ გაუწია არც 1793 წელს, როდესაც ქართველი შეფე-შთავრები სთხოვდნენ დახმარებას ეკატერინე II-ს და არც 1795 წელს, როდესაც სპარსეთის ახალი მმართველი ალა-შაჰად ხანი (შაჰი 1796 წლიდან) შემოესია აღმოსავლეთ საქართველოს, აიღო და ააოხრა თბილისი.¹

რუსეთ-ოსმალეთის ომი 1791 წ. დამთავრდა იასის ზავით. ამ ე.წ. წელს გარდაიცვალა ფელდმარშალი პოტიომკინიც, თანდათან შეიცვალა ვითარება ირანში. სადაც გამეფდა ყაჯართა დინასტიის წარმომადგენელი ალა-შაჰად ხანი. შექმნილ ვითარებაში რამდენიმე წელიწადი ე.წ. „ბერძნულ და ამიერკავკასიის პროექტზე“ ზედმეტ იყო. ისინი ჰაერში გამოკიდებული დარჩნენ ამ პროექტებთან დაკავშირებული გეორგიევსკის 1783 წლის ტრაქტატთან ერთად.

მართალია, 1791 წ. ხელმოწერილი იასის ზავის მე-5 მუხლი ნათქვამი იყო, რომ ახალციხის ვალის და სხვა საზღვრისპირა რაიონების უფროსებს ევრძალებათ ფარულად ან ამკარად შეაწუხონ ქართლ-კახეთის სამეფოს მიწებზე მცხოვრები მოსახლეობა. მართალია, იასის ხელშეკრულებაში იყო ნახსენები ქართლ-კახეთის სამეფო, მაგრამ არცერთი სიტყვით არ იყო ნახსენები 1783 წ. გეორგიევსკის ტრაქტატი. როგორც ჩანს, ეკატერინე II-ის დიპლომატიამ, რომელიც ემაყოფილი იყო ოსმალეთთან მეორე ომში მოპოვებული წარმატებებით, გადაწყვიტა, ოსმალეთის შთავრებისაგან არ მოეთხოვა, რომ მას იურადიულად ეცნო რუსეთის მფარველობა ქართლ-კახეთის სამეფოზე. მოკლედ, 1791 წ. იასის ხელშეკრულება გეორგიევსკის ტრაქტატს არც უარყოფდა და მას არც ადასტურებდა. გამოდის, რომ ოსმალეთი არ ცნობდა 1783 წ. გეორგიევსკის ტრაქტატს, ხოლო რუსი დიპლომატები ამას არ მოითხოვდნენ.

¹ დაწერ. ის. პლ. თხეულიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, გაწერულია რედ. თბ., 1936, ვ. მაჭარაძე, პესიკი დიპლომატიკურ ხარბიულზე, თბ., 1968; გეორგიევსკის ტრაქტატი, გამოკვლევა, დოკუმენტები და ფოტოკოპიები ვ. მაჭარაძის, „ხელოვნება“, თბ., 1973; ი. ცინცაძე, დას. ნაშრომი.

ტრაქტატმა რუსეთისათვის თავისი როლი შეასრულა და მისი არსებობა ახლა უკვე შემაფერხებელ ფაქტორს წარმოადგენდა რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსიისათვის. გარდა ამისა, საფრანგეთში მომხდარი რევოლუციის გამო საერთაშორისო ვითარება ევროპაში სულ უფრო იძაბებოდა, რის გამოც რუსეთი ომის დამთავრებას ოსმალეთთან ჩქარობდა. ტრაქტატის განსაზღვრული მუხლების დაცვით რუსეთი თავს ისე აღარ იწუხებდა, როგორც ეს პირველ წლებში სჭირდებოდა. რუსეთის დიპლომატიის მიერ „ამიერკავკასიის გეგმა“ უარყოფილი არ იყო. მაგრამ მისი ცხოვრებაში კატარების ფორმა უნდოდით შეეცვალათ. საამისოდ რუსეთი შესაფერის დროს ელოდებოდა. სულთანს ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ პირველ II-ის საგარეო პოლიტიკა ანტიოსმალური მიმართულებისა იყო. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იძულებული იყო ანგარიში გაეწია გეორგიევსკის ტრაქტატის არსებობისათვის და ქართლ-კახეთის მეფეს თავის მეგობრობაში არწმუნებდა და მას სხვადასხვა დაპირებას აძლევდა.

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 და 1787-1791 წლების ომებმა ბიროვესიანად შეცვალეს რუსეთისა და ოსმალეთის ძალთა შეფარდება შავ ზღვაზე და კავკასიაში, ორმა მხმე დარტყმამ შეარყია ოსმალეთის ძლიერება და განამტკიცა რუსეთის პოზიციები ბალკანეთსა და კავკასიაში. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ომებმა ხელი შეუწვეს რუსეთის დაპყრობითი პოლიტიკის გატარებას კავკასიაში, ოსმალეთის ორმა დიდმა მარცხმა კიდევ უფრო ხელსაყრელი პირობები შექმნეს კავკასიის ხალხთა გამათავისუფლებელი ბრძოლისათვის. ოსმალეთს საშუალება წაერთვა გაეტარებინა კავკასიის ევროპიდან იზოლაციის პოლიტიკა. ამიერიდან სულთანს თავის ტიტულში ევლარ მოიხსენებოდა როგორც „წითელი, თეთრი (ხმელთაშუა) და შავი ზღვების, კუნძულებისა და ნაპირების ბატონი“.¹

¹ Уляницкий В. Дарданеллы, Босфор и Чёрное море в XVII веке, М., 1983, გვ. 35.

მეათე თავი

აშშ-ის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატიი XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში

ბრძოლა ინგლისელი პურიტანი-პროტესტანტების
და მოკიდებული პოლიტიკის
და რუსეთის პოლიტიკის

ჩრდ. ამერიკის ატლანტის ოკეანის სანაპიროზე XVII ს. დასაბოლოებდა, ხოლო XVIII ს. შუა ხანისათვის ინგლისელების 13 კოლონიაში დაახლოებით 1 მლნ მოსახლე ცხოვრობდა. საფრანგეთის კოლონიზაციის შედეგად ინგლისმა 1756-1763 წწ. ომის დროს ამ ტერიტორიას კანადას შეუერთა.¹

დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, კონტინენტალურმა კრიზისმა გადაწყვიტა დაეწყო მოლაპარაკება სხვა ქვეყნებთან ინგლისის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლის მხარდასაჭერად. ასეთი მხარდაჭერის აუცილებლობას ამერიკელი კოლონიები დამოუკიდებლობამდე და მისი გამოცხადების შემდეგაც მწყავედ განიცდიდნენ.

აჯანყებული კოლონიების გამოსვლების ჩახშობაში დახმარებისათვის ინგლისის მთავრობამ მიმართა გერმანულ სამთავროებს და რუსეთს. გერმანულმა სამთავროებმა გამოაცხადეს მზადყოფნა, კონტრაქტის საფუძველზე მოემარაგებინათ ინგლისი დაჭირავებულით. 1775 წ. შემოდგომაზე ინგლისის მეფე ჯორჯ III-მ თავისი დესპანის მეშვეობით სთხოვა ეკატერინე II-ს გამოეგზავნა ინგლისისათვის 20 ათასი რუსი ჯარისკაცი ამერიკაში დაწყებული ამბოხების ჩასახშობად. მიუხედავად კანონიერი მონარქის წინააღმდეგ აჯანყებულთა მიმართ თავისი მტრული დამოკიდებულებისა, მან უარი თქვა დახმარებოდა თავის მეტოქეს. გარეგნულად ეკატერინე

¹ ინგლისელთა უფრო ადრინდელი დასახლებების შესახებ იხ. Слэжкин Л.Ю. Англичане на пути в Новый Свет — „Американский ежегодник“, 1972, М., 1973, გვ. 5-39.

² ინგლისის მიერ კანადის შეერთებამდე, კანადაში 1763 წ. 65 000 ფრანგი ცხოვრობდა, შემდგომში მათი რიცხვი 1 მლნ-მდე გაიზარდა (Густав Эрне, დასახ. ნაშრ., გვ. 386-387).

II თანაუგრძნობდა ინგლისს, მაგრამ ფარულად მის დამარცხებას ელოდა. თავის პასუხში იგი აღნიშნავდა, რომ „რუსეთის ჯარების გაგზავნა ამერიკაში შესაძლებლობის ფარგლებს სცილდება“¹. მთლიანად, თავისდაუნებურად, რუსეთის მონარქის პოზიცია აშშ-სათვის კეთილგანწყობილი იყო.²

საფრანგეთის ამერიკის ახალგაზრდა რესპუბლიკისათვის პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა საფრანგეთისა და ესპანეთის მიმართ დამოკიდებულების საკითხს.

როგორც კოლონიური იმპერიები, ორივე ქვეყანა ახალი კოლონიური სამფლობელოებისათვის ბრძოლაში ინგლისის ძირითად მეტოქეებს წარმოადგენდნენ. განსაკუთრებით იმედებს აშშ ამყარებდა საფრანგეთზე, როგორც ისეთ ქვეყანაზე, რომელმაც განიცადა დამარცხება ინგლისისაგან შეიღწლიან ომში და ახლა რევანში წყუროდა.

საფრანგეთმა არ აპატიო ინგლისის თავისი დამარცხება და იმედოვნებდა, რომ შიდაწედა მისთვის იმ დამამცირებელი ზავის გადახინჯვას, რომლის შედეგად მან დაკარგა თავისი სამფლობელოები ამერიკაში. სწორედ ამან განაპირობა ის, რომ 1763 წელს ომის დამთავრებისთანავე საფრანგეთი ახალი ომისათვის მზადებას შეუდგა. ამიტომაც აშშ-მა დახმარებისათვის საფრანგეთს მიმართა. თავის მხრივ, საფრანგეთის სამეფო კარიც დაინტერესდა ამერიკაში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენებით. ჯერ კიდევ ჩრდ. ამერიკის კოლონიების დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, საფრანგეთის მთავრობა ავზავნიდა თავის აგენტებს ამერიკაში ინფორმაციის შეგროვების მიზნით. ამერიკელების ინგლისელებთან კონფლიქტის ყველა დეტალის შესახებ უშუალოდ მეფეს მოახსენებდნენ. საფრანგეთში არსებული რევანშის პარტია ამერიკაში მიმდინარე პოლიტიკურ

¹ Россия и США: становление отношений, 1765-1815, М., 1980, 33-34-35.

² Болховитинов Н.Н. Россия и война США за независимость, 1775-1783, М., 1976, гл. 132-163.

³ Bemis S.F. The Diplomacy of the American Revolution. Bloomington, 1957, 33-16-18.

მოვლენებს თვალ-ყურს ადევნებდა და გამოხვლისათვის შესაფერის მომენტს ელოდა.

როდესაც ამერიკელმა კოლონისტებმა დაიწყეს თავიანთი ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი შარლ ვერეენი შეახსენებდა მეფეს, რომ საფრანგეთს ერთი წუთითაც არ უნდა დაევიწყა ინგლისთან შესაძლებელი ომის შესახებ. იგი მეფეს ურჩევდა არა მარტო ხელი შეეწყოთ აშშ-ინგლის შორის დაწყებული ომის შემდგომი გაღრმავებისათვის, არამედ ესრუნათ მისი გახანგრძლივებისათვისაც, რათა სისხლისაგან დაეცოდა ინგლისი, რასაც ფრანგები გამოიყენებდნენ საომარი სამზადისისათვის. ამისათვის ვერეენი მოითხოვდა დახმარებოდნენ აჯანყებულ ამერიკელებს ფულითა და იარაღით, შეპირებოდნენ მათ კაპიტანს იმ შემთხვევაში, თუ ისინი გამოაცხადებდნენ დამოუკიდებლობას და შექმნიდნენ თავიანთ მთავრობას. მეორე მხრივ, ვერეენი ცდილობდა დაეზინა ინგლისის მთავრობა და გაეფანტა მისი გეგმები საფრანგეთის ნამდვილი მიზნების მიმართ და არწმუნებდა მას საფრანგეთის მეგობრულ დამოკიდებულებაში. ვერეენის წინადადებათაგან XVI-მ განსახილველად გადასცა საფრანგეთის სამეფო საბჭოს, რომელშიც შედიოდნენ პრემიერ-მინისტრი გრაფი დე მორეა, ფინანსთა მინისტრი ტიურგო, საზღვაო მინისტრი დე სარტინი და სამხედრო მინისტრი გრაფი სენ-ფლორენსი. ვერეენის წინადადებას ფინანსთა მინისტრის გარდა ყველა მხარი დაუჭირა. საქმე იმაშია, რომ ქვეყნის ბიუჯეტში დეფიციტს დაახლოებით 20 მლნ ლირი შეადგენდა¹. ამ დროს ვსპანეთს, ისევე როგორც საფრანგეთს, ბურბონები მართავდნენ. ესპანელ ბურბონებსაც ისევე სურდათ მიეყვანათ ბინათ დარტყმა ინგლისისათვის, როგორც მათ ფრანგ თანამომხვევებს, მაგრამ მეტად ფრთხილად იქცეოდნენ. მიუხედავად ამისა მათ დახმარების სახით, გამოუყვეს აშშ-ს 1 მლნ ლირი და გადასცეს იგი საფრანგეთის მეშვეობით. ამდენივე ოდენობის ფულადი დახმარება

რება საფრანგეთის მთავრობამაც გაიღო. ყოველივე ეს დიდი საიდუმლოების ქვეშ ხდებოდა.

ამერიკელი
დიალომატიური
სამსახურის
ჩამოყალიბება

როგორც ვხედავთ, XVIII ს. 70-იან წლებში ჩრდ. ამერიკაში განვითარებული რევოლუციური მოვლენები მჭიდროდ იყო დაკავშირებული საერთაშორისო ურთიერთობებთან და დიპლომატიასთან.

თავის მხრივ, ამერიკელი დიპლომატიის ისტორია მჭიდროდ არის დაკავშირებული ახალგაზრდა ამერიკელი რესპუბლიკის აღმოცენებასთან. 1776 წ. 4 ივლისს ინგლისის 13 ყოფილი კოლონიის მიერ გამოცხადებულმა აშშ-ის დამოუკიდებელმა რესპუბლიკამ და მისმა დიპლომატიამ საერთაშორისო ურთიერთობის სამყაროში თან მოიტანა ზოგიერთი სიახლე. უპირველეს ყოვლისა, ახალგაზრდა რესპუბლიკამ ყველა ადამიანის თანასწორობისა და ერის სუვერენიტეტის პრინციპები გამოაცხადა. ქვეყნის საგარეო საქმეებს კონგრესის პლენუმი განაგებდა. ეს ორგანო, რომელიც საგარეო საქმეთა სამინისტროს შეესაბამებოდა ჯერ კიდევ, 1775 წლის 29 ნოემბერს შეიქმნა. მას ეწოდებოდა დიდი ბრიტანეთის, ირლანდიის და მსოფლიოს სხვა ნაწილის კოლონიების მეგობრებთან კორესპონდენციის საიდუმლო კომიტეტი¹. მან იარსება 1777 წლის აპრილამდე, როდესაც იგი საგარეო საქმეების კომიტეტმა შეცვალა. 1781 წლიდან კი ეს კომიტეტი უკვე საგარეო საქმეთა დეპარტამენტად გარდაიქმნა. მას ხელმძღვანელობდა რობერტ ლივინგსტონი².

ამერიკელი
დიალომატიური
სამსახურის
შეფარება

საიდუმლო კომიტეტის აგენტები საფრანგეთში (საილას დინი, ბომარშე) ეხმარებოდნენ ამერიკაში საბრძოლველად მოხალისე ოფიცრების წასვლას და აგრეთვე საფრანგეთის არსენალებიდან იქ იარაღის გაგზავნის ორგანიზებას. ცნობილია, რომ 1777 წ. ახალგაზრდა ფრანგმა ოფიცრმა, მარ-

¹ „American Historical Review“, 1915-1916, vol. 21, გვ. 530 (ციტირებული წიგნიდან: „История США“, т. I, 1607-1877, „Наука“, М., 1983, გვ. 166).

¹ იქვე.

² История дипломатии, т. I, გვ. 304.

კიზმა ლაფაიეტმა საკუთარი სახსრებით აღჭურვა გემი და თვითონაც გაემგზავრა ამერიკაში. ამერიკელების და მათი აგენტების მიერ მიღებული დახმარება მნიშვნელოვანი იყო (ტანსაცმელი 20 ათას კაცზე, 30 ათასი შუშკეტი). გარდა ამისა, საილას დინმა ეს პანეთის მთავრობისაგან სამასი ათასი ლივრის ოდენობის ფულადი დახმარება მიიღო. დამოუკიდებლობის დეკლარაციის მიღების შემდეგ აშშ-მა დაიწყო თავისი ოფიციალური ელჩი ევროპაში. არჩეული შეჩერდა იმ დროს ევროპაში კარგად ცნობილ ბენჯამინ ფრანკლინზე (1706-1790), რომელიც იყო გამოჩენილი მოაზროვნე, მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე. იგი ცნობილი იყო თავისი აღმოსავლეთით ელექტრონიკაში და გემთშენებლობის თეორიით.

ჩამოსვლისთანავე ბ. ფრანკლინმა კარგი ურთიერთობები დაამყარა არა მარტო საფრანგეთის მთავრობასთან, არამედ დიპლომატთანაც. მას სურდა საფრანგეთი, როგორც აშშ-ის მოკავშირე, ინგლისის წინააღმდეგ ომში ჩაება. ინგლისელები შეშფოთებით აღეშფოთნებოდნენ თვალყურს ფრანკლინის დიპლომატიურ მოღვაწეობას საფრანგეთში. საფრანგეთში ფრანკლინის ელჩად დანიშვნასთან დაკავშირებით, ინგლისის ლორდმა როკინგემმა განაცხადა, რომ ეს უფრო სავარაუდო დარტყმაა დიდი ბრიტანეთისათვის, ვიდრე ამერიკელ კოლონისტებისათვის ნიუ-იორკის აღება¹. ამერიკელი კოლონისტებისათვის ფრანკლინი ევროპაში ამერიკის მთავრობას განასახიერებდა, იგი მარტო ელჩი კი არ იყო, არამედ მისი სამხედრო და საზღვაო დეპარტამენტების წარმომადგენელიც. მას ევალებოდა სამხედრო ტყვეებისათვის დახმარების აღმოჩენა, საკონსულო საქმეების წარმოება, ამერიკული თუ ევროპული საქონლით ვაჭრობა და ა.შ.

ამერიკის დიპლომატიურ საქმიანობას ევროპაში ფრანკლინთან ერთად წარმართავდნენ ენერგიული საილას დინი, ნიუ-იორკის შტატის უმაღლესი მოსამართლე, ჯონ ჯეი, პუბლიცისტი არტურ ლი და ედუარდ ბანკროფტი, რომელიც ინგლისის საიდუმლო ჯაშუშიც

¹ იქვე, გვ. 306.

იყო. 1776 წლის 23 დეკემბერს ამერიკის საელჩომ, საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს ვერენს მიმართა ნოტიო, რომელშიც მას ვაჭრობის და მოკავშირეობის შესახებ ხელშეკრულების დადების სთავაზობდა. ამ ნოტაში კონკრეტული თხოვნაც იყო გამოხატული: ინგლისელთა კრეისერებმა დააკავეს ამერიკელთა ერთ-ერთი ფირმის სავაჭრო გემები და ფრანგებს სთხოვდნენ, დახმარებოდნენ ამერიკელებს მათ დახსნაში. საფრანგეთის მთავრობა ამკარად დახმარების აღმოჩენას თავს არიდებდა და თანახმა იყო ფარულად დახმარებოდა. აღნიშნული ნოტის საპასუხოდ საფრანგეთის მთავრობამ გამოუყო ამერიკას სასუქრად 2 მლნ ლივრი, ხოლო 1 მლნ ლივრი სესხად მისცა. მაგრამ ამერიკელთა ძირითად თხოვნას კავშირის შეკვრავზე, საფრანგეთის მთავრობა ჯერჯერობით უპასუხოდ ტოვებდა.

ამერიკელთა დასახმარებლად ცნობილმა ფრანგმა დრამატურგმა ბომარშემაც გამოიღო თავი. ამის თაობაზე მან ლუი XVI-ს წერილობითი თხოვნით მიმართა. იგი სთხოვდა შეეფეს დახმარებოდა ამერიკელებს. ლუი XVI, მიუხედავად იმისა, რომ გულში თანაუგრძნობდა ინგლისის წინააღმდეგ აჯანყებულ ამერიკელებს, მათ მაინც შეამხოვებლად მიიჩნევდა. საბოლოოდ ლუი XVI-ის განკარგულებით, ამერიკელებს დახმარება მაინც აღმოუჩინეს.

ინგლისის წარმომადგენლები ამის შესახებ საქმის კურსში იყვნენ, მაგრამ იმ დროს როგორც ინგლისის, ისე საფრანგეთის მხარეს ომი არ სურდა და ამიტომ არსებული კონფლიქტი დიპლომატიური სფეროთი შემოიფარგლებოდა.

აშშ-ის ელჩი ევროპაში ბ. ფრანკლინი მოითხოვდა საფრანგეთისაგან, რომ მას ოფიციალურად ეცნო მისი ქვეყანა და, რომ საფრანგეთის უფრო აქტიური დახმარება გაეწია. მაგრამ საფრანგეთის მთავრობაში უფრო ჭარბობდნენ ზომიერები, რომლებიც ვერენს ყველაფერში არ ეთანხმებოდნენ და ცდილობდნენ ინგლისთან სამხედრო შეტაკება თავიდან აეცილებინათ. ზომიერების ერთ-ერთი წარმომადგენელი, ლუი XVI-ის სახელზე გაგზავნილ ბარათში აცხადებდა, რომ, როგორც ჩანს, აშშ-ს სურს საფრანგეთის უშუალო

მონაწილეობა ომში, რაც ქვეყნის ფინანსების თვალსაზრისით, სრულად სასურველი არ იყო. იგი ურჩევდა შეეფხუა გაერთიანებამ ამერიკისა და საფრანგეთის ინტერესები, რათა შექმნილ ვითარებაში აქებულებინა ინგლისი, გადაესხვა 1763 წ. პარიზის ხელშეკრულების პირობები. მისივე აზრით, საფრანგეთს თავისი ნეიტრალიტეტისათვის ინგლისისაგან კარგი ანაზღაურება უნდა მიეღო¹.

ამავე დროს ინგლისელთა ყოველი სამხედრო წარმატების შემდეგ საფრანგეთის მთავრობას ეშინოდა იმის, რომ თვითონ ინგლისელები არ შერეგბოდნენ ამერიკელებს, არ ეცნოთ აშშ-ს დამოუკიდებლობა და არ გაერთიანებულობენ საფრანგეთის წინააღმდეგ, ამ შიშს ზრდიდა ლონდონში საფრანგეთის ელჩის ნოაის 1776 წ. ნოემბრის შეტყობინება იმის შესახებ, რომ ლორდი როკინგჟის პარლამენტში გამოვიდა მოწოდებით ნებისმიერ ფასად მიეღწიათ შერეგბოდნენ აშშ-ს, ეცნოთ მისი დამოუკიდებლობა და შემდეგ საერთო ძალისხმევით პასუხი გაეცათ საფრანგეთისა და ესპანეთის საომარი მზადებისათვის².

აშშ-
საფრანგეთის
სამხედრო და
სამხარკო
ხელშეკრულება

1777 წლის ზაფხულისათვის აშშ-ის ელჩებმა, მათი მთავრობის დაჯალბებით, საფრანგეთის მთავრობას წარუდგინეს შემორანდუმი, რომელშიც რესპუბლიკაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობა იყო აღწერი-

ლი. ამერიკელები ფრანგებს უფრო ეფექტური დახმარების აღმოჩენას სთხოვდნენ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, აშშ იძულებული იქნებოდა დაედო ზაფხულისაგან, ომის შეწყვეტა ლუი XVI-ს მიზანს არ შეადგენდა. მას შემდეგ, რაც საფრანგეთის საგარეო სამინისტრომ დააყოვნა პასუხი, კონგრესმა ინგლისის მთავრობასთან მო-

¹ საფრანგეთის მთავრობის ასეთ პოზიციას ადასტურებდა აგრეთვე რუსეთის დესპანი პარიზში ი. პარატისკი 1776 წ. 4 (15) დეკემბერს ი. ოსტრომისხანდო გაგზავნილ მოხსენებაში. მისივე ცნობის თანახმად, პარიზის პოლიციამ გამოსცა ბრძანება, რომელიც კრძალავდა ყველა ევაზიანებსა და სამოქალაქოში საუბარს ამერიკის საქმეებზე, და განსაკუთრებით კიდევ უფრო საფრანგეთის დახმარებისა და მას მიერ ამერიკაში ოფიცრების გაგზავნის შესახებ (იხ. Ручкин и США, გვ. 37).

² Ефимов А.В. Очерки истории США. М., 1958, გვ. 125.

ლაპარაკება დაიწყო. მაგრამ მალე ინგლისის მხარემ შეწყვიტა მოლაპარაკება იმის გამო, რომ მათმა ჯარებმა ფრონტზე გარკვეულ წარმატებებს მიაღწიეს. 1777 წ. დამლევს შეერთებულმა შტატებმა მიაღწიეს მთამბეჭდავ გამარჯვებას სარატოგასთან, სადაც ამერიკელებმა ინგლისის გენერალი ბურგონი თავისი არმიის 6000 ჯარისკაცით ტყვედ იგდეს. ყოველივე ამის შესახებ დეპეშით პარიზს შეატყობინეს. ევროპაში ლუი XVI-ის ნებართვით განუცხადა ბ. ფრანკლინს, რომ საფრანგეთი მზად არის იცნოს აშშ-ის დამოუკიდებლობა და ხელი მოაწეროს მასთან საკავშირო ხელშეკრულებას. მაგრამ ლუი XVI დაპირების შესრულებას კვლავ აყოვნებდა და აშშ-თვის დახმარების აღმოჩენას მაინც არ ჩქარობდა. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ფრანგების ჯაშუშებმა საფრანგეთის მთავრობას აცნობეს იმის შესახებ, რომ მეომარ მხარეებს შორის მოლაპარაკება კვლავ განახლდა, საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ევროპაში შეატყობინა ამერიკელებს, რომ საფრანგეთის მთავრობა მზად იყო დაეწყო მოლაპარაკება მათთან კავშირის დადების შესახებ. რაკი ფრანგებმა მხარდაჭერა აღუთქმეს, აშშ-მა შეწყვიტა მოლაპარაკება ინგლისთან. 1778 წ. 6 თებერვალს საფრანგეთმა დადო აშშ-თან ხელშეკრულება კავშირისა და ეატრობის შესახებ¹. ამ ხელშეკრულებით, საფრანგეთმა არა მარტო აღიარა აშშ-ის დამოუკიდებლობა, არამედ შეერთებულ შტატებს მხარდაჭერაც აღუთქვა. ამის საპასუხოდ, ამერიკელებისაგან საფრანგეთმა თავისი კოლონიური სამფლობელოების უსაფრთხოების გარანტია მიიღო. ვარდა ამისა აშშ-მა პრეტენზია განაცხადა ბრიტანეთის სამფლობელოებზე ამერიკის კონტინენტზე, ბერმუდის კუნძულებზე, ხოლო საფრანგეთმა ინგლისის კესტინდოეთის სამფლობელოებზე, საფრანგეთისა და აშშ-ს შორის დადებული ამ საიდუმლო ხელშეკრულების პირობების გახმაურების გამო, აშშ-მა თავისი ელჩი საფრანგეთში საილას დიხი გამოიწვია და იგი ჯონ ადამსით შეცვალა.

ამრიგად, ახალგაზრდა ამერიკული დიპლომატიის და განსაკუთრებით ბ. ფრანკლინის ძალისხმევით (იგი შეგნებულად აერცე-

¹ ამერიკელების ეატრობით დაინტერესებას და გამდიდრებისაკენ მიხნარაფებას სტიმულს აძლევდა ფრანკლინის პატარა წიგნი „რჩევები ახალგაზრდა ეატარს“, სადაც ხვთათ შორის ნათქვამი იყო: „გახსოვდეს, რომ დრო — ფულია“ (იხ. Выпьер Р. დასახ. ნაშრ., გვ. 281).

ლებდა ხმებს ინგლისთან მოლაპარაკების თაობაზე, რათა წაეჭმუბინა საფრანგეთი აშშ-თან ხელშეკრულების დასადებად) საფრანგეთმა იცნო აშშ, რამაც ხელი შეუწყო ინგლისის იზოლაციას. ბ. ფრანკლინმა მოახერხა კარგი ურთიერთობის დამყარება საფრანგეთის მეფის სასახლესთან აკრედიტირებულ მთელ რიგ უცხო ქვეყნების ელჩებთან და ხელი შეუწყო ევროპის საზოგადოებრივი აზრის კეთილგანწყობას აშშ-ის მიმართ. ფრანკლინმა, რომელმაც თავი გამოიჩინა როგორც ბრწყინვალე დიპლომატმა, საფრანგეთის მთავრობასთან მოლაპარაკების შედეგად, მიიღწია იმას, რომ საფრანგეთს მოემარაგებინა აშშ-ის არმია. საფრანგეთის დახმარებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აშშ-ის მიერ დამოუკიდებლობისათვის წარმოებულ ომში გამარჯვების მოპოვებისათვის. ამრიგად, ამერიკულმა დიპლომატიამ, ბ. ფრანკლინის გონიერული მოქმედებით, ისარგებლა ევროპის კოლონიალურ იმპერიებს შორის არსებული შეუთრევებელი წინააღმდეგობით, ჯერ გათიშა ისინი და შემდეგ დაუპირისპირა ერთმანეთს.

აშშ-ის
დაყოფად
აღმართის
დიპლომატიური
ცდა

1778 წ. გაზაფხულზე აშშ-ის კონგრესმა გადაწყვიტა გაეგზავნა თავისი ელჩები ევროპის ქვეყნებში. მაგრამ რუსეთმა, პოლანდიამ, პრუსიამ, ესპანეთმა იმის გამო, რომ კონგრესმა წინასწარ ამ ქვეყნების

ხელისუფლებას დასტური არ სთხოვა, აშშ-ის დიპლომატიური წარმომადგენლები (არტურ ლი - ესპანეთში, შემდეგ - პრუსიაში, მისი ძმა უილიამ ლი - პრუსიაში, შემდეგ ავსტრიაში, ჯონ ადამსი - პოლანდიაში, ფრენსის დანა - რუსეთში) ევროპაში (საფრანგეთის გარდა) არ მიიღეს.

საოპიკო მოქმედება
შეზღუდვისა და
აშშ-ში

აშშ-ის მიერ საფრანგეთთან 1778 წელს დადებული ხელშეკრულების შემდეგ, ინგლისის წინააღმდეგ ომში ჩაებნენ საფრანგეთი და ესპანეთი. მიუხედავად იმისა,

რომ 1779 წ. საფრანგეთ-ესპანეთის ერთობლივი მოქმედება ლამაშ-ში მარცხით დამთავრდა, ამ ორი ძლიერი საზღვაო სახელმწიფოს გამოსვლა, ზღვაზე ინგლისის ისედაც შერყეულ ძლიერებას კიდევ

უფრო დაემუქრა¹. ინგლისის მთავრობის გადაწყვეტილებამ, ხელი ეგდო ვეელა სავაჭრო გეში, რომელიც მის წინააღმდეგ მეომარი ქვეყნების ნავსადგურებისაკენ მიემართებოდა, ნეიტრალური ქვეყნების დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ეკატერინე II-ის ინიციატივით, ჩრდილოეთის ნეიტრალური ქვეყნები - რუსეთი, პოლანდია, დანია და შვეცია გაერთიანდნენ, ცოტა ხნის შემდეგ მათ შეუერთდნენ პრუსია, ავსტრია, პორტუგალია და ორივე სიცილიის სამეფო, რათა მათ კუთვნილ სავაჭრო გეგმებზე ინგლისის ფლოტის თავდასხმაზე ძალითვე ეპასუხათ. ეს კი ნიშნავდა შეიარაღებული ნეიტრალიტეტის გამოცხადებას. მან საგრძნობი დარტყმა მიიყენა ინგლისის საზღვაო პრესტიჟს და მის ცდას, მოეხდინა მოწინააღმდეგეთა ბლოკირება. მას შემდეგ, რაც 1782 წ. ინგლისის წინააღმდეგ ომში პოლანდიაც ჩაება, ზღვაზე ინგლისის ბატონობა შეირყა. მაგრამ აშშ-ში ინგლისი გამარჯვებას აღწევდა, კრიტიკულ მომენტში აშშ-მა დახმარებისათვის კვლავინდებურად მიმართა საფრანგეთს და მიიღო მისგან სესხი, რომლის წყალობით მოხერხდა ამერიკაში შეიარაღების გაგზავნა 20 ათასი კაციისათვის. 1780 წ. რუსეთმა შესთავაზა თავისი შუამავლობა ერთმანეთთან დაპირისპირებულ ინგლისსა და ევროპის დანარჩენ ქვეყნებს. პეტერბურგის დიპლომატიურ წრეებში ეს იდეა ჯერ კიდევ 1778 წ. განიხილებოდა. მაგრამ 1781 წლიდან რუსული შუამავლობის იდეამ თავისი განსახიერება რუსეთ-ავსტრიის შუამავლობაში პოვა. თითქოს მოლაპარაკებაც დაიწყო, მაგრამ საბოლოოდ სამშვიდობო ხელშეკრულების ბედი უშუალოდ მეომარ ქვეყნებს შორის მოლაპარაკებების გზით გადაწყდა². პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ კოლონიალიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი აშშ-ის მხარეზე, მისი დიპლომატიების სწორად გათვლილი ნაბიჯების წყალობით, აღმოჩნდა კოლონიების მფლობელი სა-

¹ Война за независимость и образование США. „Наука“, М., 1976, გვ. 293.

² Болховитинов Н. И. Россия и война США за независимость, т. III, История дипломатии. М., 1959, т. I, гл. 396-397.

ხელმწიფოების ისეთი კოალიცია, როგორც იყო ესპანეთი, საფრანგეთი, რუსეთი, პოლანდია.

ინგლის-აშშ-ის
საფრანგეთი
რომანოვი

1781 წ. ინგლისელები დამარცხდნენ იორკტაუნთან, ხოლო მათი გენერალი კორნუელსი თავისი არმიით ჯ. ვაშის გტონს ჩაბარდა. ინგლისის ხელისუფლებას სათავეში ჩამდგარმა ვიგებმა დაიწვეს სამშვიდობო მოლაპარაკება ამერიკელებთან, რომელთაც ერთ-ერთი ყველაზე მდიდარი ამერიკელი ჯონ ჯეი მეთაურობდა. მასთან ერთად დელეგაციის შემადგენლობაში შევიდნენ: ბ. ფრანკლინი, ჯ. ადამსი და პ. ლოუ რენსი. ინგლისელებთან ამ მოლაპარაკებას ჯ. ჯეი თავისი მოკავშირე საფრანგეთისაგან ფარულად აწარმოებდა. ამერიკელებმა მიაღწიეს იმას, რომ ინგლისმა ცნო კოლონიების დამოუკიდებლობა და დადო მათთან ხელშეკრულება სრული თანასწორობისა და საფუძველზე (1782 წ. ოქტომბრის ბოლოს, ხოლო 30 ნოემბერს მათ ხელი მოაწერეს წინასწარ ხელშეკრულებას). ამ ხელშეკრულებას უკვე საჯაროდ ხელი მოაწერეს 1783 წ. ვერსალში და იგი ცნობილია ვერსალის ხელშეკრულების სახელით. ხელშეკრულების პირველ მუხლში ჩამოთვლილი იყო აშშ-ის ის შტატები, რომელთა დამოუკიდებლობას დიდი ბრიტანეთის სამეფო სცნობდა. მაშინ დამოუკიდებელი ამერიკის რესპუბლიკაში შედიოდა შემდეგი შტატები: ნიუ-ჰემპშირი, მასაჩუსეტსი, როდ-აილენდი პროვიდენსის პლანტაციებითურთ, კონექტიკუტი, ნიუ-იორკი, ნიუ-ჯერსი, პენსილვანია, დელავერი, მერილენდი, ვირჯინია, ჩრდილოეთ კაროლინა, სამხრეთ კაროლინა და ჯორჯია. ინგლისის მეფე აღიარებდა, რომ ცნობდა მათ თავისუფალ, სუვერენულ და დამოუკიდებელ შტატებად. იგი, თავისი შემკვიდრებისა და შთამომავლობის სახელით, უარს აცხადებდა იმაზე, რომ განევო ეს შტატები, არ აცხადებდა აგრეთვე პრეტენზიას მათ ქონებაზე და ტერიტორიულ უფლებებზე. მე-7 მუხლში ნათქვამი იყო, რომ ორივე ქვეყანას და მათ ქვეშევრდოებს შორის დამყარდებოდა მტკიცე და მუდმივი მშვიდობა. ამიტომ, როგორც ხმელეთზე, ისე ზღვაზე მათ შორის ყველა მტრული მოქმედება უნდა შემწყდარიყო. ორივე მხარეს უნდა გაეთავისუფლებინა ყველა ტყვე. მე-8 მუხლი ორივე ქვეყნის ქვეშევრდოებს მდ. მისისიპიზე ნაოსნობის თავისუფლების უფლებას ანიჭებდა. დანარჩენი მუხლები ეხებოდა თევზჭერის, ვალების გასტუმრების, ჩამორთმეული ქონების და სხვა საკითხებს.

საფრანგეთისა და ესპანეთისათვის ამ ხელშეკრულების ხელმოწერა დიდი სიურპრიზი იყო. მაგრამ მათ სხვა არა დარწმუნოდათ რა, გარდა იმისა, რომ ეცნოთ იგი. როდესაც ერთ-ერთმა ამერიკელმა კონგრესმენმა საფრანგეთის მისიის წარმომადგენელს პკითხა: ხომ არ აპირებდა საფრანგეთი ჩივილს ამერიკელებზე, მან უპასუხა: „დიდი სახელმწიფოები არასოდეს არ ჩივიან, მაგრამ ისინი კრძნობენ და იმახსოვრებენ“¹.

ინგლისელებთან ზავის დადებას ამერიკაში საყოველთაო აღფრთოვანებით შეხედნენ. ამის შემდეგ, აშშ-მა თავისი ელჩის - ფრანკლინის დახმარებით მოაგვარა ურთიერთობა საფრანგეთთანაც².

აშშ-ის და
საფრანგეთის
რამპოლუნი

ინგლისი იძულებული შეიქნა ესპანეთისათვის დაებრუნებინა კუნძული მეორეა და ფლორიდა. მაგრამ უარყო ესპანეთის მოთხოვნები გიბრალტარის დაბრუნების შესახებ. რაც შეეხება საფრანგეთს იგი უნდა დაკმაყოფილებულიყო თავისი პრესტიჟის დაკმაყოფილებით ინგლისზე მოპოვებული გამარჯვების შედეგად. რაც შეეხება მის ტერიტორიულ პრეტენზიებს, მათი რეალიზება მან ვერ შეძლო.

1783 წ. 20 იანვარს ინგლისმა, საფრანგეთმა და ესპანეთმა ხელი მოაწერეს წინასწარ შეთანხმებას, ხოლო 4 მარტს ინგლისმა განაცხადა, რომ წვევტს საომარ მოქმედებებს. ამერიკის კონგრესსზე

¹ Morris R.B. The Peacemakers: the Great Powers and American Independence. N.-Y., 1965, გვ. 441.

² დანკო, აბ. Родовский М.И. Вениамин Франклин. М., 1941; Яковлев Н.Н. Государственные и политические деятели США. Избр. произв., М., 1989.

ხელშეკრულების განხილვის დროს ზოგიერთმა დელეგატმა გააკრიტიკა ჯ. ჯეი, ჯ. ადამსი და ბ. ფრანკლინი იმისათვის, რომ მათ დაარღვიეს ინსტრუქცია და დაიწყეს სეპარატული მოლაპარაკებები ინგლისთან. ეს კრიტიკა უფრო აშშ-ის მოკავშირის – საფრანგეთის გულის მოსაგებად იყო გამოზნული. ხელშეკრულების საბოლოო ვარიანტს ხელი მოაწერეს 1783 წ. 3 სექტემბერს პარიზში. 1784 წ. 14 იანვარს იგი მოიწონა კონგრესმა და სარატიფიკაციო სიგელუბის გაცემის შემდეგ 1784 წლის 12 მაისს იგი ძალაში შევიდა ინგლისთან დადებულმა სამშვიდობო ხელშეკრულებამ იურიდიულად განამტკიცა აშშ-ის დამოუკიდებლობა.

1792 წ. საფრანგეთის რევოლუციურმა მთავრობამ თავის ელჩად აშშ-ში დანიშნა ედმონ შარლ ფენე. საფრანგეთის რესპუბლიკამ იგი დანიშნა მაშინ, როდესაც კონვენტში ფირონდისტები ბატონობდნენ. ახლადდანიშნული ელჩი ამერიკაში (ჩარლსტონში) ჩავიდა 1793 წლის 8 აპრილს, ე.ი. იმ დროს, როდესაც საფრანგეთში ხელისუფლებისათვის ფირონდისტებსა და იაკობინებს შორის გააფთრებული ბრძოლა მიმდინარეობდა. თანახმად 1778 წ. ხელშეკრულებისა, ესპანეთსა და ინგლისის წინააღმდეგ მიმდინარე ომში საფრანგეთის ელჩს შეერთებული შტატები თავისი ქვეყნის მოკავშირედ მიაჩნდა. მაგრამ მან დიპლომატიისათვის და დიპლომატიური პრაქტიკისათვის დაუშვებელი საქციელი ჩაიდინა. კერძოდ, ე. ფენემ აშშ-ში აღჭურვა 300 კაპერი ინგლისის ფლოტის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამ კაპერების მიერ დაკავებული ინგლისური გემები მიჰყავდა ამერიკის ნავსადგურებში. ხელში ჩაგდებულ ინგლისურ გემებს ფრანგები ისე ექცეოდნენ, როგორც სამხედრო ნადავლს. რაც შეეხება ესპანეთს, მის წინააღმდეგ ფენემ ჩამოაყალიბა სახმელეთო-საზღვაო სამხედრო ექსპედიცია ამერიკელი კოლონისტებისაგან, რომელიც მოქმედებდა მდ. მისისიპის აუზში და დაიწყო ლაშქრობა ლუიზიანისაკენ, რათა იგი საფრანგეთისათვის მიეერთებინა¹.

¹ История США, т. I, გვ. 247.

ფენე ხელს უწყობდა ამერიკის შეერთებულ შტატებში დემოკრატიული კლუბების შექმნას და ა. შ.

მიუხედავად საფრანგეთის ელჩის ყველა ცდისა, აშშ-მა არ გამოუცხადა ომი არც ინგლისს და არც ესპანეთს. მოხდა პირიქით, 1793 წ. 22 აპრილს ჯ. ვაშინგტონმა ხელა მოაწერა პროკლამაციას ნეიტრალიტეტის შესახებ. 1794 წ. კი იგი გამოქვეყნდა დეკლარაციის სახით. ამით გაუქმდა საფრანგეთ-ამერიკის შორის 1778 წ. ხელმოწერილი ხელშეკრულება. მართალია, ფენე იცნეს საფრანგეთის ელჩად. მაგრამ ჯ. ვაშინგტონმა იგი მიიღო იმ ოთახში, რომლის კედლებიც მორთული იყო ლუი XVI-ისა და მარია-ანტუანეტას პორტრეტებით.

1793 წ. 23 აგვისტოს, ელჩისათვის შეუფერებელი საქციელისათვის, აშშ-მა მოითხოვა ფენეს გაწვევა. 1774 წ. თებერვალში იაკობინთა მთავრობამ იგი უკან გაიწვია, მაგრამ ფენე სამშობლოში არ დაბრუნდა და დარჩა აშშ-ში, როგორც კერძო პირი¹. თავის მხრივ, საფრანგეთის მთავრობამ მოითხოვა პარიზში მყოფი ამერიკის ელჩის მორისის გაწვევა. ეს უკანასკნელი არ მალავდა თავის სიმპათიებს მეფისა და სასახლის დიდგვარობის მიმართ. ეს მოთხოვნა დაკმაყოფილებულ იქნა.

აშშ-ის ურთიერთობა ინგლისთან
დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, აშშ-ის ახალგაზრდა რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობის მთავარი პრობლემა ყოფილ მეტროპოლიასთან, ანუ დიდ ბრიტანეთთან ურთიერთობის მოგვარება იყო. პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მიუხედავად, აშშ-ში შემდეგ ეკონომიკურად ინგლისზე დამოკიდებული რჩებოდა. აშშ-ში საქმიანი წრეების წარმომადგენლები ინგლისთან ვაჭრობაში და მასთან კარგი ურთიერთობის დამყარებაში დაინტერესდნენ. თავის მხრივ, ინგლისის მთავრობა, ჯერ კიდევ იმე-

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, აშშ-ის ახალგაზრდა რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობის მთავარი პრობლემა ყოფილ მეტროპოლიასთან, ანუ დიდ ბრიტანეთთან ურთიერთობის მოგვარება იყო. პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მიუხედავად, აშშ-ში შემდეგ ეკონომიკურად ინგლისზე დამოკიდებული რჩებოდა. აშშ-ში საქმიანი წრეების წარმომადგენლები ინგლისთან ვაჭრობაში და მასთან კარგი ურთიერთობის დამყარებაში დაინტერესდნენ. თავის მხრივ, ინგლისის მთავრობა, ჯერ კიდევ იმე-

¹ დაწერილებით ე. ფენეს მისიის შესახებ იხ. Краснов Н.А. Миссия Жене и нейтралитет США (1793г.) – „Американский ежегодник, 1980“, М., 1981, გვ. 156-157.

დოუნებდა იმას, რომ დაიბრუნებდა თავის ყოფილ ამერიკულ კოლონიებს. 1783 წ. ხელშეკრულებას ინგლისი არ ასრულებდა, ან ხშირად არღვევდა. იგი აქეზებდა ინდიელებს, რათა ისინი დასავლელ კოლონისტებს თავს დასხმოდნენ ხოლმე. აფერხებდა ამერიკელთა ვაჭრობას ვესტინდოეთის კოლონიებთან და სხვა. მხოლოდ ინგლისში საგანგებო მისიით ჩასულმა აშშ-ის უმაღლესმა მოსამართლემ ჯ. ჯეიმ, ინგლისთან შოლაპარაკების გზით, შეძლო მათთან ყველა სადავო საკითხის მოგვარება. 1794 წ. 19 ნოემბერს ლონდონში დაიდო ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც ინგლისის გემებმა უფლება მიიღეს, შესულიყვნენ აშშ-ის ყველა ნავსადგურში. მაგრამ ამერიკის გემებს ინგლისის ჩრდილოეთ ამერიკულ სამფლობელოებში შესვლის უფლება არ ჰქონდათ. ამერიკელების ინტერესების სასარგებლოდ, ბევრი სხვა საკითხიც არ იყო მოგვარებული. მაგალითად, ვესტინდოეთში ამერიკელებს მიეცათ უფლება ევაჭრათ მხოლოდ იმ გემებით, რომელთა წყალწვევა 70 ტ. არ აღემატებოდა. მათვე ეკრძალებოდათ ვაეჭრათ ვესტინდოეთიდან ისეთი სასოფლო-სამეურნეო ნაწარმი, როგორიც იყო ყავა, შაქარი, კაკაო და ბამბა. ამ ხელშეკრულების ტექსტის შინაარსი ამერიკელებმა გაიგეს ხელმოწერებიდან (1794 წ. 19/XI) მხოლოდ სამნახევარი თვის შემდეგ. როდესაც ეს ხელშეკრულება გამოქვეყნდა, ჯ. ჯეიმ ბრალი დასდეს გამყიდველობაში, საჯაროდ დაწვეს კოცონზე ხელშეკრულების ტექსტი, ჯ. ჯეიმ პორტრეტი, დიდი ბრიტანეთის დროშა და ა.შ. ამერიკის სენატშიც ხელშეკრულება დიდ ოპოზიციას წააწყდა. ხელშეკრულების რატიფიცირების დროს ამოიღეს ის პუნქტი, რომელიც ეხებოდა ვაჭრობას ვესტინდოეთთან. შემდეგ ბრიტანეთის მთავრობამაც ამოიღო ეს პუნქტი ხელშეკრულების ტექსტიდან. მიუხედავად ამისა, წარმომადგენელთა პალატაც, თავის მხრივ, თავს იკავებდა აღნიშნული ხელშეკრულების მოწონებაზე და მხოლოდ პრეზიდენტ ჯ. ვაშინგტონის უშუალო ზეგავლენის შემდეგ ამერიკის მხარემ, როგორც იქნა 1796 წ. აპრილში ხელშეკრულება დაამტკიცა.

მეთერთმეტე თავი საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუცია და ევროპული დიპლომატია

საფრანგეთის
დინასტიური
დიპლომატიის
ბრუნვის

შეიღწილიანი ომიდან დაწყებული ფრანგულმა დიპლომატიამ ბევრი შეცდომა დაუშვა. XVIII ს-ის მეორე ნახევრის

ფუძველს ავსტრიასთან კავშირი წარმოადგენდა. იგი შეიღწილიანი ომის პირველ წელს ჩამოყალიბდა. ეს კავშირი მომავალი ლუი XVI-ისა და ავსტრიის პრინცესას ქორწინებით იყო განმტკიცებული. შეიღწილიანი ომში ავსტრიას საფრანგეთი ჯარითა და ფულით ეხმარებოდა. ამიტომ, ამბობენ, რომ ამ კავშირით საფრანგეთის დიპლომატიამ უფრო დაასუსტა თავისი ქვეყანა, ვიდრე განამტკიცა. ფრანგული დინასტიური დიპლომატიის მიერ დაშვებული შეცდომები საფრანგეთს კანადისა და სხვა კოლონიების დაკარგვად დაუჯდა. დინასტიურმა დიპლომატიამ განაპირობა, აგრეთვე, საფრანგეთის კავშირი ესპანეთთან, რომელიც ფორმალურად ინგლისის კოლონიური უპირატესობის წინააღმდეგ იყო მიმართული, რეალურად კი ორივე ქვეყნის ბურბონთა ორი – ფრანგული და ესპანური შტოს ეს კავშირი დინასტიური ხასიათისა აღმოჩნდა. იგი საფრანგეთის გაბედული საგარეო პოლიტიკის გატარებას აფერხებდა, რის გამოც საფრანგეთის სამეფო კარმა ვერ მოახერხა ამ კავშირის გამოყენება თავისი საგარეო ვაჭრობის ინტერესებისათვის, კერძოდ, ფრანგული საქონლის შეტანისათვის ესპანეთის კოლონიებში. მოხდა პირიქით, ინგლისთან 1786 წელს დადებული სავაჭრო ხელშეკრულებით, საფრანგეთი უადვილებდა თავის მთავარ შეტოქეს საფრანგეთში ინგლისის მანუფაქტურული ნაწარმის შემოზიდვას, რითაც საკუთარ წარმოების განვითარებას აფერხებდა.

საფრანგეთის დიპლომატია გრძნობდა თავის სისუსტეს და რუსეთის წინააღმდეგ ოსმალეთის მხარდაჭერას თავი დაანება. 1787 წელს რუსეთთან დადებული ხელსაყრელი სავაჭრო ხელშეკრულება

ბით, საფრანგეთს მიეცა საშუალება შეეზიდა თავისი საქონელი რუსეთის შავი ზღვის ნავსადგურებში. ამავე დროს, ოსმალეთთან მიღწეული შეთანხმების წყალობით, საფრანგეთის სავაჭრო წრეებმა შეინარჩუნეს თავიანთი გაბატონებული პოზიციები მეწაპული ზღვის აუზში და ინდოეთსაკენ მიმავალ გზებზე. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მისი მთავარი შეტოქე ინგლისი კვლავ ცდილობდა საფრანგეთის სავაჭრო ჰეგემონიის ძირის გამოთხრას აღმოსავლეთში.

ლუი XVI-ის დიპლომატიამ მარცხი განიცადა ევროპულ ასპარეზზე, როდესაც თავისი სამოკავშირეო ელდებულმა პოლანდიასთან (1785 წ. ხელშეკრულება) ვერ შეასრულა. ამას დაუმატა პოლანდიაში პრუსიის ჯარების შეჭრა, რაც ხაზს უსვამდა საფრანგეთის პოლიტიკურ უძლურებას და დიპლომატიის წარუმატებლობას. საფრანგეთის დიპლომატიის უძლურებით ისარგებლეს მისმა მოწინააღმდეგეებმა — ინგლისმა, პრუსიამ და პოლანდიამ — და 1788 წ. დადეს სამშხრიოი ხელშეკრულება, რომელიც მიმართული იყო როგორც საფრანგეთის, ისე მისი მოკავშირე რუსეთისა და ავსტრიის წინააღმდეგ.

**განმანათლებლობა
და დინასტიური
დიპლომატია**

საფრანგეთის რევოლუციის გამარჯვებამდე კარგა ხნით ადრე, ევროპის განმანათლებლებმა შეაკრად გააკრიტიკეს

ფეოდალური და აბსოლუტური მონარქიების დინასტიური დიპლომატია და მისი მოღვაწეობა. მათ გულისწერობას იწვევდა ის გარემოება, რომ მაშინ ევროპის სახელმწიფოთა შორის არსებულ ურთიერთობებს განიხილავდნენ, როგორც ურთიერთობებს მონარქიებს შორის და არა როგორც ერებს შორის. ისინი ვერ მაღავენ თაყვანით აღშფოთებას ამის გამოც, რომ ევროპული მონარქიების დიპლომატია დაქვემდებარებული იყო ფეოდალურ-დინასტიური ინტერესებისადმი. ამას კი საქმე მიჰყავდა გაუთავებელ და სისხლისმღვრელ ომებამდე, რომლებიც ქვეყნებს აჩანაგებდნენ, ადამიანთა სიცოცხლეს იწირავდნენ და აბსოლუტიზმს განამტკიცებდნენ. ამის წინააღმდეგ ერთ-ერთმა პირველმა ხმა აღიმართა მონტესკიემ, რომლის აზრით, დიდი დაპყრობანი წარმოშობდნენ დესპოტიზმს

და, რომ საფრანგეთი ომის მოშორე ადამიანებმა დაღუპეს. ვოლტერი გესლიანად დასცინოდა აბსოლუტური მონარქიის დიპლომატიის ინტრიგებსა და ტახტის სასარგებლოდ წარმოებულ გაუთავებელ დინასტიურ ომებს, როგორც უაზროსა და უსამართლოს. მისი აზრით, ბარბაროსობაა, როცა ერები იმით იღუპებიან, რომ ერთ-ერთი ხელმწიფე მსჯელობისას შეცდა. აბსოლუტური მონარქიების დიპლომატიის თავიანთ კრიტიკაში მბლბი და რუსოც თავს ესხმოდნენ. მბლბი ამბობდა, რომ შემთხვევას და ინტრიგას მოჰყავს ადამიანი ხელისუფლების სათავესაკენ. ხოლო რუსო გამოდიოდა საიდუმლო დიპლომატიის წინააღმდეგ. ვინაიდან იგი ცდილობს დაფაროს ტერიტორიების დატაცება. მოკლედ, განმანათლებელთა შეხედულებებით, ტერიტორიული შენაძენი ხელმწიფეთა თუთნებობას, ან დინასტიურ მისწრაფებას არ უნდა დაეფუძნებოდა, ვინაიდან დაპყრობა დესპოტიზმს აძლიერებდა. ხელშეკრულებებსა და ნოტებსში გამოთქმული ისეთი მოტივები, როგორიც იყო „საზოგადოებრივი კეთილდღეობა“, „ქვეშევრდომთა ბედნიერება“, „ერის ღიდება“ იყო ფარისევლური საბაბი, რომლითაც მონარქებს თავიანთი ნამდვილი მიზნებისა და ზრახვების დაფარვა სურდათ. ამიტომ რუსო გამოდიოდა აბსოლუტიზმისა და დიპლომატიაში დინასტიური ინტერესების ბატონობის წინააღმდეგ. ომების მოსპობის საშუალებას იგი საერთო ევროპულ პარლამენტარულ სახელმწიფოთა ფედერაციაში და სახელმწიფო საზღვრების დაურღვევლობის საფოველთაო გარანტიაში ხედავდა. უკვე მაშინ რუსო ფიქრობდა, რომ შეიძლებოდა დაეფუძნებინათ რაღაც საერთაშორისო ტრიბუნალის მაგვარი ორგანო.

ანალოგიურ აზრებს ინგლისსა და გერმანიაში გამოხატავდნენ. შესაბამისად, ბენტამი და კანტი. მაგალითად, ბენტამი გმობდა რა დინასტიურ ომებს, ერთდროულად გამოდიოდა კოლონიური ომების წინააღმდეგაც. მისი აზრით, ეს ომები და მათთან დაკავშირებული ხელშეკრულებები მხოლოდ მდიდარი ეაჭრებისა და ფინანსისტებისათვის იყო სასარგებლო. იგი გმობდა საიდუმლო დიპლომატიას და მოითხოვდა არსებული მონარქიული ტიტულების გაუქმებას.

განმანათლებელთა მიერ ევროპის აბსოლუტური მონარქიების საგარეო პოლიტიკის კრიტიკამ გარკვეული გავლენა იქონია საფრანგეთის რევოლუციის დიპლომატიასზე.

საფრანგეთის
ეროვნული პრინციპების
დიალოგია

1789 წლის 14 ივლისის ბასტილიის აღების შემდეგ, ეროვნულმა კრებამ¹ დაიწყო ჩარევა სამეფოს საგარეო პოლიტიკაში, რაც მას და სამეფო ხელისუფლებას

შორის ხშირად შეხლა-შემოხლას იწვევდა. მაგალითად, როდესაც 1790 წლის გაზაფხულზე ჩრდ. ამერიკის წყნარი ოკეანის სანაპიროების გამო ესპანეთსა და ინგლისს შორის ომის შექარა შეიქმნა, ესპანეთის სამეფომ დახმარებისათვის ღუჯი XVI-ს მიმართა. ეროვნულ კრებაში საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის განცხადებამ ომის შესახებ, რომ ღუჯი XVI-ს ხურს შეაიარაღოს ფლოტი ესპანეთის დასახმარებლად ინგლისის წინააღმდეგ, დეპუტატების დადო ვნებათაღელვა და აღშფოთება გამოიწვია. საფრანგეთის საგარეო წრეები უკმაყოფილონი იყვნენ იმით, რომ ესპანეთი თავის ტერიტორიაზე საფრანგეთს მისი საქონლის გასაღების საშუალებას არ აძლევდა. ზოგი ფიქრობდა, რომ მეფე ფლოტის გაძლიერებას ფიქრობს, რათა გაუსწორდეს რევოლუციონერებს. ამიტომ ეროვნული კრების შემარცხნე ფრთამ გადაწყვიტა დიპლომატიური მოღვაწეობის შეწყვეტა და ხელშეკრულებათა დამტკიცების საქმე თავის ხელში პარაკებად და ხელშეკრულებათა დამტკიცების საქმე თავის ხელში აედო. მხურვალე დებატების შემდეგ დაადგინეს, რომ ომის გამოცხადება და სამშვიდობო ზავის დადება ეროვნულ კრებას შეეძლო. მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეროვნულ კრებაში საამისო წინადადებას მეფე შეიტანდა. ამრიგად, ომისა და მშვიდობის საკითხები ეროვნულმა კრებამ და მეფემ ერთმანეთში გაიყვეს, ეროვნულმა კრებამ შექმნა მუდმივი კომიტეტი დიპლომატიური საქმიანობის თვალუყრის დევნებისათვის. დიპლომატიურ კომიტეტს სათა-

¹ ეროვნულმა კრებამ ეს სახელი მიიღო 1789 წ. 17 ივნისს მას შემდეგ, რაც მასში პირველი ორი წოდების წინააღმდეგობის მოუხედავად შესამე წოდებამაც თავისი სათანადო ადგილი დაიკავა (იხ. Густав Эрне, История Франции и Европы. СПб., 1909, გვ. 243).

ვეში მირაბო ჩაუყენეს. ამგვარად, მესამე წოდების ზომიერი ფრთის წარმომადგენელი მირაბო საგარეო საქმეების ხელმძღვანელობაში მოექცა¹. ეროვნულმა კრებამ ესპანეთთან მოკავშირეობის თაობაზე დადებული ხელშეკრულებიდან ამოიღო ყველა ის მუხლი, რომელიც შეტყეითი ხასიათისა იყო და მხოლოდ საგარეო და თავდაცვითი ხასიათის ვალდებულებანი დატოვა.

თავისი საგარეო პოლიტიკის საფუძვლად ეროვნულმა კრებამ საყოველთაო მშვიდობისა და სამართლიანობის პრინციპი გამოაცხადა. 1791 წლის დამლევს ეროვნული კრების მიერ მიღებული განსაკუთრებული დეკრეტით ფრანგი ერი საბოლოოდ უარს აცხადებდა ყოველგვარი დაპყრობითი ომის წარმოებაზე. ამავე დროს ეროვნულმა კრებამ დიდი დადო, რომ ფრანგი ერი რომელიმე ხალხის თავისუფლების წინააღმდეგ ძალას არასოდეს არ გამოიყენებდა. ასეთი მშვიდობისმოყვარე საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია საფრანგეთის ეროვნულმა კრებამ შეინარჩუნა დათხოვნამდე (იგი დათხოვეს 1791 წლის შემოდგომაზე).

როდესაც ბელგიაში (ავსტრიის ნიდერლანდი) რევოლუცია მოხდა, საფრანგეთის ეროვნული კრება მის საქმეებში ჩარევის წინააღმდეგ გამოვიდა. საფრანგეთის ეროვნული კრების მიერ მშვიდობისმოყვარე საგარეო პოლიტიკის გატარების მიუხედავად, მონარქიული ევროპა მაინც ცდილობდა მის ჩათრევის კონფლიქტში და საამისოდ მხოლოდ შესაფერის საბაბს ეძებდა. რევოლუციური ხელისუფლების მიერ საეკლესიო მიწების კონფისკაციამ, სასულიერო წოდებისა და საზოგადოების სამოქალაქო მოწყობის პროექტმა რომის პაპთან კონფლიქტი გამოიწვია. რევოლუცია ვაგრცელდა პაპის კუთვნილ ავინიონის ტერიტორიაზეც, რომელიც ფრანგებით იყო დასახლებული. ავინიონის მოსახლეობამ 1791 წლის აპრილში მოითხოვა შეერთება საფრანგეთთან. ამ სურვილის გათვალისწინე-

¹ ამასთან დაკავშირებით საქსონიის ელჩი ბერლინიდან წერდა 1789 წლის 2 ოქტომბერს, რომ საფრანგეთი პაპს ქარიშხალში მოხვედრილ ზომავდს, რომლის ერთადერთი შესაქე მირაბო არისო (იხ. Wolff, Oesterreich und Preussen, 1780-1790, თავი XII, გვ. 1880).

ბით, 14 სექტემბერს ეროვნულმა კრებამ მიიღო შესაბამისი დეკრეტი და ავინიონი საფრანგეთს შეუერთდა. ამ გარემოებამ კიდევ უფრო დაძაბა ურთიერთობა არა მარტო პაპთან, არამედ მეზობელ მონარქულ სახელმწიფოებთანაც, რომლებსაც ეშინოდათ იმისა, რომ მათ მოსახლეობასაც არ მოეხერხებინა რევოლუციურ საფრანგეთთან შეერთება.

საფრანგეთის რევოლუციამ ევროპის საერთაშორისო პოლიტიკაში ერის სუვერენიტეტის პრინციპი შემოიღო. ამის შემდეგ ევროპულ კოალიციასთან რევოლუციური ომების მსვლელობის დროს განხორციელებული ტერიტორიული შენაერთების შესახებ გამოცემული დეკრეტების დროს ამ პრინციპს უთითებდნენ. მაშინ, როდესაც ქვეყნის საგარეო პოლიტიკას ოფიციალურად ეროვნული კრების დიპლომატიური კომიტეტი წარმართავდა, სამეფო კარი თავის საიდუმლო ინტრიგებს განაგრძობდა, რათა საფრანგეთის საშინაო საქმეებში აბსოლუტური მონარქიის აღსადგენად უცხოეთის ქვეყნები ჩაერია, სამეფო კარის ინტრიგები თანდათან ზრდიდა ეროვნული კრების უნდობლობას წინააღმდეგ დიპლომატიური პერსონალისადმი, რომელიც ფარულად უცხო ქვეყნის მეფეებთან ურთიერთობის დამყარებაში სასაზღვრეს ეხმარებოდა. 1790 წელს ეროვნული კრების მოთხოვნით, მირაბომ საფრანგეთის მთელი დიპლომატიური წარმომადგენლობა შეცვალა. ულრი, რომელიც ეროვნული კრების ერთგულებისადმი შემოღებულ სპეციალურ ფიცს არ მიიღებდა, თანამდებობიდან თავისუფლდებოდა. მანამდე 1789 წ. აგვისტოში ეროვნულმა კრებამ ადამიანთა უფლებათა დეკლარაცია მიიღო, ხოლო 5 და 6 ოქტომბერს პარიზულმა ქალებმა მუფე და მისი ოჯახის წევრები ვერსალოდან დედაქალაქში გადმოიყვანეს¹.

პარიზული
დიპლომატია
და საფრანგეთის
რევოლუცია

იმ დროს, როდესაც აჯანყებული პარიზელები პასტილიის ციხეს უტყევენ, აღმოსავლეთ ევროპაში რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიებს შორის ომი მიმდინარე-

ობდა. ავსტრიის არმია კი, სუეოროვის წყალობით, წარმატებას წარმატებაზე აღწევდა. ერთდროულად რუსეთი ჩრდილოეთში შეეცაოს ეომებოდა. ინგლისი და პრუსია, რომლებიც რუსეთის შემდგომი წარმატებებით დაინტერესებულნი არ იყვნენ, მის ორივე მოწინააღმდეგეს ეხმარებოდნენ. საფრანგეთის რევოლუციამ მოულოდნელად გადაჭრით შეცვალა საერთაშორისო ვითარება ევროპაში, მანამდე არსებული წონასწორობა ამკარად დაირღვა. ის, რაც საფრანგეთში მოხდა პოლიტიკურ ურთიერთობაში ახალ პერიოდს უერიდა საფუძველს, ამიერიდან ყოფილი მტრები, თუ მეტოქეები ერთიანდებოდნენ რევოლუციური საფრანგეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

XVIII ს-ის უკანასკნელ ათწლეულში ევროპულ პოლიტიკაში მთავარ როლს ორი ფეელაზე მძლავრი სახელმწიფოს - ინგლისისა და რუსეთის - დიპლომატია ასრულებდა. ამ დროს ინგლისის საგარეო პოლიტიკასა და დიპლომატიას განაგებდა უილიამ პიტის უმცროსი, რომელიც აშშ-თან განცდილი წარუმატებლობით გამოწვეული ინგლისის შერეული საერთაშორისო პრესტიჟის განმტკიცებას ცდილობდა. უ. პიტს ინგლისის მთავარ მტრად საფრანგეთი მიაჩნდა, თუმცა უკანასკნელ წლებში რუსეთის წარმატებებიც მას მოსვენებას არ აძლევდა. მას შემდეგ, რაც მისმა ანტიფრანგულმა გეგმებმა მხარდაჭერა ვერ პოვეს, იგი დაუახლოვდა პრუსიას და პოლანდიას. ინგლის-პრუსია-პოლანდიის კავშირის შექმნა წინ უსწრებდა საფრანგეთის რევოლუციას. რევოლუციის პირველი დღეებიდანვე პიტის მის წინააღმდეგ მტრულად განიმსჭვალა. მას იმედი ჰქონდა, რომ რევოლუცია დაასუსტებდა საფრანგეთს. ამავე დროს ეშინოდა, რომ „ფრანგული სენი“ ევროპის რომელსაღე სხვა ქვეყანასაც არ გადასდებოდა. ეს იდეები ასულდგმულებად მას საფრანგეთის რევოლუციის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამიტომ საფრანგეთის რევოლუციის საწინააღმდეგოდ უ. პიტის ხელს უწყობდა ევროპის ქვეყნების მიერ ანტიფრანგული სამხედრო-პოლიტიკური კოალიციის ჩამოყალიბებას.

¹ Густав Эрбе, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 245-248.

რაც შეეხება რუსული დიპლომატიის პოლიტიკას, იგი მთლიანად რუსეთის ტახტის ერთპიროვნული მმართველის ეკატერინე II-ის სურვილზე იყო დამოკიდებული. უზარმაზარმა ტერიტორიამ, მრავალრიცხოვანმა მოსახლეობამ, ბრძოლებში გამოწრთობილმა და ძლიერმა არმიამ იგი მძლავრ სამხედრო-ფეოდალურ სახელმწიფოდ გადააქცია. რუსეთის დიპლომატია ხელოვნურად იფენებდა საფრანგეთსა და ინგლისს შორის, აგრეთვე ავსტრიასა და პრუსიას შორის არსებულ წინააღმდეგობებსა და ბრძოლას, იმისათვის, რომ გაეზარდა თავისი გავლენა და ხვედრითი წილი ევროპულ პოლიტიკაში. ჯერ კიდევ 1787 წელს ეკატერინე II აპირებდა შეექმნა რუსეთის, საფრანგეთის, ავსტრიისა და ესპანეთის კავშირი, რომელიც დაეხმარებოდა მას გაბატონებულიყო შავ ზღვაზე, პოლონეთში და დაეცვა ქვეყნის ჩრდილოეთი შეეცის მოსალოდნელი აგრესიისაგან. მაგრამ საფრანგეთის რევოლუციამ შეცვალა მისი გეგმები, იგი მიხვდა, რომ საფრანგეთის საკანონმდებლო კრება არასოდეს მხარს არ დაუჭერდა რუსეთის გეგმებს. საფრანგეთის რევოლუცია, რომელიც მიმართული იყო, პირველ რიგში, აბსოლუტიზმის წინააღმდეგ ეკატერინე II-ის განრისხებას იწვევდა. საფრანგეთის საკანონმდებლო კრებას რუსეთის სამეფოს ტახტის მმართველი „აუთაკთა და უკუნურთა ბრძოს“ უწოდებდა. იმპერატრიცა მისი ჩახშობის სურვილით ხულო უფრო იმსჯელებოდა. მაგრამ შეეცაბათან და ოსმალეთთან მიმდინარე ომები მისი გეგმების განხორციელებას აბრკოლებდნენ.

უ. პიტის უმცროსის
დიალოგატმა
და რაინგბახის
უათანხაზბანი

როდესაც ევროპაში მიმდინარე რევოლუციური მოვლენების გავლენით, 1789 წლის შემოდგომაზე, ბელგიაშიც რევოლუციამ იფეთქა, ევროპული დიპლომა-

ტია დიდ საგონებელში ჩაეარდა. ბელგიის პროვინციები განუდგნენ ავსტრიის მმართველს – რომის საღმრთო იმპერატორ ლეოპოლდ II-ს. ავსტრია ამ დროს, ისევე როგორც რუსეთი, ოსმალეთთან ომ-

ში იყო ჩაბმული. პრუსიამ¹ ისარგებლა შექმნილი ვითარებით და გადაწყვიტა დაესუსტებინა ავსტრია. პრუსიის საგარეო საქმეთა მინისტრი ჰერცბერგი ავსტრიას ომი და ბელგიის რევოლუციის მხარდაჭერით დაემუქრა. პრუსია აპირებდა, აგრეთვე, პოლონეთის კუთვნილი ქალაქების – დანციგისა და ტორნის მიერთებას, რაც მას საშუალებას მისცემდა გაბატონებულიყო მდ. ვისლის ქვედა დინებაზე. პრუსიის გეგმით, სამაგიეროდ, პოლონეთისათვის ავსტრიას უნდა დაეთმო გალიცია. პრუსიის მეფე ფრიდრიხ-ვილჰელმ II-მ არ იცოდა, რომ ინგლისი მხოლოდ სიტყვიერად ეთანხმებოდა პრუსიის მეფის გეგმების განხორციელებას, საქმით კი ინგლისი დაანტერესებული იყო ბელგიის რევოლუციის ჩახშობით და იქ ავსტრიული მმართველობის აღდგენით.

უ. პიტს ეშინოდა, რომ რევოლუციური ბელგია რევოლუციური საფრანგეთის ხელისუფლების გავლენის ქვეშ მოექცეოდა, რაც ინგლისის უშიშროებას დიდ საფრთხეს შეუქმნიდა. ამიტომ, როდესაც ევროპელი დიპლომატები 1790 წელს შეიკრიბნენ კონფერენციაზე სილეზიის სოფელ რაიხენბახში, სადაც პრუსიის მთავარი ძალები იყო თავმოყრილი, ინგლისელმა დიპლომატებმა აგრძნობინეს პრუსიის საგარეო საქმეთა მინისტრ ჰერცბერგს, რომ ისინი არ აპირებდნენ პრუსიის იმ გეგმების მხარდაჭერას, რომელიც ავსტრიის წინააღმდეგ იყვნენ მიმართულნი. ინგლისი დაინტერესებული არ იყო პრუსიის გაძლიერებით ბალტიის ზღვაზე პოლონეთის ხარჯზე. უ. პიტის უმცროსი ასევე დაინტერესებული არ იყო ოსმალეთის დასუსტებითაც. ამიტომ იგი შეეცადა მოეწვიტა ავსტრია რუსეთისაგან, ხელი შეეშალა მისი დაპყრობითი გეგმების განხორციელებით ოსმალეთში, რათა გამოეყენებინა ავსტრია რევოლუციური საფრანგეთის წინააღმდეგ და, ერთდროულად, გაეთანადრებინა პრუსიისა და ავსტრიის ძალები. სამაგიეროდ, ინგლისი შეპირდა ავ-

¹ ფრიდრიხ-ვილჰელმმა, როგორც კი გაიგო რევოლუციის შესახებ, თავის ელჩს გოლცს დაავალა ეროვნული კრების მეთაურებთან კავშირი დაემყარებინა და ემოქმედა მათა ანტუანეტას და ავსტრიის წინააღმდეგ (Сорель А. Европа и Французская революция, т. I, СПб., 1892, გვ. 22).

სტრიას, რომ დაეხმარებოდა მას ბელგიაში თავისი ბატონობის დადგენაში. როდესაც პრუსიამ დაინახა, რომ ინგლისმა იგი იმპერატორიაში დატოვა, საკუთარი ძალებით ავსტრიის წინააღმდეგ იმდენი დაწყობიდან თავი შეიკავა. 1790 წლის 27 თულის რაიხსტაგში მიღწეული დიპლომატიური შეთანხმებები უ. პიტმა უმცროსის დიპლომატიის დიდ გამარჯვებას მოწმობდა. ავსტრიამ ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში მონაწილეობაზე და რუსეთის დახმარებაზე უარი თქვა, პრუსიამ თავი შეიკავა ავსტრიაზე თავდასხმისაგან. ხოლო 1790 წლის პაავის კონგრესმა ბელგიაში კვლავ ავსტრიის ავტორიტეტის ძალაუფლება აღადგინა. დიპლომატიური მანევრების გზით აღიკვეთა რა მოსალოდნელი ომი პრუსიასა და ავსტრიას შორის. უ. პიტმა აიძულა ისინი დაეწყოთ თანამშრომლობა ინგლისთან, რათა ერთობლივად ებრძოლათ საფრანგეთის რევოლუციის წინააღმდეგ. საფრანგეთში ყველანი დარწმუნებულნი იყვნენ იმას, რომ ინგლისი ხდებოდა ანტიფრანგული კოალიციის სულისჩამდგმელი.

საფრანგეთის
რევოლუციის
შინააღმდეგ
მართული
პოლიტიკის
შედეგად

მართალია, რაიხსტაგის შეთანხმებები საფრანგეთის წინააღმდეგ გამოხატა მთაწმინდის, მაგრამ ევროპული სახელმწიფოების მიერ რევოლუციის წინააღმდეგ ბრძოლის დაწყებას მთელი რიგი გარემოებანი აპროვლებდნენ. ჯერ ერთი, მ

დროს რუსეთი და ავსტრია ოსმალეთთან თავიანთ ურთიერთობებს არკვევდნენ, მეორეც, საფრანგეთის მეფე ოფიციალურად ევროპის ქვეყნების დახმარებას მოითხოვდა მას შემდეგ, რაც ლუი XVI-სა და მარიამ ანტუანეტას პარიზიდან რუსული პასპორტებით გაქცევა ცდა უშედეგოდ დამთავრდა. ამ გარემოებამ, რაიხსტაგის შეთანხმებებთან ერთად, ევროპული კოალიციის შექმნას არა მარტო სასტიკი კეილი ჩაუყარა, არამედ გადამწყვეტი ბიძგიც მისცა. 1791-1792 წლების კოალიციის შექმნის ინიციატორი რუსეთის, ავსტრიისა და პრუსიის დიპლომატია იყო.

¹ იხ. Архив князя Воронцова, т. VIII, „Бумаги Растопчина“ (არქივი იყო რუსეთის დესპანი ლონდონში).

სანამ რევოლუციის წინააღმდეგ სასახლის შეთქმულება გაიხსნებოდა, ავსტრიის მმართველი - რომის საღმრთო იმპერატორი ჯოზეფ II, რომელსაც მარია ანტუანეტა თავის საიდუმლო წყალობაში შეუღლას სთხოვდა, ფარისევლურად არწმუნებდა ევროპის საფრანგეთის ეროვნული კრებისადმი თავის სოლიდარობაში.

1791 წელს ავსტრია და პრუსია ერთმანეთთან შეთანხმდნენ, რომ ერთობლივად გამოვიდოდნენ საფრანგეთის წინააღმდეგ. ერთობლივად ავსტრიის მმართველმა ევროპის დანარჩენ მონარქებს გაუგზავნა პროექტი დიპლომატიური კონგრესის მოწყვეისა და ანტიფრანგული კოალიციის შექმნის თაობაზე. ევროპის სახელმწიფოთა მეთაურებს ერთობლივად უნდა მოეთხოვათ საფრანგეთისათვის შეჩერებულიყო თავის რევოლუციურ გზაზე. უარის თქმის შემთხვევაში მას ინტერვენციით ემუქრებოდნენ. ევროპის მონარქებისადმი გაგზავნილ თავიანთ მიმართებაში ლეოპოლდ II და მისი კანონიერი კუნიცი ცდილობდნენ მათი ჩარევის კანონიერი ხასიათი დაეტკიცებინათ.

საერთო ევროპული გამოსვლის გეგმა 1791 წელს ავსტრიას სურდა. ორმა დიდმა და გავლენიანმა სახელმწიფომ ინგლისმა და რუსეთმა უარი თქვეს ევროპულ დიპლომატიურ კონგრესში მონაწილეობაზე. უ. პიტმა ფრანგ ემიგრანტებს მხარი არ დაუჭირა შეზღუდული ინტერვენციის მოწყობაში, ხოლო რუსეთის ყურადღება მიპყრობილი იყო 1791 წლის 3 მაისს პოლონეთში მომხდარი კონსტიტუციისადმი.

კატერინე II დასცინოდა ლუი XVI-ის საცოდავ მდგომარეობას და ამბობდა: „მხოლოდ საფრანგეთის მეფეს შეუძლია ასეთი გულგრილობით უყუროს იმას, რაც მის ქვეყანაში ხდება“-ო, მიუხედავად იმისა, რომ იგი პოლონეთის საშინაო საქმეებით იყო დაკავებული. კატერინე II-მ გადაწყვიტა საფრანგეთის რევოლუციისთან დაკავშირებულად შეეცაა გამოეყენებინა და მასთან ერთად ჩარეულიყო საფრანგეთის საშინაო საქმეებში. შეეცაა მეფე გუსტავ III და-

ითანხმეს კიდევ ამ გვერდის განხორციელებას¹. მან ცხოველურად მოწერა გაასალა ფრანგ ემიგრანტებთან და ინტერვენციის მომხრე ბასათვის პაზენშიც კი ჩაეიდა (მკურნალობის ხაზაბოი). მანამდე შეეცაში დაბრუნებისას იგი მოულოდნელად ერთმა მკურნალმა ახლა ურმა მოკლა.

ამრიგად, რუსულ-შვედური ანტიფრანგული ინტერვენციის მოწყობის ცდაც უშედეგოდ დამთავრდა. 1792 წლის 7 თებერვლითი თქმის ერთგვანი მოლაპარაკების შემდეგ ავსტრიამ და პრუსიამ ხელი მოაწერეს საკავშირო ხელშეკრულებას, რომელიც მასობრივი იყო საფრანგეთის რევოლუციური ხელისუფლების წინააღმდეგ. თითოეული მხარე კისრულობდა გამოეყენა 40-დან 50 ათასამდე ჯარისკაცი. ეს შეთანხმება უანგარო არ იყო. პრუსია ვარაუდობდა საფრანგეთის კუთვნილი ელზასის მიერთებას, ხოლო ავსტრიამ — ბელგიაში თავიანთი სამფლობელოების გაფართოებას. ამგვარად, რუსულ-შვედურმა შეთანხმებაში, ბელგიის ბაჟარიაზე გადაცვლას, რუსეთი ბელონეთის მეორე გადანაწილებისათვის ემზადებოდა. ავსტრიისა და პრუსიის ჩაბმა საფრანგეთის წინააღმდეგ ომში, მათი ევროპის გაფანტვა, რუსეთის აზრით, ხელს შეუწყობდა ამ გვერდის გამოსწორებას.

საფრანგეთის საკანონმდებლო XVI-მ კონსტიტუცია მიიღო. რევოლუციური პრინციპების დიპლომატიის ლურად ევროპის მონარქებს შეატყობდა, რომ მხარს უჭერდა საკანონმდებლო კრების გადაწყვეტილებებს. მაგრამ საიდუმლოდ, დედოფლის შესწევით, იმავე მონარქებს უკუობინებდა, რომ იგი თავისუფალი არ იყო თავის მოქმედებაში ომის საშაშროება სულ უფრო იზრდებოდა. 1791 წლის 30 სექტემბერს დამფუძნებელმა კრებამ შეწყვიტა არსებობა და თავისი უფლებამოსილება გადასცა საკანონმდებლო კრებას (1791 წ. 1 თებერვლი — 1792 წ. 20 სექტემბერი). საკანონმდებლო კრება, რომლის შემადგენლობის უმრავლესობას შეადგენდნენ ლიბერალი ოკე-

¹ Corellis A., დასახ. ნაშრ. გვ. 184-185.

დახმარები, მსხვილი მრეწველები და ვაჭრები, რევოლუციის შემდეგ გაღრმავებაში დაინტერესებულნი არ იყვნენ. მისი წევრები მარტუდნენ, რომ რევოლუცია დამთავრდა. საკანონმდებლო კრებას ემხროდა, რომ ლუი XVI, ფაქტობრივად, კვლავ აგრძელებდა მოლაპარაკებებს ევროპის მონარქებთან და ამიტომ მოსთხოვა მას შეეცალა საგარეო საქმეთა მინისტრი. საკანონმდებლო კრებამ კვლავ აირჩია დიპლომატიური კომიტეტი, რომელიც ისევ 12 წევრისაგან შედგებოდა. მის წევრებს ევალეზოდით თვალყური ედევნებოდათ მინისტრების საქმიანობისათვის და გასცნობოდნენ მიმოწერას უცხოეთის ქვეყნებთან. დაადგინეს, რომ დიპლომატიური კომიტეტის შემადგენლობა ყოველთვიურად 1/3-ით უნდა განახლებულიყო ზოგიერთ დეპუტატთან ერთად მასში ფირონდისტების მეთაურებსც აირჩიეს. ფეიანებს ემინოდით ომისა, ეინაიდან შიშობდნენ, რომ დაკარგავდნენ არამტკიცე ხელისუფლებას. ფირონდისტები კტიური საგარეო პოლიტიკისა და ავსტრიასთან ომის მომხრენი იყვნენ. მათი ვარაუდით, ომი გაუღვივებდა მოსახლეობას საყოველთაო პატრიოტიზმს და განამტკიცებდა ვაჭრებისა და მეწარმეების ხელისუფლებას. ისინი არ გამოიცილავდნენ რევოლუციურ ადტიკას ბელგიაში და მის დამორჩილებას საფრანგეთისადმი. იაკობინ-მა ბელადები რობესპიერი და მარატი ხედებოდნენ, რომ ომს თავიანთ ვერ აიცილებდნენ, მაგრამ, ფირონდისტებისაგან განსხვავებით, ვერ არისტოკრატიისა და მხედრონის მოსპობას მოითხოვდნენ.

ფეიანები და ფირონდისტები საფრანგეთის დიპლომატიის მთავარ ამოცანას კოალიციის შექმნის ჩაშლაში ხედავდნენ. მათ სურდათ ძველი მეტოქეები — ავსტრია და პრუსია ერთმანეთისათვის დაეპირისპირებინათ. ფირონდისტებისაგან განსხვავებით, ფეიანები მის მიდწევას დიპლომატიური მეთოდებით ცდილობდნენ, მაგრამ ავსტრია ორივე მხარის მიერ საფრანგეთის მთავარ მტრად მიიჩნეოდა. ამიტომ ისინი თავიანთი დიპლომატიით პრუსიისა და ინგლისის განეიტრალებას ცდილობდნენ. მაგრამ პრუსიაში და ინგლისში კავზენილმა მათმა მისიებმა ამ მიზანს ვერ მიაღწიეს.

1792 წლის 20 აპრილს საფრანგეთის ეროვნულმა საკმარისმა მდებლო კრებამ საზეიმოდ ომი გამოუცხადა ავსტრიას, რომელიც 1 მარტს გარდაცვლილი ლეოპოლდ II-ის ნაცვლად მართავდა. ეს ნარო და გაუბედავი ფრანგი I ომის დაწყებამდე ერთი საუკუნე იყო. XVI-მ საგარეო საქმეთა სამინისტროს ხელმძღვანელმა და ავალა ახალ მინისტრს გენერალ დიუმურიეს, რომელიც ახალი იდგა ფირონდისტებთან. ისევე, როგორც ფირონდისტები, დიუმურიეს საფრანგეთის მთავარ მტერს ავსტრიაში ხედავდა. მან პარიზში საკადრო ცვლილებები სამინისტროში, დაითხოვა ძველი მისი ლეები, რომლებიც მეფის მომხრენი იყვნენ. შეცვალა ისინი ფირონდისტებით. ორდინარული ელჩის რანგი გააუქმა და ვერაინის ქვეყნებში მხოლოდ პირველ და მეორე კლასის დესპანებს ნიშნავდა მისი აზრით, ყველა ელჩისათვის ერთნაირად საფრანგეთის სტატუსი უნდა ეწოდებინათ. ახალი მინისტრის დიპლომატია ღია, პირდაპირი და მარტივი იყო.

ეროვნული
კონვენტის
დიალომატია

ომის დასაწყისი ფრანგებისათვის წარუ-
მატებლად წარიმართა. ამაში გარკვე-
ლი წვლილი საშუალო კარსაც შეატყობა.

1792 წლის 10 აგვისტოს მან ბიძგი მისცა ქვეყანაში მოსარქვის დამხობას და რესპუბლიკური წყობილების დამყარებას. მთელი პი-
ლაუფდება საყოველთაო საარჩევნო უფლებით არჩეული ეროვნული
კონვენტის ხელში გადავიდა. ძველი მინისტრების ნაცვლად კონვენტის წინაშე ანგარიშვალდებული აღმასრულებელი საბჭო აღმოჩნდა. ამ საბჭოში საგარეო საქმეთა სამინისტროს ფირონდისტი ლეებიც განაგებდა. ფაქტობრივად იგი მთლიანად კონვენტში ჭარბად წარ-
მოდგენილ ფირონდისტებზე იყო დამოკიდებული. საგარეო პოლიტი-

¹ დიუმურიეს დანიშნეს 15 მარტს. მისი აზრით, ყველა უფრებდა საფრანგეთს, როგორც მეორე პოლიონოს, რომელიც თანდათან იხრწნებოდა. მუხი-
ხელ სახელმწიფოებს სურდათ ესარგებლათ ქვეყანაში შექმნილი ანარქი-
ათა ჩარეულიყვნენ საფრანგეთის ხელნაწილ საქმეებში მის დასაფიცად
(Corney A., დასახ. ნაშრ., გვ. 340-349).

კახე შიშენელოვან გავლენას ახდენდა აგრეთვე იუსტიციის მინისტრი ფ. დანტონი.

1793 წლისათვის საფრანგეთის რესპუბლიკის ჯარებმა გაათა-
რეს უცხოელების მიერ ოკუპირებული ტერიტორიები. დაიკა-
ეს ნიცა, საეოია, მდ. რაინის მარცხენა ნაპირი, ბელგია. ამ წარ-
მატებას საფრანგეთის შესაძენ წოდების წარმომადგენლების უმრავ-
ლესობა დიდი სიხარულით ხედავდა, ისინი ოცნებობდნენ ბელგია-
ზე თავიანთი გავლენის გავრცელებაზე. 1793 წ. 19 ნოემბერს კონ-
ვენტმა გამოცხადებულ დეკრეტით, რომელიც დახმარებას ჰპირდებოდა ყვე-
ლა ხალხს, ვინც თავის ტირანებს ჩამოაგდებდა. სწორედ ამ დროს
კამოინმა წამოაყენა თავისი ცნობილი ლოზუნგი: „მშვიდობა ქო-
ხებს, ომი სასახლეებს.“ ფირონდისტები და ფორე დანტონი მოუწო-
ვდნენ გაეფართოებინათ რევოლუციური საფრანგეთის ტერიტო-
რია მდ. რაინამდე, ალპებამდე და პირენეებამდე. იგი მათ საფრან-
გეთის ბუნებრივ საზღვრებად მიიჩნევდა. ამ პერიოდში ფირონდის-
ტები და მათი დიპლომატია მიზნად ისახავდნენ საფრანგეთის წინა-
იმდე შექმნილი კოალიციის გათიშვას. საამისოდ ისინი კოალი-
ციის ერთ მონაწილეებს ჰპირდებოდნენ კომპენსაციას მეორის ხარ-
ჯზე.

ფირონდისტი ლებრენი და იაკობინი დანტონი ფაქტობრივად
1792 წლის ივნისში მინისტრის თანამდებობებიდან გადაყენებულ
გენერალ დიუმურიეს¹ მიერ ადრე განზრახული პოლიტიკური და
დიპლომატიური ჩანაფიქრის განხორციელებას ცდილობდნენ. მათი
გეგმები ასეთი იყო: ბელგია ან საფრანგეთს უნდა შეერთებოდა, ან-
და მასზე დამოკიდებული რესპუბლიკა უნდა გამხდარიყო, ხოლო
პოლანდია განზრახული იყო საფრანგეთის გავლენისათვის დაემორ-
ჩილებინათ. დიუმურიეს მსგავსად ფირონდისტები ეარაუდობდნენ
საფრანგეთის საზღვრების გასწვრივ (ჩრდილოეთის ზღვიდან იტა-
ლიამდე) მასზე დამოკიდებული რესპუბლიკები შეექმნათ. ისინი არ

¹ იგი ავსტრიელებთან ბრძოლის დროს მათ მხარეზე გადავიდა (იხ. Otto
von Leysner, Наш век. Общий обзор важнейших явлений в
области истории..., СПб., 1884, გვ. 39).

ჰკარგავდნენ იმის იმედს, რომ დაიახლოვდნენ პრუსიას და პაირობოდნენ მას კომპენსაციას ავსტრიის კუთვნილი სამფლობელოების ხარჯზე. საფრანგეთის საგარეო უწყების ხელმძღვანელი ლერენი იმედოვნებდა, რომ შვეციასა და ოსმალეთის მოკავშირეებად გაიხდიდა, გამოიყენებდა მათ რუსეთის წინააღმდეგ, რათა რუსეთის მონაწილეობა არ მიეღო ანტიფრანგულ კოალიციაში. ინგლისს კი მის მიერ სესხის გაცემის სანაცვლოდ საფრანგეთის კონვენტი 1786 წ. საეატრო ხელშეკრულების განახლებასა და კუნძულ ტაბაგოს დათმობას პაირობებოდა.

საფრანგეთის რესპუბლიკის დიპლომატია ყველაზე მეტად ინგლისის ხელ-ფეხის შებოცვით იყო დაინტერესებული. ამისათვის საჭირო იყო ინგლისი ჩაება ომში ესპანეთის წინააღმდეგ. თუ ეს მოხდებოდა ესპანეთსაც არ ექნებოდა იმის თავი, რომ გამოსულიყო რევოლუციური საფრანგეთის წინააღმდეგ. ამ გეგმის განხორციელების მიზნით, ფრანგებმა ულიამ პიტს ესპანური ამერიკის განთავისუფლებისა და მისი საფრანგეთისა და ინგლისის საეატრო საქონლასათვის გახსნის გეგმა შესთავაზეს. მაგრამ ინგლისმა ეს გეგმები არ მიიღო, ენაიდან საფრანგეთს თავის შეურიგებელ მეტოქედ მიიჩნევდა. ბელგიაში და პოლანდიაში რევოლუციების გამარჯვება, ისევე, როგორც საფრანგეთის რევოლუციური არმიის წარმატებები, ინგლისელთა აზრით, ხელს შეუწყობდნენ საფრანგეთის საეატრო-სამრეწველო განვითარებას, რითაც ინგლისის ჰეგემონობას ბოლო მოეღებოდა. ამიტომაც ტალეირანის არაოფიციალური მეორე მისიაც (1792 წ. სექტემბერს) ისევე, როგორც დიუმურიეს ცდა მოლაპარაკებოდა პრუსიის მეფის ადიუტანტს, უნაყოფო გამოდგა. ამ დროის ეირონდისტებისათვის დამახასიათებელი იყო დიპლომატიის ირეგულარული ხერხები (კულისებს, იქითა მოლაპარაკებები, არაოფიციალური აგენტების გავზავნა, მეორე ხარისხის შეამაულების გამოყენება და ა. შ.), რაც გამოირიცხავდა დიპლომატიურ საიდუმლოებას და ამიტომაც ასეთი ცდები წინასწარ იყო განწირული.

1793 წ. 21 იანვარს დღე XVI-ის საიკვდილოთ დასჯის შემდეგ ეირონდისტების დიპლომატიის ყველა ცდა, გაუთიშათ ანტიფრანგული კოალიცია, მარცხით დამთავრდა¹. ფეოდალური მონარქიული ევროპა დაუპირისპირდა რესპუბლიკურ საფრანგეთს. ინგლისის მთავრობის მეთაური უ. პიტა მიხვდა, რომ მარტო პრუსიისა და ავსტრიის ძალებით რევოლუციურ საფრანგეთს ვერ გაუძლეოდა და ფრანგების მიერ ბელგიის დაკავების შემდეგ, გადაწყვიტა თვითონ ჩადგომოდა სათავეში ანტიფრანგულ კოალიციას. საფრანგეთის ჯარები პოლანდიის ტერიტორიაზე შევიდნენ. მეფის საიკვდილოთ დასჯისთანავე ინგლისმა გაწყვიტა დიპლომატიური ურთიერთობა საფრანგეთთან, ხოლო I თებერვალს კონვენტმა ინგლისის ომი გამოუცხადა. ინგლისი, რომელიც ტრადიციისამებრ მოკავშირეებს ფულით ყიდულობდა, გადაწყვიტა მსხვილი სუბსიდიების, მექარის, შანტაჟისა და პროვოკაციების მეოხებით შეექმნა ანტიფრანგული კოალიცია, რომელშიც შევიდნენ ინგლისის, ავსტრიის, სარდინიისა და ნეაპოლის სახელმწიფოები.

ეს კოალიცია მიზნად ისახავდა საფრანგეთში მონარქიის აღდგენას, მის დანაწილებასა და გაძარცვას. მაგალითად, პრუსია ცდილობდა ელზასისა და ლორენის დაპყრობას და პოლონეთის ახალ დანაწილებაში მონაწილეობას, ავსტრიას სურდა ხელი ევდო საფრანგეთის ფლანდრია, არტუა, პიკარდია და ბავარია, ანდა გადაეცავდა ბელგია ბავარიაზე. მსგავს მიზნებს ესპანეთი და სარდინიაც ისახავდნენ. პრუსიის მეფე ფრიდრიხ ვილჰელმ II-მ და ავსტრიის მმართველმა ფრანცმა ეს საკითხები 1792 წლის ივლისში მაინცში შეხვედრის დროს განიხილეს. 1793 წლის გაზაფხულზე ანტვერპენში გაიმართა კონფერენცია, სადაც რუსი დიპლომატებიც მონაწილეობდნენ. ისინი ცდილობდნენ პოლონეთისაგან თავიანთი კოლეგების ყურადღება ჩამოეშორებინათ, აღსანიშნავია, რომ სწორედ მაშინ პრუსიამაც მოითხოვა პოლონეთის მეორედ განაწილება, იმის სანაცვლოდ, რომ საფრანგეთის წინააღმდეგ ომში მო-

¹ Густав Эрве, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 263.

ნაწილობა მიეღო. ფრანგების მიერ ბელგიის დაკავების შემდეგ აუსტრია დიდ საფონდებში ჩავარდა, რადგან თუ ბელგიას არ დაბრუნებდა, ბავარიას სხვას ვერაფერს გადაცემოდა. ამიტომ პოლონეთის ახალ დაფონდებში მონაწილეობისათვის მას არ ეცალა. შექმნილი მდგომარეობით ისარგებლეს პრუსიამ და რუსეთმა და პოლონეთის მეორე დანაწილება ავსტრიის მონაწილეობის გარეშე მოახდინეს. პოლონეთის სვიმის წევრებმა ამ დაფონდის თავიანთი თანხმობა დუმილით მისცეს.

1793 წლისათვის ანტიფრანგული კოალიცია ცოტადენად გაძლიერდა, რამაც ღირსებისტების მდგომარეობა არამტკიცე გახადა. 1793 წ. მარტში ავსტრიელებმა კვლავ ხელთ იგდეს ბელგია, ხოლო პრუსიამ — ზღ. რაინის მარცხენა სანაპირო. ევროპის მონარქების ჯარები კვლავ შეიჭრნენ საფრანგეთის ტერიტორიაზე. იმავე წლის ზაფხულში საფრანგეთის რესპუბლიკის მდგომარეობა შეტად კრიტიკული შეიქნა. ჯერ კიდევ 1793 წ. 6 აპრილს კონვენტმა შექმნა „საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტი“, რომელსაც გადაეცა რესპუბლიკის აღმასრულებელი ხელისუფლება.

საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტი ახლადშექმნილი ხელისუფლების ორგანოში საგარეო საქმეების წარმოება დაევა ლათ დანტონსა და ბარერს. კოალიციის წარმატებებმა ღირსებისტების პოზიციები შეტად შეარყია. მათ რევოლუციური დიქტატურის დამყარებისა ეშინოდათ და ამიტომ შეწყვიტეს რევოლუციური ომის პროპაგანდა საფრანგეთის ტერიტორიის ფარგლებს გარეთ. ისინი მზად იყვნენ გაემართათ დიპლომატიური მოლაპარაკება კოალიციის წევრებთან. მათ საპირისპიროდ იაკობინებს ზავის დადება არ სურდათ და ახალი რევოლუციური ღონისძიებების გატარებას მოითხოვდნენ. ისინი დარწმუნებული იყვნენ, რომ არმიის სრული რეორგანიზაციის შემთხვევაში, მტრებზე საბოლოო გამარჯვებას მიაღწევდნენ.

შემარჯვენი იაკობინ დანტონსაც სურდა რევოლუციური დიქტატურის დამყარება და, ამიტომ, იგი კონვენტის ორივე ფრთის შერიგებას ცდილობდა. ჯორე დანტონი იზიარებდა ღირსებისტების

აზრს დაეწყოთ მოლაპარაკება ევროპული კოალიციის წარმომადგენლებთან დამოძღვრების საფუძველზე. მაგრამ ამ წინადადების საპასუხოდ მ. რობესპიერი მოითხოვდა სიკვდილით დაესჯათ ნებისმიერი ფრანგი, რომელიც მტერთან სამშვიდობო მოლაპარაკებებს ისურვებდა. მიუხედავად დანტონის ცდისა, ვაემართა სეპარატული მოლაპარაკება კოალიციის ცალკეულ წევრებთან, ამ საიდუმლო დიპლომატიამ შედეგი ვერ გამოიღო. 1793 წლის 31 მაისს დაწყებულმა სახალხო აჯანყებამ დაამხო ღირსებისტების ბატონობა კონვენტში და საფუძველი ჩაუყარა იაკობინთა დიქტატურას საფრანგეთში¹.

იაკობინთა დიქტატურა

1793 წლის 31 მაისი — 2 ივნისის სახალხო აჯანყება პარიზში იაკობინთა დიქტატურის დამყარებით დამთავრდა. იაკობინთა მმართველობის პერიოდში (1794 წ. 27 ივლისის თერმიდორიანულ გადატრიალებამდე) დიპლომატიური აპარატი და სამსახური მთლიანად რეორგანიზებულ იქნა. 1793 წლის შემოდგომიდან ბარერი და რობესპიერი განაგებდნენ საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტის საგარეო ურთიერთობებს, რომელიც მათი მმართველობის ხანაში მნიშვნელოვნად შემცირდა. ამ დროს საფრანგეთს დამყარებული ჰქონდა ნახევრად ოფიციალური ურთიერთობა ოსმალეთთან, შვეიცარიასთან, შვერთებულ შტატებთან, დანიასთან, შვეიცარიასთან, გენუასა და ალჟირთან. საგარეო საქმეთა მინისტრის პოლიტიკური პრესტიჟი უმნიშვნელო იყო. ხშირად კონვენტი საგარეო პოლიტიკურ საკითხებზე გადაწყვეტილებებს ისე ღებულობდა, რომ მინისტრს არც უკითხებოდა. 1793 წლის აჯანყების შემდეგ გველა მნიშვნელოვან საგარეო პოლიტიკურ საკითხებს (მოლაპარაკებანი, აგენტების დანიშვნა და მათი საქმიანობისადმი თვალყურის დევნება) საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტი წვევტდა. საფრანგეთის რესპუბლიკა ოფიციალურად არავის მიერ არ იყო ცნობილი, ამიტომ ოფიციალური ურთიერთობები მას მხოლოდ შეერთებულ შტატებსა და შვე-

¹ **Отто фон Лейпшер**, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 36.

იცარიაში პეკედა. დანარჩენ სახელმწიფოებში კომიტეტი წარმოდგენილი იყო საიდუმლო აგენტებით. დიპლომატიური პერსონალი გაწმინდეს რევოლუციის მოწინააღმდეგეებისაგან. იმ დიპლომატიურ აგენტებს, რომელთა შემცველები ჯერ მონახული არ იყო, სპეციალური შეთვალფერებები მიუძინეს. 1793 წ. სექტემბრიდან კონვენტმა აკრძალა ყოველგვარი მოლაპარაკება კოალიციის წევრი სახელმწიფოების ემისრებთან. 1793 წ. 5 დეკემბრის დეკრეტით, მიწეული დიპლომატიის მართვის საქმე ჟორმალურად ამ კომიტეტს გადაეცა, ხოლო სამი თვის შემდეგ კომიტეტმა გადაწყვიტა ხელთ აეღო ელჩების სიგელების ხელისმოწერისა და სპეციალური მოლაპარაკების საწარმოებლად რწმუნებათა და დირექტივების მიცემის უფლება. მათ საფუძველზე მინისტრი წერდა თავის ინსტრუქციებს. იაკობინთა მმართველობის ფაზის საგარეო ურთიერთობის სამინისტროს მოხელეებს მიეცათ მითითება მკაცრად დაეცათ დიპლომატიური საიდუმლოება. შემდგომში კონვენტმა გააუქმა სამინისტროები და ისინი 12 კომისიით შეცვალა. ყველა ისინი საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტს ექვემდებარებოდნენ. საგარეო საქმეთა სამინისტრო გარდაიქმნა საგარეო საქმეთა კომისიად. მას სათავეში ჩაუყენეს ბიუშოტი, რომელიც მთლიანად კომიტეტზე იყო დამოკიდებული. ამ კომისიას ეურადღება უფრო მიაქცევს 9 თერმიდორის გადატრიალების შემდეგ, როდესაც სამშვიდობო მოლაპარაკების საკითხი პრაქტიკულად დაიხსია.

იაკობინთა დიპლომატია მათი დიქტატურის მთელ მანძილზე მთლიანად დაუმორჩილეს ინტერვენტებისაგან რევოლუციის დაცვის და რევოლუციურ-გამათავისუფლებელი ომის საბოლოო გამარჯვებაზე მიყვანის ამოცანას. სანამ საგარეო საქმეთა სამინისტრო კომისიად გარდაიქმნებოდა, მას სათავეში ედგა დანტონთან დაახლოებული დეფორგი. დანტონი და მისი მომხრენი ბევრს ეცადნენ, მაგრამ კოალიციაში შემაჯალ სახელმწიფოებთან მოლაპარაკება ვერ გააბეს. 1793 წლის ზაფხულსა და ზამთარში არაოფიციალური არხებით ინგლისის მთავრობა ცდილობდა მორიგებოდა იაკობინებს

დანტონის მეშვეობით. ინგლისელები მასზე დიდ იმედებს ამყარებდნენ. მათ იმედი ჰქონდათ, რომ ხელისუფლების სათავეში ჩადგეზოდა დანტონი, რომელიც ინგლისთან შეთანხმების მომხრე იყო. მაგრამ საშინაო პოლიტიკაში დანტონის გაუბედაობამ და მისმა სეპარატისტულმა მოლაპარაკებამ კოალიციის აგენტებთან საფრანგეთის მხრიდან დათმობის თაობაზე მას ავტორიტეტი საბოლოოდ დაუკარგა. 1793 წლის ივლისში იგი უკვე აღარ აირჩიეს საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტში და ჩამოაშორეს საგარეო პოლიტიკის ხელმძღვანელობას. მას შემდეგ რაც 1794 წ. ინგლისის საპარლამენტო არჩევნები უ. პიტისათვის კეთილსასურველი აღმოჩნდა, ხოლო ოპოზიცია ფოქსის მეთაურობით დაპარცხდა, დანტონი მეორე დღესვე დააპატიმრეს, გადასცეს რევოლუციურ ტრიბუნალს და საკვდილად დასაჯეს.

იაკობინთა
დიპლომატიის
პრინციპები

იაკობინთა რევოლუციური დიპლომატიის მთავარი პრინციპები 1793 წლის კონსტიტუციამ განსაზღვრა. კონსტიტუციის თანახმად, საფრანგეთი და ფრანგი ხალხი არ ერეოდა სხვა სახელმწიფოების მმართველობის ფორმებში, მაგრამ არც თავის საქმეებში ჩარევას დაუშვებდა. საფრანგეთი თავშესაფარს აძლევდა თავისუფლებისათვის მებრძოლთ, მაგრამ უარს ეუბნებოდა ტირანებს, არ სდებდა ზავს მტერთან, რომელსაც დაკავებული ჰქონდა მისი ტერიტორია. საფრანგეთის საშინაო და საგარეო ვითარება ისეთი იყო, რომ აღნიშნული კონსტიტუცია ვერ ხორციელდებოდა ამის მიუხედავად რობესპიერის დიპლომატია ბევრად შეესაბამებოდა ამ კონსტიტუციის პრინციპებს. ეს პრინციპები უარყოფდნენ ფრანგების ომს თავიანთი სამშობლოს ფარგლებს გარეთ, მაგრამ მოითხოვდნენ ქვეყნის განთავისუფლებას უცხოელი ინტერვენტებისაგან და უარს ამბობდნენ კაპიტულანტურ ზავზე.

რობესპიერი არ უარყოფდა დიპლომატიის დიდ მნიშვნელობას სახელმწიფოთა კოალიციათთან სადავო საკითხების მოგვარებისათვის, მაგრამ იგი ერთდროულად გამოდიოდა კლოოტისა და ებერ-

ტისტების მიერ გაჩაღებული რევოლუციური ომის პროპაგანდის წინააღმდეგ, ისევე როგორც დანტონისტების ცდების წინააღმდეგ – დაედოთ დამამცირებელი ზავი კოალიციასთან. ამიტომ უკვე 1793 წ. ზაფხულში მან ცხოვრებაში გაატარა დეკრეტი იმათი სიკვდილით დასჯის შესახებ, ვინც წამოაყენებდა წინადადებას დაედოთ ზავი იმ სახელმწიფოებთან, რომელთაც საფრანგეთის კუთვნილი ტერიტორია ეკავათ. ეს დეკრეტი, ფაქტობრივად, მიმართული იყო დანტონისტების წინააღმდეგ. საგარეო პოლიტიკის შესახებ თავის საჯარო გამოსვლებში რობესპიერი თავს ესხმოდა მონარქიული დიპლომატიის მაკიაველიზმს. მას უპირისპირებდა რევოლუციის დიპლომატიას, რომელიც, მისი აზრით, დაფუძნებული იქნებოდა სამართლიანობაზე, პირდაპირობაზე და კანონიერებაზე. თავის გამოსვლებში იგი მოუწოდებდა ევროპის მცირე ქვეყნებს დაედოთ ნებაყოფლობითი კავშირი საფრანგეთთან. მოკლედ, იგი მხარს უჭერდა საფრანგეთის განთავისუფლებას და არა იმას, ვინც გამოდიოდა საფრანგეთის ფარგლებს გარეთ რევოლუციის ექსპორტის მომხრედ.

მეთორმეტე თავი საფრანგეთის საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია XVIII საუკუნის მიწურულს

თმარშიდორიანთა
კონვენტის
საერთაშორისო
ხელშეკრულებები
პრუსიასთან,
აღლანდიასთან
და მსხვერპლთან

ევროპული კოალიციის დამარცხების შემდეგ, მის შიგნით რღვევა დაიწყო. ამასთან დაკავშირებით, საფრანგეთის დიპლომატიამ დაიხატა ორი მიზანი: ევროპის სახელმწიფოთა კოალიციის გათიშვა და ხელისუფლების სათავეში მო-

სულ ვაჭარ-მეწარმეთა მისწრაფებათა განხორციელება. დიპლომატიური უწყებებიდან იაკობინთა და უტხო ტერიტორიების დაპყრობის მოწინააღმდეგეთა გაძევება ახალ ხელისუფლებას ამ მიზნების განხორციელებას უადვილებდა. გადახალისებული დიპლომატიის თავისი ინტერესების დაცვას ცდილობდა. 1794 წ. ზამთარში გადაწყდა ადრინდელი დიპლომატიური წარმომადგენლობის ორგანიზაცია და აღდგენა ელჩებისა შათი ყველა რანგითა და აგენტებით. ამიერიდან ელჩები შეფეს კი არ წარმომადგენდნენ, არამედ ერს ახალი რესპუბლიკის სახით. თერმიდორიანულმა კონვენტმა თუმცა საზოგადოებრივი ხსნის კომიტეტი, შეინარჩუნა, მაგრამ იგი მთლიანად დაიმორჩილა. სამშვიდობო მოლაპარაკებათა და ხელშეკრულებათა დადების რწმუნებანი კონვენტმა კომიტეტს გადასცა. მომავალ ხელშეკრულებაში შეიძლება ყოფილიყო საიდუმლო მუხლებიც, თუ ისინი რესპუბლიკის ვალდებულებებსა და მის უშიშროებას არ ეწინააღმდეგებოდნენ. უკვე 1795 წ. ქ. ბაზელში პრუსიასთან წარმოებულ მოლაპარაკებათა შედეგად, ხელი მოაწერეს სამშვიდობო ხელშეკრულებას, რომელიც მეტად მომგებიანი იყო საფრანგეთისათვის. მას რჩებოდა მდ. რაინის მარცხენა სანაპირო, ზოლო ჩრდ. გერმანია ნეიტრალიზებული იქნა. ბაზელის ხელშეკრულებამ საფუძველი ჩაუყარა საღმრთო რომის იმპერიის სრულ რღვევას, რომელიც იმპერატორმა ნაპოლეონ ბონაპარტმა დაამთავრა 1806 წელს.

მოგვიანებით, იმავე 1795 წელს სამშვიდობო ხელშეკრულება დაიდო პოლანდიასთან (მაისი) და ესპანეთთან (22 ივლისი). პოლანდია საფრანგეთზე დამოკიდებულ ბატაქიის რესპუბლიკად გადაიქცა, ხოლო ბელგია და მდ. რაინის მარცხენა სანაპირო საფრანგეთს შეუერთდა. ესპანეთმა კი საფრანგეთის დაუთმო თავისი სამფლობელოები კუნძულ სანტო-დომინგოზე.

პოლონეთის
დასავლეთი და
სამხრეთი
პროვინციების
გადაღობის
პირობები

XVIII ს-ის დასასრული ევროპულ დიპლომატიის კიდეც ერთი ახალი ფაქტით აღინიშნა, 1774 წ. გაზაფხულზე პოლონეთში კონსტიტუციის შეთანხმებით აჯანყება დაიწყო. ეკატერინე II-მ აჯანყებულთა წინააღმდეგ გააგზავნა დამსჯელი არმია, რომელსაც ა. სუვოროვი მეთაურობდა. ერთდროულად პრუსიის მეფემაც დასძრა თავისი ჯარები პოლონეთის წინააღმდეგ დასავლეთის მხრიდან, ხოლო სამხრეთიდან — ავსტრიამ, რომელმაც ხელთ იგდო ლიუბლინი. 1795 წელს პოლონეთის მესამე განაწილება მოხდა. რუსეთმა მიიღო ლიტვა, აგრეთვე კურლანდია და ტერიტორია მდ. ნემანის მდ. ბუგაში. ავსტრიას გადასცეს ლიუბლინის და კრაკოვის ოლქები, ხოლო პრუსიას — ვარშავა. პოლონეთის მეორე (1793) და მესამე (1795) განაწილებამ შეასუსტა ანტიფრანგული კოალიციის მოძალდება¹. მართალია, პოლონეთში, როგორც დამოუკიდებელმა სახელმწიფომ არსებობა შეწყვიტა, მაგრამ მისი ხალხის წინააღმდეგობამ და აჯანყებამ გადაარჩინა საფრანგეთის რევოლუციის მთავარი მონაპოვარი — მონარქიის დამხობა. რუსეთის ხელმწიფემ ეკატერინე II-მ ისარგებლა რა პრუსიისა და ავსტრიის ომით საფრანგეთთან, თავისი ტყვეიანური დიპლომატიით, გააფართოვა რუსეთის იმპერიის ტერიტორია. ასე გამოიყენა ეკატერინე II-მ საფრანგეთის რევოლუცია თავისი განდიდებისათვის, მას შემდეგ, რაც პოლანდიამ, ესპანეთმა და პრუსიამ ომი საფრანგეთთან შეწყვიტეს, მის წინააღმდეგ ბრძოლას მხოლოდ ავსტრია და ინგლისი განაგრძობდნენ. 1795 წ. 25 ოქტომბერს.

¹ დაწერილებით პოლონეთის სამი დანაწილების შესახებ იხ. Чечулин Н.А., *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 82-105.

ახალი კონსტიტუციის თანახმად, თერმიდორიულმა კონვენტმა ძალაუფლება დაუთმო დირექტორიას, 500-იანთა საბჭოსა და უზრუნველს. ამ კონსტიტუციამ განამტკიცა მესამე წოდების ყველაზე გავლენიანი ფენების ძალაუფლება და ბატონობა¹.

დამოუკიდებელი და საზღვარს გარეშე დირექტორიის მმართველი ხელისუფლების სათავეში ის შეძლებული ფენები იყვნენ, რომლებმაც ბოლო მოუდეს იაკობინებს, დირექტორია 4 წელს განაგრძობდა საფრანგეთს, ამ წლებს მერყეობის წლებსა და „საქანელების პოლიტიკის“ უწოდებდნენ. დირექტორიის ფინანსების ძირითად წყაროს 1796-1799 წწ. ომი, კონტრიბუცია და ძარცვა შეადგენდა. საფრანგეთში სულ უფრო გაიზოდა ხმები, რომ გენერლებმა რესპუბლიკის ხაზინადრებად გადაიქცნენ, ამის გამო ისინი სულ უფრო ნაკლებად უწყვედნენ ანგარიშს დირექტორიას. ამ პერიოდის ფრანგული დიპლომატიის ამოცანა მდგომარეობდა იმაში, რომ რაც შეიძლება კარგად, მათთვის სასარგებლოდ გამოეყენებინათ სამხედრო წარმატებები და შეექმნათ საფრანგეთის საზღვრების გასწვრივ დამოკიდებულ სახელმწიფოთა სარტყელი, რომელიც უზრუნველყოფდა საფრანგეთის ბატონობას ცენტრალურ ევროპასა და იტალიაზე. ზღვის იქითა კოლონიებისა და ბაზების დაკარგვის შემდეგ, მათი უკან დაბრუნების საკითხი საფრანგეთის დირექტორიის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი გახდა. სწორედ ამ დროს იგეგმებოდა ხმელთაშუა ზღვაში იონიის კუნძულებისა და ეგვიპტის დაპყრობა, კუნძულ მალტის ხელში ჩაგდება, ინდოეთში ანტიინგლისურად განწყობილ მაისორის სულთანთან დაკავშირების გეგმები და სხვა.

საფრანგეთის 1795 წ. კონსტიტუციამ ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ხელმძღვანელობა დირექტორიას ჩააბარა². ომის გამოცხადებისათვის სანქციის გაცემა შეუძლია მხოლოდ საკანონმდებლო კორპეტივებს და სხვა.

საფრანგეთის 1795 წ. კონსტიტუციამ ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ხელმძღვანელობა დირექტორიას ჩააბარა². ომის გამოცხადებისათვის სანქციის გაცემა შეუძლია მხოლოდ საკანონმდებლო კორპეტივებს და სხვა.

¹ Тарле Е.В., Ефимов А.В. Европа в период 1794-1815 годов. М., 1940, гл. 5.

² დირექტორიამ იარსება ოთხი წელი (1799 წლამდე).

ლევრანმა იგრძნო, რომ დირექტორიის მმართველობის დღეება დათვლილი იყო, იგი დროულად და მოხერხებულად გადადგა, რითაც თავი დაიზღვრა სახელის გატეხისაგან. საფრანგეთის საგარეო სამინისტროს ორგანიზაციის საქმეში მომხდარი მთელი რიგი ცვლილებები მის სახელთან არის დაკავშირებული. ხელისუფლების სათავეში მოსული ვაჭარ-მეწარმეების გულის მოგების მიზნით, მან კონსულთა ინსტიტუტი საფრანგეთის ვაჭრობის ინტერესების სამსახურში ჩააყენა. რევოლუციამდე კონსულის თანამდებობა თავადაზნაურთა წრიდან გამოსულ პირებს ეკავათ. მათთვის ვაჭრობის ინტერესები უცხო იყო და ამდენად ისინი ფრანგი ვაჭრების ინტერესებს ჯეროვნად ვერ იცავდნენ. ამიტომ უკვე რევოლუციის პირველ წლებში ფრანგმა ვაჭრებმა მოითხოვეს, რომ ისინი მათ შორე არჩეული რწმუნებულებით შეეცვალათ. იაკობანთა დიქტატურის დროს წინა პლანზე უფრო პოლიტიკური საკითხები იყო წამოწეული და ამიტომ საკონსულოები საგარეო სამინისტროს პოლიტიკურ განყოფილებებს ექვემდებარებოდნენ. ტალეირანმა აღადგინა საკონსულო ბიურო სამინისტროში. ამიერიდან საკონსულოების მთავარ ამოცანას ფრანგი ვაჭრების ინტერესების დაცვა და კომერციული ინფორმაციების შეგროვება შეადგენდა. ტალეირანის ინიციატივით საკონსულო ბიუროში აღდგა ახალგაზრდა თარჯიმანთა ბიურო, რომელიც ამზადებდა თარჯიმნებს (დრაგომანები) საფრანგეთის საელჩოებისა და საკონსულოებისათვის აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ამ სკოლაში სასწავლებლად ღებულობდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებში მცხოვრებ ფრანგი ოჯახის შვილებს. ერთდროულად ტალეირანმა შეამცირა პოლიტიკურ განყოფილებათა რიცხვი საგარეო ურთიერთობათა სამინისტროში, მან ისინი დატოვა იმ რაოდენობით, რა რაოდენობითაც არსებობდა რევოლუციამდე. ტალეირანისა და პოლიციის მინისტრის, დიდად ნიჭიერი და დიდი ინტრიგანის ფუშეს დახმარებით, ნაპოლეონის მიერ 1799 წლის 18 ბრეიერის (9 ნოემბერი) მოწოდებით გადატრიალების შემდეგ, კონსულებს სახელწოდება შეეცვალათ, ამიერიდან მათ „კომერციულ ურთიერთობათა კომისრებს“ უწოდებდნენ.

მეორის
სახელმწიფოების
მიერ
ანტიფრანგული
კოალიცია და 1802
ამიენის ზავი

1798 წ. საფრანგეთის წინააღმდეგ ჩამოყალიბდა ახალი, მეორე კოალიცია, რომელიც აერთიანებდა ინგლისს, რუსეთს, ავსტრიას და ოსმალეთს. ამ კოალიციის მთავარი ორგანიზატორები ინგლისისა და რუსეთის დიპლომატები იყვნენ. საომარი მოქმედება მეორე კოალიციამ ვანდალური აქტის განხორციელებით დაიწყო. 1797წ. ავსტრიასთან ზავის დადების შემდეგ, რომის საღმრთო იმპერიის ტერიტორიული პრობლემების მოხაგვარებლად რაშტადტში დიპლომატების კონგრესი შეიკრიბა. საომარი მოქმედების დაწყებასთან დაკავშირებით, ავსტრიის სამეფო კარმა რაშტადტში დარჩენილი ფრანგი რწმუნებულების დაუყოვნებლივი გაშვება მოითხოვა. ქალაქის გარეუბანში ავსტრიელი ჰუსარები თავს დაესხნენ საფრანგეთში მიმავალ ფრანგ დიპლომატებს და ნაჭურ-ნაჭურ აკუნეს ისინი მათივე მუულებების თვალწინ. ავსტრიის მხარეც ეს გაჩაღური თავდასხმა „სამწუხარო გაუგებრობად“ გამოაცხადა, ზოლო შემდეგ ხმა გააურცვლა, თითქოს დირექტორიამ თვითონ მიიგზავნა მკვლელების ომის პერიოდში ყველა დიპლომატიური საქმე პირველი კონსულის ნაპოლეონ ბონაპარტის ხელში გადავიდა. 1800 წელს ფრანგების ბრწყინვალე გამარჯვებების (მარენოსთან, პოპენლინდენთან) შემდეგ ავსტრია 1801 წ. 9 თებერვალს ლიუნევილთან იძულებული იყო სამშვიდობო ხელშეკრულება დაედო. ზოლო 1802 წ. ამიენში ხელმოწერილი ზავის შემდეგ საომარი მოქმედება ევროპაში დროებით შეწყდა და მეორე ანტიფრანგული კოალიცია დაიშალა. ამიენის ზავის შემდეგ ნაპოლეონის ძალაუფლება კიდევ უფრო განმტკიცდა.

ქრონოლოგია

- ძვ.წ. 2780-2280 წწ. - ეგვიპტის ძველი სამეფოს ხანა.
 ძვ.წ. 2316-2261 წწ. - აქადის მეფის სარგონის მმართველობა.
 ძვ.წ. 2236-2200 წწ. - აქადის მეფის ნარამ-სუენის მმართველობა.
 ძვ.წ. XXII-XX სს. - ურის III დინასტიის მმართველობის ხანა აქადში.
 ძვ.წ. XXI-XVI სს. - ეგვიპტის შუა სამეფოს პერიოდი.
 ძვ.წ. XX-XVI სს. - ასურეთის ძველი სამეფოს პერიოდი.
 ძვ.წ. 1878-1841 წწ. - ეგვიპტის ფარაონის სენუსერტ III-ის მმართველობის ხანა.
 ძვ.წ. 1675-1567 წწ. - მიქსოების ბატონობა.
 ძვ.წ. 1792-1750 წწ. - ხამურაბის მმართველობის ხანა.
 ძვ.წ. 1766-1753 წწ. - ჩენ ტანი.
 ძვ.წ. 1759 წ. - ხამურაბმა აიღო ქ. მარი.
 ძვ.წ. 1595 წ. - მურსილი I-მა აიღო ბაბილონი.
 ძვ.წ. 1595-1155 - კასიტების ბატონობა ბაბილონში.
 ძვ.წ. XVI-XV - შიტანის სახელმწიფოს აყვავების ხანა.
 ძვ.წ. 1500-1450 წწ. - ხეთების შუა სამეფოს ხანა.
 ძვ.წ. 1546-1526 წწ. - ამონხეტეპ I-ის მმართველობა ეგვიპტეში.
 ძვ.წ. 1526-1508 - თუტმოს I.
 ძვ.წ. 1490-1436 - თუტმოს III.
 ძვ.წ. XV-XI - ასურეთის შუა სამეფოს ხანა.
 ძვ.წ. XV ს-ის დასაწყისი - თუტმოს III-მ გაანადგურა მიქსოსები.
 ძვ.წ. XIV ს. - შიტანი დაიმორჩილა ხეთების სამეფო.
 ძვ.წ. 1370-1353 წწ. - ამონხეტეპ IV-ის მმართველობა.
 ძვ.წ. XVI-XI სს. - ინის (შან-ის) დინასტიის მმართველობა ძველ ჩინეთში.

- ძვ.წ. 1339 - ფარაონ ჰარემხეხმა დააარსა XIX დინასტია.
 ძვ.წ. 1290-1223 წწ. - რამსეს II.
 ძვ.წ. XIII ს.-ში - ძველ ებრაელთა ტომები შეიჭრნენ პალესტინაში.
 ძვ.წ. 1280 წ. - რამსეს II-ის სამშვიდობო ხელშეკრულება ხათუსილი III-თან.
 ძვ.წ. 1238-1180 - ჩინეთის იმპერატორ უ დინის მმართველობა.
 ძვ.წ. XII ს. - „ზღვის ხალხის“ მიერ სირიის, პალესტინის, უგარიტის დალაშქრება.
 ძვ.წ. XII ს. - ებრაელთა მეფე საულის მმართველობა.
 ძვ.წ. 1190 წ. - ხეთების სამეფოს არსებობის დასასრული.
 ძვ.წ. 1115-1077 წწ. - ასურეთის მეფე ტიგლათფილესერ I.
 ძვ.წ. XI-III სს. - ჯოუს დინასტიის სახელმწიფო ჩინეთში.
 ძვ.წ. 1000-965 წწ. - დავით ებრაელთა მეფე.
 ძვ.წ. X-VII სს. - ასურეთის ახალი სამეფოს ხანა.
 ძვ.წ. X-IX სს. - ასურეთის ჯარებმა დალაშქრეს ჩრ. დას. ირანი.
 ძვ.წ. X ს. - არამეელთა მთავარი ცენტრი გახდა დამასკო.
 ძვ.წ. 969-936 წწ. - ტვიროს-სიდონის სამეფოს მმართველი აპირამი.
 ძვ.წ. 965-928 წწ. - ებრაელთა მეფე სოლომონ დავითის ძე.
 ძვ.წ. 950-920 წწ. - შეშონქ I.
 ძვ.წ. 950-730 წწ. - გვიანი სამეფოს ხანა ეგვიპტეში.
 ძვ.წ. IX ს.-ში - ასურელებმა ორჯერ დალაშქრეს მანა და რვაჯერ - შიდა.
 ძვ.წ. IX ს.-ში - ასურეთის მეფე ადად ნერარ III-მ აიღო დამასკო.
 ძვ.წ. IX ს.-ში - ქ. სამარია გახდა ისრაელის ახალი სამეფოს დედაქალაქი.
 ძვ.წ. IX-VIII სს. - იუძენის ტერიტორიაზე სახელმწიფოების აღმოცენება.

- ძვ.წ. 859-824 წწ. - სალმანასარ III.
 ძვ.წ. VIII ს-ში - ურარტუს მეფემ დალაშქრა მანა.
 ძვ.წ. 780 წ. - დაიდო ხელშეკრულება ჯოუს სამეფოს და მის მოსახლეობას შორის.
 ძვ.წ. 745-727 წწ. - ტიგლათფილესერ III.
 ძვ.წ. 744 წ. - ტიგლათფილესერ III-მ ილაშქრა ურარტუში.
 ძვ.წ. 722-705 წწ. - სარგონ II.
 ძვ.წ. 712-664 წწ. - ეგვიპტეში გაბატონდა XXV დინასტია.
 ძვ.წ. 714-685 წწ. - ურარტუს მეფე არგიშტი II.
 ძვ.წ. VII-VI სს. - ურარტუს სამეფოს დაცემა.
 ძვ.წ. 680-669 წწ. - ასურეთის მეფე ასარქადონი.
 ძვ.წ. 671 წ. - ასარქადონის ლაშქრობა ეგვიპტეში.
 ძვ.წ. 624/23-585/584 წწ. - მიდიის მეფე კიაქსარი.
 ძვ.წ. 612 წ. - კიაქსარმა აიღო ნინეფია.
 ძვ.წ. VI ს-ში - აქემენიანთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ირანში.
 ძვ.წ. 586 წ. - ბაბილონელებმა აიღეს იერუსალიმი.
 ძვ.წ. 585 წ. - მიდიის მეფე ასტიაგმა იქორწინა ლიდიის მეფის ქალიშვილზე.
 ძვ.წ. 551-479 წწ. - კონფუციის ცხოვრების წლები.
 ძვ.წ. 558-530 წწ. - კიროს II დიდი.
 ძვ.წ. 550 წ. - კიროს II-მ დაამარცხა ასტიაგი და დაიპყრო მდია.
 ძვ.წ. 539 წ. 29 ოქტომბერი - კიროსმა აიღო ბაბილონი.
 ძვ.წ. 530 წ. - კიროსი დაამარცხდა მასაგეტებთან ბრძოლაში და დაიღუპა.
 ძვ.წ. 522-486 წწ. - დარიოს I.
 ძვ.წ. 515 წ. 29 მაისი - კამბისეს მიერ ეგვიპტის დაპყრობა.
 ძვ.წ. 503 წ. - ტვიროსმა აღიარა ბაბილონის უმადლესი ძალაუფლება.
 ძვ.წ. VI ს. - პისისტრატეს ტირანია.

- ძვ.წ. V-IV სს. - პილაგორების წარმოშობა.
 ძვ.წ. 494 წ. - სპარსელებმა დასაჯეს ქ. მილეტი.
 ძვ.წ. 491 წ. - სპარსელებმა საბერძნეთის ქალაქებში ელჩები გააგზავნეს.
 ძვ.წ. 490 წ. - სპარსელთა 15 000-იანი არმია საბერძნეთში გადავიდა.
 ძვ.წ. 490 წ. - ბრძოლა მარათონთან.
 ძვ.წ. 485 წ. 28 სექტემბერი - ბრძოლა სალამინთან.
 ძვ.წ. 456 წ. - ეგვიპტელთა აჯანყება სპარსელების წინააღმდეგ.
 ძვ.წ. 449 წ. - დაიდო ზავი ბერძნებსა და სპარსელებს შორის.
 ძვ.წ. 445 წ. - „30 წლიანი“ ზავი ათენსა და სპარტას შორის.
 ძვ.წ. 431-404 წწ. - პელეპონესის ომი.
 ძვ.წ. 421 წ. - ნიკიასის ზავი.
 ძვ.წ. 415 წ. - ათენმა სიცილიაში ექსპედიცია გააგზავნა.
 ძვ.წ. 405 წ. - ეგვიპტელთა აჯანყება სპარსელების წინააღმდეგ.
 ძვ.წ. IV-III სს. - ქურუმი მანეთონი.
 ძვ.წ. IV ს-ში - ნანდეების სახელმწიფოს ჩამოყალიბება.
 ძვ.წ. 395-387 წწ. - კორინთოს ომი.
 ძვ.წ. 387 წ. - ანტალკიდას ზავი.
 ძვ.წ. 359-336 წწ. - ფილიპე II მაკედონელის მეფობა.
 ძვ.წ. 343 წ. - სიდონის აჯანყება.
 ძვ.წ. 342 წ. - ეგვიპტე გათავისუფლდა სპარსელთა უღლისაგან.
 ძვ.წ. 338 წ. - ბრძოლა ქერონეასთან.
 ძვ.წ. 338 წ. - საერთო ბერძნული კორინთოს კრება.
 ძვ.წ. 336 წ. - 323 წ. - ალექსანდრე მაკედონელი.
 ძვ.წ. 332 წ. - ეგვიპტე დანებდა ალექსანდრე მაკედონელს.
 ძვ.წ. 331 წ. - ბრძოლა გაუგამელასთან.

ძვ.წ. 323 წ. - ქ. ბაბილონში გარდაიცვალა ალექსანდრე მაკედონელი.
 ძვ.წ. 317 წ. - ჩანდრაგუპტას დინასტიის დაარსება.
 ძვ.წ. 346 წ. - ე.წ. ფილოკრატეს შეთანხმება.
 ძვ.წ. 268-232 წწ. - აშოკას მმართველობა.
 ძვ.წ. 247 წ. - აშოკას შეჭრა პართიაში.
 ძვ.წ. 247/246-188 წწ. - პანიბალი.
 ძვ.წ. III ს. - ახ. წ. 226 წ. - პართიის სახელმწიფო.
 ძვ.წ. 220-179 წწ. - ფილიპე V.
 ძვ.წ. 215 წ. - ზავი პანიბალსა და ფილიპე V-ს შორის.
 ძვ.წ. 209 წ. - ანტიოქე III-ის ლაშქრობა პართიაში.
 ძვ.წ. 205 წ. - ფენიქსის ხელშეკრულება.
 ძვ.წ. 202 წ. - ბრძოლა პანიბალსა და სციპიონს შორის.
 ძვ.წ. 190 წ. - ბრძოლა მაგნესიასთან.
 ძვ.წ. 171-168 წწ. - ბრძოლა პერსევსსა და რომს შორის.
 ძვ.წ. 188 წ. - პანიბალმა თავი მოიკლა.
 ძვ.წ. 168 წ. - ბრძოლა პიდნასთან.
 ძვ.წ. 146 წ. - ბრძოლა ლეეკოპეტრასთან.
 ძვ.წ. 149-146 წწ. - III პუნიკური ომი.
 ძვ.წ. 58-50 წწ. - გალიის კამპანია.
 ძვ.წ. 52 წ. - ცეზარმა დაიმორჩილა გალიის ტომები.
 63 წ. - ზავი რომსა და პართიას შორის.
 I-III სს. - სიამბის სახელმწიფო.
 IV-VI სს. - ქუეანთა ზაკანათი.
 VI-VIII სს. - თურქთა ზაკანათი.
 VII ს. 40-იანი წლები - არაბების შემოსევა საქართველოში.
 634-644 წწ. - მეორე ზალიფა ომარი.
 637 წ. - ბრძოლა კადისიასთან.
 642 წ. - ბრძოლა ნეჰავენდთან.
 652 წ. - იეზიდგერდ III მკვლელობა პერეში.
 735-738 წწ. - მურვან ყრუს ლაშქრობა კავკასიაში.

745-840 წწ. - უიღურთა ზაკანათი.
 IX საუკუნეში - დნეპრისპირეთში კიევის სახელმწიფოს ჩამოყალიბება.
 853 წ. - ბულა თურქის ლაშქრობა საქართველოში.
 911 წ. - კიევის მთავარ ოლგის ხელშეკრულება ბიზანტიასთან.
 919-1024 წწ. - საქსონიის დინასტია.
 945 წ. - კიევის მთავარ იგორის ხელშეკრულება ბიზანტიასთან.
 962 წ. - ოტო I-ის მიერ საღმრთო რომის იმპერიის აღდგენა.
 975-1014 წწ. - საქართველოს მეფე ბაგრატ III.
 976 წ. - სვიატოსლავის ხელშეკრულება ბიზანტიასთან.
 X-XI სს. - კიდანის იმპერია - ლიაო.
 1024-1125 წწ. - ფრანკების დინასტია.
 1027-1072 წწ. - ბაგრატ IV, საქართველოს მეფე.
 1051 წ. - იაროსლავ ბრძენმა გაწვევით კავშირი კონსტანტინოპოლის პატრიარქთან.
 1059 წ. - პაპების არჩევის ახალი წესის შემოღება.
 1063-1072 წწ. - ალფ-არსლანი, სელჩუკთა სულთანი.
 1065 წ. - ალფ-არსლანის შემოსევა ჯავახეთში.
 1068 წ. - სელჩუკთა ახალი შემოსევა საქართველოში.
 1071 წ. - ბრძოლა მანასკერტთან.
 1072-1089 წწ. - გიორგი II, საქართველოს მეფე.
 1072-1092 წწ. - მაღიქ შაჰი - სელჩუკთა სულთანი.
 1073-1085 წწ. - გრიგოლ VII, რომის პაპი (პილდებრანდი).
 1081-1118 - ალექსი I კომნენოსი.
 1089-1125 წწ. - დავით IV აღმაშენებელი.
 1095 წ. - ქ. კლერმონის საეკლესიო კრება.
 1097 წ. - ჯეპაროსნებმა აიღეს იერუსალიმი.
 1104 წ. - დავით IV-ის მიერ კახეთ-პერეთის შემოერთება.

- 1121 წ. 12 აგვისტო - დიდგორის ბრძოლა.
 1122 წ. - დავით IV-მ გაათავისუფლა თბილისი.
 1123 წ. - დავით IV შეიჭრა შირვანში.
 1125 წ. 24 იანვარი - გარდაიცვალა დავით IV აღმაშენებელი.
 1125-1156 წწ. - დემეტრე I, საქართველოს მეფე.
 1137-1254 წწ. - შვაბების დინასტია.
 1144 წ. - თურქ-სელჩუკებმა დაიპყრეს ედესი.
 1147-1149 წწ. - II ჯვაროსნული ლაშქრობა.
 1156-1184 წწ. - გიორგი III, საქართველოს მეფე.
 1162-1227 წწ. - თემუჩინი.
 1176 წ. - ბრძოლა ლენიანოსთან.
 1178 წ. - თამარა დაინიშნა გიორგი III-ის თანამოსაყდრედ.
 1183 წ. - ე.წ. კონსტანტის ხელშეკრულება.
 1184-1213 წწ. - თამარის მეფობა.
 1189-1192 წწ. - ჯვაროსანთა III ლაშქრობა.
 1191 წ. - ე. წ. მილანის შეთანხმება.
 1192 წ. - აბუ ბაქრ ათაბაგის შეთაურობით თურქ-სელჩუკების შეჭრა შირვანში.
 1195 წ. - ბრძოლა შამქორთან.
 1197 წ. - გარდაიცვალა პენრიხ VI.
 1198-1216 წწ. - პაპი ინოკენტი III.
 1201 წ. - ბიჯნისის აღება.
 1203 წ. - საქართველომ შემოიერთა ანისი და დვინი.
 1204 წ. აპრილი - ტრაპიზონის საკეისროს დაარსება.
 1206 წ. - კურულთაი მდ. ონონის ნაპირზე.
 1211-1218 წწ. - მონგოლებმა დალაშქრეს ჩინეთი.
 1212-1250 - ფრიდრიხ II-ის მეფობა.
 1220 წ. - მონგოლებმა დაიპყრეს შუა აზია.
 1221 წ. - მონგოლებმა დაიპყრეს ზორეზმი.
 1227-1241 წ. - პაპი გრიგოლ IX.

- 1227 წ. - გარდაიცვალა ჩინგიზ ყაენი.
 1229 წ. - კურულთაიზე ყაენად უგედის არჩევა.
 1229 წ. - სმოლენსკის ხელშეკრულება.
 1229-1241 - ყაენი უგედი.
 1231 წ. - მონგოლებმა დაამარცხეს ჯალალ ად-დინი.
 1235 წ. - კურულთაი ყარაფორუმში.
 1237-1240 წწ. - მონგოლების მიერ რუსეთის დაპყრობა.
 1245-1248 წწ. - ყაენი გუიუკი.
 1250 წ. - დასრულდა პოპენშტაუფენების დინასტიის ბატონობა.
 1256 წ. - ჰულაგუ ყაენმა დაიმორჩილა ირანი.
 1259 წ. - გარდაიცვალა მონგოლთა ყაენი მუნქე.
 1259 წ. - მონგოლთა იმპერია ულუსებად დაიშალა.
 1260 წ. - ბრძოლა აინ-ჯალუტასთან.
 1276 წ. - მონგოლებმა ხელთ იგდეს ქ. ხანჯოუ.
 1279 წ. - მონგოლებმა დაიპყრეს მთელი ჩინეთი.
 1288 წ. - არღუნ ყაენის ელჩობა საფრანგეთში.
 1291 წ. - ტარასკონის საერთაშორისო კონგრესი.
 1294 წ. - გარდაიცვალა ყაენი ყუბილაი.
 1294 წ. - ყაენი გახდა ოლჯეითუ თემურ.
 1328 წ. - დასრულდა კაპეტინგების დინასტიის ბატონობა.
 1338-1453 წწ. - ასწლიანი ომი.
 1368 წ. - აჯანყება ჩინეთში მონგოლთა წინააღმდეგ.
 1380 წ. - კულიკოვოს ბრძოლა.
 1453 წ. - თურქებმა აიღეს კონსტანტინოპოლი.
 1480 წ. - რუსებმა მოკლეს მონგოლთა წინამძღოლი აჰმადი.
 1466-1472 - ათანასე ნიკიტინის მოგზაურობა აზიაში.
 1488-1543 წწ. - ჩინგიზელი ბათო მუნქე.
 1514 წ. - ოსმალები გაბატონდნენ ჩრ. ერაყში.
 1516 წ. - ოსმალების სულთანმა სელიმ I-მა შამილუქებს წაართვა სირია-პალესტინა.

- 1517 წ. - ოსმალებმა გაანადგურეს მამლუქები და გაბატონდნენ ეგვიპტეში.
- 1551 წ. - ოსმალებმა აიღეს ტრიპოლი.
- 1547 წ. - ივანე IV საზეიმოდ ეკურთხა რუსეთის მეფედ.
- 1552 წ. - ივანე IV-ის მიერ ყაზანის სახანოს დაპყრობა.
- 1556 წ. - ივანე IV-ის მიერ ასტრახანის სახანოს დაპყრობა.
- 1569 წ. - ლიტვა და პოლონეთი რეჩ პოსპოლიტაში გაერთიანდნენ.
- 1574 წ. - ოსმალებმა დაიპყრეს თუნისი.
- 1604-1634 წწ. - ლივდან ყაენი.
- 1618-1648 წწ. - ოცდაათწლიანი ომი.
- 1648 წ. - ევსტფალიის ზავი.
- 1682-1718 წწ. - კარლ XII.
- 1683 წ. - ოსმალეთის მარცხი ვენასთან.
- 1684-1699 წწ. - ბრძოლა ოსმალეთსა და საღმრთო ლიგას შორის.
- 1689 წ. - შეიქმნა საღმრთო ლიგა.
- 1696 წ. - პეტრე I-მა აიღო აზოვი.
- 1697 წ. - პეტრე I-მა გააგზავნა ელჩობა ავსტრიაში.
- 1697 წ. - პეტრე I-ის „დიდი ელჩობა“ ევროპაში.
- 1698-1699 წწ. - კარლოვიცის კონგრესი.
- 1698 წ. - რავეს შეთანხმება.
- 1700 წ. - კონსტანტინოპოლის ხელშეკრულება.
- 1701-1714 წწ. - ბრძოლა ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის.
- 1704 წ. - რუსეთ-რეჩ პოსპოლიტას სამოკავშირეო ხელშეკრულება.
- 1709 წ. - პოლტავის ბრძოლა.
- 1710 წ. - რუსეთ-დანიის ხელშეკრულება.
- 1710-1711 წწ. - რუსეთ-ოსმალეთის ომი.
- 1717 წ. - პეტრე I-ის ჩასვლა პარიზში.

- 1718 წ. - გარდაიცვალა კარლ XII.
- 1718 წ. - აღანდის კონგრესი.
- 1720 წ. - დანია-შვეციის ომი.
- 1721 წ. - ნიშტადტის ზავი.
- 1721 წ. - პეტრე I-ის იმპერატორად გამოცხადება.
- 1724 წ. - რუსეთ-შვეციის ხელშეკრულება.
- 1725 წ. - საფრანგეთ-ინგლის-პრუსიის ხელშეკრულება.
- 1726 წ. - რუსეთ-ავსტრიის თავდაცვითი კავშირი.
- 1726 წ. - რუსეთში შეიქმნა „უმაღლესი“ საიდუმლო საბჭო.
- 1729 წ. - რუსეთში შეიქმნა საგარეო საქმეთა განსაკუთრებული კოლეგია.
- 1733-1735 წწ. - ომი პოლონეთის მემკვიდრეობისათვის.
- 1735-1739 წ. - რუსეთ-ოსმალეთის ომი.
- 1739 წ. - ბელგრადის ზავი.
- 1740-1786 წწ. - ფრიდრიხ II.
- 1740-1748 წწ. - ომი ავსტრიის მემკვიდრეობისათვის.
- 1741-1762 წწ. - ელისაბედ პეტრეს ასული.
- 1748 წ. - აახენის ზავი.
- 1756-1763 წწ. - შვიდწლიანი ომი.
- 1756 წ. 16 იანვარი - უაიტჰოლის ხელშეკრულება.
- 1756 წ. 1 მაისი - ვერსალის ხელშეკრულება.
- 1757 წ. 2 თებერვალი - რუსეთ-ავსტრიის ხელშეკრულება.
- 1757 1 მაისი - ვერსალის მეორე ხელშეკრულება.
- 1757 წ. - ბრძოლა გროსეგერსდორფთან.
- 1759 წ. - ბრძოლა კუნერსდორფთან.
- 1759 წ. - საფრანგეთმა დაკარგა კანადა.
- 1762 წ. - გარდაიცვალა ელისაბედ პეტრეს ასული.
- 1763 წ. 10 თებერვალი - პარიზის ზავი.
- 1763 წ. 15 თებერვალი - ჰუბერტსბურგის ზავი.
- 1765 წ. - რუსეთ-დანიის ხელშეკრულება.

- 1767 წ. - რუსეთის ჯარები შევიდნენ ეარშაუაში.
 1768-1774 წწ. - რუსეთ-ოსმალეთის ომი.
 1772 წ. - პოლონეთის პირველი დანაწილება.
 1774 წ. - ქუჩუკ-კაინარჯის ზავი.
 1776 წ. 4 ივლისი - აშშ-ის დამოუკიდებლობის დეკლარაცია.
 1777-1825 წწ. - ალექსანდრე I.
 1778 წ. - საფრანგეთ-აშშ-ის ხელშეკრულება.
 1779 წ. - ტეშენის ზავი.
 1783 წ. - ვერსალის ხელშეკრულება.
 1783 წ. - ყირიმის შესვლა რუსეთის შემადგენლობაში.
 1783 წ. - გეორგიევსკის ტრაქტატი.
 1783 წ. - ინგლის-საფრანგეთის სავაჭრო ხელშეკრულება.
 1787-1791 წწ. - რუსეთ-ოსმალეთის ომი.
 1789 წ. 14 ივლისი - ბასტილიის აღება.
 1789 წ. შემოდგომა - რევოლუცია ბელგიაში.
 1790 წ. - ვერსალის ზავი.
 1790 წ. 27 ივლისი - რეიხენბახის შეთანხმებანი.
 1791 წ. 27 აგვისტო - საფრანგეთის წინააღმდეგ პირველი კოალიციის შექმნა.
 1791 წ. - იასის ზავი.
 1793 წ. - პოლონეთის მეორე განაწილება.
 1793 წ. 21 იანვარი - ლუი XVI-ის სიკვდილით დასჯა.
 1793 წ. - სახალხო აჯანყება პარიზში.
 1796-1797 წწ. - ნაპოლეონის ლაშქრობები იტალიაში.
 1797 წ. - კამპო-ფორმიოს ხელშეკრულება.
 1798 წ. - 18 ბრუმერის გადატრიალება საფრანგეთში.

გამომცემლობის რექტორი მ. ინასარიძე
 ტექნოლოგიური ფ. ბუდალაშვილი
 კორექტორი ნ. ილურიძე

ხელმოწერილია დასაბუჭდად 21.05.03
 საბუჭდი ქაღალდი 60x84¹/₁₆
 პირ. ნაბუჭდი თაბახი 37
 საღრ.-საგამომც. თაბახი 27,12
 შეკვეთა № 98 ტირაჟი 300

ფასი სახელშეკრულებო